

IKER 14
Euskal gramatika eta literaturari buruzko ikerketak XXI. mendearen atarian. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 2003.

IKER 15
Euskal atsoitzak eta neurtitzak. Arnaud Oihenart, Patxi Altuna eta J.A. Mujikak paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 2003.

IKER 16
La España Metafísica. Prudencio Garcia. Euskaltzaindia, Bilbo, 2004.

IKER 17
Nerekin yaio nun: Txillardegiri omenaldia. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 2005.

IKER 18
Neologismos en la obra de Sabino Arana Goiri. Inés Pagola Hernández. Euskaltzaindia, Bilbo, 2005.

IKER 19
Euskaltzaindiaren Nazioarteko XV. Biltzarra: Euskaingintza XXI. mendeari buruz. Azkue eta Urkixoren omenez. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 2008.

IKER 20
Piarres Lafitteren ekintzabideak (1920-1944) Kultura jasoko euskaltzaleen sarearen baitan. Amelia Hernández Matak paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 2007.

IKER 21
Jean Haritschelhar-i omenaldia / Homenaje a Jean Haritschelhar / Hommage à Jean Haritschelhar. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 2008.

IKER 22
Intelektuala Nazioa eraikitzen: R. M. Azkueren pentsaera eta obra. Jurgi Kintana Goirienak paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 2008.

IKER 23
Juan Mari Lekuona-ri omenaldia / Homenaje a Juan Mari Lekuona / Hommage à Juan Mari Lekuona. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 2009.

IKER 24
Agirre Asteasukoaren Eracusaldia. Sermoia ikuspegi sozio-diskurtsiboaren argitan. Arantza Ozaeta Elorza. Euskaltzaindia, Bilbo, 2010.

IKER 25
Elgoibarko Ahozko Euskara. Jesus Mari Makazaga Eizagirre. Euskaltzaindia, Bilbo, 2010.

IKER 26
Pirinioetako hizkuntzak: lehena eta oraina. A. Sagarna; J. Lakarra eta P. Salaberri. Euskaltzaindia, Bilbo, 2011.

IKER 27
Onomastique du Nord du Pays Basque (Xf-XVe siècles). Eugène Goyheneche. Euskaltzaindia, Bilbo, 2012.

IKER 28
Itzulpenari buruzko gogoeta eta itzulpen-praktika Joseba Sarrionandiaren lanetan. Aiora Jaka Irizar. Euskaltzaindia, Bilbo, 2012.

IKER 29
Koldo mitxelenaren zinema- eta liburu-kritiketako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak. Agurtzane Azpeitia Eizagirre. Euskaltzaindia, Bilbo, 2012.

ISBN 978-84-95438-90-4

9 788495 438904

20 €

iker
29

KOLDO MITXELENAREN ZINEMA- ETA LIBURU-KRITIKETAKO DISKURTSO-ESTRATEGIAK: ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

KOLDO MITXELENAREN ZINEMA- ETA LIBURU-KRITIKETAKO DISKURTSO-ESTRATEGIAK: ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

KOLDO MITXELENAREN ZINEMA- ETA LIBURU-KRITIKETAKO DISKURTSO-ESTRATEGIAK: ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

KOLDO MITXELENAREN ZINEMA- ETA LIBURU-KRITIKETAKO DISKURTSO-ESTRATEGIAK: ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

iker - 29

IKER Bilduma / Colección IKER

IKER 1
Euskalarien nazioarteko jardunaldiak / Baskologist international meetings / Encuentros internacionales de vascólogos / Recontres internationales de bascologues. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 1981.

IKER 2
Piarres Lafitte-ri omenaldia / Homenaje a Pierre Lafitte / Hommage à Pierre Lafitte. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 1983.

IKER 3
Erizkizundi irukoitza / Triple cuestionario / Triple questionnaire (euskara 1925). Ana Mª Echaide Itartek paratua, 2 t. Euskaltzaindia, Bilbo, 1984.

IKER 4
Resurrección Maria de Azkue eta Pierre Broussain-en arteko elkarridazketa / Correspondencia entre R.M. de Azkue y P. Broussain / Correspondance entre R.M. de Azkue et P. Broussain, (1897-1920). Piarres Charrittonek paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 1986.

IKER 5
Euskararen batasuna / La unificación de la lengua vasca / L'unification de la langue basque. Koldo Zuazok paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 1988.

IKER 6
Luis Villasanteri omenaldia / Homenaje a Luis Villasante / Hommage à Luis Villasante. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 1992.

IKER 7
Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak / Actas del Congreso Internacional de Dialectología / Actes du Congrès International de Dialectologie / Proceedings of International Congress on Dialectology. G. Aurrekoetxea eta X. Videgainek prestatua. Euskaltzaindia, Bilbo, 1992.

IKER 8
Oihenarten laugarren mendeurrena / Cuarto centenario de Oihenart / Quatrième centenaire d'Oyhénart. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 1994.

IKER 9
Euskararen tratamenduak: erabilera / Uso de los tratamientos allocutivos en euskara / Emploi des traitements allocutives en basque. Jabier Alberdi Larizgoitiak prestatua. Euskaltzaindia, Bilbo, 1996.

IKER 10
Federiko Krutwig-i omenaldia / Homenaje a Federico Krutwig / Hommage à Federico Krutwig. Batzuk. Euskaltzaindia, Bilbo, 1997.

IKER 11
Vasconiana. Jean Haritschelhar Dualde eta Piarres Charritton-ek paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 1999.

IKER 12
Jose Ignacio Arana: Egunaria. Patxi Altunak paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 2000.

IKER 13
Euskalkia eta Hezkuntza. Dakigunetik ez dakigunera Euskal Diglosia Irazian / Dialecto y educación. De lo conocido a lo desconocido dentro del entramado diglósico del euskara / Dialecte et éducation. Du connu vers l'inconnu dans le tramage dysglosique de l'euskara (langue basque) / Dialect and education. From the know to the unknown inside the diglossia interwoven connections of euskara (basque language). Juan Luis Goikoetxea Arrietak paratua. Euskaltzaindia, Bilbo, 2003.

AGURTZANE AZPEITIA EIZAGIRRE

**KOLDO MITXELENAREN
ZINEMA- ETA LIBURU-KRITIKETAKO
DISKURTSO-ESTRATEGIAK:
ENUNTZIATU PARENTETIKOAK**

IKER-29

**EUSKALTZAINDIA
2012**

Argitalpen honen fitxa katalogafikoa eskuragarri duzu Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekako katalogoan:
www.euskaltzaindia.net/azkue

La ficha catalográfica correspondiente a esta publicación está disponible en el catálogo de la biblioteca de la Real Academia de la Lengua Vasca:
www.euskaltzaindia.net/azkue

Les données bibliographiques correspondant à cette publication sont disponibles sur le site de la Bibliothèque Azkue de l'Académie de la langue basque:
www.euskaltzaindia.net/azkue

A catalog record for this publication is available from the Azkue Biblioteka, Royal Academy of the Basque Language:
www.euskaltzaindia.net/azkue

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

- © Agurtzane Azpeitia Eizagirre
© EUSKALTZAINDIA / R.A.L.V. / A.L.B.
© Mondragon Unibertsitatea

Eskubide guztiak jabedunak dira. Ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiatzea, ez sistema infomatikoekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektronikoz edo mekanikoz, fotokimikoz, magnetikoz, elektrooptikoz, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz beratu transmititzea, aipamenetarako izan ezik, argitaratzailearen edo *copyright*aren jabearen alde zuzeneko eta idatzizko baimenik gabe.

Preinpresioa: Composiciones RALI, S.A.
Particular de Costa, 12-14 - 48010 Bilbao

Inprimategia: GRAPHICEMS, Gráficas CEMS, S.L.
San Miguel industriagunea
31132 Villatuerta
Nafarroa / Navarra

ISBN: 978-84-95438-90-4

Lege-gordailua: BI-2222-2012

Aitari eta amari

*Norbaitek oker edo zuzen, trakets edo dotore,
garbi edo mordoillo lantzen ez badu, lantze-
ke gelditzen da alorra. Egungo trakeskeriatik
bakarrik jaioko da biharko edo etziko apain-
tasuna*

Koldo Mitxelena

AGURRA

Pozgarria da euskararen aldetik honelako ahaleginak egitea eta akademiaren aldetik bultzatzea. Are pozgarriagoa ahalegin horiek, akademiaren eskutik ez eze, Mondragon Unibertsitatetik ere badatoz.

Izan ere, azken urteak dira Euskaltzaindiaren eta Mondragon Unibertsitatearen arteko lankidetzaren lekuko eta erakusle. Egun batean hitzarmen hutsa izan zena, fruitu ematen hasia dago jada, eta horien artean, ageri-agerian, euskaralari eta irakasle gazteen labealdi berriak plazaratzea.

Plazaratu ere, ez nolana, ezpada Koldo Mitxelena zenaren inguruko doktorego tesi bikain batekin. Maisu hark ere, bistan dago, halakoak lehenetsi zituen, Euskaltzaindian zein unibertsitatean.

Hogeita bost urte bete dira bera gure artetik joan zela. Hogeita bost urte horietan, zer esanik ez, Mitxelenaren mezuak ez du gaurkotasunik galdu. Horren argigarri, besterik gabe, liburu honetan barruratzen den ikerketa lana, Mitxelenaren hitz lauzkoa luze-sakon aztertzen duena, guri erakutsiz, beste behin ere, haren esamoldeen jokia eta giltzarria.

Ez zen, horratio, Mitxelena idazle ohikoa. Euskara bera osotasunean menderatzen zuen eta euskararen esparru eta zokondo guztiak, sakonago nahiz azalago, interesekoak eta jakin-minekoak zituen. Jakin-mina bera izan du orri hauen egileak, garden eta txukun erakutsi baitizkigu egungo pragmatikaren hainbat kontzeptu, ederki gorpuztuak eta azaleratuak, Mitxelenaren argitan.

Mitxelena, dena den, kate luze baten katebegia zen; kate luze horrek, alabaina, beti izan zuen xede eta helburu euskara bera goi mailako jakituriaz apaintzea eta janztea. Hona bada, katebegi berria, Agurtzane Azpeitia Eizagirre andreak ondu duena, Elixabete Pérez Gaztelu euskaltzain urgazle prestu eta trebearen zuzendaritzapean.

AGURRA

Bihoazkie bi-bioi Euskaltzaindiaren zorionak eta eskerrak eta orobat, Mondragon Unibertsitateari, oraingo honetan ere argi geratzen delako, euskara eta euskal kultura indartzeko eta sendotzeko bide hoberik ez dagoela, elkarrekin egiten den lana baino.

ANDRES URRUTIA
Euskaltzainburua

HITZAURREA

Diskurtsoaren hari nagusia eten eta han eta hemen tartekatzen dituen “zerak” zer dira, nolakoak, non kokatzen, norentzat egiten, eta zertarako eta zergatik txertatzen ditu Koldo Mitxelena? Galdera horiei erantzuteko ikerlana egin nahi zuela eta jo zuen niregana aspaldixko Agurtzane Azpeitiak, aspaldia-go Euskal Filologiako ikasle argi, zintzo eta langilea izan nuenak.

Doktore-tesia izateak eta langintza honetan ni estreinatu gabea izateak, pozarekin batean, sortu zizkidaten erantzukizuna eta kezka menderatu zituzten neronek ere urte batzuk lehenago Koldo Mitxelena Elissaldez doktore-tesia egin izateak (ezin aipatu gabe utzi zuzendari izan nuen Patxi Altuna maisu Mitxelenazale eta Mitxelenaren ezagutarazlea), eta, batik bat eskatzen zidan emakumeak eskatzen zidalako. Jakin banekien, lanean hasita, Agurtzanek gure amonak esaten zuena egingo zuela: “emakumeak ezin dira egonean egon ezta sudur-zulotik goiko ezpain-ertzerara dagoen tartean ere”. Gainera, gertukoak aipatu ditugunez gero, esan ere dezagun Mitxelena eta biok erreteriarak izateak are zailagoa egiten zidala ezezkoa ematea.

Egia osoa esatekotan, aitortu behar dut doktoregaiak zuzendariaren premia handirik izango ez zuela nekielako eman niola baiezkoa. Tesi-lana Agurtzane Azpeitiarena da eta, horrexegatik, eskerrak ere eman nahi dizkiot Mitxelenaz eta beste gai askori buruz galderak egiten, erantzunak bilatzen, ikasten saiatzeko akuilua izan delako. Izango diren oker, muga eta gabezien atal ez oso txikia, berriz, nirea da, seguru, asmatu ez dudalako, jakin ez dudalako hobeto bideratzen doktoregaiaren ikerketa.

Esan beharrik ez dago aurten, 2012an, Koldo Mitxelena Elissaltek utzi gaituela 25 urte betetzen diren honetan, Mitxelenaren harrobiak guztiz joria izaten jarraitzen duela eta denborak ez duela saretu hemen utzitako lanen ehuna. Ehun hori ikasgai, ikergai askok ehundua da eta erreteriarren zazpiehun (euskal eta erdal) lan baino gehiagok osatutako uzta alderdi askotatik irakur

eta jorra daiteke eta hala egiten da. Jakin-iturri emankorrak dira bai (Euskal) Filologiarako, jakina, baina baita beste gai asko, asko eta askotarako ere. Ikerlan eta doktore-tesi askoren ore-zatia izanagatik, ez zaie Koldo Mitxelenari eta bere lanei berariaz tesi askorik eskaini.

Agurtzanek ikertu nahi izan duena ez da Mitxelenak halako edo bestelako gaiaz zer gogoeta idatzia duen, zer iritzi duen “huntaz eta hartaz”. Euskal prosa berri, “garo-usainik” ez duen prosa hiritarraren eredutzat hartzen den Koldo Mitxelenaren euskal prosaren, idaztankeraren osagai usu, maiz darabilen komunikazio-estrategia bat jo du begiz: tartean, bazterrean edo, zeharka... adierazten dituen adieraztekoak. Berria gaia. Ez dut uste ez euskal ez erdal prosa-lan askotako tarteki edo parentetikoak aztertu direnik. Azpimarragarria deritzat beste hizkuntzetako bibliografia euskalaritzara ekarri eta gurean etekina ateratzeko egin duen saioari. Liburu- eta zinema-kritikak jo ditu begiz estrategia hau ikertzeko.

Eta nondik heldu halako ikergaiari? Zein ikuspegi, zein eskola, zein azterbide hautatu? Azpeitiak hobetsi du jakintza eta eskola bat baino gehiago erabiltzea (baita Erretorika klasikoa ere) teoria bakarra aplikatzen ibili baino. Enuntziatu parentetikoak aztertzeko, bistan da, hizkuntzalaritzaren, gramatikaren, sintaxiaren ondoan —baina ez jakintza horiek murrizak direlako, ezta perpausa “gainditu” behar delako ere— beste hainbat jakintza eta jakintza-esparruk ere badute zerikusia eta zer ekarria.

Tartekiak zer diren, parentetikoak zer, zein osagai dituzten, zein distribuzio edo banaketa eta beste gai jakingarriren (eta seguruenik eztabaidarako pizgarriren) alboan, liburugileak erabili dituen bi aipatu gogo ditut, guztiz lotuak ikusten ditut eta: puntuazioa eta komunikazioa. Izan ere, isilik irakurtzeko diren testuetako puntuazioa, batez ere idazlearen ideien antolamenduaren adierazpen grafikoa da, baina, besteak beste, irakurleari irakurketan laguntzeko baliabide ezinbestekoa ere bai. Alegia, idazle-igorlearen eta irakurle-norentzakoaren artean komunikatzeko zubi antzekoa.

Hori ere ikusten dut, nik behintzat, berria: komunikazioaren ikuspegitik aztertzea puntuazio-marka pareen arteko prosako hizkuntza-elementuok. Orrialde asko eskaini dizkio liburugileak atal honi; behar zituen. Izan ere, bat-bateko itxura duten, askotan ahoz esandakoak letraldatuak diruditen, baina, antza, txoil landuak diren enuntziatu parentetikoak zergatik eta zertarako darabiltza Mitxelenak? Irakurlearekiko komunikaziorako bidea direlakoan dago liburugilea.

Komunikazioa (*communico* latinezko etimoaren esanahira jo besterik ez dago ohartzeko) partekatzea da, harremana, tratua, eta erabateko komunika-

ziorik ez dago igorlearen norentzakoa den benetako hartzaileak ez badu igorleak igorria hartu, deskodetu eta interpretatu. Mitxelenaren norentzako ez garen hartzaileok oraindik ere sumatzen al ditugu igorleak parentetikoan birtartez bidaltzen dizkigun keinuak? Mitxelenaren eta gure arteko komunikaziorako loturatzat hartzen al ditugu?

Galderak hortxe utzita, nik ere ez dut uste enuntziatuok “ken daitezkeenik” ondoriorik gabe; ez da prosa bera enuntziatu parentetikoak dituen eta ez dituen, ez du berdin adierazten eta ez du komunikazio modu bera bilatzen irakurlearekin.

Agurtzane Azpeitiak dioten bezala, ikertu beharko litzateke gainerako lanetan, beste irakurle mota batzuk (beste norentzako batzuk) dituzten euskal eta erdal lanetan modu berean jokatzeko duen Koldo Mitxelenak. Hauxe da liburugileak zabalik uzten duen ikerlerroetako bat.

Atariko edo den atal honetan esatekoa iruditzen zait Agurtzane Azpeitiak eskaintzen digun *Koldo Mitxelenaren zinema- eta liburu-kritiketako diskurtso-estrategiak: enuntziatu parentetikoak*, tesiaren laburpena, aise irakur daitekeela, prosa arina eta zehatza duela eta bilatzen duen irakurlearekiko komunikazioa (Mitxelenaren modura esanez) berez bezala doala. Estimatzekoa, inondik ere.

Euskaltzaindiak bere babesean hartu nahi izan du Koldo Mitxelena euskaltzainaren gaineko lana. Ongi hartu ere. Habia hoberik bai ote euskaldun guztion erakunde honetan baino, bizitzaren horrenbeste urte eskaini zizkion eta euskara batuaren (eta, horrexegatik eta zoritxarrez, sorterrian bertan lagun bat baino gehiago galarazi zizkion) ”ingenariaren” berri gehiago izateko? Pizkanaka eratzen goazen euskara estandarren erabiltzaileok ere badugu zer baliatua lan honetatik.

Berria ikergaia, berria ikerketari heltzeko modua. Berritasunen errenkadatik atera gabe, bukatzeko besterik ere nahi nuke irakurlearekin konpartitu: ez dut uste oso aspaldi gerta zitekeenik doktore-tesia emakume batek egin, beste batek zuzendu eta aho batez bikaina “cum laude” eman zioten epaimahaikide bat ez beste guztiak ere emakumeak izatea.

Zorionak lanagatik, Agurtzane, eta eutsi goiari!

ELIXABETE PÉREZ GAZTELU
Tesiaren zuzendaria
Deustuko Unibertsitatea

ESKER ONAK

Mitxelenak berak esan ohi zuenez, “zorrak aitortu eta aipatzea dagokio zordun onari, pagatuko ez baditu ere”. Noan bada, eskerrak emateaz gain, aipatu hutsarekin kitatuko ez ditudan zorrak aitortzera.

Jarraian aurkezten dugun ikerlan hau 2010eko irailaren 17an Deustuko Unibertsitateko Donostiako egoitzan aurkeztutako tesiaren bertsio ukitua eta laburtua da. Miren Azkarate, Esther Zulaika, Jon Ortiz de Urbina, Igone Zabala eta Ines García jaun-andereek osatu zuten epaimahaia eta, aurrera baino lehen, eskertu nahi dizkiet egindako oharrak eta galderak, lagungarriak izan baitzaizkit argitalpen honi ekiteko orduan.

Ziurrenik, orain artean, oso jende gutxik izan du aukera lan hau lehen bertsioan irakurtzeko, tesiak gizarteratzea ez delako lan samurra izaten. Nire lanak Euskaltzaindiaren eta HUHEZIREn eskutik izan du, ordea, argia ikusteko zoria eta, bihotzez, eskertu nahi nieke argitara emateko eskaini didaten aukera hau.

Eskerrak eman nahi nizkioke, halaber, laguntza eta bihotza emateko prest aldamenean izan dudan zuzendari-zuzentzaile eta irakasle Elixabete Pérez Gazteluri, gauzarik ñimiñoenek ere bere begi zorrotzei itzuri egin ez dietelako. Begi horiei eskerrak tesiak izan zitzakeen akatsak baino dezente gutxiago di-tuelakoan nago, eta dituenak, noski, neureak dira soil-soilik.

Eskerrik asko etxekoiei, senideei, gurasoei eta, bereziki, Pablori, estoiko izatea zer den erakutsiz, tesialdian beti ondoan izan ditudalako, aldarte bare eta, batez ere, estu-larrietan.

Eta bukatzeko, eskerrak Koldo Mitxelenari euskaldunok aberasteagatik eta irakatsi didanagatik. Berari eskerrak tesi-jardunean eman ditudan orduak eta poz-nekeek sekula asmatuko ez nukeen adinako jakin-eta ordainsaria izan dute. Esker anitz guztiei.

AURKIBIDEA

0. SARRERA	1
0.0. Tesiaren zioa	3
0.1. Lanaren egitura	7
0.2. Corpora dela-eta	10
0.3. Argitaraldiak eta horien gaineko oharak	11
0.3.1. Argitaraldien arteko erkatzea	12
0.4. Bibliografiaz	17
1. IKUSMOLDE TEORIKO-METODOLOGIKOA	19
1.0. Aldez aurretiko zenbait oinarri	21
1.1. Perpaus barneko ahaleginen ezina	26
1.2. Enuntziatu parentetikoak diskurtsoaren antolamenduan	29
1.2.1. Enuntziatio-maila, modus-maila eta dictum-maila	32
1.2.2. Makroegitura, mikroegitura eta gainegitura	35
1.2.3. Esataria/enuntziatzailea	41
1.2.4. Norentzakoa	44
1.2.4.1. Bakhtine: dialogismoa edo ikuspegi elkarrizketatua ..	46
1.2.5. Intentzio-asmoa	48
1.2.6. Enuntziatua/enuntziatioa	49
2. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK: BESTEKEGINDAKO BIDEETAN BARRENA	53
2.0. Hizkuntzalaritzan enuntziatu parentetikoaren azterketan dagoen hutsunea	55
2.1. Terminologia auzia: "parentetiko" deizioa	57
2.2. Funtzio intzidentala vs enuntziatu parentetikoa	58
2.2.1. Funtzio intzidentala: Oviedoko eskola	58
2.2.2. Hizkuntza-maila	67
	XV

2.2.3. Funtzio intzidentala duten adibide-motak Mitxelenaren corpusean	73
2.2.4. Ondorioak	78
2.3. Enuntziatu parentetikoek ezaugarriak	79
2.3.1. Irizpide sintaktiko-formalen arabera ezaugarriak	80
2.3.2. Diskurtso mailako hurbilbideen arabera ezaugarriak	92
3. ENUNTZIATU PARENTETIKOEN DEFINIZIO BATERANTZ	101
3.0. Enuntziatu parentetikoak gure lanean izango dituen mugak	103
3.1. Enuntziatua	104
3.1.1. 'Enuntziatu' adigai gure aztergaian	106
3.2. "Parentetikotasuna"	107
3.2.1. Muga-irizpideak	107
3.3. Ondorioak	116
4. ENUNTZIATU PARENTETIKOEN ANALISI FORMALA I: ANALISI SINTAKTIKO-TESTUALA	117
4.0. Sarrera	119
4.1. Parentetikoek tipologia formala	122
4.1.1. <i>E1</i> eta <i>E2</i> enuntziatuen arteko harremana: koherentzia vs kohesio	124
4.1.2. <i>E1</i> eta <i>E2</i> enuntziatuen arteko koherentziako harremana parentetiko tipoei bereizteko ardatz	126
4.2. A tipoa	128
4.2.1. Modalitate aldaketa adierazten duten parentetikoak	129
4.2.2. Zuzeneko diskurtsoa edo zuzeneko aipua	132
4.2.2.1. Aditz-mota: <i>verba dicendi</i>	135
4.2.2.2. Zuzeneko hitzak aditzera ematen dituen enuntziatuak (<i>E1</i>) eta enuntziatu markoaren (<i>E2</i>) arteko harreman sintaktikoa	137
4.2.3. <i>IS+AS</i> egitura duten enuntziatu parentetikoak	139
4.2.4. Aditzik gabeko A tipoko enuntziatu parentetikoak	148
4.2.4.1. <i>E1</i> eta <i>E2</i> ren arteko harremana: inferentzia bidezkoa	148
4.2.4.2. Aditzik gabeko enuntziatuen analisi formala	151
4.2.4.2.1. Aposizioen arabera	152
4.2.4.2.2. Morfologiako loturak ez duten aditzik gabeko enuntziatuak	153
4.2.4.3. Ondorioak	156

4.3. B tipoa	157
4.3.1. Elementu kohesio-emaileak	157
4.3.2. Kohesio-emaileak, B tipoko enuntziatu parentetikoetan.	160
4.3.3. Erreferentzia-sareak: sare anaforiko-kataforikoak	163
4.3.3.1. Sarrera	163
4.3.3.2. Harreman kataforiko-anaforikoak	166
4.3.3.2.1. HAU, lehen graduko izenordain erakuslea	166
4.3.3.2.2. HORI, bigarren graduko izenordain era-	171
kuslea	
4.3.3.2.3. HURA, hirugarren graduko izenordain	174
erakuslea	
4.3.3.3. Ondorioak	175
4.3.4. Konexio-mekanismoak	177
4.3.4.1. <i>ETA</i> “artxikonektagailua” enuntziatu parentetikoaren	180
buruan	
4.3.4.1.1. <i>ETA</i> buruan daraman enuntziatu parente-	181
tikoaren eta E1en arteko harremana	
4.3.4.1.2. <i>Eta</i> buruan daraman enuntziatu parenteti-	189
koaren egitura formala	
4.3.4.1.3. <i>ETA</i> noiz aukerazkoa eta noiz ezinezkoa ..	196
4.3.4.2. <i>EDO</i> birformulatzailea	200
4.3.4.2.1. <i>EDO</i> birformulatzaile-zuzentzailea	201
4.4. C tipoa	206
4.4.1. Azalpenezko izaera duten kausalak	207
4.4.1.1. Kausazko perpausen sintaxi-izaera	209
4.4.1.2. Corpusean ohikoak diren menderagailu kausalak	210
4.4.2. Baldintza perpausak	216
4.4.2.1. Forma aldetiko ezaugarritzea	216
4.4.2.2. Baldintza perpausen sailkapena	217
4.4.2.3. Baldintza perpausaren forma hartzen duen E2ren eta	218
E1en arteko lotura	
4.4.2.3.1. Baldintza eta suposizioa	220
4.4.2.3.2. Auresuposizioa bertan behera uztea	221
4.4.2.3.3. Enuntziazio mailako baldintza perpausak ..	222

4.4.3.	Kontzesio perpausak	227
4.4.3.1.	Forma aldetiko ezaugarritzea	227
4.4.3.2.	E1 eta E2 enuntziatuen arteko lotura	227
4.4.4.	Perpaus erlatiboak	230
4.4.4.1.	Izen espliziturik gabeak	230
4.4.4.2.	<i>BEZALA</i> aditzondoarekin sortzen direnak	231
5.	ENUNTZIATU PARENTETIKOEN ANALISI FORMALA II: KOKA- PENA	233
5.0.	Sarrera	235
5.1.	Integrazio-gunea: distribuzioa	237
5.1.1.	E1 formalki perpaus nagusiak (lokabeak) osatzen duenean	238
5.1.1.1.	Mintzagaia+[E2]+fokua+aditza	238
5.1.1.2.	“Fokua+aditza” bikotearen ondoren	247
5.1.1.3.	Fokuaren eta aditzaren artean	249
5.1.1.4.	Sintagmaren egitura sintaktikoa hautsiaz	250
5.1.2.	Maila bereko bi perpausen artean	253
5.1.3.	Perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko muga	254
5.1.4.	Mendeko perpausaren barnean	257
5.2.	Enuntziatu parentetikoaren integrazio-gunea komunikazio estrategien zerbitzura	258
5.3.	Ondorioak	266
6.	PUNTUAZIOA: ENUNTZIATU PARENTETIKOEN MUGA GRAFI- KOA	267
6.0.	Gaiaren kokapena	269
6.1.	Puntuazio-markak aztertzeko irizpideak	271
6.1.1.	Parentetiko tipoa	272
6.1.1.1.	Modalitatearen aldaketa adierazten duten enuntziatuak	275
6.1.1.2.	Estilo zuzena	279
6.1.2.	Kokapena	280
6.1.2.1.	Kokagunea edo integrazio-gunea A tipoko enuntziatu parentetikoetan	280
6.1.2.2.	ETA buruan daraman enuntziatu parentetikoaren koka- gunea (B tipoa)	286
6.1.3.	Izaera sintaktikoa	290
6.2.	Ondorioak	300

7. ENUNTZIATU PARENTETIKOEN KOMUNIKAZIO-EGINKIZUNA	305
7.0. Sarrera	307
7.1. Literatur- eta zinema-kritiken norentzakoa	308
7.1.1. 1950-1970 urteetako <i>Egan</i> aldizkariaren euskal irakurlea	310
7.1.2. Mitxelenaren kritiken norentzakoa	321
7.1.2.1. Norentzakoari testuan bertan egiten dizkion deiak.	323
7.1.2.2. Aipuen-ehiza, Mitxelenaren testuek duten <i>ezkutuko arerioa</i>	326
7.1.3. Ondorioak	344
7.2. Enuntziatu parentetikoak, argudiatzeko diskurtso-estrategia erretoriko-pragmatikoak	347
7.2.0. Sarrera	347
7.2.1. Enuntziatu parentetikoak, esatariaren argudiatzean aurreko egiteko estrategia	349
7.2.1.1. Enuntziatu parentetikoak, argudio-ondorio konexioa bermatzeko estrategia	350
7.2.1.2. Enuntziatu parentetikoak, norabide bereko edo kontrako argudioak emateko bidea	355
7.2.1.3. Enuntziatu parentetikoak eta kontra-argudioaren teknika	358
7.2.1.4. Enuntziatu parentetikoak argudioen indar-mailan duten eragina	360
7.2.1.5. Enuntziatu parentetikoak, arguio-iturriak adierazteko bidea	369
7.2.1.6. Enuntziatu parentetikoak, besteren ahotsak (ikuspegiak) diskurtsoan sartzeko estrategia	369
7.2.1.7. Enuntziatu parentetikoak, oinarritzko enuntziatua birformulatzeko estrategia	376
7.3. Enuntziatu parentetikoak, pertsonarteko harremanak bideratzeko estrategia	388
7.3.0. Sarrera	388
7.3.1. Funtzio fatikoa duten enuntziatu parentetikoak	389
7.3.2. Elkarrizketa bideratu eta erregulatuko duten arau-maximak: Griceren laguntzaren hastapena eta kortesia	392
7.3.2.1. H. P. Griceren auzolan-hastapena eta arau-maximak	393
7.3.2.2. Kortesia arauak	395
7.4. Enuntziatu parentetikoak, informazioa testuinguruan kokatzeko estrategia	408
7.4.0. Sarrera	408

7.4.1.	Inferentziak	410
7.4.2.	Testuingurua	415
7.4.2.1.	Inguruak edo inguruneak	416
7.4.2.2.	Informazio pragmatikoa: solaskideen ezaupide, asmo eta sinesmen-usteak	419
7.4.2.3.	Enunziatu parentetikoak, enunziatuan testuinguruari dagozkion lorratzak uzteko baliabidea	426
7.4.3.	Ondorioak	429
7.5.	Enunziatu parentetikoak, ahozkoaren ezaugarriak idatzian birsortzeko baliabidea	430
7.5.0.	Gaiaren kokapena	430
7.5.1.	Ahozko hizkuntza vs erregistroak	433
7.5.2.	Ahazkotasuna edo ahozko diskurtsuaren ezaugarriak	436
7.5.3.	Enunziatu parentetikoak, ahazkotasuna idatzian birsortzeko baliabidea	441
7.5.4.	Ahazkotasunaren komunikazio-funtzioa testu idatzietan	451
7.5.5.	Ondorioak	453
7.6.	Enunziatu parentetikoak: Koldo Mitxelenaren intentzio ironikoaren ispilu	455
7.6.0.	Sarrera	455
7.6.1.	Ironia aztertzeko oinarri teorikoak	456
7.6.2.	Komunikazio ironikoaren osagaiak	462
7.6.2.1.	Enunziatu ironikoen norentzakoa	463
7.6.2.2.	Testuingurua	464
7.6.3.	Parentetikoaren egiturapean agertzen diren enunziatu ironikoak	466
7.6.4.	Enunziatu parentetikoak, esatariaren intentzio ironikoa atzemateko pista-emailea	475
7.6.5.	Ironiaren helburu komunikatiboa	478
7.6.5.1.	Ironiak komunikazioan duen eraginkortasuna: kritika eta umorea	480
7.6.5.2.	Ironia, arauen ihesbide	482
7.6.6.	Ondorioak	486
8.	ONDORIO OROTARIKOAK	489
9.	BIBLIOGRAFIA	507

0. SARRERA

0.0. TESIAREN ZIOA

1988.ean, Koldo Mitxelena irakaslearen euskal idazlan guztiak (MEIG)¹ argitaratzen hasi zirenean, batek baino gehiagok pentsatuko zuen idazle honen emaitza bere osotasunean eskaintzeak aukera ezin hobea emango ziola euskalgintzan ziharduen orori, oro har, euskararekin harremana duten hainbat auzi aztertu eta berrikusteko.

Gu geu, behintzat, bat gatoz iritzi-uste horrekin. Are gehiago, bat etortze hori teoria mailan ez ezik praktikara eramanez frogatzen ahaleginduko gara tesi-lan honetan. Ikerlan honetara bulkatu gaituen abiabidea eta aldi berean iparrorratz izan dugun helburu nagusia, hain zuzen ere, horixe izan baita: Koldo Mitxelenak bere diskurtsoa modu komunikagarri batean atontzeko darabiltzan zenbait diskurtso-baliabide edo estrategia aztertzea: “egitura parentetikoak”, edota zenbait autorek “intziso” edo “tarteki” izendatu izan dituztenak, hain zuzen.

Baliabide horiek, izan ere, Koldo Mitxelenaren argudio-garapenean nahiz testu-sorkuntzan eta informazioaren antolakuntzan —testua esatariaren intenzio edo komunikazio asmoei erantzuten dien hizkuntz unitate txikiagoz osaturiko emaitzat hartuz (Bernárdez 1982, 1995; García Berrio & Albaladejo 1983: 127)— ezinbesteko eginkizuna dutela iruditzen zaigu, eta uste dugu tesian zehar arrazoitu eta indartuko dugula.

Horrez gain, bada beste arrazoi bat parentetikoen azterketa gure tesi-lan honen erdigune edo jomuga nagusi bihurtzeko: hizkuntzalaritza esparruan oro

¹ Sail honetan ez daude Mitxelenaren idazlan guztiak bilduta. Argitarabidean dira beste batzuk. Horrez gain, ezin ahantz dezakegu P. Altunaren Mitxelenaren *Idazlan Hautatuak* (1972), nahiz Mitxelena bera hil ondoren *Egan*-ek atera zuen ale berezia: *Koldo Mitxelena. Gizona eta hizkuntza*, *Egan* 40 (3-6) (1987).

har, eta euskal lanetan bereziki dagoen hutsune ia erabatekoa: gramatiketan, testu- eta estilo-liburuetan nahiz hizkuntza-irakaskuntzetako metodoetan oso gutxitan jorratu izan dira (puntuazioari dagokion ataletan ez bada, eta bertan ere oso aipu laburrekin). Gogoan izan gramatikek jomugatzat perpausa izan ohi dutela, eta azterkizun ditugun baliabide hauek, berriz, perpausaren muga metodologikoa gainditzen dutela eta diskurtso (edo testu) mailan kokatu.

Orain arte oso gutxi jorratu direla salatuz, bibliografian nabarmen daitekeen hutsuneaz gain, hainbat aipu bil ditzakegu. Honatx, horietarik bat:

Es el caso de la función comentario, otra de las que se inscriben en el nivel supraoracional, y que hay que relacionar, creemos, con los enunciados parentéticos, que parecen ser a la vez reformulativos y modalizadores. Es una función específica que no ha sido descrita en las gramáticas y que creemos necesita de una investigación más detenida, que dejamos para un futuro próximo. (Fuentes 1996: 18).

Gutxi jorratua izate horrek eraginda, “parentetiko” edo “intzisoen” definizioa bera ere “preteorikotzat” (Maldonado 1991: 91-92) jotzeaz gain, adigai honek barne hartzen dituen egiturak ugariak eta arras desberdinak direla adierazi izan zaigu:

Muchos han sido los distintos fenómenos lingüísticos englobados bajo la denominación general de inciso, término preteórico con el que se suelen designar construcciones muy dispares con la característica común de poseer una entonación independiente e ir adjuntas directamente a la oración principal. (Maldonado 1991: 91-92).

Oso ezaguna egiten ez zaigun enuntziatu mota hau aztertzeko, bada, zer hobeto bere testuetan barra-barra, batere behartu gabe, erabili duen autore batengana hurbiltzea baino?

Mitxelenaren prosaren estiloa trinkoa, abartsua eta nahiko konplexua da. Trinkoa da, hitz gutxitan informazio handia ematen duelako; informazioa elkar-gainkatua agertzen zaigu, eta gainera, informazio honek guztiak atzean duen informazio ezkutu bat azaltzen du, aurrekultura bat dakarrena.

Abartsua ere bada bere prosa: perpaus nagusiari adaska eta adar ugari ateratzen zaizkio. Gauzak zehar-meharka esaten ditu; esaera ugari tartekatuz, esateko modu tormentatua, bihurria dauka. Gainera, esaldi luze samarretan, inoren aipua sartzen baditu, esaera zaharrekin gehituz, testu konplexua bihurtzen dute (Xabier Mendiguren Bereziarturekin izandako elkarrizketa batetik aterata. Lodia gurea da).

Abartsua izatearen, nahiz *informazioa* elkarren gainean agertzearen atzean, gure ustez, “tarteki”, “intziso” edo “enuntziatu parentetikoak” leudeke, edo horiek bereziki. Izan ere, inpresioa da Koldo Mitxelenaren prosak periodoen “halako luzapen” bat dakarrela; ez soilik perpaus txertatuen erabilera ugariagatik, baizik eta etengabe ari delako kultura-erreferentziak, zitak, ñabardurak, zehaztapenak, argibideak, iritzi-usteak... tartekatzen.

Informazio hori guztia, ordea, beti ez du modu lau batean, enuntziatuz enuntziatu, albaintzen; maiz aski enuntziatuen arteko gurutzaketetara jotzen du, parentesi edo marren artean informazio aunitz tartekatuz. Eta horrek berarekin dakar, gure ustez, informazioa elkarren gainean paratzen duelako ustea.

Hondarrean, sintaxia batere behartu gabe, gainezka duen informazioa bideratzeko estrategia egokia gertatzen zaio enuntziatu parentetikoak. Eta erabilera hori lot dezakegu Mitxelenak duen etengabeko zehaztasunerako joerarekin; alegia, norentzakoari aditzera eman nahi dion mezua (bere hasierako intentzio-xedean oinarritutakoa) ahalik eta zehatzen adierazteko nahiarekin eta norentzakoaren interpretazioa bideratzeko helburuarekin.

Beraz, diskurtso-estrategia hau berak aditzera eman nahi duen errealitatea ahalik eta hobekien besarkatzeko baliabide egokia dela ikusiko dugu. Baina ez horretarako bakarrik. Lanean zehar ikusten joango garenez, bere argudioetan aurrera egin eta norentzakoak bere tesietara erakarri eta hau pertsuaditzeko estrategia erretoriko-pragmatiko garrantzitsu bihurtuko da; hau da, norentzakoarekin interakziozko harremana gauzatzeko — konfiantza-maila, bien arteko zuzeneko elkarrizketa imitatua— nahiz norentzakoaren atxikimendua lortzeko ere bide egokia gertatuko zaio. Pertsuasio-indar handia izango dute bada.

Honenbestez, gisa honetako baliabideak aztertzeko, bere testuen ezaugarritzaile bihurtu diren autore batengana jo dugu. Ez nolanhiko autorearengana, haatik:

Ez da dudarik ondoko urteetan euskara idatziaren eredu berrixe hura gailenduz joan zela belaunaldi gazteko idazleen artean, aurreko belaunaldietan Orixeren nagusitu zen bezalaxe. “Guztiok, ezjakinean edo jakinaren gainean, irakasle genuena galdu dugu” —aitortuko du Mitxelenak berak Orixeren heriotzean—, eta “ezin urratuzko aztarrena utzi” bazigun Orixek eta “gure hizkuntza aldi eta eginkizun berrietarako egokitzen saiatu bazen eginahalean eta “hizkera zailu, labor biziago bat moldatzen”, zinez eta benetan uste dut beste horrenbeste esan genezakeela Mitxelena jaunak euskaraz eta euskararen alde egin duen lanaz. Ho-

nek hartaz esan zituen beste hitz hauekin, Orixe izenaren ordeztan Mitxelenarena ezarri, amaituko dut lantxo hau: “Mitxelenaz geroztik doinu berri batean ikasi du mintzatzen euskal prosak, atsegin bazaigu eta ez bazaigu, euskara batuaren doinua neurri handi batean Mitxelenari eskerrak asmatua, bultzatua eta zabaldua baita egungo euskal libururik gehienetan. (Altuna 1987: 54).

Esan beharrik ez dago Mitxelenak euskararen batasunaren sortze-bilakaretan izan duen eragina eta egin duen lana. Gu ez gara horren jorran ariko. Baina hainbat autorek aitortu dute bere prosa eredu egokiaren aitzindaritzat².

Orixe eta Mitxelena euskaraz idazten ere bi erraldoi ditugu. Bien ia lan guztiak berrargitaratuak ditugu: Orixerenak berriki, Etor argitaletxean; Koldo Mitxelenarenak 1988an, “Klasikoak” sailean. Eskuratu eta patxadan irakurri behar-ko genituzke, zirimiriak bezala ase eta goza dezan gure liburu, egunkari, aldizkari, irrati eta telebistako euskara. Bi estilista zoragarri aurkituko ditugu. Gainera, herri-ri eta idazle zaharretan xurgatutako euskara zaharra kulturgintzarako zorrozten ahalegin handiak eta egokiak egindakoak dira orexarra eta errenteriarra. Ez balira bezala jokatzeari, burugabekeria ez ezik, herriak barkatuko ez lukeen oker larri horietakoa ere izango litzateke. (Atxaga M. 1993: 118).

Koldo Mitxelenaren prosari euskalgintzan diharduten hainbat autorek eta aztertzailek aitortu izan dizkioten ezaugarriok ikusita (euskal prosari doinu berri bat txertatzea, nahiz estilista zoragarri bat izatea) ezin dezakegu, Atxagarekin bat eginez, ez balego bezala jokatu. Are gehiago, gaur egun ere, euskal prosari dagokionez, gainditzeke hainbat arazo ditugula kontuan izanik.³

Prosa egiteko tankera, prosa egiteko moldea. Horra problema. Bai. Euskarak behar du prosa egiteko moldea ongi finkatua eta trenpatua izan. Hau da, segur aski, euskarak duen premia gogorrenetakoa bat. Hori duen egunean, euskara bere bizkar-hezurraz horniturik izanen da. Eta hori ez duen bitartean, tresna alferria izango da, gai ez dena, zeregin askotarako balio ez duena. (Villasante 1988: 142).

² Horren berri nahi duenak irakur bitza: Altuna (1987), Bujanda (1988), Kortazar (1990:118-119), Zubimendi & Esnal (1993), Zubimendi (1995), etab.

³ Euskal prosari leporatu izan zaizkion arazoez (dela lexikoaren mendekotasun diglosi-koaz, dela sintaxiaren zabarkeriaz, dela estilo mordoiloari dagokionez) jabetu nahi duenak jo beza, besteak beste, Villasante (1978, 1988, 1993), Arrasate (1992), Esnal & Zubimendi (1993), Agirre (1994), Pérez Gaztelu (1995a, 1995b), Hidalgo (1994, 1995, 1996a, 1996b, 1996c, 1997), Sarasua (1996), Garzia, Juan (1997), Sarasola (1997), Garzia, Joxerra (1999), Alberdi & Sarasola (2001), Euskaldunon Egunkaria (2001), HAEE-IVAP (1994, 1997, 2000, 2003, 2005), Berria (2006), Kaltzakorta (2007), Larrinaga (2007) etab.

Aipua aspaldikoa da, baina, gaurkotasun handikoa. Egun ere bataren eta bestearen ahotik entzun baitaiteke “zeinen kamutsa eta mugatua gelditzen zaigun batzuetan geure prosa” (Esnal 2008a: 17)⁴.

Ez du lan honek euskal prosan nabarmentzen diren hutsuneak gainditzeko formula magikorik eskainiko; ezta hurrik eman ere! Gure helburua askozaz xumeagoa da: Koldo Mitxelenaren prosa erabiliko dugu azterkizun (berak oratu zituen kritikak), eta bereziki, euskarazko prosa honetan darabiltzan estrategia batzuk joko ditugu begiz, erabilera-joerak begiztatu eta ahal denean erregelak edo erregularitateak formulatzeko. Ez baita aski, egungo hainbat testu idatzik erakusten digunez (Esnal 2008a, 2008b, 2009, 2011), gramatika-arauak ongi menderatzea, horrez gain, gramatika-arau horien erabilera-estrategiak menderatu behar ditugu; alegia, komunikazio-ekintza jakin horretan igorlearen edo esatariaren helburu-intentzioak norentzakoari ongi egokitzeo estrategiak. Eta estrategia hauek, jakina, egokitasunaren hastapenarekin⁵ heretsiki uztartuta leudeke; hau da, testuak, hainbat aldagairen arabera, doituak egongo dira: zein balizko irakurleri zuzenduta dauden, irakurle-mota horren hizkuntza (eta kultura)-ezaupidea zer-nolakoa den, gaiaren nolakotasuna nahiz testuingurua... horien guztien arabera doituak.

0.1. LANAREN EGITURA

Lan honek, sarrera orokor honetaz gain, zazpi kapitulu ditu eta amaieran ondorio orotarikoak. Hona, labur, zazpi kapitulu horien aurkezpena:

- 1) Aztergaia eta aztergaia lantzeko ikusmolde teoriko-metodologikoa

Enuntziatu parentetikoak esatariak bere intentzio-asmoak erdiesteko norentzakoari egiten dizkion keinu edo arrastoak dira, testutik bertatik mezua-
ren interpretazioa (nora)bideratu eta gidatzeko erabiltzen dituenak. Esataria-

⁴ Liburu honen abiaburuan bi galdera nagusi daude: Zergatik dira ulergaitzak zenbait euskal testu? Nola bihurtu ulerterrazago zenbait euskal testu ulergaitz? Beraz, zailtasun bat dago liburu honen iturburuan, egilearen ustez, “denok nozitzen duguna”.

⁵ Norentzakoarengan eragiten duena izango da berbaldi egokia, hots, lortu nahi duena lortzeko “egokia” den berbaldiari deritzogu. Diskurtsoa edo berbaldia, izan ere, nekez izan ohi da informazio-truke soila. Joxerra Garziak bere tesian dioen bezala, “gure hizkuntza-ekintzak xede jakin bat izan ohi dute, informazio-trukaketa aseptikotik gorakoa, jeneralean: hartzaileari barre eragiteko, hartzaileak geure ideiez bat egin dezan, geure burua zuritzeko, hartzailea emozionatzeko, zerbait eros diezaguten (...) hitz egiten eta idazten dugu, ez informazioa emateko soilik”. (Garzia 1999: 5-6).

ren helburua bere intentzio-xedea norentzakoak atzematea da eta horretarako ahalegin guztiak egingo ditu, norentzakoarekin konplizitatezko harremana sortzeaz gain, bere enuntziatua modalizatu, birformulatu eta testuinguratzan harik eta esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean zirrikiturik txikiena ere egin ez dadin eta diskurtsoaren interpretazioak esateriak nahiko zukeen bidetik jarrai dezan.

Enuntziatu parentetikoek, lanean zehar ikusiko dugu perpausaren egitura sintaktikoari nahiz perpausaren proposiziozko edukari (*dictumari*) ez diotela ezer eranstean, euren funtzioa ez delako hizkuntza-maila horretakoa, diskurtso mailakoa baizik (diskurtsoaren makroegitura eragiten dute). Beraz, egitura mota hau aztertzeko oinarri sendoak perpausaren muga metodologikoa gaindituz soilik erdietsi ditugu.

Aztergaiaren marko teoriko-metodologiko gisa, ez gara ikuspegi bat eta bakarrera lerratu; hainbat hurbilbidetatik jasotako ekarriak kontuan hartzea iruditu zaigu egokien, gisa honetako diskurtso-baliabide edo estrategia bat aztertzeko elkarren osagarri izango direlako ustean.

Testua edo diskurtsoa aztergai dituzten Hizkuntza-pragmatika (eta bereziki horrekin lotura estua duen Enuntziazioaren hizkuntzalaritza) nahiz Testu-gramatika jo ditugu azterbidearen bizkarrezurtzat, ohartu baikara ezinbestekoa dela, batetik, enuntziatu jakin hauek interpretatzeko hizkuntzaz kanpoko elementuak kontuan hartzea (esataria, norentzakoa, intentzio-xedea, testuingurua, eta abar), eta bestetik, enuntziatu hauek hizkuntzako zein egituratan eta zein mailatan eragiten duten (mikroegitura, makroegitura, testu-tipologia) aztertzea.

2) Metodologiazko oinarriak zehaztu ondoren, atzera begiratu dugu enuntziatu parentetikoaren azterketan bestek egindako bideetan barna ibili eta elkarrengandik hain gertu dauden *parentetiko*, *intziso* eta *intzidental* adigaien muga lausoak, ahal den heinean bederen, argitzeko.

3) Ondorio nagusi batera iritsi gara: gure aztergaiaren aurrera egingo badugu garrantzizkoa ez ezik ezinbestekoa ere badela lan honetan darabilgun *parentetiko* deizioa hesitu eta honek atzean dakarrena agerian uztea; hau da mugatze-irizpide egokiak eta argigarriak zedarritzea, eta horretarako hirugarren kapitulua erabiliko dugu.

4) Darabilgun enuntziatu parentetikoaren adigaiari mugak jarri ostean, enuntziatu parentetikoaren analisiari ekin diogu, bai alderdirik formalenari erreparatuz eta baita egitura honek komunikazioan duen eginkizunari errepa-

ratuz ere. Azterketa formalerako lau, bost eta sei kapituluak erabili ditugu eta enuntziatu parentetikoaren komunikazio-eginkizuna aztertzeari estrategia ezberdinetan banatuko dugun zazpigarren kapitulu luzea eskaini diogu.

ENUNTZIATU PARENTETIKOEN ANALISI FORMALA

Formazko azterketa hiru ardatz nagusitan oinarritu da: enuntziatu parentetikoaren tipologian, kokapenean, eta puntuaziozko marketan.

Tipologia atalaren jomuga Mitxelenaren corpusean agertzen diren enuntziatu parentetiko “tipoak” bereiztea eta aztertzea izan da, eta horretarako E1 oinarrizko enuntziatuaren eta E2 enuntziatu parentetikoaren arteko integrazio-gradua izan dugu irizpide; bestela esan, E1 eta E2 enuntziatuaren arteko harreman sintaktikoan eta bi enuntziatuaren artean egon dauden kohesio-mekanismoetan oinarrituz gauzatu dugu sailkapena.

Egitura honen integrazio-gunea aztertzeko ez da aski izan kokagune sintaktikoa; hau da, zein egitura sintaktikoren aurretik edo ondoren kokatzen den aztertzea. Funtzio-egitura horrez gain, mintzagai-egiturari ere erreparatu diogu; hots, informazio ezaguna eta berria esapide batean estrategikoki ordenatzeko moduari. Ondorio nagusizat honako hau atera dugu: enuntziatu parentetikoaren kokagunea komunikazio-estrategia jakin batzuen zerbitzura dagoela. Hau da, Mitxelenak enuntziatu parentetikoak estrategikoki kokatzen dituela eta, azken batean, badirela diskurtsoan aurrera egiteko komunikazio-estrategia.

Enuntziatu parentetikoaren analisi formalari amaiera eman diogu puntuazioari dagokion alderdia aztertuz, puntuazio-markek osatzen baitute enuntziatu parentetikoak corpusean identifikatzeko kanpokoena den formazko-irizpidea. Gainera, puntuazioa da edozein testu idatziren egituraren euskarri nagusietakoa.

ENUNTZIATU PARENTETIKOEN KOMUNIKAZIO-EGINKIZUNA

Enuntziatu parentetikoek komunikazioan badutela eginkizunik —eta nolakoa gainera— frogatzen saiatu gara. Eginkizun komunikatibo hori ondorengo ardatz hauetan laburbil daiteke:

1. Enuntziatu parentetikoak esatariaren argudiatzean aurrera egiteko birtarteko egokiak gertatzen zaizkio.
2. Enuntziatu parentetikoak esatariaren eta norentzakoaren arteko interakziozko harremana bideratzeko estrategiak dira.
3. Enuntziatu parentetikoak, informazioa testuinguruan kokatzeko ere birtarteko egokiak dira, inferentzien errota martxan jartzeko norentzakoari bidaltzen dizkion keinu edo arrastoak aski lagungarriak gertatzen zaizkio irakurketaren interpretazioa testutik bertatik bideratzeko.
4. Enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironikoaren ispilu dira.
5. Enuntziatu parentetikoak ahozketasuna idatzian txertatzeko baliabideak dira.

0.2. CORPUSA DELA-ETA

Arestian genioenez, gure esparrua Koldo Mitxelenaren euskal prosan, enuntziatu parentetikoak ahalik eta modurik agortzaileenean lantzerantz mugatu dugu. Baina ez ditugu berak euskaraz idatzitako testu guztiak hartu aztergaitzat. Horrela jokatzek bai baitu bidean galdu eta emaitza baliagarriarik ez ateratzeko arriskua. Tesiaren hari nagusiarantz jarraiki, bidezko etsi dugu behean aipatuko ditugun hiru liburukion altxorrean arakatzea.

Bestalde, eginiko aukera murriztegia ere gerta daiteke; beti ere, helburua Mitxelenak mamitutako testu landu guztietan darabiltzan enuntziatu parentetiko guztien berri eman nahi izanez gero. Hain zuzen ere, tesiari mugarriak jarri behar eta erdietsi nahi dugun xedeak ekarri dute eremu zabalean sail bat mugatzea.

Bada, ordea, gure ustez, mugatze-lanari ekiteko pisuzkoagoa den arrazoirik: euskaraz asko idaztean oso desberdinak ziren testu motak sortu zituen:

(...) Nos encontramos ante un ensayista de gran talla. Esta publicación ha refutado la opinión de muchos de que Koldo Mitxelena había escrito y publicado más bien poco en lengua vasca. El material ahora reunido recoge textos de variada intención: desde sus primeros poemas, escritos en la cárcel de Burgos, hasta trabajos filológicos, críticas literarias y opiniones diversas. (Kortazar 1990: 118-119).

Ondorioz, testu mota horietatik guztietatik zeintzuk aztertu behar ditugun zehaztea ezinbestekoa da, testu mota jakin batzuetan bestetan baino gehiago agertzeko aukera baitago:

Los enunciados parentéticos no suelen aparecer en los textos puramente informativos, a excepción de alguna aclaración enunciativa. Sin embargo, abundan en los textos de comentario y opinión y, sobre todo, en las columnas fijas de un autor, que a veces están a medio camino entre lo literario y lo periodístico. (Fuentes 2000: 235).

Aipu horretan oin harturik, testu mota jakin bateko artikulua izango ditugu aztergai: kritikak, bai film edo zinema-kritikak eta bai liburu-kritika eta erresinak ere. Uste baitugu kritikak enuntziatu parentetikoak aztertze-ko testu aukerakoak direla. Hondarrik hondarrean, besteren lanen gainean egindako iruzkinak lirateke eta horrek atek irekitzen dizkio testuartekotasuna nahiz polifonia-fenomenoak bete-betean agertzeko aukerari: testuotan ahots ugariaren oihartzuna nahiz hainbat testu-zatirena adituko dugu. Guztira 184.

0.3. ARGITARALDIAK ETA HORIEN GAINEN OHARRAK

Argitaraldien aukerak ondorio latzak dakartzala esan beharrik ez dago. Guk aztergai Euskal Editoreen Elkarteak kaleraturiko Klasikoen Saileko 21, 22 eta 23 zenbakiak dituzten liburuxkak hautatu ditugu: *Mitxelenaren Euskal Idazlan Guztiak I, II, eta III* aleak, hor baitaude bilduta euskaraz idatzitako kritika esanguratsuenak. Argitaraldi gaurkotua beraz.

Horrek ez du esan nahi, haatik, lehenbiziko edizioei erreparatuko ez diegunik. Maiz aski, exhaustiboki alderatuko ditugu jatorrizkoekin. Erkatze honen ondorioak, corpusaren analisiarekin hasi aurretik, bi hitzetan bada ere, atal honetan bertan paratuko ditugu; izan ere, egitura jakin hauek, tipografikoki marren, parentesien edo koma parearen bidez bereizten dira eta, jakin badakigu, puntuazio demarkazioak (komatxoren bat ahaztea, esaterako) edizio batetik bestera aldatuaren bat izan dezakeela. Halaz ere, oro har, bilduma batek eskaintzen duen abantailaz baliatu gara kasu honetan.

Aztergaiaren oinarri hautatu dugun testuen argitaraldiaren aukera ez da zalantzarik gabea izan, bi kontrako indarren arteko eragina baitzen tarteko: testugileari edo autoreari zor zaion leialtasuna batetik, eta erabilerraztasuna bestetik; hau da, argitalpen eguneratuari lehenetasuna ematea.

Guk, goian esan bezala, Euskal Editoreen Elkarteak kaleraturiko Klasikoen Saileko 21, 22 eta 23 zenbakiak dituzten liburuxkak hautatu ditugu.

Izan ere, argitaraldi horretan egiten den “esku-hartzea” soil-soilik Euskaltzaindiak emandako aldian-aldiko gomendio-erabakiak egokitzera mugatzen da. Aldea, jatorrizkoarekin erkatuz, idazmoldeari dagokiona da, oro har: ortografiari, hitzen forma batuari eta baita adizkien⁶ forma baturako egokitzapenari dagokiona ere.

Kontuan izanik, batetik, Mitxelenak emana zuela inoiz bere aspaldiko lanak itxuraldatzeko⁷ baimena (MEIG 1988: 13), eta kontuan izanik Mitxelenaren beraren jatorrizko artikuluen idazmoldean (ortografiakoetan, adizkietan...) errainua izan dutela aldian-aldiko Euskaltzaindiaren gomendio-erabakiek, zilegi ikusten dugu argitaraldi gaurkotua hautatzea. Erabaki horretan, gainera, oso gogoan izan dugu gure aztergaiari eman nahi izan diogun izaera praktikoa; hau da, egungo euskal irakurlea izan dugu batez ere begi aurrean.

Aukeraren arrazoiek, haatik, ez dute baztertu argitaraldi gaurkotua jatorrizkoarekin erkatzea, ezinbestekoa baita badaezpadako frogatze-lana egitea. Eta, noski, jokabide honekin ez dugu testu-egokitzailen lana auzipean jartzeke helbururik.

0.3.1. ARGITARALDIEN ARTEKO ERKATZEA

Berdintze honek azalean jarriko du testu moldatzaileen lana grafia eta aditz morfologiaz gaineko beste puntu batzuetan (puntuazioan, esate baterako) ere antzematen ote den.

Azterkizun ditugun artikuluko gehienak (bat izan ezik) 1968ko Euskararen batasun-agiria baino lehenagokoak direnez gero, ez da harritzekoa jatorrizkoetan *hrik* gabe, *in* edo *illez* idatziriko hitzak agertzea eta ondorioz, argitaraldi gaurkotuan ortografia egokiturik agertzea.

Besterik litzateke, ordea, enuntziatu parentetikoak aztergai ditugunez gero, puntuazioaren alorrean aldaketak izatea. Tesian zehar ikusiko dugun bezala, bigarren graduko puntuazio-markak enuntziatu parentetikoak demar-

⁶ Aditz morfologiaren gaineko aldaketak ez dio eragiten bete-beteen enuntziatu parentetikoaren azterketari.

⁷ Mitxelenak berak grafia eta huts-kontuetan jatorrizkoetan eskua sartzea zilegiztatzen du: “Etika auzia dugu. Irakurgai hori ez da sasikoa, badu bere jabea. Eta ezin alda daiteke jabearen baimenik gabe, zenbait huskeriatan —grafian, huts nabarietan— izan ezik”. (LIB I: 79).

katzeko bitarteko ditugunez, oso kontuan izatekoa da horiek beti ongi aldatuta ote dauden ikustea; baita diskurtso mailako (lokailuren bat edo falta den, esaterako) nahiz, oro har, gramatikazko aldaketarik (aditz morfologia gaurko-tzeaz landako aldaketarik, alegia) ba ote dagoen aztertzea⁸. Egon balego, noski, egilearen jatorrizko formari emango genioke lehentasuna.

Oro har, esan dezagun ez dela alde handirik, baina bada aipatzea merezi duenik. Erkatze-lanaren emaitza, laburbilduz, honako hau da:

a) Enuntziatu parentetikoaren barneko aldaketa morfologikoak

1. Jatorrizkoan ergatiboaren kasu marka egonik, argitaraldi gaurkotuan instrumentala paratu dute:

Jatorrizkoan⁹:

— Inoiz edo behin —gero eta hobeto gabiltzala— egiazko Garoa-ren oroitza-pena bera galduko balitz ere (**zer esango lukete orduan kritiko bihurriek?**), oraingo inausaldian baztertu diren abarrak jaso nahi genituzke Egan-en. (1956 (5-6), Garoa).

Argitaraldi gaurkotua MEIG:

— Inoiz edo behin —gero eta hobeto gabiltzala— egiazko Garoa-ren oroitza-pena bera galduko balitz ere (**zer esango lukete orduan kritiko bihurriez?**), oraingo inausaldian baztertu diren abarrak jaso nahi genituzke Egan-en. (LIB I: 80).

2. Jatorrizkoan enuntziatu parentetikoak ETA buruan daraman arren, argitaraldi gaurkotuan ETA artxikonektagailua ezabatuta dago:

Jatorrizkoan:

— Ez dut, gorago esan dudan bezala, sentimenduen jatorritasuna ukatzen, inolaz ere, baina ez dut uste — **eta nahiago nuke oker egon, zuzen baino**— jatorritasun bizi hori irakurleari aditzera emateko, entzungor egin nahi badu ere, biderik eta modurik aurkitu duenik beti. (1965 (1-6), LUIS MARI MUJIKA).

⁸ Erkatze-lana enuntziatu parentetikoei dagokien heinean soilik egin dugu.

⁹ Jatorrizkoak aipatzeko *Eganen* argitaratu zuen urtea aipatuko dugu; argitaraldi gaurkotua aipatzeko berriz, honako kodea erabiliko dugu: zinemari dagokiona bada (ZIN), liburu kritikei dagokiena bada (LIB I edo LIB II).

Argitaraldi gaurkotuan:

— Ez dut, gorago esan dudan bezala, sentimenduen jatortasuna ukatzen, inolaz ere, baina ez dut uste —**nahiago nuke oker egon, zuzen baino**— jatortasun bizi hori irakurleari aditzera emateko, entzungor egin nahi badu ere, biderik eta modurik aurkitu duenik beti. (LIB II: 142).

3. Ergatibo pluralaren eta absolutibo pluralaren arteko nahasketa

Jatorrizkoan:

— Proust eta Kafka-zale amorratu**ak** —oraingoagoak ixil ditzagun— hobeto dute, beharbada, orrialde horiek irakurtzen ez hastea, galbidean gerta ez daitezen. (1962 (1-3) Iraola).

Argitaraldi gaurkotuan:

— Proust eta Kafka-zale amorratu**ek** —oraingoagoak ixil ditzagun— hobeto dute, beharbada, orrialde horiek irakurtzen ez hastea, galbidean gerta ez daitezen. (LIB II: 82).

Aldaketa hori, esaterako, bidezkoa da, Euskaltzaindiaren gramatikazko arauak errespetatzea bakarrik egiten baitute moldatzaileek; hau da, euskara estandarren arabera paratuz zuzentzen dute. Beraz, orain arteko jokabideari jarraituz, Euskaltzaindiaren arauetara egokitze ahalegintzat jotzen dugunez, egokitzaileena hobetsiko dugu; hau da, argitaraldi gaurkotuak dakarrena.

b) Puntuazioari dagozkion aldaketak

1. Parentesien ondorengo koma: jatorrizkoan egonik argitaraldi gaurkotuan falta da

Jatorrizkoan:

— Inglaterratik ez zaigu bere biziko gauzarik etorri. Robert Neame' ren The man who never was ("El hombre que nunca existió"), azken gerrateko ixpiazkoaren gorabeherarekin, polita da. (1959 (1-4) FILM KOXKOR BAT).

Argitaraldi gaurkotuan:

— Inglaterratik ez zaigu bere biziko gauzarik etorri. Robert Neame' ren The man who never was ("El hombre que nunca existió") [,] azken gerrateko ixpiazkoaren gorabeherarekin, polita da. (ZIN: 191).

2. Marren ondorengo koma, jatorrizkoan egonik argitaraldi gaurkotuan falta da

Jatorrizkoan:

— Moldatuko ote ginateke Robinson adinean, horrelakorik gerta balekigu? Gu —ni behintzat—, ez, eta lanak izango lituzke Sánchez Mazas jaunak berak ere. (1956 (2), 79. or).

— Eta azkenean, behar bezala, onek daramate saria, diruaren orde kontzientzia garbia besterik ez bada ere. Izan ere —nork ukatuko?—, ez omen da aberastan hoberik. (1956 (5-6), Más dura será la caída).

— Globoa ez da nolanhikoa, gaurko gure begiek ikusten dituztenen antzeko maxkuri haizatua. Sorgindua dago, inoiz —aspaldi baino aspaldiago—, Donostiako Louvre'n ostegunetan ematen zizkigutenak bezalaxe, haur irudimenak sorgindua. (1957 (1-2) Le ballon rouge).

Argitaraldi gaurkotuan:

— Moldatuko ote ginateke Robinson adinean, horrelakorik gerta balekigu? Gu —ni behintzat— ez, eta lanak izango lituzke Sánchez Mazas jaunak berak ere. (ZIN: 153).

— Eta azkenean, behar bezala, onek daramate saria, diruaren orde kontzientzia garbia besterik ez bada ere. Izan ere—nork ukatuko?— ez omen da aberastan hoberik. (ZIN: 167).

— Globoa ez da nolanhikoa, gaurko gure begiek ikusten dituztenen antzeko maxkuri haizatua. Sorgindua dago, inoiz —aspaldi baino aspaldiago— Donostiako Louvre'n ostegunetan ematen zizkigutenak bezalaxe, haur irudimenak sorgindua. (ZIN: 170).

3. Aipu-markak: Argitaraldi gaurkotuan besteren aipuak enuntziatu parentetikoak eteten dituenan parentetikoaren bi aldeak aipu-markez adierazten ditu, jatorrizkoan, aldiz, ez.

Jatorrizkoan:

— “Nekazari haurrentzat idatziak dira, ordea —esango du beharbada norbaitek— eta orain kaletarrak dira gehienbat, ez baserritarrak, mota horretako irakurgaien beharrea daudenak”. (1963 (1-3) Agustín Pascual Iturriaga).

— “Gisa hortan —eta Lafitte jaunak du hitza, berriz ere— Eskual-herriko ichtorio kantail bat emana zaiku begien antzinerat... Horrek lanari emaiten dio hedadura gehiago, aldez edo moldez”. (1963 (1-3) Jean Baptiste Etcheberry).

Gaurkotuan:

— “Nekazari haurrentzat idatziak dira, ordea”—esango du beharbada norbaitek— “eta orain kaletarrak dira gehienbat, ez baserritarrak, mota horretako irakurgaien beharrea daudenak”. (LIB II: 112).

— “Gisa hortan”—eta Lafitte jaunak du hitza, berriz ere— “Eskual-herriko ichtorio kantail bat emana zaiku begien antzinerat... Horrek lanari emaiten dio hedadura gehiago, aldez edo moldez”. (LIB II: 116).

4. Enunziatu parentetikoaren demarkazio grafikoan aldaketa:

Jatorrizkoak enunziatu parentetikoaren adierazle koma bikoitza jartzen bazuen ere, argitaraldi gaurkotuan bukaerako koma puntu bihurtu dute. Horela, enunziatu parentetikoaren deuseztatuz:

Jatorrizkoan:

— Buenos Airesko “Euskaltzaleak” elkargoak eman du liburutxo hau argitara, **eta merezi onez eman ere**, Tauer jaunari nolabait goratzarre egitearren, bere milagarren euskal eskutitzera heldu denean. (1963, (1-3), 150 or).

Argitaraldi gaurkotuan:

— Buenos Airesko “Euskaltzaleak” elkargoak eman du liburutxo hau argitara, **eta merezi onez eman ere**. Tauer jaunari nolabait goratzarre egitearren, bere milagarren euskal eskutitzera heldu denean. (LIB II: 114).

Erkaketa honetatik enunziatu parentetikoei berariaz eragiten dieten aldaketak soilik aldatu ditugu, horietatik kanpo daudenak alde batera utziz. Aldaketa horiek “huskeriatzat” jotzen ez ditugunez gero —ez baitira grafiari eta huts-kontuei dagozkienak—, eta egileari edo testugileari diogun leialtasunak pisu handiagoa duenez gero, jatorrizko forma hobetsi dugu.

0.4. BIBLIOGRAFIAZ

Enuntziatu parentetikoan azterketa sakonak zoko-miratze lana dakar berearekin. Eta, beraz, bibliografiari dagokion atal hau euskal nahiz erdal lanekin osatu dugu. Batetik, alde edo moldez, egitura mota hau (egitura honen azpi-osagaitzat jo dugun atalen bat) aztertzen duten euskal lanak begietsi ditugu. Baita egitura mota hau aztertzeke egokiak izan daitezkeen termino-osagaiak jorratzen eta formulatzen dituztenak ere. Ez ziurrenik guztiak; baina bai aztergaiari eta finkatu ditugun helburuei egokitzen zaizkien gehientsuenak. Bibliografia-erreferentziak testuan bertan tartekatu ditugu (autorea, urtea eta orrialdea idatziz) eta ondoren zerrenda osatua lanaren amaieran jarri.

Sarrera orokor honetan esan dugun guztia kontuan izanik, has gaitzen Koldo Mitxelena barra-barra erabiltzen dituen enuntziatu parentetikoan analisiarekin, Koldo Mitxelena bezalako maisu batek bere prosa horrelako egiturekin zirtatzen badu zerbaitengatik eta zerbaitetarako zirtatzen baitu.

1. KAPITULUA
IKUSMOLDE
TEORIKO-METODOLOGIKOA

1.0. ALDEZ AURRETIKO ZENBAIT OINARRI

Aztergaiaren oinarri teoriko-metodologikoa mugatu eta zehaztu beharra dago hasiera-hasieratik, bai tesiaren oinarrizko aztergaiari berari dagokionez eta baita aztergai hori lantzeko egokienak izan daitezkeen ikusmolde-teoriei begira ere; hauxe baita, izan ere, edozein ikerketa sendo iraunarazten duen alderdia: adigai-terminoen zehaztapenak, azterbidea aukeratzeko irizpideak nahiz azterbidearen beraren mugak ongi zedarritzea, aztergaiaren sistematizazioari begira kontuan izan beharreko irizpideak, eta abar.

Enuntziatu parentetikoak, hots, tipografikoki marren, parentesien nahiz intzisoko koma parearen (Linares 1979) artean doazen egitura hauek aztertze-ko ez gara ikuspegi bat eta bakarrera lerratu; hainbat hurbilbidetatik jasotako ekarriak kontuan hartzea iruditu zaigu egokien (Calsamiglia & Tusón 1999) gisa honetako diskurtso-baliabide edo estrategia bat aztertze-ko elkarren osagarri direlako ustean.

Hasieratik bertatik, bada, “diskurtso-baliabide” edo “estrategiatzat” jo ditugu. Eta “diskurtso-estrategia” hau Calsamiglia & Tusónen (1999) zentzuan interpretatzen dugu, hau da:

La heterogeneidad lingüístico-discursiva no sólo no es caótica, sino que está regulada, más allá del plano gramatical, por una serie de *normas, reglas, principios o máximas* de carácter textual y sociocultural que orientan a las personas en la tarea de construir piezas discursivas coherentes y apropiadas a cada ocasión de comunicación. Comunicación que se entiende, no tanto como un simple y mecánico proceso de transmisión de información entre dos polos, sino como un proceso interactivo mucho más complejo que incluye la continua interpretación de intenciones expresadas verbal y no verbalmente, de forma directa o velada.

Esto implica tomar en consideración a las personas que usan esas formas, y que tienen una ideología, una visión del mundo, así como unas intenciones, metas o finalidades concretas en cada situación; unas personas que despliegan *estrategias*¹⁰ **encaminadas a la consecución de esos fines**. (Calsamiglia & Tusón 1999: 16). (Letrakera lodia gurea da).

Gure ustean ere, enuntziatu parentetikoak, esatari-enuntziatzaileak bere intentzio-asmoak erdiesteko norentzakoari egiten dizkion keinuak, seinaleak lirateke; hitz batean, helburu horretara bideratutako estrategiak. Izan ere, esatariaren xede-helburua norentzako horrek bere intentzioa atzematea da eta, beraz, etengabeko ahalegina egingo du esandako gutzia birformulatu (enuntziatioaren maila), modalizatu (hots, esatariak berak esan duenari buruz, norentzakoari buruz, nahiz inguruneari buruz duen iritzi-jarrera esplizitu eginez) eta testuinguratzen, harik eta esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean zirrikiturik txikiena ere egon ez dadin.

Esatariak, izan ere, eskueran du inguratzen duen errealitateaz informazio-multzo handi bat (datu-base izugarri bat) bere inguruarekin harreman-sarea sortzeko ezinbesteko gertatzen zaiona. Datu-base zabal hori datuez eta datu horiek *egoki* erabiltzeko instrukzio-jarraibideez osatuta dago eta aldian-aldiko komunikazio-egoera jakin horri egokitzen zaizkionak edo egokitzeko baliagarrri zaizkionak soil-soilik aterako ditu (hautatuko ditu). Komunikazio jakin bati egokitzeak zera esan nahi du:

- 1) Esatariaren intentzio-asmoei egokitzen zaiola.
- 2) Norentzakoari egokitzen zaiola: pentsatzekoa da Mitxelenak oso garbi zuela nori ari zitzaion idazten eta parentesi edo marren artean tartekatzen dituen argibide, zehaztasun edo ñabardurak aurrez aurre duen (edo behintzat esatariak buruan duen) irakurle potentzialari egokitzen zaizkiola. Zein da, baina, irakurle hori? Nolakoa da buruan duen balioko norentzako¹¹ hori?
- 3) Testuinguruari: Bustosen (1986) ikuspegiari jarraituz, esatari / norentzakoek batean duten informazio pragmatikoari, hain zuzen.

Ez da aski, beraz, hizkuntza zuzen erabiltzeko gramatikazko arauak bakarrik kontuan izatea. Hizkuntza zuzen ez ezik egoki ere erabili behar denez

¹⁰ Etzana autoreena da.

¹¹ Mitxelenaren zinema- eta liburu-kritiken norentzakoa zein den irudikatzen (§ 7.1) erabiliko dugu. Beraz, enuntziatu parentetikoetan oin hartuz, galdera horiei guztiei erantzuna ematen saiatuko gara.

gero, ikuspegi gramatikal soiletik ikuspegi komunikatibora egin beharko dugu jauzia (Esnal 2008b).

Enuntziatu parentetikoak ere uste dugu ikuspegi komunikatibo batetik aztertu behar ditugula, horien eginkizuna, izan ere, esatari-norentzakoan artean komunikazioa egoki gauza dadin esatariak testuan bertan martxan jarzen dituen “komunikazio-estrategiak¹²” dira.

Zentzu honetan, bada, bat egiten dugu Récanatik (1984) eta Fuentesek (1998) diotenarekin:

Gracias a ellos [enuntziatu parentetikoak], el hablante manifiesta explícitamente el modo en que concibe al enunciado que realiza. Carecen de sentido descriptivo, pero funcionan más bien como signos que guían al oyente hacia una apreciación correcta de la afirmación en su contexto. Ayudan a comprender y a aprehender lo que se dice más que a formar parte de lo que dice. (Fuentes 1998a: 153).

Edota Récanatik (1984) diotenarekin:

(...) elle véhicule un commentaire par lequel celui qui parle indique à son auditoire comment son énoncé doit être pris. Ce commentaire porte tantôt sur la force illocutionnaire spécifique de l'énoncé, tantôt sur son attitude affective à l'égard de ce dont il parle, tantôt sur la valeur argumentative de son propos dans le contexte discursif où il s'insère. En bref, les verbes caractérisés par la transparence de la première personne¹³ ont une fonction *d'indicateurs pragmatiques*¹⁴. (Récanati 1984: 324-325). (Letrakera etzana autorearena da).

¹² Esnali jarraituz (2008a), “hizkuntzaren erabileran, erabakien mundura garamatza *estrategia* terminoak, eta mundu hau arauen munduari kontrapuntu eginaz ikustera”. (Esnal 2008: 28).

¹³ Nahiz eta Récanati aditz parentetikoez (lehen pertsonan agertzen diren uste, iritzi... bezalako “aditzen transparentzia” edo gardentasunaz) mintzo zaigun, parentetikotasun izaera azalertzeko egokia iruditu zaigu.

¹⁴ Une honetan, hau ulertzeko egoki etor dakiguke Ducrotek (1984: 254-255) perpausaren esanahiaz eta enuntziatuaren zentzuaz dioena: “Prefiero representar la significación como un conjunto de instrucciones dadas a las personas que deben integrar los enunciados de la oración; estas instrucciones precisan cuáles son las maniobras que deben efectuarse para asociar un sentido a esos enunciados”.

Era berean, Récanatik darabilen *indikatzaille pragmatiko* hitza, ustez, estrategiekin hertsiki uztartuta dago; hau da, egoera batean erregelak erabiltzeko moduarekin. Adigaia hobeto ulertzeko, Fuentesen (2000: 34) liburutik hartutako aipu bat ekarriko dugu Rubattelek gramatika eta pragmatika nola ulertzen dituen azalduz: “Gramática y pragmática son, dice C. Rubattel, como en un juego las reglas y las estrategias o tácticas. Luego deducimos de aquí que la gramática supone reglas, y la pragmática estrategias o modos de usar las reglas en el habla, con influencia de todo lo del entorno comunicativo”.

Hondarrean, enuntziatuari (edo diskurtsoari) berari baino gehiago eragiten dio diskurtsoari buruzko diskurtsoari edo “metadiskurtsoari”. Eta, beraz, diskurtso mailako egitura edo kategoria hauetan sakontzeko ezinbestekoa gertatzen zaigu *metadiskurtsoa* nahiz *makroegitura* bezalako terminoetan sakontzea, eta baita ere *modalizazioa*, *birformulazioa*, *testuingurua*, *intentzio-asmoa*, *igorle-esataria*, *enuntziatzailea*, *hartzaile-norentzako*... bezalako adigaiak alde aurretik mugatzea ere. Honenbestez, alderdi horiek guztiak barne hartuko dituen ikuspegi teoriko eta metodologiko bat garatu beharra ikusi dugu, aztergaiaren euskarri sendo gisa.

Marko teoriko orokor hori garatzeko, bada, aipaturiko adigai horiek guztiak era batera edo bestera aztergai izan dituzten hizkuntza-korrante edo ikusmoldeetara jo dugu. Batetik, azterbide-hezurduraren euskarri gisa, analisi **linguistiko-pragmatikoa** hautatu dugu eta honen barrenean —edo honekin ertsiki uzartuta—, **ikuspegi enuntziatibo-pragmatikoa** oso errentagarri gertatuko zaigulako ustea dugu. Ikuspegi enuntziatibo pragmatiko hau, diskurtso-analisi Franco Fonoaren barrenean aztertu izan den Adierazpenaren edo Enuntziazioaren hizkuntzalaritza da, eta bereziki esateriak diskurtsoan uzten dituen lorratzetan oinarritzen da.

Ez da aski, ordea, esateriaren lorratzei soilik erreparatzea, norentzakoak ere baldintzatuko baitu esateriaren diskurtsoa. Beraz, norentzako edo mezua zuzentzen zaion balizko hartzaile hori ezaugarritzeko “Harreraren Estetika”-n giltzarri diren adigai batzuk (irakurle inplizittoa, esaterako) begien aurrean izatea beharrezkoa gertatu zaigu. (Olaziregi 1998, 2002).

Bai esataria eta baita norentzakoak zutarri dituzten ikuspegi pragmatiko horiez gain, aztergaia modu agortzaile batean jorratuko badugu, **Metadiskurtsoaren** inguruko azterlanez ere baliatu gara (Lautamatti 1978a, 1978b; Crismore 1984, 1993; Vande kopple 1985, 1988; Dafouz Milne 2000, 2001), eta horiekin batera **Testu-gramatikak** aztergai dituen hainbat adigai eta azalpen geureganatzen ere saiatu gara: makroegitura, mikroegitura, gainegitura, koherentzia, kohesioa, eta, oro har, esaldi-multzo bati, hein batean, testu-izaera edo “testualitatea” ezartzen dioten testu-bideratzaile oro.

Begiratu batean, badirudi ikuspegi horiek guztiak arras desberdinak direla eta erabat urruntzen direla bata bestetik. Ez, baina. Begiratu zehatzago batek ikusaraziko liguke Pragmatikarekin —Pragmatika hizkuntz gertakarietara hurbiltzeko ikusmolde gisa hartuaz— badutela zerikusirik. Bada autorerik (Gallardo 1996, 1998a, 1998b), esate baterako, aipaturiko ikuspegi guztiak Pragmatikaren barne-antolamenduan sartzen dituenik.

Ikusmolde teorikoen eremu zabal honetan, halere, bataren eta bestearen arteko mugak ez daude hain garbi eta izendapen beraren azpian, autore batek edo besteak jorratu, adigai eta ulermodu desberdinak atzeman daitezke.

Garbi dagoena da bai Hizkuntza-pragmatikak, bai Enuntziatioaren Hizkuntzalaritzak (diskurtsoaren analisia) eta baita Testu-gramatikak ere, hizkuntza-objektuaren mugak zabaltzea dakartela: perpausetik testura edo diskurtso-ara egiten dute jauzia eta ez dira barreneko ikuspegi batera lerratzen; kanpoko faktoreak aintzat hartzen dituzte. Gu geu ere, aztergaiaren izaeraz jabeturik eta ikusmolde teoriko horien ekarria geure eginez, ez gara perpausera mugatuko. Diskurtso¹⁵-mailan kokatzen dugu gure aztergaia eta maila horretan aztergai dugun unitatea “testua” izango da, horixe baita esatariaren intentzio-asmoen emaitza osoa eta, beraz, ez da harritzekoa testu-gramatikak jorratutako adigai eta ikusmoldeak geureganatzea.

Bestetik, *testua* bezalako objektu konplexu bat bere osotasunean aztertze-ko, komunikazio-ekintza horretan parte hartzen duten osagai edo faktoreak oso kontuan hartu beharra ikusten dugu; testuan bertan zuzenean eragiten duen kanpoko eragileak, alegia.

Perpaua mugatzat hartzen duen hizkuntzalaritzak hainbat alderdi azterteke utzi ditu. Eta gure aztergaiari begira, nahitazeko gertatzen zaigu alderdi

¹⁵ “Testua” eta “diskurtsoa” adigaien arteko muga, ikusmolde teorikoen arabera, alda liteke. Are gehiago, “diskurtsoa”ren eta “berbaldia”ren arteko ezberdintasunak ere zehaztu ohi dira ikuspegi sozio-diskurtsibotik (Ozaeta 2010: 123).

Adamek (1990) “testua” eta “diskurtsoa” bereizi egiten ditu, eta testu-auziei aurre egiteko bi jokamolde edo teorizazio-ardatz nabarmentzen ditu: testu-gramatikarien ikuspuntua eta hurbillbidea batetik, eta, bestetik, diskurtsoaren analisia erdigunetzat duten ikerketena. Autore honen arabera, *diskurtsoa* hitzezko objektu materiala den heinean *testua* ere bada, baina ez ‘testua’ bere adiera hertsian edo teknikoan. Adiera hertsian, testua objektu teorikoa dugu, hots, definizio bidez sortutako objektu abstraktua, berau sortu deneko ekoizpen-baldintzak eta, oro har, hizkuntzaz kanpoko testuingurua alde batera utzita:

DISCOURS= TEXTE + CONDITIONS DE PRODUCTION
TEXTE= DISCOURS – CONDITIONS DE PRODUCTION

Formula horretan ikusten denez, ahozko nahiz idatzizko enuntziatu-hurrenkera testu bidez datorkigu. Horixe da ‘testu’ adigaiaren erabilera arrunta. Baina hitzezko objektu material edo testu horren analisia bi ikuspegitatik egin daiteke, eta, beraz, bi “objektu teoriko” mugatzeko bidea dagoela baieztatu dezakegu. Batean, testua eta berau sortu deneko ekoizpen-baldintzak eta kezak hartuko dira kontuan; hau da, testu-ezaugarriak eta komunikaziozkoak. Horrela gertatzen da enuntziatuaren eta DISKURTSOAREN analisisetan. Bada, ordea, beste aukerarik: ekoizpen-baldintzak eta, oro har, hizkuntzaz kanpoko testuingurua alde batera utzi eta testuaren barneko analisia egitea. Hortik sortutako objektu teorikoa TESTUA litzateke, bere zentzu hertsian. Van Dijk (1989: 20-21) ere ohartzen da ‘testu’ eta ‘diskurtso’ adigaiak batera eta nahasian dabilzala hizkuntzalaritzan.

horiek (esate baterako, esatari-norentzakoek enuntziatuan bertan uzten dituzten lorratzak: enuntziatio-mailari nahiz modalizazioari dagokion alderdia...) aztertzea, gure aztergaiaren funtzionamendua bete-betean maila horietan gauzaten baita.

1.1. PERPAUS BARNEKO AHALEGINEN EZINA

Perpau barneko ahalegin batetik gerturatuz gero, oso ohikoak dira intzisoen edo parentetikoen ezaugarri nagusi gisa “ken daitezke”, edo “kendu arren, tartekatu den enuntziatuak, E1¹⁶-ek, ez luke ezer galduko” bezalako esapideak:

Linaresek *La puntuación correcta* liburuan (1974) honela ezaugarritzen ditu intzisoak:

A los efectos del presente estudio, inciso es todo elemento (palabra, frase, oración y más generalmente trozo de escrito) del *ámbito* que puede ser suprimido, junto con las comas, rayas o paréntesis que eventualmente pueden acotarle, sin que varíe el sentido del ámbito y sin que sea preciso retocar la redacción. (Linares 1974: 45-46). (Etzana autorearena da).

Grevissek (1986) eta Mouninek (1974) ere era honetako egiturak ez dituzte beharrezkotzat jotzen, eta, beraz, hortik ondoriozta dezakegu kenduta ere berdín dela. Ikus dezagun corpuseko adibide pare bat enuntziatu parentetikoa kenduta (kortxete artean paratu ditugu) oinarrizko enuntziatua nola geratzen den ikusteko:

— Diskoak [*] atseginez beterik entzungo ditu edozein euskaldunek. (LIB II:73).

[—hizlarien izenik ez dut aipatuko, norbait ixilpean uzteko beldurrez—]

— Euskera egiten[*] hasi baino hobe genuke euskaldunok euskara ongi ikasten hasi. (LIB I:69).

[—edo egin ustez desegiten—]

¹⁶ Azalpena errazteko asmoz, “E1” laburdura, frantsesez “Phrase insérante” edo enuntziatu parentetikoa tartekatua izan den enuntziatua aditzera emateko erabiliko dugu guk ere. Frantsesez, Baqué Milletek PI siglez laburtzen du (Baqué Millet 1997). Beraz, E2-k enuntziatu parentetikoa ordezkatuko du eta E1-ek tartekatua izan den enuntziatua.

Corpuseko Adibideek argi erakusten digute enuntziatu parentetikoak kendu arren, emaitzak —hau da, E1 enuntziatuak— sintaktikoki zuzena eta egokia izaten jarraitzen duela; kendu arren, ez duela oinarrizko enuntziatuaren egitura sintaktikoa urratzen. Beste horrenbeste esan dezakegu corpuseko adibide guztiez ere; ez dago adibide bakar bat ere enuntziatu parentetikoak kenduz gero, E1 enuntziatuak sintaktikoki urratuko duenik. Horrek garbi adierazten edo ikusarazten digu enuntziatu parentetikoaren kanpo izaera sintaktikoa eta baita esateriak E1 edo oinarrizko enuntziatuaren planifikazio kognitibo osotasun edo bloke bat bailitzan egiten duela ere. E1 oinarrizko enuntziatuan, oro har, ez dago elementurik E2 enuntziatuko osagairen bati erreferentzia egingo dionik.

Pentsa genezakeen E1 oinarrizko enuntziatuaren bi atalak (hau da, enuntziatu parentetikoaren alde banatan dauden bi atalak) ongi josita egotea, enuntziatu parentetikoaren luzeraren baitakoa izan zitekeela. Corpusak erakusten digu, ordea, enuntziatu parentetikoak oso luzea denean ere, E1en zuzentasun sintaktikoa ongi zaintzen duela. Beste horrenbeste gertatzen da E1 oinarrizko enuntziatuan enuntziatu parentetiko bat baino gehiago tartekatzen direnean ere.

Baina ken baldin badaitezke eta perpausari ezer eransten ez badiote, nola uler dezakegu Koldo Mitxelena bezalako euskal idazle ospetsu batek bere tesuetan —kritiketan esate baterako, horiek baititugu azterkizun— hainbat eta hainbat aldiz, batere behartu gabe, bere diskurtsoan aurrera egiteko, baliabide honetara jotzea?

Gisa honetako baieztapenak, (ken litezkeelako usteak) gure ustez, perpausaren barne-ikuspegitik eginik bakarrik uler daitezke. Kovaccik berak “kendu ahal” izatearen arrazoitzat honako hau jotzen du: enuntziatu parentetikoak kendu arren, “dictum”-ak, hau da, perpausaren proposiziozko edukiak (Fuentes 1987, 1996, 1997, 1998, 1999b, 2000) edo “contenido representativo de la oración” horrek (Kovacci 1999: 740), sintaktikoki eta semantikoki ongi eratuta egoten jarraitzen du (ez dugu inolako aldaketarik egin behar perpaus hori berregiteko) eta, gainera, “dictum” horren egiazko balioa ez da batere aldatzen.

“Dictum”-a, edo proposiziozko edukia soil-soilik kontuan hartzeak, ordea, esan nahi du perpausaren barne-mugetatik ez garela ateratzen; izan ere, enuntziatuak “dictum”-az gain “modus”-a ere berarekin darama, hau da, “dictum” horri buruz esateriak duen jarrera. Eta alderdi hori aintzat hartzen badugu, enuntziatu parentetikoak (“euskara egin ustez desegiten ari direla esateak”) esatariaren argudio-haria erabat norabideratzen du.

(...) en efecto, podrían omitirse y el enunciado en el que se insertan no variaría su contenido proposicional, de lo que puede concluirse que su presencia obedece a motivos estrictamente pragmáticos, y no gramaticales. Así pues, estamos ante secuencias en las que lo importante para el hablante no es su contenido proposicional, sino el modo como éste puede ser entendido por el interlocutor. (Montolío 1993: 123-124).

Iritzi horrek bat egiten du Delomier & Morel (1986) eta Baqué Millet (1997) autoreekin:

Ceci, et le fait que les parenthétiques aient un rôle indiscutable dans la progression argumentative, incite à penser que les résultats concernant la cohésion de l'énoncé total comportant une ou plusieurs PARs¹⁷ pourraient différer quelque peu de ceux que nous venons de présenter si l'on se situait, non plus a un niveau syntaxique, mais à un niveau pragmatico-argumentatif, comme nous prévoyons de le faire dans une deuxième phase de notre recherche. (Baqué Millet 1997: 69-70).

Edota:

Ils [*et* eta *mais* lokailuak parentetikoek] ondotik datorrena berreskuratzeko egokiak omen direnak] ne s'expliquent que par la présence de E2 et peuvent être considérés comme des indices du fait que si E2 se situe à un autre niveau énonciatif, il n'en est pas moins nécessaire à la progression discursive et argumentative. (Delomier & Morel 1986: 153).

Eta argudioaren garapenean eragiten badute ken ezin daitezkeen seinale da:

Cuando se define en pragmática un constituyente director como un elemento no suprimible, se implica únicamente que la ausencia de ese constituyente cambiaría radicalmente la orientación argumentativa de la intervención o la volvería ininterpretable. (Fuentes 2000: 89).

Beraz, perpausaren ikuspegitik abiatuz zilegi izan daitezke “ken daitezke” bezalako esapideak, baina hori enuntziatu parentetikoek azterresparrua erabat murriztea litzateke. Drillonek (1991: 257) honela erantzuten dio Grevissek (1986) egindako baieztapenari:

Utilité de la parenthèse. La parenthèse est un message que l'auteur ajoute à son texte; dire qu'elle n'est pas indispensable au sens de la phrase restreint son

¹⁷ “Parentetiko” hitzaren laburduratzat darabil.

champ d'emploi: il arrive au contraire qu'elle ne puisse en faire l'économie, comme un général de ses lieutenants. (Drillon 1991: 257).

Puntu honetan zehar, hainbat autorek egindako aipuetan oinarrituz, teorikoki aztergai ditugun enuntziatu hauen balioa eta egitekoa perpausaren egitura sintaktiko horretatik at kokatzen saiatu gara: enuntziatu parentetikoak “perpaus-bazter” posizioan, “dictum”-etik at, kokatzen dira, gaztelaniazko lanetan “margen oracional” edo ingelesez “periferical”¹⁸ deitzen duten esparru horretan. Hau guztia, ordea, tesian zehar corpuseko datuez egiaztatzen saiatuko gara.

1.2. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK DISKURTSOAREN ANTOLAMENDUAN

Diskurtsoa bezalako objektu konplexu batek izan ditzakeen osagai, maila eta egitura nagusiak zehaztuz eta aztertuz lor dezakegu objektu horren funtzionamendua pixka bat sistematizatzea eta, ondorioz, enuntziatu parentetikoak osotasun konplexu eta zabal horren barrenean, zein egitura eta mailatan kokatzen diren mugatzea. Era honetara jokatzeari, gainera, aukera metodologikoa besterik ez da (Fuentes 2000). Jakin badakigu, izan ere, maila, egitura eta osagai horiek, bere bakarrean, ez dutela existentzia edo izaterik; zerbait badira elkarrekin harremanetan direla. Halaz ere, horrela jokatzeari —hau da, oinarritzko eta atalkako azterketara jotzeak—, bide ematen digu aztergaiaren deskripzio eta analisi sistematikoa egin eta bere barrenak hobeto ezagutzeko.

Hizkuntzalaritzan bada eskolarik diskurtsoa nola antolatuta dagoen aztertzen duenik. Genevako eskolak, esaterako, diskurtsoaren eredu modularren proposamena egingo du¹⁹. Rouletek (1991, 1997, 1998) bere laguntzaileekin “moduluen” eredu desberdinak (edo fase desberdinetan osatzen joan direnak) planteatuko ditu diskurtsoa osagai eta azpiosagaietan antolatzeko. Modulua, azken batean, osotasun batean (diskurtsoa edo testua, gure kasuan) erabilera

¹⁸ Guk geuk proposiziozko edukari *dictum* deituko diogu eta badirudi aztergai ditugun enuntziatuak *dictum* horretatik at kokatzen direla, enuntziatio- eta modalizazio-mailan, hots, Van Dijken (1980, 1989) “makroegituran”.

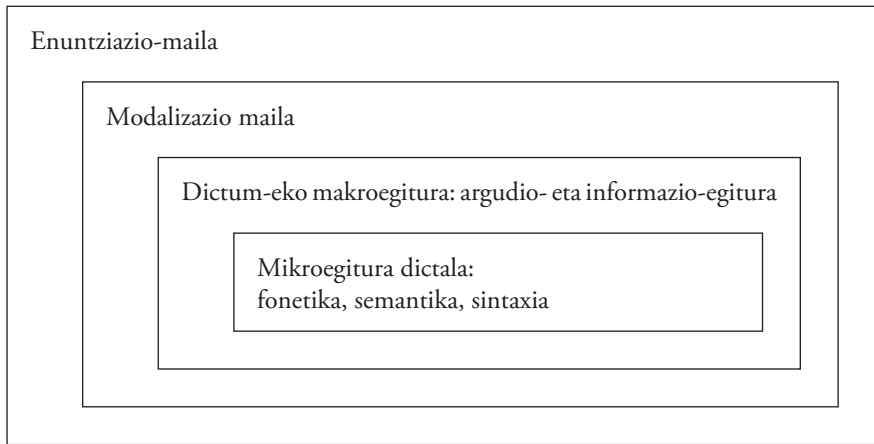
¹⁹ Proposamen teoriko modularren buruzko informazioa nahi duenak jo beza *Cahiers de Linguistique Française* (CLF) aldizkarira, proposamen eta eredu hauek argia ikus zezaten aldizkari horretaz baliatu baitziren nagusiki. Proposamen teoriko sakonak Adamek (1990), Michék (1998), eta, bereziki, Rouletek (1991, 1997, 1998) egin dituzte.

espezifikoa duen ezagutza-zatia izango da: ezagutza-sistema autonomoa edo beregaina. Eta horiek bere bakarrean, berariaz, azter daitezke, edo beste gaintzekoekin harremanetan.

Proposatuko dugun ereduak metodologiaren alorrean hautetsi ditugun eskolen ekarria eta zehaztu ditugun termino-adigaiak oso kontuan izango ditu. Horien arabera, gure proposamena eredu modularra baino askozaz sinpleagoa izango da: moduluen arteko harremanetatik sortutako antolamenduak edo egiturak komunikazio-ekintzan kokatuko ditugu enuntziatu parentetikoek komunikazio-ekintza jakinetan zein diskurtso-egituratan eta mailatan eragiten duten jakiteko.

esataria (enuntziatzailea(k))-----**enuntziatua** (diskurtsoa)-----**norentzako(a)**(k)

MAKROEGITURA

-----**GAIN-EGITURA**²⁰ (sekuentziak)-----
-----**TESTUINGURUA**-----

²⁰ Ozaetak (2010) “gain-egitura” izendapenaren ordez, “super-egitura” darabil eta honela definitzen du: “Super-egitura testuari dagokion tasuna da, hau da, ez dagokie ideiei eta ideien arteko erlazioari (makro-egiturei), ezta ideien testuratze-mekanismoei ere (mikroegitura)”. (Ozaeta 2010: 47). Guk “gain-egitura” testu-tipoarekin lotuko dugu; gure kasuan, zinema- eta liburu-kritikekin. Testu tipo hori hautatu dugu, uste baitugu kritikak enuntziatu parentetikoak aztertzeko testu aukerakoak direla. Hondarrik hondarrean, besteren lanen gainean egindako iruzkinak lirarteke eta testuotan ahots ugariren oihartzuna nahiz hainbat testu-zatirena adituko dugu.

Enuntziatu parentetikoaren osatze-egitura azal dezakeen koadro teorikoa paratu dugu goian. Koadro teoriko honek argi uzten du enuntziatu parentetikoaren fenomeno aski konplexua dela eta estuki lotuta dauden maila eta egituretan eragiten duela.

Ez ditugu Rouletek (1991, 1997) eta Michek (1998) proposatzen zituzten modulu guzti-guztiak paratu, eta moduluen orde, mailak eta egiturak hobetsi ditugu, azken batean, modulu eta dimentsio horiek elkarrekin dituzten harreman eta lotura horietatik eratorritako antolamenduak direlako garrantzitsuen.

Enuntziatioaren hizkuntzalaritzatik datorren hipotesi batekin jokatu dugu, ustez, aztergaitzat dugun egitura-motan sakontzeko argigarri gertatu baitzaigu. Hipotesi horren arabera, gutxieneko komunikazio batean, hots, enuntziatuan, hiru maila bereiz daitezke:

- “dictum” edo proposiziozko edukia bere egiten duena (oraindaino gehien sakondua, eta guk “mikroegitura diktala” bezala izendatu duguna), eta
- perpaus bazterra²¹, askotan inplizituki bakarrik agertu arren, komunikazio-ekintza gauzatzeko noraezekoa da. Hau da, modalizazio-maila eta enuntziatio-maila²².

Parentetikoak aztertzeko, bada, goiko koadro teoriko horrek erakuts diezagukeenez, hiru maila bereizi ditugu: a) enuntziatio-maila, b) modus-maila eta c) dictum maila. Eta uste dugu —horixe indartzen saiatuko gara tesian zehar— beren egitekoa diskurtsoaren makroegituran kokatzen dela: makroegitura horretako *enuntziatio* eta *modalizazio* mailan nahiz *dictum* mailako makroegituran, informazio- eta argudio-egituretan²³, hain zuzen; izan ere,

²¹ Récanatik (1984) bere lanean darabilen “testu-margena” litzateke, edota Vendlerrek (1970) darabilen “metatestua”.

²² Aitzindaritzat, Bally (1966) eta Ducrot (1984) hartuko ditugu, bata modalitatearentzat eta bestea enuntziatio-mailarentzat. Guk, horiekin batera eta bereziki gure azterbidearen planteamendurako, Enuntziatioaren hizkuntzalaritzako (eta hizkuntza-pragmatikako, oro har) ideiak bere egin dituen Fuentes hautatu dugu, bere lanek eta ikusmolde teorikoek gure aztergaiari argibidea baitakarkiete.

²³ Informazio-egitura eta argudio-egiturak *dictum* mailako makroegituratzat jo ditugu (Fuentes 2000). Proposiziozko edukia aditzera ematea baino gehiago, proposizioari dagokion informazioa antolatzeke eginkizuna du: esatariak gai nagusiak, bigarren mailakoak, gai horien progresio tematikoa, defendatu nahi duen tesiaren arabera antolatuko ditu. Esataria idaztera eramane duen hasierako intentzio hori norentzakoak atzeman dezan ahalik eta egokien antolatuko du. Informazio-egitura eta argudio-egitura, bada, komunikazio-trukean, esatari-norentzakoaren arteko interakziozko harremanaren ondorioz sortuko dira:

enuntziatu parentetikoak proposiziozko eduki horretan parte hartu baino areago, laguntzen dute esatariak esandako hori norentzakoak ahalik eta egokien aditu eta barnera dezan.

1.2.1. ENUNTZIAZIO-MAILA, MODUS-MAILA ETA DICTUM-MAILA

Hainbat autoreri jarraituz (Alcaide-Lara 1992, Fuentes 1996, Otaola 1988, etab.), goiko koadro teorikoan ikus litekeen bezala, komunikazio-ekin-tzaren ikuspegi hirukoitza hobetsi dugu, enuntziatu parentetikoak diskurtsoaren antolamenduan kokatzeko errentagarri gertatuko zaigulakoan. Alderdi honetan Enuntziazioaren hizkuntzalaritzak garatu dituen teoriak kontuan izango ditugu.

Enuntziazioa bere gain hartzen duen analisi batek berarekin dakar esatariak (eta norentzakoak) enuntziatu horretan bertan, enuntziatioagatik beragatik, utzi dituen lorratzak atzeman eta azaleratzea. Beraz, lorratz horiek, subjektibitatearen errainu direnak, diskurtsoan perpaus-bazterreko mailatan (maila marjinaletan) agertzen dira.

Perpaus-bazterrean kokatuko dira, bada, esatariaren subjektibitatea adierazten duten fenomenoak, bai esatariak enuntziatu duen horri buruzko jarrera adierazten dutenak (modalizazio-maila) eta baita enuntziazioaren sortze-ekin-tzari berari buruzkoak ere (enuntziatio-maila). Maila horiek, Fuentesen (1987) ustez, mezuaren aurreko momentuari dagozkio, eta, oro har, ez dira zuzenean, esplizituki, agertzen, baina agertzen dute beren izaera (hots, egon badaudela atzematen da) maila horri dagokion unitateren batek diskurtsoan eragiten duenean; hau da, maila hauek esplizitu egiten dira esatariak berak maila horietan oin hartzea erabakitzen duenean:

— “Zer diozu? *díot* bihar zinera joango naizela”: “Esatearen ekintza” bera nabarmentzen dut berariaz.

“Esto quiere decir que la actividad de recepción/interpretación (es decir, la cooperación interpretativa del oyente/lector) deberá estar prevista y orientada desde el interior mismo del discurso de cada relato para que el valor significativo de la historia contada pueda ser captado por el destinatario y el acto de narrar resulte pertinente y produzca el efecto perseguido por el enunciador/narrador” (Herrero 1997-1998: 214).

Bi maila horiek, Fuentesek bere tesian (1987: 55) eta lanean (1996: 27-28) adierazten digunez, formaliza daitezke hainbat aditz-tiporekin, nahiz eta kontua ez den maila honetako elementuekin identifikatzea. Horrela, enuntziatio-mailaren adierazgarri, *esan*, *komunikatu* aditzaren baliokide izango da eta, modalizazio-mailari dagokionez, esatariaren jarrera adierazten dutenek balioko lukete. Horiek, oinarrian, Ballyren ustez behintzat, hiru dira: judizio intelektuala, sentimentua eta nahia edo borondatea, eta *pentsatu*, *sentitu* eta *desiratu* edo *nahi izan* aditzekin formulatuko genituzke. Era honetara, enuntziatu²⁴ baten analisiak ondorengo hiru estadio edo etapa hauek izango ditu:

- a) Esatariak komunikazio-ekintza bat egiten du (enuntziatio-maila)
- b) Esatariak gertakizun horren aurrean bere jarrera azaltzen du (modalizazio-maila)
- c) Gertakizuna X da (dictum²⁵-maila)

Oro har, azkenengo zatia bakarrik egiten da esplizitu, gainerako guztiak saihestuz.

— **DICTIONUM**: Proposiziozko edukia, edota aditzaren ekintzaren menpe dauden elementuek igortzen duten informazioa²⁶. Charandeauk (1983) dictionum honi HURA, erreferentea, deritzo; hau da, errealitateaz zerbait esatea:

Charaudeau (1983) sitúa el ÉL, el referente. Es decir, lo que llamaba C.Bally (1965) el dictum: decir cosas de la realidad. (Fuentes 2000: 48).

²⁴ Gogoan izan Enuntziatioaren teoriaren ikuspegitik, esana dugunez, perpausa gramatikako egitura abstraktua dela, eta egitura abstraktu hori enuntziatu edo komunikazio-ekintza bihurtu ahal izateko, hau da, baldintza komunikatibo zehatzetan esatari batek norentzako bati aditzera ematen dion zerbait izatera iristeko, modalizazioaren eta enuntziatioaren beharra duela.

²⁵ Alderdi honetan Bally (1966) jarraitzen dugu. Honen arabera, perpaus orok bi zati ditu: modus edo modalitatea eta dictum. Metodologia gisa ongi datorkigu.

²⁶ Definizio honen interpretazioak ulerkerak desberdinak dakartza, gure aztergaiari begira zuzenean eragiten dutenak. Esate baterako, “funtzio intzidentala” Oviedoko eskolakoek defenditzen dute eta horientzat perpausako aditzaren eraginpean dauden elementuen funtzioetatik bereizten dira, baina hala ere, perpausaren barrenean kokatzen dira; “dictum”-aren barrenean esango genuke guk. Irizpide hauxe erabiltzen du Fuentesek (1998a, 1998b) funtzio intzidentala enuntziatu parentetikoetatik bereizteko: enuntziatu parentetikoak, funtzio intzidentala duten osagaiak ez bezala, ez dira “dictum”aren barrenean kokatzen (izatekotan ere, dictum-mailako makroegituran), makroegituran baizik; zehatzago enuntziatio- eta modalizazio-mailatan.

— **MODUS:** esateriak igorri duen horrezaz, dictum-ari buruz duen jarre-
ra-iritzia. Modus-ak dictum-a bere osotasunean besarkatzen, biltzen, ingura-
tzen du. Ballyk (1965: 36) perpausaren arimatzat dauka. “Modusa”, perpausa
abstraktu izatetik enuntziatu izatera pasatzeko beharrezkoa den osagaia da.
(Fuentes 1996: 33).

Fillmorek (1968) ere honako ekuazio hau formulatu zuen:

“SENTENCE= MODALITY+ PROPOSITION”

Beraz, ekuazio horrek nahiz modalitateari buruzko azterketek garbi ager-
tzen dute modalitatea perpausaz gaindiko estratu batean kokatzen dela, ez
dela proposizioaren edo perpausaren barnekoa; honek proposizio edo perpaus
hori inguratu, bildu egiten du eta biek enuntziatua osatzen dute. Beraz, mo-
dalizazioa, perpausaz gaindi, diskurtso-mailan kokatzen da; gramatikazko
osotasuna duen perpausa modifikatu egiten du.

-**ENUNTZIAZIO-MAILA:** Enuntziazio-maila egon badagoelako teoria
aditz performatiboetatik sortzen da. J. M. Sadockek (1974) eta J. R. Rossek
(1973) proposatu zuten egituraren mailarik gorenean komunikazio-aditzen
bat zegoelako hipotesia eta J. L. Austinek (1978) enuntziatu konstatatiboak
eta performatiboak bereizten ditu. Austinenetzat, enuntziatu guztiak ez dira
deskripziozkoak eta bide horretatik gatzatzen du bere enuntziatu performati-
boen teoria; bestela esan, “esanez egitea”²⁷ mamitzen duten enuntziatuena.
Enuntziatu hauek, bada, konstatatiboek, gauzen berri soila ematen dutenei,
aurrez aurre jartzen zaizkie, azkenok egia/gezurra balioen arabera neur baitai-
tezke.

“Esanez egitea”, maiz aski, erritoetan gertatzen da:

— “Eskerrak ematen dizkizut”

— “Txalupa hau (halako) izenez bataiatzen dut”

— “Gehiago ez naizela etorriko zin egiten dut”

Horiek eta horien antzekoak esaten ditugunean ez gara gauzen berri ema-
ten ari, “egiten ari gara” eta formula modukoez baliatzen gara hori egiteko.
Honek berarekin dakar aditz performatiboak izan badirela baieztatzea: *zin*

²⁷ Gisa honetako enuntziatuek itxurazko ezaugarri berezi batzuk dituzte:

- I) gramatikaren ikuspegitik, deklaraziozko perpausa izan ohi da;
- II) indikatiboko orainaldiko lehen pertsona singularrean esaten da;
- III) ez da zentzugabeko adierazpidea, baina
- IV) ezin da egiazko ala gezurrezkoztat jo, egoki ala desegokitzat baizik.

egin, bataiatu, izendatu, eskertu, etab. Eta deskripzio soilak ez direlako, hau da, egitateak direlako, ezaugarri bereziak dituzte eta hauetako ezaugarriren bat aldatuz gero (aldia, pertsona...) ezin atxiki dakieke *egitatezko* irakurkerarik.

Hemendik abiatuz, Rossek (1973), teoria bat sortuko du, zein-nahi perpau-
sen egiturarik gorenean aditz performatibo bat dagoela auresuposatuko duena.
Aditz honek indikatiboko orainaldiko lehen pertsonan dagoen komunikazio-a-
ditzen batekin egingo du bat: “nik diot” edo “nik esaten dut” batekin, alegia.

Hori dela eta, Fuentesek (1987) informaziozko azalpen baten aurretik
maila batzuk aldarrikatzen ditu, aurretiko maila batzuk. Maila horiek estarian
edo isilpean egon daitezke edo ez, baina edozein berbalditan egon badaude eta
beharrezkoak dira, hainbat unitaterekin lotuta daudelako. Esate baterako, ho-
nako hauetan atzeman daiteke maila horien isla:

1. Perpau osoari eragiten dioten aditzondo edo adberbioetan²⁸:

— “Ez naiz ongi sentitzen, *zinez*”: Adibideko aditzondo hori esatariaren ko-
munikazio-ekintzari dagokio: “esatariak *zinez*²⁹ **esaten du** ez dela ongi sentitzen.
Badirudi, “esan” edo hizketako aditzen bati erreferentzia egitea beharrezkoa dela.

2. Birformulazioetan

Horiek, igorri duen edukiari baino areago (hots, enuntziatuari baino areago),
“esatearen” edo “aditzera ematearen” ekintzari eragiten diote, hau da,
enuntziatioari berari.

Hipotesi hau —enuntziatio-maila egon dagoelako uste hau— enuntziatu
parentetikoek ere baieztatu dezaketela uste dugu (ikus 7.2.1.7 atala), komunika-
zio-ekintzaren sortze edo eratze-maila honetan eragiten baitute.

1.2.2. MAKROEGITURA, MIKROEGITURA ETA GAINEGITURA

Aunque la separación entre macroestructura (organización textual), superes-
tructura (tipo de texto) y microestructura (elementos que componen los enuncia-

²⁸ Aztergai honen jorran aritu dira honako hauek ere: Zadavil (1968), Greenbaum (1969),
Kovacci (1972, 1980-81), Bellert (1977), Barrenechea (1979), Egea (1979), Quirk, R. et al.
(1985), Koktová (1986), Otaola Olano (1988), Jiménez Juliá (1989), Fuentes (1991a),
(1991b), Martín Zorraquino (1994), Fuentes & Alcaide Lara (1996), Gutiérrez (1997), Arce
Castillo (1998), etab.

²⁹ *Zinez* bezalako aditzondoak berariaz aztertzen ditu Fuentesek (1995).

dos) es difícil de hacer, y cada plano está interrelacionado e imbricado en el resto, los analizamos aparte por utilidad metodológica. (Fuentes 1999: 38).

Atal honi sarrera emateko aipu hau adierazgarria iruditu zaigu. Hasieratik bertatik, oso labur bada ere, hiru egitura-mota hauezaz oro har ulertzen dena adierazteaz gain, bereizketa hau metodologiazko aukera besterik ez dela aditzera ematen digulako. Eta gure ustez ere atalkatze hau metodologiazko aukera da, baina funtsezkotzat jotzen dugu hauek ongi aditzea enuntziatu parentetikoak aztertzeke.

Adigai horiek testu-hizkuntzalaritzatik jaso ditugu. 1960ko hamarkadarako, jada, Alemaniako bi aldeetan testu-hizkuntzalaritzako korronte berri bat sortu zen, besteak beste, Janos Petöfik eta Harald Weinrich-ek bultzatua. Espainiara ere zabaldu ziren korronte horren adarrak: literatur teoriarik García Berrio (Petöfi & García Berrio 1979) eta Albaladejo (Albaladejo Mayordomo 1986) izan dira zabaltzaile nagusiak (Portolés 1993), eta hizkuntzalaritzan, berriz, Bernárdez (1982, 1987 eta 1995). Esparru anglosaxoian, bat aipatzekotan M.A.K. Halliday & R. Hasan (1976) aipatu behar (erreferentzia nagusitzat liburu hori hartzen du, gainera, gaztelaniako lanetan garrantzia duen H. Mederosen *Procedimientos de cohesión en español actual* (1988) liburuak). Euskal esparruan ere bada perpaus-mugen haustura metodologikoa aldarrikatzen duen lanik. Begiztatutako batzuk honako hauek izan dira: Osa (1990), Zabala & J.C. Odriozola (1992), Ezeiza et al. (1995), L. M. Larringan (1995), Zabala (1996), Makazaga (1996), Idiazabal & Larringan (1998), Esnal (2008), eta abar.

Testu-hizkuntzalaritza izendapenaren azpian arras desberdinak diren ikuspuntu eta zientzia-diziplinak biltzen dira (Van Dijk 1989: 10).

El desarrollo de la gramática del texto no ha sido un movimiento unificado. Al contrario, se han llevado a cabo investigaciones en varios países desde muchos puntos de vista, sin mucha inspiración mutua. (Van Dijk 1989: 10).

Joera horiek pixka bat laburbiltzeko hiru azpisail nagusi bereiziko ditugu (Casado Velarde 1993):

- a) Testu-hizkuntzalaritza: aztergaia testua du (testua bere osotasunean hartuta) eta ez da hizkuntza jakin bateko testura mugatzen.
- b) Testu-gramatika: perpausaz gaindiko gramatika (*gramática transaccional*) nahiz elkarrizketaren analisia (*análisis de la conversación*) izendapenak eman izan zaizkio. Hizkuntza jakin bateko testuak ditu azterkizun; hau da, hizkuntza horrek dituen gramatika arauetan oinarriturik,

perpauaren muga gainditzen duten gertakizunak ditu aztergai: hitzen ordena, elipsia, topikalizazioa, numerazioa, anafora, diskurtso-antolatzailerak, etab. Hortik datorkio perpauaz gaindiko gramatikaren izendapena ere (Casado Velarde 1993: 10).

c) Bi ikuspuntuen arteko uztardura.

Guk aztergai ditugun testu-baliabideak jorratzeko testu-gramatika edota testu(inguru)a kontuan izango duen gramatikagintzara jo beharra ikusi dugu. Ondorioz, testua aztertzeko testu-gramatikaren ikusmoldeak garatzen diren “mikroegitura eta makroegitura” adigaiak geure egin eta gure azterresparruari egokitzeko ahalegina egingo dugu.

‘Makroegitura’ eta ‘mikroegitura’ adigaiak Van Dijkek era honetara definitzen ditu:

La macroestructura textual (...) o estructura profunda textual es aquella parte del texto que forman las relaciones subyacentes del producto lingüístico que sobrepasan el ámbito oracional; por otra parte, la microestructura textual es el conjunto formado por las estructuras de superficie de las oraciones del texto y por las estructuras subyacentes de dichas oraciones. (T.A. Van Dijk 1972, 6, 17, apud García Berrio & Albaladejo 1983: 143).

Makroegitura testuala, bada, perpauaren esparrua gainditzen duten barneko harremanetan oinarritzen da. Mikroegitura, aitzitik, testuko perpauen azaleko nahiz azpiko egiturez osatutako multzoa da.

García Berriorentzat (1983: 144-145) makroegitura izaera dinamikoa duen egitura abstraktua da. Honi esker testuko mintzagai edo topikoak hierarkikoki antolatzen eta garatzen dira. Maila ugari ditu eta makroegiturazko antolamenduaren oinarria testu-topikoa edo testuko mintzagaia da: “estructura semántica nuclear de un texto” (García Berrio 1983: 145). Testuaren muintzat jotzen du eta bertan mintzagai eta azpimintzagaiak informazio-ikuspuntuaren arabera eta testu-tipoaren arabera antolatzen dira. Beraz, makroegitura testuaren organizazio sintaktiko-semantikoa da, testua bere osotasunean hartuta. (A. García Berrio 1983: 156).

Van Dijkek (1980, 1983), berriz, makroegitura egitura semantikotzat jotzen du, eta honen ustez, makroegiturak testuaren koherentzia orokorrari eragiten dio:

Hemos supuesto que las macroestructuras de los textos son semánticas: así pues nos aportan una idea de la coherencia global y del significado del texto que se asien-

ta en un nivel superior que el de las proposiciones por separado. De esta manera, una secuencia parcial o entera de un gran número de proposiciones puede formar una unidad de significado en el nivel más global. (Van Dijk 1983: 55-56).

Honenbestez, orain arteko aipuetatik ondoriozta dezakegu testuan badela informazioaren antolamendua edo organizazioa, eta antolamenduari esker, gai garela testuan zatiak bereizi eta hauen artean harremanak ezartzeko.

Enunziatu parentetikoek testuaren antolamendu edo organizazio honetan eragiten ote dute?

Lehenik eta behin esan dezagun enunziatu parentetikoek perpausaz gaindiko harremanak bideratzen dituztela; izan ere, enunziatu parentetikoek eta testuaren edo E1 eta E3 enunziatuen artean ez dute koordinaziozko edo subordinaziozko harremanik bideratzen; hauen arteko harremana testu mailakoa da, testuaren koherentzia orokorrari eragiten dion bezainbatean. Sintaxiaren errepresentazioan, enunziatu parentetikoak perpausetik harago dagoen maila batean (“en un nudo por encima de la oración” esango du Montolók, 1993: 122) kokatzen dira. Beraz, perpausaz gaindiko baliabideak dira.

Podríamos decir, en general, que todos los mecanismos supraoracionales afectan a la organización informática del texto. Es decir con el paso de la estructura gramatical (oración) a la comunicación concreta ya realizada (enunciación), pasamos a la inscripción del contexto y del hablante. (Fuentes 1999: 38).

Ez da perpausaren eskema konplexuan integratzen den egitura, Oviedoko eskolak definitzen duen “funtzio intzidentalarekin”³⁰ gertatzen den antzera; aitzitik, modalizazioan eta enuntziazio mailan kokatzen dira. Azken batean testuaren informaziozko nahiz argudiozko egiturari edo argudiatzeari eragiten diote: daturen bat gehitu, azaldu, ñabartu, zehaztu, iruzkindu, parafraseatu, birformulatu, etab. Funtzio horiek guztiak betetzeko baliabide egokiak gertatzen zaizkio Mitxelenari; ez bakarrak, funtzio berbera bestelako egiturez ere eman baitaiteke aditzera (ez ezinbestean enunziatu parentetikoek bidez), baina bai usu erabiltzen dituenak.

Kotschi (1986: 208-209) metadiskurtsozko iruzkinez eta ebaluatzeko baliabidez ari delarik, hots, goian aipaturiko funtzio horiezaz ari delarik, baliabide hauek bete-betean testu-antolamenduari dagozkiola aditzera emango digu:

³⁰ Funtzio intzidentala beherago (§ 2.2) aztertuko dugu; garrantzizkoa baita, aztergaia sistematizatzeke ahaleginei begira, funtzio hau enunziatu parentetikoetatik bereiztea.

(...) nous considérons que les procédés discursifs illustrés (...) relèvent du domaine de la composition du texte. Ce faisant, nous choisissons une perspective qui exige de considérer tout ce qui se réfère à la composition du texte sous l'angle de son caractère actionnel. Cela signifie que nous considérons les phénomènes de composition comme des résultats d'activités verbales réalisées par les interlocuteurs et interprétables à partir de la structure du texte. Ceci nous amène à dire que les procédés discursifs COMMENTER et EVALUER (ainsi que beaucoup d'autres, comme p. ex. PARAPHRASER, PRECISER, THEMATISER, COMPLETER) sont en fait des actes verbaux d'un type particulier que nous dénommons «actes de composition textuelle». (Kotschi 1986: 208-209).

Kotschik "parentetiko" terminoa erabili gabe diskurtsozko baliabidetzat jotzen dituen estrategia horiek (iruzkintzeko, epaitzeko, zehazteko... balio duinak), oro har, enuntziatu parentetikoek duten eginkizun bera dute eta, beraz, zilegi izan bekigu bata bestearekin parekatzea. Guztiek testuaren edo diskurtsoaren antolamenduan eragiten dute, hots, makroegituran.

Makroegitura, bada, perpausaz gaindi dagoen egitura da eta testuaren osa-antolamenduari berariaz eragiten dio, baita testu-plangintzari ere. Alde horretatik pentsatzekoa da argudio- nahiz informazio-egituran zuzenean eragiten dutela eta baita enuntziatioan (adierazteko moduan), nahiz modalizazioan (esan duena iruzkintzean) ere.

Consideramos macroestructura el nivel organizativo del discurso, donde encontramos la disposición de la información en enunciados y párrafos, así como todo lo relativo a la actitud del hablante (modalidad) y a las circunstancias de la enunciación (el decir). Frente a esto, la microestructura atiende a lo expresado en la oración, al contenido proposicional. (Fuentes 1998: 151).

'Makroegitura' adigaia Fuentesek (1996, 1998a, 1998b, 2000) darabilen zentzuan ulertzen dugu: diskurtsoaren antolaketari dagokion maila bezala, eta bertan, informazioa enuntziatu eta paragrafoetan antolatzeaz gain, esatariaren jarrera (modalitatea) eta enuntziatio-baldintzak barneratzen dira.

Pero luego hay que diferenciar la microestructura (la organización fónica, sintáctica y semántica interna, el uso de los elementos lingüísticos en sí) de lo que es la macroestructura o disposición en texto. La organización textual es algo que lo envuelve (aquí se llama actividad serial) y lo conecta con otros textos. De ahí que los componentes sean el enunciativo y el retórico, y sus agentes el enunciador y el destinatario. Es el ámbito de la enunciación en sí. (También de la modalidad, añadiríamos nosotros). (Fuentes 2000: 48).

Honekin ez dugu esan nahi, inolaz ere, mikroegiturak inolako eraginik ez duenik enuntziatu mota hau aztertzeko unean. Garbi dagoena da, Fuentes jarraituz (2000), mikroegituran sartu ditugun egitura sintaktiko, semantiko eta fonetikoek makroegituran ere badutela eraginik. Hau hain da horrela, egitura mota hau bereizi eta mugatzeko, sintaxi-irizpideak funtsezko egitekoa izango dute: batetik, enuntziatu mota hau sintaxi aukera bat izango da, enuntziatu aske bat, funtzio hori gauzatzeko perpausaren egituratik aldentzen duten puntuazio demarkazioen artean kokatua, eta bestetik, funtsezkoa da enuntziatu honek (E2), E1 enuntziatuarekin sintaxi-harremanik duen edo ez zehaztea.

‘Gainegitura’ diogunean, berriz, testu-tipoa daukagu buruan (Fuentes 2000) eta tesiaren atarikoan genioen bezala, Mitxelenak euskaraz asko idaztean testu-tipo desberdinak sortu zituenaz gero, aztergaia zinema- eta literatur-kritiketara mugatu dugu. Hondarrik hondarrean, besteren lanen gainean egindako azalpen-iruzkinak lirarteke.

Atal honetan, laburtu beharrak eraginda, ez dugu kritikak testu-tipoetan sailkatzeko berriazko helbururik, baina oinarrian Isenbergen (1987) proposamena onartu arren, testuen izaera heterogeneoa aldeztu dutenen alde (Combettes 1987, Adam 1987, Fuentes 2000) egin dugu. Azken batean, testu tipoez hitz egitea baino errentagarriagoa gertatzen zaigu sekuentzia-tipoez hitz egitea, aztergai ditugun kritiketan bereziki azalpenezko sekuentzia deskriptibo-argudiozkoak gailentzen baitira. Azalpen sekuentzia hori deskripziozkoa izanik eta ideiak eta datuak argudio-dimentsioan harilkatzen direla.

Izan ere, kritiketan Mitxelenak ez du soilik filmak edo liburuak azaldu eta deskribatzea bilatzen; gehienetan, horrez gain (edo, hobeto, horrezaz baliatuz), norentzako konbentzitzea edo honen iritzia aldaraztea du helburu: film jakin bat ikustera joanaraztea edo ez, liburu jakinen bat irakurraraztea edo ez, etab. Horretarako, bere iritzi, uste edo postura egiaztatzeko (nahiz besteren iritzia errefusatu edo baztertzeko) ematen dituen aldeko edo kontrako arrazoiez osatzen du testua.

Horiez gain, ordea, kritika bera gainditzen duten beste zeregin batzuetarako ere badarabiltza Mitxelenak azterkizun ditugun kritikak: zinema eta liburu-kritiken bitartez kulturaz, gizarteaz eta, oro har, bera biziki kezkatzen zuten auzi zabalago batzuen araberrako iritzia plazaratzeko ere bitarteko egokiak gertatzen zaizkio.

Atal honetan aztergai izan dugun ‘makroegitura’, ‘mikroegitura’ eta ‘gainegituraz’ gain, badira aztergaietan kontuan izango ditugun beste funtsez-

ko termino batzuk: esatari/enuntziatzailea, norentzakoa/hartzailea, intenziua, enuntziatua/enuntziatua. Termino horiek azaltzeko Hizkuntza Pragmatikara jo dugu eta horren barnean frantziar hizkuntzalaritzaren barnean jorratzen den ikuspegi enuntziatibo-testualaren ekarria ere gogoan izango dugu. Adigai horiek gure lanean ere ongi islatu behar ditugu, enuntziatu parentetikoak bete-betean esatari-enuntziatzaile eta norentzakoaren arteko harremana azaleratzeaz gain, testuinguratzeko baliabide gisa ere ikusten ditugulako.

1.2.3. ESATARIA/ENUNTZIATZAILEA

Esatari deituko diogu une jakin batean hizkuntza-adierazpena, ahoz nahiz idatziz, jakinaren gainean gauzatzen duen lagunari. Ez da kodetzaile edo informazio-barreatzaile hutsa, bere ezaupide, sinesmen, jarrera dituen eta bere inguruarekin harreman-sarea sor dezakeen benetako gizabanakoa baizik.

Esataria ez da justu hitzuna. Hitzuna hizkuntza baten ezaupidea duen norbait da, hizkuntza hori erabili nahiz ez. Esataria, berriz, hizkuntza darabilen hitzuna da, eta esatari izaera orduantxe hartzen du, bere ezaupidea gauzatzen duenean, alegia. Hortaz, hitzun izaera abstraktua da, ez da galtzen; esatariarena, berriz, konkretuagoa da eta egoera eta denbora jakin batzuen baitakoa da; ez da kategoria absolutua, zirkunstanziek baldintzatutako kokalekua baizik.

Esatari deizioa Enuntziatioaren Hizkuntzalaritzan *locutor* edo *locuteur* aditzera emateko erabiltzen dena itzultzeko darabilgu. Baina esatari honek hainbat mozorro har ditzake, eta informazioa bere ikuspegi soiletik eman ordez, besteren ikuspegia bereganatu dezake, beste norbaiten enuntziatzaile bilakatuz. Besteren ahotsak ere izan dezake oihartzunik esatari baten berbal-dian. Beraz, oso garrantzizkoa gertatzen zaigu “polifonia” edo ahots ugariaren teoria gure egitea, esatariaren eta enuntziatzaileen arteko bereizketa gauzatzeko.

Ducroten arabera (1984) ezinbestekoa da “enuntziatu bat→subjektu bat” ekuazioa desgitea; hau da, zilegi da enuntziatu beraren azpian subjektu bat baino gehiago agertzea, zilegi da ahots bat baino gehiago agertzea. Eta hori polifonia-teoriaren arabera azaltzen du.

Ducroten S1 edo adierazpenaren edo enuntziatioaren subjektua lehenik eta behin, bi alderditatik aztertzen du: errealitate empirikoa den aldetik (Igor-

lea λ), eta diskurtsoko errealitate den aldetik (Igorlea L). Gisa honetara laburbil dezakegu:

esataria λ	esataria L
errealitate enpirikoa (munduko izaki)	diskurtso-errealitatea
subjektu fisikoa	subjektu narratiboa

Bereizketa hori aski baliagarria gerta dakiguke eleberri, ipuin edo zein -nahi kontaeratarako. Hauetan guztietan, oro har, egileak (λ) narratzaile nahiz pertsonaiak (L) jartzen baititu subjektu narratibo gisa.

Gure aztergai zehatzari begira, ordea, bi esatariek bat egiten dute; izan ere, aztergai ditugun kritikak Koldo Mitxelenak (izate fisiko-enpirikoa eta hezur-haragizkoa den aldetik) idatzi zituen eta kritika horietan agertzen den diskurtso-esataria ere Koldo Mitxelena idazlea bera da. Beraz, gure aztergaiari begira, bereizketa honi baino indar handiagoa emango diogu, Ducrot-ek berak, “L esatariaren” barnean, hau da, diskurtsoko subjektuen barnean, atzematen duen bereizketari. “L esatari” honen barnean, izan ere, esataria eta enuntziatzaileak bereizten ditu.

Esataria eta enuntziatzailea(k):

Par définition, j’entends par locuteur un être qui, dans le sens même de l’énoncé, est présenté comme son responsable, c’est-à-dire comme quelqu’un à qui l’on doit imputer la responsabilité de cet énoncé (Ducrot 1984: 193).

(...)

J’appelle “énonciateurs” ces êtres qui sont censés s’exprimer à travers l’énonciation, sans que pour autant on leur attribue des mots précis. (Ducrot 1984: 204).

Bataren eta bestearen artean dagoen alderik funtsezkoena, apika, honako hau da: esataria enuntziatuaren arduradun zuzena da, enuntziatuaren osagai diren hitzak eta egiturak hautatzen dituena; enuntziatzaileak, berriz, enuntziatu horrek iragartzen dituen ikuspuntuekin egiten du bat.

Honenbestez, esataria ez da ikuspuntu bat, ikuspunturen bat har dezakeena baizik. Esataria, bada, bakarra da, bakarra baita enuntziatua sortzen duena (enuntziatuko hitz eta egiturak hautatzen dituena); enuntziatzailea, berriz

ugaria izan daiteke, esatari horrek enuntziatua bere ikuspegitik, nahiz besteren ikuspegitik³¹ igor baitezake.

Enuntziatzaileak, ondorioz, enuntziatioari esker agertzen diren izakiak dira, nahiz eta hauek berariaz hitz egin ez, nahiz eta hauen hitzak zehatz-mehatz agertu ez, beren ikuspuntua agertzea zilegi egiten dute. Ildo honetatik uler dezakegu Banfield –ek (1979) enuntziatzailea kontzientzia-subjektua (*su-jeto de conciencia*) deitzea, edota ikuspuntu-gunetzat jotzea.

Esatariak (L) duen enuntziatzailearekiko jarrera hamaika modutakoa izan daiteke. Corpuseko zenbait adibiderekin ispilatzen saiatuko gara.

a) Urruntzeko harremana

— Behingoz bederen, zinemak, ixpilu (**zeren ixpilu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Larroisleri eskerrak. (ZIN: 170).

— Bizkaiko hitza omen da *durdua* “dificultad” eta Moglelek (**baina zein Moglelek eta non?**) darabilena. (LIB I: 114).

— Egilearen iritziak —**eta norenak ez?**— okerrak izan daitezke hemen edo han. (LIB I: 130).

Esatariak beregana dezake, bada, ikuspegi bat edo bestea, baina zenbaitean bereganatu duen ikuspuntu horretatik urrundu eta iruzkindu egiten du. Eta urruntze-efektu hori erdiesteko, goiko adibideetan ikus dezakegunez, enuntziatu parentetikoak bitarteko egokiak gertatzen zaizkio. Horrelakoetan, badirudi ahots ugari biltzen dela edo “polifonia” fenomeno iragartzen dela, esatariaren beraren bikoizketa gertatu bailitzan.

b) Esatariak enuntziatzailearekin bat egitea

Aldez aurretik garbi gera bedi maiz aski (edo gehienetan) esatariak bere-berea duen ikuspuntutik igortzen duela enuntziatua, eta kasu horretan esata-

³¹ Hizkuntzak, jakin badakigu, ikuspuntu ugari aditzera emateko bere bitartekoak ditu; hau da, hainbat hizkuntza-unitate berariaz ikuspunturen bat aditzera emateko erabiltzen dira. Esate baterako, gure corpusean, Mitxelenak etengabe darabiltza “halakok dioenez”, nahiz parentesien edo marren artean agertzen diren “halakok dio” bezalako esapideak. Guri, enuntziatu parentetikoan azterketa honetan, marren, parentesien nahiz koma parearen artean doazenak interesatzen zaizkigu. Baita esataria bere diskurtsotik aldentzeko, urrutiratzeko erabiltzen dituen baliabideak ere. Hauxe baita, hain zuzen, enuntziatu parentetiko ugariaren egitekoa, esataria bere diskurtsotik aldentu, nahiz besteren ikuspuntua tartekatzea, alegia. Alderdi horretatik esan dezakegu enuntziatu parentetikoak, azken batean, tartekatua izan den enuntziatuarekin erkatuz, enuntziatzaile nahiz modalitate aldaketa dakarrela.

ria eta enuntziatzailea biak bat izango lirateke. Baina gertatzen ere da esatari horrek enuntziatua beste norbaiten ikuspuntutik igorri arren, ikuspuntu horrekin erabat bat etortzea. Bat etortze hau, gainera, berariaz aditzera eman dezake:

— Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik azkenean, alai irtengo dira zinetik, eta sartu baino zintzoago direlakoan gainera, gogoan onen alde baitzeukaten —**badakizue alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat**— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 124).

Enuntziatzailea esatariaren enuntziatuan sartzea eragotzi edo uzten duten mekanismoak “ageriko edo bistako heterogeneitatearen” lorratzak dira. (J. Authier-Revuzek 1982, 1984, 1995). Hau da, besteen ahotsak ekartzeko mekanismo klasikoak (Ozaeta 2010: 173).

1.2.4. NORENTZAKOA

Kerbrat-Orecchioni (1986), Enuntziazioaren Hizkuntzalaritzaren barnean kokatu ohi den autorea, hartzaile-norentzakoaren konplexutasunaz jabetzen da. Honen arabera, mezua jasotzen edo aditzen duena bi motatakoa izan daiteke: norentzakoa (*alokutorio*) edo hartzailea (*ez alokutorioa*), eta azken honetan, berriz, esatariak aurretik ikus ditzakeenak eta aurreikusi ez ditzakeenak bereizten ditu:

a) Alokutorioa edo norentzakoa³²

Izen honetaz adierazi nahi duguna da esatariak mezua igortzean gogoan duen gizabanakoa; norentzat egiten duen bere mezua, alegia. Honekin txandakatzen ditu esatariak bere zereginak. Esatariak berariaz hautatzen du, buuruan duen norentzako hipotetikoa da, izan ere. Gure “kritiken” kasuan izan daitezke Koldo Mitxelena liburu edo filmen iruzkin-epaiak egitean zuzen-zuzenean gogoan duen *Egan* aldizkariko ohiko irakurlea. Eta honenbestez, parentesien edo marren artean tartekatzen dituen oharrak ere norentzako honi zuzentzen dizkio; norentzako honi, hain zuzen ere, egiten dizkio ohar-kei-

³² *Norentzako* adigaiari, izen desberdinak eman izan zaizkio: Fillmoren Deixis I-ean (1975) *addrese* bezala izendatzen da. Lyonsek *Semántica*-n (1980), *destinatario* eta *receptor* bereizi egiten ditu eta batzuetan norentzakoa *receptor apuntado* bezala itzultzen du: “receptor a quien esta va destinada”.

nuak, igorri duen informazioa nola ulertu edo interpretatu behar duen adierazteko.

Norentzako terminoa ez da erabat *hartzailearen* parekoa. Norentzakoak bakar-bakarrik gizabanakoak izendatzen ditu, ez deskodetze-mekanismoak, esate baterako. Norentzakoia ez da, bestalde, entzule soila, entzulea hizkuntza-kode jakin bat aditzeko gaitasuna duen edonor baita; norentzakoia, berriz, mezua igorri zaiona (esatariak gogoan duena) eta, beraz, komunikazioa (eta esatariaren diskurtsoa) baldintzatuko duena da. (Escandell 1993: 32).

b) Zeharkako norentzakoia, edo aurretik ikus dezakeen hartzailea

Esatariak buruan duen (edo dituen) balizko norentzako horiez gain, egon daitezke esatariak aurretik ikus ditzakeen beste hartzaile batzuk ere, edo berariaz zuzentzen ez zaizkionak. Esatariak bere zereginak zuzenean hartzaile honekin txandakatzen ez baditu ere, esataria ardura daiteke komunikazio horretan egon daitezkeen zeharkako norentzakoez ere (*destinatarios indirectos*).

Sin estar integrados en la relación de alocución propiamente dicha, funcionan como “testigos” de intercambio verbal e influyen a veces en él de manera decisiva. (ejemplo de chistes, discursos polémicos, defensas de tesis...). (Kerbrat-Orecchioni 1986: 33).

Gure “kritiken” kasuan izan daiteke, ez *Egan* aldizkariko ohiko irakurlea, baina bai esataria bizi den testuinguru soziokultural horren partaide den edonor, esatari jakin horren testuak irakurtzera lerra daitekeena.

c) Ausazko norentzakoia edo esatariak aurretik ikus ez dezakeen hartzailea

Hartzaile hau ausazkoa, zorizkoa edo aleatorioa da, eta, ondorioz, esatariak ezingo du aurreikusi hartzaile mota honek mezuari emango dion interpretazioa. Hizkuntza-kode jakin hori aditzeko gaitasuna duen edonor izan daiteke eta, beraz, idatzi eta handik urteetara “kritikak” irakurtzera makurtzen den edonor.

Honenbestez, enuntziatu parentetikoak aztertzeke, bereziki, norentzakoari erreparatuko diogu. Norentzakoaren garrantzia Bakhtinen dialogismo edo ikuspegi elkarrizketatuan ere nabarmentzen da eta, aurrera baino lehen, komeni da Bakhtinen (1979) teoriaren nondik norakoei erreferentzia egitea, baina beti ere gure aztergaiaren ikuspuntutik bideratuta.

1.2.4.1. Bakhtine³³: dialogismoa edo ikuspegi elkarrizketatua

Bakhtinen ustez, enuntziatua bere enuntziazio testuingurutik bereiztea akats handia litzateke, hizkuntza komunikazio-truke zehatzean agertzen baita eta hurbileko gizarte-egoerak enuntziatua bera mugatzen baitu. Enuntziatu oro elkarrekin uztartuta dauden bi alderdiz osatuta dago: hizkuntza-materiaz eta enuntziazioaren testuinguru jakinez. Eta hizkuntza alderdiari bakarrik erreparatzean —Bakhtinek dio— kontuan izan beharreko bi ñabardura nagusi saihesten ditugu: esataria gizartekoa dela, gizaki soziala, eta enuntziatua beti norbaiti zuzenduta dagoela, norentzako baten menpe dagoela, hain zuzen ere. Eta Bakhtinek, bereziki, azken alderdia (norentzako baten menpe egotea, alegia) nabarmentzen du *dialogismoa* edo *ikuspegi elkarrizketatua* bere egin eta bere teoriaren ardatz bihurtzeko.

“Gizakia” ezin uler dezakegu gainontzeko gizakietatik aparte, gainontzeko gizakiekin lotzen duen harremanetik at. “Ni-a” zerbait bada, “zu” eta “hi” batzuk daudelako da: “L’être même de l’homme (extérieur comme intérieur) est une communication profonde. Être signifie communiquer (...) Être signifie être pour autrui et, a travers lui, pour soi” (Bakhtine 1979: 311). Ikuspegi horretatik abiatuz, diskurtsoa —eta enuntziatu parentetikoak ere bai— ez daiteke esatariaren ikuspuntutik soilik aztertu, komunikazio-trukean bakarra balitz bezala: berbaldia “hitzezko interakzio” bezala aztertu behar da.

Bakhtinentzat, hizkuntzan ez dago hitzik (hiztegietan salbu) neutroa dela esan daitekeenik; guztiek, inolako salbuespenik gabe, besteren hitzetan oin hartzen dute. Esatari batek zerbait dioenean, ezin pentsa dezakegu “esan duena esaten” lehena izan denik. Esandako hori, jada, besteren batek ahotan hartu izan du, eztabaidatu, iruzkindu... izan du. Esatariak diskurtsoan darabilen mintzagaia edo objektua da, hain zuzen Bakhtinek dioen “le lieu où se croissent, se rencontrent et se séparent des points de vue différents, des visions du monde, des tendances” (Bakhtine 1979: 301). Hau da, besteren hitz eta diskurtsoak norbere diskurtsoan gurutzatzen dira; besteren berbaldiak geuretu (asimilatu), landu, jorratu, hausnartu, baztertu, osatu, zehaztu... egiten ditugu; gure diskurtsoa, izan ere, besterenaren erantzuna da, batek ezin du ekidin aurreko diskurtsoekiko lotura:

(...) l'énoncé est un maillon dans la chaîne de l'échange verbal et on ne peut le détacher des maillons antérieurs qui le déterminent tant du dehors que du de-

³³ Autorearen izena, gutxienez, bitara ikusi dugu idatzita: *Bakhtine* nahiz *Bajtin*.

dans, et qui suscitent en lui des réactions-réponses immédiates et une résonance-dialogique. (Bakhtine 1979: 302).

Gainera, badirudi diskurtsoa edo berbaldia ez dagoela aurreko berbaldiekin bakarrik uztartuta, ondorengoekin ere uztartuta dago: “est relié non seulement aux mailons qui le précèdent³⁴ mais aussi á ceux qui lui succèdent” (Bakhtine 1979: 302).

Gure enuntziatuek, bada, datozen edo etor daitezkeen enuntziatuak eskatzen ditu, hots, etor daitezkeen enuntziatuen erantzuna auresuposatzen du. Bestela esan, guk enuntziatua sortzen eta igortzen dugunean, norentzakoak (balizkoak nahiz errealak) eman liezazkiokeen erantzun eta kontrako arrazoiak ere aintzat hartzen ditugu; bere erantzunaren arabera doitzen ditugu. Beraz, diskurtsoa zuzentzen zaion honek eman diezazkiokeen erantzunak esatariaren enuntziatua (eta diskurtsoa, noski) baldintza dezake eta bere antolamenduan eragin. Nola? Hark izan ditzakeen gaizki ulertu eta kontrako argudioak saihesteko, gure berbaldia etengabe ñabartuz, birformulatuz, azalduz, zehaztuz... Azken batean, norentzakoari berari oharrak eginez eta, beraz, esatariak norentzakoarekin elkarrizketa edo “dialogoa” imitatuz. Eta egiteko edo funtzio hau da enuntziatu parentetikoek diskurtsoaren harian betetzen dutena, beste egiteko batzuekin batera.

(...) tandis que je parle je prends toujours en compte le fond aperceptif sur lequel ma parole sera reçue par le destinataire: le degré sur la situation (...) ses opinions et ses convictions, ses préjugés (de mon point de vue), ses sympathies et antipathies etc. (Bakhtine 1979: 304).

Ñabardurak, birformulazioak eta esatariarenaz gain besteren ahotsak diskurtsoan tartekatzea edo txertatzea, gainera, ez du beti hurrenez hurren egiten; zenbaitetan —enuntziatu parentetikoekin gertatzen den bezala—, gurutzaketen bidez tartekatzen ditu.

Este [es] el principio de lo que será su concepto de dialogía, el con/y, *el intercambio y cruce, desplazamiento de contigüidades y alternancia de voces*. La heterogeneidad *simultánea*, el tiempo y el espacio. (Zavala 1996: 14). (Etzana gurea da).

Bakhtinen ikusmoldetik, gure aztergaiari begira, ondoriozta dezakegu norentzakoak eragozpenak eta oztopoak jartzeko ahalmena duela eta hori ere oso

³⁴ Bakhtinek dioena ‘testuartekotasun’ adigaiarekin lot dezakegulakoan gaude.

kontuan izan behar duela esatariak bere diskurtsoa eta argudio-haria eratzeko orduan. Gricek (1982: 246) “objecteur en puissance” deritzo; izan ere, norentzakoak, esatariak sortu eta igorritakoari eragozpenak jar diezazkioke eta kontrako arrazoiak bideratu. Ondorioz, esatariak sortzen duen berbaldia ez du komunikatu nahi duen horren gainean bakarrik sortzen; horrez gain, norentzakoaren arabera ere doituko du, norentzakoaren balizko diskurtsoa bere diskurtsoan aurreratu eta birsortuz³⁵.

Honenbestez, ezin dezakegu, inolaz ere, norentzakoa parte-hartzaile pasiboa bailitzan aztertu, esatariari entzutera mugatzen den osagaia bailitzan. Honek, izan ere, aditu duenari erantzuteko eskubidea eta jarrera aktiboa du: “leur destinataire qui reçoit un discours adopte dans un même temps, par rapport à ce qui est dit, une “attitude responsable active” (Bakhtine 1975). Eta esatariak norentzakoaren jarrera erantzule hori espero du bere enuntziatua eta berbaldia sortu eta kanporatzen duenean, honekin txandakatzen dituelako esatariak bere zereginak.

1.2.5. INTENTZIO-ASMOA

Elementu erabakigarria da. Norentzakoa, arestian esan dugunez, ez da edozein hartzaile edo entzule, halabeharrez mezua harrapatzen duen edozein. Norentzakoa beti esatariak hautatua da. Baina, horrezaz gain, bestelakoan ere ondorioa du, izan ere, esatariak haren arabera antolatzen du mezua. Horregatik, esatariaren lanetako bat horixe izango da, solaslagunagan biltzen diren nolako guztiak behar bezala aztertu eta juzgatzea, bere jarduna arrakastatsua izan dadin.

Esatariak duen intentzio-asmoa, bada, norentzakoari eta testuinguruari egokitzen zaio; norentzakoaren neurrira moldatu behar du bere enuntziatua eta horrek berarekin dakar norentzakoaren sinesmen, uste, iritzi, munduaren ezaupidea... gogoan izatea. *Asmoa* terminoan, norabidea, joera, zerbait erdies-teko ahalegina dira azpimarratu beharreko ideiak.

Esatariaren intentzio-asmoaz jabetzeak, bada, garrantzi handia du, baina ez horrek bakarrik. Norentzakoa bera esatariaren asmoaz jabetzea ere —prag-

³⁵ Fenomeno honi, hau da, norentzakoaren diskurtsoa esatariaren beraren diskurtsoan aurreratu eta birsortzeari, Rouletek (1998) “diafonia” fenomenoa deritza, era honetara, “polifonia” fenomenotik bereiziz. Azken hau, besteren ahotsa (norentzakoarena salbu) bere diskurtsoan tartekatzen duenerako uzten du.

matika-teoria gehienek esan duten bezala— ezinbestekoa da enuntziatuak behar bezala aditu eta interpretatzeko. Hau da, ez da aski esanahiak ulertzea, horren ondoan ezinbestekoa da ekoitzi zuenaren gogoan zer zerabilkion ere jakitea.

Horregatik guztiagatik, badirudi esan daitekeela gizabanakoak hizkuntza, berariaz edo jakinaren gainean darabilenean —eta enuntziatu parentetikoak ere jakinaren gainean tartekatzen ditu bere diskurtoan—, testuinguruaren aurrean duen jarreraren isla dela, eta asmo jakin baten erantzuntzat har daitekeela. Horregatik da zilegi ez ezik are ezinbestekoa ere, enuntziatuak ekoitzi zituenaren asmoa gogoan hartuta aztertzea.

1.2.6. ENUNTZIATUA/ENUNTZIAZIOA

Bereizketa hau Enuntziazioaren Hizkuntzalaritzak oso kontuan hartzen du.

a) Enuntziatua

Esatariak gauzaten duen hizkuntza-adierazpena da. Enuntziatua ez da mezua. Azken hau orotarikoagoa da, zeinahi koderen bitartez kanpora baitaiteke; enuntziatua, berriz, hizkuntza-koderen baten arabera ekoitziari deritza. (Escandell 1993: 33).

Enuntziatuaren mugak berbaldiaren dinamikak besterik ez ditzake ezar: esatariaren esku-hartze bakoitza enuntziatu bat da; bestela esan, bere luzera esatariaren izaeraren pare-parekoa da. Enuntziatua, hortaz, bi eten edo pausaldiren artekoa da eta balizko esatari-aldatzearen baitakoa da. Honen arabera, interjekzio bat, liburu bat, izen sintagma bat nahiz pasarte oso bat, guztia izan daiteke enuntziatua. Horrek esan nahi duena da ez dagoela gramatika-irizpideez edo gramatika-neurriz neurtzerik enuntziatua; balio duten irizpideak berbaldi-irizpideak dira, ez bestelakoak.

Ildo honetan, komeni da enuntziatua eta perpausa bereiztea, ez baitira gauza bera, eta, nolana dela ere, ez da ahantzi behar ez dela egoki enuntziatua perpausaren gauzatze soiltzat hartzea, enuntziatu guztiak ez baitira nahitaez perpausen isla zuzen. Beraz, berbaldi-unitateak berbaldi-irizpideen arabera definitu eta mugarritu behar dira, ez irizpide formal edo bestelakoen arabera.

Hona hemen Escandell-en lanetik (1993: 34) hartutako eskema, unitate bataren eta bestearen arteko aldea ikusteko:

Enuntziatua	Perpaua
Hizkuntza-unitate konkretua, esatariak komunikazio-egoera batean gauzatua	Izate abstraktua, teorikoa, gauzatu gabea
Pragmatika-teoria baten barruan berbaldi-irizpideen arabera definitzen da	Gramatika-teoria baten barruan definitzen da, gramatika-irizpideen arabera
Berbaldi-unitatea da	Gramatikaren unitatea
Interpretazioaren, eduki semantikoaren eta igortze-baldintzen araberakoa da	Eduki semantikoa egituraren araberakoa da, ez bere balizko erabileren araberakoa
Irizpide pragmatikoen arabera epaitzen da: egokia / desegokia, eragingarria, hutsala...	Forma-irizpideen arabera epaitzen da: zuzena / okerra

b) Enuntziazioa

Enuntziazio nozioa Ozaetak (2010: 125) esango digu ez dela “nozio unibokoa”, denboraren joanean berrikuntza ugari izan dituela. Enuntziazioaren helburua enuntziatuaren eta komunikazio edo enuntziatio-markoko osagaien artean sortzen diren harremanak deskribatzea da; hau da, enuntziatuaren eta esatari-norentzakoaren, leku-denborazko egoeraren, ekoizpen-interpretazio baldintza orokorren (testuinguru soziohistorikoa, diskurtso-unibertsoa...) artekoa. Cervoniren arabera ere (1987), enuntziatio edo adierazpen ikuspegiak, enuntziatuaren interpretazio sakon bat egiteko, ekoizpen-baldintzak oso kontuan izatea du eskakizun.

Ducrotek *Les mots du discours* liburuan (1980: 33) honela definitzen du: “L'événement, le fait que constitue l'apparition d'un énoncé, apparition que la sémantique linguistique décrit généralement comme la réalisation d'une phrase”.

E. Benvenistek (1970: 12), “L'appareil formel de l'énonciation” artikuluan “L'énonciation est cette mise en fonctionnement de la langue par un acte individuel d'utilisation” bezala definituko ditu.

Hondarrik hondarrean, enuntziazioa da enuntziatua sortzeko egitatea (*acto*), eta ez enuntziatuaren testua, gure aztergaia dena. Aztergai dugunak, hau da, enuntziatuak, ordea, enuntziazioa deskriba dezake edo, behintzat, bere enuntziatioari egiten dio erreferentzia, nahiz eta horren adierazle ageriko markarik beti ez agertu. Enuntziatzaileak, enuntziatio-operazioen bidez, arrastoak uzten ditu enuntziatuaren azalean. Horretaz, Enuntziatioaren hizkuntzalaritzak lan handia egin du.

Enuntziatioaren hizkuntzalaritzan bi ikuspegi gailentzen dira: murrizta eta zabala:

- a) Zabalea den ikuspegiak enuntziatuaren eta komunikazio edo enuntziatu markoko osagaien artean albaintzen diren harremanak deskribatzea dauka helburu; hau da, enuntziatuaren eta esatari-norentzakoaren, leku-denborazko egoeraren eta ekoizpen-interpretazioan eragiten duten baldintza orokorren (testuinguru soziohistorikoaren, diskurtsoaren unibertso mugatua...) artekoa. Kerbrat-Orecchionik (1986) ikuspegi honi, ikuspegi zabala deritza.
- b) Kerbrat-Orecchionik berak zehaztuko du badela enuntziatioaren ikuspegi murriztagoa ere. Eta ikuspegi murriztago hau *esatariak* enuntziatuan uzten dituen hizkuntza lorratzak deskribatzera mugatzen da soil-soilik; hau da, Benvenistek “hizkuntzaren subjektibitatea” deritzana.

Enuntziatioa, bada, Kerbrat-Orecchionirentzat (1986: 43) honako hau da: “la búsqueda de los procedimientos lingüísticos (shifters, modalizadores, términos evaluativos, etc.)”. Hizkuntz baliabide horiei esker, izan ere, esatariak enuntziatuari bere seinalea, bere zigilua, bere marka ezartzen dio eta, era honetara, mezuan bertan txertatzea lortzen du (estarian nahiz agerian). Horrela, esataria enuntziatuarekin harremanetan ezartzen du: batzuetan, igorri duen enuntziatutik urrundu egiten da eta bestetan bat egiten du (enuntziatio distantzia).

Enuntziatioa, honenbestez, enuntziatio-subjektua enuntziatuan txertatzea litzateke. Guk geuk, behintzat, era horretara adituko dugu; izan ere, enuntziatu parentetikoak, maiz aski, enuntziatuan esatariaren ahotsa txertatzeko bitarteko ezin hobeak dira: enuntziatu hori modalizatuz edo bere intenzio-asmoei bete-betean erantzuteko birformulatuz, adibidetuz, zehaztuz, etab. Hitz batean, enuntziatio mailan eraginez.

Honekin guztiarekin, bada, enuntziatu parentetikoak aztertzeke hautetsi ditugun termino eta ikuspegi teorikoen alderdia jorratutzat ematen dugu.

Orain gatozen, enunziatu parentetikoen definizio- eta mugatze-irizpideak eman aurretik —edo eman ahal izateko—, egitura mota jakin honetaz han eta hemen esan eta idatzi dena bildu eta gure galbahetik pasatzera. Ondoren, enunziatu parentetikoak ondo mugatuta ditugarik, hautatu dugun Mitxelenaren corpuseko enunziatu parentetikoan analisi formala (analisi sintaktiko-testuala) eta komunikatiboa (diskurtso komunikatiboan duten zeregina) egingo dugu.

2. KAPITULUA

**ENUNTZIATU PARENTETIKOAK:
BESTEK EGINDAKO BIDEETAN BARRENA**

2.0. HIZKUNTZALARITZAN ENUNTZIATU PARENTETIKOEN AZTERKETAN DAGOEN HUTSUNEA

Autore gehienak bat datoz intzisoen, parentesien edo egitura parentetiko-koen azterketak oso bakanak direla aitortzean. Esaterako, Fuentesek (2007) honela berresten du jada (1998a, 1999a eta 2000) lanetan aipatua zuen gertakari honen inguruko hutsune ia erabatekoa. Honela zioen 1998an:

Nos ocupamos en este trabajo de un tipo de estructuras al que rara vez se alude en las gramáticas, y que, por tanto, no tiene reconocido un estatus sintáctico claro. (Fuentes 1998a: 1).

Beste hainbeste dio 2007an *enuntziatu parentetikoei* buruz ari delarik:

En la bibliografía, **escasa por cierto**, sobre el tema se confunde en ocasiones el parentético con el inciso. Se suelen usar ambos términos para lo enmarcado entre pausas (Fuentes 2007: 72). (Letrakera lodia gurea da).

Atzera jautzia eginez, esparru frankofonoan³⁶, Nemmik (1973) honela dio:

La lecture de nombreux écrits sur la grammaire révèle une absence surprenante d'étude systématique de l'incise. (Nemmi 1973: 9).

³⁶ Esparru frankofonoan aurkitu ditugu gure helburu-xedeei zuzenen egokitu zaizkion lan esanguratsuenak: Dessaintes (1960), Nemmi (1973), Suleiman (1977), Cornulier (1978), Roder (1979, 1980, 1982, 1986), Banfield (1979), Récanati (1984), Delomier (1989), Laurin (1989), Authier-Revuz (1995), Zay (1995), Baque Millet (1999), etab.

Laurinek (1989) berariaz enuntziatu parentetikoetan oinarritzen delarik — eta ez intziso eta intzidentalaren azterketan—, beste horrenbeste esango digu: “Á vrai dire les études sur la perenthèses sont inexistantes” (Laurin 1989: 5).

Esparru frankofonoan ez ezik esparru anglosaxoian³⁷ ere hutsunearen errainuak oso dira nabarmenak. Esate baterako, Y. Zivek (1985) era honetara islatzen du gaiaren hutsunea:

Despite occasional references to parenthetical entities, the notion ‘parenthetical’ has not, in fact, been explicitly defined in the linguistic literature. (Ziv 1985:181).

Hutsuneak hutsune, Nemmik (1973: 1) bere tesian esango digun bezala, maiz aski entzun eta irakurri izan ditugu gure diskurtsoetan barrena “soit dit entre parenthèse” edo “J’ajouterai, incidemment, que...”, bezalako esapideak eta, beraz, intziso, parentesi nahiz intzidental adigaiak ez zaizkigu hain ezezagunak gertatzen. Baina, hitz horiek zein gertakari ezkututzen dute? Entonazio-aukera soil ote dira? Edo antolabide grafiko huts? Edota ez ote du sintaxi-kategoria osatzen, nahiz eta, Blanche-Benvenistek (1991) dioen bezala, makrosintaxi bateko kategoria izan?

Izan ere, oso ohikoa da, aurreko iritziaren aurka, hainbat autoreren ahotan “intzisoa” entonazio-aukera gisa edo puntuazio-demarkazio gisa soilik agertzea: “van entre incisos” (Gutiérrez 1997a: 99), “aparece como inciso” (Fernández 1991a: 203), “a manera de inciso” (Casado Velarde 1991: 102), etab. Guk, ordea, “parentetiko” hitza darabilgunean, irizpide formal horrez gain, “makroegituran” funtzioaren bat duen egitura sintaktikoa daukagu buuruan, tesian zehar indartzen saiatuko garenez.

Ahotan darabiltzagun hiru gertakarion —“parentetikoaren” “intzisoaren” eta “intzidentalaren”— arteko aldea (alderik balego, behintzat) terminologia hutsari dagokiona ote da? Gure ustez, sakonagoa da. Terminologiaz harago, hautatutako irizpideen arabera, batak eta besteak biltzen dituen gertakarien eta ezaugarrien artean bada alderik; izan ere, lehentasuna irizpide sintaktikoei, diskurtsozkoei ala fonetikoei eman, autoreek errealitate desberdinak ematen dituzte aditzera, enuntziatu parentetikoez dihardutenean.

³⁷ Esparru anglosaxoian Ziv-en lanaz gain aipatzekoak dira ondorengook ere: Urmson (1952), Dowing (1973), Edmonds (1976), Ross (1973), Corum (1975), Reinhart (1975, 1983), Mittwoch (1979), McCawley (1982), Quirk et al. (1985), Thompson, S. & Mulac, A. (1991), Hand (1993), etab.

2.1. TERMINOLOGIA AUZIA: “PARENTETIKO” DEIZIOA

Les différents auteurs ne s'accordent pas en ce qui concerne la terminologie: ils utilisent tantôt les termes de “parenthèse”, “parenthétique”, “incidente”, “incise”, etc. comme étant des synonymes, tantôt ils les opposent entre eux comme recouvrant des objets d'étude différents. Mais, même dans ce dernier cas de figure, les distinctions sont loin d'être claires (...) (Baque Millet 1995-1996: 5).

*Parentetiko*³⁸ hitzaren definizioak gainbegiratzen hasi orduko ohartzen gara deizio honek barne hartzen dituen egiturak eta hizkuntza-segmentuak mugatzea bera oso zaila dela (Baque Millet 1999). Aztertzailearen arabera da mugatze-irizpideak zedarritzea eta mugatze-irizpide horiek zenbat eta orotarikoagoak edo zehatzagoak izan, gertakari honen mugak zabalagoak edo hertsiagoak izango dira. Eta, horren arabera, gerta daiteke batek “parentetiko-tzat” jo dituen egitura eta gertakariak beste ikusmolde baten arabera, beste norbaitek “intziso” edo “intzidental” nozioen barnean aztertzea, edota “intziso” horren azpisailtzat jotzea (Baque Millet 1999: 9).

Beraz, termino bakoitzaren muga-irizpideak ongi zehatzu beharra daukagu ezertan hasi aurretik, bestela inoiz ez dugu adigaia —eta ondorioz aztergaia— ongi mugatzea lortuko, eta Maldonadok aipatzen duen arazotik ez dugu ateratzerik izango:

Muchos han sido los fenómenos lingüísticos englobados bajo la denominación general de “inciso”, término preteórico con el que se suelen designar construcciones muy dispares con la característica común de poseer una entonación independiente e ir adjuntas directamente a la oración principal. (Maldonado 1999: 3571).

Aztertzaile horrentzat, ezaugarri komun horiek, hots, entonazioari dago-kiona eta perpau nagusiari alboraturik edo erantsirik joatea, beren bakarrean

³⁸ Juan Garziak (2012) oraindik argitaratzeko dagoen *Puntuazioa egoki erabiltzeko gida: oinarriak, jarraibideak eta aholkuak* lanean, tartekiak eta parentetikoak sinonimotzat erabiltzen ditu: “Zentzu zabal batean harturik, parentesi artean eransten diren askotariko egiturak dira tartekiak. Hain zuzen ere, aparteak edo egitura parentetikoak esatea ere ez litzateke desegokia” (2012: 41). Horrekin batera, tartekia zehatz-mehatz definitu gabeko kontzeptutzat jotzen du: “Tartekia ez da definizio zehatz-zehatzeko kontzeptua. Esaldiaren gainerakotik aparte-edo ematen den sintagma bat izaten da, askotariko osakeraz eta luzeraz: hitza, hitz multzoa, perpausa zein esaldi osoa” (Garzia 2012: 55).

ez dira aski “intzisoa” modu argi batean mugatzeko. Zivek (1985:181) ere orain arteko ezaugarritzeak preteorikotzat jotzen ditu “This pretheoretical characterization will serve as the point of departure for the current investigation”. (Ziv 1985: 181). Hemendik ondoriozta dezakegu mugatze-irizpideak ongi zehazteke daudela eta, ondorioz, garrantzizkoa ez ezik ezinbestekoa ere badela, gure aztergaiari aurrera egingo badugu, lan honetan darabilgun “parentetiko” deizioa hesitu eta honek atzean dakarrena agerian uztea; hau da, mugatze-irizpide egokiak eta argigarriak zedarritzea. Era horretara bakarrik lortuko dugu elkarrengandik hain gertu dauden “parentetiko”, “intziso” eta “intzidental” adigaien muga lausoak, ahal den heinean bederen, argitzea.

Horretarako, bestek egindako bideetan barrena abiatuko gara eta abiapuntutzat espainiar eremuan, Oviedoko eskolakoek bereziki, *intzidentalari* buruz egin dituzten azterketei helduko diegu, intzidentalaren eta parentetikoen artean alderik ba ote dagoen aztertzeke. Ezinbestekoa iruditzen zaigu “intzidentalitasunari” buruzko kontzeptua argi izatea, uste baitugu enuntziatu parentetikoaren eta intzidentalaren esparrua ez dela bera, eta ez dutela hizkuntza-maila edo estratu berean eragiten. Ondorioz, batak eta besteak biltzen dituen hizkuntza-gertakariak ere ezberdinak izango dira.

2.2. FUNTZIO INTZIDENTALA VS ENUNTZIATU PARENTETIKOA

Alderdi hau jorratzeko, batetik Oviedoko eskolakoek ekarria aldatuko dugu eta bestetik, funtzio honek zein hizkuntza-mailatan eragiten duen aztertuko dugu.

2.2.1. FUNTZIO INTZIDENTALA: OVIEDOKO ESKOLA

Hainbat hizkuntzalari, Oviedoko eskola jarraitzen dutenak bereziki, funtzio intzidentalaz mintzo dira. Ez da batere ohikoa izan “funtzio intzidentala” gramatikan aztertzea eta horren lekuko nagusi J.A. Martinezek (1994a), funtzio honen aztertzaile nagusietako batek, bere lanean darabilen izenburua bera da: *Cuestiones marginadas de la gramática española*. Lan honekin batera, Oviedoko eskolako jarraitzaile diren J. A. Fernándezen tesi lana (1993) nahiz A.I. Álvarez Menéndez lanak (1989, 1988) izango ditugu begi aurrean. Ezin ahantz horiekin batera, nahiz eta eskola berekoak ez izan, Gutiérrezek

(1986, 1997a 1997b), Hernández Pariciok (1994), Galán Rodríguezek (1999), Fuentesek (1998a, 2007) eta abarrek gaiari buruz egiten dituzten aipu, adierazpen eta ñabardurak ere.

Gaztelaniaz *incidental* izena eman izan zaion funtzio³⁹ hau —askok berezko funtzioa denetz zalantzak dituzte (Gutiérrez 1986, Fuentes 1998, Hernández Paricio 1994, etab)— intzisoen familiakotzat jotzen dute, hau da intzisoen azpisaila osatzen dutela agerian uzten dute:

Las unidades incidentales constituyen una parte, mejor o peor definida y delimitada, de la amplia y variopinta familia de los “incisos”, caracterizados (inespecíficamente) en el plano de la expresión por presentarse entre pausas antes, después de la oración o incrustándose en ella y, lo que importa más, desde el punto de vista de la forma de contenido como unidades sin función directa ni indirecta con el núcleo oracional. (Martínez 1994: 275-276).

Intzisoen azpisaila osatzeak zer esan nahi du, intzidentalatzat jotzen diren unitate guztiek intzisoen ezaugarri guztiak betetzen dituztela? Eta intzisoen ezaugarri guztiak betetzeak berez bezala ote dakar parentetikoaren ezaugarri guztiak ere betetzea? Hau da, intzisoen azpisaila osatzen dutela esatearekin parentetikoaren azpisaila ere osatzen dutela esan nahi ote dute? Kontu egin dezagun, esate baterako, Baque Milletek (1999) bere tesian egitura parentetikoaren intziso nahiz intzidentalak barne hartzen dituen gertakaritzat jotzen duela.

Intzidentalatasunaz diharduten autore gehienak (Álvarez Menéndez 1989, Fernández 1993 eta Martínez 1994, beste batzuen artean) bat datoz onartzean funtzio hau perpauseko aditzarekin zuzenean erlazionatzen ez diren substantibo, adjektibo eta aditzondo edo adberbioek bete dezaketela, edota behintzat kategoria horretara eraldatutako⁴⁰ egiturek; hots, adjektiboaren eginkizuna betetzen duten erlatibo ez murrizgarri batzuk, mugatzailerik ez daramaten aposizio ez murrizgarriak, aditzondoaren sailean sartu izan diren zenbait intziso,

³⁹ Zenbaitetan, funtziotzat jotzen duten autoreek ere, azalpenak emateko orduan “funtzioa eta posizioa”, hots, bi etenen edo pausen arteko posizioa nahasian erabiltzen dituzte:

“Aparte de los adjetivos y de las oraciones de relativo denominadas explicativas y también otros sintagmas o grupos sintagmáticos de otras categorías pueden contraer esta **función o posición incidental**” (Martínez 1994: 247). (Letrakera lodia gurea da).

⁴⁰ Kasu honetan, *eraldatu* hitza, *transposizioa izan* aditzera emateko darabilgu. Funtzionalistek transposizioa darabilte sintagma bat edo sintagma multzo bat kategoria batetik beste batera pasatzen dela aditzera emateko. “Transposizio” edo “transkategorizazio” horrek bide ematen die beren baitan, beren kabuz, bete ezin zituzten harremanak gauzatzeko.

bi etenaldiren artean doazen perpaus subordinatu adberbialak⁴¹, etab. (Martínez 1994).

Hortaz, badirudi, funtzio “intzidental” honek ez duela hizkuntza-kategoria zehatz bat bere egiten, funtzio hau ezin daiteke hizkuntza-kategoria jakin batekin identifikatu; aitzitik, kategoriaren aldetik “neutroa” da intzidentala: “la función incidental es indiferente a la categoría”, esango digu Martinezek (1994a: 248). Beraz, zein-nahi hizkuntza-unitatek bete dezake funtzio hau. Baina, noiz betetzen du? Zeintzuk dira zein-nahi hizkuntza-kategoriak bete beharreko ezaugarriak funtzio intzidentalean doala zehazteko?

Honenbestez, forma aldetiko ezaugarriak nahiz betetzen duten funtzioari dagozkionak zehaztea interesatzen zaigu eta, horretarako, funtzio honen aztertzaila nagusien ekarria laburbildu eta aldatuko dugu.

a) R. Lapesa (1975)

R. Lapesa da lehenbiziko aldiz “intzidental” terminoa erabili duena. Aurre honetako adjektibo espezifikatibo edo murrizgarriaren eta intzidentalaren arteko aldeak ezartzen ditu. Honatx, laburbilduz:

- 1) Badu autonomiarik. Pausen artean kokatzen da eta kokatze-askatasuna du; hau da, perpausaren aurretik, parentesiek bezala egitura hautsiaz, nahiz ondoren ager daiteke.
- 2) Ez dago izenari hertsiki loturik, adjektibo atributua edo adjektibo laguntzailea egon dagoen bezala eta, bestetik, ez du aditzarekin predikatioek izan dezaketena loturarik ere.
- 3) Perpausoko osagairen bati zuzentzen zaio: objektu zuzenari, subjektuari, zeharkako objektuari, edo zirkunstantzialei.
- 4) Semantikaren ikuspegitik, ez du zuzentzen zaion osagaia mugatzen; iruzkin gisa, “zirkunstantziaren” bat nabarmentzen du, kausa, modua, helburua, etab.

Hortaz, gure gaiari begira, honako ideia hauek azpimarratuko ditugu:

⁴¹ Koma artean doazen kausazko perpaus subordinatuez ari delarik, Galán Rodríguez (1999: 3608) gaztelaniazko gramatika deskriptiboan ez du ‘intzidentala’ adigai erabiltzen “causales periféricos” baizik. Eta berariaz adierazten du izendapenean ez dagoela batasunik: “Las denominaciones para referirse a esta función periférica no coinciden: comentario oracional periférico (Alcina y Blecaua 1975: 884-6), función incidental (Gutiérrez 1986: 143, Álvarez Menéndez 1988, Cuenca 1991: 126-129), adjunto libre (Hernández Carbó 1993); disjunto (Quirk 1985)”. (Galán Rodríguez 1999: 3605).

- a) Badu autonomiarik, bere entonazio-multzoaren jabe da eta.
- b) Autonomia onartu arren, garbi agertzen da perpauseko osagairen bati zuzentzen zaiola; hots, perpauseko osagairen baten ko-erreferentea dela. Beraz, ezin esan dezakegu perpausarekin lotura sintaktikorik ez duenik. Gaztelaniaz, gainera, lotura hau oso nabarmena da, zuzentzen zaion osagaiarekin konkordantziatzko edo komunztadurazko harremana bete beharrean aurkitzen baita: “El hombre, sorprendido, llamó a su mujer”.
- c) Forma aldetiko ezaugarri horiez gain, funtzioari dagokionez, helburu komunikatiboa du: esatariaren iruzkina.

b) J.A. Martínez (1994)

Funtzio intzidentalaren aztertzaile nagusietarikoa den. J.A. Martíñezek funtzio edo egitura intzidentalaren barnean, honako egitura hauek aipatu eta aztertzen ditu:

— Algunos de los relativos explicativos

— Aposición sustantiva (ciertos casos)

— Algunos adverbios y segmentos y oraciones “adverbiales” para cuya amplia intelección es de importancia decisiva la noción de “incidental”

— Finalmente, se expondrá sumariamente el amplio dominio de los “incisos”, respecto del cual la función incidental constituiría un sub-dominio más o menos específico. (Martíñez 1994: 228).

J.A. Martíñezek ustez, “segmentu intzidentalek” gertakizunen halako predikazio balioa ematen dute aditzera, bigarren mailako predikazioa bada ere (*predicación secundaria*); gertakizunek, izan ere, erreferentzia puntutzat ez dute komunikazio ekintza bera hartuko (bere eskuko perpausekin gertatu ohi den legez), lehen mailako predikazioa baizik.

Honenbestez, alde horretatik, segmentu intzidentalak bere eskukoak ez diren unitateak dira, baina aldi berean ez daude perpausaren hierarki funtzioan edo egitura sintaktikoan barneraturik. Eta horretxegatik beragatik, hots, predikazio nagusitik at daudelako, enuntziatu intzidentalaren edukia perpausaren edukiarekin erkatuz soilik adi daiteke. Bigarren mailako predikazioaren eta lehen mailako predikazioaren arteko kontraste horretatik bertatik sortzen dira “kausa”, “baldintza”, “kontzesioa”, bezalako adiera “erlazionalak”. (Martíñez 1994: 275).

Funtzio intzidental hau, honenbestez, itxura eta forma ugariko intzisoen sail zabalaren zati da. Intzisoa —Martíñezek dio— adierazpen mailan etenal-

dien edo pausen artean joateagatik ezaugarritzen da, nahiz perpausaren ondoren, nahiz perpausaren barrenean tartekaturik. Eta funtzioari dagokionez, berriaz, ez du perpaus gunearekin (nukleoarekin) ez zuzeneko ez zeharkako funtziorik gauzatzen.

Zentzu horretan, “intzisoa” komunikazio-ekintzan agertzen diren zernahi “zirkunstantziaren” hizkuntza-formulazioa da. Zirkunstantzia horiek, ordea, garrantzizkoak dira perpausa hizkuntzaz kanpoko errealitateari egokitzeko; era horretara zentzu osoa erdietsiko baita. Zirkunstantzia horien artean bat, nabarmenena apika, esataria bera da, predikazioa (edo perpausaren eta errealitatearen arteko egokitzapena) ñabartu dezakeelako bigarren mailako predikazio-balioa dakarten intzisoerik esker.

Intzisoen eremu zabal horretan egitura-andana metatzen du J. A. Martínezek:

- Batetik, guk modalizatzaileen sailean sartu ditugun aditzondoak, edo aditzondo esapideak dakartza: *felizmente, desgraciadamente, por fortuna, con toda seguridad, en mi opinión*, etab.
- Interjekzioak ere sartzen ditu: “pues al fin y al cabo es la única categoría que siempre se presenta en la oración como “inciso”. (Martínez 1994: 276).
- Substantibo soilek nahiz perpaus osoek (oración) ere osa dezakete intzisoen saila: *la verdad, es verdad*, etab.
- Besteren baten zuzeneko hitzak tartekatze erabili izan diren aditzak ere tartekatzen ditu: “—dijo el director—”. Egitura honekin batera, gatzelaniaz “como usted dice”⁴² bezakoak ere tartekatzen ditu; hau da, euskaraz *bezala* aditzondo⁴³ edo postposizio⁴⁴ bidez, nahiz “-ENEZ”⁴⁵ atzizkiarekin sortutakoak.

⁴² Fuentesez ere (1998a) “como usted dice” bezalakoak nahiz “según ...”, bezalakoak intzisoen sailean sartzen ditu; “—dijo el director—” bezalakoak, aitzitik, parentetikotzat jotzen ditu. Aurrekoak ez bezala, azken hau lotura sintaktiko formalik gabe gauzatzen baita.

⁴³ EGLU VI Euskaltzaindiaren gramatika-liburuan, “bezala” ardatz gisa aditzondoa hartzen duten perpaus erlatibotzat jotzen da: “izen ardatzik gabeko perpaus erlatiboak ere erabil daitezke moduzko perpausak osatzeko. Eraikidura hauek aditzondo batekin hornituta agertzen dira, non aditzondo horiek ‘bezala’ eta ‘legez’ eta antzekoak baitira, eta haien ezkerrean agertzen den perpaus erlatiboa huts-hutsik agertzen den, hau da, ardatzik eta determinatzailearik gabe”. (EGLU VI: 298).

⁴⁴ Juan Garziak, *Joskera lantegi* liburuan ere “Bezala” postposiziotzat jotzen du. (1997: 68).

⁴⁵ “Bezala”-ren pareko balioa izango lukete “arabera”, “-ENEZ” atzizkiarekin hornitutako perpausak ere. Horiek EGLU VI in *sasimoduzkotzat* jotzen dira: “formaz moduzkoak ematen duten mendeko perpausak aurkitzen ditugu, baina edukiaren ikuspegitik perpaus

Honenbestez, argi eta garbi ikusten da “intziso” izendapenaren azpian egitura ugari eta arras desberdinak sartzen dituela: etenaldi edo pausen artean doazen egitura eta segmentu oro, nolerebait predikazio nagusi horretatik at, perpaus bazterreko posizioan geratzen den oro. Juan Garzia euskal ikertzaileak ere (1997) *tartekiak* definitzerakoan beste horrenbeste egiten du; hau da, era askotako elementuak direla dio:

Tartekiak, hitzak berak adierazten duenez (erdaraz “inciso”/”incise” erabili ohi da), esaldietan tartean (esaldiak moztuz, izenak adierazten duenez) sartzen diren elementu era askotakoak ditugu: hitz berezi, sintagma arrunt, perpaus bat zein gehiagoz osaturiko esaldi osoak...(Garzia 1997: 76).

Era horretara jokatur, ordea, ez ote gara azalpen garbirik ematen ez diegun egituren pilaketa nahasi bat egiten ari? eta, jakina, belar-piloa ere ez da beti belar-meta izaten, Mitxelenak esango lukeen bezala. Gure helburua, bada, intziso eta intzidentalaren sailetik enuntziatu parentetikoak bereiztea da. Norbaitek pentsatuko luke metodologiazko aukera bat besterik ez dela. Bai izan liteke, baina, gure ustez, bada diferentziarik intzidentalaren edo intzisoen eta parentetikoaren artean:

- Intzidentalaren egitekoa perpausaren mugetan gelditzen da (nahiz eta predikazio nagusitik at egon, funtzio intzidentalaren defendatzaileek berariaz esan ohi dute perpausaren egituran sartzen direla; *dictum*-aren barnean erantsiko genuke guk).
- Parentetikoaren egitekoa, aitzitik, makroegitura batean gauzatzen da, enuntziatio- eta modalizatio-maila batean nahiz argudio eta informazio egituren garapenean. Beraz, ez dagokio predikazioaren proposiziozko edukiari, intzidentaletan gertatu ohi denez.

Argitasun gehiagoren bila, gatozen funtzio honen azterketa osoena eta sistematikoena egin duen autore batengana: J. A. Fernándezen (1993) tesi-lanera, hain zuzen ere. Autore honek, intzidentalaren muga argiago azaltzeaz gain, egitura batzuk, J.A-Martínezek barne hartzen zituenak, funtzio honetatik at utziko baititu.

nagusiaren gauzatzeko moldearekin zerikusi gutxi dutenak. Izan ere, perpaus hauen bidez, perpaus nagusian adierazitakoa berresten dugu, halako moduan non esan baitaiteke perpaus nagusiaren ordezko bat dela, halako ‘perpausorde’ bat, harengandik [sic] (euskara idatzian koma batez) banaturik eta galdegai gisa inola ere ager ezin daitekeena”. (EGLU VI: 299-300).

c) J.A. Fernández Fernández (1993)

Autore honek funtzio intzidentalak ikuspegi funtzionalista batetik aztertzen digu, perpausaren mugetatik atera gabe aztertu ere.

Funtzio intzidentalaren barnean, aurreko autoreek bezala, hainbat egitura aztertzen eta iruzkintzen ditu, nolerebait ohiko gramatiken deskripzio eta sailkapenak zalantzan jarriz: adjektiboa, aditzondoa, substantiboa (izena edo izen sintagma), nahiz kategoria horietara transkategorizatzen diren enuntziatuak. Eta guztiak modu homogeneo batean ezaugarritzen ditu (Fernández 1993: 8):

- Guztiak perpausaren eskema sintagmatikoan sartzen diren egiturak dira.
- Enuntziatuan betetzen duten lekua predikaziotik at kokatzen da (*posición extrapredicativa*).
- Kokapen horretatik aditz nagusiaren proposiziozko edukiarekin aurkez aurk interpretatzen dira.

Predikazio⁴⁶ nagusi horretatik at kokatu arren, funtzio intzidentalak ere badu bere predikazio-balioa, predikazio nagusiarekin erkatuz, bigarren mailakoa izango dena. Eta bigarren mailakoa izate hori ez dagokio soilik predikazio nagusitik at egote hutsagatik, baita beren bakarrean bere eskuko ez den informazio bat delako ere; informazio honek zentzua izan dezan, predikazio nagusiarekin harremanetan, erlazioan, aztertu beharko da eta, gainera, harreman horretatik sortzen dira intzidentalak bere-bereak dituen adiera “erlazio-nalak” ere.

Hipotesi horrek gogoeta bat sorrarazten digu: baldin eta predikazio-balioaren jabe badira, nahiz eta bigarren mailako predikazioa izan, ez ote dira predikazioaren proposiziozko edukiaren jabe, edo partaide? Ez ote dute predikazioa oro har hartuz (hau da, predikazio nagusia eta bigarren mailako predikazioa utzar-

⁴⁶ Fernándezek (1990, 1993) predikazioa ikuspegi funtzional batetik aztertzen badu ere, funtzionalista guztiak ez datoz bat azalpenekin. Esate baterako, Gutiérrezek (1997b: 326) berariaz esango digu predikazioaz duen ikuspegiak ulertzen lagun dezakeela, baina ez duela erabat onartzen.

“A pesar del título (“En torno al concepto funcionalista de predicación”), existen presupuestos y conclusiones que no todos los funcionalistas compartimos:

a) Concepto morfológico, no sintáctico de predicación: relación que media entre un lexema verbal y sus morfemas (cf. Gutiérrez 1984: 261 y ss.).

b) La idea helmsleviana de que los morfemas verbales son morfemas extensos: no pertenecerían al verbo, sino que afectarían a toda la oración” (Gutiérrez 1997b: 326).

tzen dituen osotasun konplexu gisa hartuz), predikazio horren proposiziozko edukian edo termino lexikoen eduki informatibo-logikoan eragiten?

Gure ustez bai. Guk hautatu dugun hizkuntzaren ikuspegi hirukoitzaren arabera, guztia, bai predikazio nagusiaren eduki informatiboa, bai predikazio nagusi horren eduki informatiboan eragiten duen bigarren mailako predikazioa, guztia, *dictum* mailan kokatzen da: predikazioaren proposiziozko eduki horretan. *Dictum* maila hori, ordea, ez du perpausak soilik osatuko, baita, Fuentesen lana (2007) aztertzean ikusiko dugun bezala, lehen mailako perpaus bazterrak ere (*periferia 1*). Beraz, bada halako maila aldaketa bat, baina beti ere *dictumaren* barnean kokatuz; hots, predikazioaren (lehen mailako nahiz bigarren mailako predikazioaren) proposiziozko edukiaren barnean.

Izan ere, garbi dago badela *dictum*-az haragoko mailarik; edo nahiago bada, lehen mailako perpaus bazterretik haragoko mailarik. Hain zuzen ere, bigarren mailako perpaus bazterra (Fuentes 2007) osatuko du eta makroegitura batean kokatuko da. Eta hori ongi nabarmentzen da Fernándezen lanean ere; izan ere, autore honek, Martínezek ez bezala, funtzio intzidentaetik saihestu egin ditu adierazpen mailako aditzondoak nahiz guk modalizatzaileztat jo ditugunak.

A todos estos funitivos que ocupan una posición “extra-predicativa”—excepción hecha de los “adverbios de enunciación” y de los “ordenadores de la elocución”— los llamamos —abusando de un término introducido por Lapesa— “incidentales” (Fernández 1993: 8).

Intzidentalak predikazio nagusiko proposiziozko edukiarekin “nozio” mailako harremana ezartzen zuen bezala, saihestutako osagai horiek ez dute “nozio” edo eduki informatibo logiko hori aditzera ematen; gure hitzez esateko, intzidentalek azken batean proposiziozko edukian eragiten zuten bezala, hauek ez dute maila horretan eragiten, hots, ez dira *dictum* mailakoak.

Pero, además, y a diferencia de otros incisos [incidentales], no mantienen relaciones de **implicación nocional** con el contenido proposicional de la predicción, a cuya estructura se sustraen. (Fernández 1993: 193). (Letrakera lodia gurea da).

Honenbestez, nahiz eta guk etengabe darabilgun *dictum* adigai hau ez erabili, Fernández ere ohartzen da intzidentaetik at uzten dituen osagai horiek ez dutela edukian edo nozioan eragiten. Eta desberdintasun hau, gainera, jokabide sintaktikoan ere ikusten du.

1) Esate baterako, enuntziatuaren barnean izan dezaketen adiera berean, bere eskuko gisa ere erabil omen daitezke:

Francamente, vas demasiado lejos (A taldea)
¿voy demasiado lejos? — francamente.

Ciertamente la película es entretenida (C taldea)
¿la película es entretenida? —ciertamente.

Desgraciadamente, lo llamaron a la mili (D taldea)
¿lo mandaron a la mili? — desgraciadamente.

Osagai horiek enuntziazio-mailako aditzondoak (A) nahiz modalizazio mailako aditzondoak dira (C eta D), hau da, modalizatzaile eginkizunera⁴⁷ berezi direnak.

Bere eskuko izate honek adierazten digu gai direla enuntziatua beren bakarrean osatzeko ere, eta enuntziatu parentetikoez dihardugunean horixe da, hain zuzen ere, adierazi nahi duguna. Beren bakarrean enuntziatua osatzen duen egituraz dihardugu, gero enuntziatu hau beste enuntziatu baten barnean tartekatzen bada ere. Baina beti elkarrekin gurutzatzen diren bi enuntziatuz ari gara, nahiz eta bata bestearen egitura sintaktikoa hausten duen. Beraz, ez dira bata bestearen jarraian paratzen direnak, bata bestearen egitura hautsiaz baizik. Parentetikoan balioa, ordea, ez da hautsi duten enuntziatuarekin erkatuz lortzen; hauek informazioa gehitu baino areago, informazio hori nola ulertu behar dugun instrukzioak ematen dituzte.

2) C eta D multzoak adierazpenezko baiezkoko esaldietara mugatzen dira; ez dute, beraz, galdera edo harridurazko esaldietan lekurik:

*¿Vendrá, probablemente, Nébride?

*¿Vendrá Nébride, probablemente?

*Probablemente, ¿vendrá Nébride? (Fernández 1993: 195).

⁴⁷ Modalizatzaileen artean egon dauden multzoak zehaztea ere garrantzitsua da. Gu une honetan ez gara horretan saiaturiko. Modalizatzaileen azterketei dagokienez, ordea, bibliografia ugari dago. Oso gainerik bada ere, aipa dezagun M. A. Martín Zorraquinori jarraituz (1999), aditzondoek bi modalitate mota adierazten dituztela: “epistemikoa” eta “deontikoa”. C multzoko aditzondoak modalitate epistemikoaren adierazle izango lirateke eta D multzokoak, deontikoaren adierazle:

a) La modalidad “epistémica” que abarca las nociones de posibilidad, necesidad, evidencia, o lo dicho por otros.

b) La modalidad “deóntica” que tiene que ver con la voluntad o lo afectivo.

3) Predikazio nagusiaren proposiziozko edukiaren eta azterkizun ditugun hauen edukien artean inplikaziozko harremanik ez dagoenez gero, zein-nahi proposiziozko edukiren ondoan ager daitezke. Beraz, alde horretatik, funtzio intzidentala betetzen dutenek baino muga askeagoak dituzte. Beti esan izan da perpausaren mugak hertsia goak direla diskurtsoarenak baino.

Predikaziotik edo *dictum* mailatik at dauden unitate horiek guztiek esata-riaren lorratzak uzten dituzte enuntziatuan bertan (Fernández 1993: 196-197):

- a) Zenbaitetan aditzera ematen ari den diskurtso horren gaineko bere iri-zia esplizitu agertzen du, diskurtsoa bera hautsiaz.
- b) Bestetan, diskurtsoa bere hasierako intentzio edo helburuei hain her-siki lotzen ez zaiolako usteak eraginda, diskurtsoa beste modu batera aditzera emango du; enuntziazioa birformulatuko du, edota argi eta garbi geratu ez den osagaien bat, gaizki ulertuak saihesteko, zehaztu, mugatu edo ñabartuko du.

Honenbestez, Fernándezen lan hau Martínezena baino askoz zehatza-goia eta argigarriagoa gertatu zaigu. Fernándezek intzidentaltasunaren eta bes-te hainbat osagaien artean —adierazpen mailako aditzondoak nahiz modali-zatzaileak— marra bereizgarri bat ikusten du. Hau da, perpausetik at dagoen osagai oro, edo hobeto, predikazio nagusitik at dagoen osagai oro, ez du intzi-dentalen sailean sartzen; harago dagoen beste maila batean sartzen ditu: enun-tziatio-maila batean.

Beraz, goian utzitako hari-muturrari tira eginez, saiatuko gara atal hone-tan hizpide eta aztergai ditugun gertakariak (intzidentala, intzisoa eta enun-tziatu parentetikoak) zein hizkuntza-mailatan eragiten duten ikusten. Horreta-rako bidelagun Gutiérrezen (1997a, 1997b, 1997c, 1997d) lanak eta Fuentesek Gutiérrezen lan horietan oin harturik proposatuko duen enuntzia-tuaren analisisia (2007) izango dugu.

2.2.2. HIZKUNTZA-MAILA

Osagai zirkunstanzial edo “aditamentoz” harago esparru zabala dagoela aldarrikatuz, hainbat ikerketa-lan eginak daude dagoeneko. Esan gabe doa, esaterako, goian aipaturiko funtzio intzidentalaren inguruko lanak ere esparru honetakoak direla. Horiez gain, perpausaren egitura sintagmatikoa gainditzen duten mailen azterketan lan handia egin dute, besteak beste, Geernbaum

(1969), Quirk et al (1985), Alarcos (1973), Kovacci (1992, 1999), Fuentes (1998a, 2007), Porroche, M.-J.M. Laguna (2006), etab. Eta baita, horiekin batera, Gutiérrezzek (1986, 1995, 1997a, 1997b) ere. Azken honek mailen azterketa sakona egiten du “La determinación de los niveles oracionales” artikuluan (1996, 1997b).

a) Gutiérrezzen ekarria (1995, 1997b)

Autore honentzat, perpausaren eskema sintagmatikoak atomoaren eitea dauka. Erdiz erdi nukleoa edo gunea izango genuke: aditza, eta honen kanpoaldea bere inguruan dauden estratuek edo mailek osatzen dute; hau da, aditzaren inguruan biraka dauden mailek.

FV1: argumentuak edo aditzaren lexemak berak hautatzen dituen osagaiak. Hau da, gaztelaniazko “inplementoak” eta “konplementoak” bereziki. Euskaraz, NOR, NORI, NORK kasuez hitz egin beharko genuke.

FV2: “Aditamentoak” edo zirkunstantzialak diren adjuntuek osatzen dute (gure esparrura ekarriz, postposizio eta deklinabide atzizkiek).

FV3: “Zirkunstanteak”. Esparru honetan sartzen du delako “funtzio intzidentalak” ere:

Este es el estrato que más se aproxima a la idea de la función incidental, tal como se presenta en la versión más depurada de A. Fernández (1993). (Gutiérrez 1995: 44).

Jarraian, multzo bakoitza bata bestetik bereizteko, irizpide formal batzuk dakartza. Gu ez gara guztien jorran ariko; gure oraingo helburua, ordea, multzokatze horretan aipatu ez dituen enuntziazio mailako eta modalizazio mailako osagaiak nola eta non irudikatzen dituen jakitea da.

Ubicación funcional de los atributos de modalidad. Aunque los atributos oracionales o atributos de modalidad pueden alternar en el orden con los circunstantes [f.intzidentalak], todo parece indicar que se hallan **en un nivel más externo**. (Gutiérrez 1997b: 414). (Lodia gurea da).

Gutiérrezzek (1986) modalitatezko atribututzat jotzen ditu Alarcosek (1973) “atributo oracional” bezala izendatzen zituenak eta guk modalizatzailetzat jo ditugunak. Modalizazioaren adierazle diren hizkuntza-osagai horiek adieraziko digu zirkunstanteak edo intzidentalak baino maila bat harago agertzen direla, urrutirago (Gutiérrez 1997c).

Aditzondo edo atributu modalizatzaile hauek funtzio intzidentalarekin (edo *zirkunstanteekin*, Gutiérrezen izendapenez) batera ager daitezke enuntziatuan. Esate baterako:

— **Verdaderamente**, *desde el punto de vista técnico*, no existe explicación
modalizatzailea f. intzidentala Predikazio nagusia
(2. mailako predikazioa)

Funtzio intzidentala edo zirkunstanteak ez bezala, predikazio balio horretatik at gelditzen da; inoiz ez dira perpausaren egitura sintagmatikoan bereizi dituen hiru mailatan sartzen: ez argumentuen artean, ez “aditamentuen” artean, ez eta “zirkunstante” edo f. intzidentalaren barnean ere:

Todo parece indicar que los atributos oracionales efectúan una modificación en el nivel de la modalidad del enunciado lingüístico. Introducen el punto de vista del hablante en una predicación que afecta a los tres niveles oracionales. (Gutiérrez 1997: 414-415).

Modalizatzaileekin ez ezik enuntziatio-mailako osagaiekin ere beste horrenbeste gertatzen da Gutiérrezen ustez. Enuntziatu oroien azpian enuntziatio-mailako predikatu bat dagoelako ustea oso nabarmena da. Eman dezagun honelako adibide baten aurrean gaudela:

(1) -“Zoritxarrez, oso oker ez banago, emakume gaiztoa da, inork ez baititunik bezala ondorioak ezagutzen”.

Badirudi *zoritxarrez, oker ez banago, inork ez baititunik bezala ondorioak ezagutzen* segmentuek ez dutela, itxuraz, gunea edo nukleoa den elementurik. Holakoetan, inplizituan ez dagoen aditzen bat berreskuratzen ez badugu, zintzilik baleude bezala ikusiko genituzke.

Honenbestez, honako egituraren⁴⁸ aurrean egongo ginateke:

⁴⁸ Egitura hau Gutiérrezrek proposatutakoaren egokitzapen bat da; ez dugu bere proposamena dagoen-dagoenean aldatu. Besteak beste, “oker ez banago” eta “inork ez baititunik bezala ondorioak ezagutzen” bezalako segmentuak enuntziatio-mailakotzat jo ditugulako, intzidentala edo zirkunstantetzat baino areago. Dena den, kontuan izan behar dugu autore honek, aipaturiko intzidentalaren aztertzaileak ez bezala, zirkunstanteen edo intzidentalaren artean ere, *enuntziatio* mailari dagozkionak batetik eta *enuntziatu* mailari dagozkionak bereizten dituela. Guk, ordea, enuntziatio-mailari dagozkionak ez ditugu intzidentalaren artean sartuko, berariaz proposatutako enuntziatio-mailan baizik.

diotsut-----S:Nik
-----ISNORI: zuri
-----Orain
-----Hemen

-----P⁴⁹: emakume gaiztoa da

-----Mod⁵⁰: zoritxarrez

-----EN⁵¹ bald.: oker ez banago⁵²

-----EN kausa: inork ez baititu nik bezala ondorioak ezagutzen

Kovacciri (1986) eta Gutierrez (1997b) jarraikiz, enuntziatuaren kausa edo dictum mailako aditzaren kausa adierazten dutenak eta enuntziatioaren kausa edo enuntziatio aditzaren kausa adierazten dutenak bereiziko ditugu.

Enuntziatuaren kausaletan, “kausa” edo “arrazoia” fokaliza daiteke egitura *ekuazional*⁵³ nahiz *ekuandizional*⁵⁴ bati esker:

— Euria ari duelako kalea bustita dago

— Kalea bustita badago, euria ari duelako da

⁴⁹ Perpausaren egitura sintagmatikoa aditzera emateko darabilgu.

⁵⁰ *Modalizazioa* aditzera emateko.

⁵¹ *Enuntziatio-maila* adierazteko darabilgu.

⁵² “Oker ez banago” esapidea, esatearen ekintzari dagokio batetik; hots, enuntziatioari berari, baina aldi berean esatariak enuntziatu duen horri buruz duen jarrera ere islatzen du: ez du erabateko baieztapenik egiten, oker egoteko aukera ere badago. Beraz, askotan ez da batere erraza jakiten modalizazio mailari edo enuntziatio mailari dagokion, edota txanpon beraren ifrentzua den.

⁵³ Egitura mota hau Gutiérrezek honela ezaugarritzen du:

“Las construcciones ecuacionales constituyen un recurso sintáctico al servicio de la función informativa de carácter paradigmático denominado focalización: su misión es llamar la atención al interlocutor para informarle de que, en contra de sus expectativas, lo que se actualiza en el decurso es tal funtivo y no otro”. (Gutiérrez 1996: 34).

⁵⁴ “Egitura ekuazionalarekin batera, zenbaitetan segmenturen bat fokalizatu daitekeen edo ez ikusteko, “egitura ekuandizionalak ere erabili izan ohi dituzte (Gutiérrez 1997b: 375). Egitura ekuandizionalak hiru zati dituzte: segmentu hipotetikoa —izan aditza— enfatizatutako segmentua. Adibideren batekin frogatuko dugu:

“Un pirómano incendió el monte

— si alguien incendió el monte fue un pirómano

— si algo incendió el pirómano fue el monte.” (Gutiérrez 1997: 376).

Operazio hau, ordea, ezin egin daiteke enuntziazio mailako kausalekin. Baldintzak berarekin dakar kausak eragiten dion aditzaren aurrean egotea:

- Euria ari du, kalea bustita dago eta
- *Euria ari badu, kalea bustita dagoelako da.

Baina, horren ordez, aditz enuntziatibo bat berreskuratuko bagenu, ego-
kia den enuntziatuaren aurrean geundeke:

- Euria ari duela *badiot* kalea bustita dagoelako diot

Honela, maila desberdinetako osagaiekin jokatzen dugu. Batetik, osagaiak zintzilik geratuko ez badira enuntziazio mailako aditza berreskuratuko dugu (esan), eta honi loturik enuntziazio mailako osagaiak daudela ikusi: “oso oker ez banago” eta “inork ez baititu nik bezala ondorioak ezagutzen”. Horiez gain, badugu modalizatzaileak ere: “zoritxarrez”, esaterako.

b) Fuentesen ekarria (2007)

Enuntziatu batean (eta, beraz, ez soilik perpaus batean) ager daitezkeen osagai guztiak sistematizatzeko ahalegina egin du lan honetan, perpausaren azterketa tradizionalarekin uztartuta. Hau da, enuntziatua bere osotasunean aztertu nahi izan du, perpaus bazterreko osagaiak perpaus barnekoekin osaturik.

Se crean en el enunciado otras funciones, otros huecos sintácticos, que no pertenecen a la oración, sino que envuelven la predicación y dan cabida a otras informaciones, procedentes de diferentes niveles comunicativos. Surge así lo que muchos llaman la periferia oracional, los complementos externos o marginales de la oración. (Fuentes 2007: 11).

Beraz, garrantzitsua gertatzen zaigu lan hau, bertan funtzio intzidentala, nahiz modalizazio- eta enuntziatio-mailako osagaiak edo gertakariak mailakatu dituelako. Horrela jokatzek intzidentalaren, intzisoaren eta enuntziatu parentetikoaren arteko mugak argitzen lagun diezaguke.

- 1) Perpausaren egitura sintaktikotik abiatzen da. IS eta ASz osatutako egitura nuklearretik. Atal honi Gutiérrezzek (1997a) osagai nuklearren esparrua deituko dio (FV1 bezala izendatuko du).
- 2) Jarraian, egitura predikatibo hori Gutiérrezzek aipatzen dituen FV2k, “Aditamentoak” edo zirkunstantzialak diren adjuntuek, osatu eta ezaugarrituko dute: postposizio sintagmek.

Aipaturiko osagai horiek guztiak osatuko lukete perpausaren egitura predikatiboa; hots, perpausaren egitura abstraktua. Jarraian, perpaus bazterra zerk osatuko duen adieraziko digu:

Cuando el hablante realiza una emisión lingüística, puede añadir informaciones a esa estructura predicativa, informaciones que surgen de ámbitos más externos que constituyen la realización:

- Informaciones relativas a la presentación: cómo se señala el tema, o cómo se focalizan datos considerados novedosos o destacados por el hablante,
- Informaciones que provienen de la organización argumentativa: circunstancias que constituyen el marco de lo dicho, o que introducen un argumento o la conclusión,
- Informaciones relativas al hablante, su enunciación, y su actitud modal,
- Elementos de enlace con lo previo. (Fuentes 2007: 15).

Perpaus bazterra osatzen duten osagai horiek perpaus osoari eragingo diote, predikazio-nukleo osoari, baina guztiak ez dira maila berean kokatzen. Bertan, “lehen mailako perpaus bazterra” (perpausaren egitura abstraktutik gertuago dagoena) eta “bigarren mailako perpaus bazterra” (perpausaren egitura abstraktutik urrutirago dagoena) bereizten ditu.

“Lehenengo perpaus bazter” honetan sartzen ditu Gutiérrezrek aipatzen dituen FV3: “Zirkunstanteak⁵⁵” edo funtzio intzidentala. Hauek guztiak perpausaren egitura abstraktua inguratuko dute eta Ballyk (1966) aipatzen duen *dictuma* edo perpausaren proposiziozko edukia osatuko dute (mikroegitura):

Enunziazioa = Zirkunstanteak (funtzio intzidentala)___Perpaua (IS+AS)

Dictuma inguratuz, *bigarren mailako perpaus bazterra* osatzen duten osagaiak egongo lirakeke. Osagai horiek guztiak “makroegitura” batean kokatuko ditu. Beraz, testuaren edo komunikazioaren antolamenduari gehiago dagozkion gertakariak bilduko dira maila honetan; hau da, testuaren bizkarrezur edo zutabe nagusiei zuzendutakoak (Fuentes 2007: 33-34).

⁵⁵ Fuentesek ez bezala, Gutiérrezrek atal honetan sartzen du mintzagaiari eta galdegaiari dagokion auzia: “Circunstantes o tópicos de causalidad, circunstantes o tópicos de referencia, circunstantes o tópicos de perspectiva, circunstantes o tópicos locales y temporales”.

Honako egitura hauek osatuko dute *bigarren mailako perpaus bazterra*:

Perpaus bazterra 2:

Informazioaren maila: Tema (mintzagaia), galdegaia

Modalizazio mailako osagaiak

Enuntziatio mailako osagaiak: zuzeneko estiloa

Perpaus bazterra 1

Zirkunstanteak (Funtzio intzidentala)

Berrinterpretazio-murriztaileak⁵⁶

Perpaua

2.2.3. FUNTZIO INTZIDENTALA DUTEN ADIBIDE-MOTAK MITXELENAREN CORPUSEAN

Zeintzuk dira, bada, gure corpusean funtzio intzidentalaren eginkizuna duten adibide motak? eta beraz, enuntziatu parentetikoan azterketatik at utziko ditugunak?

Oraingo azpiatal honetan saiatuko gara gaztelanian oinarriturik aztertu duten funtzio hau euskarari egokitzen. Egokitzapenak beti dakartza arazoak, ez baikara gaztelaniaz intzidentaltzat jo diren perpausen itzulpenekin arituko; Mitxelenak euskaraz, bere baitatik sortu dituen testuak izango ditugu bidelagun. Eta jakin badakigu hizkuntza bakoitzak bere sistema berezia duela eta ez duela, agian, gaztelaniazko molde berean gauzatuko “intzidentaltasuna”.

Halarik ere, aldatuko ditugun adibideek funtzio intzidentalari txertatu izan zaizkion ezaugarriak, hots, funtzio intzidentalaren aurrean gaudela salatzeko diguten ezaugarriak, bilduko dituzte.

Funtzio intzidentala eginkizun sintaktiko berri gisa agertzen digutenek⁵⁷, honako ezaugarri deskribatzaileak proposatu ohi dituzte:

⁵⁶ Osagai hauek, gaztelaniaz behintzat, *dictum*-aren ondorengo perpaus bazterrean jarri ohi dira, eta *dictum*-ean esandako hori berrinterpretatu egingo du, alde aurretiko interpretazio orokorra murriztuz, edo behintzat mugatuagoa den eremu batera ekariz alde aurretik esandakoa.

“La intención del hablante es establecer una doble enunciación: una aserción general y otra de ámbito más limitado. Obliga al oyente a volver sobre lo anterior y establecer una nueva interpretación de los datos. Su función discursiva, pues, es la reinterpretación, como un tipo de relación enunciativa, que supone un control del mensaje, una vuelta sobre lo dicho”. (Fuentes 2007: 26).

⁵⁷ Guztiek ez baitute hala ikusten. (Fuentes 1998, 2007; Gutiérrez 1995, 1997a, 1997b).

1) Perpausaren bazterreko osagaiak dira, edo nahiago bada perpaus horretako aditzarekin ez dute zuzeneko mendekotasunik.

Nola demostra dezakegu aditz nagusiaren predikazio-balio horretatik at dagoela? Zeintzuk dira irizpideak intzidentalala gainontzeko funtzio sintaktikoekin bereizteko gai izango direnak? Bereziki irizpide bati erreparatuko diogu: egitura hauek ezin daitezke fokalizatu.

Hori frogatzeko, Alvarez Menéndezek (1988) eta Fernándezek (1993) hainbat irizpide formal aurreratzen dituzte, nahiz eta gehienak, Gutiérrezek (1997:317) berak baieztatu zuenez, S. Greenbaum, O. Kovacci nahiz Quirk *et alii*-k proposatutako berak izan.

Horren adierazgarri, corpuseko bi adibide hartuko ditugu eta adibide horiei egokituko dizkiegu intzidentalaren aztertzailiek proposatzen dituzten frogak:

a) Aditzaren indar-eremuko osagaiak ez bezala, f. intzidentalean doazen osagai edo segmentu hauek ez dira galdetzaile baten erantzun izango.

— Ezkontzak, **estatu ederra izan arren**, baditu bere atsekabe eta alde txarrak. (ZIN: 128).

— Ezkontzak, estatu ederra izan arren, zer ditu?- bere atsekabe eta alde txarrak

— Zerk ditu, estatu ederra izan arren, bere atsekabe eta alde txarrak?- ezkontzak

Baina, zer galdetu erantzuna “estatu ederra izan arren” gerta dadin?

— Film hau, **bakoitza bere erara eta neurrira**, San Agustin edo Rousseau'-ren Aitorkizunen sailekoa dugu. (ZIN: 137).

— Film hau, bakoitza bere erara eta neurrira, zein sailetakoa dugu?- San Agustin edo Rousseau-ren sailekoa

— Zein da, bakoitza bere erara eta neurrira, San Agustin edo Rousseuren sailekoa?-Film hau

Baina, zer galdetu erantzuna “bakoitza bere erara eta neurrira” izan dadin?

b) Fokalizatu ezin daitezkeelako frogatzat, galdetzaileraren bati erantzuteko gai ez izateaz gain, gaztelaniaz “ecuacional” deitzen zaion egitura ere erabiltzen da. Badirudi aditzaren indar-eremuari dagozkion osagai guztiak jar daitezkeela “egitura ekuazional” eran, baina intzidentalala ez:

— Ezkontzak, **estatu ederra izan arren**, baditu bere atsekabe eta alde txarrak. (ZIN: 128).

— Ezkontza da, estatu ederra izan arren, bere atsekabe eta alde txarrak dituen

— bere atsekabe eta alde txarrak dituen da, estatu ederra izan arren, ezkontza

— *estatu ederra izan arren da, ezkontza bere atsekabe eta alde txarrak dituen

— * estatu ederra izan arren da, bere atsekabe eta alde txarrak dituen ezkontza

— Film hau, **bakoitza bere erara eta neurrira**, San Agustin edo Rousseau'-ren Aitorkizunen sailekoa dugu. (ZIN: 137).

— Film hau da, bakoitza bere erara eta neurrira, San Agustin edo Rousseau-ren sailekoa dena.

— San Agustin edo Rousseau-ren sailekoa da, bakoitza bere erara eta neurrira, film hau.

— *Bakoitza bere erara eta neurrira da, film hau San Agustin edo Rousseuren sailekoa.

Honenbestez, adibide horiek ere bat datoz A. Alvarez Menéndezek dioenarekin:

El carácter no verbal de su dependencia se revela en la incapacidad de los tres tipos de estructura para ser foco de alguna de las unidades interrogativas o para constituir la unidad enfatizada de una construcción “ecuacional”. (Alvarez Menéndez 1989: 55).

2) Semantikaren ikuspuntutik, funtzio intzidentalean doan sintagmak badu predikazio baliorik, bigarren mailakoa bada ere. Predikazio balio hau predikazio nagusiarekin erkatuz erdiesten da. Horrela, perpausari erlazio-adierak txertatzen dizkio: ondorioa, baldintza, kontzesioa, etab. Beheraxeago datozen adibideak dira horren lekuko. Zentzu horretan diogu proposiziozko eduki informatiboari dagokiola; hots, *dictumari*.

3) Intziso-egituraren⁵⁸ bidez, gainontzeko sekuentziatik bereizirik agertzen da: “Se hallan aislados del resto de la secuencia por la estructura del inciso”. (Gutiérrez 1997b: 316).

⁵⁸ Gutiérrez (1997: 318) ohartzen da askotan ez dutela funtzio intzidentalaren aztertzailek intzisoa irizpidetzat jotzen, baina, honen ustez, lehentasuna duen formazko baldintza da: “Aunque raramente se explicita como criterio, no cabe duda de que es una de las condiciones

Kontu egin dezagun Mitxelenak bere corpusean darabiltzan funtzio intzidentaleko adibide ia gehienak koma artean doazela, eta ez hainbeste marren edo parentesien artean. Agian, horren arrazoietakoa bat izan daiteke, funtzio intzidentala egitura parentetikoa bezain aparte⁵⁹ ez dagoelako kontzientzia duela esatariak. Horrek ez du esan nahi, halaz ere, egitura parentetiko guztiak marren edo parentesien artean zedarritzen dituenik; parentetikoa komen artean dakartzan adibideak ere ugariak dira. Egia da, ordea, parentesi nahiz marrek komek baino hobeto islatzen dutela esatariaren intentzioa; informazio hori (enunziatu parentetiko hori) gainontzeko segmentuetatik (enunziatuetatik) at kokatzeko duen intentzioa.

4) Diskurtsoan bertan ager daitezke “aditamentu” gisa agertzen diren osagai berdin-berdinekin:

— **Atzo genioen bezala**, ezin dugu hori egin (f.intzidentala)

— Ezin dugu hori egin **atzo genioen bezala**. (aditamentoa)

5) Oro har, diskurtsoan mugikortasun handia dute.

6) Kategoría aldetik neutroa da (Gutiérrez 1997b: 317).

Ezaugarri horiek guztiak betetzen dituzte jarraian aldatuko ditugun adibideek. Ondorioz, ondorengo segmentuok funtzio intzidentala dutela esango dugu. Ohartuko gara ia adibide guztiak perpaus subordinatuen sailean sartu izan direla orain arte: gaztelaniaz “adverbiales impropias⁶⁰” deitu izan dira. Halaz ere, perpaus subordinatuak ez bezala, hauek formalki intzisoko egitura batean agertzen dira; hots, puntuazio demarkazioz perpausetik bereizirik, eta ez dira aditzaren guneko osagai.

formales prioritarias”. Halaz ere, ohartzten da intziso bezala demarkatutako segmentu oro ere ez dela intzidentala. Fernándezek, esaterako, adierazpen mailari eta modalizazioari zegozkion segmentuak intzidentaletik at uzten zituen. Menéndezek ere E. Alarcosen “perpaus atributoa” (atributo oracional) intzidentalen sailetik bereizi egiten du. Gu ere bat gatoz bereizketa honekin, eta horren lekuko intzidentalen eta parentetikoaren arteko bereizketa proposatzen dugu.

⁵⁹ Juan Garciak ere tartekiak markatzeko zeinu espezializatuak marra/parentesi pareatzen du; koma pareta beti ez omen da gai tartekiak markatzeko. (Garzia 2012:110).

⁶⁰ Honela definituko digu adigai Galán Rodríguezek (1999: 3603-3604): “Basándose en el hipotético paralelismo entre las subordinadas circunstanciales y el complemento circunstancial de las oraciones simples, y en la consideración paradigmática que asigna a la categoría de adverbio la función de complemento circunstancial, otros autores han sugerido una distinción entre “adverbiales propias” o circunstanciales (tiempo, lugar, modo) y “adverbiales impropias” o no circunstanciales (el resto), ya que estas últimas, a diferencia de las anteriores, carecen de equivalentes adverbiales”.

Bestalde, funtzio intzidentalean agertzen diren osagaiek predikazio-balioa txertatzen dute (bigarren mailako predikazioa) predikazio nagusiarekin erka-tzean eta, beraz, predikazio-balio horren arabera bildu ditugu adibideak.

Kontzesio-adiera

— Eta gure arimaren eguneroko —edo asteroko— ogia hori dugunez gero, hemen ere aterpe txiki bat, **narrasa bada ere**, utzi nahi genioke. (ZIN: 123).

— Baina, **lehena eta agian azkena izanagatik**, zer dela eta uka zinemari li-teraturari onesten dioguna? (ZIN: 137).

Baldintza

— Eta badu negarbidetara oraingoan, **inoiz izan badu**. (ZIN: 136).

— Gu ere gehienetan, **lodixkoak ez bagara**, meheegiak aurkitzen gaituzte aukeran. (ZIN: 151).

Kausa

— Baina Xenpelarren bertsoak, **ahotik belarrira ibili direnez gero**, nekez aurki genitzake aldaerarik gabe. (LIB I: 108).

— Hemen, ordea, ez gabiltza hezur-haragizko gizakien artean, sinbolo artean baizik eta, **Peru dugunez gero sinbolo nagusia**, Peruren auzia da aurrenik era-baki beharrekoa. (LIB I: 139).

Nola, modua adierazten dutenak

— Guri ere, **okerrenean**, jakintsuenei gertatu zaiena berbera gertatuko zai-gu: erdiz-erdi huts egitea. (ZIN: 135).

— Ez du, **besteen antzera**, kamera batetik bestera gelditzeke mugi beharrik, ikuspide berrien bila. (ZIN: 135).

Noiz, denbora adiera dutenak

— Gehienei atsegin zaigu, **nekatuak gaudenean**, “denbora-paxako” huske-riak ikustea. (ZIN: 139).

— Eta, **ari den musika harrigarria denean**, ez dio inork hitzei jaramon handirik egiten. (ZIN: 154).

2.2.4. ONDORIOAK

- 1) Funtzio intzidentalaren inguruko azterketek nahiz funtzio intzidentalari egindako oharrek (Gutiérrezen eta Fuentesen lanek) erakusten digute funtzio intzidentala predikazio nagusitik⁶¹ at kokatzen dela. Baina, predikazio nagusitik at egon arren ere, perpausaren egitura sintaktikoaren barnean aztertzen dute, perpausako osagaiaren bati zuzentzen baitzaio eta osagai honekin komunztatzen baitu (Fernández 1993:8).
- 2) Predikazio nagusitik kanpo egote horregatik beragatik Fuentesek funtzio intzidentala, lehen mailako perpaus bazter posizioan dagoela adieraziko digu, eta Gutiérrezek FV3ri dagokion mailan. Parentetikoak, aldiz, bigarren mailako perpaus bazterrean legoke (Fuentes 2007).
- 3) Predikazio nagusitik at egon arren, ez dira bere eskuko edo independente. J. A. Fernándezek (1993) esango digun bezala, erreferentzia puntutzat ez dute komunikazio-ekintza bera hartuko (bere eskuko perpausekin gertatu ohi den bezala), lehen mailako predikazioa baizik. Beraz, gertakizunen predikazio-balioa ematen dute aditzera, **bigarren mailako predikazioa**, eta lehen mailako predikazioarekin harremanetan interpretatzen dira. Erkatze edo kontraste honetan oinarrituz bakarrik ematen dituzte aditzera adiera “erlazionalak”; hau da, kausa, baldintza, kontzesioa, modua nahiz denbora adierak. Beraz, funtzio intzidentalaren edukiari dagokionez, “zirkunstantziatzko esanahi” horiek ez dira soilik intzidentalitasun honen baitakoak, perpausaren predikazio nagusiaren edo edukiaren baitakoak ere badira. Bestela esan, perpaus autonomo eta segmentuaren (unitate intzidentalaren) arteko harremanetik dator zirkunstantziatzko esanahia.
- 4) Intzidentalek txertatzen duten informazioa proposizioko edukiaren edo *dictum*aren barnekoa da. Alde horretatik, parentetikoek jokabideetik aldentzen dela ikusten dugu. Parentetikoek, izan ere, ez dute proposiziozko eduki horretan parte hartzen eta kendu arren ez genduzte dictum edo eduki semantiko horretan eragingo; beste maila bateko, hots, makroegitura bateko informazioa galduko genduzte eta perpausa-

⁶¹ Autore hauek jarraitzen duten gramatika funtzionalaren ikuspegitik, predikazio-harremana aditz lexemaren eta subjektu-morfemen (pertsona, sing/pl.) harremanetik dator eta predikazio-harreman horri deritza lehen mailako predikazioa. Horren aldean, bigarren mailako predikazioak hutsuneren bat izango du morfema-osagaietan.

ren egitura sintaktiko horretan eragin ez arren, diskurtsoaren garapena hanka motz utziko luke.

- 5) Enuntziatu parentetikoa, gainera, bere eskukoa edo independentea den enuntziatua da, beste enuntziatu batean tartekatzen dena. Ez da, haatik, enuntziatu beraren barneko osagaia, intzidentalarekin eta intzisoarekin gertatzen den legez.
- 6) Intzidentalak, Oviedoko eskolakoan ustez, intzisoaren azpisaila osatzen dute, baina ez (gehituko genuke) enuntziatu parentetikoaren azpisaila. Beraz, intzisoa eta intzidentala, parentetikoa ez bezala, enuntziatu beraren barneko gertakari sintaktikoa da. (Fuentes 2007: 73).

Goian sakonduriko horrekin guztiarekin agerian jarri nahi izan dugu gure tesi-lanean enuntziatu parentetikoa diogunean ez garelako Oviedoko eskolakoak aztergai dituzten funtzio intzidentalaren gertakariak ari, terminologiaz harago hizkuntza-maila ezberdineko gertakariak baitira. Halaz ere, jarraian ikusiko dugu enuntziatu parentetikoei eman izan zaizkion ezaugarriak aztertzean, *intzidentala*, *intzisoa* eta *enuntziatu parentetikoa* terminoen azpian agertzen diren gertakariak nahasian dabilzala.

Jarraian, bada, gure ustez, enuntziatu parentetikoak betetzen dituen ezaugarriak zehaztuz joango gara, beti ere bestek esandakoetan oinarrituz, nahiz eta “ezaugarri hauek” batzuetan “intziso” nahiz “intzidental” izendapenaren azpian etorri.

2.3. ENUNTZIATU PARENTETIKOEN EZAUGARRIAK

Aurrera baino lehen, enuntziatu parentetikoak azaltzeko behin eta berriz erabiliko ditugun laburdurak eta eskemak aipatuko ditugu:

- Enuntziatu parentetikoa izendatzeko E2 laburdura erabiliko dugu.
- Parentetikoa tartekatu den enuntziatua izendatzeko E1 nahiz E3 enuntziatuak erabiliko ditugu Delomier & Moreli (1986) jarraituz.
- Maiz honako eskema hau jarraitu ohi dute: [E1-E2-E1] nahiz [E1-E2-E3].

Beraz, une honetako xedea, irizpide eta ezaugarri nagusien arabera, enuntziatu-mota hauen ikerlan nagusiak iruzkindu eta sailkatzea izango da. Gu ez gara adigai hauen definizio guztiak biltzera lerratuko; guk aztertutako definizio eta ikusmolde teorikoak ahalik eta modurik laburrenean eta sistematikoe-

nean azaltzeko, multzoka bilduko ditugu, baina bereziki definizioak batean dituzten ezaugarriak nahiz ez dituztenak azaleratuz.

Ondorengo bi atalotan bilduko ditugu ezaugarriak:

- a) Irizpide sintaktiko-formalaren (eta semantikoaren) araberakoak.
- b) Diskurtso mailako ezaugarritzea: komunikazioan betetzen duten funtzioaren araberakoak.

2.3.1. IRIZPIDE SINTAKTIKO-FORMALEN ARABERAKO EZAUGARRIAK

1) Oro har, autore gehienak bat datoz (Chevalier et alii 1964, Dessaintes 1960, Mounin 1993, Fuentes 1998a etab.) azpimarratzean enuntziatu parentetikoak, nahiz intzisoak edo intzidentalak, E1⁶² edo tartekatua izan den perpausaren egitura sintaktikoa hautsi egiten dutela.

2) Ez dute E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoan parte hartzen; kanpo-izaera sintaktikoa dute (*exterioridad sintáctica*) (Nemmi 1973, Ziv 1985, Mounin 1993).

Gehienak bat datoz ezaugarri hori onartzean, baina bada eskolarik, goian ikusi dugun Oviedokoa bereziki, “funtzio intzidentala” aztertzeko, perpausaren esparrua zabaltzeko aldarrikatzen duenik, baina beti ere, bere azterketa perpausaren barrenera lerratuz.

Bigarren ezaugarri horrek berez bezala dakar hirugarren hau ere:

3) Perpausaren egitura sintaktikoan parte hartzen ez badu, zilegi da pentsatzea, hauek ezabatu edo kendu arren, E1eko perpausaren osagai sintaktikoak bere horretan ongi gelditzen direla.⁶³

Parentetikoak “ezaba edo ken daitezkeen” segmentu edo enuntziatutzat autore ugarik jo dute (metodologiaren atalean gain-gainetik ikusi dugun bezala). Eta hauxe da, gainera, egitura edo hizkuntza-gertakari hau aztertzean eta definitzean funtsezkoen gertatu den ezaugarria. Baina sintaktikoki E1 edo tartekatua izan den perpausa ongi gelditzeak eskumena ematen ote digu sintak-

⁶² Baque Milletek (1999) E1 oinarritzko enuntziatuari edo parentetikoak tartekatatu den enuntziatuari PI (“Phrase insérante”) deritza.

⁶³ Beste kontua da diskurtsoari begira ken daitezkeen zedarritzea. Azken batean, perpausaren egitura horretatik at, diskurtso mailan baitute egitekoa.

tikoki ken daitekeela esateko? Eta ezabatzearen fenomeno hau ez ote da sintaxi aldetik ez ezik diskurtso aldetik ere aztertu beharko? Bestela esan, diskurtsora zabaltzen den sintaxi ikuspegi batetik edo Blanche-Benvenistek (1991) dioen bezala “makrosintaxi” batetik? Diskurtsoaren garapen egoki baterako zein neurritan dira beharrezkoak?

Forma aldetik bereizi ditugun ezaugarriok, ia autore gehientsuenek onartzen dituztenak, argigarriak izan daitezke parentetikoak eta intzidentalak bereizteko (ikus, goian esandakoa) intzidentalak *dictum* mailan eragiten duenez gero, informazio hori kentzean, proposiziozko edukia bera geratuko bailitza-teke hanka motz, baina ez dira aski *parentetikoak* eta *intzisoa* elkarrengandik bereizteko. Hauen arteko bereizketan urratsen bat egin dezake ondorengo ezaugarriak:

4) E2-k E1-ekin ez du lotura sintaktikorik ezartzen.

Ezaugarri hau, esaterako, Fuentesek (1998, 1999b) erabakigarritzat jotzen du parentetikoak intzisotik bereizteko. Aztertzaile honentzat, intzidentalek, oinarrian, intzisoaren azpisaila osatzen dute.

Los incidentales son un tipo de los “incisos”, caracterizados (inespecíficamente) en el plano de la expresión por presentarse entre pausas antes, después de la oración o incrustándose en ella, como unidades sin función directa ni indirecta con el núcleo oracional. (Fuentes 1998: 142).

INTZISOA

Los incisos son complementos que se destacan con pausas. Y pueden indicar una explicación. [...] *un elemento integrado en la oración*, un adjetivo explicativo que tiene que adoptar esta estructura melódica y sintáctica para expresar el valor explicativo. A esto se acerca la oración de relativo explicativa. Y la aposición. Todos ellos son elementos integrados en la oración. (Fuentes 1998: 159).

Aipu horren arabera, “intzisoa” perpauseko osagairen batek izan dezakeen antolabidea da, antolabide grafiko hutsa; hots, entonazio-aukera hutsa.

Intzisoa nahiz intzidentalak, perpausaren partaide baino hobeto, proposiziozko edukiaren edo *dictum*-aren parte da (Fuentes 2007) eta hurbilen duen perpaus bazterrean kokatzen da (perpaus bazterra 1 bezala ikusi dugu). Garbi dago, ordea, enuntziatu bat eta bakarra dugula jokoan, eta enuntziatu hori E1 da eta oinarritzko perpausaz eta horren egitura sintaktikoa hautsiko duen intziso edo intzidentalaz osatuta dago.

“Parentetiko”, aitzitik, egitura berezia da, bai entonazio⁶⁴ aldetik eta bai betetzen dituen funtzioen aldetik. Enuntziatu aske bat da, inolako lotura sintaktikorik gabe, beste enuntziatu batean tartekatzen dena.

Egitura parentetikoetan, beraz, gutxienez bi enuntziatu ditugu jokoan, parentetiko bera ere enuntziatua baita eta enuntziatu honek ez du E1 edo tartekatua izan denarekin lotura sintaktikorik. Beraz, beregainak diren bi enuntziatu ditugu.

PARENTETIKOA

Sin embargo, el parentético es un enunciado distinto (cfr. C. Fuentes 1998). Obedece a una intervención del hablante que interrumpe su propio discurso (...) Formalmente parecen pertenecer al mismo enunciado en el que se insertan. Pero la entonación marca claramente que estamos ante una unidad independiente, diferente del enunciado base. (Fuentes 2007: 73).

Beraz, intzisoaren eta enuntziatu parentetikoaren arteko aldea hauxe da: intzisoak (eta beraz, baita intzidental ere) perpausarekin batera enuntziatu bat eta bakarra osatzen du eta hurbileko perpaus bazterreko gunean kokatzen da. Bien artean, perpausaren egitura sintaktikoaren eta perpaus bazterrearen artean, bada lotura sintaktikorik. Bien arteko baturak proposiziozko edukia edo *dictum*-a osatzen dute.

Enuntziatu parentetikoak, aldiz, bere bakarrean enuntziatu bat da, E2 enuntziatua, eta nahiz eta E1 enuntziatuan tartekatu, ez du honekin inolako lotura sintaktiko formalik gauzatzen, ez bada diskurtso mailako koherentziarako lotura. E2 enuntziatuak ematen duen informazioa, gainera, makroegituran kokatzen da, enuntziatio- eta modalizazio-mailan nahiz argudio- eta informazio-egiturei dagokien mailan (*perpaus bazterra 2* bezala izendatzen du Fuentesek 2007).

Lotura sintaktikoa *izan / ez izan* irizpidea, Fuentesek enuntziatu parentetikoak intzisetik bereizteko erabili du eta, honela, autore honek parentetikoaren ikuspegi murriztua bereganatu; hau da, parentetikoak intziso nahiz intzidentalatik bereiziko ditu.

⁶⁴ Canellada-Madsenek (1987: 142-143) erakusten digutenez, parentetikoak entonazio aldetik intzisoa baino baztertuago ageri da. Intzisoa, gaztelaniaz behintzat, *s* (*suspensión*) batetik abiatu eta *anticadencia* edo *semianticadencia* batean amaitzen da; parentetikoak, aldiz, aurretik eta atzetik, *c* bat darama (*cadencia*).

Bereizketa hori, ordea, autore guztiek ez dute aho batez onartzen. Mouninek (1993), esaterako, intzidentalaren ezaugarritzat jotzen du lotura sintaktiko formalik ez izatea; eta ez parentetikoaren ezaugarritzat.

Lotura sintaktikoa izan / ez izan ezaugarri hori Dessaintesek (1960) ere ahotan hartuko du intzidentezko tartekatzeak ezaugarritzeko; baina berarentzat ezaugarri hori ez da egitura mota honek ezinbestean bete beharreko ezaugarri erabakigarria izango. Eta kontu egin dezagun autore honek intzidentezko tartekatzearen barruan aztertzen dituen egitura gehienak guk *parentetiko* deizioaren azpian aztertuko ditugula. Dessaintesentzat normalena loturarik ez izatea bada ere, ezaugarri hau ezin daiteke mugatze-irizpidetzat erabili, gerta baitaiteke lotura gramatikala izan arren, egitura mota beraren aurrean izatea:

1º) Un critère grammatical suffit, mais n'est pas toujours nécessaire.

L'absence de lien grammatical entre l'i.i.⁶⁵ et l'insérante suffit pour déceler la présence d'une insertion incidente; l'impossibilité de rattacher syntaxiquement l'une à l'autre est, en effet, une preuve suffisante que nous avons affaire à un "corps étranger" introduit incidemment au sein de la proposition. Mais la présence d'un lien grammatical ne doit pas nécessairement exclure la présence d'une insertion incidente. Il existe, en effet, des insertions manifestes qui sont, syntaxiquement, reliées à l'insérante. (Dessaintes 1960: 29).

Dessaintes ohartzen da egitura hauek maiz aski *Et, mais* eta *car* bezalako lokailuekin (berak koordinaziozko konjuntzioak deitzen ditu) hasten direla; hots, *eta, baina*, eta *izan ere* bezalako lokailuekin (gure corpusean ere ugariak dira era honetako adibideak) eta balio bikoitza dutela azpimarratuko du; kopolatiboa eta afektiboa. (Dessaintes 1960: 81).

Beraz, ohartzen da ez dela koordinazio soila eta berariatz egitura mota hau koordinaziotik (eta bereziki justaposiziotik) bereizteko ahalegina egiten du. Autore honentzat justaposizioak, koordinazioak eta subordinazioak komunikazioaren eduki errepresentatzailea antolatu eta ordenatu egiten dute, baina intzidentezko txertatzeari esker, edukiaren esparruan zuzenean eragiten ez duen elementuren bat txertatzen da, psikologiarekin lotura duena: esatariaren ikuspuntua, esatariaren arima-egoera, edo norentzakoari zuzendutako deiak. Honenbestez, informazio bat txertatzen du, baina ez maila intelektual edo errepresentaziozkoari dagokiona (ez *dictumari* dagokiona, gure terminologia erabiliz), beste maila batekoa baizik.

⁶⁵ Zeinu hau darabil "Insertion incidente" laburtzeko.

Justaposizioaren eta intzidentezko tartekatzearen arteko bereizketari helduz, garrantzizkoa gertatu zaigun ñabardura bat zehazten du: justaposizioa alboz albo, inolako konjuntziorik gabe, proposizioak paratzea da eta, honela, gramatikalki, proposizio hauek maila berean eta garrantzi berarekin paratzen direla esango digu, guztien artean pentsamendu osoa aditzera ematen dutela (Dessaintes 1960: 165-167). Intzidentezko tartekatzearekin, ordea, ez da maila bereko informazioa paratzen.

Justaposizioan alboratutako proposizioen arteko harremana espontaneo-ki, bat-batean zedarritzen omen dugu; koordinazioarekin harreman hau esplizitu egina dago. Baina zer gertatzen da koordinaziozko konjuntzioa buruan duela txertatutako intzidenteeekin? Egoera honetan, Dessaintesen ustez, konjuntzioak balio afektiboa bereganatzen omen du.

Beraz, Dessaintesek lotura sintaktikoari buruz duen ikuspegia honela laburbilduko dugu:

— Lotura sintaktikoa izan / ez izan ez da bere bakarrean erabakigarria den muga-irizpidea; gerta baitaiteke intzidentalaren eta tartekatua izan den perpausaren artean lotura duena ere mota honetakoa izatea.

— Praktikan aztertzen dituen adibide gehienek, ordea, ez dute lotura formalik eta koordinaziozko lotura azaltzen duten konjuntzioak aztertzean (*et, mais, car*), berariaz esango digu nagusitzen den harremana ez dela koordinaziozkoa, afektiboa baizik. Beraz, justaposiziotik (edo alborakuntzatik, EGLU-ren terminologia jarraituz) eta koordinaziotik bereizten du intzidentezko txertatzea.

Enfin, il est malaisé de coordonner étroitement deux idées qui, nous allons le voir avec le troisième caractère, se trouvent sur deux plans différents: le plan de l'énoncé (objectif) et celui du locuteur en face de l'interlocuteur (subjectif). (Dessaintes 1960: 55).

— Dessaintesentzat lotura izan/ez izateak baino garrantzi handiagoa du, ondorioz, beste maila bateko informazioa txertatzen duela azpimarratzeak: modalizazio- eta enuntziatio-mailakoa gehituko genuke guk. Berak modalizazio edo maila modala aipatzen ditu, baina *subjektiboa* eta *modala* terminoak nahasian darabiltza⁶⁶ eta ez du *enuntziatio-mailarik* aipatzen. Beste maila bateko informazioa txertatzen duela eta proposiziozko eduki horretan (edo eduki errepre-

⁶⁶ Guk geuk alderdi teorikoan egin dugun bereizketari eutsiko diogu.

sentatzaile horretan) parte hartzen ez duela behin eta berriz azpimarratu arren (Dessaintes 1960: 165), *intzidente logiko* edo *objektiboak* errealitatezko edukian eragiten dutela esango digu. Gatozen zehatzago azaltzera:

Dessaintesek intzidentek hiru sail nagusitan biltzen ditu:

— **Objektiboak edo logikoak:** hauek proposizioak edo esaldiak igortzen duten errealitatezko edukiarri ñabarduraren bat ezartzen diote. (Dessaintes 1960: 26).

Honela planteatuz pentsa dezakegu komunikazioaren proposiziozko edukian parte hartzen dutela. Baina era horretara formulatu arren, enuntziatuaren edukian baino areago enuntziazioan (hots, enuntziazioa formulatzeko, eta birformulatzeko moduan) bertan parte hartzen dutela esan nahiko lukeela pentsatzen dugu. Honatx, esan dugunaren lekuko:

Le locuteur peut insérer en cours de route toutes sortes d'explications suscitées spontanément par le besoin d'éclairer un terme, de préciser un complément, de fournir quelque information. (Dessaintes 1960: 26).

Pentsa dezakegu, bada, zehaztu, adibidetu, ñabartu funtzioekin gehiago lotzen dela; hau da formulazioa berari erreparatzen dio harik eta esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean alde txikiena egoteko. Authier-Revusek (1995) bere tesian esango digun bezala, “ces mots qui ne vont pas de soi” edota, “non-coïncidences du dire”. Beraz, enuntziatio mailari dagokio bete-betean.

— **Dialektikoak edo oratoriazkoak:** hauek gure terminologia erabiliz, esatari-norentzakoaren arteko interakzio-harremana bideratzeko balio dutela esango genuke:

Le locuteur peut interrompre l'énoncé pour s'adresser à l'interlocuteur, l'interpeller, attirer son attention, prévoir ses objections ou ses mouvements d'humeur. Ce sont des insertions que l'on pourrait appeler dialectiques ou oratoires: elles n'ajoutent rien d'objectif au contenu de la communication, mais elles conviennent l'interlocuteur à s'y associer plus intimement. (Dessaintes 1960: 27).

— **Modalak edo subjektiboak:** esatariak aditzera eman duen enuntziatuari buruz bere iritzia eta iruzkina tartekatzeke balio dute:

Le locuteur peut enfin interrompre son énoncé pour exprimer ses propres réactions à propos de ce qu'il énonce. Exprimant son état d'âme, il éclaire la réa-

lité qu'il communique d'une lumière personnelle. Ces insertions peuvent être appelées modales ou subjectives: elles révèlent la manière (modus) dont le sujet parlant ou écrivain est affecté par ce qu'il exprime. (Dessaintes 1960: 28).

Honenbestez, garrantziko da informaziozko edukian baino areago, beste maila batean parte hartzen duela kontuan hartzea. Eta, beraz, lotura izan edo ez izateari ez dio hainbesteko garrantzirik ematen; ezaugarri sintaktikoa baino erabakigarriagoa litzateke makroegituran⁶⁷ dagoen informazioa tartekatzeke baliagarria dela dioen ezaugarria. (Dessaintes 1960: 215).

Bada, ordea, autorerik lotura sintaktikorik izan edo ez izatearen irizpidea enuntziatu parentetikoak ezaugarritzeko ez, baizik eta intzisoa nahiz intzidentala ezaugarritzeko (Mounin 1993) erabiltzen duenik. Orduan galdera-sorta hau sortzen zaigu: zein da lotura sintaktikorik ez duena *egitura parentetiko* Fuentesek zioen bezala? *Intzisoa?* ala *intzidentala?* Edota guztiak batean duten ezaugarria da? *Parentetiko* esatean aztertzaile guztiak egitura-mota bera ote dute aztergai?, edota aztergaia *intziso* deiziopean mugatzen dutenek? eta *intzidentala* diogunean guztiak egitura berari egiten ote diote erreferentzia? Galdera-andana horren erantzuna autoreen arabera dela esan dezakegu eta autoreek hautatu duten ikuspegi teorikoaren arabera.

Esate baterako, Mounin-ek (Mounin 1993: 171-172) esaten zigen *intzidentee*k besteak beste ez zutela lotura sintaktiko markaturik. Dessaintesek (1960), berriz, ezaugarri hori ez du intzidentezko tartekatzeak mugatzeko irizpide erabakigarritzat jotzen. Eta, gainera, autore honek *intzidente* deizioaren azpian ez ditu aztertzen Oviedoko eskolakoek *funtzio intzidentalaren* azpian aztertzen dituzten egitura berak. Dessaintesen *intzidentezko tartekatzean* aztergai duen egiturek, esaterako, Fuentesek (1998, 1999, 2000) *parentetiko* deizioaren azpian aztertzen dituen egiturekin parekotasun handiagoa du, Oviedoko eskolakoek *funtzio intzidentalaren* azpian aztertzen dituzten egiturekin baino.

Zentzu horretan, bada, intziso eta parentetikoaren definizio bateraturik ez dagoela esango genuke. Hainbat autorek, izan ere, parentetikoaren ikuspegi murrizta aldarrikatzen du (Laurin 1989, Blanche-Benveniste 1990, Fuentes 1998a, 1999a, etab.), parentetikoaren harreman sintaktikorik ez duten enuntziatuetara (aditza duen enuntziatuetara, oro har) mugatuz; eta beste zenbait au-

⁶⁷ Dessaintesek berariaz ez darabil *makroegitura* terminoa. Berak *maila modala* darabil, baina guk birformulatu dugu ezaugarri modal hori makroegituran kokatzen delako.

torek (Arrive et al 1986, Grevisse 1986, Baque Millet 1999, etab.) ikuspegi zabala aldeztu dute.

“Lotura sintaktikoa izan edo ez izan” irizpidea garrantzizkotzat (eta erabakigarritzat, beste irizpideekin batera) jotzen dugu, beheagoko atal batean ikusiko dugunez. Baina lotura duen edo ez erabakitzea goian agertutakoa baino askozaz konplexuagoa dela ohartuko gara. Izan ere lotura edo independentzia hori (perpausera mugatutako) sintaxi aldetik deskribatu ala diskurtsoaren ikuspegitik deskribatu emaitza alda daiteke.

Lotura hauen azterketak, gainera, ondorengo galderi erantzun beharko lieke, gure ustez:

1) E1-en edo tartekatua izan den enuntziatuan ba ote dago elementurik enuntziatu parentetikoan dagoen elementuren batekin ko-erreferentzian⁶⁸ dagoenik?

2) Ba ote dago parentetikoaren hasieran lokailu edo lotura-hitzik era batera edo bestera bi enuntziatuen artean —parentetikoa eta E1— nolabaiteko lotura azalduko duenik? Eta parentetikoaren ondotik datorren E2 -ren hasieran?

3) Loturarik balego, lotura hau zein mailatan gauzatzen da, perpaus mailan ala diskurtso mailan?

4) Lotura-hitz hauek zein funtzio dute? Era horretako lotura-hitzak parentetikoaren kanpo-izaera sintaktikoa zalantzan jar ote dezakete?

Corpusak eskainiko digu galdera horiei guztiei erantzuteko bitartekoa. Baina aurrera dezakegu badirela parentetikoaren eta E1en artean ko-erreferentziazko fenomenoak, eta badirela, bestalde, parentetikoaren buruan nahiz E1en bigarren zatia buruan lotura-hitzak. Hauek, ordea, gure ustez, ez dute “kanpo-izaera sintaktikoa” edo bazter posizioa galarazten. Zergatik?

a) Parentetikoaren hasieran agertzen direnean, beren funtzioa ez da koordinaziozkoa; ez du aurreko perpausarekin koordinaturik perpaus konplexuago bat eratzen. Gure ustez, Dessaintesi (1960) nahiz Delomier & Moreli jarraituz (1986), ez du maila bereko informazioaren arteko lotura-harremana bideratzen; ez du *dictum* mailan dauden bi enuntziatuen arteko lotura bideratzen, elipsian dagoen enuntziatio nahiz modalizazio mailako informazioarekin bai-

⁶⁸ Ko-erreferentziak, Fuentesi (1989) jarraituz, adierazi nahi du errealitate berari egiten diotela erreferentzia; hau da, egiturako bi osagaiak objektu bera izendatzen dutela. Ez du esan nahi, bada, esanahi bera dutenik.

zik ez du lotura gauzatzen. Eta ezartzen duten balioa, lotura baino areago, “afektiboa” (Dessaintes 1960), enfatizatailea, berrindartzailea, berreslea (Fuentes 1998a: 145) dela esaten ausartuko ginateke.

b) Lokailua E1 edo tartekatua izan den enuntziatuaren bigarren zatiaren buruan agertzen denean, bere funtzioa ez da hainbeste aurretik datorren enuntziatu parentetikoarekiko lotura bermatzea; aitzitik, E1en bi atalak, enuntziatu parentetikoak hautsitako bi atalak, jostea litzateke.

— Hori sortzeko batu dira, ezkontzaz ala sasi-ezkontzaz ez dakigu, Italiako edertasuna —Gina Lollobrigida deritza— **eta** Ipar Ameriketako trebetasuna, Robert Z. Leonard izenekoa, agi danean. (ZIN: 157).

Goiko adibide honetan ikus daitekeenez, enuntziatu parentetikoak IS bitan hausten du, eta *eta* lokailuak, azken batean, IS hori berregin edo berreskuratatu besterik ez du egiten. Ez du, bada, enuntziatu parentetikoarekin loturarik gauzatzen. Beste horrenbeste gertatzen da ondorengo adibidean ere:

— Hilkizunetan izaten dira zenbait txolarte alai —adiskide artean, hildakoaz ahazturik, egiten diren berriketak eta— **eta** Sacha Guitry zena ere, goian bego, saiatu da aldiz-aldiz ikuslearen zama arintzen. (ZIN: 178).

Enuntziatu parentetikoaren ondotik datorren *eta* lokailuak ez du parentetikoarekin koordinaziozko loturarik bideratuko. Paratu dugun adibidean, gainera, hori nabarmena da, bestela bi *eta* geratuko lirerateke alboz albo. Nolerebait oinarrizko enuntziatuaren hariari berriz eusteko balio du, enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatu hori (E1) bitan banatu baitu.

Honenbestez, E2-ren bigarren atalaren buruan edo Delomier eta Morelen (1986:153) eskemari jarraituz E3ren buruan agertzen den lokailuak E1ekin du lotura edo jarraipena; hau da, E1-ek hasitako hariari eusten dio berriz ere. Berreskuratze-lana ez du Mitxelenaren corpusean *eta* lokailuak soilik bideratzen; *baina* lokailuak ere egiten du:

— Ez du ikusiko, beharbada, bi liburu hauen launa sailen taxua zernola sortu den (lorategirik gehienak bestela bereiziak agertu ohi dira, abezez ala mendekak), **baina** horrek ez du axola handirik horiek irakurtzen har dezakeen atseginerako. (LIB II: 144).

Gure corpusean, ordea, era honetako adibideak oso bakanak dira, idatzizko corpus baten aurrean baikaude eta ahozkoak ez bezala, idatzia bera da hari

nagusiari eusteko nahikoa euskarri. Ahozkoan, berriz, zenbaitetan (parentetiko-ko oso luzea denean bereziki), haria ez galtzeko edo parentetikoaren aurretik esandakoa berreskuratzeko, lokailuetara edo errepikapenetara jotzea ohikoa da (Delomier- Morel 1986, Laurin 1989, Zay 1995).

— Bada, ordea, Barojazaleek maite duten **zerbait**, gogoetak, hitzak eta esae-
rak baino barrenago datzan **zerbait** (lurrin arina bezain iheskorra, egia), **eta zer-
bait hori**, dena den, ez da beti ageri itzulpenean (LIB I: 119).

Honenbestez, badirudi, eta corpusaren analisi enpirikoan hobeto ikusteko parada izango dugu, enuntziatu parentetikoaren ezaugarri behinena E1 eta enuntziatu parentetikoaren arteko lotura eza litzateke eta, honenbestez, kanpo edo bazter izaera sintaktikoa da lehentasuna izango duen ezaugarria; hots, per-pausaren egitura sintaktikotik at, kanpo, bazterrean kokatzea.

Baina aipaturiko irizpide formal hauek beren bakarrean aski ote dira gure aztergaitzat jo ditugun enuntziatu parentetikoak mugatzeko? Ez ote da ga-rrantzitsua perpaus mailako lotura sintaktikorik ez badute ere, E1 eta E2 enuntziatuen artean kohesio sintaktiko-semantikorik ba ote dagoen aztertzea? Hau da, euren arteko sare anaforiko-kataforikoak ere aztertzea?

Laurinentzat ez da aski ezaugarri horiek soilik kontuan izatea aztergaia mugatzeko (1989). Autore honek enuntziatu parentetikoak mugatzeko irizpi-
de bakartzat distribuzioari edo PI (edo nahi bada E1) enuntziatuan hartzen
duten lekuari dagokiona jotzen du.

5) Enuntziatu parentetikoaren kokatze-puntua (distribuzioa)

Parentetiko, intziso nahiz *intzidentalak* ezaugarritzean, autore gehienek az-tergai izaten dute hauen kokatze-puntua; hots, tartekatuak izan diren enun-
tziatuan (E1) zein duten ohiko lekua, eta arau edo gomendiorik eman ote
daitekeen toki jakin batean kokatu edo ez jakiteko.

Autoreen batek (Ziv 1985:182) aipatu edo azpimarratu izan du enun-
tziatu parentetikoek ez dutela leku finkorik oinarritzko enuntziatuaren ba-
rruan. Muga bakarra, bada, hizkuntza jakin horretan bereizezinak diren se-
kuentziak izango dira, horiek ezin baititu hautsi.

Beste hainbat autorek (Laurin 1989, Blanche-Benveniste 1990, Baque
Millet, 1995-1996) berriz, enuntziatu parentetikoek aztergai duten hizkuntza
jakinean zein toki hartzen duten aztertu eta sailkatu dituzte. Sailkapenak, oro
har, autoreen, hizkuntza jakinaren, aztergai izan duten corpusaren nahiz egi-

tura-mota hau ezaugarritzeko erabili dituzten mugatze-irizpideen araberakoak izango dira.

Halaz ere, distribuzioaren aldetik autoreek egindako ohar nagusiak aldatu aurretik, komenigarri iruditu zaigu Dessaintesen ñabardura bat txertatzea. Dessaintesen ustez (1960: 62), bada parentetikorik toki finkoa duenik: bereziki ideia-aren bat edo termino adigairen bat zehaztu, ñabartu edo adibidetzea helburu duten enuntziatu parentetikoak. Baina gehienek ez dute holako toki finkorik; parentetiko gehienek kokatze-puntua esatariaren beraren araberakoa da. Esatariak, enuntziatu parentetikoak, diskurtsoa berak nahi duen bidetik eramateko garrantzizkoa eta komunikagarritasunari begira estrategikoa gertatzen zaion tokian tartekatzen ditu; bere intentzio-xedeak erdiesteko egoki gertatzen zaion tokian.

Dessaintes alde batera utzita, Laurinek (1989) enuntziatu parentetikoei buruz egindako lana aski esanguratsua iruditu zaigu; autore honek, izan ere, enuntziatu parentetikoak ezaugarritzeko distribuziozko hiru arauok erabiltzea askitzat jo baitu:

- 1) Parentetikoa aditzaren eta subjektuaren artean nahiz aditza eta bere osagaien artean (dela osagarri zuzena, dela zirkunstantzialak) tartekatzen den enuntziatua da; baita izena eta bere izenlagunaren (erlatibozkoa ere izan daiteke) artean tartekatzen dena ere.
- 2) Parentetikoa, perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean tartekatutako enuntziatua izan daiteke, baita koordinazio nahiz alborakuntza bidezko perpaus nagusien artean kokatzen dena ere.
- 3) Parentetikoa, E1 enuntziatua hautsiaz, baina parentetikoaren ondoren E1 berriz berreskuratuz tarteka liteke.

Distribuzioaren irizpide hori aplikatzean arazoak sor dakizkiguke; izan ere, goian aipaturiko baldintzen arabera, aipaturiko distribuzioa alda daiteke. Esaterako, zenbaitek E1 enuntziatuaren hasieran kokatzen direnak ere barne hartzen dituzte (Grevisse 1986). Eta ez hori bakarrik. Tartean edo amaieran kokatzen direnen artean ere desberdintasunak daude.

Baque Millet (1995-1996) eta Blanche-Benveniste (1990) bat datoz Laurinek (1989) proposatzen duen lehenengo arau nagusiarekin. Blanche-Benvenistek kokatze-puntuaren sailkapena askoz xeheago emango du frantsesari eta frantseseko egiturei zuzenago egokitzen zaizkionak ere tartekatuz.

Baina une honetan, analisi enpirikotik aparte gauden une honetan, honako hausnarketa-hariari eutsi nahi genioke:

Enuntziatu parentetikoek mintzo garenean, tartean doazen enuntziatuak soilik hartu behar ote ditugu aintzat? Edota, hasieran eta bukaeran datozenak ere bai? Ba ote dago ageriko irizpiderik zehazteko hasierako eta bukaerako zein enuntziatu diren parentetiko? Galdera hori aztertzaile batek baino gehiagok egin izan du (Ziv 1985, Baque Millet 1999, Grevisse 1986) enuntziatu parentetikoak aztertzerakoan.

Posizio jakin batean agertzen den parentetikoa azterketa-eremutik saihesteko autoreek eman izan dituzten arrazoiak ez dira beti argi eta garbi azaltzen, baina laburbilduz, badirudi ondorengo hiru pentsamolderen araberakoak direla:

- 1) Parentetikoak ez dira, oro har, enuntziatuan hartzen duten posizioaren arabera definituak izaten: askotan “sintaxi aldetiko kanpo izaerari” erreparatzen zaio; hots, gure terminologiaz birformulatuz: perpausaren egitura sintaktikotik edo *dictum*-etik at egotearen irizpideari lehentasuna eman ohi zaio. Ikuspegi honetatik egindako hurbilbideek, bada, egitura parentetikoak zein-nahi posiziotan agertzea zilegi egiten dute. Ikuspegi hau erabiliz egindako azterketak parentetikoa, nagusiki, zein posiziotan agertzen den aztertzer mugatzen dira, hasieratik bertatik tartekatze-puntuak saihestu gabe.
- 2) Parentetikoak enuntziatuaren garapen sintaktiko egokia hausten duten egituratzat jotzen dituzten ikusmoldeen arabera, parentetikoa ager daitekeen posizio edo leku bakarra tartekoa izango da.
- 3) Psikologiaren teoria batetik egindako hurbilbidetik, parentetikoak, enuntziatua ekoizten ari den momentuan bigarren mailako ideia bat tartekatzen dutenak lirakeke. Ikuspegi honen arabera ager daitezkeen lekuak, tartekoak eta amaierakoak izango dira, enuntziatua igortzen hasi ondorengoak.

Badirudi, bada, posizioari edo E1 enuntziatuan hartzen duen lekuari dagokion irizpide formal hau bera bakarrik mugatze-irizpidetzat hartzea ez dela aski parentetikoaren fenomeno mugatzeko. Are gehiago, litekeena da aipaturiko irizpide sintaktiko guztiak kontuan hartuta ere parentetikoaren mugak erabat ez argitzea. Argi gehiagoren bila ikuspegi sintaktikotik (semantikaren laguntzarekin batera) egindako hurbilbideak ez ezik diskurtso mailako hurbilbidetik egindakoei erreparatuko diegu.

2.3.2. DISKURTSO MAILAKO HURBILBIDEEN ARABERAKO EZAUGARRIAK

Egia da diskurtsoaren analisia egiten dihardutenen artean, enuntziatu parentetikoei lerro edo orri batzuk eskaini dizkioten lanak ugariak direla baina, egia ere da diskurtso-ikuspegia azterbidetzat hartu duten enuntziatu parentetikoei buruzko lanak ez direla ugariak. Guk atal honetan, bereziki, enuntziatu parentetikoaren alorra diskurtsoaren ikuspegitik berariaz aztertu dituzten haiek soilik izango ditugu hizpide.

Nahiz eta batzuen eta besteen artean metodologiari dagokionez desberdintasunak egon, guztiak bat datoz onartzean parentetikoaren oinarri-oinarrian perpausaren egitura sintaktikotik at, kanpo edo bazter posizioan dagoen egitura dela; nolabait, diskurtsoaren antolamenduan eta garapenean eragiten dutela, eta ez hainbeste perpausaren barnean.

Eta, beraz, aztertu ditugun lanetatik guztietatik (Dessaintes 1960, Nemmi 1973, Ziv 1985, Laurin 1989, Blanche-Benveniste 1991, Baque Millet 1995-96, 1997, 1999, Sitri 1995, Zay & Capany 1995, eta abar) atera dezakegun lehendabiziko ondorio nagusia honako hau da: hainbat estilo liburu eta hiztegi-tako definizioei aurre eginaz, parentetikoak ez dira garrantzirik gabeko egiturak, kendu arren diskurtsoan eragiten ez dutenak; aitzitik, enuntziatu edo egitura mota honek diskurtsoaren antolamenduan eta garapenean garrantzi handia du: “ces segments sont loin d’être anodins dans la construction du discours, construction à laquelle elles participent activement” (Baque Millet 1999: 29); hain da horrela, Laurinek (1989), esaterako, egitura mota hau diskurtso-estrategiatzat jotzen du.

Azken honen lana da (Laurin 1989), gainera, gure uste apalean, enuntziatu parentetikoek diskurtsoan duten rola edo eginkizuna hobekien eta zehatzen aztertzen duena, gainerakoek atal txo bat eskaintzen baitiote diskurtsoaren azterketari. Beraz, lan horretan oin hartuz gainerakoek ekarriekin osatuko dugu atal hau.

a) Laurin (1989)

Laurinek (1989) Montrealgo Unibertsitatean gai honen inguruko lan in-teresgarri bat aurkeztu zuen⁶⁹ eta, izenburuak berak aditzera ematen digunez,

⁶⁹ Lana argitaratzeke egon arren, Montrealgo Unibertsitateko liburutegiak erraztasun guztiak eskaini zizkigun lana geureganatzeko; eta ez lan hau bakarrik, baita mikrofitxa formatuan

egitura parentetikoak haustura estrategiko gisa ditu azterkizun: *La parenthèse discursive, une rupture stratégique dans l'interaction verbale*.

Honenbestez, diskurtso mailako parentesia ez da hutsaren truk diskurtsoan edo testuan tartekatzen den egitura; ez da ezertarako balio ez duen egitura eta, beraz, kendu arren ezin esan, hainbat uste-iritziren aurka, testuak ezer galtzen ez duenik. Egitura mota hau, Laurinek hitz hauekin esango ez badigu ere, garrantzizko diskurtso-estrategia da, esatari-norentzakoaren interakziozko harremana bideratzeko gai den estrategia, hain zuzen.

Horixe da, gainera, hurbilbide diskurtsibo hau aintzat hartu duten ia guztien lanetatik azpimarratu nahiko genukeen ideia: autore hauentzat guztientzat enuntziatu parentetikoak diskurtsoaren osatze eta barne-antolamenduan zeresan handia dute, diskurtsoan bertan aktiboki hartzen baitute parte; hots, esatariak diskurtsoa norentzakoari egokitzeko egiten duen ahalegin horretan testuaren barrenetik bertatik hartzen du parte.

Laurinen lana ikuspegi soziologiko batean kokatzen da: lan honen helburu nagusia parentetikoaren erabilera maila sozioprofesional desberdinetako hiztunen arabera aztertzea da. Horretarako, bere lana ahozko ekoizpenetan oinarrituko du eta bertan garbi erakutsiko diskurtso-genero honetan parentetikoaren maiztasuna zenbaterainokoa den. Gauza bera egin zuen Nemmik (1973) eta geroago Blanche-Benvenistek (1991).

Corpuseko parentetiko guztiak atera ostean, hitzezko interakzio batean izan dezaketen funtzioa aztertuko du. Eta horretarako ezinbestean enuntziatu parentetikoaren izaera eta hauek agertzen direneko testuingurua aztertu behar.

Enuntziatu parentetikoaren izaera aztertzeko, ordea, lehen-lehenik, Laurinek ere ezinbestean bere aztergaiari mugak jarri behar zizkion, baina mugak ezarri aurretik, hots, irizpide mugatzaileak (edo *critères de délimitation*) ezarri aurretik, honako aurrepremisia hauek planteatzen ditu:

- 1) Oro har, Nemmik (1973) bezala, irizpide sintaktikoak hobesten ditu (Laurin 1989:16).
- 2) Aditza daramaten enuntziatuak bakarrik izango ditu aztergai (Laurin 1989:16).

zuegoen Nemmiren tesi-lana (1973) ere, gure aztergaian aurrera egiteko lagungarri gertatu zaizkigunak. Beraz, biziki eskertu nahi dugu emandako laguntza.

- 3) Eta autore honek hausturak aztertzen dituenez gero, ezinbestekotzat jotzen du enuntziatu parentetikoaren eta oinarritzko enuntziatuaren artean lotura sintaktikorik ez egotea (Laurin 1989:17).

Behin premisa horiek zehaztu ostean, irizpide mugatzailetzat distribuzioan edo tartekatze-puntuan oinarritutako hiru irizpide hautatzen ditu (ikus goiko 2.3.1. puntuan enuntziatu parentetikoaren kokatze-puntuaz genioena) eta hauen lagungarri kontuan izan beharreko hizkuntza-ezaugarriak gehitzen. Hizkuntza-ezaugarri hauek ez ditu berariaz irizpide mugatzailetzat jotzen, baina egitura parentetikoaren aurrean gaudela salatzen lagungarri gertatu ohi zaizkigula esango digu.

Zilegi ote da, ordea, enuntziatu parentetikoak mugatzeko distribuzioa edo tartekatze-puntua askitatzat jotzea? Gure ustez, kontuan izan beharreko ezaugarria da, baina ez haatik bere bakarrean erabakigarria dena.

Ez dira Laurinek hautatutako muga-irizpideak bereziki bere lanean interesgarri iruditu zaizkigunak; hitzeko interakzio batean betetzen duten funtzioa kontuan hartuta egiten duen parentetiko-moten inbentarioa baizik:

Parentetikoaren artean sei kategoria nagusi bereizten ditu:

- **Parentesi aurreratzaileak:** norentzakoak izan ditzakeen balizko kontra-argudioak saihesteko baliagarriak.
- **Parentesi informatzaileak:** norentzakoak izan ditzakeen balizko galderari erantzuteko egitekoa dutenak.
- **Parentesi interaktiboak:** esatari-norentzakoaren arteko harremana segurtatzeko baliagarriak.
- **Parentesi jarrera-hartzaileak (edo iritzi emaileak):** esatariak bere iritzi subjektiboa tartekatzeko baliagarriak.
- **Zehaztasuna bermatzeko baliagarriak diren parentesiak:** enuntziatioa zuzentzeko balio dutenak.
- **Digresiozko parentesiak:** diskurtsoari gehiago zuzentzen omen zaizkio interakziozko harremanari baino.

Garrantzizkoa da, bada, nahiz eta Laurinek berariaz esaten ez digun, parentetiko hauek guztiak, oro har, makroegitura batean parte hartzen dutela. Azterkizun dituen parentetikoak perpausaren egitura baina gehiago eragiten dute testuaren barne-antolamenduan: testuaren informaziozko (*informatzaileak*) eta argudiozko osieran (*aurreratzaileak edo kontra-argudiozkoak*), nahiz modalizazio (*jarrera hartze*) eta enuntziatio-mailan (*zehaztasuna bermatzeko*

baliagarri direnak). Digresiozkoak ere, diskurtsoaren hari nagusiari bat-batean erantsitako (edo, behintzat, hasierako testu-plangintzan ez zeuden) ñabardura edo iruzkintzat jotzen dituen neurrian, informaziozko eta argudiozko egiturekin harremanetan aztertzen ditu.

Testuaren barne antolamendu hau, ordea, beti dago esatari-norentzakoaren arteko egokitze edo interakziozko harremanari (nahiz testuinguruari) egokিতua. Gogora dezagun Laurinek egitura hauek guztiak interakziozko harremanari loturik dituela azterkizun.

Laurinek proposatua ontzat hartzen badugu ere, egokiago iritzi diogu enuntziatu parentetiko hauek bata bestearen segidan paratu ordez (Laurinek egiten duen bezala), bata besterekin duen harremana eta hierarkia kontuan hartuz paratzea. Horren lekuko da, beraz, metodologiaren alorrean bertan komunikazio-ekintzan betetzen duen funtzioetik abiatuz egin dugun koadro teorikoa (§ 1.2.2.).

Ñabardurak ñabardura, argi dago Laurinen lan garrantzizkotik jaso behar dugun ideia nagusia enuntziatu parentetikoaren eginkizuna diskurtsoaren antolamenduaren barnean, *makroegiturari* dagokion mailan kokatzen dela. Berak ez du hitz horiekin formulatzen; ez du “makroegitura” hitzik erabiltzen lan osoan zehar, baina makroegituraren ideia eta makroegituraz egiten dugun ulerkera suma daiteke sakon-sakonean (ikus, goian, parentetikoaren artean bereizi dituen sei kategoriak). Beraz, enuntziatu parentetikoaren muga-irizpideak zehaztean ezin ahantz dezakegun ezaugarria izango da honako hau: egitura-mota honek makroegituran duela bere egitekoa. Eta horrekin ez dugu esan nahi mikroegiturak inolako eraginik ez duenik “makroegiturak” “mikroegitura” bera ere barne hartzen baitu, baina ez alderantziz.

Bada Laurinen lan honetatik gure lanera ekarri behar dugun beste ideia nagusi bat ere: Laurinek egitura parentetiko-motak zehazteaz gain, egitura parentetikoekin alde edo moldez lotzen dituen bi fenomeno berri ematen digu: argudio-antolamenduaren eta polifoniaren berri, hain zuzen.

1. Argudio-antolamendua

Ez du berariaz aipatzen, zeharka baizik; kontra-argudiozko parentesiez nahiz justifikaziozko parentesiez hitz egite hutsarekin egiten dio erreferentzia antolamendu zehatz honi. Esatariaren helburua ondorio jakin bateranzko argudioak ematea da; hots, ondorio baten aldeko arrazoiak ematea. Aldez edo moldez, norentzako pertsuaditu edo limurtu nahi du argumentazioari esker, eta pertsuasiozko diskurtso hori antolatzeko estrategia-multzoa ipintzen du

martxan. Estrategia-multzo horren baitan ikusten ditugu Laurinek aipatzen dituen kontra-argudiozko nahiz justifikaziozko parentesiak ere.

Hobeto zehaztuz, aurrerapenezko parentesien barnean sei azpisail bereizten ditu:

Ainsi, avons nous identifié six différentes formes que peut prendre la parenthèse anticipative. Il s'agit des parenthèses évaluatives/commentatives, des parenthèses de contre-argumentation, des énoncés de précision / nuance, des commentaires métadiscursifs préfabriqués, des parenthèses de justification et enfin des parenthèses de renforcement. (Laurin 1989: 76).

Honatx, honenbestez:

- a) ebaluaziozko/iruzkintzaileak
- b) kontra-argudiozkoak
- c) zehaztapenezkoak
- d) metadiskurtsozko iruzkinak
- e) justifikaziozko parentesiak
- f) berrindartzaileak

Horiek guztiak, aldez edo moldez, argumentazioaren zerbitzura daudela frogatzen saiatuko gara enuntziatu parentetikoaren diskurtso-eginkizuna aztertzen dugunean. Azken batean, era honetako estrategiek esatariari diskurtsoa berak nahi duen bidetik zuzentzea zilegi egiten diote, norentzakoaren irudi onari eutsiz.

Ez da haatik Laurin Carole egitura parentetikoak argumentazio-estategiekin uztartzen bakararra. Delomier & Morelek (1986: 152) ere aipatzen dute. [E1-E2 mais E3] eskema azaltzen dihardutelarik honela diote:

Nous observons dans certains de nos exemples des marques concessives en E2 (bien entendu, plutôt), mais ce qui est important à nos yeux, c'est qu'il est dans tous les exemples possible de rajouter en E2 une marque concessive. Nous expliquons donc ainsi le phénomène observé et la présence de *mais*: après avoir amorcé l'énonciation de son argument, le locuteur s'interrompt et énonce une objection potentielle dans un schéma intonatif d'incise. Puis il reprend l'argument amorcé avant, en le rattachant avec *mais* à l'objection fictive, ce qui a pour effet de lui donner plus de poids d'un point de vue argumentatif. On constate alors que E2 est indispensable tant d'un point de vue syntaxique que d'un point de vue discursif et argumentatif. (Delomier & Morel 1986: 152).

Beste hainbat autorek (Sitri 1995, Zay & Gapan 1995, Fuentes 1998a, 1999a, 2002, Baque Millet 1999: 173) ere, argudio-egituran sakontzen dute, parentetikoek argudiatzearen garapenean eragiten dutela adierazteko.

(..) la suppression des PARs entame le bon déroulement du discours, et, dans un deuxième temps, quelle est ou que'les sont les fonctions que sont susceptibles de remplir les parenthétiques dans l'énonciation et dans la construction de l'argumentation (Baque Millet 1999: 173).

2. Polifoniaren (edo dialogismoaren) fenomenoak

Laurinek, bestalde, polifonia fenomenoak ere mintzagai du, bereziki parentesi aurrerazkoen azpisaila aztertzen ari delarik. Azpisail hau ebaluaziozko parentesiek eta iruzkin parentesiek osatzen dute, eta hauetan polifoniak eragiten duela esango digu berariaz (Laurin 1989: 80-81).

Polifoniaren gertakaria lanean aipatu besterik egiten ez badu ere, ezin geniezaioke garrantzia ken. Aipatze hutsa da garrantzizkoa, horrek berarekin baitakar enuntziatu parentetikoek eta polifonia-gertakariaren uztartzea ere. Eta komenigarria izan daiteke, oso gainetik bada ere, uztarketa honetan sakondu duten lanetara jotzea.

Sitrik (1995: 184), esate baterako, polifonia eta intzisoen arteko lotura du azterkizun (honek ez darabil enuntziatu parentetiko deizioa, baina intziso deizioaren azpian aztertzen dituen gertakari asko eta asko guk geuk enuntziatu parentetikoek sailean sartuko ditugu). Autore honek Delomier & Morelek (1986) proposatutako irizpide prosodiko eta sintaktikoak hartzen ditu abiapuntu eta oinarri intzisoak aztertzeke, eta bereziki lotura horiek bi mailatan aztertzen:

- a) esatariaren diskurtsoan norentzakoa kontuan hartzen duen maila.
- b) "besteren diskurtsoak" esatariaren beraren diskurtsoan kontuan izango dituen maila.

Ondorengo hiru parentetiko motak lehen mailari dagozkio:

- a.1) l'incise contient une prise en compte directe de la question ou de la simple présence des interlocuteurs.
- a.2) l'incise prévient l'émergence possible d'un contre-discours prévisible.
- a.3) l'incise permet enfin un positionnement du locuteur dans le "champ" ou le "domaine", face à ses pairs. (Sitri 1995: 184).

Esatariaren posizionatzea edo jarrera hartzea beste hiru modu hauetara gauzatzen omen da:

- a) Zuzenean besteren hitzak edo zitak literalki paratzea.
- b) Esatariak besteren hitz eta terminoak zuzenean txertatu ordez, hauen birformulazioetan edo, definizioetan oinarritzea.
- c) Esatariaren iritzia herri-jakintzaren edo pentsaeraren atzean ezkutatzea. Maiz aski, esatariak berak dioenaren inguruko iritzia agerian jaritzen duenean, iritzi horren atzean hitzun-komunitatea osatzen duten gehienen iritzia ezkututzen da.

Lehen maila honetako gertakari polifonikoetan garrantzitsuena Sitrirentzat esatariak norentzako zuzena, agerikoa (ageriko galderaren bat planteatu duena) edo balizkoa (zernahi galdera planteatu lezakeena) kontuan hartzea da.

Bigarren maila batek *heterogeneitate ezaugarriak* definitzeko balio dio; hau da berak *extérieurs théoriques du discours* deitzen dituenak. Eta horien artean garrantzitsuena da esatariak bere diskurtsoa beste diskurtsoen aurkez aurk eratzten duelako ideia. Diskurtsoa besterenaren oposizioan eratzte horrek berarekin dakar besteren diskurtso hori oso ongi ezagutzea; besteren ideiak eta balizko erantzunak ere ongi ezagutzea eta bestek egin litzakeen kontra-diskurtsoei aurre egiteko estrategiak bilatzea. (Sitri 1995: 185).

Horrez gain, garrantzizkoa da diskurtsoaren ikuspegi batetik begiratura, egiten duen honako baieztapen hau ere: intzisek beste diskurtso bat, hau da, diskurtsoaren hari nagusiaren mailatik aldentzen den beste diskurtso bat osatzen dute, eta hari nagusitik aldentzen den beste maila batean egote horrek berak diskurtso nagusiaren koherentzia hausturarik ez izatea zilegi egiten du. (Sitri 1995: 185).

Garbi dago, bada, nahiz eta Laurinek atal hau oso-oso zeharka eta gainetik pasa, parentetikoaren balio polifonikoaz ezin ahantz gaitzkeela, eta horren lekuko ditugu Sitriren (1995) artikulua gain, Fuentes (1998, 1999) eta Baque Millet (1999), besteak beste.

Badira, bestalde, hainbat eta hainbat diskurtso-analisi egitura parentetikoak aztergai ez dituztenak, baina polifoniaren gertakaria berariaz aztertzen dutenak. Eta horietan, hainbat aldiz, polifonia aztertzen ari direlarik, egitura parentetikoei egin izan zaie erreferentzia, dela zuzenean aipatzen dituztelako, dela azalpenerako darabilten adibidetegian aztergai ditugun egiturak ugariak direlako (Blanche-Benveniste 1989, Danon-Boileau et alii 1991, Authier-Revuz, 1995...). Horietatik guztietatik esanguratsuena, ziurrenik, Authier-Revuz

zen (1995) lana da. Honek bere lanean egitura parentetikoak polifonia-fenomenoarekin uztartzen ditu (A. Authier-Revuz 1995: 146).

Honenbestez, eta atal honekin amaitzeko, zera baieztatu nahi genuke: nahiz eta parentetikoak diskurtsoaren ikuspegitik ia batere aztertu gabe egon, Laurinek (1989) eta Sitrik (1995) bereziki egiten duten lana oso kontuan hartzekoa da. Horiekin batera, Dessaintesen (1960), Nemmiren (1973), Baque Milleten (1999) nahiz Fuentesen (1998, 1999, 2002) ekarria era ezin uka. Aztertu ditugun autoreen lanetatik ondoriozta dezakegu egitura parentetikoek diskurtsoaren antolamenduan eta garapenean bereziki makroegitura batean eragiten dutela eta hauen azterketa ezin ikus dezakegula *polifonia*, *argumentazioa*, *modalizazioa*, *enuntziazioa*, *informazio-egitura*, *interakzio-harremana*... bezalako terminoetatik aparte. Gainera, egitura zehatz honen azterketa agortzailea egin nahi badugu, formazko alderdiaz gain (alderdi sintaktiko-semantikoaz gain), komunikazioaren edo diskurtsoaren alderdiari ere erreparatu beharrean aurkitzen gara, hauen egingizuna bereziki diskurtso-ikuspegitik hurbiltzean atzemango baitugu.

Zein da, bada, diskurtsoaren hurbilbidetik egindako era honetako lan batek gure aztergai zehatzari egiten dion ekarria? Zer dakar berri, edo zer ekar dezake gure aztergaira?

Gure ustez, Laurinena bezalako lan batek enuntziatu parentetikoek diskurtsoan duten eginbidea bermatu besterik ez dute egiten. Eta, hala, perpau-saren barne-ikuspegira mugatutako lanetan behin eta berriz irakurritako “ken daitezke”, “ez dute ezer eransten” “kendu arren perpausak ez du ezer galtzen” bezalako esaldiak balio gabetu baino ez ditu egiten. Zerbaitetarako balio badu, izan ere, horretarako da; egitura mota honek diskurtsoan betetzen dituen funtzioak azaltzeko. Eta funtzio hauek ezin esan bigarren maila batera lerratzen direnik: hauek esatari-norentzakoek arteko interakzio-harremana ezartzeaz gain, diskurtsoaren norabidea esatariak nahi duten bidetik zuzentzen laguntzen baitute. Bat gatoz, bada, Baque Milletek (1999) dioenarekin:

(...) ces segments remplissent des fonctions précises dans le discours, fonctions qui ne peuvent en aucun cas fonctions précises dans le discours, fonctions qui ne peuvent en aucun cas être reléguées à un second plan, d'autant plus qu'elles constituent un lieu privilégié de la négociation, de la part du locuteur, de la bonne marche de son intervention par rapport à son interlocuteur. (Baque Millet 1999: 32).

Honenbestez, bestek egindako bideetan barrena ibiliaz, gure aztergaia mugatzeko eta ezaugarritzeko datu garrantzitsuak erdietsi ditugu. Jarraian, bada, enuntziatu parentetikoaren definizio bateranzko urratsa egingo dugu.

3. KAPITULUA

**ENUNTZIATU PARENTETIKOEN
DEFINIZIO BATERANTZ**

3.0. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK GURE LANEAN IZANGO DITUEN MUGAK

Bestek egindako bideetan barrena ibiltzeak erakutsi digu aztergaia oso dela konplexua:

- a) Ez dago *parentetiko* kontzeptuaren ulkerera bakarra, ugari baizik, eta horrek berarekin dakar *parentetiko* adigaiak guztientzat gertakari berberak ez biltzea.
- b) *Parentetiko* terminoarekin batera eta nahasian *intziso*, *intzidental* edo *zirkunstante* terminoak agertzen dira; zenbaitetan elkarren osagarri (sinonimo gisa) eta beste zenbaitetan elkarrengandik bereizirik, hautatu-tako irizpide eta eskolen arabera.
- c) Terminoak nahasian erabiltzeko arrazoi nagusia termino bakoitzaren muga-irizpideak zedarritu gabe egotean datza. Enuntziatu parentetikoaren muga-irizpideak zehazteko, zenbaitek irizpide sintaktiko-semantikoei eman die lehentasuna; beste hainbat irizpide funtzionaltan oinarritu da, edota diskurtso-irizpideetan. Beraz, beti ez dira muga-irizpide berak erabili.

Corpusaren analisi enpirikoarekin hasi aurretik, zehatz dezagun, bada, tesi honetan *enuntziatu parentetiko*a diogunean zer adierazi nahi dugun; hau da, zein den darabilgun enuntziatu parentetikoaren definizio zehatza eta zein diren definiziorako kontuan izan ditugun muga-irizpideak.

Besteengandik ikasi eta jasotakoa gure galbahetik pasatu ostean batetik, eta gure corpuseko adibideak aztertuta bestetik, ezinbestekoa iruditzen zaigu, enuntziatu parentetikoak aztertzeko, bereziki, bi alderdiri erreparatzea: *enuntziatuaren alderdiari* batetik, eta *egitura parentetikoari* bestetik. Eta bi alder-

diok mugatzeko —parentetikotasunari dagokiona, bereziki—, formazko eta edukizko irizpideak (irizpide sintaktiko-semanticoko eta distribuziozkoak) diskurtsoan duten funtzioarekin uztartzen saiatuko gara.

3.1. ENUNTZIATUA

Behin eta berriz *enuntziatua* diogu, eta ez perpausa, esaldia edo proposizioa. Egia da, zenbaitetan, kontzeptu hauek guztiak elkarren osagarri izan daitezkeela, baina *enuntziatuaren* ordez *perpausa* jarriko bagenu, gure azterresparrua gehiegi mugatuko genuke eta baita azter-irizpideak nahastu ere. Izan ere, ez da egoki enuntziatua perpausaren gauzatze soiltzat hartzea, enuntziatu guztiak ez baitira nahitaez perpausaren isla zuzen.

Gainera, enuntziatuaren mugak berbaldiaren dinamikak besterik ez ditza ke ezar: esatariaren esku-hartze bakoitza enuntziatu bat da; bestela esan, enuntziatua bi eten edo pausaldiren artekoa eta balizko esatari-enuntziatzaileen aldatzearen baitakoa da. Honen arabera, interjekzio bat, liburu bat, izen sintagma bat nahiz pasarte oso bat, guztia izan daiteke enuntziatua. Beraz, ezin dezakegu esatariak unean-unean duen intentzio-xedea ahaztu. Honek esan nahi du ez dagoela gramatika-irizpideez edo gramatika-neurriz soilik enuntziatua neurtzerik; balio duten irizpideak berbaldi-irizpideak dira.

Bi enuntziaturen edo bakarraren aurrean gauden zehazteko, bada, pragmatika-irizpideetan oinarrituko gara, nahiz eta hainbatetan ezaugarri gramatikalak ere lagungarri izango ditugun. Esate baterako, jokoan bi enuntziatzaile izate hutsak —edota esatari bera bi enuntziatzailetan bikoizte hutsak— adieraziko digu bi enuntziaturen aurrean gaudela. Edota esatariak berak bigarren une batean, oinarritzko enuntziatuan esan duena zalantzan jarriz, nahiz esan duen horretatik aldentuz txertatzen dituen iruzkinak ere bi enuntziaturen aurrez aurre jarriko gaituzte. Baina horretaz jabetzeko, diskurtsoaren harian ohartuko gara subjektu gramatikala aldatu egin dela edota aditz-forma nahiz aditz-denborak ere aldatu egin direla, etab. Hau da, irizpide nagusia pragmatiko-linguistikoa da eta, beraz, ezin dezakegu gramatika (sintaxia, semantika, fonetika) eta mikroegitura oro har, alde batera utzi.

Honekin guztiarekin esan nahi duguna da beti ezin dugula enuntziatua = perpausa bezalako alboratzea egin; aitzitik, enuntziatuari gramatikazko hainbat egitura albora dakizkioke.

Enuntziatuaren ordez, perpausaz arituko bagina, oro har IS (izen sintagma) eta ASaz (aditz sintagma) osatutako hizkuntza-unitateaz mintzatu beharko genuke (Gutiérrez 1997) eta, ondorioz, aditz jokaturen bat izan beharko luke bere baitan. Zer gertatuko litzateke orduan aditzik ez daramaten, baina modalitate-aldaketa adierazten duten hainbat eta hainbat parentetikorekin?

— Oker ez banabil, bi horiek barrenean ditugula, guztira (**o Oteiza adiskidea!**) hamahiru dira (LIB II: 101).

— Nabari zaio ez dela gaia zenbaiten (**askoren edo gutxi batzuen?**) gogoko izango eta hala ere, edo horrexegatik beragatik, batere beldur eta kupidarik gabe azaldu nahi luke. (ZIN: 145).

Zer gertatuko litzateke, halaber, esatariaren intentzio komunikatiboari zuzen-zuzen egokitzen ez zaiolako esatariak testuan bertan egiten dituen ñabardura, zehaztapan eta, oro har, hitz bakarreko edo sintagma soileko birformulazioekin?

— Ingelesek *high-Brows* deitzen dituzten kontentagaitz haietako direnek (**edo garenek?**) esango dute beharbada. (ZIN: 121).

— Duela zenbait urte —**ez hainbeste, horratik**— bestea ikusi genuenok —Norma Shearer eta Leslie Howard'ena, eta John Barrymore'ren Mercutio— badugu halere zalantza bat. (ZIN: 155).

Eta esatariak norentzakoaren arreta bereganatzeko honi egiten dizkion agindu moduko dei eta keinuak ez al dira parentetiko?

— Dirudienez, ez baitut kontatu, 255 lerro utzi nizkion Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (**atzekoz aurrera irakur beza irakurleak**) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

— Eta ez dezazula Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbi ez deritzozulako. (LIB I: 40).

Adibide horiek erakusten digutenez, egitura parentetikoak ez du ezinbestean IS+AS egituraz osaturik egon behar, nahiz eta parentetikoan agertzen diren askok eta askok aditza izan. Gerta daiteke, gainera, aditza duten kasuetan ere, E2 parentetikoak E1 oinarrizko enuntziatuak duen aditza ez bezalako izatea: aditz-aldia aldatu delako, aditzaren subjektua aldatu delako, aditz-mota aldatu delako, etab. Holakoetan ere garbi ikusten da ez garela

enuntziatu bat eta bakarraz ari; gutxienez bi enuntziaturen gurutzatzea dugula: E1 oinarritzko enuntziatua edo hari nagusia daramana, batetik, eta E2 enuntziatu parentetikoa bestetik.

— Baina kopet harro ez direnek (**ez garenek?**) ez dute damu izango ikustera joana. (ZIN: 124).

— Nahitaezkoa zen, **eta honelaxe ikusi du begi zorrotzez egileak**, euskal idazleez gainera —euskaraz mintzatu direnez gainera, alegia— gure arteko erdal idazleez mintzatzea, gure hizkuntzari dagozkion lanak ondu dituzten neurrian behintzat, eta are erbesteko euskalariez, zahar eta oraingoez. (LIB II: 65).

Goiko horiek adibide bakan batzuk besterik ez dira aditza daramatenetan ere, gutxienez, bi enuntziaturen aurrean gaudela salatzen digutenak: hainbate-tan modalitate aldaketa gertatzen da (baiezko deklarazio batetik galderetara pasatuz, esaterako), pertsona-aldaketak ere ugariak dira (hirugarren pertsonatik lehenara, eta alderantziz), aditz-aldiak ere alda daitezke (iraganalditik orainaldira, indikatibotik ahalerara⁷⁰, etab.).

Honenbestez, parentetikoa diogunean enuntziatu parentetikoa esan nahi dugu. Eta “enuntziatu” adigaia honela ulertzen dugu:

3.1.1. ‘ENUNTZIATU’ ADIGAI A GURE AZTERGAIAN

- a) Esatariak gauzatzen duen hizkuntza-adierazpena da. Enuntziatua ez da mezua. Azken hau orotarikoagoa da, zeinahi koderen bitartez kanpora baitaitezke; enuntziatua, berriz, hizkuntza-koderen baten arabera ekoitzari deritza. (Escandell 1993: 33). Gure kasuan Koldo Mitxelenak euskaraz ekoitzi deritzegu.
- b) Enuntziatua “komunikaziozko unitate pragmatikoa” da; hau da, komunikazioko gutxieneko unitatea.
- c) Esatariak leku-denbora jakinetan norentzakoari bidalitako hizkuntza-segmentua da. Beraz, ezin uler dezakegu egitura abstraktu bezala; ko-

⁷⁰ *EGLU II*n, irizpide formaletan oinarrituz, adizkien terminologia aldatu agertu zen eta ahalezkoaren ordez, esaterako, *ke* morfemadun adizkiak aipatzen dira. Hori oso kontuan hartzen badugu ere, azalpenak emateko adizkia izendatu behar dugunean, erosoago eta argiagoa gertatzen zaigu Euskal Aditz Batuko terminologia erabiliz izendatzea. Bestela jokatu adizkien izendapena bera oso luzea gertatzen da eta, azken batean, gure une honetako helburua ez da adizkia berariaz bere ezaugarri guztiak aipatuz izendatzea.

munikazio-baldintza jakinetan gauzatutako hizkuntza-unitate konkretua baizik.

- d) Forma aldetik enuntziatuak perpausaren, perpaus multzoaren, sintagma soil baten... itxura izan lezake. Ez du, bada, forma jakin bat; ez dago **enuntziatu bat= forma jakin bat** korrelazioa. Ondorioz, ezin dezakegu forma-irizpidea, bere bakarrean, irizpide-mugatzailatzat har.
- e) Enuntziatuak entonaziozko muga jakina du: bi eten edo pausaldiren artekoa da; parentetikoaren kasuan, “bigarren graduko” puntuazio-ikurren (Catach 1980, 1994) edo Larringanek (1995) deitzen dituen meta-testu antolatzaileen artekoa. Pausaldi horren lekuko, E1 enuntziatuaren eta E2 enuntziatuaren hasierako isilunea luzeagoa da, ezin dezakegu geldiunerik egin gabe dena jarraian irakurri; nolabait ere enuntziatu desberdinen arteko isilunea markatzen da.
- f) Enuntziatua MODUS + DICTUM uztardura da (Bally 1965; Fillmore 1968; Fuentes 1987, 2007); ez du zertan aurreko edo ondorengo enuntziatuen modalitate bera izan.
- g) Enuntziatua sortzeko egitateari enuntziazioa deituko diogu, eta guk enuntziazioa, enuntziatuan bertan islatzen den heinean aztertuko dugu.

Honenbestez, enuntziatuak ditugu azterkizun, baina ez enuntziatu guztiak; egitura parentetiko batean enmarkatuta agertzen diren haiek soilik. Baina, zerk egiten du egitura bat parentetiko? Zeintzuk dira “parentetikotasunaren” ezaugarriak?

3.2. “PARENTETIKOTASUNA”

Goiko atalean ikusi dugunez, “parentetikotasuna” era batera baino gehiagotara ulertu izan da, baina, terminoen arteko nahasketak nahasketa, beharrezkoa zaigu aztergaia mugatuko duten muga-irizpideak finkatzea.

3.2.1. MUGA-IRIZPIDEAK

Zeintzuk dira, bada, lanean zehar darabilgun *enuntziatu parentetiko* terminoa definitzeko muga-irizpideak? Ba ote dugu aztergai dugun gertakaria mugatzeko muga-irizpide bat eta bakarra aldezerik?

Ez gara irizpide-mota bakarrean oinarrituta corpuseko adibideak azaltzeko gai izan. Esate baterako, kanpokoena den alderditik hasi gara; puntuazioari dagokion alderditik, hain zuzen ere.

a) Muga-irizpidea: puntuazioan oinarrituz

Irizpide hau beharrezkotzat jotzen dugu, baina ez da aski irizpide honetan soilik oinarritzea. Puntuazioari eskainiko diogun sailean ikusiko digunez, aski zaila da —baita Mitxelena bezalako idazle batentzat ere— puntuazio bitartez enuntziatu parentetikoak intzisetik edo intzidentaletik bereiztea. Halaz ere, puntuazioaren ezaugarri formal honetan baliatu beharra daukagu: ez hain nahasian darabiltzagu gertakariak —*intzisoa*, *parentetikoa*, *intzidenala*— bata bestetik bereizteko, baina bai enuntziatu parentetikoak gainerako testutik bereizi eta kanporatzeko; hots, funtzio demarkatzaile batekin.

Beraz, ezinbestekoa da “nécessaire, car il s’agit d’extérioriser matériellement l’interruption de l’énoncé et de mettre ainsi en relief l’insertion” (Des-saintes 1960: 30). Baina, aldi berean ez dugu askitzat jotzen, ez baita bere bakarrean enuntziatu mota honen mugatzaile izateko gai.

b) Muga-irizpideak: sintaxian soilik ala semantikan soilik oinarrituz

Beste hainbeste gertatuko litzaiguke, irizpidetzat soilik sintaxia nahiz soilik semantika hartuko bagenu. Esaterako, irizpide bakartzat, oinarritzko enuntziatuaren eta enuntziatu parentetikoaren artean gertatzen den hausturaren lekuko, perpaus mailako harreman sintaktikorik ez izatea joko bagenu, ez genuke beti lortuko enuntziatu parentetikoak intzidentalaren sailetik — eta honenbestez, intzisoaren sailarekin— erabat bereizterik.

Gatozen pausoz pauso azaltzera, eta horretarako Mitxelenak behin eta beriz darabiltzan intzidentalaren adibideetarik bakarren batzuk ekarriko ditugu:

(a) Bereganatzen du, eta itzultzen digunak, **nahiz azala era askotakoa izan**, mami bat du beti: zalantza. (ZIN: 143-144).

(b) Atseginez ikusi nahi genuke film hau, **hautxo bihurturik**, baina, **geure buruaz ahazturik orain bi mila urteko gizonen arten nahasteko zorian gaudenean**, gizontxoaren garraxi latza entzuten dugu. (ZIN: 129).

Honelako adibideak barra-barra aurki daitezke Mitxelenaren idatzietan. Hauetan ere oinarritzko enuntziatuan haustura bat gertatzen da:

IS [kontzesiboa] AS (a)

Perpaua [nola] baina [noiz] perpaua (b)

Baina adibide-mota honetan letrakera lodiz markatu ditugun segmentuek marka formala (“nahiz eta”, “-rik”, “-enean”) agerian daramate. Galde egin beharko genuke, halere, marka formalak segmentu hori oinarritzko enuntziatuarekin zuzenean lotzen duen ala ez. Galde egin beharko genuke segmentu horrek enuntziatu bere eskuko bat osatzen duen ala, aitzitik, enuntziatu beraren baitakoa ote den; hots, enuntziatu berean ba ote duen funtzio sintaktikorik. Garbi dagoena da intzidentaltzat jo ditugun segmentu horiek oinarritzko proposiziozko edukiarekin badutela ikuskizunik; proposiziozko eduki hori osatu egiten dutela, nahiz eta, Oviedoko eskolakoek dioten bezala, predikazio nagusiko aditzaren indar-eremutik at egon. Beraz, badirudi ez direla bere eskuko; zerbait badira, predikazio nagusiarekin harremanetan direla.

Honenbestez, lotura sintaktikoa izatea ala ez izatea irizpide argigarria izan daiteke enuntziatu parentetikoak intzidentaletik bereizteko, baina ez da aski horretan mugatzea: gerta baitaiteke marka formala agerian izan arren, enuntziatu parentetikotzat jotzea ere, baldin eta lotura diskurtso-mailako makroegitura batean kokatzen den informazio batekin gauzatzen badu. Holakoetan, izan ere, enuntziatu ezberdinen arteko koherentziatzko harremana jarriko luke agerian marka formal horiek.

— Behin edo behin, egia da, Izpiritu Santuaren prozesioaz ordu t’erdiz mintzatu beharrean aurkitu izan naiz (**irakastea debekatua badaukagu ere, ikastera behartu egiten baikaituzte**), baina geroztik hona jakintza hau baztertuxe eduki dut. (LIB I: 79).

Adibide horretan garbi ikus daiteke egitura parentetikoan agertzen den enuntziatuak argudioan aurrera egiten laguntzen duela. Nola laguntzen digu? enuntziazio mailako kausa edo arrazoia emanaz:

“Izpiritu Santuaren prozesioaz mintzatu beharrean aurkitu naizela diot, eta diodana era horretara diot (edo egia da) ikastera behartu egin gaituztelako”. Beraz, ez dut “Izpiritu Santuaren prozesioaz mintzatu behar izan ikastera behartu egiten gaituztelako”.

Honekin esan nahi duguna oso da sinplea: ez gara oinarritzko enuntziatuaren kausaz ari, enuntziazioaren kausaz baizik; edota Lapesak “causas de dicto” deitzen dituen horretaz, eta ez “causas de re-z”.

Arrazoitze hori, gainera, hasierako testu-plangintzan egongo ez balitz bezala, bigarren momentu batean tartekatzen du. Hala, informazio hori ez du bata bestearen jarraian paratzen; informazio hori oinarritzko enuntziatutik be-

reizi eta elkarrekin gurutzatu egiten du, ez baita oinarrizko enuntziatuan igorzen duen informazio-mota; enuntziazio-maila bateko informazioa baizik.

Honenbestez, sintaxi mailako lotura izan edo ez izateaz gain, esatariaren intentzio komunikatiboari erreparatu behar diogu: aurretik esandakoaren iruzkin edo komentario gisa, testu-plangintzaren bigarren une batean bezala tartekatzen duen edo ez ikusi eta azertu beharra dugu. Beraz, enuntziatu-mota honek komunikazioan duen eginkizuna eta diskurtsoaren antolabidean betetzen duen maila zein den ere aintzat hartuko dituen muga-irizpideak behar ditugu.

Ohartuko gara, beraz, ia ezinezkoa dela ezaugarri-mota bakar bat erabateko mugatzailatzat hartzea; ohartuko gara irizpide bat baino gehiago uztartzean soilik lortuko dugula muga-irizpideak finkatzea. Eta, ondorioz, proposatuko ditugun muga-irizpideek ere, alderdi sintaktiko-formazkoak, semantiko-testualak eta diskurtsozkoak bilduko dituzte beren baitan.

1) Egitura bat parentetikotzat jotzeko, gutxienez, bi enuntziatu izango ditugu jokoan. Hau da, bata bestearekin gurutzatuko diren bi diskurtso. Baieztapen hau egitean, enuntziatua, diskurtsoaren gutxieneko unitatetzat jotzen dugu (Fuentes 2000, Larringan 1995: 22).

2) Gutxieneko bi enuntziatuak E1 eta E2 izango dira. E1, edo oinarrizko enuntziatu izendatuko dugunak, diskurtsoaren hari nagusia emango du aditzera (proposiziozko edukia). E2 enuntziatua, berriz, enuntziatu parentetikoak izendatzeko erabiliko dugu; hau da, E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsiko duen enuntziatua izango da. Honek “makroegituran” edo metadiskurtsoan kokatzen den informazioa emango digu aditzera.

Gerta daiteke, halaber, oinarrizko diskurtso-haria E1 enuntziatuak bakarrik ez aditzera ematea; hau da, E1ek ez ezik E3 enuntziatuak ere izendatzea. Izan ere, litekeena da E2 enuntziatu parentetikoak E1 enuntziatua erdiz erdi ez haustea, eta E1 enuntziatuaren amaieran (edo hasiera-hasieran) kokatzea, besterik gabe. Horregatik genioen *gutxienez bi enuntziatu* genituela jokoan.

Delomier eta Moreli (1986: 148) jarraituz, honela irudikatuko dugu:

1. [E1— E2— E1] edota
2. [E1—E2—E3]

Era batera edo bestera irudikatu, halere, gutxienez bi enuntziatu ditugula berresango dugu: oinarrizko enuntziatua (E1 enuntziatuak osatua edo E1 eta E3 enuntziatuen arteko uztarketatik eratorria) eta E2 enuntziatu parentetikoak.

Gutxieneko bi enuntziatuok elkarren artean zein harreman sintaktiko eta semantiko izango dute? Ez da aski, bada, goiko bi baldintza horiek betetzea; bi baldintza horiek betetzeaz gain, gure aztergai honetan, egitura parentetikoaz hitz egiteko ezinbestekotzat jotzen dugu bi enuntziatuok beregainak, bere eskukoak edo independenteak izatea. Beraz, berez bezala dator hirugarren irizpidea:

3) E1 Oinarrizko enuntziatua eta E2 enuntziatu parentetikoak bere eskuko bi enuntziatu dira; hots, independenteak.

Zer esan nahi dugu, ordea, “bere eskuko” direla esatearekin? “bere eskukotasun” hori definitzeko bereziki sintaxi alderdiari emango diogu lehentasuna, nahiz eta, lagungarri gisa, alderdi semantiko-testuala ere ez dugun alde batera utziko.

a) Sintaxi alderditik begiratuta:

— **E1 eta E2 enuntziatuen artean ez dago sintaxi mailako loturarik; testu-mailako edo diskurtso-mailako lotura baizik.**

Arau honen arabera,

1. E2 enuntziatu parentetikoak ezin dezake E1 oinarrizko enuntziatuan funtzio sintaktikorik gauzatu. Alde horretatik, erlatiboak ez ditugu enuntziatu parentetikotzat joko: hauek bai baitute sintaxi mailako loturarik.

Salbuespena: enuntziatio- edo modalizazio-mailari nahiz makroegitura-tzat jotzen ditugun informazio- nahiz argudio-egiturari bete-betean dagoz-kion erlatibo ez murrizgarriak parentetikotzat joko ditugu. Hauek lotura ez baitute aurrekariarekin (ez dute ageriko ardatzik⁷¹), beste maila bateko informazioa txertatzeko baliagarri dira, nahiz eta horretarako erlatiboaren marka eraman.

— Ondoegi ohituak gauzka, etsirik gaude zernahi gauza eman dezakeela eus-kara garbian eta, *okerrago dena*, nolana eta batere nekerik gabe eman dezakeela. (LIB I: 75).

— Geronen txilborrari begira egon ohi garenok izan dugu aldi batez, liburu honi eskerrak, kanpo-alde zabaletan gere burua hegoairatzeko egokiera eta horretarako, **hori da gehien balio duena**, ez dugu beste hizkuntzetera jo beharrik izan. (LIB II: 103).

⁷¹ Ez dute ageriko ardatzik ez eta “kanpoko ardatzik ere” (EGLU V: 213); hau da, ez dira aurretik aipatua den izen sintagma bati buruz ari.

“Bigarren graduko”⁷² puntuazio-marken artean berariaz inguraturik datoren aposizioa, enuntziatu parentetikotzat jotzea etsi dugu, nahiz eta jakin aposizioa eta aurreko segmentua erreferentziakide direla eta formalki perpau-saren egitura sintaktikoaren barnean aztertu ohi dela (Fuentes 1989). Horretara honako arrazoiek eraman gaituzte: batetik, aurrekariaren eta aposizioaren artean ez dago nexu edo lotura sintaktikorik, ezpada lotura morfologikoa (deklinabide-atzizki bera errepikatzea), eta eginkizun komunikatiboari dagokionez, intentzio osoz berezirik datorren azalpenezko aposizioa enuntziatio-mailako mekanismoa da, aurreko segmentua azaltzeko maiz esatariak bere jarrera edo iruzkina tartekatu egiten baitu. Enuntziatio-mailako gertakari hori modalizaturik agertuko da, eta beraz, perpaus mailako egitura izanik, makroegiturako informazioa txertatzeko baliagarri gertatuko zaigu.

— Ez da, bada, harritzeko gure artean ere zinemak, **begi-festa merkeen horrek**, gero eta zale gutxiago izatea. (ZIN: 123).

— Horregatik edo, antzetzokirako utzi ditu pailasokeriak —**txarlotkeriak**—, berebizikoak badira ere. (ZIN: 136).

2. Ez dute perpaus nagusi / mendeko harremanik gauzatuko. Eta alde horretatik perpaus subordinatuak edo mendekoak (denborazkoak, moduzkoak, helburuzkoak...) alde batera utziko ditugu; baita predikazio nagusitik at badaude ere (funtzio intzidentalarekin gertatzen zen bezala).

— Bere obrak, ordea, **maiz aurkeztuak eta ikusi-entzunak izan arren**, ez zeuden behar bezala argitara emanak. (LIB II: 95).

— Harrigarria da batetik Larzabal gogo-zabaltasuna ezker-eskuin ari baita teatroan, **komeria bezain trebe drama latzean**. (LIB II: 95).

Salbuespena: gerta daiteke, ordea, esatariak berariaz iruzkin gisa parentesien edo marren artean kausazko edo baldintzazko... perpaus subordinatua tartekatzea. Holakoetan unean-unean aztertu beharko dugu, esatariaren komunikazio-intentzioaren arabera, bigarren une batean txertaturiko iruzkin subjektiboak, makroegiturazko edo metadiskurtsozko informazioa txertatzen ote duten. Hala balitz, aztertu beharko genuke lotura sintaktiko hori benetan zeinekin gauzatzen duen. Aparteko sail batean paratuko ditugu (C tipoa) aztergaitik erabat baztertu ordez.

⁷² Puntuazioaren atalean sakonduko dugun bezala, parentesiak, marrak eta bi komak *bigarren graduko puntuazio-marka* izendatuko ditugu, Catachi (1980) jarraituz.

— Eta zenbait pezetaren truke —*askotxo badira ere*— bihotzeko pake hori ateratzea gutxi al da? (ZIN: 124).

Gure ustez, bigarren une batean txertaturiko iruzkin subjektibo eta tes-
tinguratzaila da. Esatariak, bere kexua agerian jarri eta nabarmentzeko balio
dio. Badirudi, beste kritikoek ez bezala, berak sarrera ordaindu behar izaten
zuela (ziurrenik euskaraz egiten zuelako kritika), eta kexu hori agerian jartzeko
erabiltzen du, eta beraz, enuntziatua indartu eta fokalizatzeaz gain, testuingu-
ruan kokatzen laguntzen du. Bi enuntziatuen arteko lotura, bada, inferentzia
bidezkoa da.

— Egiazko lirika, izen horren duin dena alegia —*ez baita aski hitzak lerro
lerro banatzea*—, da noski giza mintzoak menderatu duen gailurrik garaiena.
(LIB I: 63).

Adibide horrek ere kausazko marka sintaktikoa darama, baina ez du oina-
rriko enuntziatuaren kausa adierazten, enuntziatio mailako kausa baizik:
“egiazko lirika *diot*, edo izen horren duin dena *diot*, ez baita aski hitzak lerro
lerro banatzea” bezala parafrasea genezake”.

3. Argudio-egituraren adierazgarri izan daitezkeen kausalak, ondorioz-
koak, kontzesiboak... aztergai izango ditugu, baldin eta harreman hori marka
formalik gabe aditzera ematen badute; hau da, harreman hori inferituz soilik
atzeman badezakegu.

a) Eta aertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honezaz jabetu ez
bagina ere —*ez digu guzioi argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile
izango ginatete bestela zinema-ikusle izan beharrean*—, astiro azaltzen di-
gute azkenean “De rerum natura”-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez.
(ZIN: 147).

“Irakaspen honezaz” ez jabetzea justifikatzen edo arrazoitzen ari da enun-
tziatu parentetikoaren bidez, baina horretarako ez darabil marka formalik,
nahiz eta inferentzia bidez atzeman dezakegun. Beste hainbeste gertatzen zai-
gu honako honetan ere:

b) Lagunek parre egiten diote —*neskatxa ez da aldamenen harro harro
erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa*— eta bere ama ere, “Noiz ezkondu
behar duk”-ka beti ari zaion ama, ez du semea ezkontzeko bidean ikusteak gehie-
gi alaitzen. (ZIN: 151).

Honenbestez, E1 eta E2 enuntziatuen arteko lotura ez da sintaxi bidezkoa; maiz, egon badago bien artean loturarik, baina lotura koherentzia mailakoa izango da, hitzez esandakotik harago inplikatzeko duen edukiarekin edo inferentzia bidez atzeman dezakegunarekin egongo baita lotuta.

Honenbestez, gerta daiteke kausazko, ondoriozko, baldintzazko... harremana adierazteko marka formala daramaten enuntziatuak onartzea, baldin eta modalizazio-mailari, enuntziatio-mailari nahiz argudio edo informazioaren antolamenduari badagozkio. Holakoetan, izan ere, E1 eta E2 enuntziatuak ez dute perpaus nagusi / mendeko harremana gauzatzen; diskurtsoko maila desberdinetan dauden enuntziatuen arteko harremana baizik. Hau da, E2 enuntziatuko kausa ez da E1 enuntziatuarena izango, isilpean dagoen, edo enuntziatio- edo modalizazio-mailan dagoen beste enuntziatu batena baizik. (Ikus C tipoko enuntziatu parentetikoaren analisi sintaktikoari dagokion atala).

b) Alderdi semantiko-testualetik begiratuta

— **Ez dago sintaxi mailako loturarik; egotekotan testu-mailako lotura dago.**

Sarritan perpausak bere eskuko izaten segi dezakete nahiz ager daitekeen elementuren bat —lokailua, hain zuzen— perpaus horiek elkarrekin duten lotura semantikoaren berri ematen diguna. (Euskaltzaindia 1990:18).

Beraz, nahiz eta E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman sintaktikorik ez egon, gerta daiteke enuntziatu batek bestearekin duen erlazioa agerian egotea. Eginkizun horretan lokailuek bete-betean eragiten dute. (Euskaltzaindia 1990: 19).

Honenbestez, E2 enuntziatuan lokailua agertu arren, enuntziatu parentetiko hori beregaintzat joko dugu. Ez, ordea, lokailua daramatenak soilik; gerta daiteke, izan ere, bi enuntziatuen arteko kohesio-harremana gauzatzeko, lokailuaz gain, beste hainbat mekanismo erabiltzea ere: pronominalizazio-erlazioa (anafora⁷³-kataforikoa), errepikapena, mugagabe-mugatu egitura, etab.

Mekanismo horiek guztiak R.A. de Beaugrande eta W.U. Dresslerrek (1981), esate baterako, kohesioa lortzeko baliabideekin lotzen dituzte. Eta kohesio-baliabide horiekin lortzen dena ez da sintaxi mailako lotura (izateko-

⁷³ Kohesio anaforikoan sakondu nahi duenari García Azkoagak (2004) egindako tesia argigarri gerta dakiok.

tan ere sintaxiak komunikazioan lukeen funtzioaz mintzo beharko genuke), testu-mailako lotura baizik.

Goian aipatu ditugun hiru ezaugarri horiek beteta ere gerta daiteke oraindik parentetikoaren eta intzidentalaren edo intzisoaren arteko muga hain garbi ez gelditzea. Eta gure ustez, bataren eta besteen artean muga badagoenez gero, laugarren ezaugarri hau ezinbestekotzat jotzen dugu.

4) Enuntziatu parentetikoek igortzen duten informazioa makroegituran kokatzen da, eta ez dictum-ean edo proposiziozko eduki informatibo batean.

Enuntziatu bat bere eskukotzat edo independentetzat jotzeko oso garrantzizkotzat jo dugu sintaxi-mailako lotura formalik ez izatea, nahiz eta testu-mailako lotura agerian izan; hau da kohesio- edo koherentzia-mailakoa. Horrez gain, ordea, enuntziatu bat parentetikotzat jotzeko ezinbestekotzat jotzen dugu igortzen duen informazioa komunikazio-eskemaren koordinatu nagusiei dagokiena izatea: esatariari, norentzakoari eta testuinguruari, eta bereziki ondorengo maila hauetan kokatuko da:

— E2 enuntziatu parentetikoak, *dictum* mailatik edo proposiziozko edukitik at dagoen egitura batean kokatzen da: *makroegitura* batean. Eta makroegitura horretan, bereziki, modalizazio-mailan, enuntziazio-mailan eta informazio- nahiz argudio-antolamenduetan edo egituretan.

Beraz, guk enuntziatu parentetikoak ulertzeko eta mugatzeko darabiltzagan irizpideen artean, diskurtsoaren atalari dagokion hau ezin dezakegu alde batera utzi. Kontu egin dezagun, gainera, arau sintaktikoa bere osotasunean bete ez arren, aintzat hartu ditugun adibide-motak (arauaren salbuespenak, alegia) aintzat (eta ontzat) hartu baditugu, hain zuzen ere beren eginkizuna makroegitura honetan kokatzen zutelako hartu ditugula. Hau da, proposiziozko eduki nagusitik at dagoen beste maila bateko informazioa eransten zuten ez, lotura, egon bazegoen ere, ez zelako E2 eta E1en artekoa.

Ezinbestekotzat jotzen dugu, bada, enuntziatu bat parentetikotzat jotzeko aipatu ditugun ezaugarri sintaktiko, semantiko-testual eta diskurtsozkoak betetzea. Hiru ezaugarri-multzo horiek beteko ez balitu, ezingo genuke egitura parentetikoaren aurrean gaudenik esan.

Alde horretatik, bada, ez da aski E1 enuntziatuan funtzio sintaktikorik ez gauzatzea. Funtzio intzidentala aldeztu duen Oviedoko eskolak, esaterako, garbi du funtzio intzidentalak ez duela E1 enuntziatuko predikazio nagusian funtzio sintaktikorik gauzatzen. Baina alderdi teorikoan garbi ikusi ere dugu

bigarren mailako predikazioa zerbait baldin bada predikazio-nagusiarekin erkatuz dela, eta bai predikazio nagusia, bai bigarren mailako predikazioa *dic-tum* mailan kokatzen direla; hots, proposiziozko edukian.

Gainera, ezin ahantz dezakegu funtzio intzidentalak forma aldetik badi-tuela perpaus subordinatuen markak; sintaxi-mailako loturaren edo harreman-aren adierazgarri.

3.3. ONDORIOAK

Honenbestez, aztergai honetan darabilgun enuntziatu parentetikoaren kontzeptuak, bigarren graduko puntuazio-markez (komak, marrak eta parentesiak) demarkatuta egoteaz gain, ondorengo lau ezaugarri hauek bete behar-ko ditu:

- 1) Gutxienez bi enuntziatu izango ditugu jokoan: E1 eta E2 enuntzia-tuak.
- 2) Bi enuntziatu horiek elkarrekin gurutzatzen dira, eta oro har, E2 enun-tziatuak E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsiko du.
- 3) Bi enuntziatu horiek beregainak edo independenteak dira:
 - Ez dute E1 enuntziatuan funtzio sintaktikorik gauzatuko (alderdi sintaktikoa).
 - Izan dezakete ageriko harreman semantikorik (testu-lotura) edo ez.
- 4) E2 enuntziatuak dakarren informazioa makroegituran (edo metadis-kurtsoan) kokatzen da; komunikazio-egituraren koordinatu nagusie-tan. E2 enuntziatuak igortzen duen edukia informazioari (edo propo-siziozko edukiari) baino gehiago dagokio esatariari (modaliazio-maila, nahiz enuntziatio-maila), esatari-norentzakoan interakziozko harre-manari, nahiz hauek baldintzatzen duten argudio- eta informazio-an-tolamenduari, eta testuinguruari (esatari-norentzakoek duten infor-mazio pragmatikoari).

4. KAPITULUA

**ENUNTZIATU PARENTETIKOEN
ANALISI FORMALA I: ANALISI
SINTAKTIKO-TESTUALA**

4.0. SARRERA

Ez gaude ohituak parentesien inguruko azalpenak joskera atal batean ikustera; ia beti ortografi arauen artean aurkitu ditugu liburuetan, komarekin eta gaineko zeinuekin batera, eta honela esango digute: “Halako eta halako kasuetan erabiltzen dira parentesiak”. Zergatik sartu behar ditugu, orduan, joskera arazo artean? Bada, euskaraz behintzat arazo sintaktikoak sortzen dituelako parentesien erabilera zabar samar batek, non-nahi eta nolnahi kokatzeak alegia. (Euskaldunon Egunkariko Euskara mintegia 1997: 43).

Goiko aipuak dioen bezala, parentesiak, eta, oro har, egitura parentetikoak ezin ditzakegu puntuazioaren alderditik soilik jorratu; alderdi horren garrantzia ukatu gabe⁷⁴, sintaxiaren edo joskeraren alderdiari nahiz E1 oinarritzko enuntziatuan hartzen duen lekuari erreparatzea ere beharrezkoa da. Ez, ordea, hauek testuan zehar duten distribuzioak arazo sintaktikoak sor ditzakeelako bakarrik; hori ukatu gabe, honelako egiturak diskurtsoaren antolamendu osoan eragiten duelako, eta beren eginkizuna bereziki maila horretan dakusagulako.

Beraz, ez da hain erraza joskerari dagokion atala testuari eta diskurtsoari dagokionetik erabat bereiztea; metodologiari eskainitako atalean genioen bezala, maila horiek ez baitira beren bakarrean agertzen, hierarkikoki bata bestearekin uztarturik baizik.

Estamos en la línea de la lingüística de base funcional, cuyos fundamentos residen en el reconocimiento de que no se puede estudiar la sintaxis de la oración

⁷⁴ Puntuazioari dagokion alderditik ere berariaz aztertuko ditugu (§ 6).

aislándola totalmente del proceso textual que se plasma en el discurso. (Moreno Cabrera 1985-1986: 165).

Izan ere, perpausera lerratutako sintaxiaren eta testu-sintaxiaren edo diskurtso-sintaxiaren artean ez dago erabateko hausturarik; jarraipenezko harremana baizik. Jarraipenezko harreman hau egitura parentetikoetan ere argi nabarmentzen da. Egitura mota honetan, bi enuntziaturen arteko harremana dugu hizpide: E1 edo oinarritzko enuntziatuaren eta enuntziatu horren egitura sintaktikoa hausten duen E2 enuntziatu parentetikoaren artekoa, hain justu ere. Beraz, bi enuntziatu, bi diskurtso-zati ditugu jokoan eta ez perpaus beraren barneko bi osagai (dela bi perpaus, dela bi sintagma). Halaz ere, bi diskurtso elkarrekin gurutzatzen direla aldeztu arren, irizpide sintaktikoak ez ditugu alde batera utziko; areago, ahalik eta modurik agortzaileenean ezaugarritzeko irizpide sintaktikoak testu mailako irizpideekin uztartuko ditugu.

E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman sintaktikorik ez dagoela diogunean, perpaus mailako loturarik ez dagoela esan nahi dugu; bien arteko lotura inferentzia-bidezkoa edo kohesio-koherentziazkoa dela ohartuko baikara. Enuntziatu parentetikoen oinarria, izan ere, diskurtsoan dago edo, zehatzago esateko, diskurtsoaren esparruan ezartzen diren harreman semantiko-pragmatikoetan.

Beraz, ez da harritzekoa izango analisi sintaktiko-testuala izenburupean irizpide sintaktikoak (perpaus mailako lotura formalak) testu mailako kohesio⁷⁵-koherentziazko mekanismoekin hertsiki uztartuta ikustea; hau da, sintaxiak (eta semantikak) perpaus mailatik irteteen bideratzen duen harreman motarekin.

Badirudi, bada, perpaus mailan sintaxiak eta semantikak betetzen duten eginkizuna testu mailan kohesioak eta koherentziak betetzen dutenarekin korrelazioan dagoela. Kaplan eta Grabek (1996) esaterako, honako parekotasunak aurkitzen dituzte termino hauen artean:

	Azaleko egituran	Sakoneko egituran
PERPAUS MAILAN	Sintaxia	Semantika
TESTU MAILAN	Kohesioa	Koherentzia

⁷⁵ Lotura hori hain da estua, Andres Alberdik (2008: 43), esaterako, testuaren kohesioa bera, bi mailakoa dela esango digula: perpaus-mailakoa eta testu-mailakoa.

Taula honen arabera, koherentziak testuaren sakonean gertatzen diren eduki mailako loturak bideratzen ditu; eta kohesioak⁷⁶, berriz, testuko osagaiak azaleko egituran gauzatzen dituzten loturak. Bestela esan, *kohesioa* hitza erabiliko dugu koherentzia lortzeko hizkuntza-baliabideez dihardugunean; hots, Beaugrande-Dressleri (1981) eta Díaz Pradosi (2001) jarraituz, azaleko koherentzia adierazteko.

Kohesio-mekanismoak, izan ere, formalki ikus daitezke testuan, baina koherentziazko harremana izateko ez da ezinbestekoa elementu kohesio-emai-leak⁷⁷ izatea; hau da, koherentzia hori testu azalean objektiboki islatzea. Bi enuntziaturen artean egon daitekeen koherentzia ikusteko, marka formalek erakuts badiezagukete ere, beste hainbat alderdik eragiten dute: esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoak, norentzakoak duen mundu ezaupideak, etab. Esan berri duguna oso nabarmen ikusiko dugu enuntziatu parentetikoaren arteko harremana aztertzerakoan.

Garbi dago, bada, atal honetan, enuntziatu parentetikoak aztertzeko iriz-pide sintaktikoak eta testualak uztarturik aztertuko ditugula. Eta honekin erdietsi nahi duguna parentetikoaren tipologia formala izango da. Hau da, formalki, Koldo Mitxelenak kritiketan egiten dituen enuntziatu parentetikoak nolakoak diren. Besterik da parentetikoek diskurtsoan barna zein eginkizun duten zehaztea. Alderdi horri hurrengo atal nagusia eskainiko diogu.

Analisiaren antolamenduak garbi erakutsiko du, bada, *testu*⁷⁸ adigaiaren bi ulerkerak darabiltzagula aztergaiaren oinarri:

⁷⁶ Andres Alberdik (2008: 42) honela definitzen ditu kohesio-koherentzia terminoak:

“Testuko elementuak (hitzak, sintagmak, perpausak, paragrafoak...) elkarrekin lotzen dituen lotura-prozedurari deritzo kohesioa. Koherentzia, nolabait esateko, mamiari, ideiei begira dago; kohesioa, azalari begira, kateaketa formalari.”

⁷⁷ Kohesioak, hala ere, sintaxi-mailako loturaz gain, beti eskatzen du nolabaiteko lotura semantikoa ere. Kohesioa ez da, besterik gabe, formalki egiten den lotura bat, eta kito, baizik eta lotura koherente bat ere behar du.

⁷⁸ Metodologiazko atalean genioen *testuaren* eta *diskurtsoaren* definizio teknikoak aintzat hartzen bagenituen ere, lan honetan biak sinonimotzat joko genituela; diskurtsoa ere, hondarrik hondarrean, aztergai edo analisi-unitate dugun momentutik, produktu edo emaitza dugulako, hau da, testu bezala atzematen dugulako. Horrek ez du esan nahi, ordea, testua bere barrearrean, ekoizpen-baldintzak kontuan hartu gabe aztertuko dugunik; beharrezkoa deritzogu testu horretan zuzenean eragiten duten faktoreekin (esatari-norentzakoak, testuingurua...) harremanetan aztertzeari. Eta horretan adierazgarri lirakeke *testu* adigaiaren bi ulerkerak horiek ere: *testua* bere adiera hertsian (komunikazioko ekoizpen-baldintzak kontuan izan gabe) eta *testua* adiera zabalean edo *diskurtsoaren* baliokide bezala (komunikazioko ekoizpen-baldintze-

- 1) bata, *analisi sintaktiko-testuala* izenburupean egingo dugunak, *testua* hitzezko objektu material bezala aztertuko du; hau da, aztergairako barneko ikuspegia hautatuko dugu. Esan nahi da monemak eta per-pausak baino maila goragoko hizkuntz unitate formalaz dihardugula eta bertan prozedura formalak ezagutu, definitu eta sailkatzen ahale-ginduko gara. Alde honetatik, enuntziatu parentetikoaren tipologia formalak erdietsiko dugu.
- 2) bestea, kanpoko ikuspegitik egiten den analisia izango da. Bertan, testua komunikazioaren alderditik aztertuko dugu, eta objektu teoriko horri *diskurtsoa* deituko. Ozaetak (2010: 124) esango digun bezala, “diskurtsibo izenondoak, orobat, iradokitzen digu interakziozko erlazioa dagoela diskurtso baten eta diskurtso hori gauzatzen den egoera, instituzio edo gizarte egituren artean”.

Honenbestez, *testu* adigaia ez zaio *diskurtso* adigaiari kontrajartzen; guk *testu* eta *diskurtso* adigaiak elkarren osagarri ikusten ditugu, material berberaren ikuspuntu desberdin bezala. Eta horretxan adierazgarri baino ez dira analisiaren bi atal nagusiok: analisiaren atal testual eta formalak batetik, eta diskurtsibo edo komunikatiboa bestetik.

Honekin guztiarekin analisi formalaren lehen alderdia jorratuko dugu, hurrengo atalean distribuzioa ere mintzagai izango baitugu, bai alderdirik formalena kontuan hartuz; hau da, E1 oinarrizko enuntziatuaren egitura sintaktikoan hartzen duen lekuari edo posizioari erreparaturaz, eta baita alderdi komunikatibo-diskurtsiboari erreparaturaz ere; diskurtsoaren antolamenduan hartzen duen tokiari erreparaturaz, alegia. Azken hau zubi bilakatuko zaigu alderdi formaletik diskurtso-alderdi baterako jauzia egiteko.

4.1. PARENTETIKOEN TIPOLOGIA FORMALA

Enuntziatu parentetikoaren tipologia formalak egiteko, bereziki, E1 eta E2 enuntziatuen arteko integrazio-gradua izango dugu irizpide nagusi eta horretarako alderdirik formal eta objektiboenetan oin hartuko dugu: E1 eta E2 enuntziatuen arteko harreman sintaktikoan eta bi enuntziatuen artean egon dauden kohesio-mekanismoetan; hau da, bi enuntziatuen arteko harreman semantikoa agerian jarriko duten hizkuntza-baliabideetan.

kin harremanetan; hau da, esatari-norentzakoek testuinguru jakinetan darabiltzaten diskurtso-estrategiak interpretatu eta azaleratzen ditugun bezainbatean.

Ez dezagun, ordea, mataza behar baino lehen korapilatu, eta hel diezaio-
gun lehendabizi enuntziatu parentetikoak ezaugarritu eta mugatzeko zehaztu
ditugun irizpideei, hauei esker (hauen konbinaziotik) lortuko baitugu tipoak
bereiztea.

Mugatzaileak jo ditugun irizpideek, hondarrik hondarrean, enuntziatu
parentetikoaren ezaugarri-multzoa osatzen dute, enuntziatu-mota hau muga-
tzeak berarekin baitakar ezaugarritu eta bereiztea ere. Eta enuntziatu parente-
tikoak ezaugarritu eta mugatzeko zehaztu ditugun irizpide horiek alderdi hi-
rukoitza ukitzen dute:

- **Sintaktiko-formala:** E1 eta E2 enuntziatuen artean ez dago harre-
man sintaktikorik; halere, normalena ageriko marka formalik ez iza-
tea bada ere, izan dezake zenbaitek marka formalik. C tipokoek, esa-
terako, sintaxiko marka formala agerian daramate, nahiz eta marka
formal hori ez den bi enuntziatuen (E1 eta E2ren) arteko lotura sin-
taktikoaren adierazle.
- **Semantiko-testuala:** E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman seman-
tikoa (edo hobeto, koherentziazko harremana) kohesio baliabidez ala
gabe ager daiteke. Koherentziazko harreman hori azalean kohesio ba-
liabidez azaldu ala ez azaltzeak tipo desberdinak sorraraziko ditu.
- **Diskurtsozkoa:** E2 enuntziatu parentetikoaren eginkizuna diskurtsoa-
ren makroegiturazko antolamenduan gauzatzen da; hau da, diskurtsoko
koordinatu nagusietan eragiten dute: esatariaren lorratzetan (modaliza-
zio eta enuntziazio mailan), norentzakoarekin gauzatzen duen interak-
ziorik harremanetan, oinarritzko enuntziatua testuinguruan kokatu eta
esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoa aktibatze-
ko eginkizunean, argudio- eta informazio-egituretan etab.

Ezaugarri-multzo horien konbinazioak forma aldetik hiru tipo nagusi be-
reiztera garamatza: A tipoa, B tipoa eta C tipoa. Horretarako, diskurtso-ezaug-
arria (beren eginkizuna makroegituran kokatzea, alegia) enuntziatu parente-
tiko orok bete behar duenez gero, alde batera utziko dugu, eta ezaugarri
sintaktiko eta semantiko-testualaren arteko konbinazioaz baliatuko gara.

Aurrera baino lehen, ordea, ezaugarri sintaktiko eta semantiko-testuala
zehaztu beharrean aurkitzen gara. Berariaz aztertu beharrekoa baita, batetik,
lotura sintaktikorik ez dagoela esateko zertan oinarritzen garen eta bestetik, bi
enuntziatuen artean (E1 eta E2) zein harreman-mota gauzatzen den aztertu
beharko dugu: koherentziazkoa, kohesiozkoa? Biak batera? Edo batzuetan
bata eta bestetan bestea?

4.1.1. *EI* ETA *E2* ENUNTZIATUEN ARTEKO HARREMANA: KOHERENTZIA VS KOHESIOA

Hizkuntza-pragmatikaren ikuspegiak badakar komunikazio-trukea edo prozedura ulertzeko moduan nabardurarik. Komunikazio-trukea ez da, ikuspegi honetatik begiratuta behintzat, kodetze edo deskodetze prozesu soila, biek batean duten kodean oinarrituz egina (Jakobson 1960); intentzioz egindako paktu edo bat egitea baizik. Bat egite honetan, esatari-norentzakoek bata bestearen intentzioa atzemateko duten gaitasunaz gain (Grice 1989), funtsezkoa da esatari-norentzako horiek batean duten informazio-esparruan eragingo duten (hitzez esan gabe doana aktibatuz) prozedura ostentsibo-inferentziazkoak (Sperber & Wilson 1986; Portolés 1998) ere oso kontuan izatea.

Kodetze-deskodetze bidez jasotakoaz gain, bada, inferentzia bidez hainbat eta hainbat informazio geureganatzen dugu. Esate baterako, haur batek “ama, egarri naiz” dioenean, amak badaki edo inferitzen du umea ur eske ari dela, hitzez hitz hori esan ez badu ere. Beraz, solaskideak nola komunikatzen gara? Norentzakoa esatariak komunikatu nahi duen horretaz jabe dadin, egokiak diren inferentziak eraginez. Inferentziak, oinarrian, Martín Zorraquino & Portolések (1999: 4058) esango diguten bezala, “arrazoitzeko prozesuak” dira:

Las “inferencias” constituyen procesos de razonamiento y, para que se produzca este proceso inferencial, además de lo dicho, se ha de tener en cuenta el contexto de los participantes en la conversación. Dicho “contexto” es siempre mental y está formado por las creencias que residen en la memoria, pero también por aquellas que se derivan de la percepción inmediata de la situación o, simplemente, de lo que se ha dicho antes”. (Martín Zorraquino & Portolés 1999: 4058).

Eta baieztapen hori oso gogoan izan behar dugu enuntziatu parentetikoaren eta oinarritzko enuntziatuaren artean harremanik dagoen eta egotekotan bien arteko harremana zer-nolakoa den zehazteko. Izan ere, maiz aski bi enuntziatuon artean ez dago inolako loturarik, ez sintaktikorik ez eta bien arteko harreman semantikoa berariaz agerian jarriko duen testu-baliabiderik: dela lokailu edo testu antolatzaileak, dela sare anaforiko-kataforikorik. Ezin esan, haatik, bien artean inkoherentziarik dagoenik; ezin esan bi enuntziatuaren artean ez bururik ez hankarik ez dagoenik. Bien arteko harremana bideratu eta interpretatzeko, ordea, testutik at dauden gertakari pragmatikoetara jo behar-

ko dugu: esatari-norentzakoek batean duten informazio-pragmatikora, mundu ezaupidera, sinesmenera, komunikazioaren egoerara...; hau da, inferentzien errota aktibatutako beharrezko izango gara.

Cuando decimos que un texto es coherente, queremos decir que está organizado lógicamente y que podemos interpretarlo (...) un texto es coherente si

1. su estructura significativa tiene organización lógica y tiene armonía sintáctica, semántica y pragmática entre sus partes y
2. su significado es interpretable porque ayuda al lector a hacer las inferencias necesarias. (Reyes 1998: 127).

Egitura parentetikoan agertzen den informazioak, nahiz eta proposiziozko edukian parte hartu ez, oinarritzko diskurtsoa interpretatzeko, iruzkintzeko, errealitatearekin kontrastatzeko, etab. datuak eskaintzen dizkio norentzakoari (Dafouz Milne 2000:1835-1840). Ondorioz, oinarritzko diskurtsoan bertan tartekatzen duenak bezainbesteko garrantzia edo gehiago ere izan dezake, horiei esker diskurtsoari koherentzia bilatzeko erraztasunak izango baititugu; izan ere, parentesien edo marren arteko informazio labur, zatikatu edo keinuek iradokizunei eta inferentziei bidea irekitzen diete, eta esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatiko hori martxan jarri eta gidatzeko datu ezin hobek gertatzen dira. Eta hori, testuaren koherentzia lortzeko funtsezkoa da:

(...) se alcanza [la coherencia] cuando hay continuidad de sentidos o ausencia de contradicción cognoscitiva entre el conocimiento activado por las expresiones del texto y el conocimiento del mundo de los participantes en la comunicación. (Alcaraz 1983: 15).

Koherentziatzko harreman hori, beraz, maiz aski testutik at dauden diskurtsoko subjektuek ezarriko diote; esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoak. Horretarako, ordea, testuak izan behar du barne-logikarik. Beste hainbatetan, enuntziatuon arteko barne-lotura hori testuan bertan agertzen diren hizkuntza-baliabideek ezarriko dute: kohesio mekanismoek, alegia. Baina bai batean eta bai bestean koherentziatzko harremana dagoela esango genuke.

Onartzen dugu, bada, E1 eta E2 enuntziatuen artean badela koherentziatzko harremanik. Koherentziatzko harreman hori, gainera, ez da bi enuntziatuen (edo diskurtso-zatiren) artean modu berean gauzatzen, eta horren adierazgarri bereizi ditugu *tipoak* ere.

4.1.2. *E1* ETA *E2* ENUNTZIATUEN ARTEKO KOHERENTZIAZKO HARREMANA PARENTETIKO TIPOAK BEREIZTEKO ARDATZ

LEHENENGO TIPOA: A

1. *E1* eta *E2* enuntziatuen artean ez dago harreman sintaktiko formalik: *E2* enuntziatuak ez darama marka formalik.
2. *E1* eta *E2* enuntziatuen artean harreman semantiko-koherentziazkoa badago, baina harreman hori ez da testuan bertan objektiboki kohesio-mekanismoei esker islatzen; inferentzien errota aktibatuz baizik; inferentziazkoa izango da, baina inferentzia horiek eragiteko edo gidatzeko ez da marka formalik egongo. Beraz, ez dago ageriko harreman testual-semantikorik.

BIGARREN TIPOA: B

1. *E1* eta *E2* enuntziatuen artean ez dago harreman sintaktikorik: marka formalik ez da agertuko.
2. *E1* eta *E2* enuntziatuen arteko koherentziazko harremana kohesio-mekanismoei esker islatzen da.

HIRUGARREN TIPOA: C

1. *E1* eta *E2* enuntziatuen artean harreman sintaktikorik ez dago, baina badu *E2* enuntziatuak marka formalen bat:
 - Forma aldetik badu menderagailuren bat, baina ez du *E1* eta *E2*ren arteko harremana gauzaten, baizik eta:
 - Isilik dagoen enuntziaturen baten eta *E2*ren arteko harremanaren isla da.
 - Isilik dagoen modalizazio- edo enuntziazio-mailako aditzen batekin du harremana.

Honenbestez, *A tipo* bezala bataiatu dugun parentetiko tipoan oinarritzko enuntziatuaren eta enuntziatu parentetikoaren artean koherentziazko harremana inferentzia bidezkoa dela esango dugu. Tipo honetako bi enuntziaturen artean ez dago kohesiozko mekanismorik. Barne koherentzia hori marka formalik gabe azaltzen da. Bien arteko harremana inferitu egin beharko dugu. Inferentzia bidez, esatari-norentzakoen artean dauden erreferentzia-markoak aktibatuko ditugu,

biak batean duten informazio pragmatikoa zabalduz. Azken batean, enuntziatu parentetikoak komunikazioan gauzatzen diren inferentziak gidatu egingo ditu.

— Robert Aldrich'ek —**Venezian bigarren Zilarrezko Lehoia eraman du aurten**— hainbestean moldatzen ditu irudi moldakaitzak, ofiziale ikasiari dago-kionez. (ZIN: 142-143).

— Lagunek parre egiten diote —**neskatxa ez da aldamenean harro harro erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa**— eta bere ama ere, “Noiz ezkondu behar duk”-ka beti ari zaion ama, ez du semea ezkontzeko bidean ikusteak gehiegi alaitzen. (ZIN: 151).

Zenbaitetan, bada, mota honetako parentetikoetan kausa, ondorioa, konzesio... bi enuntziatuen arteko harreman logikoak ez dira marka formalez agertzen, baina hitzez hitz, esplizitoki esan gabe ere lotura horrezaz jabetuko gara. Beste hainbat adibidetan, enuntziatu parentetikoak inolako marka formalik gabe, oinarritzko enuntziatua iruzkindu, kritikatu, indartu, dudan jarri, kuestionatu egingo du. Holakoetan, enuntziatu parentetikoa, hein handi batean, instrukzio- edo jarraibide-multzoa izango da. Instrukzio-sekuentzia hauek norentzakoa gidatu egiten dute, bai testuaren zentzua interpretatzeko unean, bai testuaren koherentzia eratzerakoan.

Testua interpretatzea, beraz, prozesu aktiboa, sortzailea da (inferentzia-koa), eta hori garbi ikusten da A tipotzat jo dugun parentetiko-motan; ez baita deskodetze soila. Interpretatzean, izan ere, testuan bertan agertzen ez diren zerak gehitzen zaizkio, hots, inferentzia bidez jasotako informazioa.

Horrek ez du esan nahi, haatik, testu barneko koherentzia erabat ezezten dugunik, eta horren lekuko *B tipoa* bezala bataiatu dugun parentetiko-mota litzateke. B tipoa bi enuntziaturen arteko koherentzia kohesio-mekanismoek agerian jartzen dute. Horren lekuko, talde honetako enuntziatu parentetikoan bertan agertzen diren testu-mailako kohesio-emaileak edo mekanismoak lira-teke: erreferentziazko kohesio-mekanismoak eta konexio-mekanismoak.

— Eta gure arimaren eguneroko —**edo asteroko**— ogia hori dugunez gero, hemen ere aterpe txiki bat, narrasa bada ere, utzi nahi genioke. (ZIN: 123).

— Neurritz gaineko gizona, jenioa —**bitz hori hamaika aldiz entzuna dugu**—, ez da besteen legeetara makurtzeko sortua. (ZIN: 136).

C tipoa, ordea, aditzaren flexioak menderagailuaren marka formala darama, eta alde horretatik, itxuraz, mendeko perpausaren aurrez aurre geunde-

ke. Gure hipotesia da holakoetan ere, enuntziatu parentetikoak ez duela E1 oinarritzko enuntziatuarekin mendekotasun-harremana gauzatzen, goragoko edo gainetik dagoen *esan* aditzaren mendekoa ez bada:

— Dirudienez, **ez baitut kontatu**, 255 lerro utzi nizkion Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (atzekoz aurrera irakur beza irakurleak) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

Honenbestez, A tipoaren eta B tipoaren arteko desberdintasuna, E1 eta E2 enuntziatuen artean koherentziazko harremana gauzatzeko kohesio-mekanismoak agertu/ez agertzean oinarritzen da. Izan ere, bai batean eta bai bestean ez da sintaxi mailako lotura formalik agertuko.

C tipoan, ordea, ezaugarri pertinentea ez da kohesio-mekanismoak agertzea/ ez agertzea izango. Mota hau beste bietatik bereiztera garamatzana honako hau da: E1 oinarritzko enuntziatuaren eta E2 enuntziatu parentetikoaren artean harreman sintaktikorik egon ez arren, perpaus mailako marka sintaktikorik ager daiteke.

Corpuseko adibideak ahalik eta modurik sistematikoenean multzokatu eta aztertzeke, gatozen corpuseko adibide zehatzak eredu nagusietan multzokatzera eta aztertzerara

4.2. A TIPOA

A TIPOARI dagokionez, honako eredu hauek bereiz ditzakegu:

A TIPOA		
PARENTETIKO motak	Zenbat adibide	% zenbat
MODALITATE ALDAKETA: E2 Enuntziatuak ez du E1 enuntziatuak duen modalitate bera	38	%8.37
Estilo zuzena	39	%8.59
Aditza daramaten enuntziatuak: IS+AS egitura	86	%18.94
Aditzik gabeko enuntziatuak	291	%64.09
GUZTIRA	454	%100

4.2.1. MODALITATE ALDAKETA ADIERAZTEN DUTEN PARENTETIKOAK⁷⁹

Esatariak zentzua emateaz gain, jarrera bat hartzen du perpausak osatzean. Jarrera horren arabera, (modalizazioa) perpausak lau motatakoak dira, oraindik ere bakunak ala elkartuak diren kontuan hartu gabe. (Alberdi 2008: 84).

1) Oinarrizko enuntziatua adierazpenezkoa izanik, enuntziatu parentetikoak galderazkoa, harridurazkoa, desirazkoa nahiz aginterazkoa... izan daiteke, eta horrek agerian jartzen du bi enuntziatu desberdin direla.

Modalitate-aldaketa: E2k modalitate aldaketa dakar E1 ekin erkatuz	Zenbat adibide	Zenbatekoa %
GALDERAZKOAK (galdera ikurra daramate)	19	%54.05
HARRIDURAZKOAK (harridura ikurra + “oi”, “ai”... bezalako interjekzio partikulak)	7	%18.91
AGINTERA (aditza aginteran)	10	%27.02
Oinarrizko enuntziatua (E1 edo E3) adierazpenezkoa izanik		

Zenbakiz adierazi ditugun datu horien adierazgarri dira honako adibideok:

A) Oinarrizko enuntziatua adierazpenezkoa izanik, enuntziatu parentetikoak galderazkoa edo galde-perpaua da:

— Nabari zaio ez dela gaia zenbaiten (**askoren edo gutxi batzuen?**) gogoko izango eta hala ere, edo horrexegatik beragatik, batere beldur eta kupidarik gabe azaldu nahi luke. (ZIN: 145).

— Behingoz bederen, zinemak, ixpillu (**zeren ixpillu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Larrorisseri eskerrak. (ZIN: 170).

⁷⁹ Modalitate-aldaketa adierazten duten enuntziatu parentetikoak, aldi berean, izan daitezke aditza daramaten enuntziatu nahiz aditzik gabeko enuntziatu ere. Nahiz eta hori hala dela jakin, sail berezi batean biltzeari iritzi diogu egokien.

B) Oinarrizko enuntziatua adierazpenezkoa izanik, enuntziatu parentetiko harridurazkoa da:

— Esate baterako, jainko-jainokosak h-z jositako hizkera batean (**ai, behar den lekuan baleude!**) mintzatzen dira, eta gizon hilkorrak halako Bizkai-usai arin bat darion beste batean. (LIB I: 68-69).

— Eta azken urteotan euskal gaietan egin ditugun aurrerapenez miretsirik baldin gagaude —**ai, aurrera egin bagenitu beti aurrerapen horiek!**—, ez dago ahaztuzterik aurrerapen horiek, gaurko izaerak eta egoerak, aldi igaroetan dutela erroa eta oinarria, batez ere oraindik orain, atzo esan dezakegu, euskaraz mintzatzen, hitz lauz nahiz neurtuz, ahalegindu ziren idazle eta bertsolariengan. (LIB II: 52).

C) Oinarrizko enuntziatua adierazpen-perpaua izanik, enuntziatu parentetiko aginte-perpaua da:

— Liburuak egiteko gaien bila 1970-eko udan hasi zenean, Sanchez Carrionek, ikaslea zelarik, ozta-ozta zuen bukatua lehendabiziko urtea, komunetako —**hitzaren itsusia barka**— lehendabiziko urtea. (LIB II: 158).

— Aspaldi ez duela (**ikus EGAN 1962, 309-310 orr**) Aita Zavalak Txirrita bertsolariari jaso zion bezain oroitarri iraukorra eraiki dio orain beste bertsolari handi bati: Pello Errotari. (LIB II: 129).

Gerta daiteke, ordea, oinarrizko enuntziatuak adierazpena ez den beste modalitate bat izanik, E2 enuntziatua adierazpenezkoa izatea. Horrelakoak oso dira urriak (2 adibide):

— Ez ote genuen ikusi nola joan zen “Monsieur Vincent” —**ez zen film txarra**— tximistak egiten gure artetik, karitateari buruz zalapalarta gehiegitxo ateratzen zuelako edo, gure kritikak, edozein “Sor Angelica” edo “Madre Alegria” laudorioz betetzen duen kritika horrek, txintik esan gabe? (ZIN: 139).

— Zein euskal sukaldetan —**ez naiz pulpituez ari**— entzun da sekula, adibidez, 100. gn. orrialdean Eñaut Zaharrak emazterei zuzentzen dion bezalako predikurik? (LIB I: 57).

Bai galderazkoek, bai harridurazkoek eta baita aginterazkoek ere badute ezaugarri bat komunean. Hirurak dira esatari-enuntziatzaile(ar)en egoeraren adierazgarri.

Galderazkoek, esterako, duda-muda adieraz dezakete, ezagutzagabetasunaren adierazle izan daitezke, edota, Mitxelenaren artikuluetan gertatzen de-

nez, eztena edo miztoa sartzeko erabil daitezke, baita kortesiazko erabilerak bultzaturik ere. Maiz aski, esatariak berak adierazpenezko enuntziatuetan esandakoari buruz bat-batean, espontaneoki, egindako iruzkinak dira; adierazpenezko enuntziatuak modalizatu egiten dituzte, beraz.

Corpusean, asko eta askotan, oihartzun-galderak agertzen dira; hau da, oinarrizko enuntziatuan esandakoa errepikatuz egindako galderak.

— Zer arraiotarako behar du euskaldun berriak jakin nola esaten diren “apogeo” eta “Perigeo” (**Nola esaten diren?**). Bada ordu gure egitekoari lot gakizkion... (LIB II: 49).

Baita oinarrizko enuntziatuan esandakoak sorrarazten dizkion galdera erretorikoak ere:

— Hemen, egia esan, bideak zabalik zeuden, baina euskararen truk beren ametsak eman nahi dizkiguten gramatikarrien axolagabekeria batetik eta idazleen lasakeria bestetik (**ba ote dago nork bere gogora, antzora, eta moldera egitea baino errezagorik?**), aspaldi josi zitzaigun otez eta elorritz. (LIB I: 139).

Beste hainbatetan oinarrizko enuntziatuan esandakotik pixka bat alden-
duz, oinarrizko enuntziatuan esandakoa kuestionatu edo zalantzan jartzeko baliagarri gertatzen zaizkio:

— Behingoz bederen, zinemak, ixpillu (**zeren ixpillu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Larroriseri eskerrak. (ZIN: 170).

Hainbatetan, enuntziatu parentetikoak kortesiazko-estrategia egokiak gertatuko zaizkio:

— Baina kopet harro ez direnek (**ez garenek?**) ez dute damu izango ikustera joana. (ZIN: 124).

Harridurazkoek, berriz, oinarrizko enuntziatuan esandako edo esaten ari den zerbaitek eragindako erreakzioa adierazten dute: beldur-hotsa, haserrea, ustekabea, alarma-oihua, kezka, atsekabea, desioa etab. Esatari-enuntziatzailearen arima mugiaraz dezakeen zernahi egoera edo gertakizunek harridura sorraraz dezake.

— Clark Gable’ren kaskoa —**ai, gurearen gisara!**— gero eta urdinago ageri dela ere esango nizueke, baino hori badakizue honez gero, nik bezain ongi. (ZIN: 141).

— Esate baterako, jainko-jainkosak h-z jositako hizkera batean (**ai, behar den lekuan baleude!**) mintzatzen dira, eta gizon hilkorrak halako Bizkai-usain airn bat darion beste batean. (LIB I: 68-69).

Aginduzkoek, berriz, esatariak norentzakoa zerbait egitera mugiarazten du:

— Dirudienez, ez baitut kontaktu, 255 lerro utzi nizkion Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (**atzekoz aurrera irakur beza irakurleak**) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

— Liburua egiteko gaien bila 1970-eko udan hasi zenean, Sanchez Carrion-ek, ilaslea zelarik, ozta-ozta zuen bukatua lehendabiziko urtea, komunetako —**hitzaren itsusia barka**— lehendabiziko urtea. (LIB II: 156).

Hau guztia, ordea, diskurtso-eginkizunean sakonduko dugu. Halere, kontua da diskurtsoan duen eginkizun zehatz batek forma desberdinak izan ditzakeela; baita guztia enuntziatu parentetiko bidez emana egon arren ere. Diskurtso-estrategia bezala aztertzean, bada, funtzioa edo komunikazioan duen eginkizuna izango dugu iparrorratz. Formazko azterketa honetan, E2 enuntziatuak modalitate aldaketa dakar E1 enuntziatuarekin erkatuz eta ezaugarri formal hori bihurtzen da arreta gunee.

4.2.2. ZUZENEKO DISKURTSOA EDO ZUZENEKO AIPUA

Zuzeneko aipua aztertzeke abiapuntutzat enuntziazioaren teoria hautatu dugu. Enuntziazioaren teoria honek bere egiten baitu, batetik, Bajtinen *dialogismoa* eta Benvenisteren *enuntziazio markoa* eta bestetik, Ducroten (1984) nahiz Authierrek (1982) proposatzen duten enuntziazioaren *polifonia* gertakaria.

Zuzeneko estiloa da, *dialogismoaren* edo polifoniaren gertakaria argien aditzera ematen duena. Oraingo honetan, izan ere, esatariak ez ditu “enuntziatze-ikuspuntua” bereganatzen, “dialogismoan” ohikoa denez; areago doa.

Gerta daiteke diskurtso batean esatariak enuntziatzailearekin bat egitea:

ESATARIA 1 (edo solaskidea)⁸⁰ = ENUNTZIATZAILEA 1

⁸⁰ Larringanek doktoretzako tesian (1995: 60), “esataria 1” bezala izendatu duguna S1 izendatzen du eta enuntziatzailea S0.

— Gero, **eta egoki dator hori ere**, baditu bi aldiz, 12garren eta 25garren ikasgaien ondotik, gramatika laburpenak ere. (LIB II: 153).

Holakoetan, bien arteko batasuna, identifikazioa edo adostasuna genuke, baina gerta daiteke esataria enuntziatze-ikuspuntuarekin bat ez etortzea ere.

ESATARIA 1 ≠ ENUNTZIATZAILEA 1

— Diodan orrialdean bi aldiz agertzen da *dordoa*. Ez nekien ongi zer zen eta Azkuegana jo behar: Bizkaiko hitza oman da *durdua* “dificultad” eta Mogelek (**baina zein Mogelek eta non?**) darabilena. (LIB I: 114).

Holakoetan, adibideak argi erakusten digun bezala, banaketa edo desadostasuna izango genuke, eta esataria enuntziatzaileak dioenetik aldendu egiten da.

Gerta daiteke, ordea, eta aztergai dugun zuzeneko estiloan horixe da, gure ustez, gertatzen dena, esatari batek beste enuntziatzaile baten ikuspuntuak bereganatu baino gehiago bi esatarien enuntziatuak (diskurtsoak) elkarrekin gurutzatzea:

ESATARIA 1 ≠ ESATARIA 2

Bi enuntziatu ditugu, bata “esataria 1-ena”, eta bestea “esataria 2-rena” eta enuntziatu (edo diskurtso) bakoitza bere komunikazio (edo diskurtso) egoera jakin bati dagokio. Baina esataria 2-k esataria 1-en zuzeneko hitzak bereganatu eta bere komunikazio-egoeran integratu ditu. Beraz, bi esatarien enuntziatuak (edo diskurtsoak) diskurtso bakar batean integratzen dira (Calsamiglia & López 2001).

Zuzeneko estiloak, ordea, egitura parentetikoa ote du? Ez zuzeneko egitura guztiek, baina bai, gure ustez, honelako ezaugarri sintaktikoak betetzen dituztenak:

1) Zuzeneko estiloaren egitura duten parentetikoek bi enuntziatu izango dituzte:

- zuzeneko hitzak (literalak) barne hartzen dituen enuntziatua, edo E1 oinarritzko enuntziatua, eta
- zuzeneko hitz horiek aditzera emango dituen enuntziatu markoa, edo E2 enuntziatu parentetikoa.

Gerta daiteke, ordea —eta corpuseko hamabi adibidetan hala gertatzen da—, “esataria 1-en” zuzeneko hitzak ez egotea oinarritzko enuntziatuan, enuntziatu parentetikoan baizik. Halakoetan, ordea, ez dugu enuntziatu markorik, “aipu-marken” marka ortotipografikoa eta egitura parentetikoen marrak edo parentesiak dira “esataria 1-en” zuzeneko hitzak “esataria 2- ren” hiztatik bereizten dituen:

— Eta hainbeste esatera gogoangarririk (“**koldarra ehun bider hiltzen da; bihoztunak, ordea, ez du heriotza behin baino gehiago dastatzen**”) gehiago merezi zuen. (ZIN: 127).

— Beste zerbait ziren, ordea, garai hartako askorentzat eta batez ere orduko beati posidenten zirenentzat: nolabaiteko bizimodu nabarmena daramaten arlote alprojak (“**Hoa, har ezak lizunkeriazko emaztea eta sor itzak lizunkeriazko seme-alabak**”), oihu eta garraxi herriz-herrri dabilzan bazter nahastailak. (ZIN: 117).

Adibide horietan argi eta garbi ikusten da zuzeneko hitzak ez direla beti literalki, diren direnean, hartzen, zenbaitetan, zilegi da bere diskurtsora integratu dituen esatariak pixka bat berregituratzea. Esaterako, adibide horietan, esatariak zuzeneko hitzak euskaratu egiten ditu.

Holako adibideak, corpusean gutxienak izateaz gain, ez dute zuzeneko estiloaz ulertzen duguna zuzen-zuzenean betetzen. Zuzeneko estiloaren egitura duten parentetikoek, goian esan dugunez, zuzeneko hitzak aditzera emango dituzten enuntziatu-markoaren zeregina dute.

2) Enuntziatu markoa *verba dicendi* motako komunikazio-aditzek osatuko dute eta marren artean edo parentesien artean kokatuko dira (baita bi komen artean ere, nahiz aukera hau Mitxelenak beste biak baino gutxiago erabili).

3) Enuntziatu markoak, gainera, “zuzeneko hitzak jasotzen dituen enuntziatuaren egitura sintaktikoa hauts dezake”, edo zuzeneko hitzak jasotzen dituen enuntziatuaren bukaera-bukaeran agertu. Baina inoiz ez “komunikazio-aditza bi puntuak eta zuzeneko hitzak” egituraren azpian. Beraz:

a) Batzuetan, E1 enuntziatuaren eskema sintaktikoa hautsi egingo du enuntziatu markoak:

— “Berak eraman du bertsoaritzaz” —**dio Aita Iturriak**— “periodiku eta radioetara” (Lib:144).

b) Ez dugu aintzat hartuko bi punturekin eta estilo zuzenaren elementu abiarazleren batekin gauzaten den zuzeneko estiloa:

— *Honela dio* Aita Iturriak: “Berak eramán du bertsoarritza periodiku eta radioetara”

4.2.2.1. *Aditz-mota: verba dicendi*

Verba dicendi edo komunikazioko edo esatezko aditzak, oro har, gizakien hitzezko egitateak azaltzen dituzten aditzak dira, baina ez guztiak: bereziki komunikaziokoak diren haiek baizik; hau da, zerbait transmititzeko edo helarazteko intentzioa duten haiek.

— Badugu denok, **esaten digu Cayattek**, bai gerok ere, zer ikusirik auzi horretan (ZIN: 138-139).

— Harrigarria da —**dio gutxi gorabehera, maiz aipatzen dudán Donostiako kritiko erne eta trebe batek**— zein zuzen dabilen film hau gertatutakoen ondoan, zein zehazkiro biztu duen Douglas Sirk’ek aldi joana. (ZIN: 142).

Azken adibide horrek erakusten du beti ez direla besteren hitzak dauden -daudenean, literalki berresaten; nahiz eta zuzeneko diskurtsoa izan, zuzeneko aipuak berrartu dituenak, alde edo moldez, berregituratu ere egiten duela:

Un texto citado es, pues, una imagen de otro: lo representa como si fuera una fotografía, un dibujo, o una grabación. Pero esa imagen, como veremos, no es nunca completa, y rara vez es fiel. (Reyes 1999: 12).

Aditzei helduz, ordea, goian aipaturikoez gain, “besteren hitzak gogoan hartu” bezalako esapidea, nahiz “irakurtzen dugu” bezalako aditzak ere badarabiltza:

— “Zanpatua zeukan Leturia” —**irakurtzen dugu azken liburuaren hitzaurrean**—“aukeratubear” aren larritasunak”. (LIB I: 137).

— “Azkenean —**besteren hitzak hartuko ditugu ahoan**—, ikusia zegoanez, Ben Trane zintzoak hiltzen du Joseph Erin bihurria”. (ZIN: 143).

Corpusa aztertuta, ohikoena hala bada ere, ezin dezakegu esan —eta alde honetatik ez gatoz bat Maldonadorekin (1991)— aditz guztiek, ezinbestean, jokatuak izan behar dutenik:

— “Erlijoan bertan askozaz gehiago zor zion (**berak aitortua**) Gandhik kristautasunari, edozein europar nabarmenek budismoari baino” (LIB I: 141).

— Buruz dakigun ipui honek, haurtxorik beldurtiena asaldatu ez duten Robinsonen ibilerak, **berak esanda**, uki gaitzake. (ZIN: 153).

En los incisos C. Maldonado separa los que llevan un verbo conjugado, al que llama verbo parentético, y los que llevan una exclamación o un sintagma nominal, que descarta. Los verbos pueden ser de comunicación, pensamiento, sentimiento o con sentido figurado. Coincide, pues, el verbo parentético y el del discurso directo en ser un verbo de comunicación en primera persona del presente. (Fuentes 1998: 147).

Gu ez gara parentetiko estatusa duen aditzik badagoenik esatera ausartzen, ez eta enuntziatu parentetikoetan agertzen diren komunikazioko aditzak ezinbestean lehen pertsonan agertzen direnik ere (corpusa horren lekuko). Gure ustez, egitura parentetikoan agertzen diren aditzak lireratek parentetiko, baina hauek ez dira egitura parentetikora bakarrik lerratzen; edozein egitura sintaktikotan ager daitezke. Kontua, gure ustez, ez da hainbeste parentetiko estatusa duen aditz-tipoak egiten duela egitura bat parentetiko; *egitura parentetiko* bezala izendatu dugun egitura sintaktiko zehatz bat egoteak baizik. Besterik da egitura mota horretan zein aditz mota agertzen den zehaztea.

Printzipioz, edozein aditz izan daiteke egitura parentetiko batean agertzeko gai, nahiz eta komunikazioko aditz bezala edo *verba dicendi* bezala izendatu ditugun horiek aukera gehiago izan.

Bada, ordea, aditzik, zita edo zuzeneko hitzak tartekatzeko gai izateaz gain, iruzkin edo informazioen bat eransteko gai denik: ziurtatu, aitortu⁸¹, etab. *Ziurtatu* aditzak, esaterako, esatearen ekintzaz gain, esandakoari buruzko ziurtasun-gradu bat eransten du. *Esango du* batek ziurtasun falta bat adieraziko digun bezala.

Honenbestez, corpusean, *verba dicendi* direlakoan artean “esatezko aditzak (*esan, irakurri, aitortu...*) ez ezik, baditugu iritzi-aditzak (*uste izan, iruditu, iritzi...*), balio positiboko aditzak (*goraipatu...*), balio negatibokoak (*kritikatu*), aginduzkoak (*agindu, galarazi*) eta eskaerazkoak (*eskatu*) ere.

⁸¹ Aditz hauek “perlokuziozko” edo “ziozko” aditzak” dira; hau da, esatean egiten edo gauzatzen direnak.

4.2.2.2. *Zuzeneko hitzak aditzera ematen dituen enuntziatuaren (E1) eta enuntziatu markoaren (E2) arteko harreman sintaktikoa*

Aztertzailen iritziak bereiz dabilta bi enuntziatuen arteko harreman sintaktikoa zehaztean.

- a) Zuzeneko estiloa, deiktiko edo erakusle baten aposizio gisa

Harreman mota honetaz gehiago jakin nahi duenak jo beza Banfield (1973), Partee (1973), Cram (1978). Aztertzaille horiek, oro har, enuntziatu markoan agerian, esplizituki, agertzen ez den erakusle bat ikusten dute:

— (Honako hau) galdetu zidan: “Nola deitzen da?”

Aztertzeko modu hau, ordea, ez dator bat bete-betean gure aztergaiarekin. Era horretako adibideak saihestu baititugu enuntziatu parentetikoaren egiturarik ez dutelako.

- b) Zuzeneko aipua *esan* aditzaren osagarri zuzen bezala

Entre los gramáticos que han estudiado el DD [discurso directo] ha sido mayoritariamente defendida la definición sintáctica de la cita directa como objeto directo del verbo de decir de la expresión introductora, y suele ser habitual incluir el estudio del DD y el DI en el capítulo de la subordinación sustantiva. (Maldonado 1999: 3568).

Teoria horren arabera, zuzeneko estiloko egiturak mendeko perpausen barnean aztertu ohi dira. Horren lekuko, espainiar aztertzailen artean, Hernández Alonso (1984: 231) eta Gutiérrez (1986) aipatu behar. Beste hizkuntzetan, Authier (1979), Banfield (1973), Cornulier (1978), Coulmas (1985), etab.

- c) Zuzeneko aipuak eta enuntziatu markoa egitura alboratuak dira

Teoria honen aldeko agertzen da Maldonado ere (1991, 1999)

Desde una definición de la yuxtaposición como un fenómeno discursivo, creemos que el discurso directo consiste, sintacticamente, en la yuxtaposición de la expresión introductora y la cita directa. Entre ambas no hay ningún enlace formal.

La expresión introductora y la cita directa son dos estructuras yuxtapuestas que constituyen un solo enunciado (el discurso directo), cuya correcta interpretación exige la presencia de ambos constituyentes. (Maldonado 1999: 3569-70).

Hurbilbide horiek guztiak, ordea, gehiago dagozkio aldez aurretik saihestu ditugun zuzeneko estiloari; hau da, enuntziatu markoa hasieran eta ondoren bi puntuak agertzen den egiturari. Eta ez egitura parentetikoan agertzen den zuzeneko estiloari.

Egitura parentetikoa aukeratzen duen zuzeneko diskurtsoa azaltzeko diskurtso-hurbilbidea hobesten dugu; guk era honetara ulertzen dugu:

d) Diskurtsoaren analisitik emandako azalpena

Gure ustez, bi enuntziatu daude: oinarrizko enuntziatua edo zuzeneko aipua jasotzen duena eta enuntziatu parentetikoa edo zuzeneko hitz horiek aditzera emango dituen enuntziatu markoa. Guk ez dugu koordinaziozko harremanik ikusten, ezta juntagailurik gabeko koordinazioa izanda ere (hau da, alborakuntza). Bi enuntziatu batean uztarturik agertzen dira; bi enuntziaturen sintesia dela esango genuke; baina ez juntadura edo menderakuntza-harremanean dagoen enuntziatu bakarra.

Bi enuntziatu horietatik, enuntziatu markoa posizio markatuan kokatzen da, inolako juntagailu edo konjuntzio markarik gabe. Marka tipografikoek (marrak, parentesiak edo bi komak) predikazio nagusitik at dagoen posizio batean kokatzen dute; izan ere ez da esatari berak egindako baieztapena. Bi diskurtso daude jokoan, esatari banari dagozkion bi diskurtso, eta batek bestearen eskema sintaktikoa hauts dezake. Beraz, hor ez dugu inolaz ere koordinaziozko edo mendekotasunezko harremanik ikusten.

A esatariaren diskurtsoa B esatariaren diskurtsoan edo enuntziatuan tartekatzen da. Diskurtso-unitateekin jotzen dugunez gero, eta gutxieneko diskurtsoa “enuntziatua” denez gero, enuntziatu bat (E2) beste batean (E1) tartekatzen dela esango genuke, nahiz azken honen eskema sintaktikoa hautsiaz tartekatu. Bi enuntziatuek bere eskuko izaten jarraitzen dute, halere; bi enuntziatu izaten jarraitzen dute eta horren adierazgarri da diskurtso bakoitzak bere erakusle-sistema bere horretan gordetzea, edota, modalitate desberdina izaten jarraitzea.

Hauxe da, bada, atal honen buruan aipatu dugunez, polifoniaren edo dialogismoaren kasurik berezkoena; ez gara oraingo honetan enuntziatzaileen eta esatariaren arteko bereizketaz ari. Are nabarmenagoa da. Bi esatari desberdinen bi enuntziatu gurutzatzen dira: A komunikazio egoera batean A esatariaren diskurtsoa, B esatariak berrartzen du B komunikazio-egoera batera erakari eta bertan tartekatzeko.

Hori da, bada, gure ustez, azalpenik egokiena eta ez alborakuntzarena. Alborakuntzan nekez hautsiko du enuntziatu batek beste baten eskema sintaktikoa eta nekez kokatuko da posizio markatu batean, *dictum* edo proposiziozko edukitik at.

Honenbestez, egitura parentetikoa hautatzen duen zuzeneko diskurtsoan, beregainak diren bi enuntziatu bata bestearekin gurutzatzen dira; oinarrizko enuntziatua, edo zuzeneko aipua, eta enuntziatu parentetikoa, kasu honetan enuntziatu markoa dena. Enuntziatu markoak zuzeneko aipuak jasotzen dituen enuntziatuaren eskema sintaktikoa hausten du, baina, hala ere, ez du bere eskuko izatearen ezaugarria galtzen: bakoitzak bere erakusle-sistema propioa, nahiz modalitatea bere horretan gordetzen du. Gainera, enuntziatu markoak dakarren informazioak enuntziazio-mailari eragiten dio. Eta euren artean, inolako kohesio- nahiz sintaxi-markarik ez dagoenez gero, A tipoari dagokiola ondorioztatzen dugu.

4.2.3. IS+AS EGITURA DUTEN ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

Honelako adibideez mintzo gara:

— Ez da, labur, Sinclair Lewis'en "Main Street" —**eztena ere falta zaio**—, baina badu guretzat gisa horretako zerbait. (ZIN: 164).

Bi enuntziatuen artean ez dago ez lotura sintaktikorik (C tipoa) ez eta kohesio-mekanismorik ere koherentziatzko harremanaren adierazle (B tipoa). Bi enuntziatu elkarrekin gurutzatzen dira. E2 enuntziatu parentetikoak IS+ AS egitura dauka, eta corpuseko adibideek salatzen digutenez, nahiz eta biak modalitate bereko enuntziatuak izan (adierazpenezkoak), E2 enuntziatuko aditz jokatuak aldaketa ekar dezake E1 enuntziatuko aditzarekin erkatuz: aldiari dagokionez (denbora edo tenpusa) eta baita pertsona-aldaketari nahiz aditzaren moduari dagokionez (indikatiboa, subjuntiboa, ahalera, agintera) ere.

1. Pertsona aldaketa

a) E1 enuntziatuko aditz jokatua hirugarren pertsonan egonik, E2 enuntziatuko aditz jokatua lehen pertsonan agertzen da, dela lehen pertsona plurallean dela lehen pertsona singularrean:

— Kritikak ere, **Donostiako kritikaz ari naiz**, nahigabetsua zelako edo, ez *du* deus askorik esan. (ZIN: 139).

— Dassin bera ere —**badakigu guztiok zergatik bidali zuten Ameriketatik**— ez *da ausartu* langile iaio eta adoretzu hauei zor zitzaien neke-saria ematera. (ZIN: 186).

b) Horrelako adibideak ugarienak dira corpusean, baina alderantzizko hiru adibide ere baditugu; hau da, oinarritzko enuntziatuko aditza lehen pertsonan egonik, enuntziatu parentetikoko aditza hirugarren pertsonan doana. Horietako bat ekarriko dugu:

— Ez ote *genuen* ikusi nola joan zen “Monsieur Vincent”—**ez zen film txarra**—tximistak egiten gure artetik, karitateari buruz zalaparta gehiegitxo atertzen zuelako edo, gure kritikak, edozein “Sor Angelica” edo “Madre Alegria” laudorioz betetzen duen kritika horrek, txintik esan gabe? (ZIN: 139).

Hirugarren pertsona erabiliz sortutako adibideek garbi erakusten dute E1 oinarritzko enuntziatuan aipaturiko zerbaiti buruz esatariak berak duen iritzia edo jarrera adierazteko erabiltzen dituela; hau da, nolabait ere E1eko informazioa ezaugarritu eta modalizatzeke egoki gertatzen zaizkio “izan” aditzarekin sortutako atribuziozko perpausak.

c) E1 enuntziatuko aditz jokatua hirugarren pertsonan egonik, E2ko aditza bigarren pertsonan agertzen da:

— Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik azkenean, alai *irtengo dira* zinetik, eta sartu baino zintzoago direlakoan gainera, gogoia honen alde baitzeukaten —**badakizue alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat**— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 124).

— “Ez, ez”. Ez *omen dute* horrako txontxongilo horiek, ohi baino larriagoak izan arren, Erromar itxurarik —**nere gizontxoia Filologia Klasikoa ikasia duzue, izenez behintzat**—, ez giza itxurarik ere. (ZIN: 129).

Holakoek nabarmen uzten dute esatariak norentzakoarekin interakziozko harremana bideratzen duela. Bigarren pertsona hori buruan duen hartzaileari, hots, norentzakoari zuzentzen baitzaio.

d) Oinarritzko enuntziatuko aditza bigarren pertsonari zuzentzen zaionean ere enuntziatu parentetikoko aditza lehen pertsonan ager daiteke:

— Eta ez *dezazula* Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbi ez deritozulako. (LIB I: 40).

Adibide horretan aditza berez lehen pertsonan agertzen bada ere, noren-zakoari esplizitoki zuzentzen zaio.

Zeintzuk dira, bada, E2 enuntziatu parentetikoan gehien agertzen diren izenordainak? Eta horrek zein interpretazio du? (Taulaz baliatuko gara)

Pertsona izenordea E1	PERTSONA IZENORDEAK E2							
	NI	GU	ZU	ZUEK	HURA	HAIEK	Guztira	% ZENBAT
NI	5	0	0	0	2	0	7	%8.13
GU	1	4	0	0	2	0	7	%8.13
ZU	1	0	0	0	0	0	1	%1.16
ZUEK	0	0	0	0	0	0	0	%0
HURA	15	14	0	3	34	1	67	%77.9
HAIEK	3	1	0	0	0	0	4	%4.65
Guztira	25	19	0	3	38	1	86	%100
%	%29.09	%22.09	%0	%3.48	%44.18	%1.16	%100	

Datuek erakusten digutenez, 86 adibidetatik E1 oinarrizko enuntziatuak 67 adibidetan hirugarren pertsona singularra darama, baina, horietatik guztietatik erdiek baino zertxobait gehiagok (34 adibidek) soilik daramate E2 enuntziatuan hirugarren pertsona. Gainerako erdiak, E1 hirugarren pertsonan egonik ere, lehen pertsona hautatzen baitu dela singularra dela plurala. Hona hemen aldaketak xeheago:

Ehunekoerri erreparaturik, E1 oinarrizko enuntziatu gehienak (%77.9) HURA izenordainekin osatzen ditu Mitxelenak eta %16.26 lehen pertsonarekin, dela NI singularrarekin dela GU pluralarekin. E2 enuntziatuen %51.18k berriz, lehen pertsona daramate.

Garbi dago, bada, enuntziatu parentetikoa lehendabiziko pertsonan egotea dela ohikoena, nahiz eta E1ek hirugarren pertsonako aditza izan. Egia da hirugarren pertsonan ere adibide ugari daudela, baina oro har, adibide horietan ez da aldaketarik gertatzen; hau da, ez da oinarrizko enuntziatua lehen pertsonan egonik, enuntziatu parentetikoan hirugarren pertsona hautatzen (4 adibidetan izan ezik).

2. Aditz aldiaren aldaketa

a) E1 enuntziatuko aditz jokatua iraganaldian doalarik, E2 enuntziatuko aditza orainaldian agertzen da.

— Senarra Iñaki (**honela du izena, ez dut nik bataiatu**), pelotari *izan nahi zuen* eta arrantzan gelditua. (ZIN: 133).

— Nik (**izenordain higuigarri hau ezinbestean darabilt**) lehenago *ezagutu nuen* Olabide(Itun berriko Olabide, jakina) besteak baino. (LIB I: 112).

b) Edota alderantziz: E1 orain aldian egonik, E2 lehenean

— Gerok ere —**zerbait jakiteko zaleturik geunden aspaldian**— *ez ditugu gogo gaiztoz ikusi*. (ZIN: 160).

— *Egia ere da* horratik inguruko baserritarrek, berberak harri eta belarri egirik aitortzen digunez, *ez ziotela haren euskal saioei halako harrera ona egiten* —**parre ere egiten omen zuten lotsagabe haiek**—, baina ez zen horregatik asko larritu. (LIB II: 52).

Datuak labur ditzagun ondorengo taularen laguntzaz:

Aditz jokatua E2 enuntziatuan	+ burutua	-burutua	Geroa	Puntukaria	Zenbat adibide (ehunekotan)
Indikatibo oraina	11	7	2	48	%79.06
Indikatibo lehena	3	0	0	4	%8.13
%zenbat	%16.27	%8.13	%2.3	%60.46	

Ahalerari, subjuntiboari eta aginterari dagokionez, oso adibide bakanak aurkitu ditugu: subjuntiboa oraina (aspektu gabea) hiru adibide (%3.4); ahalerari dagokionez, ahalera oraina 2 adibide (%2.3) eta hipotetikoa 4 adibide (%4.6) eta aginterazkoak bi adibide (%2.3).

Garbi dago, bada, E2 enuntziatu parentetikoak, oro har, orainaldiko aditzek osatzen dutela, baina bereziki puntukaria dela nagusiki agertzen den aspektu marka.

— Zenbaitek alde hauetan —**Ganivet eta Sánchez Mazas datozkit orain gogora**—Robinson beheratzeari *ekin dio*, bigarren mailako giza-sinbolua, merkatarien neurrikoa, dela eta. (ZIN: 153).

— Hori sortzeko *batu dira*, ezkontzaz ala sasi-ezkontzaz ez dakigu, Italiako edertasuna —**Gina Lollogrigida deritza**— eta Ipar Ameriketako trebetasuna, Robert Z. Leonard izenekoak, agi danean. (ZIN: 157).

Horrek esan nahi du bereziki aditz trinkoen edo sintetikoaren erabilera ugaria dela, nahiz eta aditz perifrastikoekin puntukari izaera hori ARI formarekin ere adierazten duen: Horrelako lau adibide ditugu.

— Ba ote dakigu, horratik, zer-nolakoa den hobetu beharrean ari garen hizkera? Neri behintzat —**ikasiagoengatik ez naiz ari**— deus ere ez dakidala iruditzen zait Ibar-en itzulpen hau irakurri ondoren. (LIB I: 103).

— Kritikak ere, **Donostiako kritikaz ari naiz**, nahigabetsua zelako edo, ez du deus askorik esan. (ZIN: 138).

Azken batean, puntukari izaera horrek adizkiak markatzen duen ekintza memento edo puntu horretan bertan gertatzen dela adierazten du, eta “puntukaritasun” hori enuntziatu parentetikoaren ezaugarritzaile bihurtuko da. Izan ere, E1 oinarritzko enuntziatua orainaldian (burutuan, nahiz burutu gabe) nahiz iraganaldian egon, E2 enuntziatu parentetikoak indikatibo orain puntuala hautatzen du. Esatariak tartekatzen duen E2 enuntziatua, enuntziatio-ekintza gertatzen den unean bertan gertatzen dela aditzera emateko edo; hau da, enuntziatio-baldintza puntualari eta zehatzari egiten dio erreferentzia enuntziatu parentetikoak.

3. Aditz-motaren aldaketa

a) E1 enuntziatuko aditza edozein motakoa delarik, E2 enuntziatuko aditza, oro har, *verba dicendi* edo komunikaziozkoa da: “aipatu, adierazi, esan, norbaiti/zerbaiti buruz aritu, deitu, mintzatu, besteren hitzak ahoan hartu/hitza izan, entzun, etab”.

— Diskoak —**hizlarien izenik ez dut aipatuko, norbait ixilpean uzteko beldurrez**— atseginez beterik **entzungo** ditu edozein euskaldunek. (LIB II: 73).

— Honako liburu hau ez **da** haren zatitxo bat besterik—**zein zati, izenak aski adierazten du**—, Aingeru Irigarayk ederki itzulia eta osatua. (LIB II: 86).

Komunikazioko aditzei edo *verba dicendi* motako aditzei adimenari lotuago agertzen direnak erantsi dizkiegu (“iruditu, gogora etorri, aditu, susmoa izan, ixilpean gorde, jakin, zuzen egon, aitortu, barkatu, etab.”). Azken batean, gizakiaren hitzezko egitateak azaltzen dituzten aditzak dira, baina ez guztiak: bereziki komunikaziozkoak diren haiek baizik; hau da, zerbait transmititu edo helarazteko intentziona duten haiek. Hala ere, ez zaizkigu guztiak neurri berean daudenik iruditu; izan ere, “esatea” bat da, eta besterik da (oso besterik), “zerbait jakitea”, “aitortzea” edo “zerbaiten susmoa, irudipena izatea”. Horietan hitzezko egitea ez ezik, gogoeta mailako hausnarketa ere badagoelakoan gaude.

Horietatik aparte, ugariak dira “IZAN” aditzarekin sortutakoak ere: “hutsak izan”, “ikasia izan”, “ona/txarra/ gogorrena/ beltzena/harritzekoa IZAN” bezalakoak. Guztiak ere esatariak esan duen horri buruzko jarrera edo iritzia emateko bitarteko egokiak. (horrelakoak 25 adibide ditugu). Sail honetakoak, bada, ez dabilta goikoetatik oso aparte, “esateko” ez ezik “iritzia” emateko baliabide baitira.

Azkenik, corpusean ditugu ERAMAN, EMAN, IBILI, AURRERA EGIN, PARRE EGIN, AGERTU aditzekin sortutako enuntziatu parentetikoak ere, esatearen egitatetik bereiziko genituzkeenak. (9 adibide).

4. Aditzaren modua

a) E1 enuntziatuko aditza indikatibozkoa izanik, E2 enuntziatukoa ahalerazkoa edo alegiazkoa da:

— Gai honetan, **lasai esan genezake**, Euskaltzaindiaren sariketara agertu direnetarik asko bide onetik abiatuak eta arras aurreratuak *agertzen zaizkigu*. (LIB I: 50).

— Baina yeben (**xeben behar luke izan**) ez da euskal hitza eta horixe *esan nahi dut*, ez dela euskal hitza: (LIB I.115).

b) Edo alderantziz:

— Liburu honetan bildu diren Artolaren bertsoak —**ez ondu zituen guztiak, ezta alderatzeko ere**— hiru zatitan berez omen *daitezke*, eta hitzaurrearen ondotik nabil berriz ere. (LIB II: 52).

— Gai aukeraz zerbait esan *daiteke* (**arrantzari hiru hizketaldi ematea gehiegixto dirudi**), baina batez ere hor agertzen diren hitz-esaerak ez dira jatorregiak, maiz aski ezta dotoreegiak ere. (LIB I: 109).

c) E1 enuntziatuko aditza indikatiboa izanik, E2koa aginterazkoa da (forma jokatua):

— Dirudienez, ez baitut kontatu, 255 lerro *utzi nizkion* Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (**atzekoz aurrera irakur beza irakurleak**) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

d) E1 enuntziatuako aditza indikatiboa izanik E2koa subjuntiboan darama.

— Egia *da*, **aitor dezagun lehenbaitlehen**, ez dugula Atila hau gure haurtzaroko eskola-liburuetan ikusi genuan Jaunaren Zigor ikaragarri hura. (ZIN: 142).

— Nolanahi ere, **esan dezadan lehenbaitlehen**, sermoi malkarretan labaintzen bazaigu inoiz Erkiaga, ez *du* behinere han behera eroriko larririk *egiten*. (LIB II: 78-79).

Taulan berrikusiko ditugu datuak:

Aditz modua	E1 oinarrizko enuntziatua	E2 enuntziatu parentetikoa
INDIKATIBOA	76	69
AHALERA (ke-dun forma)	4	6
SUBJUNTIBOA	0	3
AGINTERA	0	2

Datuen arabera, E1 oinarrizko enuntziatuen %95 indikatiboan darabil (ahaleran dauden lau adibideetan izan ezik) eta E2 enuntziatu parentetikoan darabilen aditza ere %86.58 indikatiboan dago, nahiz eta badiren ahalerazko (%7.5), subjuntibozko (%3.75) eta aginterazko (%2.5) formak ere.

Orain arte esandako guztiak E1 enuntziatuko aditzaren eta E2 enuntziatu parentetikoko aditzaren artean gehienetan aldaketak daudela frogatzeko balio izan digu, bai aditzaren pertsonari dagokionez, bai aldiari dagokionez (tenpusa), bai aspektuari dagokionez, eta baita aditz motari nahiz moduari dagokionez ere.

Horrez gain, saiatu gara aldaketa bakoitza corpusean zein maiztasunekin agertzen den ikusten, eta horretarako taulez baliatu gara.

Izan ere, aldaketa bakoitza, egon dagoenean zein maiztasunekin gertatzen den jakiteak, enuntziatu parentetikoan (morfo)sintaxi alderdiari dagokionez, joera eta lerro nagusiak zedarritzen lagun diezaguke, eta, horrezaz gain, baita diskurtsoaren analisiari begira aurreiritzia osatzen ere. Atal honen hasieran genioen, izan ere, alderdi sintaktiko-testuala diskurtso-alderdiarekin hertsiki uztartuta dagoela, eta bataren eta bestearen artean marra bereizgarriak hizkuntzalariak berak zedarritzen dituela, aztergaia bera ahalik eta modurik agortzaileenean aztertzeko.

Gatozen, bada, atera ditugun datuetatik enuntziatu parentetikoan izaerari begira ondoriorik atera ote dezakegun ikustera, horrela lortuko baitugu enuntziatu parentetikoak formaz nolakoak diren ezaugarritzea.

5. Ondorioak: IS+AS egitura duten enuntziatu parentetikoan ezau-garri formalak

- 1) A tipoko IS+AS egitura duen parentetiko mota honek argi adierazten digu enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatuarekin erkatuz zenbait aldaketa dakarrela. Aldaketa hauek sistematizatzeke modu egokia aditzak berak eskaintzen digu; aditz laguntzaileari erreparatuz gero, denbora aldaketa, subjektu aldaketa, singular-plural aldaketa, nahiz + /- ahalera aldaketa atzemango ditugu, eta aditz nagusiari erreparatuz gero, aspektuari dagozkion aldaketez gain, aditz-motan ere ikus daiteke desberdintasunik. Eta horrek guztiak berretsi egiten du gure hipotesia: egitura parentetikoetan bi enuntziatu bere eskuko daudela jokoan, alegia.
- 2) Esataria gertakizunak hirugarren pertsonan kontatzen ari delarik (E1 oinarrizko enuntziatu bidez), enuntziatu parentetiko gehienak lehen pertsonan agertzen dira, dela lehen pertsona singularrean, dela lehen pertsona pluralean. Horretara morfosintaxian bertan islatzen diren diskurtso eskakizunek bultzatzen dutela uste dugu; izan ere, esatariak, maiz aski, bere ikuspegitik ez ezik beste enuntziatzailearen baten ikuspegitik konta ditzake gertakizunak, baina ez du zertan beti enuntziatzailearekin bat etorri, eta horretxan lekuko izan litezke esatariak berak oinarrizko enuntziaturen sintaxia hautsiaz lehen pertsonan tartekatzen dituen iruzkin, iritzi eta pentsakizunen hari solteak ere.

Aurretik esandakoa modalizatu eta pixka bat urruntzeko, bada, hagitx egorri gertatzen zaio oinarrizko enuntziatuko enuntziatzailea enuntzia-

tu parentetikoko esatari-enuntziatzailetik bereiztea. Eta ez da kasualitate hutsa enuntziatu parentetikoko subjektua lehen pertsonan agertzea eta oinarrizko enuntziatukoa hirugarrenean. Horretxegatik ausartuko ginatke esaten egitura parentetiko bidez agertzen diren xehetasun eta iruzkinak askotan oinarrizko enuntziatuan agertzen direnak baino eragingarriagoak direla eta inolaz ere ez alde batera uztekoak (Dafouz Milne 2001). Hondarrik hondarrean esatariak bere-bereak dituen iruzkin eta hausnarketen hari solteak dira, testua bera ulertzen eta nola ulertu behar dugun adierazten digutenak.

Lehen pertsonan ez ezik bigarren pertsonan ere ager daiteke (hiru adibide) enuntziatu parentetikoko subjektua. Horrela esatari-norentzako(ar) en arteko interakzio-harremana gauzatzen eta sendotzen du. Holakoe-tan, esataria “zu” izenordain batean ezkututzen den norentzako bati zuzentzen zaio, eta berari zuzentzen dizkio dei eta keinuak ere. (Hau ere diskurtsoaren analisisian izango dugu aztergai). Aitzitik, adibide bakarren bat (hiru adibide) atzeman dugu gertakizunak lehen pertsonan kontatzen ari dela, enuntziatu parentetikoak hirugarren pertsonan daramana.

- 3) Aditz denborari nahiz aspektuari erreparatuz, oso nabarmena da E2 enuntziatu parentetikoan, oro har, indikatiboko oraina hobestea, baina ez hori bakarrik. Oso da nabarmena aspektuari dagokionez, “puntu-kari” ezaugarria ere. Enuntziatu parentetikoko aditzak markatzen duen ekintza memento edo puntu horretantxe gertatzen delako. Esatariak, esaten ari zena eten eta une horretan bertan gogoratua bailitzan tartekatzen duen iruzkina dela adierazten digu horrek.
- 4) Singular / plural aldaketari dagokionez, adibide gehienetan E2 enuntziatua singularrean agertzen da, baita E1 enuntziatua pluralean agertzen denean ere. Singularitasuna, banakotasuna lot daiteke esatariaren beraren agerpen propioarekin; esatariaren beraren erantzukizun dira iruzkin hauek, eta nahiz eta batzuetan “Gu” baten azpian ezkutatu, gehienetan “Ni” baten azpian ezkututzen da.
- 5) Enuntziatu parentetikoan agertzen diren aditzak, oro har, komunikazio-koak dira: *verba dicendi* motakoak edota esatearen egitateari lotzen zaizkionak. Eta horrek badu oinarririk: enuntziatu parentetikoak maiz aski enuntziatio-mailari zuzendurik agertzen dira. Ikusi besterik ez dago *esan* aditza daramaten adibideak, edota *adierazi*, *aipatu*, *norbaiti buruz ari* etab.
- 6) Baina komunikaziozko aditz horiek ez dira beti adierazpenezkoak izango; maiz, deklarazio soilari esatariak berak txertatzen dion balioren

bat eransten zaio: `jakitea', iritzia', `judizioa', `ustea', `irudipena', `susmoa'... bezalakoak. Eta baita `ona/ txarra/ harritzekoa/ IZAN' bezalakoak ere. Joera horrek erdiz erdi erakusten digu enuntziatu parentetikoei esker esatariak informazioa objektiboki eman ordez, modalizaturik ematen duela, esatariaren beraren galbahetik iragaziak eta, beraz, esatariaren lorratzak bete-betea agertzen dira.

Ehunekoek bere ematen digute aditzera, gainera, E2 enuntziatuan *verba dicendi*, edo, oro har, komunikazioko aditza berariaz hautatu duela, E1 enuntziatuko aditza bestelakoa izanik.

4.2.4. ADITZIK GABEKO A TIPOKO ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

Era honetako adibideak izango ditugu kontuan:

— Honek, itzulingeruz bederen, jendearen bihotzetan sua pizteko erreka hoberik badu —**urrikia, gorrotoa, diru-gosea**— eta orain pizten duen suak Bruto eta bere lagunak kiskaliko ditu. (ZIN: 126).

— Har itzazue hiru lagun —**senarra, emaztea eta lapurra**— eta bil itzazue elkarrekin basa-bazter batean. (ZIN: 130).

4.2.4.1. E1 eta E2ren arteko harremana: inferentzia bidezkoa

Garbi dago sail honetako adibideetan badela E1 eta E2 enuntziatuen artean koherentziatzko harremanik, inferentzia-kateei esker antzeman badezakegu ere. Gehienetan, izan ere, adierazpen orokorretik adierazpen konkretura doan prozesua antzemango dugu (dedukzio-bidea). Izan daitezke hiperonimo-hiponimo motako kateak, edota zehaztua-xehekatua motakoak; baita, mugagabea-mugatu harremana nahiz adigai orokor baten adiera zehatza finkatu duen harreman-sarea ere. Beraz, batak (E2 enuntziatuak) bestea zehaztu, edo konkretatu egingo du, testuinguru jakinari egokituz.

Koherentziatzko harreman hori, bada, ez du, B tipoko enuntziatu parentetikoetan gertatzen ohi denez, horretara berezitatuko testu-antolatzaile edo kohesio-mekanismoez gauzatuko; harreman hori inferitu egin beharko dugu. Eta horrek munduaren ezagutza partekatua du eskakizun, oinarritzko gaitasun entziklopedikoa bai esatariaren aldetik, bai norentzakoarenetik (Bustos 1986).

Oro har, E2 enuntziatu parentetikoak E1 oinarrizko enuntziatua konkretatzeko erabiliko da; izan ere, esatariak E1 oinarrizko enuntziatuan emandako mezua berak nahi bezala norentzakoak uler dezan nahi du. Horretarako adierazpen orokorreki edo zehaztu gabeei, mugak jarriko dizkio, norentzakoak jakin dezan benetan zertaz ari den. Helburu hori erdiesteko nagusiki honako inferentzia-kateak erabiltzen ditu:

1. Finkapen-harremana

E1 oinarrizko enuntziatuan adierazitako adigai orokorra zehaztu egingo du, baina emango dituen adibideek zehazten ari den sail osoa estaliko dute (Zabala 1996).

— Har itzazue hiru lagun —**senarra, emaztea eta lapurra**— eta bil itzazue elkarrekin basa-bazter batean. (ZIN: 130).

E1 oinarrizko enuntziatuko “hiru lagun” sintagma, E2 enuntziatu parentetikoak, hots, “senarrak, emazteak eta lapurrak” osatzen dute; nolabait esateko, enuntziatu parentetikoak osatzen duten hiru adibideek sail osoa estaltzen dute, eta ezin dezakegu saila beste adibide batzuekin osatu. Holakoetan esango dugu orokorretik zehatzerako prozesu horretan, zehaztapena erabat finkatu duela.

— Lehengo bi sailei buruz —**nobelak eta ipui laburrak**— Euskaltzaindiak hartu dituen erabakiak ezagunak dira, Euskalerriko egunerokoek zabaldu baitituzte. (LIB I: 48).

Bi sailak zein diren aditzera emango digu E2 enuntziatu parentetikoak, eta “bi sail horiek” *nobelek* eta *ipuin laburrek* osatzen dute, ez bestek.

2. Adibideak gehituz orokorretik konkreziora

Beste batzuetan, ordea, saila irekita utziko du, eta beraz, esatariak berariaz aipatu dituen gain, beste adibide batzuk gehitzea ere zilegi izango litzateke. Horrela jokatzeko ere, zehaztea lortuko du, baina adibide batzuk (nabarmenak edo) aipatzeko lortuko du. Azken batean, orokorretik zehatzerako joera horren barruan legoke.

— Hilkitzetan izaten dira zenbait txolarte alai —**adiskide artean, hilda-koaz ahazturik, egiten diren berriketak eta**—, eta Sacha Guitry zena ere, goian bego, saiatu da aldiz aldi ikuslearen zama arintzen. (ZIN: 178).

— Malen gaztea, bihozpera, xaloea eta xaloea bezain maliziarik gabea eta haren inguruan dabiltzan gizon-emakumeak —**Petra koinata, inudea, Xalbador tratalaria, Don Bitor ardi itxurako otso bilbotarra, eta enparauak**— bizi bizirik ezartzen dizkigu begien aurrean, nor bere opilari ikatza eraman beharrean ahalginean ari direla. (LIB II: 98).

— Ez baitu labore-k Erreterian Azkuek beste lekutan bildu duen adiera: labore da jakia ez dena eta jakiarekin jaten dena (**ogia, taloea edo antzekoak**). (LIB I: 108).

Egia da, goiko adibide horietan, *eta* anakolutoak laguntzen duela; horrek nolabait ere saila irekita dagoela adierazten digu, eta baita *edo antzekoak* nahiz *eta enparauak* esapideek ere.

3. Sinonimoak edo perifrasiak E1eko adigaia defnintzeko

a) Perifrasietan ordezkapen-lana hitz multzo batek egingo du:

— Egonaldi hori, laburkhoa izanagatik, aski eta gehiegi izan du “llaneroen” —**hango zabaldietako gizon-emakumeen**— hizkera ikasi eta barra-barra egiteko. (LIB I: 51).

— Aurrean bidaltzen dute, baina ez du goseak egoteko astirik, loteriak —**espainol guztien ametsak**— dirupilo polita uzten diolako. (LIB I: 138).

b) Sinonimoak, testuinguruan kokatzeko, edo testuinguru jakinari egokitzeko erabiliko ditu; azken batean, zehazteko:

— Ixil-ixilik, liburuaren izenari dagokionez, jardun du lanean Juan Inazio Goikoetxea —“**Gaztelu**” **euskal letretan**— apaiz jaunak Muxika ixilla liburu mardul hau lantzen eta osatzen, eta ustekabean hartu gaitu zenbait euskaltzale hain bete eta biribila argitara duenean. (LIB II: 105).

— Aldi honetan zenbaitek herri xeheari —**populuari**— azken hitza eman nahi badio ere, zertan eta arte gaietan, ez litzateke harritzeko herri xeheak gai kaxkar eta belaxketara jotzea. (ZIN: 139).

4. Zehaztapenak

a) Zehaztapenak E1 enuntziatuko terminoa bera errepikatuz eta honi zehaztapen modalizatuak erantsiz ere egiten ditu:

— Liburuari zerbait falta bazaio, nik uste, Aita Altunaren *eragina* —**lanean ikasi duenak ongi ezagutzen duen eragina**— falta zaio soil-soilik. (LIB II: 153).

— *Horrexek*, **gauza ezerez horrek**, gidatzen du idazle eta hiztun trebea hitzak hautatzean eta horixe da—saio hizkera batean baina ez benetako hizkuntzan—antolatzailearen erabaki hutsez bazter eta deusezta daitekeena. (LIB I: 117).

b) Zehaztapenak modalizaturik

Zehazterakoan modalizazioak zenbaitetan indar handia hartzen du eta esatariaren jarreraren edo iritziaren isla zuzen gertatzen dira:

— “Agintari” ez da “enperadore-ren” ordain jatorra, ezta “jakinzale” ere “filosofo”-rena, ez gaur eta ez Agustinen denboran; “ele-zati” askotara —**gehiegitarra**— har daiteke, ez “silaba”-tzat bakarraik. (LIB I: 76).

— Nerau hizkuntzak irakasten zerbait —**ez gehiegi, beharbada**— aritua naiz eta asko ezagutzen ditut eginkizun horretan langile trebeak direnak. (LIB II: 63).

Adiera mailan inferitu dugun zehaztapenerako edo konkretiorako joera hau analisi formalean ere antzeman ote daiteke?

4.2.4.2. *Aditzik gabeko enuntziatuen analisi formala*

Bi enuntziatu gurutzatzen dira; nahiz eta E2 enuntziatuak aditz jokaturik ez eraman, enuntziatutzat jotzen dugu, E1 enuntziatuko sintagmaren bat birformulatuz zehaztu egingo duelako.

Beraz, aurreko sailetan ez bezala, badirudi enuntziatu osoari baino gehiago E1 enuntziatuko sintagmari lotuago agertzen direla. Eta horrek, batetik, enuntziatu parentetikoaren posizioa ere aurrekoetan bezain askea ez izatera darama; aurrekoetan baino estuagoa, zurrunagoa izango da.

— Horregatik edo, antzektokirako utzi ditu pailasokeriak —**txarlotkeriak**—, berebizikoak badira ere. (ZIN: 136).

“Txarlotkeriak” enuntziatuak, E1 enuntziatuko “pailasokeriak” sintagma birformulatzen duenez gero —eta ez E1 enuntziatu osoa—, sintagma horren alboz albo paratzera behartuta dago. Beste hainbeste ondorengoan ere:

— Aldi honetan zenbaitek herri xeheari —**populuari**— azken hitza eman nahi badio ere, zertan eta arte gaietan, ez litzateke harritzeko herri xeheak gai kaxkar eta belaxketara jotzea. (ZIN: 139).

Posizioaren zurruntasunaz gain, aztergai ditugun aditzik gabeko enuntziatu parentetikoak gramatikalizatuagoak daudela ere esaten ausartuko ginateke. Izan ere, askotan, *aposizioen* arabekoak dira; hau da, zehaztua izan den sintagma daraman deklinabide atzizki bera eramango du enuntziatu parentetikoak. Ez da, ordea, ezinbestekoa. Gerta daiteke morfologiazko lotura hori ez izatea ere.

— Lima Barreteri eskerrak, zenbait gauza berri ikusi eta entzun ditugu: lurralde berriak —Brasilgoak—, aurpegi berriak —**beltz, txuri-beltz eta beltxaran**—, kanta berriak —orain arte handik etorri zaizkigunak baino jatorragoak— eta gizaki berriak, ohi baino gizonagoak. (ZIN: 134).

Beltz, txuri-beltz eta beltxaran enuntziatuak, E1 enuntziatuko “aurpegi berriak” sintagma birformulatzen duenez gero, sintagma horren alboz albo parazera behartuta dago, eta, gainera, adibideak erakusten digunez, ez ezinbestean deklinabide-atzizki berberarekin.

Adibide hori hautatu dugu hiru egitura parentetiko barnean hartzen dituelako. Baina adibide honetan bertan garbi ikusten da lehen eta hirugarren egitura parentetikoetan IS NOR-i dagokion deklinabide atzizkia (–ak) errepikatzen dela; aitzitik, bigarren adibideak “aurpegi berriak” hiperonimoa adibidetzera jotzen du, baina hiperonimoak daraman deklinabide atzizkia errepikatu gabe.

Beraz, atal honetan bi sail egingo ditugu: aposizioen arabeko enuntziatu parentetikoak (deklinabide-atzizkia errepikatuta daramatenak) batetik, eta deklinabide-atzizki bera ez daramatenak, bestetik.

4.2.4.2.1. *Aposizioen arabekoak*

Corpusean ugariak dira deklinabide-atzizki bera daramaten aditzik gabeko enuntziatu parentetikoak. Aditzik gabeko enuntziatu parentetiko hauek formaz sintagma dira. Gehienak IS NOR singularrak nahiz pluralak osatzen du. Eta enuntziatu parentetiko hauen erreferentzia-segmentua ere (zehaztua izan den oinarritzko enuntziatuko segmentua) sintagma izango da. Gisa honetako adibideak izango genituzke:

IS NOR

— Hizkera gaiak —**oraingo gizartean maizenik erabil daitezkeeneta-koak**— ederki aukeratuak daude eta hitzak eta esakerak —**euskaldun ikasiari**

dagozkionak— egokiak dira; gorago esan dut Andimak hautatuak eta asmatuak direla. (LIB II: 62).

IS NORK

— Eta hori gutxi balitz, “norbaitek” —**lotsaizunezko piku ostoz bere burua estali nahi duen “norbaitek”**— egilearen bizitzaz eta lanez berri ugari ematen digu liburu gehienen sarreran. (LIB II: 81).

IS NORI

— Aldi honetan zenbaitek herri xeheari —**populuari**— azken hitza eman nahi badio ere, zertan eta arte gaietan, ez litzateke harritzeko herri xeheak gai kaxkar eta belaxketara jotzea. (ZIN: 139).

Sintagmez gain, beste batzuetan formaz aditzondoak nahiz adizlagunak diren enuntziatu parentetikoak ere baditugu.

ADITZONDOAK

— Erkiaga lekeitiarra, poesia baztertu gabe —**zorionez**— eleberriari ekin zionean, ez zitzaigun nolana hasi, haizearekin burruka ari dena bezala, ongi jakinaren gainean baizik. (LIB II: 91).

ADIZLAGUNAK

— Esate baterako, Elizan irakasleak eta ikasleak bezala, maila batean —**goikoan**—daude medikuak eta bestean —**gero eta beheragokoan**— eriak. (ZIN: 149).

Deklinabide-atzizki bera daramatenak ugariak badira ere, ugariagoak dira corpusean morfologiako lotura hori ere ez duten aditzik gabeko enuntziatu parentetikoak.

4.2.4.2.2. *Morfologiako loturarik ez duten aditzik gabeko enuntziatuak*

Mota honetako enuntziatu parentetikoak kopuruz ugariak izateaz gain (205 adibide), askotarikoak ere badira. Bertan, sistematizatze helburuarekin hiru sail bereziko ditugu:

— Batetik, filmen gaztelaniazko itzulpenak izango ditugu, “hemen” (Euskal Herrian edo Espainian) filmen jatorrizko izenburuak nola aldatu zituzten adieraziko digutenak (29 adibide).

— Ez dago bestela aurten ikusi dugun Dimytryk’en “The Young Lions”-ekin (**El baile de los malditos, hemen**) berdintzea besterik. (ZIN: 196).

— Bestetik *metahizkuntzazko oharrak* izenburupean bilduko ditugun egitura lexikoak; hau da, inprenta-hutsak, jatorrizko forma egoki-desegokiak nahiz bibliografiako erreferentziak, dela liburu jakin bateko orrialde zehatzari dagozkionak, dela leku nahiz urteari dagozkion erreferentziak (107 adibide).

— 1078-1079 orrialdeetan zabaldu zait liburua halabeharrez. (**Gogoe-tak-Eccl. 2, 26-4, 8**) eta hor bertan idoro daitezke gehientsuak. (LIB I: 113).

— Inprenta hutsak badira. Bat edo beste ipiniko dut hemen, irakurlearentzat irrixtakorrak izan daitezkeelakoan, neretzat bezala: Gorputz-egieraz (**higieraz “e motu corporis”, 20**), bortatxen (**bortxatzen, 28**), deabruaren xedea (**xedera “la quei diaboli”, 60**), entzuten zintzo billa nai (**etzuten, 105**), berenaga (**beregana, 111**) etzezakela egirik utzi (**atzi, 117**), gogoen atean (**gogoematean, 118**), lagunak (**legunak, 121**) ni aientzat niñedukan au (**aintzat “quem non parvi penderet”, 147**) aitortzea zindutan (**aitortzen, 158**), Itz zula eta edaten (**jaten? “quia manducavit eta bibit”, 178, latina ez dago osorik emana**), Eliza bete oi zaitzaion (**zaitzaion, 184**), txeko (**etxeko, 189**), Poztitian (**pontitian, 195**), ezaliko (**ezarriko? “ponitis”, 233**), Eudi (**Euodi, 236**), itzuli zintzan (**nintzan, 264**), ateratzen dituk (**ditut, 254**), bera edukitzeke (**idukitzeko “ad habendum se ipsum”, 255**), deudua (**dendua, 264**), irrikuz (**irriskuz, 289**), eten oi zagon (**zai-gun, 290**). (LIB I: 78).

Adibidea luzea da, baina aski argigarria adierazi nahi duguna adierazteko. Sail honetan, bada, akatsak, hitzen forma desagokiak, bibliografiako erreferentziak, etab. sartuko ditugu; azken batean, metahizkuntzazko oharrak.

— Azkenik, aposizioen arabera koekin gertatzen zen bezala, aurreko sintagma zehazteko, mugatzeko edo konkretatzeko balio duten sintagmak ditugu; haiek ez bezala, deklinabideko kasu-marka bera eramango ez dutenak. Sistematizatzeke asmoz, ondorengo azpisail hauek bereiziko ditugu:

1. MUGAGABE → MUGATU HARREMANA

E1 oinarrizko enuntziatuko erreferentzia-segmentua mugagabea izanik, E2 enuntziatu parentetikoa mugatua da:

— Bi **fedea** —**hila ala bizia**— bezala, bi arte mota dira: zinetakoa, jatorra, eta aizuna, gezurrezkoa. (LIB I: 53).

— Honek, itzulinguruz bederen, jendearen bihotzetan sua pizteko **errekai** hoberik badu —**urrikia, gorrotoa, diru-gosea**— eta orain pizten duen suak Bruto eta bere lagunak kiskaliko ditu. (ZIN: 126).

2. IS NOR/NORK MUGATUA → IZENA+ determinatzailerik gabeko IS [I+IZOND]

E1 oinarrizko enuntziatuko erreferentzia-segmentua IS NOR edo IS NORK mugatua izanik, enuntziatu parentetikoak *izena+ determinatzailerik gabeko IS*ak osatuko du:

— Argentinako zokoren baten harrapatu duten “Toro Moreno”-ren ibilerek —**irabazle parregarri eta galtzaile zintzo**—bizi-kezkatzeko gaituzte. (ZIN: 167).

— Hori dela eta, eta hauxe da axola zaiguna, kontakizun xotil eta paketsua —**ez luze, ez labur, bai bien erdiko**— hariltzen digu Izetak Baztango hizkera txukunean. (LIB II: 85).

3. IS NOR pl → IS NOR sing

E1 oinarrizko enuntziatuko erreferentzia-segmentua IS NOR plurala izanik, enuntziatu parentetikoak singularrean joango da.

— Baita gainerako lagunak ere: andre ostalaria eta bere mirabea, orduko baserritarrak, linu ezpatariak, ola gizonak, baita azkenik —**paradisua ederreko suge beltza**— iskribau-*aguazilak* ere. (LIB I: 72).

Mota hori ere orokorretik zehatzerako prozesuaren isla formala izango litzateke; izan ere, ohikoena E1 enuntziatuko hiperonimoa zehazteko edo konkretatzeko E2 enuntziatu parentetikoak adibideak ekarriko ditu.

4. IS NOR sing → IS NOR pl

Goian aipatu dugunaren justu alderantzizkoa gertatzen da adibide haue-
tan: E1eko erreferentzia-segmentua singularrean egonik, enuntziatu parente-
tikoa pluralean agertuko da. Ez da oso ohikoa: corpus osoan bi adibide aurki-
tu ditugu.

— Hor daude azalduak auzoaren izaera eta egoera, Ipiñako eliz gauzen kon-
daira (eliza, abatetxea, hilerria, ermitak) eta ipui sorta mardul bat azkenik, bertan
bildua. (LIB I: 125).

Guztiek ere (bai aditza daramatenak, bai aditzik ez daramatenak, aposizioen arabera izan nahiz ez izan), ezaugarri komun bat behintzat badute: oinarritzko enuntziatuan esandakoa zehaztea, konkretatzea, komunikazio-e-kintza jakin horretako testuinguruari egokitzea edo mugatzea.

4.2.4.3. *Ondorioak*

Bi enuntziatuen artean ez dago koordinaziozko edo mendekotasunezko harreman sintaktikorik; egotekotan morfologiazko-lotura atzemango genuke; zehaztua izan den sintagmaren deklinabide atzizki berarekin ager baitaiteke (eta agertu ere agertzen da) aposizioen arabera enuntziatu parentetikoa (86 adibide). Gehienak, ordea, morfologiazko loturarik gabeak dira (207 adibide), nahiz eta ezaugarri horren pean izaera ezberdinetakoak bildu: egitura lexikoa duten filmen itzulpenak eta metahizkuntzazko oharrak, eta bestetik, deklinabide atzizki bera ez daramaten sintagmak.

Beraz, badirudi, sail honetako aposizioen arabera behinik behin, aurrekoek baino lotura hertsia dutela; hau da, diskurtsoan hartzen duten lekua edo distribuzioa mugatuagoa dago, baina hala ere **A tipokotzat** jotzen ditugu. Honako arrazoi hauengatik:

- a) Bi enuntziatu baititugu jokoan eta ez enuntziatu bereko bi sintagma. E2 enuntziatua E1 enuntziatuko sintagma baten birformulazioa izango da —edo bigarren une batean egindako zehaztapena—, baina berariaz bere tipografiako ikur eta guzti bereiziko duena.

Ikusi besterik ez dago adibiderik gehienak esatariak marren artean eta parentesien artean paratu dituela (eta gutxienak bi komen artean). Horrek, hainbeste adibide parentesien eta marren artean egoteak, erakusten digu esatariak intentzio guztiz paratu dituela bereizirik, E1 enuntziatutik at, eta, beraz, ez dela E1 enuntziatuko sintagmaren baten osagai. Gure ustez, zehaztapan horiek beren bakarrean enuntziatua osatzen dute.

- b) Bi enuntziatuen artean, bada, ez dago koordinaziozko edo mendekotasunezko harreman sintaktikorik⁸², nahiz eta posizioa zurrunagoa duten. Adibide hauetan guztietan, izan ere, oinarritzko enuntziatuan modu orokorrean esandako hitzen bat (hiperonimoa) adibidez josi,

⁸² Ezin uka hala ere, deklinabideko kasu-marka errepikatzeak bi enuntziatuen arteko lotura edo kohesioa indartu egiten duela.

zehaztu, xehatu...egiten da eta, beraz, hitz horren hurrenez hurren paratzea hobesten da.

- d) Eransten duten informazioa makroegiturari dagokio: enuntziatio-mai-lari; enuntziatioaren birformulazioa nagusitzen baita.

4.3. B TIPOA

4.3.1. ELEMENTU KOHESIO⁸³-EMAILEAK

Harreman sintaktiko-semantikoak kontuan hartuz gauzatzen ari garen tipologia formalean, B tipoari dagozkio harreman sintaktiko agerikorik izan gabe E1 eta E2 enuntziatuen arteko harreman semantikoa agerian dutenak. Harreman semantikoa agerian dutela diogu, E1 eta E2 enuntziatuen artean kohesio-prozedurak edo baliabideak esplizituki agertzen direlako; hau da, bi enuntziatuen koherentziatzko harremana azalean bertan agertzen dutelako. Hala, E2 enuntziatuak E1 enuntziatuarekin lotura izango du, baina bi enuntziatu beregainak izaten jarraituko dute. Izan ere, jada esana dugunez, ez du perpaus mailako lotura sintaktiko-formalik gauzatuko, izatekotan ere testu-lotura izango dute; testu koherentea sortzen lagunduko duten hizkuntza-baliabideez erdietsitako testu-lotura.

Beraz, A tipoan ez bezala, garrantzi berezia izango dute elementu kohesio-emaileek; horixe baita, azken batean, bien arteko ezaugarri bereizgarri nagusia. Baina euskal lanetan zer aditu izan da kohesio-mekanismoez edo kohesio-prozedurez?

Perpaus bat hartzen dugun bakoitzean, perpausa baino goragoko maila batera bidaliko gaituzten egitura edo elementuak izango ditugu askotan: elementu anaforikoak (erakusleak eta izenordainak: hori, bera...), lokailuak (hala eta guztiz ere, bestalde, gainera...) eta abar. (Alberdi & Sarasola 2001: 269).

Euskal gramatiketan nahiz estilo liburuetan honako elementuak sartu ohi dituzte kohesio-prozeduren azpian:

- 1) Larringanek bere tesian (1995) testu-antolatzaileak aztertzen dituelarik ez ditu lokailuak, adberbioak, juntagailuak eta menderagailuak bereizten; guztiak “testu-antolatzaileak” izenburupean sartzten ditu:

⁸³ Kohesioaren inguruan egin diren gogoeta ezberdinen berri jakin nahi duenak jo beza Garzia Azkoagaren (2004) lanera.

a) Bere eskuko testu-antolatzaile direnak, halanola koordinagailuak, subordinagailuak, juntagailuak, lokailuak (Euskaltzaindia, 1991) eta beste zenbait adberbio funtzio espezialduetan. Esate baterako, “brehala”, “halakoren batean” (...)

b) Proposizio-egiturez kanpo geratzen diren unitateak, erantsiak zein askeak: zenbait aurritzki eta atzizki (“bait-, -nean, -lako, -z (gero); konjuntziozko lokuzioak (“*nahiz eta, zernahi gisaz ere, izan ere,...*”; zenbait adberbio: “*azkenik, geroago, ondoren...*”)

c) Beste lokuzio eta esapide batzuk, lotura, atalketa edota antolaketa zereginetan agertzen direnak, nahiz eta modalizazioarekin estuki lotuak azaldu: *egia esan, orokorki, zentzu horretan, horrek ez du esan nahi, esan nahi baita, derrigorrez, dirudienez, iruditzen zait baliteke, ezagun da, seguruenik, ikus daitekeenez...*

e) Idatziaren formulismoak: elementu hauek ere —idatziaren hizkuntzalaritza batean— kontuan hartu beharra dago. (Larringan 1995: 47).

Larringanek, bada, testu-antolatzaile kontzeptua oso modu zabalean darabilena ikus daiteke: hasi Euskaltzaindiak (EGLU III) lokailuen sailean sartzen dituen elementuetatik eta, modalizatzaileetatik eta konjuntziozko lokuzioetatik pasata, perpaus mailako lotura sintaktikoa bideratzen duten menderagailu eta juntagailuetara.

Autore honek, bada, testu-antolatzaileen artean sartzen ditu “koordinagailuak” eta “subordinagailuak” ere (bait-, -nean, -lako, -ez gero...). Nahiz eta guztiek testua antolatzeko funtzioa izan, edo perpausak nahiz perpaus barneko osagaiak antolatzeko egokiak izan, Euskaltzaindiarekin (1991) bat eginez, menderagailuek eta juntagailuek perpaus barneko lotura bideratzeko balio dutela esango dugu eta ez testu-mailako lotura.

2) Makazagak (1996: 53) kohesio-emaileen artean honako hauek sartzen ditu:

- a) Lokailuak eta esapideak
- b) Lokailu funtzio duten juntagailuak
- c) Pronominalizazioa: erlazio anaforikoak eta kataforikoak
- d) Errepikapena
- e) Elipsia
- f) Mugagabe-mugatu egitura
- g) Testu-antolaketarako elementuak

h) Zenbait egitura (distributiboak, galdera-erantzun egitura, galdegai-minzagai egiturak...)

i) Perpausen arteko erlazio logikoak (kausa, ondorioa, baldintza, denbora hurrenkera, konparazioa)

j) Bata bestearen jarraian emandako perpausak.

Makazagak, esaterako, perpausen arteko lotura bideratzeko baliabideez dihardu eta perpausen arteko loturak beste perpaus handiago bat eman dezake, edota testua bera. Horregatik sailkapenean testu-mailako kohesio prozedurez gain, perpaus mailakoak ere tartekatzen ditu. B tipoko parentetikoan azterketa honetan, ordea, ez gara perpausen arteko loturak perpaus handiagoa ematen duen kasuez ari, beregainak diren bi enuntziatuz, hots, bi diskurtso-zatiz baizik.

3) Xabier Alberdik (2001: 270) kohesio-emaileen artean ondorengoak aipatzen ditu: izenordainak, erakusleak, artikulua mugatua, adberbioak, juntagailuak, menderagailuak eta testu-antolatzaileak (lokailuak eta esapideak). Autore honek ere, bada, aurrekoek bezala ez dituzte testu-mailako kohesio prozedurak perpaus-mailakotik bereizten. Gainera, berariaz multzo berean sartzen ditu kohesio-mekanismo guztiak, kohesioa / konexioa bereizkuntzarik egin gabe. (Kohesioa / konexioa bereizketaz jakin nahi duenak jo beza Idiazabal & Larringan (1998) lanera.

4) Garzia Azkoagaren (2004:61) ustez, “bi mekanismo motaren eskutik datorkio testuari bere koherentzia: testuratzeko-mekanismoetatik (konexioa eta kohesioa) eta kontuan hartze enuntziatiborako mekanismoetatik eta testu bati kohesioa ematen dioten elementuak linguistikoki oraindik ere hobeto deskribatu ahal izateko, bi kohesio motaz mintzatzen da: izen kohesioa eta aditz kohesioa. Izenei eta aditzei garrantzi handia ematen die testuen eta diskurtsoen antolaketa duten eraginagatik. Izen kohesioaren zeregina, autore honen ustez, bikoitza da: alde batetik, gai edo pertsonaia horien berreskurapena ziurtatu eta antolatzea eta xede hori betetzeko erabiltzen diren hizkuntza baliabideen artean oso garrantzitsutzat jotzen ditu anaforak (García Azkoaga 2004:63).

4) Euskaltzaindiak, Esnalen koordinaziopean argitaratutako *Testu-antolatzaileak: erabilera estrategikoa* (2008) liburuan ere, testu-antolatzaile izendapenaren azpian sail ezberdinak bereizten ditu. Abiapuntutzat Euskaltzaindiak EGLU IIIIn bereizitako lokailuak hartuta, testu-markatzaileak, juntagailuak

eta menderagailuak, zenbait adberbio, adberbio-esapide eta postposizio-sintagmak, hain zuzen.

Guk, ordea, perpaus mailako lotura sintaktiko formala testu mailako loturatik bereiztea hobetsi dugu. Nahiz eta jakin testua sortzeko guztiak direla beharrezko, eta nahiz eta jakin guztiak direla kohesio-egile, gure ustez, bi maila edo eremutako gertakariak dira. Batetik, perpausaren barrutia, juntadura eta perpaus elkarketa: juntagailuak eta menderagailuak (alborakuntza barne); bestetik, testua eta bere barrutia. Juntadura eta subordinazioa, bada, perpaus mailako fenomeno sintaktikotzat jotzen ditugu, eta ez testu mailakotzat. Eta kohesio-mekanismoa, lan honetan, testualizazio-mekanismo bezala ulertzen ditugunez gero, perpaus barneko lotura sintaktikoak alde batera utziko ditugu.

5) Andres Alberdik ere (2008: 42-43) testuaren kohesioa bi mailatakoa dela uste du: perpaus-mailakoa eta testu-mailakoa. Honentzat, perpaus-mailako kohesio-prozedurak perpaus barruko hitz eta sintagmen loturak bideratzeko moduak dira, eta testu-mailako kohesio-prozedurak, berriz, perpausaren gainetik, testuko pasarteak eta elementuak lotu eta estekatzeko dauden bitartekoak. Azken horiek ez daude perpausari begira, testuaren loturari eta egiturari baizik.

Guk lan honetan bi diskurtso zati edo bi enuntziaturen arteko lotura dugunez aztergai (eta ez perpaus beraren barneko osagaiak), testu-mailako kohesio-prozedurak soilik izango ditugu kontuan. Beraz, kohesio-prozeduren barnean, testu-antolatzaileak ere aztergai izango ditugu, baina ez Larringanek (1995), nahiz Esnalek (2008) kontzeptu horren barnean aztertzen dituzten guztiak, testu-mailakoak diren haiek soilik.

Honenbestez, eta corpuseko adibideak iparrorratz ditugula, ondorengoak joko ditugu B tipoko enuntziatu parentetikotan ager daitezkeen kohesio-emaiak.

4.3.2. KOHESIO-EMAILEAK, B TIPOKO ENUNTZIATU PARENTETIKOETAN

Goian aipaturiko sailkapenak kontuan izanik, baina bereziki Mitxelena-ren corpusean agertzen diren haiei erreparatuz, testu-mailako kohesio-prozedurak bi multzotan bereziko ditugu: erreferentzia-mekanismoak eta konexio-mekanismoak.

a) **Erreferentzia-mekanismoak**⁸⁴: Askotan gertatzen da testuan lehen-dik agertua den elementu bati (anafora) edo ondoren datorrenari (katafora), tartekatua izan den E2 enuntziatuan erreferentzia edo aipamena egitea. Aipamen horrexek ematen dio, horretara, lotura edo kohesioa testuari. Erreferentzia hori hainbat modutara egin daiteke, baina guk, corpusa kontuan izanda, sare anaforiko-kataforikoak izango ditugu hizpide.

b) **Konexio-mekanismoak**⁸⁵

A) Lokailuak: E1 eta E2 enuntziatuen arteko lotura semantikoak bideratzen dituzten lotura-elementuak dira. EGLU IIIIn honako hauek agertzen dira:

⁸⁴ Erreferentzia-mekanismoen artean, horiez gain ordezkapen-lexikala ere sartu ohi da; horrek errepikapen hutsa saihestuz, kohesioaz gainera, arintasuna, aberastasuna eta aldagarritasuna emango dio E1 eta E2ren arteko loturari. Ordezkapen lexikalerako moduek, ordea, ezinbestean inferentzia-kateak oso kontuan izatea dute eskakizun. Beraz, guk A tipoko enuntziatuak aztertzeko izan ditugu kontuan:

1. Sinonimia: Esanahi bereko beste hitz bat erabiltzea.
2. Hiperonimia: Eredu semantiko zabalagoa duen ordezkoa tartekatzea.
3. Hiponimia: Eredu semantiko estuagoa duen ordezkoa erabiltzea.
4. Perifrasia: Ordezkapen-lana hitz multzo batek egitea.
5. Munduaren ezagutza partekatua: Oinarrizko gaitasun entziklopedikoa eskatzen du, bai esatariaren aldetik eta bai norentzakoaren aldetik.

⁸⁵ *Testu-antolatzaile* terminoa hauta genezakeen Larringanek (1995) edo Esnalek (2008) bezala, baina *testu-mailako konexio-mekanismoak* izendapena hautatu dugu. Izan ere, Larringanek, esaterako, *testu-antolatzaile* funtzioa dutenen barnean *-elako*, *-enez*, *bait*, *izan ere*, *egia da*, *adibidez*, *jakina...* bezalako formak sail berean biltzen ditu, ez baitu bereizketa forma aldetik egiten, alderdi komunikatibotik baizik: “hizkuntz unitate formalak diren aldetik ezeze, kanpoko ikuspegi batetik ere analiza daitezke, komunikazioaren edo erabileraren aldetik hain zuzen”. (Larringan 1995: 7).

Esnalek ere (2008) *Testu-antolatzaileen* artean sail ugari bereizten ditu: abiapuntutzat, Euskaltzaindiak aipatzen dituen lokailuak hautatuko ditu, eta lehen saila, *testu-markatzaileek* osatuko dute (lokailuak, barne), bigarren saila, *juntagailuek* eta *menderagailuek*, eta hirugarren saila, zenbait adberbio, adberbio-esapide eta postposizio-sintagmek.

Guk analisi sintaktiko-formala egiten ari garen une honetan, ezin genitzake *testu-mailakoak* eta *perpau mailakoak* —guztiak— sail berean sartu. Testua antolatzeko eginkizuna izan arren, forma aldetik barne hartu izan dituen osagaiak ez dira maila berekoak (edo bestela, *testu-antolatzaile* izendapena darabilgunean *juntagailu-menderagailuen* saila izan ezik, gainerakoak biltzen dituen *kohesio-mekanismoa* izendatzeko erabiliko dugu). Formalki, *-elako*, *bait* eta *-enez* (*izan ere* ez bezala) *juntagailuak* dira eta hauek bideratzen duten harremana ez da *testu-mailakoa*, *perpau mailakoa* baizik. Gainera, guztiak sail berean sartuz gero, gauzatu dugun forma aldetiko tipologiak ez luke zentzurik izango, ez eta irizpide-mugatzailetzat jo dugun honako ezaugarri nagusiak ere: enuntziatu parentetikoez dihardugunean, gutxienez, bere eskuoak edo independenteak diren bi enuntziatu jokoan izan behar ditugula baieztatzeak. Eta, gure ustez, garrantzitsua da bereiztea eta mugatzea, bestela, berriz ere, “enuntziatu parentetikoan” eremuan arras ezberdinak diren hizkuntza gertakariak nahasteko arriskua izango baikenuke.

1. Emendiozkoak⁸⁶: gainera, ere, ETA (lokailu eginkizuna duen juntagailua barne).
2. Hautakariak: EDO, ALA lokailu eginkizuna duten juntagailuak barne.
3. Aurkaritzakoak: BAINA juntagailua barne. Ordea, nolana ere, halaz ere...
4. Ondoriozkoak: beraz, bada, honenbestez...
5. Kausazkoak: izan ere...

B) Testu-markatzaileak: Esnalek (2008) egindako sailkapena, nahiz Portolése eta Martínek egindako sailkapena (1999) hobetsi dugu sail hau osatzeko:

1. Informazioaren egituratzaileak:

- Iruzingileak
- Ordenatzaileak
- Zeharkariak

2. Operatzaile argudiozkoak:

- Indartzaileak (nabarmentzaileak): ETA⁸⁷, batik bat, batez ere
- Adibidegileak⁸⁸: adibidez, esate baterako
- Murriztaileak: behintzat⁸⁹, bederen, behinik behin, gutxienez

⁸⁶ Ez ditugu Euskaltzaindiak emendiozkotzat jotzen dituen guztiak aztertuko. Esaterako, Euskaltzaindiak talde honetan sartzen duen ETA emendiozko lokailua ez da enuntziatu parentetikoetan agertzen dena; izan ere, emendiozko balioa ukatu gabe, Larringanek aipatzen duen ETA2 *nabarmentzailea* izango genuke. Bestalde, Euskaltzaindiak atal honetan bertan sartzen dituen “Behintzat”, “bederen”, “bederik”, “behinik behin” lokailuak ez ditugu emendiozkoen artean aztertuko, “murriztaileen” artean baizik.

⁸⁷ Ez luke emendio zentzua izango, nabarmentzeko, hanpatzeko eginkizuna izango luke. Ikus, berariaz lokailu hau buruan duten enuntziatu parentetikoei eskaini diegun azalpena (§.4.3.4.1).

⁸⁸ Esnalek (2008) ez darabil termino hori, *zehatzzaileak* baizik. Gure ustez, ordea, *zehatzzaileak*, edo zehatzapena finkatzen dutenak, zehaztu behar duten termino horren saila bere osotasunean estaltzen dute, eta *adibidegileak*, berriz, sail horretatik batzuk aditzera emateko erabiltzen da. Ikus EDO2 birformulatzailearen atala (§ 4.4.4.2.).

⁸⁹ *Behintzat* Euskaltzaindiak emendiozko lokailuen artean sartzen du, baina enuntziatu parentetikoan duten eginkizuna ikusirik, egokiago iruditu zaigu Larringanek darabilen *murriztaile* terminoaren azpian biltzea, berak testuan duen eginkizuna hobeto islatzen baitu.

2. Birformulatzaileak

- Esplikatiboak⁹⁰: hau da, hots, alegia
- Zuzentzaileak: hobeto esan, bestela esan, EDO⁹¹
- Urruntzaileak: nolana ere
- Laburbiltzaileak: ondorioz, azken batean
- Modalizatzaileak: noski, antza, jakina...

C) Adberbio-esapide eta postposizio-sintagmak

Sailkapena, bada, enuntziatu parentetikoaz egin dugun mugatze teorikotik eta corpuseko adibide zehatzetatik atera dugu. Beraz, ezinbestekotzat jotzen dugu “B tipoko” enuntziatu parentetikoak goian aipaturiko kohesio-emaile horiek bere barnean izatea eta, ondorioz, kohesio-emaileak enuntziatu parentetikoan agertzen diren heinean soilik izango ditugu azterkizun, eta ez testuan barna zeinahi egituratan agertzen direnean.

4.3.3. ERREFERENTZIA-SAREAK: SARE ANAFORIKO-KATAFORIKOAK

4.3.3.1. *Sarrera*

Koherentziadun testuak inoiz “ehundura” (Igone Zabala 1996: 21) izenez, hots, “texture” (Hasan 1994) izenez aipatu izan den ezaugarria dutenak dira. Eta “ehundura” edo “testura” horrek garamatza pentsatzera testua elkarren dependentzia duten elementuez osatuta dagoela; interpretatzeko, testuan ageri den beste osagaien batera jotzeko eskatzen diguten elementuez, hain zuzen ere.

Erreferentziakide diren osagaiak, ordea, Igone Zabalak (1996: 23-24) adieraziko digun bezala, bi mailatan ezar daitezke: perpaus mailan nahiz testu-mailan. Guretzat azken maila hau bihurtuko da arretagune, azken batean E1 eta E2 enuntziatuen artean gauzatzen den erreferentziazko kateak interesatzen baitzaizkigu.

⁹⁰ Igone Zabalak (1996) *iruzkin tartekatzaile* bezala bataiatzen ditu *hots, alegia, hau da* antolatzaileak.

⁹¹ Larringanek (1995) testu antolatzaileak aztertzean, EDO2 hau birformulatzaileen artean sailkatzen du, “hobeto esanda”, “nolabait esateko”, “bestela esanda”, “hitz gutxitan”... antolatzaileen pare (§ 4.4.4.2.).

Erreferentziakidetasuna gauzatzeko baliabideak informazio zahar/berrien arteko erlazioarekin zuzenki uztartuta daudela esango genuke. Eta koerlazio hau E1 eta E2 enuntziatuen arteko harremanean ere gauzatzen da. Esaterako, osagaien bat E2 enuntziatu parentetikoan lehen aldiz azaltzen bada (eta oinarritzko testuan ez bada azaldu) mugagabea edo mugatu soila (artikulu bidez mugatua) agertuko da; E2 enuntziatu parentetikoan agertzen den osagaiak jada aipatutako elementuren batean oin hartzen badu, ordea, erakusle bidez adieraziko du.

Esan berri duguna hobeto azaltzeko, Allertonek (1974: 213-237) proposatzen duen taula hierarkikoan oinarrituko gara⁹²:

Informazio berria → ez mugatua Aurretik emandako informazioa → mugatua “Super emana” → izenordaina “Hiper-emana” → elipsia.
--

Honen arabera, elipsiak adieraziko luke garbien solaskideak aldeztu aurretik ezaguna duen informazioa eta, ondorioz, ezaba daitekeena.

Azter dezagun corpusean atzematen dugun jokabidea:

— Eta azken urteotan euskal gaietan egin ditugun *aurrerapenez* miretsirik baldin bagaude —**ai, aurrera egin bagenitu beti aurrerapen horiek!**— ez dago ahaztutzerik aurrerapen horiek, gaurko izaerak eta egoerak, aldi igaroetan dutela erroa eta oinarria, batez ere oraindik orain, atzo esan dezakegu, euskaraz mintzatzen, hitz lauz nahiz neurtuz, ahalegindu ziren idazle eta bertsolariengan. (LIB II: 52).

E1 oinarritzko enuntziatuan “euskal gaietan egin ditugun aurrerapenak” aipatu ditu. Horretarako mugatu plural soila darabil; informazio hau, bada, pentsa dezakegu ez dela informazio erabat berria, baina, halere, ez dago “super-emana”. Horren lekuko, E2 enuntziatu parentetikoan, elementu berari erreferentzia egiten dionean, ez du mugatu soila (artikulua) erabiltzen; “Aurrerapen” hitza “hori” determinatzaile erakuslearekin lagundurik paratzen du.

⁹² Guk informazio hau Osaren lanetik (1990: 42) jaso dugu.

Maiz aski, ordea, informazio zaharra ez du bere deizio eta guzti aipatu beharrik; aski du izenordeetara jotzea, informazioa aski ezaguna delako eta ulertzeko ez dagoelako errepikatu beharrik:

— Ez da noski Soroa, orain dakigunez, euskal teatroaren hazia lehen aldiz erein zuena, *ospe hori* —**eta ez hori bakarrik**— Barrutiaren aramaioarrari dago-kionez gero, bai ordea euskal teatro berriaren aita, eta teatro berri hori baizik ez da izan Euskalerrian bizi iraunkorrik ezagutu duenik. (LIB II. 53).

E1 oinarrizko enuntziatuan osagaia mugatuta dago (ez artikuluekin soilik, erakusle bidez baizik). Badirudi, bada, informazioa arras ezaguna dela, “super emana” dagoela eta, ondorioz, informazio zaharrari erreferentzia egiteko aski du izenordainarekin.

Informazioa “hiper-emana” dagoenean, elipsira jotzen du:

— Egilearen iritziak —**eta norenak ez?**— okerrak izan daitezke hemen edo han (LIB I: 130).

Ez du “noren iritziak” esaten, “norenak” baizik. Determinatzaileak berak adierazten digu izena isilpean gordetzen duela. Bai erakusleen kasuan, bai mugatzailearen kasuan ere, oso ohikoa da izena ezabatzea. Ezabaketa hori egiteko, noski, adibide horretan bezala, izen horren erreferentzia testuingurutik erraz berreskura daitekeela segurtatu behar dugu. Mugatzailearen kasuan, adibi-deak erakusten digunez, oso ohikoa da ezabaketa aurrean genitibo marka da-raman izen bat dagoenean.

Halarik ere, aditz kopulatiboa da maizenik isilean gordetzen duena:

— “Joanak joan”-en gaia, **hau ere gauza nabaria**, Etxahunen bizitza da. (LIB I: 49).

— Gisa horretako predikua, **eta luze xamarra aukeran**, da goian aipatu dugun Stanley Kramer'en film hau (ZIN: 193).

“Hau ere gauza nabaria *da*” nahiz “eta prediku hori luze xamarra *da* auke-ran” bezalako enuntziatuak ulertu beharko genituzke, baina ez da beharrezkoa eta horren adierazgarria elipsia bera da. Elipsia da, izan ere, sistemako perpausen eta testukoien edo enuntziatuen arteko amildegia ongien markatzen duena (Osa 1990: 42). Sistemako perpausak bere osotasunean emanak izan behar dute; testukoetan, aldiz, gutxienak lirateke osorik ematen direnak; izan ere,

komunikazio egokiaren helburuak hutsik egin gabe bete ahal izateko ez du osorik eman beharrik ikusten.

Elipsia diogunean, pragmatikaren ekonomiazko kooperazio-printzipioen (edo laguntza-hastapenaren) aginduz gauzatzen den elipsiaz dihardugu. Elipsiak errekuera daitekeen elementuen ezabaketa esan nahi du hemen.

Baina hau da guri gehien interesatzen zaiguna: elipsiaren nahiz sare-anaforiko-kataforikoen kasuan Griceren (1975) kooperazio edo laguntza-hastapenak; hots, “maxims of conversation” nahiz “conversational principles” direlakoak sartzen direla jokoan.

Griceren kooperazio printzipio horiek egon daudenik inork ez du zailtasun jartzen, inork ez baitu ukatzen solaslagunen laguntzeko borondata, komunikazioak aurrera egin dezan. Bada, beraz, solaskideen artean (esatari-norentzakoaren artean) kooperazio lege-multzo bat, informazio sail zabal bat baliabide linguistikoak laburtuz, arinduz, nahiz isilduz eman ahal izateko.

Garbi dago, bada, erreferentzien-sarea bideratzeko baliabide horiek guztiak zilegi direla eta E1 eta E2 enuntziatuen artean gertatu ere gertatzen direla.

4.3.3.2. Harreman kataforiko-anaforikoak

Harreman anaforikoa eta kataforikoa gauzatzeko, Mitxelena, oro har, erakusleez baliatzen da. Zeintzuk dira Mitxelenak erabilera anaforiko-kataforikoetarako gehien darabiltzanak? Erabileran sistematizaziorik edo erregularitatek atzeman ote daiteke edo bata zein bestea bereizi gabe darabiltza?

Jarraian erakusleen graduaren eta erabilera anaforiko eta kataforikoaren artean dagoen harremana izango dugu azterkizun.

4.3.3.2.1. HAU, lehen graduko izenordain erakuslea

Goiburuan bertan “izenordain erakusleak” izendatu baditugu ere, atal hau jorratzen hasi aurretik nabardura bat egin beharrean gara. Garbi dago, askotan “izenordain” baino, apika, egokiagoa litzatekeela “segmentu-orde” edo “anaforiko” soil izendatzea. Bestela ikus adibideok:

a) Barcelonan egina, erdarazkoa berbera da, irudi eta guzti. Baina, **eta hau da berri pozgarria guretzat**, erdarazkoarekin batera, euskarazkoa ere salgai dago gure artean⁹³. (LIB I: 133).

b) Eta, **hau da beltzena eta gogorrena**, gertakari berbera bi alditara entzuten baldin badugu—gaurko neska mutilek irakurtzen dituzten nobeletan edo aintzinako poema epikoetan bezala edertua eta goratua, edo arinago eta lehenago zenbait idazlek ohi duten bezain beztua eta itxuratxartua—, alderik politena ez dela beti, ezta maizenik ere, egiazkoena izaten. (ZIN: 130).

Hau izenordainak ez du E1 enuntziatuko elementu bakarra erreferentziakide; ondoren deskribatzen den egoera bere osotasunean ordezkatzeko du: berri pozgarria zein den (a) edo, berarentzat beltzena eta gogorrena zer den (b) hain zuzen. *Hau* da, maiz, ondoko enuntziatuan deskribatzen den prozesu, egoera edo baldintza-multzoa ordezkatzeko du. Eta alde horretatik kasik hobeto datorkigu *izenordain* deitu baino *segmentu-ordain* deitu.

Ñabardurak ñabardura, nahiz elementu bat izan nahiz segmentu oso bat izan erreferentziakide, gramatika tradizionalan erabilitako izendapena hobetsiko dugu, nahasketak saihestearren eta bereziki gure analisiaren helburua ez delako terminologia-auzi horretan sartzea.

Atal honetan aztertuko ditugun erakusle guztiak (nahiz izenordaina izan nahiz mugatzailea izan) E2 enuntziatu parentetikoan agertzen dira, baina E1 enuntziatuan dute beren erreferentziakidea. *Hau* erakuslearekin, harreman-sarea ezkerretik eskuinera ehotzen dela esango dugu:

— [E1 - E2 - E1] eskeman, E2ren ondotik datorren segmentura, eta

— [E1- E2- E3] eskeman, E3 oinarrizko enuntziatura zuzen-zuzenean

Beraz, harreman kataforikoa gauzatzeko Mitxelenak *hau* lehen graduko erakusle izenordaina nahiz erakusle determinatzailea darabil, bai bere forma neutroan (*hau*), bai bere forma indartuan ere (*haxe...*). Erreferentziakidetasun-katea ondoren datorrenarekin ezartzen duenez gero, bitarteko egokia gertatzen zaio gertakizunen kontaketa intriga eta “suspense” itxura txertatzeko, baina bereziki, komunikazio-estrategia atalean ikusiko dugun bezala, testu zatiak lotzeaz gain ondoren datorrena iragartzeko. Horrela, informazioa era es-

⁹³ Azpimarratuta doan segmentua, enuntziatu parentetikoan agertzen den erakuslearen arreferentziakidea izango da. Letrakera lodiz, orain artean bezalaxe, enuntziatu parentetikoak nabarmenduko ditugu.

trategikoan antolatzeko aukera eskainiko dio Mitxelenari, Esnalek (2008) aipatzen dituen atzerakergei eta pausaldiak markatzeko zailtasunari aurre eginaz.

— Horien guztien gain, **eta hau da hemen dihoakigun auzia, ez dakit ia ezer zezenei eta zezenketari buruz.** (LIB I: 92).

— Baina, **hau jakin nahi genuke poliziak bezala, nola gertatu dira gauzak.** (ZIN: 130).

Garbi dago goiko adibide horietan enuntziatu parentetikoan agertzen den lehen graduko erakusleak baduela iragarle funtzioa: esatariarentzat zein informazioak duen garrantzia iragarriko digu; zein informaziori arreta eman behar-ko geniokeen iragarriko digu, informazio berria delako eta esatariak berariaz garrantzia eman dion informazioa delako, gainera. Atzerakargak arintzeko ez ezik, baliabide egokia gertatzen zaio informazioa antolatu eta norentzakoaren begiak informazio zehatz batera zuzenduz, informazio jakin bati arreta ipintzeko. Alde horretatik esaten dugu egitura parentetikoek informazio-egituraren hari nagusian ere eragiten dutela.

Informazioa aurreratzeko estrategia hori, ordea, ez du sare-kataforikoa bideratzeko gai den erakusle bidez bakarrik gauzatzen. Egiteko berbera ikusten diegu erlatibo bidezko era honetako ondorengo adibideei ere:

— Etxeberri Ziburukoak maiz darabil kristau, oraingo gipuzkoar baten antzera, baita, **are harrigarriagoa dena, dongea** ere. (LIB II: 67).

— Ongi daki beti gaiaren berri, zein ere baita, Fagoagak; mendean du burutik burura, eta ezin hobeki daki, **zailagoa dena, dakiena arin eta dotore esaten.** (LIB II: 146).

Erlatibozko egiturekin, edo hobeto, ardatz agerikorik gabeko erlatibozko egiturekin erdiesten duen efektua, “hau” erakuslearekin lortzen duen berbera dela esaten ausartuko ginatke (C tipoa aztergai dugunean sakonduko dugu).

a) HAU erakuslea balio anaforikoz

Hau erakuslea beti balio kataforikoa bideratzeko erabiltzen ote du Mitxelenak, edota balio anaforikoz ere ba ote darabil?

Garbi dagoena da “hau” erakusleaz, oro har, ez duela anaforazko kateamendurik egiten. Baditugu, ordea, bi adibide “hau” (edo, hobeto, “hau” erakusletik eratorritakoa) erakuslea balio anaforikoz erabiltzen duelako adierazgarri:

— Senarra Iñaki (**bonela du izena, ez dut nik bataiatu**) pelotari izan nahi zuen eta arrantzan gelditua. (ZIN: 133).

— Zenbait berrirekin agertu zaigu Oskillaso —**bonela deitu beharko dugu egilea, bere izena salatzea debekatua daukagunez gero**— “Muttiko kaletarrak Bizkaian” izen ondokoa daraman liburu azalez eta mamiz ikusgarri eta irakurgarri honetan. (LIB II92).

Adibide horietan ez da dudarik “hau” erakusletik eratorritako “honela” erakusle izenordainak erreferentzia-katea aurrez paratua dagoen *Iñaki* nahiz *Oskillaso* osagaiekin ezartzen duela.

Bi adibide horiek kenduta, ordea, gainerako guztietan, ez da dudarik, “hau” lehen graduko erakuslea balio kataforikoz darabil. Batzuetan, bere forma neutroan agertu ordez, forma indartuan ere erabiltzen du:

— Han-hemenka, **eta hauxe da aipa dezakedan alde txar bakarra, motz** agertzen dira, osatu gabe, zenbait aipamen: izenetan ere, hizkuntza arrotzetari-koetan batipat, badira zenbait oker. (LIB II: 148).

Bada adibide bat “hau” erakusleak erreferentziakidetasuna zeinekin gauzaten duen zehazten oso zaila dena. Garbi dago ez dela kataforikoa eta izatekotan edo anaforikoa da edo bere erreferentziakidea testutik at dago:

— Euskal nobelak ez dira asko —**eta hau bezala erdarara itzuliak izanak gutxiago**— eta azkenengo argitaraldia, Durangon 1906ean egina, ez zen erraz aurkitzen (LIB II: 43).

Hau erakusleak aurretik datorren “nobela” hitzari egin diezaioke erreferentzia edo eskuartean duen nobelari; hau da, izate fisikoari⁹⁴.

Beste zenbaitetan lehen graduko erakusletik eratorritako formetara ere jotzen du. Esaterako:

— Badu liburuak hitzaurreaz landara beste hitzaurre edo erdiko hitz bat, arras biziki, egoki eta, **bonela esan badaiteke, tolesgabeki** idatzia. (LIB II: 9).

⁹⁴ Holakoetarako, hau da, testuaren elementu jakin bat interpretatzeko behar dugun informazioa testuan ez, baizik eta egoerazko testuinguruan bilatu behar dugunerako “erreferentzia exoforiko” terminoa erabili dute Halliday eta Hasanen ildotik abiatuz autore batzuk (García Azkoagak 2004: 75).

Azkenik esan dezagun baduela adibide bat bederen “hau” erakuslea harreman diaforikoa bideratzeko darabilena; hau da, erreferentzia-sarea bi aldetara bideratzen du:

— Diren baino hamar halako ardanegi gehiago irekiko balira —ez da hau nik asmatua—, ez lirateke hordiak hamar aldiz gehituko. (ZIN: 152).

Honenbestez, laburbil ditzagun erabilerok tauletan. Horrela, argiago ikusteko parada izango baitugu.

LEHEN GRADUKO ERAKUSLE IZENORDEA: HAU							
E2 enuntziatuko izenordeak bideratzen dituen harreman sareak	NEUTROA			ERATORRIA	INDARTUA	ZENBAT ADIBIDE	% ZENBAT
	MUGATU SINGULARRA	MUGATU PLURALA	MUGAGABEA				
ANAFORA: E1-i edo E2ren aurreko atalari egiten dio erreferentzia: E1-E2-E1 edota E1-E2-E3	HAU (0)			HONELA (2)		2	%11,76
KATAFORA: E3ri edo E2ren ondotik datorren atalari egiten dio erreferentzia: E1-E2-E3	HAU (10)	HAUEK (1)		HONELA (1)		12	%70,58
DIAFORA: E2ren aurretik naiz ondotik datorrenari egiten dio erreferentzia	HAU (2)					2	%11,76
EXOFORA: E1 eta E3 oinarritzko enuntziatuetatik at: (testuinguruari lotuta)	HAU (1)					1	%5,88

Balio kataforikoa edo gertakizunak aurreratzeko egitekoa “hau” erakusle izenordainarekin edo determinantearekin bakarrik lortzen ote du? Edota bada beste erakuslerik egiteko horretara berezi duenik?

Galdera horiei erantzuteko bigarren eta hirugarren graduko erakusleekin sortzen dituen erreferentzia-kateak aztertuko ditugu, erantzuna azterketa horietan bertan kausituko baitugu.

4.3.3.2.2. *HORI, bigarren graduko izenordain erakuslea*

Harreman anaforikoa bideratzeko berezi ditu, oro har, bigarren graduko izenordain erakusleak: E2 enuntziatu parentetikoan agertzen direnek erreferentziakidea E1 enuntziatuan dute, parentetikoaren aurretik emana.

— Gizonak bere eskuko duen borondatetik datorren gaitza, ordea, **eta hori da batipat gaitza guretzako**, ez da ia ageri. Gizonagandikako gaitzik ez bada, beraz, ez da egiazko dramarik ere. (LIB I: 101).

Atal honetan aztertuko ditugun erakusle guztiak (nahiz izenordaina izan nahiz mugatzailea izan) E2 enuntziatu parentetikoan agertzen dira, baina E1 enuntziatuan dute beren erreferentziakidea edo aurrekaria. Beraz, harreman-sarea eskuinetik ezkerreara ehotzen dutela esango dugu:

- [E1 - E2 - E1] eskeman, E2ren aurretik datorren segmentura, eta
- [E1- E2- E3] eskeman, E1 oinarritzko enuntziatura zuzen-zuzenean.

Koldo Mitxelenak, bada, eskuinetik ezkerrearako harreman anaforikoa gauzatzeko *hori bigarren graduko erakuslea* bereizi du, bai izenordain funtzioan bai mugatzaile gisa:

— Ez zen berez hiztun trebe horietakoa —**Jainkoaren dohaia izaten da hori**—, jakintza gizona zen izatez, ezer bazen. (LIB I: 120).

— Neurritz gaineko gizona, jenioa —**bitz hori hamaika aldiz entzuna dugu**—, ez da besteen legetara makurtzeko sortua. (ZIN: 136).

— Hizkuntza bat ikasi behar edo nahi duenarentzat, gramatika ez da —**hori behar luke behintzat izan**— lasterbide bat besterik, igo behar duen aldapa latza menderatzeko eskeintzen zaion laguntza eta erraztasuna. (LIB II: 62).

Azkenengo adibide horretan duda-muda sortzen zaigu “hori” anaforikoa, kataforikoa ala harreman “diaforikoa” bideratzeko gai ote den zehazterakoan. Ez baita erraza jakiten “hori” izenordainak “gramatikari” ala “lasterbideari” egiten dion erreferentzia, edota biei. Hala balitz, hau da, biei egingo balie erreferentzia, Delomier eta Morielekin (1986) bat eginez esango genuke E2 enuntziatu parentetiko harreman diaforikoaren topagune dela; bere erreferentzia-esparruak E1 eta E3 oinarritzko enuntziatuak biltzen baititu, edota [E1- E2 -E1] eskema onartuz gero, erreferentzia-sarea bi aldetara bideratzen baitu.

E2 peut être le lieu d’une représentation diaphorique, englobant dans son domaine référentiel à la fois E1 et E3, le fait qui atteste là encore que E2 ne se situe pas au même niveau que E1 et E3. (Delomier & Morel 1986: 155).

Bestalde, Mitxelenak ez du beti “hori” erakuslea bere horretan (bere forma neutroan, alegia) erabiltzen; maiz aski, “hori” erakuslearen forma indartuetara jotzen du, baina forma indartuok ere, oro har, harreman anaforikoa bideratzeko darabilta.

— Ez zara erraz damutuko, **horixe aldez aurretik esan diezazuket**, liburu hau erostez. (LIB I: 146).

Horrelako adibideak ugariak dira corpusean; hau da, askotan darabil balio anaforikoarekin aurretik emana ordezkatzeko *hori* bigarren graduko erakuslea, bere horretan nahiz bere forma indartuan. Halere, oso emankorra gertatzen zaio harreman anaforikoa bideratzeko *hori* erakuslea deklinatzea: *horretarako*, *horretatik*, *horietan*, *horrekin*, *horrelako*, *horrelakorik*, *horretan*, *horrexegatik*, *horretaz*, *horren*, *horrenbeste*, *horretakoak*, etab.

— Hizkera berriz —**horretaz ausarkiago mintza gintezke**— ederra eta ugaria. (LIB I: 47).

Honenbestez, “hori” bigarren graduko izenordain erakusleak eta bertatik eratorritakoak, oro har, erabilera anaforikoa erakusten du. Zenbaitetan, ordea, ikusi dugu harreman diaforikoa ere bideratzeko gai dela. Baina, Mitxelenak *HORI*ren erabilera kataforikorik egiten ote du?

Bere corpusean bada adibide bat argi eta garbi kataforikoa dena:

— “Zein dut horretarako biderik erosoena eta, **horrela esan badaiteke, dotoreena?**”, galdetzen dio bere buruari aurreratzean bizilagunik gabe, “txoria airean bezala”, bizi nahi duen senar gizarajoak. (LIB:128).

HORI eta eratorritakoak, bestalde, erabili erabiltzen ditu testutik at dagoen zerbaiti erreferentzia egiteko ere (harreman exoforikoa). Alde honetatik bat gatz Agirrerekin dioenean erakusleek *kotestutarekin* nahiz *kontestutarekin* harremanak bideratzen dituela:

Lan honetan aztertzen diren klase morfologikoez [erakusleek] kotestuan, kontestuan edo jeneraltasunean seinatzeko zeregina dute, espazio fisikoan, diskurtsiboan edo sintetiko hutsean erreferituz alegia, kohesio, konexio edo aktualizazio funtzioak betez. (Agirre 1991: 379).

Gerta daiteke, bada, enuntziatu parentetikoan agertzen den izenordainaren erreferentziakidea testutik at, *kontestuan* aurkitzea, eta *ez kontestuan*, edo testuan bertan. Horren adierazgarri, honatx adibide bat corpusetik aterata:

— Eta ez dezazula Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbi ez deritozulako. (LIB I: 40).

Argi ikusten da, nahiz eta “horrekin” erakuslea izenordain izan beharrean determinante izan, erreferentziakidea norentzakoa bera dela; hots, komunikazio egiturako zutabea edo koordenatua bera. Eta, ondorioz, testutik at dago, nahiz eta jakin testuan bertan dinamikoki eragiten duela.

Gatozen, harreman-sareak laburbilduz, taula batean ematera.

BIGARREN GRADUKO ERAKUSLE IZENORDEA: HORI						
E2 enuntziatuko izenordeak bideratzen dituen harreman sareak	NEUTROA			INDARTUA	ZENBAT ADIBIDE	% ZENBAT
	MUGATU SINGULARRA	MUGATU PLURALA	MU-GAG.			
ANAFORA: E1-i edo E2ren aurreko atalari egiten dio erreferentzia: E1-E2-E1 edota E1-E2-E3	HORI (17) HORRELAKORIK (3) HORRETAN (3) HORRELA (1) HORRETARAKO (3) HORRETAZ (1) HORRELAKOAK (1)	HORIETAN (1) HORIEK (1) HORIETAKO (1)		HORIXE (2) HORREXEGATIK (2) HORREXEK (1)	37	%84,09
KATAFORA: E3ri edo E2ren ondotik datorren atalari egiten dio erreferentzia: E1-E2-E3	HORRELA (1)				1	%2,27

BIGARREN GRADUKO ERAKUSLE IZENORDEA: HORI						
E2 enuntziatuko izenordeak bideratzen dituen harreman sareak	NEUTROA			INDARTUA	ZENBAT ADIBIDE	% ZENBAT
	MUGATU SINGULARRA	MUGATU PLURALA	MUGAG.			
DIAFORA: E2ren aurretik naiz ondotik datorrenari egiten dio erreferentzia	HORI (4)	HORIETAKOA (1)			5	%11,36
EXOFORA: E1 eta E3 oinarriko enuntziatuetatik at: komunikazioko koordenatu nagusiei egiten dio erreferentzia norentzakoari, testuinguruari (kontestua, kotestua)	HORREKIN (1)				1	%2,27

4.3.3.2.3. HURA, hirugarren graduko izenordain erakuslea

Hirugarren graduko izenordain erakuslea beste biak baino gutxiago erabiltzen du erreferentziatzeko sareak sortzeko. Baina erabiltzen duenean, balio anaforikoz darabil:

— Harako “Viva Zapata”n —**Elia Kazanena hura ere**— ezpain gainean zeraman bigote zarpail haren beharrik ez du orain, jakina, eta orduko kartoi-itxurako gelditasun hura ere ez zaio nabari. (ZIN: 124).

— Hitzak aldaturik, bigarren argitaraldia (**hobetua hura ere**) hartu dute gidari, lehenbizikoa, Agirrerena berarena, hartu beharrean. (LIB I: 179).

Horrelakoak, esana dugunez, ez dira ugari corpusean; hau da, E2 enuntziatu parentetikoaren eta E1 oinarriko enuntziatuko segmenturen baten artean harreman anaforikoa gauzatzeko “hura” hirugarren graduko erakusletara jotzea ez da batere ohikoa.

Gehiagotan, forma neutroan baino gehiagotan alegia, *HURA* erakuslearen forma indartuetara jo ohi du:

— Buruz dakigun ipuin honek, haurtxorik bildurtiena asaldatuko ez duten Robinsonen ibilierak, *berak esanda*, uki gaitzake. (ZIN: 153).

— Eta berak bakarrik daki, *eta berari entzun diogunak ere bai zerbait*, nolako neke-larriak pasa zituen harako udaldi hartan, Nafarroan gora eta Nafarroan behera galdezka zebilelarik. (LIB II: 156).

Ikus dezagun taula bidez:

HIRUGARREN GRADUKO ERAKUSLE IZENORDEA: HURA							
E2 enuntziatuko izenordeak bideratzen dituen harreman sareak	NEUTROA			BI-HURK.	INDARTUA	ZEN-BAT ADI-BIDE	% ZEN-BAT
	MUGATU SINGULARRA	MUG. PL.	MUGAG.				
ANAFORA: E1-i edo E2ren aurreko atalari egiten dio erreferentzia: E1-E2-E1 edota E1-E2-E3	HURA (3)				BERAK (1) BERARI (1) BEREN ARTEAN (1)	6	%100

4.3.3.3. Ondorioak

- 1) Corpusetik ateratako datuak sistematizatzeko atera ditugun taula horiek erakusten digutenez, Mitxelenari E2 enuntziatu parentetikoaren eta E1 (edo E3) oinarrizko enuntziatuaren arteko harreman-sarea bideratzeko erakusleak emankorrak gertatzen zaizkio, bai izenordain bezala eta bai determinatzaile bezala ere. Halaz ere, izenordainen erabile-ra zaigu bereziki interesatzen eta horiei erreparatu diegu bereziki.
- 2) Horietatik guztietatik etekinik handiena “hori” bigarren graduko erakusleari ateratzen dio: guztira 43 adibide agertzen dira corpusean. “Hori” bigarren graduko erakusle izenordaina (nahiz erakusle determinatzailea) bereziki sare anaforikoa bideratzeko darabil eta modu kataforikoan adibide bakarren bat besterik ez dugu aurkitu. Joera hori jada

Lafittek (1979) eta Igone Zabalak (1996) besteak beste esandakoarekin bat dator.

- 3) Guztia ez da, ordea, erabilera anaforikora edo kataforikora mugatzen. Delomier & Morelek (1986) proposatu bezala, zenbaitetan erreferentzia-sarea ez da aurrekoarekin edo atzekoarekin gauzatzen; zenbaitetan erreferentziakidea bietan aurkitzen da. Erabilera horri *diaforikoa* deitu diogu (8 adibide). Eta bada, azkenik, erreferentziakidea oinarrizko enuntziatutik at agertzen denik (exofora); baita testutik at dagoenik ere. Maiz aski, erakusle izenordainek komunikazioko koordinatu nagusiei egiten diete erreferentzia: dela norentzakoari, dela testuinguruari (kotestuari nahiz kontestuari). Horrelako bi adibide ditugu.
- 4) *Hau* lehen graduako erakusle izenordaina erabilera kataforikoetarako darabil Mitxelenak. Hamabost adibidetatik, hamarretan harreman horixe ikus daiteke. Eta bi adibide dira (bat dudakoa) erabilera anaforikoa dutenak. Gainerako bi adibideek harreman diaforikoa bideratzen dute eta batek oinarrizko enuntziatutik at du erreferentziakidea.
- 5) Erreferentziakidetasun-sarea anafora bidez ez du *hori* bigarren graduakoz bakarrik gauzatzen. Aski esanguratsua da *hura* hirugarren graduako erakuslea ere erabilera horretara bideratu duela. Baita (ia ugaria-
goak diren) bere forma indartuak ere. Aurkitu ditugun adibideak urriak direnez gero, agian, ez da bidezko orotariko ondorioztat hartzea, baina joera hori atzematen dela esaten ausartuko ginатеke.
- 6) Erreferentziatzko kate horiek guztiek, bada, testuaren ehundura ehotzen dute, eta bereziki adierazten E1 oinarrizko enuntziatuaren eta E2 enuntziatu parentetikoaren artean egon daitekeela ageriko loturarik, nahiz eta lotura testu mailakoa izan eta ez perpaus barnekoa. Holakoak dira B tipoari jarraitzen dioten parentetikoak.

Erakusle izenordainei esker gauzatzen duen harreman-sarearekin amaituta, hel diezaiozun kohesio-mekanismoak aztertzeke hautatu dugun bigarren atal nagusiari; hau da, E1 eta E2 enuntziatuaren artean gauzatzen diren konexio-mekanismoei.

4.3.4. KONEXIO-MEKANISMOAK

E1 eta E2 enuntziatuen arteko kohesioaren adierazle, corpusean agertzen diren konexiozko prozedurak aztertuko ditugu eta baita corpusean duten maiztasuna ere.

Taula 1: Lokailuak

Testu-mailako Konexio-mekanismoak	Partikulak edo unitateak	Zenbat adibide	% zenbat
Lokailuak			
ONDORIOZKOAK	BERAZ	1	%3.44
	BADA	1	%3.44
	HORRENBESTEZ	2	%6.89
AURKARITZAKOAK	ORDEA	2	%6.89
	BAINA	6	%20.68
	HORRATIK	1	%3.44
	NOLANAHI ERE	2	%6.89
	HALERE	1	%3.44
	HALARIK ERE	1	%3.44
	HALAZ ERE	1	%3.44
	DENA DEN	1	%3.44
	GERO	2	%6.89
EMENDIOZKOAK	GAINERA	2	%6.89
	ERE	2	%6.89
	OROBAT	2	%6.89
HAUTAKARIAK	EDO 1	1	%3.44
	ALA	1	%3.44
GUZTIRA		29	%100

Taula 2: Testu markatzaileak: argudiozko⁹⁵ operatzaileak

Testu-markatzaileak	Partikulak, unitateak	Zenbat adibide	% zenbat
Operatzaile argudiozkoak			
INDARTZAILEAK (nabarmentzaileak)	ETA2	133	%71.12
	BATIK BAT	3	%1.604
	BATEZ ERE	4	%2.13
ADIBIDEGILEAK ⁹⁶	ESATERAKO	3	%1.604
	ESATE BATERAKO	2	%1.06
	ADIBIDEZ	1	%0.52
MURRIZTAILEAK	BEHINTZAT	33	%17.64
	BEHINIK BEHIN	2	%1.06
	GUTXIENEZ	1	%0.52
	BEDEREN	5	%2.67
GUZTIRA		187	%100

⁹⁵ Izendapena Esnal (2008) liburuko testu-antolatzaileen sailetik hartuta dago.

⁹⁶ Larringanek (1995) darabilen terminoa hobetsi dugu eta ez Esnalek (2008) darabilen “zehatzaile” terminoa. Izan ere, gure ustez, *esate baterako*, *esaterako*, nahiz *adibidez* antolatzaileek zehaztapena finkatu baino gehiago sail edo paradigma bateko adibideak ematen dituzte, baina saila bere osotasunean estali gabe, eta beraz, sailak irekia izaten jarraitzen du. Aitzitik, finkapenez, edo zehaztapenez dihardugunean, sail hori estalita geratuko da.

Taula 3: **Testu-markatzaileak: birformulatzailerak**

Testu-markatzaileak	Partikulak, unitateak	Zenbat adibide	% zenbat
Birformulatzailerak			
ESPLIKATIBOAK	HOTS	1	%1.61
	ALEGIA	20	%32.25
ZUZENTZAILERAK	EDO2	31	%50
	HOBETO ESAN	5	%8.06
	NOLABAIT ESATEKO	2	%3.22
	HOBE	1	%1.61
	HOBEKI	2	%3.22
GUZTIRA		62	%100

Taula 4: **Testu-markatzaileak: modalizatzaileak**

Testu-markatzaileak	Partikulak, unitateak	Zenbat adibide	% zenbat
MODALIZATZAILERAK	NOSKI	8	%24.24
	BEHARBADA	9	%27.27
	AGIAN	2	%6.06
	APIKA	1	%3.03
	EZTA ALDERATZEKO ERE	7	%21.21
	ZORIONEZ	1	%3.03
	DAMURIK	2	%6.06
	ZORITXARREZ	1	%3.03
	JAKINA	2	%6.06
GUZTIRA		33	%100

Guztira, aztergai dugun corpusean 311 enuntziatu parentetikok konezio-emaileren bat darama. Horietatik guztietatik emankorrena *argudiozko operatzaile* bezala izendatutakoak gertatzen zaizkio Mitxelenari eta sail horretan, bereziki, *eta* juntagailu-lokailua (artxikonektagailua) buruan izanik sortzen dituen enuntziatu parentetikoak.

Eta hori ez da kasualitatea izango. Hurrengo atalean egiaztatzen saiatuko garen bezala, enuntziatu parentetikoak, oro har, argumentazioan aurrera egiteko estrategia erretoriko-pragmatiko ezin hobeak gertatzen zaizkio esatariari. Eta eginkizun horretan argudiozko operatzaile horiez gain, modalizatzaileek (33 adibide) nahiz birformulatzaileek (62 adibide) ere bete-betean eragingo dute.

Goian esan dugun bezala, berezi ditugun sail hauetako partikula edo unitateez osatutako enuntziatu parentetikoek diskurtsoan duten eginkizuna edo horien erabilera estrategikoa aztertzeari hurrengo atal osoa eskainiko diogunez gero, forma aldetiko azterketa honetan soilik unitateen mugatzeari helduko diogu eta ohiko sailkapenetatik aldendu edo desberdintzen diren heinean izango ditugu azterkizun. Gure helburua ez baita testu-antolatzaile bakoitza berariaz aztertzea, ezta antolatzaile guztiak aztertzea ere. Baina bai emankorrenak eta aldi berean enuntziatu parentetikoaren ezaugarritzaile izan litezkeenak.

Beraz, jarraian, esanguratsuenak eta baliagarrienak (gehien erabiltzen dituelako) gertatzen zaizkion bi antolatzaile aztertuko ditugu: ETA *artxikonektagailua* eta EDO. Horrez gain, egitura parentetikoan duten eginkizuna ez da bete-betean orain arteko sailkapen eta gramatiketan deskribatu izan dena eta hori ere bada arrazoi aski berariaz aztertzeko.

4.3.4.1. ETA “artxikonektagailua” enuntziatu parentetikoaren buruan

Koldo Mitxelenak *eta* buruan daramaten egitura parentetikoei etekin handia ateratzen die, eta, B tipoa osatzen duten enuntziatu parentetikoei dagokienez, emankorrena baliabide horixe gertatzen zaio; aztergai dugun corpusean B tipoa osatzen duten 311 adibideetatik 133 mota honetakoak baitira.

4.3.4.1.1. *ETA buruan daraman enuntziatu parentetikoaren eta E1en arteko harremana*

Atal honetan, “artxikonektagailu⁹⁷” bezala izendatu dugun *eta* testu antolatzaile honek E2 enuntziatu parentetikoaren E1 oinarritzko enuntziatuarekin lotzen (koordinatzen) ote duen aztertzen saiatuko gara; alegia, *eta* buruan daralarik, aurreko enuntziatuarekin (dela enuntziatu horretako sintagmaren batekin) lotura sintaktikorik gauzatzen ote duen ikusten.

Ezer baino lehen erabaki beharreko auzitzat jotzen dugu hori; izan ere, enuntziatu parentetiko bezala definitzeko, lan honetan, muga-irizpideen artean oinarritzko enuntziatuarekin edo E1ekin lotura sintaktikorik ez izatea aurreikusitako dugu, eta, jakin badakigu, *eta* testu mailako funtzioa izan dezakeen **juntagailuen** artean sartu ohi dela (Euskaltzaindia 1990, 1994; Larringan 1995, Makazaga 1996); hau da, aldaketa-prozesu bat izan eta perpaus mailako juntagailu izateari uko egin gabe, testu mailan ere lokailu eginkizuna izatera pasa dela.

Zenbait ikertzailek (Larringan 1995: 295; Makazagak 1996: 54; Euskaltzaindia 1994) zuzen-zuzenean esan dute horrelakoak perpaus mailako funtzio bakar bat izateko bigarren aukera modura edo aukera bakar modura testu mailako funtzio bat izatera heldu direla. Ideia honek oso babes ona du lokailuen morfologia jatorrian⁹⁸ (gainera<gain + adlatiboa; aldiz<aldi + instrumentala; berriz<berri + instrumentala; orduan<ordu + inesiboa...). Horrela, lokailu izenpean jaso diren batzuek, jatorrizkotzat jo daitezkeen perpaus mailako funtzioa eta lokailu gisan aurkitu zaien testu mailako funtzioa dituzte aurretik. Horien artean aurkituko genuke *eta* artxikonektagailua ere⁹⁹

⁹⁷ *Eta* juntagailua lokailu gisa erabiltzeko ahalbidea dugula esango zaigu EGLU IIIan (Euskaltzaindia 1990:23): “Hortaz, *eta* bera ere lokailu izan daiteke. Horretarako aski da eten markatu baten ondoren, *eta* batez hasia perpausa. *Eta* horrek aurrekoarekin nolabaiteko lotura markatzen du baina perpaus elkartu bat osatzera iritsi gabe”. Guk “artxikonektagailu” deizioa ematen diogunean, Fuentesekin (2000) bat eginda, juntagailu eta lokailu izateaz gain, enuntziatu parentetikoetan behintzat, beste maila bateko informazioa gehitzeko ere gai dela adierazi nahi dugu. Larringanek (1995:78) ere aipatzen du *etari* “artxikonektari” deizioa eman izan zaiola.

⁹⁸ Euskaltzaindiak lokailuen aditzondo edo adberbio izaera oso nabarmena dela esango digu: “lokailuen morfologiak gehienetan argiro erakusten du aditzondo baten aurrean gaudela: aldiz < aldi+z; beraz <bera+z, eta abar)” (1994: 18).

⁹⁹ Ez ditugu hemen jasoko Euskaltzaindiak (1990), Larringanek (1995) eta Makazagak (1996) emandako zehaztasun diakroniko eta diasistematikoko guztiak, baina badugu azpimarratzeko zenbait puntu:

Hel diezaiogun, beraz, goian egindako galderari: ba ote dago lotura sintaktikorik *eta* buruan daramaten enuntziatu parentetikoaren eta E1 oinarritzko enuntziatuaren artean? Corpusak eskainiko digu galdera horri erantzuteko birtartekoa. Horretarako, bereziki, hiru alderdiri erreparatuko diegu:

1) *Eta* emendiozko juntagailu koordinatzailea izango balitz, *etarekin* koordinatzen den sintagmak perpauseko aditza pluralean agertzea izango luke eskakizun.

- a) Aita ***eta ama*** etorri ***dira***
- b) *Aita ***eta ama*** etorri ***da***

Alegia, komunztadurak¹⁰⁰ berak eskakizun du arau orokor gisa, aditza pluralean agertzea. “Emendiozko juntadurak, beraz, aditza plural komunztadura hartzera behartzen duela esan daiteke oro har” (Euskaltzaindia 1994: 49). Baina zer gertatzen da enuntziatu parentetikoetan *eta* bidez eransten den informazioarekin? Koordinazio kopulatiboa balitz aditza pluralean agertuko zatekeen, baina:

— Soinua, ***eta harekin batera hitza***, agertu *zenean* zineman, lehengo mutuan iraun zuen Charlotek. (ZIN 136).

— Japonen eta hemen gizona —***eta emakumea***— izukaitz baino bildurtiago, prestu baino berekiago, bihotz-zabal baino zitalago *dela*, alegia. (ZIN: 130).

Corpuseko adibide horiek erakusten digute enuntziatu parentetiko jakin horietan agertzen den informazioa, nahiz eta formalki sintagma izan, ez dela oinarritzko enuntziatuko sintagmarekin koordinatzen¹⁰¹. Hala balitz, gramati-

- a) Jatorrizko perpaus mailako funtzioa, oro har, aditzaren modifikatzailea da.
- b) Jatorrizko funtzioa betetzeko ahalmena galduta (*behintzat*, kasu) ala galdu gabe (*berriz*, esaterako), testu mailako funtzio bat betetzera heldu dira.

¹⁰⁰ Ikus Amundarainen tesi-lana (1997). Ikertzaile honek bi atal edozein juntatu ahal izateko baldintza sintaktiko eta semantiko-pragmatikoez dihardu. Horien artean, komunztaduraren faktorea aintzat hartzen du adibide jakin baten onargarritasuna (edo onargarritasunik eza) erabakitzeke.

¹⁰¹ Dena den, Euskaltzaindiak (1994: 49-57) arau orokor horri men egiten ez dioten egiturak ere aipatzen ditu eta juntadura pluraltzat hartzen ez duten kasuen artean, itxura batean behintzat, goiko adibidearekin zuzeneko lotura izan zezakeen honako hau dago: “kideko sintagmak” juntatzean zilegi da singularraren aldeko apustua egitea. Itxura batean diogu, izan ere, horrelakoetan ere funtsezko ñabardura bat egiten du eta ñabardura horrek, gure ustez, salbuespen-kasuetatik aterako luke goiko adibidea: kideko sintagmaz diharduenean sinonimoez edo oso hurbileko esanahi duten sintagmaz dihartu Euskaltzaindiak; erreferente bakarra dutela pen-

kala izateko, arau orokorrari jarraituz, aditzak pluralean joan beharko bailuke; Mitxelenak, ordea, singularrean darabiltza.

Baina — komunztadurarik eza— zer da Mitxelenaren idiolektoari dagokiona? Zer da euskarari soilik dagokiona? Ala autore baten estiloaz nahiz hizkuntzaz harago doa?

Gu hizkuntzaz gaindiko gertakaria dela esaten ausartuko gara; alegia, ez dela berariaz euskaraz bakarrik gertatzen. Auzi honetan, Geoffrey Numbergen aipua interesgarri gertatzen zaigu:

I should add one further qualification to these observations about the irrelevance of the parenthetical to the semantic and syntactic well-formedness of the embedding sentence. There may be cases in which the inclusion of a parenthetical adversely affects the acceptability of a sentence, as in (i) and (ii):

- (i) John is planning to attend.
- (ii) ?John (and perhaps his wife) is planning to attend.

I am inclined to say that (ii) is grammatical, though construal of the parenthetical here may create some problems for the parser associated with these structures. Certainly (ii) is preferable to (iii), where the embedding sentence would be ungrammatical without the parenthetical:

- (iii) * John (and perhaps his wife) are planning to attend. (Numberg 1990: 106).

Inpresioa da, beraz, ez dela soilik Mitxelenaren idiolektoari dagokiona, litekeena baita beste hizkuntzetan ere jokabide bertsua izatea.

Honenbestez, enuntziatu parentetikoaren buruan agertzen den *etak* pentsa dezakegu ez duela oinarrizko enuntziatuarekin (bere osotasunean hartuta), ez eta enuntziatu horretako sintagmaren batekin ere koordinaziorik gauzatzeko; gauzatuko balu, batetik, oinarrizko enuntziatuak ezingo luke singularrean agertu, pluralean baizik, eta, bestetik, ezingo litzateke E1eko egitura sintaktikoa urratu gabe kendu. Beraz:

tsa litekeen sintagmaz (op. cit, 51), eta gure adibidean, diskurtso ikuspegitik aztertzean berrartuko dugunez, egitura parentetikoan datorren erreferentea markatu, bereizi eta nabarmendu nahi du:

“Egiazko batuketa gertatzen denean, hots, batzen direnek erreferente zehatza badute, *Joxepa eta Joxepe*, adibidez, normala da pentsatzea sintagma hori plurala dugula.” (Euskaltzaindia 1994: 55).

- a) *Eta*, egitura parentetikoan buruan agertzen denean, ez da juntagailu koordinatzailea. Izatekotan lokailua litzateke, baina bigarren puntuan aztertuko dugu bi enuntziatu lokabe horien (E1, E2) arteko harreman semantikoa agerian uzteko balio ote duen, edota, aitzitik (edo horrez gain), beste maila bateko egituraren batekin gauzatzen ote duen lotura diskurtsiboa.
- b) Enuntziatu parentetikoa eta oinarrizko enuntziatua bi enuntziatu bere eskuko dira eta, beraz, E2 enuntziatu parentetikoak ez du eragiten E1 oinarrizko enuntziatuaren egitura sintaktiko eta semantikoan; hau da, enuntziatu parentetikoa kendu arren oinarrizko enuntziatuak gramatikaren aldetik zuzena izaten jarraituko du. Horrexegatik beragatik Geoffrey Numbergek (i i i) adibidea txartzat ematen du, enuntziatu parentetikoa kenduz gero, oinarrizko enuntziatua gramatikaren ikuspegitik ez litzatekeelako zuzena izango, ez bailuke komuntzaduraren araua beteko. Mitxelenaren adibideek ere beste horrenbeste erakusten dute.

Gure arrazoibidean aurrera egiten lagun diezagukeen bigarren gertakariak juntagailuen eta lokailuen arteko pilaketara garamatza.

2) Juntagailuen pilaketa, perpaus gramatikaren debeku

Ohiko bibliografian (Euskaltzaindia 1994) adierazi bezala, perpaus elkar-tu bat lotzeko funtzioa duten juntagailuak ezin pila daitezke, esangura harremana edozein delarik ere.

Odriozolak (2005), bereziki, juntagailu eta lokailuen arteko hainbat pilaketa aztertu ditu. Berak Euskaltzaindiak (1994) aztergai dituen juntagailuak erabiliz, *eta* emendiozkoa, *edo* hautakaria eta *baina* aurkaritzakoa izan ditu azterkizun.

Azterketa hori biziki ondo datorkigu, hondarrik hondarrean, *eta* antolatzailleekin osatutakoak ugari ditugulako corpusean. Baina ez horregatik bakarrik. Odriozolaren azterketak balio diezaguke, hein batean behintzat, hainbat lokailuen arteko metaketa nahiz juntagailu zenbaitena gramatikaren ikuspuntuaren arabera zuzena den edo ez zehazten. Bere helburua neurri batean horixe baita; lokailuei perpaus mailan ere nolabaiteko zeregina onartu eta frogatzea.

Hipotesi eta ikuspegi teoriko horren laguntzaz eta corpusaren laguntzaz, perpausera lerratutako gramatikaren arabera zuzenak ez diren hainbat adibide diskurtsuaren antolamenduan egokiak izan daitezkeela erakusten saiatuko

gara. Eta ikusiko dugu hainbat juntagailuren pilaketa perpausera mugatutako irizpideetan oinarrituz zuzenak ez izanik ere, gerta daitekeela diskurtsoan, antolamendu jakin batean (hots, enuntziatu parentetikoaren egitura), egokiak izatea. Eta egokiak badira, hain zuzen ere, oinarritzko enuntziatuaren eta enuntziatu parentetikoaren artean lotura gauzatzen ez dutelako dira, bi enuntziatu independente edo bere eskuko direlako eta, beraz, ezin har ditzakegu perpaus beraren barnean gertatzen den pilaketa bezala.

Odriozolak, artikulua horretan, *baina + edo* metaketa ez du gramatikaren aldetik zuzentzat ez eta testu aldetik ere egokitzen jotzen. Zilegi izan bekigu, juntagailuen metaketa frogatzea helburu dugunez, testu funtzioa bete dezakeen beste juntagailu batera ere esparrua hedatzea; garbi izanda, ordea, Odriozolak ez duela jarraian aztergai izango dugun metaketa berari aztertzen.

— **Baina + Eta metaketa**

Pentsa dezakegu goiko metaketa hori *Baina + edo* bezalaxe ez-gramatikalizat jotzea dela ohikoena:

Adibidez, *eta* eta *baina* biak juntagailu izaki, nekez jarri ahalko ditugu elkarren ondoan perpaus elkartu batean”. (Euskaltzaindia 1994: 10).

Baina zer gertatzen da enuntziatu parentetikoetan? Egitura jakin honetan oihartuko gara, izan ere, zenbaitetan Mitxelenak oinarritzko enuntziatuaren egitura sintaktikoa horrelako lokailu funtzioa duten juntagailuen ondo-ondoan¹⁰² hausten duela eta egitura parentetikoaren buruan gisa horretako beste lokailu bat paratzen duela. Horrela, jatorriz behintzat, juntagailu diren biak ondoz ondo paratuko ditu, nahiz eta bien artean, biak bereiziz, egitura parentetikoaren demarkazio grafikoa egon.

— *Baina, eta horrelakorik ez da sarri gertatzen*, orrialdez orrialde irakurri nuen, eskutik utzi gabe azkeneko “AMDG”-raino heldu arte. (LIB II: 99).

— Barcelonan egina, erdarazkoa berbera da, irudi eta guzti. Baina, **eta hau da berri pozzarria guretzat**, erdarazkoarekin batera, euskarazkoa ere salgai dago gure artean. (LIB I:133)

¹⁰² *Etaren* izaeraz gain, enuntziatu parentetikoaren demarkazio grafikoa aditzera ematen duen etena ere oso adierazgarria da. Dударik ez dago, halere, *eta* egitura horietan juntagailu ez dela frogatzeko ongi datozkigula.

Adibideek erakus diezagukete, *eta* buruan duen enuntziatu parentetikoaren hurrenkera horretan koka badezake bi enuntziatu ezberdin direlako egin dezakeela; izan ere, batetik, perpaus berean ez da zilegi *baina* eta *eta* ondoz ondo paratzea eta, bestetik, ez dugu uste koordinazio arrunt baten aurrean gaude-nik, ez behintzat proposiziozko edukien arteko koordinazioaren aurrean. Komunikazio eginkizunaren atalean aztertuko duguna aurreratuz, diskurtso-maila ezberdin bateko informazioa txertatzeko, gehitzeko edo emendatzeko darabil *eta* konektagailua; hau da, modalizazio mailako informazioa txertatzeko kasu horietan.

Mitxelenaren erabilera horrek ere goian atera dugun ondorio berera garamatza. Azken batean, egitura parentetikoaren buruan agertzen den *eta* artxi-konektagailuaren egitekoa ez dela, gure ustez, perpausa elkartzeko funtzioa duten juntagailuena.

3) Lokailu¹⁰³ pilaketa testu-gramatikarentzat zilegi

Goian ikusi dugun juntagailuen arteko metaketak aukera gutxi zuen testu-gramatikaren ikuspegitik ere egokia izateko. Gerta daiteke, ordea, eta beheko adibideei erreparatu besterik ez dago horretaz jabetzeko, parentetikoaren buruan agertzen den *etak* aurrez aurre lokailuren bat edo esapideren bat izatea.

Lokailu deizioa bereziki Euskaltzaindiak (1990) *lokailu* izenaren pean aztertutakoak (*gainera, osterantzean, aldiz, beraz, izan ere...*) izendatzeko erabiliko dugu. Horiez gain, ordea, bada hainbat eta hainbat gailu, Makazagarekin (1996) bat eginez, *esapide* bezala izendatuko ditugunak (*zernahi gisaz, edonola ere, ildo horretatik...*), edo, Esnalekin bat eginez (2008), *testu-markatzaile (hobeto esan, esate baterako, lehenik/bigarrenik...)*, nahiz *adberbio-esapide (atzera egin, kasu hontan...)* gehiago direnak.

Ohiko lokailuen eta esapideen arteko muga, ordea, ez da oso garbia. Euskaltzaindiak aipaturiko guztiak behar bezala ihartuak daudela pentsatu eta *gainera* bezalako hitz bakarrak lokailu direla esango dugu. Euskaltzaindiak, zerrendatzean, lokailu horiekin batera aipatzen dituen bai lokailu moduan erabil daitezkeen juntagailuei (*eta, edo, ala, baina*), bai oso arruntak diren beste hainbat esapide barne hartzen dituen multzoari (*nolanahi ere, ildo beretik, horren ondorioz, hala eta guztiz ere, halaz guztiz, etab.*) berriz, *testu-markatzaile*

¹⁰³ Lokailuak, EGLU IV gramatikan esaten denari jarraituz, “nolabaiteko perpaus batek aurrekoarekin duen lotura —esanahiari dagokion lotura, baina ez egiturazkoa— adieraziko du”. (Euskaltzaindia 1994: 19).

le deizioa emango diegu Euskaltzaindiak argitaratutako *Testu-antolatzaileak*. *Erabilera estrategikoa* liburuan (2008) agertzen den bezalaxe.

Oraingo honetan, bada, lokailu nahiz testu-markatzailatzat jo ditugun haien eta *eta* artxikonektagailuaren artean loturarik dagoen aztertzen saiatuko gara; hau da, holakoetan *etak* lokailu nahiz esapidearekin koordinaziozko loturarik gauzatzen duen aztertuko dugu.

Corpusean horrelako adibideak ugariak ditugu:

Ordea + eta

— Bestetik, *ordea*, **eta hemen badihoakit neri ere**, neurkera horren bidez esplika daiteke silaba jakinik ez duten kanta zaharren neurria. (LIB II: 107)

Ere + eta

— Amerikanoen etsaiek *ere* —**eta nork ez ditu begitan gutxi edo gehiago Europa zahar honetan?**— ez dute noski nahi beste algarra egin haien bizkarretik. (ZIN: 185).

Gainera + eta

— Esanak oroitarazten dit hor daudela, Oteizak oldar bizian eraso dien etsaien artean, “Urkixotarrak” direlakoak ere: badirudi, *gainera*, **eta ez ninduke horrexek minduko**, neure buru tristea ez dabilela horrengandik urruti. (LIB II: 118).

Halaz guztiz+ eta

— *Halaz guztiz*, **eta inoren lumarik jantzi gabe**, aski harrigarriak dira gure mariñelen ibilerak. (LIB II: 57).

Adibide horietan guztietan, Oviedoko eskolakoei jarraituko bagenie (§2.2.), *etak* aurreko lokailu nahiz konjuntzioekin koordinaziozko lotura gauzatzen duela esango genuke. Gure ustez, ordea, holakoetan ez du maila bereko informazioaren arteko lotura-harremana bideratzen; ez du *dictum* mailan (edo proposiziozko-edukian) dauden bi enuntziatuen arteko lotura bideratzen. Gure ustez, elipsian dagoen enuntziatioarekin nahiz modalizazio-mailako informazioarekin baizik ez du lotura gauzatzen. Eta ezartzen duen balioa lotura baino areago “afektiboa” (Dessaintes 1960), enfatizatzailea, nabarmentzailea

(Larringan 1995: 117) berrindartzailea, berreslea (Fuentes 1998: 145) dela esaten ausartuko ginateke.

Esate baterako:

— *Halaz guztiz, eta inoren lumarik jantzi gabe*, aski harrigarriak dira gure mariñelen ibilerak. (LIB II: 57).

Gure ustez, *eta* lokailuak ez ditu bi segmentuak lotzen. Lehenik eta behin beharrezkoa da, goian esaten genuenez, *etaren* aurrean geldialdi bat egitea (demarkazio tipografikoak adierazten digu). Alde horretatik, egitura hau bazterreko egitura bezala agertzen da, entonazio aldaketa eta guzti. Hurrenkera aldatuz gero, honako egoeraren aurrean geundeke:

— “Eta inoren lumarik jantzi gabe [diot], halaz guztiz aski harrigarriak dira gure mariñelen ibilerak”.

Badirudi, “eta inoren lumarik jantzi gabe” horrek “diot” edo adierazpen mailako aditzen bat auresuposatzen duela; hau da enuntziatio-mailako azalpenen bat egiten duela. Beraz, honako zerbait uler dezakegu: “Aurka dagoen zerbait esan dut (halaz guztiz) eta gainera inoren lumarik jantzi gabe diot”.

Honenbestez, *eta* artxikonektagailuak oztopoa enfatizatu, hanpatu egiten du, eta guztia solaskideak jakinaren gainean baleude bezala aurkezten du. Lotura hori, ordea, beti ez da enuntziatio-mailan gauzatuko, eta aztergai ditugun adibideetan ere ez da beti erraz jakingo enuntziatu parentetikoaren buruan dagoen etak diskurtso mailako informazioa gehitzeko balio ote duen ala proposiziozko edukien arteko koordinazio soila ote den.

Laburbilduz, lehen atal honetan, *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoaren eta oinarritzko enuntziatuaren artean lotura sintaktikorik ez dagoela frogatzen saiatu gara, eta horretarako hiru froga nagusi erabili ditugu:

- a) Komuntadurari dagokiona: *eta* koordinatzailea izan balitz oinarritzko enuntziatuko aditza pluralean agertuko zatekeen.
- b) Juntagailu metaketari dagokiona: gramatikak debekatzen du bi juntagailu ondoz ondo paratzea. Egitura parentetikoan para badaitezke, bai entonazio aldetik bai sintaxi aldetik bi enuntziatu bere eskuko direlako para daitezke; bi diskurtso-zati independente direlako.
- c) Lokailu eta juntagailuen arteko metatzeari dagokiona: oinarritzko enuntziatuan doan lokailu nahiz esapideak maila berean (*dictum* mai-

lan) dagoen informazioarekin dagoen lotura adierazten du, eta *eta* arxikonektagailuak, berriz, gehienetan, makroegiturako informazio bategin gaiztatzen du lotura.

4.3.4.1.2. *Eta buruan daraman enuntziatu parentetikoaren egitura formal*

Eta buruan daraman E2 enuntziatu parentetikoak aditza eraman dezake edo ez. Beraz, alde horretatik, perpaus (nagusi¹⁰⁴) baten eitea izan dezake edo ta sintagma batena. Irizpide hori erabiliko dugu, bada, bi sailak bereizteko.

A) Aditz jokatua duen *eta* bidezko enuntziatu parentetikoak

Ugariak dira *eta* buruan eramatearen premisa betetzeaz gain, aditza daramaten enuntziatu parentetikoak (73 adibide). A tipoko enuntziatu parentetikoetan gertatzen zen legez, komunikazioko aditzak ugariak dira: “esan, aipatu, azaldu, hitza izan, mintzatu, norbaiti buruz aritu, irakurri”. Horrez gain, adimenari lotuagoak daudenak (“damutu, jakin, zalantza gelditu, gogorarazi, ezagutu, eskubidea ukatu, gogoia izan, auzi bihurtu”) nahiz sentimentuekin lotura dutenak (“mindu, beldurrak egon, poztu”) ere erruz darabiltza.

Adibideen maiztasunak erakusten digunez, ordea, gehien agertzen den aditza IZAN aditz kopulatiboa da, eta badu bere arrazoiak: lehen esana dugu *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoari esker esatariak E1 enuntziatuan esan duenari buruz, bere iritzia, bere balorazioa gehitzen duela (modalizazio-mailako informazioa), eta horretarako “IS NOR + Izena/Izenondoa + IZAN” egitura egoki datorkio:

— Barcelonan egina, erdarazkoa berbera da, irudi eta guzti. Baina, **eta hau da berri pozgarria guretzat**, erdarazkoarekin batera, euskarazkoa ere salgai dago gure artean. (LIB I: 133).

¹⁰⁴ Aditzak, azken batean, ez du menderagailurik edo marka formalik eramango. Gehienak horrelakoak badira ere, bada corpusean mendeko perpausaren marka formalak daraman adibideren bat edo beste:

- Gure hizkuntza dagoen baino landuago balego, pekatu larria litzateke, noski, mendea-ri eta garaiari dagokion giro jakin hori ez itzultzea. Gauden gaudenean, ordea, **eta inor gutxi saiatu denez gero giro berezien begitarte aldakorra itzultzen eta irakurleari erakusten**, ezin daiteke izan erru arina baizik, akats ezereza, Gazteluri egotzi diodana. (LIB II:106).
- Gerta baitaiteke, **eta maiz gertatzen baita**, zailtasun horren hogena idazlearen ez iza-tea. (LIB II:138).

— Beharrak eta indarrak batera joarazten ez gaituzteino —**eta txorakeria litzateke orduan euskaldun guztiak giputzen esanera egongo direla sines-tea**—, atzera begiratu behar dugu, euskalkiak are gehiago elkarrengandik bazter ez daitezen. (LIB I: 120).

A.1. E1 oinarritzko enuntziatuarekiko aldaketak

E2 enuntziatuak E1ekiko dakartzan aldaketak modu sistematiko batean biltzeko aditzean bertan islatzen diren haiei erreparatuko diegu.

1. Aditz moduaren aldaketa

E2ko aditzak maiz E1eko aditz moduarekin erkatuz aldaketak dakartza. Aldaketa nabarmenenak taula bidez laburtuko ditugu:

Aditz moduaren aldaketa		Zenbat adibide	% zenbat
E1 oinarritzko enuntziatua	E2 enuntziatu parentetikoa		
BALDINTZA	INDIKATIBOA	5	%22.72
AHALERA	INDIKATIBOA	7	%31.81
INDIKATIBOA	AHALERA	5	%22.72
INDIKATIBOA	AGINTERA	5	%22.72
GUZTIRA		22	%100

Goiko datuek erakusten digutenez, *etak* abiatzen dituen enuntziatu parentetikoetatik, 22 adibidek (aditza daramaten enuntziatu parentetikoek %27.13k) aditz moduan aldaketa dakarte E1 oinarritzko enuntziatuko aditzarekin alderatuz. Aldaketa hauetan bi joera nabarmen ditzakegu.

Batetik, E2 enuntziatu parentetikoarekin, balizko gertakariak (dela baldintzatuak, dela hipotesi mailakoak) esatari-norentzakoek bizi duten errealitate hurbiltzeko edo gerturatzeko joera.

a) E1 oinarritzko enuntziatuko baldintzari indikatibo soila daraman E2 enuntziatua tartekatzen dio:

— Illiada inork itzuli nahi *badu* —**eta izango da egun edo bihar egiteko larri horri ekingo dion euskaldun ausarten bat**—, aurkituko du laguntza Aita Barandiaranek egin duen lan izugarrian. (LIB I: 71).

— Euskal irakurleak gehitu eta euskara zabaltzeagatik ekin *badio* lan apal honi —**eta gehiagotarako gai dela gauza nabaria da**—, ez du gutxi egin gure hizkuntzaren alde. (LIB I: 91-92).

b) E1 oinarrizko enuntziatuan ahalerazko edo alegiazko aditza darabil, baina E2 enuntziatu parentetikoan indikatibozkoa:

— Esango *nuke*, **eta asko esatea da**, hau dela higuigarriena amerikanoek Bibliarekin, gizon indartsu eta emakume erdi-biluxiekin, sortzen dituzten saltsa koipetsu horietan guztietan. (ZIN: 189).

— Santu bakoitzaren kondairari buruz ez *naiteke* ezer esaten ari, **eta ez dago ezer esan beharrik**, iturri honetara jo baitu A. Manzisidorrek ur bila. (LIB I: 123).

Bestetik, bada joera, eta adibideak dira horren lekuko, E1 oinarrizko enuntziatuan egindako baieztapena leundu, “goxatu” edo arintzekoa ere. Eta hori, E2 enuntziatuan ahalaria/alegiatzko formak erabiliz lortu ohi du:

— Esanak oroitarazten dit hor daudela, Oteizak oldar bizian eraso dien etsaien artean, “Urkixotarrak” direlakoak ere: badirudi, gainera, **eta ez ninduke horrexek minduko**, neure buru tristea ez dabilela horiengandik urruti. (LIB II: 118).

— Dakidanez —**eta poztuko ninduke biziro oker nagoela jakiteak**—, euskal literatura guztian behin agertzen da adizki hori, Garibayk XVI. gn. mendean jaso zuen esaera batean. (LIB I: 77).

Aginterazko formak ere, oro har, *barkamena* eskatzeko darabiltza. Beraz, goian aipaturiko leuntze eginkizunarekin, edo, hobeto, kortesiazko-estrategiekin lotuko genuke (diskurtso-estrategien atalean sakonduko dugu):

— Nik —**eta barka bekit “izenorde higuigarri” honezaz hasten banaiz mintzatzen**— profeta baten gisan ikusten dut aurrenik gure Oteiza, gure artean nola eta nondik ez dakigula —aldiz bizardun, aldiz okotz soil— agertu zaigun antzinako igarleen ondorengo galdu baten antzera. (LIB II: 117).

— Gure-gureak baititugu biak —**eta barka biezat “Kamiñazpi”-k**—, gure artetik sortuak eta geron antzera taxutuak. (LIB II: 146)

2. Aspektu-aldaketa

Kontuan izanik ahalerazko eta aginterazko adibideak bakanak direla (10 adibide) indikatibozkoari erreparatuko diogu; hobeto esan, enuntziatu paren-

tetikoetan indikatibozko aditzaren zein aspektu-markari ematen dion lehentasuna ikusiko dugu taulaz baliaturik:

Aditz jokatua E2 enuntziatua	+ burutua	-burutua	+geroa	Puntukaria	Zenbat adibide (ehunekotan)
Indikatibo oraina	4	5	3	45	%78.08
Indikatibo iragana	1	0	0	0	%1.36

Eta buruan daramaten E2 enuntziatu parentetikoan agertzen diren aditz gehienak, A tipoko parentetikoetan bezalaxe, aditz trinkoak dira eta bere aspektua puntukaria da. Aitzitik, E1 oinarrizko enuntziatua 27 adibide dira puntukaritasun ezaugarria dutenak. Beraz, aspektuari dagokionez ere aldaketa suma liteke E1 eko aditzarekin alderatuz.

3. Aditz-denboren aldaketa

Tenpus mailako aldaketa, aldaketarik gertatzen denean behintzat (adibiderik gehienetan E1 enuntziatuko aditza ere orainaldian baitoa), honela labur dezakegu: E1 enuntziatua lehenaldian egonik, E2 enuntziatua orainean agertzen da.

— Nahitaezkoa *zen*, **eta honelaxe ikusi du begi zorrotzez egileak**, euskal idazleez gainera —euskaraz mintzatu direnez gainera, alegia—, gure arteko erdal idazleez mintzatzea, gure hizkuntzari dagozkion lanak ondu dituzten neurrian behintzat, eta are erbesteko euskalariez, zahar eta oraingoez. (LIB II: 65).

— Gorputz geneukan Mike Todd (**eta ez dakit hemengo Cervantes-zale porrokatuaren arao-biraok ez ote duten horretan parterik izan**) berak eragin zuen izena bezain kostu handiko film hau aurkeztu digutenean. (ZIN: 181).

4. Aditzaren pertsona-aldaketa

E2 enuntziatuak E1ekiko askotan dakar aditzeko pertsona-aldaketa. Laburbil ditzagun datuak maiztasunaren taula bidez:

Pertsona-izenordainak	E1 oinarrizko enuntziatua	E2 enuntziatu parentetikoak
1 SING. NI	12	22
1 ^a PL. GU	10	8
2 ^a SING ZU	0	0
2 ^a PL ZUEK	0	1
3 ^a SING HURA	44	40
3 ^a PL HAIEK	7	2

Datuen arabera, A tipokoetan ez bezala, enuntziatu parentetikoan hirugarren pertsona da nagusi, E1 oinarrizko enuntziatuko adibiderik gehienak ere hirugarren pertsonan baitaude. Baina horrek zer esan nahi du aldaketarik ez dela gauzatzen? Ondorengo taulak erantzuna ematen lagunduko digu.

Pertsona izenordaina E1	E2KO PERTSONA IZENORDAINAK							% ZENBAT
	NI	GU	ZU	ZUEK	HURA	HAIEK	Guztira	
NI	5	1	0	0	5	1	12	%16.43
GU	4	2	0	0	4	0	10	%13.69
ZU	0	0	0	0	0	0	0	%0
ZUEK	0	0	0	0	0	0	0	%0
HURA	10	4	0	1	29	0	44	%60.27
HAIEK	3	1	0	0	2	1	7	%9.58
Guztira	22	8	0	1	40	2	73	%100
%	%30.13	%10.9	%0	%1.36	%54.7	%2.73	%100	

Aldaketak gertatu gertatzen dira. Oinarrizko enuntziatua hirugarren pertsonan egonik ere, 14 adibidetan (%31.81) E2 enuntziatu parentetikoak lehen pertsonaren aldeko hautua egin du, dela lehen pertsona singularra (10 adibide), dela lehen pertsona plurala (4 adibide). Gainerakoetan (bigarren

pertsona pluraleko adibidean izan ezik) bere horretan iraun du, hirugarren pertsonan alegia.

Hirugarren pertsonan hainbeste aldiz agertzea uztar ote daiteke enuntziatu parentetikoak esatariaren iritzi-usteak gehitzeko edo tartekatzeko duten eginkizunarekin?

Gure ustez, bai. Izan ere, hirugarren pertsonan agertzen den enuntziatu parentetikoak maiz eginkizun horretarako erabiltzen du; hots, E1 enuntziatuan esan duen “zerbait horri” buruz esatariak berak duen iritzia emateko:

— Barcelonan egina, erdarazkoa berbera da, irudi eta guzti. Baina, **eta hau da berri pozgarria guretzat**, erdarazkoarekin batera, euskarazkoa ere salgai dago gure artean. (LIB I: 133).

— Txillardegiren idazlanei arreta pixkaren bat opa dienak badaki —**eta euskal irakurle gutxi dira nik uste horrenbesteraino heldu ez direnak**— ez dela hitz ozen eta esaera apainen adiskidea, bihotz-errietatik dariola mintzabeharra. (LIB I: 135).

Holakoetan (eta ugariak dira corpusean), esatariak berak duen iritzia agertzen da, baina kanpoko zerbaiti (hirugarren pertsonan dagoen norbaiti edo zerbaiti) buruzko iritzia, hain justu ere.

Lehen pertsonari dagokionez ere adibideak ugariak dira corpusean (30 adibide; %41.09). Egia ere da, jarraian datorren bezalako adibidea ere multzo horretan sartu dugula:

— Xenpelarren bertsoetan zenbait huts, edo huts diruditenak behintzat —**eta barka, oker banabil**—, ageri dira. (LIB I: 107).

Azkeneko adibidean, aditz laguntzailerik ez dago, baina hor lehen pertsona ari dela gauza garbia da, baldintzako “banabil” horrek salatzen baitigu. Beraz, barkamena eskatzen duen adibideetan, nahiz eta aditz laguntzailea ez agertu, azpian lehen pertsona singularra dagoela erabaki dugu.

A.2. Ondorio gisa

1) Garbi dago, bada, *eta* buruan daraman E2 enuntziatuak badakarrela aldaketarik E1 enuntziatuarekin parekatuz. Aztergai aditza daraman enuntziatuak izaki, aldaketa horiek aditzean oinarrituz islatzen eta sistematizatzen saiatu gara. Gainera, gure ustez, aldaketa horixe bera da hanpatu, azpimarratu edo

nabarmendu nahi dena *eta* lokailuarekin. Horrela, bi enuntziatuen arteko kontrastea edo oposizioa areagotu egingo da.

2) Aldaketa horiek, batetik, erakusten dute halako konpreziarako isuria; hau da, orokorretik partikularrera edo hipotesi- eta baldintza-egoeratik errealitatera gerturatzeko ahalegina. Horiez gain, maiz, sare anaforiko-kataforikoe-kin uztarturik agertzea ere errealitatera gerturatzeko joera horrekin lotuko genuke. Objektua mundu errealean kokatzeko ahaleginarekin.

— Han-hemenka, ***eta hauxe da aipa dezakedan alde txar bakarra***, motz agertzen dira, osatu gabe, zenbait aipamen: izenetan ere, hizkuntza arrotzetarikoetan batipat, badira zenbait oker. (LIB II: 148).

3) Adibiderik nabarmenenak agertzeko ere balio du. Holakoetan *batez ere*, *batik bat* bezalako antolatzaile nabarmentzaileekin batera agertuko da, maiz. E1 oinarritzko enuntziatuan sail orokor bat adierazten du esataria eta sail edo klase horretatik E2 enuntziatuan nabarmenenak diren haiek aipatzeko erabiltzen ditu testu-antolatzaile horiek. Gerta daiteke beren bakarrean agertzea edo *eta* antolatzailearekin uztarturik. Eta azken honetan *etaren* balio enfatizatzaile edo nabarmentzaile hori areagotu besterik ez du egiten.

— Ez baita besterik eleberri hau: interesduna, ederki moldatua, esku trebez josia, arina eta edozeinek —***eta gazte jendeak batez ere***— gogoz irakur dezakeena. (LIB I: 83).

Eta buruan daramaten enuntziatu parentetikoek ez dute, ordea, guztiek aditza eramaten. Bada, jarraian ikusiko dugun bezala, aditzik gabekorik ere.

B. Aditzik ez daramaten ETA bidezko enuntziatu parentetikoak

Oraingo honetan, E2 enuntziatu parentetikoak ez du IS+AS egiturarik; aditzik gabeko enuntziatuak dira. Sail honetan, A tipokoekin gertatzen zen bezala, bi azpisail bereiziko ditugu: ETAz gain, deklinabideko atzizki bera errepikatuta duten aposizioen araberakoak (%69.23) eta morfologiako lotura hori ez dutenak (%30.76).

Gehienak, ordea, izan badute morfologiako lotura:

— Prosazale agertzen zait neri Villasante, ***eta are irakas prosaren zale***, olerkarien kaltean beharbada inoiz edo behin. (LIB II: 66).

— Erramun Artola hau berau da lekuko, **eta lekuko bikain**, liburuxoaren hitzaurreak gogoratzen digun bezala, 1959garrengo abuztuaren gauerdi batean Tolosako “Zeru-txikin” entzun zatekeen kantaren inguruan: (LIB II: 52).

Adibide horietan, *eta* buruan eramateaz gain, morfologiazko-lotura atzemango genuke; E1 enuntziatuko sintagma modalizatuz birformulatu egingo du, baina beti ere sintagma horrek daraman deklinabide-atzizki bera erabiliz. Horregatik diogu aposizioen araberakoa dela.

Datuek erakusten digutenez, IS NOR-en kasu marka da gehien errepikatzen dena.

— Japonen eta hemen *gizona* —**eta emakumea**— izukaitz baino bildurtiago, prestu baino berekiago, bihotz-zabal baino zitalago dela, alegia. (ZIN: 130).

Deklinabideko kasu marka errepikatzeak, ordea, ez du esan nahi *eta* buruan daramaten enuntziatu parentetiko horietan E1 enuntziatuarekin harreman sintaktikoa gauzatzen duenik, kohesio-lotura baizik, nahiz eta kohesio-lotura hori *etak ez ezik*, morfologia mailako loturak ere bermatu.

4.3.4.1.3. ETA noiz aukerakoa eta noiz ezinezkoa

Larringanek (1995) *eta* aztertzen duelarik ez du aztergaia parentetikoaren egitura zehatzera lerratzen. Bost testu-egitura ditu aztergai:

- “./+ ETA”: puntu eta aparte ondoren + ETA
- “ .ETA...”: puntu eta jarrai + ETA hasieran
- “; + ETA...”: puntu eta koma + ETA
- “... + (ETA...)”: parentesi marka + ETA
- “— eta...— gidoitxoa + ETA (Larringan 1995: 118).

Guri berariaz azken bi egiturak interesatzen zaizkigu. Larringan ausartzen da esaten azkenengo bi egitura horietan *eta* zenbaitetan ezinbestekoa dela beste zenbaitetan aukerazkoa eta beste zenbaitetan inolaz ere ezin ager daitekeela. Eta agertzearen eta ez agertzearen arteko aldea “balio modaltzailean” ikusten du (Larringan 1995:124). Ez du, ordea, bataren eta bestearen arteko aldea zehazten.

Aztergai dugun corpora ikusita garbi dago ez dela ezinbestekoa *eta* erama-tea. Garbi ere dago estilo mailako antolatzailea izan daitekeela; hau da, pre-misa pertsonalei erantzun diezaiokeela. Izan ere, idazle batzuek beste batzuek baino gehiagotan erabiltzen dute, eta horrek ere erabileraren jatorri indibidua-la salatzen digu (Larringan 1995: 123). Halaz ere, uste dugu Agirrerekin bat eginez (1991: 924) eskuartean dugun gaiaren izaerak eta berbaldiaren fun-tzioak ere (funtzio pertsuasiboa eta adierazkorra izatea, informatiboa...) badu-tela zeresanik *etaren* erabileran.

Alabaina, Mitxelenaren film eta liburu kritika hauetan enuntziatu paren-tetikoetan agertzen den *etaren* balioa *zerorekin* berdin ote daiteke? Hau da, beti aukerakoa ote da?

Eta jartzea noiz ezinezko?

Aztergai dugun corpora kontuan hartuz, *eta* inoiz ezin da agertu ondoren-go egoeretan:

a) E2 enuntziatu parentetikoak E1 enuntziatuko elementuren bat modu zehatzago batean finkatzera datorrenean ezin daiteke *eta* jarri. Finkapenezko harremana birformulaziotik hurbil dabil:

Dena den, balio orokortzat honako hau eman daiteke: aurretik esandakoa edota esan berri dena modu zehatzago batetan finkatzera datozela. Arrazoi ho-rregatik ez dira tautologikoak ez eta sinonimiazkoak ere. Guztiarekin ere, *eta* bereziki inferentziabidezko balioak gauzatzen dituzten sekuentzietan, birfor-mulatzaille perifrastikoetatik eta inklusiozkoetatik hurbil agertzen zaizkigu. (La-rringan 1995: 230).

Finkapenezko harreman hori, Zabalarri jarraituz (1996: 123-124) hiru motatakoa izan daiteke:

- 1) Zehaztua→xehekatuagoa motakoa
- 2) Adierazpen orokorra→adierazpen konkretua motakoa
- 3) Hiperonimo→hiponimo motakoa

Beraz, garbi ikusten da harreman honetan zehaztea bilatzen dela. Egia da, ordea, adierazpen orokorretik konkreturako bidea adibideak emanaz nahiz adibiderik nabarmenenak adieraziz egin daitekeela. Finkapenezko harremana diogunean, ordea, ez gara sail irekiaz arituko. E2 enuntziatuak E1eko elemen-turen edo osagaien bat zehazten edo finkatzen duela diogunean, azaldutako elementuaren sail osoa estaltzen duela adierazi nahiko dugu, eta ez sail horre-

tatik adibideren bat edo beste aipatu, edo esatariari nabarmenenak gertatzen zaizkionak.

Bereizketa hau egin beharrekotzat jotzen dugu *eta* buruan noiz ezin daitekeen jarri zehazteko. Izan ere, adibideak emateko orduan esataria baliatzen da *eta* artxikonektagailuz:

— Ez baita besterik eleberri hau: interesduna, ederki moldatua, esku trebez josia, arina eta edozeinek—**eta gazte jendeak batez ere**— gogoz irakur dezakeena. (LIB I: 83).

Egia da *edozein* zehaztu gabea zehaztu egin duela, nabarmenena den adibide batez. Horrek ez du esan nahi, ordea, “gazte jendeak” soilik osatzen duenik “edozein”-en multzoa. Beraz, ez da finkapenezko harremana gertatzen. Adibide horretan, *eta* aukerazkoa izango litzateke. Baina ikus ondorengoan:

— Honek, itzulinguruz bedere, jendearen bihotzetan sua pizteko errekaik hoberik badu —**urrikia, gorrotoa, diru-gosea**— eta orain pizten duen suak Bruto eta bere lagunak kiskaliko ditu. (ZIN: 126).

Errekai hitza zehaztu egingo du; *errekai* terminoaren saila itxirik gelditzen da “urrikia, gorrotoa eta diru-gosea”-rekin. Enuntziatu parentetiko horrek ez luke *eta* buruan onartuko.

— *Honek, itzulinguruz bedere, jendearen bihotzetan sua pizteko errekaik hoberik badu— **ETA urrikia, gorrotoa, diru-gosea**— eta orain pizten duen suak Bruto eta bere lagunak kiskaliko ditu. (ZIN: 126).

Beste hainbeste ondorengoetan ere:

— Har itzazue hiru lagun —**senarra, emaztea eta lapurra**— eta bil itzazue elkarrekin basa-bazter batean. (ZIN: 130).

— Ez dut behar baino gehiago esan uste, ikusle gehientsuen —goiko eta behekoen—gogoko izan dela esatearekin (ZIN: 135).

Batez ere nabarmentzailearekin *eta* zilegi den bezala, *esaterako*, edo *adibidez* adibidegileekin ez da agertuko:

— Nere begi-adimenak ez dira zenbaitenak bezain zorrotzak eta ez dut esango film honetako sinbolo guztien funts izkutua —**sorgin gaztearena, esaterako**— ezagutu dudarik. (ZIN: 198).

— Eta berea izateaz gainera euskaldun garbi sortu zaio. Ez euskaraz dagoelako bakarrik, baita ere euskal mamiz —**adibidez bertsoz, pentsaeraz hitzez adi-na**— oratu duelako. (LIB II: 88).

b) Zuzeneko estiloan, adibide batean salbu, inoiz ez dugu *eta* hasieran ikusi:

— “Gisa hortan” —**eta Lafitte jaunak du hitza, berriz ere**— “Euskal-herriko ichtorio kantail bat emanu zaigu begien aintzinerat... Horrek lanari emaiten dio hedadura gehiago, aldez edo moldez”. (LIB II. 116).

Adibide hori salbuespena litzateke, gainerakoetan ez baita *eta* agertuko:

— Bion kezka ere ez da berdina: “lehenekoan aukeratu-bearra ba zan larrimiñaren iturria” — **dio hitzaurreak**—, “oraingo ontan igarokortasunaren oiña-zeak erdibitzen du Leartzaren biotza” (LIB I: 137).

c) E2 enuntziatua inolako kohesio-mekanismorik gabe E1en egindako baieztapenaren argudio denean, ez da zilegi *eta* buruan eramatea:

— Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez bagina ere —**ez digu guzioi argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginateke bestela zinema-ikusle izan beharrean**—, astiro azaltzen digute azkenean “De rerum natura”-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez. (ZIN: 147).

— Lagunek parre egiten diote —**neskatxa ez da aldamenean harro-harro erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa**— eta bere ama ere, “Noiz ezkondu behar duk”-ka beti ari zaion ama, ez du semea ezkontzeko bidean ikusteak gehiegi alaitzen. (ZIN: 151).

Eta aukerakoa

Maiz aukerakoa izan daitekeelako ustea adibide-bikote hauek adieraz diezagukete; izan ere, adibide mota bera topatu dugu batean *eta* buruan daramala eta bestean berriz ez:

a) Modalitatearen adierazgarri: E1 oinarrizko enuntziatua adierazpeneko izanik, E2 enuntziatu parentetikoak galdera egiten du. Galdera *etak* burutua izan liteke edo ez:

— Egilearen iritziak —**eta norenak ez?**— okerrak izan daitezke hemen edo han. (LIB I: 130).

— Esamesak ibili dira —**nola ez?**— beste alde batetik, nobela honen inguruan. (LIB II: 78).

Eta goiko adibidean izan ordez, behekoan agertuko balitz ere egokia izango litzateke; baita goikoa *etarik* gabe ere.

b) Balizko edo baldintzazko egoera errealitatera gerturatzeko ahalegin horretan, E2 enuntziatu parentetikoak baldintzazko egitura bat hautsiko du, baita *etarekin* eta bestean gabe.

— Diren baino hamar halako ardandegi gehiago irekiko **balira —ez da haurnik asmatua—**, ez lirakeke hordiak hamar aldiz gehituko; etxean ditudan halako bi ohe baneuzka, ez nuke horregatik lo gehiago egingo. (ZIN: 152).

— Gaur egunean euskaraz mintzarazten inor saiatzen **baldin bada —eta ez dira gutxi, Jainkoari eskerrak, horretan ari direnak—**, buruzagien artean dabil, dudarik gabe, Aita Patxi Altuna. (LIB II: 153).

c) Barkamena eskatuz norentzakoari zuzentzen zaionean:

— Liburua egiteko gaien bila 1970-eko udan hasi zenean, Sanchez Carrion-ek, ikasle zelarik, ozta-ozta zuen bukatua lehendabiziko urtea, komunetako —**hitzaren itsusia barka**— lehendabiziko urtea. (LIB II: 156).

— Xenpelarren bertsoetan zenbait huts, edo huts diruditenak behintzat —**eta barka, oker banabil**—, ageri dira. (LIB I: 107).

Eta “artxikonektagailua” aztertzeari hainbeste orri eskaini badizkiogu, goiko adibide guztiek erakusten digutenez, *eta* buruan daramaten enuntziatu parentetikoak azterkizun ditugun Mitxelenaren corpusean ugariak direlako eskaini dizkiogu. Mitxelenari bitarteko ezin hobea gertatzen zaio makroegiturako hainbat informazio txertatzeko, bereziki, informazio-mailako eta modalizazio-mailako informazioa txertatzeko.

4.3.4.2. EDO Birformulatuzailea

Corpusean *edo* buruan daramaten enuntziatu parentetikoak 31 dira. Buruan ez, baizik *eta* enuntziatu parentetikoaren amaieran, berriz, beste 13 adibide ditugu. Bataren *eta* bestearen arteko aldea ez da, ordea, posizioari edo enuntziatuan hartzen duen lekuari dagokiona soilik; bi *edo* ezberdin dira: bat

birformulazaileria eta bestea joskera anakolutoetan bigarren terminoa falta zaion *hautakaria*:

— Eta, sasikoa ez dena jatorra eta behar bezalakoa denez gero, horra non aurkitzen dugun Peru arlokoa egiaren eta zuzentasunaren martiri bihurtua, munduarentzat nardargari baina norbaitentzat —**ez den Jainkoarentzat edo**— kuttun eta maitagarri. (LIB I. 139).

— Badira nonbait —**Euskalerrian edo**— euskaldun izeneko gizon emakume batzuek (ZIN: 131).

Adibide horietan ikus daiteke hautakariko bigarren atala edo osagaia ez-kutuan geratzen dela; hau da, hitzez zehaztu gabe uzten du, solte, zintzilik dauden sintagmak osatuz.

Bada adibide bat, ordea, gure ustez, *edo* hautakaria dena:

— Argia —**edo ilunbea**—, sortaldetik etortzekotan, ez ote zaigu Txinatik agertuko? (LIB I. 140).

Edo buruan daraman enuntziatu parentetiko hori, birformulazioa baino areago disjuntzioa delakoan gaude. Izan ere, “Argia” “ilunbearen” antonimoa da, eta birformulazioa balitz jarraipen eta konkurrentzia handiagoa agertu beharko luke eta ez erabateko kontrasterik. Baina, bestetik, garbi dago esatariak hautakariak diren bi osagaiak ez dituela neurri berean jartzen, eta bigarrena (“ilunbea”, alegia) dela enuntziazio zehatzagoa, bere intentzioei zehatzago egokitzen zaiona. Alde horretatik, bada, birformulazioarekin ere badu zerikusirik.

Gainerako adibideetan *edo* antolatzailea hautakaria baino areago birformulazaileria dela esango genuke.

4.3.4.2.1. *Edo birformulazaileria-zuzentzailea*

Birformulazioa diskurtso-estrategien barnean aztertuko badugu ere, aurrera dezagun zer ulertzen dugun birformulazioa diogunean eta zergatik uste dugun *edo* buruan daramaten enuntziatu parentetikoak birformulazioak direla; eta ez hautakariak, Euskaltzaindiak EGLU IIIIn *edo* definitzen duen bezala. Eta birformulazaileria den kasuetan (enuntziatu parentetikoei dagokienez behintzat) ez zaigu iruditzen Larringanek (1995) bere tesian defenditu duen bezala, A multzoari dagokionik; hau da, ez zaigu iruditzen (enuntziatu parentetikoetan, behintzat) *hots* eta *alegiaren* pareko denik. *Hobeto esan* eta *zehatzago esan* bezalako birformulazailerien sailera lerratuko genuke.

Corpusa iturburu eta argibide dugula esan berri dugun hori adibideekin frogatzen saiatuko gara. Beti ere kontuan izan behar dugu, bada, antolatzaile hauen erabilera egitura sintaktiko zehatz eta jakin batean izango dugula azterkizun; hots, enuntziatu parentetikoetara soilik lerratuko garela. Gerta bailiteke bestelako egituretan Larringanek esango digun bezala *hots* eta *alegiaren* pareko izatea, edota Euskaltzaindiak zioen bezala hautakari izatea.

Birformulazioa, oro har, enuntziazioen artean gertatzen den interakziozko diskurtsoko mekanismo bat da. Esatariak lehen formulazio baten ordeztu berraren bat hobesten du, enuntziatio-ikuspegiaren aldaketa bideratuz. (Roulet 1991 eta 1987).

Horrela, lehen formulazioa (E1 oinarritzko enuntziatua, alegia) komunikazio-osotasunari (*completude interactive*) begira esatariarentzat egokia ez delako edo esatari-norentzakoaren helburu-asmoei bete-betean egokitzen ez zaielako bigarren modu batez formulatzen du (E2 enuntziatu parentetikoa).

Honenbestez, birformulazioan mugimendu bikoitza atzeman daiteke:

- a) E1 edo oinarritzko enuntziatuko formulazioa (lehendabizikoa) ez da hain egokia komunikazio alderditik¹⁰⁵ begiratuta.
- b) E2 edo enuntziatu parentetikoan egiten duen formulazioa (edo bigarren formulazioa), egokiagozat jotzen du esatariak.

Bi formulazio horiek igortzen duten informazioaren artean, ordea, zer nolako harremana dago? Bien artean harreman semantikoa ote dago? Edota sinonimiazko, baliokidetzatik harago doa harremana?

Gure ustez, eta corpuseko adibideak dira horren lekuko, bi formulazioek ez dute beti semantikoki baliokideak edo sinonimo izatearen premisa bete beharrik. Bada harreman mota horretara gehiago gerturatzen den adibiderik:

¹⁰⁵ Komunikazio aldetik *egokia* diogunean, labur esateko, honako parametroak hartzen ditugu kontuan:

- esatariak komunikatzeko zituen intentzio-asmoei egokitzen zaiola.
- norentzakoaren uste-sinesmenak kontuan hartzen dituela.
- komunikazio-ekintzaren testuingurua kontuan hartzen duela.

Azken batean, esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoa eta interakzio-harremana oso kontuan hartzen duela. Eta, beraz, informatzen duenaz gain (enuntziatua), informazio hori igortzeko erabili duen formulazioa (enuntziatio) oso dela kontuan hartzekoa.

— “Ezin aurrera eginik aurki zirala...” “Aurki”, “berehala” da, eta hor esan nahi litzatekeen hori “aurkitu” esaten da euskaraz. Bertsotan **zilegi** da (**edo, gure Xenpelarrek zioen bezala, lizentzi**) bata bestearen orde erabiltzea metri causa, bi silaba besterik ez dituelako, baina ez euskal prosa jatorrean. (LIB I: 70).

Adibide hori aurkitu dugu sinonimiarekin gehien lot daitekeena; izan ere, ia adibide denak (denak ez esatearren) sinonimiazko lotura baino areago diskurtso mailako baliokidetzak erakusten dute: inplikazio bidez, nahiz inferituz atzeman daiteke bien arteko lotura eta birformulazioa semantikazko zehaztapenak baino gehiago komunikazio eskakizunek (elkarri ulertu beharrak) eragiten dute; portaera diskurtsiboek (eta horregatik sakonduko dugu diskurtso-estrategien atalean).

Beraz, gure ustez —eta Larringanekin bat egiten dugu—, sinonimiazko hizkuntza-baliokidetzak (semantismoen arteko sinonimia) baino harago doan zerbait da, eta diskurtsoaren erreferentzia begietsi beharra dago corpuseko adibideen inguruan taxuzko planteamenduak egingo baditugu. Hala ere, *edo* buruan daraman enuntziatu parentetikoa formalki ezaugarritzeko helburua dugunez gero, froga dezagun corpuseko adibideek ba ote duten tokirik eman dugun birformulazioaren definizio eta azalpen horretan.

Maiz aski antzeko zerbait adierazten badute ere, ez dira trukagarriak izango; azken batean, berbaldi edo diskurtso barneko sinonimiaren aurrean egongo baikara.

— Eta gure arimaren *eguneroko* —**edo asteroko**— ogia hori dugunez gero, hemen ere aterpe txiki bat, narrasa bada ere, utzi nahi gannioke. (ZIN: 123).

“Eguneroko ogia” ez da “asteroko ogiaren” baliokide edo sinonimo; testuinguru jakin honetan, ordea, bai: Koldo Mitxelena zinemara astero joaten zen eta zinema da bere arimaren asteroko ogia. Beraz, nolabait esateko, honela ulertu beharko genuke: “gure eguneroko ogia”, hobeto esan gure “asterokoa” (zinemaren kasuan guri dagokigunez asterokoa baita). Beraz, ezinbestekoak dira inplikazioak, dedukzioak, etab. bien arteko lotura atzemateko.

Euskal tradizio eta deskripzio gramatikaletan, oro har, ez dira “birformul-tzaileak” agertzen, ezpada, ohar eta zatikako hurbilpenetan. Bada, ordea, hauen azterketa zehatzagoa eta sakonagoa egin duenik (Larringan 1995), eta berrikiago Esnal (2008). Eta guk ere lan horietan oin hartuko dugu, nahiz eta gure helburua testu-antolatzaile bakoitza berariaz aztertzea ez den.

Larringanek (1995: 247), esaterako, “birformulatzailak” deizioaren azpian honako azpisailak egiten ditu:

— Parafrastikoak:

- a) *hau da, hots, alegia, Edo2*
- b) *bestela esanda, beste hitzetan, beste hitzez, hobeki esanda, zehazkiago esan (da), laburbilduz, labur esanda, hitz gutxitan, nahiago bada, hala esaterik badago, nolabait esan(teko), hobeki azaltzeko, esan gabe doa, horrek esan nahi du, esan nahi baita.*

— Ez-parafrastikoak: *azken batean, azken batez, azkenik, finean, azken finean, azken puntuan, funtsean.*

Esnalek (2008) birformulatzailen artean esplikatioak (*hau da, hots, alegia...*), zuzentzailak (*hobeto esan, bestela esan...*), urruntzailak (*nolanahi ere...*) eta laburbiltzailak (*ondorioz, azken batean, azken finean...*) bereizten¹⁰⁶ ditu

Gure, ustez, enuntziatu parentetikoetarako *edo* hobeto uztartzen da *hobeto esan* nahiz *zehatzago esan* antolatzaileekin, esplikatio baino gehiago zuzentzailak baita. Esateriak E1eko formulazioa nolabait ere zuzendu egingo du *edo* buruan duen enuntziatu parentetikoaren bidez:

— Ez naiz honetan ari hutsa, ***edo huts-ustekoak***, bilatzea maite dudalako. (LIB I: 85).

— Gizon izanik, kaskarin xamarra da, eta ez du beti uste dugun —***edo nahi genukeen***—bezala entzuten. (LIB I: 57).

— Euskara egiten —***edo egin ustez desegiten***— hasi baino hobe genuke euskaldunok euskara ongi ikasten hasi. (LIB I: 69).

Adibide horietan guztietan, garbi dago esateriak formulazio berri bat bideratzen duela, beti ere, komunikazioaren arabera, aurrekoa baino egokiagoa, zehatzagoa. Ez dugu uste EDO ren ordean, “hau da”, “hots” edo “alegia” bezalako antolatzaileerik para daitekeenik. Baina, bai, “hobeto esan”, zehatzago esan”... bezalako antolatzailearen bat. Ez, agian, B multzoa osatzen duten guztiak, baina bai aipatu ditugun horiek.

¹⁰⁶ Lan honen helburua ez da sailak bereiztea eta etiketatzea, antolatzaileen erabilera estrategikoa aztertzea baino.

Bestalde, *edo* daramaten adibide horiek parafrasia bidezko “iruzkina” iragartzen dute eta, beraz, ez dira zehaztapen edo birformulazio objektiboak; ez dira identifikazio soilak: E1eko formulazioa inpersonalagoa eta E2koa, berriaz, pertsonalagoa, modalizatuagoa dela esaten ausartuko ginatke. Eta, beraz, enuntziatio mailan ez ezik modalizazio mailan ere eragiten dute. Maiz aski ohartuko gara, gainera, bi maila hauek teoriarik bereizi bereiz daitezkeela, baina praxian hertsiki lotuak agertzen direla.

A. *Edo* buruan daraman enuntziatu parentetikoaren ezaugarritze formala

Aditzik gabeko sintagmak dira gehienak. Hiru adibidek dute perpaus nagusiaren forma. Horietatik bat:

— Honelako liburu bat egiten duenak bere buruaz eman ohi du iritzia, bestez ematen duelarik, **edo gutxienez¹⁰⁷ behintzat irakurlearen eskuan ipini ohi ditu iritzi hori emateko behar dituen oinarriak.** (LIB II: 66).

Aditz jokatu gabekin sortutako enuntziatu parentetikoak, aitzitik, ugarriago dira (5 adibide):

— Eta horrenbeste gipuzkoar langile elkarrekin lehian ari bazaizkigu ere, oraingo gisan, mendiak murrizten —**edo gehienez pinu beltzez jazten**—, ez dute, eginahalak egin arren, Lizardik utzi zigun baso antzaldutua soilduko, harako leihoak itxitako jauregia dirudien hura, atsedenen eliza, gau argi izarrez josia goian eta ur berdeak —izar irudiz zirtatuak— behean dituena. (LIB I: 64).

Corpusean, ordea, aditzik gabeko sintagmak nagusitzen dira. Eta horietatik lau izan ezik gainerako guztiak aposizioaren arabera sortuta daude; hau da, birformulatzen duten oinarritzko enuntziatuko sintagmek duten deklinabide-atzizki bera daramate.

Morfologikoki deklinabideko kasu marka bera errepikatzeak E1 eta E2 enuntziatuen arteko kohesioa bermatu egiten du. Baina ez horrek bakarrik. Maiz *edo* buruan daraman enuntziatu parentetikoak beste kohesio-emaileren batekin uztarturik agertzen da; hots, beste antolatzailearen batekin.

¹⁰⁷ Maiz aski *edo* birformulatuzaileak *gutxienez*, *behintzat*, *gehienez* bezalako murriztaileak eraman ohi ditu alboan eta horrek egiaztatu besterik ez du egiten *edorekin* egindako formulazio berria oinarritzko baina pertsonalagoa dela: adierazpen orokorrari mugak jartzen dizkio; bere esparrura ekartzen du formulazioa.

EDO + beste kohesio-emaileren bat	EDO+ aditzik gabeko sintagma	EDO+ aditza		Guztira
		Aditz jokatua	Aditz jokatua gabea	
Murriztaileak				
BEHINTZAT	1	3	1	5
BEHINIK BEHIN			1	1
GUTXIENEZ		1		1
Birformulatzailak				
HOBETO ESAN	1			1
OROBAT	1			1
Modalizatzaileak				
BEHARBADA	1			1
Guztira	4	4	2	10

Datuek erakusten digutenez ez da kasualitatea *edo* birformulatzaila bezala bataiatu dugun antolatzaile hau beste kohesio-emaike batekin doanean *murriztaile* batekin (7 adibide), *modalizatzaile* batekin (1) edo *birformulatzaila zuzentzaile* batekin joatea (1).

Murriztaileak, izan ere, bere iragazitik pasata edo modalizaturik birformulatu duen baieztapenari mugak zedarrituko dizkio, nolerebait esataria bera ere egin dezakeen hutsetatik babestuz. Birformulazioa hautatzean ere ez du edozein hautatzen, birformulatzaila zuzentzailea baizik, eta horrek *edo* antolatzaileak berak dakarren balio zuzentzailea indartu egingo du.

Jarraian azter ditzagun C tipoko enuntziatu parentetikoak.

4.4. C TIPOA

Enuntziatu parentetikoak formalki nolakoak diren aztertzen ari garen une honetan, bada enuntziatu parentetikoen multzo bat (kopuruz besteekin alderatuz urriagoa) aditzean menderagailuaren marka formala daramana. Larrinaganen (1995) nahiz Esnalen (2008) arabera, *testu-antolatzaile* lirarteke horiek

ere, baina gure ustez, menderagailuek ez dute perpaus askeen arteko lotura semantikoa agerian uzten, perpaus nagusi-mendekoen artekoa baizik.

C tipo bezala bataiatu dugun multzo honetan, bada, enuntziatu parentetikoko aditz flexioak marka formala duela ikusiko dugu, eta alde horretatik, itxuraz, mendeko perpausen aurrez aurre geundeke. Alabaina, jakin badakigu, mendeko perpausak, perpaus diren aldetik, aditz baten inguruan eratzen direla, eta mendeko direla diogu, beste perpaus, aditz, adjektibo edo aditzondo baten osagaiak direlako (EGLU VI: 6). Ondorioz, lehen begiratu batean pentsa genezake enuntziatu parentetiko hori oinarrizko enuntziatuaren mendeko perpausa dela.

Nola uztartzen da hori enuntziatu parentetikoak independente direlako ustearekin? Lotura formal horrek zein aditzekin du mendekotasun harremana?

Gure hipotesia da holakoetan ere, hau da, enuntziatu parentetikoko aditz flexioak marka formala daramanean ere, enuntziatu parentetikoak ez duela E1 oinarrizko enuntziatuarekiko mendekotasun-harremana gauzatzen, goragoko edo gainetik dagoen “esan” aditzaren mendekoa ez bada. Hau da, hor, harreman horretan, isilpean edo estarian beste aditz bat badelako ustea dugu, *esan*-en kidekoa edo den aditz abstraktu bat, hain zuzen ere; eta enuntziatu parentetikoak *esan* aditz horren mendekoa da, ez E1 oinarrizko enuntziatuko aditzarena. Alde horretatik, *esan* genezake atal honetan bilduko ditugun enuntziatu parentetiko guztiak makroegiturako enuntziazio-mailan eragingo dutela.

C tipotzat jo dugun sail honetan, formalki, honako enuntziatuak izango ditugu azterkizun:

1. Azalpenezko izaera duten kausalak
2. Baldintzazkoak
3. Erlatiboak
4. BEZALA aditzondoarekin (EGLU VI: 298) sortutakoak.

4.4.1. AZALPENEZKO IZAERA DUTEN KAUSALAK

Oso ongi etortzen zaigu Euskaltzaindiak EGLU VI liburuan kausazko mendeko perpausak aztertzeko ari delarik egiten duen bereizketa. Kausazko perpausak, Euskaltzaindiaren arabera, ez dute guztiak izaera berbera eta per-

paus kausalen adierazgarri diren menderagailuek ere ez dute guztiek jokabide bera azaltzen. Edo bestela esan, kausa-ondorio erlazio hori sintaktikoki modu desberdinean gauza daiteke. (EGLU VI: 161).

Euskaltzaindiak, hiztunak erakusten duen jarrera kontuan hartuz, bi multzo bereizten ditu: batetik, *kausal beteak* bezala izendatu duen multzoa, eta bestetik *azalpenezko kausalak*. Kausal beteak “kausa zuzenaz gainera, motiboa, arrazoa eta holakoak biltzen ditu, betiere ondorio bat eragiten dutenak” dira (EGLU VI: 161). Eta azalpenezko kausalak, berriz, honela definitzen ditu: “Azken hauetan baieztapen bat oinarritzera dator perpaus kausala, edo baieztapen baten azalpen gisa aurkezten du behintzat hiztunak” (EGLU VI: 161).

Badirudi lehendabizikoetan esatariak gauzak nola gertatu bide diren esaten digula. Bigarreanean, aldiz, esatariak bere gain hartzen du azalpena; azalpen horren erantzule esataria bera egiten da.

Corpusari erreparatuz, enuntziatu parentetiko gisa *azalpenezko kausalak* soilik agertzen zaizkigu, eta ez *kausal beteak* direlakoak. Eta horrek badu bere funtsa. Maiz esatariak azalpenezko kausalak darabiltza, esan duenaren justifikazio gisa ematen baitu azalpena. E1 oinarritzeko enuntziatuan esan duena (baieztatu, ezeztatu, galdetu, agindu, etab), zergatik esaten duen ematen du aditzera enuntziatu parentetikoak; hau da, esan duen hori esateko zein arrazoi duen azalduko digu. Hori garbi ikusten da, adibidez, ondorengo adibideetan:

— Dirudienez, **ez baitut kontatu**, 255 lerro utzi nizkion Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (atzekoz aurrera irakur beza irakurleak) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

“Dirudienez *dior*” ez baitut kontatu” bezala parafrasea genezake. Eta, beraz, ESAN edo kidekoa den aditz baten mendeko genuke.

— Egiazko lirika, izen horren duin dena alegia —**ez baita aski hitzak lerro lerro banatzea**—, da noski giza mintzoak menderatu duen gailurrik garaiena. (LIB I: 63).

“Egiazko lirika edo izen horren duin dena *dior*”, ez baita aski hitzak lerro-lerro banatzea. Garbi ikusten da, bada, azalpenezko kausalek baieztapen baten oinarria eskaintzen digutela, edo esatariak uste duenaren arrazoa.

Kausazko perpausaren marka formala daraman enuntziatu parentetikoak ez du, bada, mendekotasun harremana E1 oinarritzeko enuntziatuarekin gauzatzen,

isilean, nahiz gorago edo gainetik dagoen ESAN edo kidekoa den aditzez osatutako perpausarekin baizik. Alde horretatik EGLU VI liburuan agertzen den azalpenezko kausala edo Lapesak erabili zuen “causa de dicto” motakoa litzateke.

4.4.1.1. *Kausazko perpausen sintaxi-izaera*

Euskaltzaindiaren arabera, kausazko perpausen artean bereizitako kausal beteek eta azalpenezkoek ez dute izaera sintaktiko bera. Kausal beteak (oro har, *-elako* menderagailuari esker sortutakoak) perpaus nagusiko aditzari hertsiki lotuta (edo txertatuta) agertzen dira eta badute galdegai izateko joera. Aldiz, azalpenezkoak perpaus nagusiko aditzaren indar-eremutik pixka bat kanporago (perpaus nagusitik berezita) agertzen dira, eta ez dira galdegai izango. (EGLU VI:167).

Barneko izateak, beraz, aditz nagusiarekiko lotura estuagoa izatea dakar. *Kanpoko* izateak, aldiz, aditzarekin hain lotura estua ez duela esan nahi du. Aditzaren osagarri baino areago perpaus osoaren osagarri lirateke; hots, perpausaren periferian leudeke. Beraz, pentsatzekoa da, egitura parentetikoan agertzekotan, ezinbestean, azalpenezkoak edo periferikoak diren horiek soilik agertuko direla.

Alderdi metodologikoa aztertzean, ordea, kanpoaldean edo periferian ere mailak zeudela ikusi genuen, eta egiaztatu genuen enuntziatu parentetikoak ezin zirela, gure ustez, lehen mailako perpaus bazter posizioan (perifeia 1en) kokatzen ziren funtzio intzidentalarekin parekatu. Horiek, bigarren mailako predikazioa osatzen bazuten ere, proposizioko edukiaren baitan kokatzen baitziren.

Beraz, atal honetan ez dugu aztergaitzat perpaus tartekaturik (tartekaturia gelditze hutsagatik) gelditu den funtzio intzidentala izango (ikus funtzio intzidentalari buruz egindako oharra). Hori baino gehiago da. Esatariak berriaz bereizi ditu *bigarren graduako puntuazio-ikurrekin*¹⁰⁸. Eta puntuazio-demarkazioaren makulu hori oso kontuan izatekoa da, esatariaren beraren nahia islatzen baitu.

Parentesien, marren eta komen artean agertzen diren perpaus kausalak, bada, zein motatakoak dira? Hau da, kausazko perpaus horrek zein forma edo sintaxi izaera du? Guztiek balio ote dute enuntziatioa edo esatea bera justifikatzeko?

¹⁰⁸ Puntuazioaren atalean aztertuko dugunez, *bigarren graduako puntuazio-markak*, parentesiak, marrak eta koma pareak osatuko dute.

Maiz enuntziatu parentetikoia E1 oinarrizko enuntziatuan esandakoaren edo predikatutakoaren azalpena emateko baliabide egoki bihurtzen da. Azalpen hori, ondorioaren eragile baino gehiago, bere kabuz, bere ardurapean ematen duen zerbait da, perpausean esaten dena baino areago esatea bera justifikatzera datorrena. Eta eginkizun horretarako batzuetan inolako marka formalik gabeko enuntziatua darabil (ikus A tipoa). Beste batzuetan, ordea, eginkizun bera kausazko menderagailuei esker bideratzen du. Zeintzuk dira, ordea, corpusean darabiltzan menderagailuak? Guztiek balio ote dute enuntziatioa edo esatea bera justifikatzeko?

4.4.1.2. Corpusean obikoak diren menderagailu kausalak

Corpusean, oro har, *bait-* aurrizkia, *eta* enklitikoia eta *-elako*, *-enez*, eta *-enez gero* atzizkiak agertzen dira kausazko menderagailu gisa.

Kausazko menderagailuak	Marren artean	Parentesien artean	Bi komen artean	Zenbat adibide
BAIT-	10	1	5	16
ETA	2	0	7	9
-ELAKO (edo) -ELAKO (beharbada)	2	0	5	7
-ENEZ	0	0	1	1
-ENEZ GERO	0	0	7	7
GUZTIRA	14	1	25	40

Marren, parentesien nahiz koma parearen artean darabiltzan egitura parentetikorik gehienek (16 adibide), *bait-* aurrizkia daramate. Eta ez da kasualitatea. Euskaltzaindiaren arabera (EGLU VI: 80), *bait-* da hain justu ere azalpenezko kausazko perpausak bideratzeko egokiena. Etekinik handiena ateratzen dien haietara soilik mugatuko gara.

A) *Bait-* aurrizkia

Ez da harritzeko, bada, aztergai dugun corpusean ere, *bait-* aurrizkibidez sortutako enuntziatuak izatea gehien. Aurrizki hau azalpenak emateko bera-riazko tresna bilakatzen baitzaio. Azalpenak, gainera, adibideek erakusten di-

gutenez, gehienetan ez dagozkio E1 oinarritzko enuntziatuan esaten denari, esateari berari baizik.

— Beste zenbait hutsarte nabari dira, baita oihal zaharrari ez dagozkion adabakiak ere: infernuetara jeistea zakur-amets edo sorginkeria hutsal bihurtu da, ardoa egiteko ez da mahats-aleak oinkatzea aski, liktore-aizkorak —**horrela izendatzen baitituzte Ithaka'ko jauregian ikusten ditugunak**— ez ziren noski ugarriak garai hartako Grezian, eta gainera gainerakoak. (ZIN: 146).

Goiko adibidean, esaterako, E1eko *liktore-aizkorei* buruzko argibide bat emango digu formaz kausala den enuntziatu parentetikoak. Azken batean, *liktore-aizkora* hitza zergatik esan duen oinarritu edo justifikatuko du; hondarreen, esatearen beraren azalpena edo justifikazioa da. Beste hainbeste gertatzen da ondorengo adibideetan ere:

— Egiazko lirika, izen horren duin dena alegia —**ez baita aski hitzak lerro lerro banatzea**—, da noski giza mintzoak menderatu duen gailurrik garaiena. (LIB I: 63).

“Egiazko lirika” edo “izen horren duin dena” enuntziatioa bera da enuntziatu parentetikoari esker justifikatuko duena; hots, era horretara zergatik enuntziatu duen azalduko du.

— Ez zait berehalakoan ahaztuko oraindik orain, Pabeko Pirineisten batzarreen, hartu nuen bihotzondokoa Haritschelharrek gure bertsolariaren bizitza eta heriotze tristeaz —**galeretan hil baitzen**— argitasun berriak ematen zizkigularik. (LIB II: 83).

Zergatik dio “heriotze tristea”? Enuntziatio hori (adierazpen hori) argitzera dator enuntziatu parentetikoa.

Beste batzuetan, ordea, enuntziatioa edo esatearen ekintza argitu edo azaldu ordez, BAIT- aurritzkiaren bitartez, E1 oinarritzko enuntziatuan baieztatuari buruzko azalpena emango digu:

— Liburu horrekin batean —**lehen argitaraldian 63 orrialde besterik ez zituen liburuxka baita**— beste bat argitara du “Auspoa”-k: Aita Agustín Cardaberaz Jaincoaren Serbitzari andiaren berri laburrak izenarekin “apaiz batec” euskaraz eman zuena Durangon, Elosurenean, 1908garren urtean. (LIB II: 133).

— *Suspense* gehiegirik gabeko gizon-hiltzea —**lehen hitzek salatzen baitute egilea**—, baina arimen barrunbean ekaitz eta zurrunbiloak sortzen dituena. (LIB II: 130).

Halakoetan ere, ez da kausal beteaz izango, esatariaren erantzukizun den justifikazio-azalpena baizik; esatariak bere kabuz, bere erantzukizunpean eskaintzen duen azalpena.

Zenbaitetan, halere, azalpena ez dagokio ez E1 oinarrizko enuntziatuan dioenari, ezta esateari berari ere. Gehiago da, gure ustez, esatariak berak dioenetik ateratzen den edo atera daitekeen ondorio edo dedukziora iristeko oinarri izan duen arrazoia.

— Geroago —**apaiz eta praile-gai ez direnek ere batzuetan grekoz ikasi edo erdi ikasi behar izaten baitute Unibertsitatean**— lehen bezain gogoko dut, gutxienez. (LIB I: 67).

Adibide horretan garbi ikusten da “geroago lehen bezain gogoko izatea”-ren arrazoia ez dela “Unibertsitatean ikasi behar izatea”, ezta, goiko adibideetan ikusten zen legez, enuntziazioa bera (hots, esatearen ekintza bera) justifikatu edo azaltzea ere. Azalpen hori, nolerebait, esatariak berak atera duen ondorioa edo dedukziora iristeko oinarri litzateke: “uste dudana uste izateko eta uste hori adierazteko arrazoia”.

Adibide horretan esataria *Ilias'ena edo Iliada euzkeraz* liburu euskaratu berriaren kritika egiten ari da eta gorago aditzera emango digu mutil koxkorretan erdaraz irakurri zuela: “Iliada, gainera, oso gogoko dut aspaldidanik. Mutil koxkor ginela, eskuetaratu zitzaigun, ez dakit nola, adiskide batzuei eta neri, Segalaren erdal-itzulpen bikaina”. Baina, ez du erdaraz bakarrik irakurri, “geroago” ere, gustatu zaio. Hitzez hitz hala esaten ez badu ere, enuntziatu parentetikoan emandako azalpenetik deduzi dezakegu, “geroago” jatorrizko hizkuntzan irakurri duela, azken batean ondorio edo dedukzio hori baita justifikatuko duena.

— Behin edo behin, egia da, Izpiritu Santuaren prozesioaz ordu t'erdiz mintzatu beharrean aurkitu izan naiz (**irakastea debekatua badaukagu ere, ikastera behartu egiten baikaituzte**), baina geroztik hona jakintza hau baztertuxe eduki dut. (LIB I: 96).

“Izpiritu Santuaren prozesioaz” mintzatu beharraren arrazoia edo motiboa ez da “ikastera behartua izana”. Enuntziatu parentetikoan emandako argibideari esker deduzi dezakegu Izpiritu Santuaz, nahiz jakintza horretaz jakin badakiela, eta hori uste dugu, uste hori izateko arrazoia emango digulako.

Aztertu ditugun adibideak marren artekoak eta parentesien artekoak izan badira ere, bi komen artekoak ere ugariak dira. Hemen ere, esateari dagozkion kausak ditugu:

— Ez da amets hutsa, **behin bederen mamitu *baita***, Lizardigan. (LIB I: 64).

Honekin guztiarekin honako ondorio hau ateratzen dugu:

- 1) Aditz flexioak kausazko mendeko perpausek erabiltzen duten BAIT-aurrizkiaren marka formalak daramanean ere, ez duela E1 oinarritzko enuntziatuaren mendeko perpausa denik adierazten, gorago edo isilean dagoen *esan* edo kideko aditzarena baizik. Corpusean aurkitu ditugun adibideetatik gehienek hori erakusten dute.
- 2) Beste batzuetan, hitzez hitz agertzen ez den baina deduzi daitekeen ondorio edo dedukzio baten justifikazioa da.
- 3) Bada E1 oinarritzko enuntziatuan baieztatu, ezeztatu edo aipatu den zerbaiten azalpena edo justifikazioa egiten duenik ere. Holakoetan ere ez da, ordea, kausal betea izango; hau da, enuntziatu parentetikoak ez da E1 enuntziatuaren kausa edo motibo izango. Holakoetan ere, oso-osorik esatariaren erantzukizun den (edo ardurapean dagoen) justifikazio-azalpena litzateke.

B) *Eta* enklitikoak

Jada ikusia dugu *eta* juntagailua ez ezik lokailu ere izan daitekeela, baina horrez gain, badira arrazioak *eta* elementu honi menderakuntzaren arlotik begiratzeko ere. EGLU VI in esango zaigun bezala: “ETA-ren bidez juntatutako bi perpausen artean hainbat semantika-erlazio desberdin gerta daitezke. Horien artean kausa/ondorio erlazioa ere bai. (EGLU VI: 200).

Eta erlazio horixe da, hain zuzen, orain aztergai duguna ere: kausa/ondorio erlazioa. Azken batean *eta* enklitikoak azalpenezko perpaus kausalak sortzeko bitarteko gertatzen baitzaio Mitxelenari. *Bait-*aurrizkiari buruz genioen bezala, *eta* enklitikoarekin esatariak bere ardurapean ematen duen azalpena bideratzen du.

— “Hamlet”-en ondoren eman digun itzul lan hau hura baino arinagoa — **errazagoa ere zen *eta***— eta hizkeraz jatorragoa iruditzen zait. (LIB I: 42).

“Arinagoa”, esatariaren ustez, zergatik den azaldu edo arazoituko digu enuntziatu parentetikoak. Badirudi, bada, E1 oinarritzko enuntziatuan eman-

dako mezuaren atal bati buruzko azalpenak emango dizkigula, soilik esatariaren erantzukizun direnak edo bere ardurapean egindakoak.

Gehienetan, ordea, esatearen ekintza bera da azalduko duena:

— Honi¹⁰⁹ eskerrak, **eskasiak berak ere alde onak baditu *eta***, zeluloide zaharra agertzen zaigu noizean behin. (ZIN: 160).

Beraz, enuntziatu parentetikoarekin enuntziatioaren edo esatearen ekintza bera da azalduko duena; hau da, “Eskasiari eskerrak” esatea oso ohikoa ez bada ere, “eskasiari eskerrak” dio, eta hori dio eskasiak bere alde onak badituela iruditzen zaiolako, kasu honetan “zeluloide zaharra agertzea” bera.

Beste horrenbeste ondorengo hauetan ere:

— Nik ez dut gehiago gorai patuko, **beharrik ere ez du *eta***, elezahar berri-tzaile, artezale eta euskal idazle umil ahaztuen historiolaria hau. (LIB II: 152).

— Ez dut nik esango, **harrokeriaz mintzatzea litzateke *eta***, euskal arima zer-nolako den aditzera eman duenik. (LIB I: 64).

E1 oinarrizko enuntziatuan dioen “ez dut nik esango” edota “nik ez dut gehiago gorai patuko” ezeztapena bera da batean eta bestean enuntziatu parentetikoak azalduko duena.

Bait- aurrizkiarekin gertatzen zen bezala, dedukzioaren azalpena egiteko ere badarabil *eta* enklitikoa. Ez da E2 enuntziatu parentetikoa E1 oinarrizko enuntziatuaren zuzeneko azalpena edo arrazoia. E2 enuntziatu parentetikotik deduzi dezakeguna bihurtzen da E1 oinarrizko enuntziatuan uste duen hori uste izateko arrazoi.

— Lehen baino hobeto ezagutzen ditut orain haur liburuak, **etxekoak dire-la *eta***, eta ipui gutxi ikusi ditut, edozein aldetatik begiratuta ere, hauek bezalakoak. (LIB I: 97).

“Etxekoak direla *eta*” enuntziatu parentetikoa ez da zuzen-zuzen E1 oinarrizko enuntziatuan baieztatutakoaren arrazoia. Gehiago da, gure ustez, esatariak berak dioenetik ateratzen den edo atera daitekeen ondorio edo dedukzio-

¹⁰⁹ *Honi* erakusleak “Hollywood’etik datozen film eskasiari” egiten dio erreferentzia:

“Kexu ginen lehen Hollywood’eko pelikulak ugari eta bestetarikoa urri genituelako. Orain, gero eta hobeto gabilta, Hollywood’etik ere deus gutxi etortzen zaigu.” (ZIN:169).

ra iristeko oinarri izan duen arrazoa. Enuntziatu parentetikotik bertatik deduzi dezakegu esatariak etxean badituela haurrak eta haurrak dituenez gero haurrentzako liburuak ere eskuartean ibili beharrean izan dela. Eta hori, hitzez hitz esan gabe inplikatu duen hori edo atera daitekeen ondorio hori da hain justu ere E1 oinarritzko enuntziatuan dioenaren azalpen.

Honela parafrasea dezakegu: haur liburuak lehen baino hobeto ezagutzen dituela uste du, eta uste duen hori uste izateko enuntziatu parentetikotik deduzi daitekeena izango da oinarria edo arrazoa.

C) *-Elako menderagailua*

Aditzaren flexioari *-elako* atzizkia erantsirik sortuko du azalpenezko perpaus kausala. Egia da, eta horren lekuko dugu EGLU VI liburuan *-elako* atzizkiari buruz esandakoa, *-elako* atzizki bidez, oro har, *kausal beteak* eman ohi direla aditzera, “perpaus nagusiarekiko lotura bortitza duena eta predikazio nagusiaren barruan txertatua ikusten duguna” (EGLU VI: 179).

Alde horretatik ezin pentsa genezakeen *-elako* bidez sortutako perpausa enuntziatu parentetiko izan zitekeenik. Edo behintzat, enuntziatu parentetikoak mugatzeko erabili ditugun ezaugarriak, kanpo izaera sintaktikoa, esaterako ongi uztartuko litzatekeenik menderagailu honen bidez sortutako perpausekin. Ez eta enuntziatio mailako argibideak, zehaztapenak edo azalpenak emateko funtzioarekin ere.

Corpusari erreparatuz ohartuko gara, ordea, Mitxelenak enuntziatu parentetikoak sortzeko *-elako* kausazko menderagailua darabilenean, ez duela kausal beteak egiteko erabiltzen. Aurreko *bait-* eta *eta* enklitikoekin gertatzen zen bezala, hau ere azalpenak emateko darabilela esatariak, bere kabuz, bere ardurapean ematen duen zerbait adierazteko. Azalpen hori, bada, esatariak bere gain hartuko du eta perpaus nagusitik aparte emango, kanpo izaera sintaktiko horri eutsirik.

— Barrena begira, itsasoa eta ontziak baztertzen baditugu, agintariaren erantzunbeharra eta bakardade astuna erakusten saiatu dira gehienbat, azkenaldi honetan zinema —**bestarik ukitzera ausartzen ez delako edo**— maiz erakusten saiatu den gaia. (ZIN: 177-178).

— Lau-bost lagunen joan-etorrietan mugatzen duelarik —**oinarri izan duen N, Shute’ren liburua horrela moldatua aurkitu duelako, beharbada**—, esan daiteke berez duen indarrari zerbait ostu diola. (ZIN: 194).

Horretarako, bada, adibideek erakusten digutenez, Mitxelenak ez du *-elako* menderagailua soilik erabiliko, menderagailuari gehienetan, bere ka-

buz emandako balizko azalpen bat dela adierazteko edo, *edo* anakolutozko juntagailua alboratuko dio, edo bestela “beharbada” bezalako modalizatzailea erantsiko.

— Ezerezeko paperetan maiz ikusi izan ditugun zenbait ere, Edmond O’Brien bezala, **gaiak eragiten dielako edo**, gorengoen pare ageri da. (ZIN: 127).

Esatariak ez du baieztatu duenaren arrazoi bakartzat enuntziatu parentetikoan aipatutako “gaiak eragitea” jotzen, baina bai balizko arrazoietatik berarentzat hala dela uste duena. Hala ere *edo* bukaeran utzita arrazoiaren multzoa itxi gabe uzten du: “aipatutako horregatik edo beste zerbaitegatik ere izan zitekeen” bezala uler dezakegu. Nolabait ere, arrazoitzat har zitekeena ahuldu, ñabartu egingo du; “erabatekotasuna” kenduko dio.

-elako menderagailuaren erabilera horietan, bada, emandako arrazoiaren esatariaren “ustearekin”, “iritziarekin” gehiago uztartzen dela iruditzen zaigu (hau da, modalizazio mailarekin), eta ez hainbeste, goian aipaturiko menderagailuekin gertatzen zen bezala, enuntziatio-mailarekin. Horregatik, *edo* anakolutoa ez darabilenean, “beharbada” bezalako modalizatzaileaz lagundurik osatu du kausazko perpausa.

— Homerogandik hasi eta irakurleaganaino, **luzexkoa zelako edo**, bi gauza gelditu dira bidean, nabarmen xamarrek biak, eta ez dira inon ageri: poemaren edertasuna eta grazia batetik, eta euskara bestetik. (LIB I: 68).

Beraz, ez da E1 oinarritzko enuntziatuaren zuzeneko eragile edo motibo, bere galbahetik pasatuko ustezko balizko arrazoi bat baizik. Esan duen horri buruz duen ustearen adierazle, E1 oinarritzko enuntziatuan esandakoaren ustezko arrazoi baten azalpena da; *ez*, ordea, *bait*-aurrizkiarekin eta *eta* enklitikoarekin gertatzen zen bezala, esatearena berarena.

4.4.2. BALDINTZA PERPAUSAK

4.4.2.1. Forma aldetiko ezaugarritzea

C tipotzat bataiatu dugun sail honetakoa genuke baldintza perpausen forma hartzen duen enuntziatu parentetikoa ere. Corpora baldintza perpaus jotatuek osatzen dute (66 adibide ditugu); hau da, *ba*-aurrizkia menderagailutzat daramaten perpausak. Hona hemen, argigarri, horietako batzuk:

— Eta harengan hasten da, noski (**Aita Meagher baztertzen badugu**), Donostiako euskal idazleen arraza bortitza: Baroja zaharra, Bilintx, Soroa, Alzaga eta beste hainbeste eta hainbesterena. (LIB II: 131).

— Gure euskara, baita Detxeparerena ere, hura baino bi mila urte gehiagoz gazteagoa da, Homero —**inoiz jaio bada**— Detxepare baino bi mila urtez lehenago jaio zen bezala. (LIB I: 68).

Maiz, *ba-* aurrizkiaz *ez* ezik, *baldin* lokailuarekin indarturik joango da:

— Badakit, noski, nekez ikasiko dituela irakurleak “irakurletasunak” eskatzen dizkion zerak —**letraduna baldin bada, euskaraz letradunentzat egiten direnak irakurtzeko behar dituenak, erdarazkoak irakurtzen dituen eran**—, inork irakasten ez badizkio. (LIB II: 137-138).

— Bestela ikasi duenik —**lehen esan dudan gisan ez baldin bada**— erakusten didatenerako, harri kokkor xuri bat gerturik daukat egun seinalagarri hura markatzeko. (LIB II: 63).

Ba- aurrizkia daramaten guztiak, ordea, *ez* dira beti baldintza perpausak. Esaterako, badugu corpusean *ba-* aurrizkia perpaus osagarri gisa agertzen den adibidea ere, “hobe izan” bezalako predikatuarekin:

— Egilea maite dudala gizon den aldetik eta aspaldidanik miretsi izan dudala: gizon jator bezain miratzaile zehatz (**ausartago balitz eta gorago joko balu, hobe guretzat**), euskaltzale gartsu bezain gogo-zabal, burutsu bezain bihoztun. (LIB II: 151).

4.4.2.2. *Baldintza perpausen sailkapena*

Baldintza perpausen sailkapena, EGLU VIari jarraituz, haietan agertzen den adizkeraren arabera egin ohi da (EGLU VI: 64). Haietan baldintza irrealak eta baldintza errealak bereizten dira. Gure corpusean, gehienek, baldintza errealen saila osatuko dute.

Baldintza irrealai dagokienez, adibide bakarra aurkitu dugu corpusean, eta aspektuaren aldetik [-burutua] eta [+geroa] ezaugarriak ditu:

— Neronek ere egingo nuke, **inork eskatuko balit iritzia**, gorde behar genituenak oro gorde ez ditugularik, ez ditugula ere galdu galdu beharreko guztiak. (LIB I: 51).

Gainerakoak baldintza errealari dagozkio eta guztiek [+orainaldia] ezau-garria dute, baina aspektu-markan ezberdintzen dira:

[+ burutua]

— Maiz gertatu ohi da, izan ere, honelako liburuetan —**susmo txarrak ez dagoenik ikusarazi ez badit**— idazlea esanaren esanaz asperturik bezala mintzatzzen zaigula, besteren ahotik entzuna hotz-hotzean birresaten, baina Villasante bero-beroan, su eta gar, mintzatzzen da, ez Sertillanges'gandik entzunaz, bihotz barrendik datorkion etorri gartsuaz baizik. (LIB II: 88).

[- burutua]

— Eta harengan hasten da, noski (**Aita Meagher baztertzen badugu**), Donostiako euskal idazleen arraza bortitza: Baroja zaharra, Bilintx, Soroa, Alzaga eta beste hainbeste eta hainbesterena. (LIB II: 131).

[+ puntukaria]

— Dena dela, buruan —**sakelean ez bada**— nobela bat duela etxeratu da. (LIB I: 51).

Formaz goian deskribatu ditugun bezalakoak badira ere, guri garrantzi handikoa iruditzen zaigu bi enuntziatuen arteko lotura aztertzea. Formalki baldintza perpaus baten aurrean gaude, baina E1 oinarritzko enuntziatua E2 baldintza perpausaren forma hartzen duen enuntziatu parentetikoaren baldintzapean dagoen ondore perpausa ote da? Hau da, E2 baldintza-perpausa izanik, E1 ondorio perpausa ote da eta bien artean baldintzadun perpaus konplexua osatzen ote dute?

Gure ustez ez. Corpuseko adibideekin frogatzen saiatuko gara baldintza-ren marka formala izan arren, ez dela protasi-apodosi erlazioa gauzatzen eta oraingoan ere bi enuntziatu independenteren aurrean gaudela.

4.4.2.3. *Baldintza perpausaren forma hartzen duen E2ren eta E1en arteko lotura*

Ba- aurrizkiak garbi erakusten du badela sintaxi aldetiko marka formala. E1 eta E2ren artean loturarik dagoen edo ez egiaztatzeko, aurretik ikusi behar dugu baldintza perpausak, esanahi aldetik, oro har, zer nolako harremana gau-

zaten duen ondore perpausarekin. Horretarako, gainera, gramatika-irizpideak gainditu beharko ditugu.

La condición y su expresión conforman un fenómeno heterogéneo y proteico, cuyo estudio sobrepasa los límites teóricos de la gramática, ya que se trata de un mecanismo cognitivo fundamental: las estructuras condicionales son una de las principales vías lingüísticas de las que dispone el individuo para expresar su capacidad de imaginar situaciones diferentes a las reales; de crear mundos posibles; de soñar con situaciones pasadas que podrían haber sido diferentes; de ocultar lo factual tras la apariencia de lo contingente. (Montolío 1999: 3647).

Baldintza bere adiera hertsian hartuz gero, DRAEk (1992 I: 534), honela definitzen du: “Situación o circunstancia indispensable para la existencia de otra”. Beraz, definizio horren arabera, “egoera jakin batera iristeko ezinbesteko zirkunstantzia dela esan dezakegu”; hots, ondorio jakin hori gertatzeko aukera bakarra derrigorrez baldintza hori betetzea da, eta baldintza beteko ez balitz ondorio hori ere ez litzateke beteko.

— Eta harengan hasten da, noski (**Aita Meagher baztertzen badugu**), Donostiako euskal idazleen arraza bortitza: Baroja zaharra, Bilintx, Soroa, Altzaga eta beste hainbeste eta hainbestereana. (LIB II: 131).

Lehen begiratu batean, adibide horretan, enuntziatu parentetikoak dakarren baldintza “Aita Meagher baztertzea litzateke” eta, itxuraz, baldintza horren menpe legoke idazleen arraza bortitzaren jatorria “beste harengan” jartzeta. “Aita Meagher baztertuko ez bagenu, bada, ezingo litzateke “idazleen arraza bortitza harengan hasi”. Interpretazio horren arabera, E1 oinarritzko enuntziatua E2 enuntziatuko baldintzaren ondorio zuzen litzateke. Baina, interpretazio hori ote da egokiena?

Gure ustez, interpretazioa ez doa bide horretatik. Interpretazio egokia egiteko, *baldintza* terminoaren goiko adiera bigarren esanahi batekin uztartu behar dugu: baldintza perpausak, oro har, hipotesi bat aurkezten du; hau da, gerta zitekeenari edo daitekeenari buruz egiten den proposizio aukera bat maitzen du. Eta hipotesia, DRAEri jarraituz (1992 II: 1113), suposizio gisa hartuko dugu: “Suposición que se establece provisionalmente como base de una investigación que puede confirmar o negar la validez de aquella”.

Maiz, ohartuko gara baldintza-perpausak solaskideen arteko solas kontentzio isiletan eta ageriko esanek inferentziaz inplikatzan dituzten azpiko adierazietan finkaturik daudela.

4.4.2.3.1. Baldintza eta suposizioa

Baldintza perpausaren (protasia) eta ondore perpausaren (apodosia) artean bada inplikaziozko harremana. BA- aurrizkiak (*baldin* lokailuaz indarturik edo ez) badu balio pragmatikoa; interakziozko instrukzio edo jarraibide bat ematen du. Norentzakoari eskatzen dio une batez onar dezala baldintza perpauseko suposizioa: “ondorio perpausak zentzua izan dezan, *eman dezagun/ jo dezagun* hau gertatzen dela” bezala parafrasea dezakegu. Aldi berean norentzakoak badaki baldintza perpausaren eta ondore perpausaren artean badela lotura bat.

Baldintza perpausaren funtzioa, bada, suposizio bat, balizko mundu bat, diskurtso-marko bat sortzea da eta suposiziozko edo balizko mundu horretatik abiatuta interpretatuko litzateke ondore perpausa ere; gure kasuan, E1 oinarrizko enuntziatua.

(...) la función de la prótasis es crear una suposición o, formulado en otros términos, un estado de cosas, un mundo posible, un marco discursivo, a partir del cual interpretar la información que sigue. (Montolío 1999: 3651).

Beraz, baldintza perpausak dakarren informazioa alde aurretik ematea garrantzizkoa da esatari norentzakoak suposizio horren jakinaren gainean egon daitezen edo informazio hori elkarrekin bana dezaten.

Baldintza-forma duten enuntziatu parentetikoak, ordea, ez dira E1 oinarrizko enuntziatuaren aurretik ematen, han tartekaturik baizik. Eta E1eko baieztapena edo asertzioa ematen hasi ondoren tartekatzeak, baldintza edo suposizio hori une horretan bertan gogoratu balitzaio bezala aurkeztea dakar; hasierako plangintzan egon gabe, une horretan bertan gogoratua izan balitz bezala, eta gainera, ezinbestekotzat jotzen du baldintza hori enuntziatzea. Badirudi, bada, ez dela bata bestearen ondorio; aitzitik, badirudi, esatariak informazio bat enuntziatzen duela eta behin informazio hori eman ostean edo ematen ari delarik, baldintza-perpausa gehitzea erabakitzen du, aurrez esandakoa ñabartu, eraldatu edo zuzentzeko helburuarekin. Azken batean, birformulaziotik gertu legoke era horretako baldintza-perpausa, eta gainera, esatariak bere burua babesteko mekanismo edo bitarteko ere bihurtzen da.

En cuanto al segundo tipo de posposición [q, si p], la inserción del condicionante cabe interpretarse en el discurso oral como una idea tardía que al hablante le viene a la cabeza y le parece relevante enunciar, pero que no estaba prevista en el plan discursivo inicial. Diríase, pues, que el hablante enuncia una información y, una vez proferida esta, decide añadir otro elemento que modifique o matice lo anterior a modo de autoenmienda o rectificación a posteriori. (Montolío 1999: 3654).

Goiko adibideari helduko diogu:

— Eta harengan hasten da, noski (**Aita Meagher baztertzen badugu**), Donostiako euskal idazleen arraza bortitza: Baroja zaharra, Bilintx, Soroa, Alzaga eta beste hainbeste eta hainbesterena. (LIB II: 131).

E1 enuntziatuarekin esatariak baieztapen bat egiten du (“eta harengan hasten da Donostiako idazleen arraza bortitza”), edo egiten ari den bitartean, une horretan bertan gogoratu balitzaio bezala, baieztapen horri muga bat (erreal den muga bat), ñabardura bat jartzen dio, eta horrela, hein batean, E1 enuntziatuan esandakoa modalizatu edo birformulatu egiten du: “Baieztapen hori zuzena izango da, aita Meagher baztertzen dugula suposatuz”.

Baldintza perpausa E1 oinarrizko enuntziatuan emandako mezutik atzeratze horrek izan dezake, gainera, interakziozko helburu jakin bat ere. Esatariak norentzakoarekin elkarbanatzen duen interakziozko harreman horretan esatariak nahi duena lortzeko arazoak edo dituen erabiltzen duena. Hala-koetan, E1 oinarrizko enuntziazioaren birformulazioa baino gehiago, kortesiaz jokatzeko bilatzen du, enuntziatioa leunduz, edo arinduz, beheraxeago ikusiko ditugun “oker ez banago” bezalako enuntziatio-baldintzekin egiten duen bezalaxe. Beste horrenbeste gertatzen da adibide honekin ere:

— Maiz gertatu ohi da, izan ere, honelako liburuetan —**susmo txarrak ez dagoenik ikusarazi ez badit**— idazlea esanaren esanaz asperturik bezala mintzatzen zaigula, besteren ahotik entzuna hotz-hotzean birresaten, baina Villasante bero-beroa, su eta gar, mintzatzen da, ez Sertillanges’gandik entzunaz, bihotz barrendik datorkion etorri gartsuaz baizik. (LIB II: 88).

Adibide horretan, E1 oinarrizko enuntziatua ez da E2 enuntziatuaren baldintzapean dagoen ondorioa. Gehiago da, gure ustez, E1 oinarrizko enuntziatuan egindako baieztapen negatiboa edo kritika leuntzeko edo arintzeko egiten duen ñabardura.

4.4.2.3.2. *Aurresuposizioa bertan behera uztea*

— Gure euskara, baita Detxeparena ere, hura baino bi mila urte gehiagoko gazteagoa da, Homero —**inoiz jaio bada**— Detxepare baino bi mila urtez lehenago jaio zen bezala. (LIB I: 68).

Adibide horretan ikus dezakegunez, E1 oinarrizko enuntziatuak “Home-ro Etxepare baino bi mila urtez lehenago jaio zelako” suposizioa dakar. Enuntziatu parentetikoan dakarren baldintza-perpauak, ordea, aurreuposizio hori bertan behera botatzen du (“inoiz jaio bada”). Esataria, horrela, E1 oinarrizko enuntziatutik atera daitekeen suposizioa zuzena edo zehatza ez izateko arrisku-tik babestu egiten da, baldintza forma hartzen duen enuntziatu parentetikoari esker egindako zehaztapenarekin. Honenbestez, baldintza perpausa E1 oinar-rizko enuntziatuaren baldintzatzaile baino gehiago da, gure ustez, esatariak baieztatu edo enuntziatu duen horretatik bere burua gordetzeko edo babeste-ko mekanismoa, baieztapenaren ondoren (edo baieztapena egiten ari delarik) egiten baitu zehaztapena.

(...) Por lo general, cabe interpretar la adición a posteriori de tales prótasis como un mecanismo reparativo mediante el cual el hablante intenta salvaguardarse para el caso de que se deduzca una presuposición inexacta de la aserción de la apódosis. (Montolío 1999: 3654-3655).

Oinarrizko enuntziatuan tartekatutako baldintzazko parentetikoekin zen-baitetan, aurreuposizioak bertan behera botatzeaz gain, inferentzia pragmati-koak ere deusezta ditzake.

4.4.2.3.3. *Enuntziazio mailako baldintza perpauak*

Corpusean aurkitzen ditugun adibiderik gehienak mota honetakoak dira. E1 oinarrizko enuntziatuan dioena ez dago E2 enuntziatuak dioenaren bal-dintzapean. Hau da, E2 enuntziatuko baldintzak ez du loturarik E1 oinarriz-ko enuntziatuko egoerarekin, ez bada enuntziazio mailako gertakariekin.

A) **Enuntziazio mailako zeharkako baldintzak**

Jarraian aztergai ditugun enuntziatu parentetikoei zeharkako baldintzak¹¹⁰ ere deitu izan zaie. Enuntziazio mailako baldintza perpauak dira:

— Chaplin-zaleek, **oker ez banago**, ez dute uste bezalako gozamenik izan. (ZIN: 185)

— Ongi josia eta ongi emana dago, **ene hitzak ezer balio badu**. (ZIN: 192).

¹¹⁰ Montolío (1999: 3683) *condicionales indirectas* izendatzen ditu.

“Ongi josia eta ongi emana egotea” esate baterako, ez dago “nere hitzek balio izan edo ez izatearen” menpe edo baldintzapean. Formula horiek, ikus daitekeenez, nahiko formula eginak edo dira, eta alde horretatik X. Alberdik ere “baldintza erritual gisakoak” deitzen ditu (1991: 739). Kortesiazo erabileratzat ere jo izan dira (Montolío 1999: 3685).

Corpusean honako aldagarriak ikusten ditugu:

Zeharkako baldintza (enuntziazio mailakoa): oker/ gaizki aditzondoekin sortutako erritozko baldintza.	Zenbat adibide
Oker ez banabil	4
Oker ez banago	11
Oker ez bagaude	2
Oker ez badaude	1
Oso oker ez banago	2
Gaizki ez banabil	1
Guztira	21

Iritzia, hitza bezalako hitzekin sortutako enuntziazio mailako baldintza perpausak:

Zeharkako baldintza (enuntziazio mailakoa): <i>iritzia, hitza</i> bezalako hitzekin sortutako erritozko baldintzak.	Zenbat adibide
Ene iritziak ezer balio badu	1
Nere iritziak ezer balio badu	2
Nere iritzi eskasak ezer balio badu	1
Baldin nire iritzia estalkirik gabe agertu behar badut	1
Ene hitzak ezer balio badu	1
Gure ustea garbiro agertu behar badugu	1
Inork eskatuko balit iritzia	1
Guztira	8

*Egia*¹¹¹ hitzarekin sortutakoak

Zeharkako baldintza (enuntziario mailakoa): EGIA hitzarekin sortutako errituzko baldintza.	Zenbat adibide
Egia aitortu behar badut	1
Egia zor badizuet	1
Nori berea eman behar badiogu	1
Guztira	3

Formalki baldintza perpaus hauek (ia) beti orain aldiari joan ohi dira. Eta E1 oinarritzko enuntziatuarekiko independentea da bai sintaktikoki eta bai semantikoki. Eta hori hain da horrela bien arteko tempus koorrelazioa ere ez da beti gauzatzen:

— Nik esango **nuke**, nere iritziak ezer balio **badu**, Baiona aldetik etorri zitzaigula bale arrantzarako eragina eta are itsasorakoa erabat. (LIB II: 57).

Adibideak erakusten digunez, ondorio perpausoko “nuke” adizkiak, alegiazko baldintza eskatuko luke.

— Irakurle argia —**inoiz makurtu baldin bada horrelakorik lerro txaldan hauek irakurtzera**— ohartu da noski honez gero ez dituela oso gogoko “Cinemascope”, “superescope” eta antzeko izenak daramatzaten sistema berri harrigarriak. (ZIN: 141).

Goiko adibide horrek ere erakusten digu baldintza perpausaren forma hartzen duen E2 enuntziatu parentetikoaren eta E1 oinarritzko enuntziatuaren artean ez dagoela loturarik. “Inoiz makurtu baldin bada horrelakorik lerro txaldan hauek irakurtzera” baldintza ez da sintaktikoki ongi uztartzen “ohartu da” E1 enuntziatuko aditzarekin. Hor denbora korrelazioak huts egiten du.

¹¹¹ *Gezur* hitzarekin ere sortu izan ditu enuntziatu parentetikoak, baina, corpus honetan bederen, ez da *egia* hitzarekin sortutakoak bezain emankorra gertatzen. Hona hemen adibideten bat:

“Esan daiteke, **gehiegizko gezurrik esan gabe**, hor dagoela euskal literaturari, eta literaturari erabat, utzi dion testamentua eta ordenua”. (LIB II: 107).

“Inoiz makurtu bada” horrek halako alegi adiera du, ekintza ez dago burutua; aitzitik, “ohartu da” horretan, bai.

Enuntziatio mailako baldintza perpausetan agertzen den orainaldiak, nolabait ere enuntziatioaren oraina aditzera ematen du, enuntziatutako horri buruzko iruzkin eguneratua edo litzateke.

Montoliók (1999: 3685) enuntziatio mailako baldintza perpaus hauei bazterreko protasia deitzen die; hots, “prótasis periférica” eta bertan lau azpisail bereizten ditu: goian aipaturiko kortesiazko erabilera aditzera ematen dutenez gain, metalinguistikoak edo metadiskurtsozkoak eta interpretazio-gidatzaileak aipatzen ditu.

Azpiatal horiek ordea, komunikazioan edo diskurtsoan duten eginkizunari gehiago lotzen zaizkio azterketa gramatikalari baino. Zein forma duten jakiteko corpuseko adibide bat edo beste aldatuko dugu:

Metadiskurtsozkoak

— Badu liburuak hitzurreaz landara beste hitzurre edo erdiko hitz bat, arras biziki, egoki eta, **honela esan badaiteke**, toleskabeki idatzia. (LIB II: 59).

— Egiazko lirikarako joera ez dator ez jakitetik ez hizkuntza landutik. Barrendik dator edo, **nahiago baduzue**, goitik. (LIB II: 84).

Horrelako enuntziatu parentetikoekin esatariak erabili duen hitzarekin bat etortze bat edo bilatu nahi du.

Interpretazio-gidatzaile gisa

E1 oinarritzko enuntziatuaren enuntziatioak zein zirkunstantzian duen zentzua adieraziko du E2 enuntziatu parentetikoak. Hau da, E2 enuntziatuak bermatu nahi du E1 enuntziatuaren interpretazioa ahalik eta esanguratsuen edo pertinenteena izan dadin.

Maiz, E2 baldintza perpausaren forma duen enuntziatu parentetikoak interpretazioa prozesatzeko gida izan nahi du; izan ere norentzakoarentzat E1 oinarritzko enuntziatua interpretatzeko zein den testuinguru egokia zehaztuko du.

— Badakit, noski, nekez ikasiko dituela irakurleak “irakurletasunak” eskatzen dizkion zerak —**letraduna baldin bada, euskaraz letradunentzat egiten direnak irakurtzeko behar dituenak, erdarazkoak irakurtzen dituen eran**—, inork irakasten ez badizkio. (LIB II: 137-138).

E1 oinarrizko enuntziatuan agertzen den “irakurletasunak eskatzen dizkion **zerak**” zer diren ulertzeko, E2 enuntziatu parentetikoak testuinguru egokia zehaztu du eta horrela interpretazioa gidatu edo bideratu.

Beude, beraz, bere horretan, enuntziatu parentetikoaren komunikazio edo diskurtso-eginkizuna aztertzean helduko baitiogu.

B) Birformulazio eginkizuna duten baldintza perpausak

Goian aipatu dugun E2 enuntziatu parentetikoko baldintza perpausak ez duela E1 oinarrizko enuntziatuarekiko baldintza-ondorio harremana bideratzen. Gehiago dela E1 oinarrizko enuntziatuan egindako baieztapena zehaztu, edo birformulatzeko bitarteko. Egiazta dezagun corpuseko adibideetan oinarrituz:

— Ehunka dira liburu honetan, **milaka ez badira**, hitz berriak, zaharrenek zaharrez ahaztuak edo bazterren baten ezagunak badira euskal literaturan inoiz sarrerarik izan ez dutenak: (LIB I: 116).

— Badakizue nondik nora datorkigun gehienok, **guztiok ez bada**, ikusi dugun teatro lan hau. (LIB II: 81).

Adibide horiek garbi erakusten digute baldintza forma hartzen duten enuntziatu parentetikoek ez dutela E1 oinarrizko enuntziatua baldintzatzen. E1 oinarrizko enuntziatuak igorritako mezuaren atal bat dela zehaztu, ñabartu, zuzendu, edo hitz batean esateko, birformulatu duena.

Era honetako enuntziatu parentetikoaren eginkizuna hurrengo atalean aztergai izango dugunez, beude bere horretan.

C) Modalizazio mailako baldintza perpausak

— Senarrak, gizon saiatua izan arren, **saiaturik bada**, ezin xehetasun guztiak gogoan eduki. (ZIN: 128).

Honelakoak oso adibide gutxi ditugun arren, garbi ikus daiteke E2 enuntziatu parentetikoak, nahiz eta *ba-* baldintzaren marka formala eraman, ez duela E1 enuntziatuarekin baldintza-ondorio harremana bideratzen. Esaterik esan duenari buruz duen iritzia edo jarrera adierazteko darabilela.

Corpuseko adibideek erakutsi digute C tipotzat jo dugun baldintza perpausaren forma duen enuntziatu parentetikoak, nahiz eta sintaktikoki *ba-* (bartzuetan *balidin* lokailuaz indarturik) aurrizkia eraman, ez duela, baldintzadun perpausarekin gertatu ohi den bezala, E1 enuntziatuarekin baldintza-ondorioa ha-

rremana bideratzen. Eta ondorioz, ez gaudela baldintzadun perpaus konplexu baten aurrean.

Ba- aurrizki sintaktikoa izan arren, enuntziatu independentea izaten jarraitzen du eta igortzen duen informazioa makroegitura batean kokatuko genuke, dela enuntziazio mailan, dela modalizazio mailan. Ondorioz, E1 eta E2 (bai sintaktikoki eta bai semantikoki) bi enuntziatu independente edo bere eskuko dira, nahiz eta sintaxi mailako marka formala eraman, eta horixe da, hain zuzen, enuntziatu parentetikotzat jotzeko arrazoia.

4.4.3. KONTZESIO PERPAUSAK

4.4.3.1. *Forma aldetiko ezaugarritzea*

Ba- baldintzazkoarekin osatuta daude, eta morfologikoki eta sintaktikoki baldintza perpaustzat jo badaitezke ere, duten balio eta erabileragatik kontzesio perpausen artean kokatu ditugu. Hauek *ba-* aurrizkiak gain, beti *ere* lokailua eraman ohi dute (EGLU VI: 276).

— Kanean, plazaren erdian, dugu azkenik aspaldiko amets bat: euskal ikasbide osoa —**izenez, lehendabiziko mailakoa bada ere**—, diskoak dituela lagun ikaslearen belarria ohitzeko. (LIB II: 72).

— Eta zenbait pezetaren truke —**askotxo badira ere**— bihotzeko pake hori ateratzea gutxi al da? (ZIN: 124).

Ere lokailua, dirudienez, kontzesio perpaus gehienek ezaugarri komunetako bat da, eta kontzesio-balioa adierazteko duen garrantzia uzten du agerian horrek. Corpuseko adibide guztiak aditz jokatudun perpausak dira.

Baldin lokailua ere erabil daiteke era honetako kontzesio perpausetan:

— Oroi zaite ordea euskara ez dela, maiz —**oker baldin bada ere**— uste dugun bezala, gure etxeko hizkera, ez gure herrikoa, ezta gure eskualdekoa ere. (LIB I: 39).

4.4.3.2. *E1 eta E2 enuntziatuen arteko lotura*

Baldintza perpausekin gertatzen zen bezala, berebizikoa iruditzen zaigu E2 enuntziatu parentetikoaren eta E1 oinarrizko enuntziatuaren artean zer

-nolako harreman logiko-semantikoa dagoen adieraztea. Azken batean, kontzesiozko perpaus hauetan ere marka sintaktiko formala agerian baitute.

Oro har, kontzesio perpausetan bi erlazio mota nagusitzen dira:

- A. Batetik, inferentzia-erlazio bat, presuposizio bat. Aldez aurretik gizartean oro har edo hitzunaren mundu ikuspegian ontzat emandako presuposizioa: p proposiziotik q proposizioa ondorioztatzen dugu, eta p' -tik, berriz q'.
- B. Bestetik, aurkaritza erlazio bat ere bada. Oposizio edo oztopo bat adierazten du mendeko perpausak, perpaus nagusian adierazitakoari egiten zaion oztopo bat.

Kontzesio perpausaren eta perpaus nagusiaren artean goian zehazturiko harremana gauzatzen bada ere, ikusiko dugu corpuseko adibideetan ez dela horrelakorik gertatzen. Hau da, E2 perpaus kontzesioaren eta E1 oinarrizko enuntziatuaren artean ez dagoela goian zehazturiko inplikaziozko harremanik.

— Hauxe esango dut, **auzokoen sailean sartuko banaiz ere**, Valverderen edergarriak Lizardiren poemen gogaide jator direla. (LIB I: 65).

“Auzokoen sailean sartzea” ez litzateke E1 oinarrizko enuntziatuan baieztatu duenaren oztopoa; ez behintzat, E1 oinarrizko enuntziatuan adierazitakoari egiten zaion oztopoa. Gehiago litzateke, izatekotan, gizartean edo esatariaren mundu ikuskeran ontzat ematen ez den zerbait egitea. Alegia, “auzokoen sailean sartzea” ez da, agian, gizartean (edo esatariaren beraren mundu ikuskeran) ontzat ematen den zerbait, baina hala ere sartu egingo da. Ezin esan, ordea, E1 oinarrizko enuntziatuan baieztatutakoarekin zuzeneko kontrasterik dagoenik.

— “Horien madria nor den” ikusi duenak daki, eta ikusi duenak, **ongi aditu baditu ere**, ez du gehienetan gogo handirik izango besteri esateko. (ZIN: 141).

Hor ere ez dugu kontrakotasun edo aurkaritzako loturarik ikusten. “Zerbait ongi aditzeak” ez du zertan besteri esateko gogo piztu; ezin esan dezakegu suposatutako ondorioa —presuposizioa— hautsi eta kontrako zerbait aditzera eman denik.

Gure ustez, eta corpuseko adibideak dira horren lekuko, baldintza perpausetan bereizi dugun bezala, kontzesio perpausaren forma duen E2 enuntziatu parentetikoek ez dute E1 oinarrizko enuntziatuarekin harreman se-

mantiko-logikorik gauzaten. Hau da, ez dio E1 oinarrizko enuntziatuari oztopo bat jarriko. E2 enuntziatu parentetikoan ematen den informazioak esatearen ekintzari berari (enuntziatio mailari) nahiz esatariak esan duen horri buruz duen uste-iritzien munduari (modalizazio mailari) eragingo dio bereziki.

(...) también es frecuente encontrar usos concesivos en que el acontecimiento expresado en la cláusula subordinada no se relaciona con el expresado en la principal, sino más bien con las circunstancias de la enunciación, de un modo análogo a como lo hacen ciertos elementos adverbiales externos a la predicación verbal denominados “atributos oracionales” o “modificadores oracionales”.(García 1999:3824).

— Gauza jakina da, **sarri esaten ez bada ere**, Larzabal deritzan langile purukatu hori zabar xamarra dela, zabarra eta utzia, bere teatro lanak inprentara eramaten. (LIB II: 130).

— Egilearen hizkeraz, **asko esan badaiteke ere**, ez dago luzaroen mintzatu beharrik. (LIB II: 61).

Esatearen ekintzari edo enuntziatio zirkunstantziei ez ezik, maiz, esatariak E1 oinarrizko enuntziatuan esan duenarekiko jarrera, iritzia tartekatzeko balio dio kontzesio perpausaren forma hartzen duten enuntziatu parentetikoek. Holakoetan, oso ohikoa dira *uste izan* bezalako aditzak:

— Poz eta negar-iturria, **uste ez badugu ere**, bihotz-barrean dago, eta barrengoa hutsa ez dezake kanpoko ezerk bete, ez han eta ez hemen. (ZIN: 152).

E1 oinarrizko enuntziatuan dioena, “ez dugu hala denik uste, baina hala da” bezala parafraza dezakegu. Hor, esatariak esan duenari buruz duen jarrera, iritzia agerian jartzen da. Beste hainbeste ondorengoetan ere:

— Eta zenbait pezetaren truke —**askotxo badira ere**— bihotzeko pake hori ateratzea gutxi al da? (ZIN: 124).

Azkenengo adibide honetan ere “zenbait pezeta” sintagma iruzkintzen du, edota horri buruz duen iritzia eta jarrera azaleratzen; modalizazio mailako iruzkina tartekatzeko bide ematen dio esatariari.

Beraz, kontzesio perpausak, marka formala daraman mendeko perpausak, oposizio edo oztopo bat adierazten du, baina ez E1 oinarrizko enuntziatuan

adierazitakoari egiten zaion oztopo bat. Ez baitu, kontzesio perpaus horrek suposatzen duen ondorioari edo presuposizioari (berez E1 oinarrizko enuntziatuan agertu beharko zukeenari) kontra egiten. Enuntziatio nahiz modalizazio-mailako iruzkinak tartekatzeke bide da.

4.4.4. PERPAUS ERLATIBOAK

Badira corpusean erlatibozko mendeko perpausaren forma hartzen duten enuntziatu parentetikoak, batzuek izen espliziturik gabekoak dira eta besteak *bezala* aditzondoa dute ardatz.

4.4.4.1. *Izen espliziturik gabekoak*

Honako adibide motaz dihardugu:

— Etxeberri Ziburukoak maiz darabil kristau, oraingo gipuzkoar baten antzera, baita, **are harrigarriagoa dena**, dongea ere. (LIB II: 67).

— Ongiegi ohituak gauzka, etsirik gaude zernahi gauza eman dezakeela euskara garbian eta, **okerrago dena**, nolana eta batere nekerik gabe eman dezakeela. (LIB I: 75).

— Ongi daki beti gaiaren berri, zein ere baita, Fagoagak; mendean du burutik burura, eta ezin hobeki daki, **zailago dena**, dakiena arin eta dotore esaten. (LIB II: 146).

— Geronen txilborrari begira egon ohi garenok izan dugu aldi batez, liburu honi eskerrak, kanpo-alde zabaletan gere burua hegoairatzeko egokiera eta horretarako, **hori da gehien balio duena**, ez dugu beste hizkuntzetara jo beharrik izan. (LIB II: 103).

Perpaus erlatiboaren forma hartzen badute ere, ez dute E1 oinarrizko enuntziatuan aurrekaririk edo behintzat erreferentzia egiten dioten izen espliziturik, eta beraz, E1 eta E2 enuntziatuen artean ez da mendekotasun-harremanik gauzatuko. Ondorioz, honelako erlatibozko perpausaren funtzioa ez da aurrekaria ezaugarritzea, azaltzea edo zehaztea izango; modalizazio-mailako informazioa txertatzeko eginkizuna izango dute, oro har. Baina ez hori bakarrik.

Garbi dago goiko adibide horietan perpaus erlatiboaren forma hartzen duen enuntziatu parentetikoak baduela iragarle funtzioa: esatariarentzat zein informaziok duen garrantzia iragarriko digu; zein informaziori arreta eman beharko geniokeen iragarriko digu, informazio berria delako eta esatariak berriaz garrantzia eman dion informazioa delako, gainera.

Atzerakargak arintzeko ez ezik, baliabide egokia gertatzen zaio informazioa antolatu eta norentzakoaren begiak informazio zehatz batera zuzenduz, informazio jakin bati arreta ipintzeko. Alde horretatik esaten dugu egitura parentetikoek informazio-egituraren hari nagusian ere eragiten dutela.

Erlatiboazko egiturekin erdiesten duen efektua, “hau” erakusle kataforikoarekin lortzen duen berbera da: ondoren etorriko den informazioa iragarri egingo du, baina erakusleak ez bezala, modalizatuz eta esatariaren galbahetik iragaziz. Beraz, modalizazio-mailan nahiz argudio- eta informazio-egituraren eragiten dute zuzen-zuzenean, eta, beraz, makroegiturako informazioa enuntziatuan bertan txertatzeko baliabidea da.

4.4.4.2. BEZALA aditzondoarekin sortzen direnak

Badira, azkenik, corpusean *bezala* aditzondoarekin sortzen diren enuntziatu parentetikoak:

— Euskal eleberrigileetan gehiena —**xuberotarrek dioten bezala**— dugun Anabitarte jauna agertu zaigu berriz ere plazara, zori onean, Usauri eta Donostia-ren hurren hirugarrena den irakurgai honekin. (LIB I: 105).

— Beste alde onik ez balute ere, lekuko diren aldetik duten indarra eta balioa ez die inork ukatuko: “Ondo gogoan artu bear genduke” — **berak dioen bezala**— “bertso aukerak ez dirala txantxetakoak izan...” (LIB II: 96).

— Horrexegatik, labur eta berandu hobe denez gero inoiz ez baino, zilegi izan bekit behar nukeen baino lasterrago —**abespeluan edo, antzinako bizkaitarrek esango zuketena bezala**— neure egitekoak egitea. (LIB II: 121).

Formaz, *bezala* aditzondoaren ezkerrean agertzen den perpaus erlatiboa huts-hutsik agertzen da; hau da, izen espliziturik eta determinatzailearik gabe.

Gure corpusean gehienak *esan* aditzarekin osatuta daude eta adieraren aldetik, badirudi moduzkoa dela, baina E1 oinarritzko enuntziatuaren gauzatze-ko moduarekin zerikusitatuak. Esatearen ekintzari egiten dio erreferen-

tzia, besteren esateko modua da aditzera ematen duena; enuntziatio-mailari dagokion informazioa, bete-betean.

Enuntziatu parentetikoek tipologia formala zehaztu dugularik, analisi formolarekin amaitzeko, E2 enuntziatuak oinarritzakoa non hausten duen aztertzea geratzen zaigu; hau da, enuntziatu parentetikoek banaketa aztertzea.

5. KAPITULUA

**ENUNTZIATU PARENTETIKOEN
ANALISI FORMALA II: KOKAPENA**

5.0. SARRERA

Atal honetan, distribuzioa izango dugu mintzagai, bai alderdirik formalena kontuan hartuz; hau da, E2k E1 oinarriko enuntziatuaren egitura sintaktikoan hartzen duen lekuari edo posizioari erreparatuz, eta baita alderdi komunikatibo-diskurtsiboari erreparatuz ere; diskurtsoaren barneko informazioaren distribuzioak duen egitura komunikatiboari erreparatuz, alegia. Azken hau zubi bilakatu-tuko zaigu alderdi formaletik diskurtso-alderdi baterako jauzia egiteko.

Behin baino gehiagotan esan (eta egiaztatu) izan da euskarak hitzen ordena nahiko librea duela.

Ongi aski dakigun bezala, eta gramatika gehienetan aipatua izan da kontu hau, hitz ordena aski librea dugu euskaraz. Bi arrazoirengatik gertatzen da halaxe:

- 1) Osagaien zeregin gramatikala (edo gramatika funtzioa) ez baitu tokiak markatzen.
- 2) Eginkizun edo funtzio horiei ez baitagokie toki finko ezin aldatuzkorik.

Horiek horrela izanik, maiz esana izan den bezala, ordenak beste gisa batez garrantzia badu, eta delako ordena askatasun horrek, ondorioz, bere mugak ere bai. (EGLU II: 22).

Bai, ordena librea dugu eginkizun edo funtzio gramatikalak baizik ez baidugu kontuan hartzen; ez da librea, ordea, baldin eta perpausaren bigarren egitura edo “mintzagai egitura” bezala ezagutzen duguna aintzat hartzen baidugu.

Euskaltzaindiaren gramatikaren arabera (EGLU II: 25), izan ere, perpausetan bi egitura agertzen zaizkigu bata bestearen gainean: *funtzio egitura* eta

mintzagai egitura. Lehendabizikoak funtzio sintaktikoarekin du zerikusia, kasuek ematen diguten informazioarekin, alegia. Bigarrena, aitzitik, *informazio klasean* edo *hizketaren unibertsoan* oinarritzen da.

Beraz, badirudi perpausaren barneko sintagmen antolaketa ere, hots, hitzen ordena, helburu eta funtzio ezberdinen arabera gauzatzen dela. Hau da, hitzen ordena horiek funtzio-egitura markatzeko helburuarekin erabil daitezke, edota, informazio ezaguna (mintzagaia) eta berria (irazkina) esapide batean estrategikoki ordenatzeko.

Eusebio Osari jarraituz (1990: 109), esan dezakegu hizkuntzak bi funtzio dituela predikatuaren eta honen argumentuen arteko erlazio lineala markatzekoan: pragmatikarena eta gramatikarena, hain zuzen.

Beste hitz batzuez esanik, hizkuntza batek bere hitz-ordenaketa pragmatikoki erabil dezake, informazio ezaguna eta berria esapide batean estrategikoki ordenatzeko eta adierazteko; edota ordena hori gramatikalki erabil dezake, hau da, erlazio gramatikalak, erreakzioak, komunztadura, subordinazioa, koordinazioa eta abar markatzeko.

Guk ere atal honetan bi egiturei erreparatuko diegu: lehendabizi, egitura gramatikalari; hots, enuntziatu parentetikoak zein funtzio gramatikalen ondoren, aurretik edo zein funtzioaren tartean kokatzen dituen aztertuko dugu. Jarraian, datu horiek interpretatzeko, berriz, egitura komunikatiboa hartuko dugu aintzat; hau da, enuntziatuaren barnean zein informazio-motaren ondoren tartekatzen dituen enuntziatu parentetikoak. Bestela esan, predikatu eta argumentuen edo osagarrien arteko ordena-modua kontuan izanik, informazio ezagunaren eta berriaren edo informazio tematikoaren eta errematikoaren arteko segida horretan, zein gune hartzen duten enuntziatu parentetikoek aztertzen saiatuko gara¹¹².

Mitxelenaren prosan enuntziatu parentetikoek hartzen duten kokagunea aztertzeari oso interesgarri irizten diogu, bere prosa ulertzeko ez ezik kokagune bat edo beste bat hautatzeak komunikazioaren ikuspegitik sortzen dituen on-

¹¹² Atal honetan joerak zeintzuk diren begiztatu eta ahal bada, eta ahal denean, modu sistematikoan errepikatzen diren haiekin erregelak edo erregularitateak formulatzeko helburua dugu. Zenbaitetan erregularitate-ahulezia kontuan izanik, joerak markatzea aski izango da. Gerta daiteke, bada, aztergai ditugun enuntziatu parentetiko guzti-guztien sistematizazioa zail gertatzea. Baina, hala ere, uste dugu agertuko ditugun datuak aski adierazgarriak izango direla Mitxelenak enuntziatu parentetikoak oinarritzko enuntziatuan integratzeko, nagusiki, zein gune hautatzen dituen jakiteko; hau da, joerak markatzeko.

dorioak ere ezberdinak izan daitezkeelako. Hau da, azterketa hau egiteak eskain diezaguke gisa honetako enuntziatu parentetikoak era egokian aditzera emateko argia eta norabidea; komunikatu nahi dena era egokian, euskal eran alegia, emateko lagunduko digun norabidea. Gerta daiteke, izan ere, horrelako enuntziatuak neurririk gabe eta nahi den tokian tartekatuta, testuaren komunikagarritasunari mesede baino kalte gehiago egitea:

Kontuz erabili ezean, koma arteko zatia tartekatzeak izan ditzake bere alde txarrak ere: esaldia luzatzea, zatikatzea, korapilatzea, iluntzea...Baliabide hori erabiltzen jakin egin behar da, neurritz eta kontuz, helburua¹¹³ zein den ahaztu gabe: lehenengo irakurraldian ulertzeko moduko idazkia sortzea. (Zubimendi & Esnal 1993: 227).

5.1. INTEGRAZIO-GUNEA: DISTRIBUZIOA

Distribuzioaren azterketa honetan, E2 enuntziatuak E1 oinarritzko enuntziatuko zein egitura sintaktiko hausten duen, edo, behintzat, E1 enuntziatuan zein leku edo gunea hartzen duen hartuko dugu kontuan. Egia da enuntziatu parentetikoa oinarritzko enuntziatuaren aurretik (adibideen %0.7) nahiz ondoren ere joan daitekeela (adibideen %7.6), baina guk atal honetan tartean edo oinarritzko enuntziatuaren egitura hautsiaz kokatzen direnei erreparatuko diegu, gehiengoan izanik, Mitxelenaren joera hobeto islatzen dutelako.

Eta oinarritzko enuntziatuan duten kokapenean, formalki, lau gunea nagusi bereziko ditugu:

- a. Oinarritzko enuntziatua perpaus nagusiak edo lokabeak osatzen duenean, perpaus nagusiaren barnean kokatuko da
- b. Maila bereko bi perpausen arteko mugan
- c. Perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean
- d. Mendeko perpausaren barnean.

E1 oinarritzko enuntziatuak duen forma sintaktikoa erabiliko dugu, beraz, ardatz kokagune nagusiak zehazteko.

¹¹³ Helburua hori bada. Gure ustez, ordea, neurritz, tentuz eta behar den tokian ibiltzen jakitea ezinbestekoa da esatariaren xedea (edo idaztera bultzatu duen helburua) berak nahi bezala norentzakoak uler edo adi dezan; izan ere, enuntziatu parentetikoaren izateko arrazoia komunikatzeko estrategia edo bitarteko izatea da, eta ez norentzako bidean galaraztea.

5.1.1. E1 FORMALKI PERPAUS NAGUSIAK (LOKABEAK) OSATZEN DUENEAN

Oro har, tartekatzerakoan, E2 enuntziatu parentetikoak E1 oinarrizko enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsi egin ohi du. Holakoetan lau integrazio-gune atzeman ditugu:

1. Mintzagaia+[E2]+fokua+aditza
2. “Fokua+aditza” bikotearen ondoren
3. Fokuaren eta aditzaren artean
4. Sintagmaren egitura sintaktikoa hautsiaz¹¹⁴

5.1.1.1. *Mintzagaia+[E2]+fokua+aditza*

E2 enuntziatu parentetikoek E1 oinarrizko enuntziatuan hartzen duten lekua ugaria ez ezik askotarikoa ere bada. Halarik ere, joera edo isuri nagusiak aipatuko ditugu, maiz, kokapena ez delako arbitrarioa, estrategikoa baizik. Ikus taula:

Enuntziatu parentetikoak (E2) oinarrizko enuntziatu lokabearen egitura sintaktikoa hautsi egingo du	Adibide kopurua	Perpaus lokabeen % zenbat	Corpuseko adibide guztien %
MINTZAGAIA+[E2]+FOKUA+ADITZA			
A. Subjektua topikalizatuz, subjektuaren eta predikatuaren arteko mugan	114	%36.53	%19.79
<i>Subjektua+ [E2]+ aditza</i>	9	%2.88	%1.56
<i>Subjektua+ [E2]+adberbio-osagarria¹¹⁵+aditza</i>	76	%24.35	%13.19
— Subjektua+ [E2]+ezezko aditzondo+aditza	28		
— Subjektua+ [E2]+ba+aditza	10		

¹¹⁴ Haustura horiek gramatikaren ikuspegitik oso zuzenak ez direnez gero (edo bitxiak behintzat gertatzen direnez gero), atal berezi bat eskaintzea iruditu zaigu egokien.

¹¹⁵ Adberbioa adigaia EGLU Iek darabilen zentzuan ulertzen dugu; hau da, aditzari laguntzen berezko zeregina duen klase bezala, eta bertan, adizlagunak —bai Izen sintagma deklinatuaren bidez, bai postposizioaren bidez sortuak—eta aditzondoak bilduko dira, baita mendeko esaldi batez osatuak ere.

Enuntziatu parentetikoak (E2) oinarritzko enuntziatu lokabearren egitura sintaktikoa hautsi egingo du	Adibide kopurua	Perpau lokabeen % zenbat	Corpuseko adibide guztien %
— Subjektua+[E2]+moduzko aditzondo+aditza	22		
— Subjektua+[E2]+bestelako adberbio osagarria	16		
<i>Subjektua+[E2]+zehar osagarria+aditza</i>	1	%0.32	%0.17
<i>Subjektua+[E2]+osagarri zuzena+aditza</i>	19	%6.08	%3.29
<i>Subjektua+[E2]+osagarri predikatiboa+aditza</i>	9	%2.88	%1.56
B. Osagarri zuzena topikalizatuz	9	%2.88	%1.56
<i>IS NOR+[E2]+aditza</i>	1	%0.32	%0.17
<i>ISNOR+[E2]+fokua+aditza</i>	8	%2.36	%1.38
— ISNOR+ [E2]+ ISNORK+aditza	4		
— ISNOR+ [E2]+adberbio osagarria+aditza	4		
C. Zehar osagarria topikalizatuz	7	%2.24	%1.21
D. Adberbio osagarria topikalizatuz	57	%18.26	%9.89
<i>Adberbio osagarria+[E2]+aditza</i>	4	%1.28	%0.69
<i>Adberbio osagarria+[E2]+fokua+aditza</i>	53	%16.98	%9.20
— Adberbio osagarria+[E2]+osagarri zuzena+aditza	21		
— Adberbio osagarria+[E2]+ adberbio osagarria+aditza	25		
— Adberbio osagarria+[E2]+zehar osagarria+aditza	2		
— Adberbio osagarria+[E2]+subjektua+aditza	5		
E. Lokailuaren ondoren	18	%5.76	%3.12
GUZTIRA	205	%65.70	%35.59

Datuek erakusten digutenez, mintzagaia hanpatuz, mintzagaiaren eta irazkinaren edo multzo errematikoaren artean kokatuko du maizenik enuntziatu parentetikoa. Perpau lokabe guztiak kontuan izanik, %65,70 osatzen dute integrazio-gune hori hautatzen duten adibideek. Mintzagai hori, fun-

tzio-egiturari dagokionez, batzuetan *subjektuak* osatuko du, eta bestetan, *osagarri zuzenak*, *zehar osagarriak* nahiz *adberbio-osagarriak*.

A) Subjektua topikalizatuz, subjektuaren eta predikatuaren arteko mugan

Enuntziatu parentetikoa, gehienetan, mintzagaia topikalizatu edo hanpatzeko erabiliko du, eta horrela subjektuaren eta aditzaren artean geldiuena egiteko aukera eskainiko dio.

Ezkerraldekoa topikalizatzean, ordea, jarraian datorren predikazioaren edo multzo errematikoaren buruan (ia) behin ere ez du aditza paratuko. *Ia behin ere ez* diogu, izan ere, corpuseko adibide batzuetan (%4.4) enuntziatu parentetikoa justu aditzaren aurrez aurreko posizioan paratuko du:

— Haren gogo erne, beratx eta irrikor, bare eta aldartetsuak —**iguzki eta laino, eta hodei nabarrak zeruan barrera lasterka**— *opa zuen* bizi eta heriotza hortxe dago, hitz gutxitan emana, “Urte giro”-n azken hogeitasei bertsoan, eta ez luke inork, burniz eta tupikiz ondu nahi balu ere, irudi sendoagorik sortuko. (LIB I: 66).

— Bertsolarien laguntzailea eta ezagutarazle gailena dugun Aita Zavalak —**betiko Aita Zavalak**— *bildu ditu* liburuxka polit honetan azken hamar urte honetako bertso-paperak. (LIB II: 134).

Oso gogoan hartzekoa da holakoetan ere, ia beti aditz perifrastikoa darabilela; bakarren batean trinkoa:

— Gisa horretako predikua, **eta luze xamarra aukeran**, *da* goian aipatu dugun Stanley Kramer'en film hau. (ZIN: 193).

Izan ere, itxuraz, aditz flexioa perpaus buruan edo multzo errematikoaren buruan jartzeko debekuak ez die aditz guztiei berdin eragiten. Osari jarraituz (1990: 154-155), aditz trinkoek zorrotzago bete dute debeku hori.

Beraz, corpusak erakusten digunez, Mitxelena enuntziatu parentetikoa mintzagaiaren eta irazkinaren edo eremu errematikoaren artean kokatzean, oso kontuan izan ohi du aditz jokatu soila esapide-buruan —eta kasu honetan multzo errematikoaren buruan— jartzeko debekua. (Osa 1990: 155-157, Oyharçabal 1985: 59).

Badakigu, halere, euskararen erabileraren historian debeku hori ez dela hain sendoa izan —edo agian, hain sendo ibili ez dena debeku horrekiko

errespetua izan da—. Nola ahaztu, izan ere, B. Hialgok (1997b: 16) autore klasikoak¹¹⁶ aztertu ostean ateratako emaitza estatistikoak?

	Kopurua	%
Esaldi kopurua:	4488	%100
Aditza hasieran:	640	%14,3
Aditza tartean:	2586	%57,6
Aditza amaieran:	1262	%28,1

Datu eta azterketa horiek aski esanguratsuak badira ere, oraingo honetan Mitxelenaren jokabidea zaigu interesatzen. Mitxelenak, oro har, enuntziatu parentetiko mintzagaiaren eta irazkinaren edo eremu errematikoaren artean kokatuko du.

Nola lortuko du multzo errematikoaren buruan aditza ez jartzea? Justu aditzaren aurretik (aditzaren ezker alde hurbilean) fokua paratuko du, edo behintzat, Osari jarraituz (1990: 127 eta hur.), fokua posizioa betetzeko eta perpausa markatu gabe betetzeko gaitasun berezkoena duten funtzioak jarriko ditu.

Osak (1990: 126 eta hur.) osagarri ezberdinen joerak aztertzean, baieztatzen du osagarrien artean badela fokutasunarekiko lehentasun bat, nolabaiteko graduazioa eman daitekeela:

Esateko moduan garelakoan nago, moduzko elementu adberbialak, elementu predikatiboak eta osagarri zuzenak direla gai, fokua posizioan perpausa testugintzara makurtu gabe joateko. (Osa 1990: 130).

Subjektua+[E2]+fokua+aditza

1. Subjektua+[E2]+adberbio-osagarria+aditza

Adberbio-osagarriaren arabera, hiru azpisail berezi ditugu, galdegaia edo fokua zerk osatzen duen gardenago ikusiko delakoan:

¹¹⁶ Hialgok, besteak beste, Axular, Mogel, J.B. Agirre, Duvoisin eta J. Etxepare aztertu zituen. Egia da horiekin batera ahozko zenbait testigantza eta gaur eguneko zenbait idatzi ere izan zituela azterkizun.

1.1. Subjektua+[E2]+moduzko adberbioa

— *Robert Aldrich'ek* — **Venezian bigarren Zilarrezko Lehoia eraman du aurten**— HAINBESTEAN¹¹⁷ moldatzen ditu irudi moldakaitzak, ofiziale ikasari dagokionez. (ZIN: 142-143).

— *Argentinako zokoren baten harrapatu duten "Toro Moreno"-ren ibilerek* — **irabazle parregarri eta galtzaile zintzo**— BIZIRO kezkatzen gaituzte. (ZIN: 167).

1.2. Subjektua+[E2]+ezezko adberbioa

— *Euskararen hango egoera* — **bagenuen**¹¹⁸ **susmo**— EZ da pozgarria, baina nabari da egileari guri bezain penagarri zaiola. (LIB II: 156).

— *Gerok ere* — **zerbait jakiteko zaleturik geunden aspaldian**— EZ ditugu gogo gaitzoz ikusi. (ZIN: 160).

1.3. Subjektua+[E2]+baiezko adberbioa

— *Bestelako "paisajeak" nahiago dituenak* — **gehienon haragia argala da eta**—, BAdu ikusteko Sofia Lorenen dantza bat, A, gure Prai Bartolome bizi baltz! (ZIN: 191).

— *Aita Villasante ezagutzen duenak* — **eta nork ez du ezagutzen izenez behintzat gure artean?**— BAdaki nola ekiten dion beti lanari, sustraiz eta funtsez, bil eta azter ditzakeenak oro bildu eta aztertu ondoren, edozein sailetan. (LIB II: 60-61).

Azken adibide hori aski esanguratsua da. Badirudi "ba" hori gramatikak behartuta darabilela, flexio soila eremu errematikoaren buruan ezarri ezinak eragindakoa. Eta kasu horretan *ba*-k aktualizatu egingo luke aditz hori, perpausaren baiezkoatasuna indartu baino areago. Ontzat emango ote genuke ondorengo adibidea?

— **Aita Villasante ezagutzen duenak* — **eta nork ez du ezagutzen izenez behintzat gure artean?**— *daki* nola ekiten dion beti lanari, sustraiz eta funtsez, bil eta azter ditzakeenak oro bildu eta aztertu ondoren, edozein sailetan. (LIB II: 60-61).

¹¹⁷ Denek aditzaren jiran pibotatzen dutenez, aditza ez dugu markatuko, baina identifikazioa argiagoa izan dadin, letrakera lodiz paratuko dugu enunziazio parentetiko, eta fokua, berriz, letra larriz idatziko dugu; etzanez, berriz, jokoan dagoen beste osagarria.

¹¹⁸ Hemen ere garbi ikusten da Mitxelenak ez duela, oro har aditza multzo errematikoaren buruan jartzen. *Ba*- proklitikoaren eginkizuna baiezkoatasuna markatzea edo aditza aktualizazioa izan liteke.

1.4. Subjektua+[E2]+adizlaguna

— *Ameriketako berriak* —“**Sonata del Estío**” alde batera utzirik—
“TIRANO BANDERAS”-EN eman zizkigun. (LIB I: 52).

— *Nik* —**eta barka bekit “izenorde higuigarri” honezaz hasten banaiz mintzatzen** —PROFETA BATEN GISAN ikusten dut aurrenik gure Oteiza, gure artean nola eta nondik ez dakigula —aldiz bizardun, aldiz okotz soil— agertu zaigun antzinako igarleen ondorengo galdu baten antzera. (LIB II: 117).

2. Subjektua+ (lokailua)+[E2]+ osagarri predikatiboa+aditza

— Cesarek dioenez, *akitanoak* —**gure senideak**— TREBEAK omen ziren zula-eta bete-lanetan. (LIB II: 46).

— *Egilearen iritziak* —**eta norenak ez?**— OKERRAK izan daitezke hemen edo han. (LIB I: 130).

3. Subjektua+ (lokailua)+[E2]+osagarri zuzena+aditza

— *Dan O’Herlihy’k* —**lehen aldiz aditzen dut bere izena**—
PRESTUTASUN BEREZIA eman dio jantzi duen pertsonari. (ZIN: 153).

— *Besteak* —**ez dakit guztiak ohartu diren**— GAI EZAGUNA du, eta gertatua gainera: Tombstone’ko inguruan Earp eta Crantondarrek tiroka egin zuten kontu-garbitzea. (ZIN: 190).

Baina subjektua topikalizatzeke ez ezik, maiz adberbio-osagarria bera ere topikalizatu edo hanpatzeko bitarteko gertatzen da enuntziatu parentetikoa. Holakoetan, mintzagai eginkizunean dagoen adberbioa perpausaren hasierara bidaltzen du eta justu ondoren enuntziatu parentetikoa kokatzen.

B) Adberbio-osagarria topikalizatuz

Goiko komunikazio-estrategia bera atzematzen dugu: goian, enuntziatu parentetikoak mintzagai hanpatu subjektua bihurtzen zuen bezala, oraingoan adberbioa da mintzagai hanpatu gisa aurreratuko duena. Eta jarraian ez da ohikoa izango aditza multzo errematikoaren buru-buruan agertzea.

Adberbio-osagarria+[E2]+fokua+aditza

Joera arrunta hori bada ere, adibide bakan batzuetan enuntziatu parentetikoa aditzaren justu aurreko posizioan paratzen du, multzo errematikoaren buruan aditza jar ezin daitekeelako araua hautsiaz:

— Azkenik —**last, but not least**—, *aipa dezadan* lehen argitaraldian hainbeste bide irakurria dugun Orixeren hitzaurrea. (LIB I: 66).

— Hasieran aipatu dudan auzian buru-belarri sartu gabe ere, **eta ez daukat oraingoz horretarako gogorik ez astirik**, *bistan dago* Oskillasoren bi xedeak eta helburuak, euskararen batasuna eta euskal eleberriaren ona, haserre xamar dabilzala elkarrekin. (LIB II: 93-94).

Goiko adibidean agertzen den *bistan dago* hori formula kopulatibo edo predikatibo kontsokratutzat jotzen du Hídalgo (1997b), eta esaldi hasieran nahiz multzo errematikokoaren buruan kokatzen ditu:

(...) Eta ere, beste hainbat formula kopulatibo edo predikatibo konsakratuak, esaldi hasieran emanak eta aditz ondorera bultzatzen dutenak esaldiaren predikazio nagusia: *bistan da, argi dago, egia da, kontua zen, litekeena da, baliteke, garbi zegoen, gauza segurua da, damu dut, zail(a)da, gaitz(a) da, gertatzen dena da, ongi da, hobe duzu,...* edo antz bateko beste milaka egitura. (Hídalgo 1997b: 106).

Aditza multzo errematikokoaren buruan joateko debekua badirudi aditz perifrastikoekin ez duela Mitxelenak hain zorrotz betetzen, edo behintzat, goiko adibideak ez zaizkigula gramatikaren aldetik okerrak iruditzen. Holakoak ere, ordea, eta kopuruari begiratu besterik ez dago (%1.2), ezin esan ohikoak direnik.

Gainerakoetan, ordea, enuntziatu parentetikoaren ondoren multzo errematikoa fokuarekin hasiko da:

1. Adberbio-osagarria+[E2]+adberbio-osagarria+aditza

1.1. Adberbio-osagarria+[E2]+(moduzko) adberbioa+aditza

— *Espaini aldean* behintzat —**bestetan ez dakit**— BEKAITZEZ begiratzen diote gai hauetan hasten denari, elizgizona ez baldin bada, eta ez dut, ahal baldin badut, neure burua auzitegitan ikusteko gogorik. (LIB I: 96).

— *Azkenean*, **eta aski dugu honekin**, AHO BATEZ aitortzen dute hamaiek gaizkile gogortua zirudiena ez dela halabehararen jostailu errugabea baizik izan. (ZIN: 180).

1.2. Adberbio-osagarria+ [E2]+[Ezezko adberbioa]+ aditza

— *Hemen* —**eta liburuaren egileari, Max Catto'ri, zor zaio noski eraberitze pozgarri hori**— EZ dira hasierako itxurak azken-aldeko egia bihurtzen. (ZIN: 169).

— *Hizkuntzaren aldetik, eta gure sailean sartzen naiz horrenbestez*, EZ da gogo gaiztoz bezala begiratzekoa, astiro eta sakon aztertzekoa baizik. (LIB II: 89).

1.3. Adberbio-osagarria+[E2]+ba+aditza

— *Gero, eta egoki dator hori ere*, BAitu bi aldiz, 12garren eta 25garren ikasgaien ondotik, gramatika laburpenak ere. (LIB II: 153).

— Horrez gainera, *nolabaiteko gustoak dituztenentzat —eta ni ere horietako koa nauzue—*, BADAude hemen zenbait “pasadizo” polit, “Zeamako izkean” moldatuak. (LIB II: 97).

2. Adberbio-osagarria+[E2]+ osagarri zuzena+aditza

— Baina *Fortebraccio della Rovere izen-deiturez jabetu den orduko, eta ez da harritzeko horien pisu-astuna nabaritzea*, ZERBAIT aldentzen da gure arlo-tearen barruan. (ZIN: 195).

— “Lehenago, *gure Euskalerrian —dio egileak—*, FEDEA gorde izan da...” (LIB II: 88).

3. Adberbio-osagarria+[E2]+zehar-osagarria+aditza

— *Sarri aski, eta eskertzekoa da hori*, PLATONI BERARI utzi dio hitza egileak, eta horretan hain merezi onez entzutetsua den idazlearen prosa euskal idazleak dasta dezan bitartekorik gabe. (LIB II: 77).

C) Osagarri zuzena topikalizatuz

Osagarri zuzena edo IS NOR hanpatuko du enuntziatu parentetikoari esker:

— *Hizkera, bestek ere esan du eta*, GOGOR XAMARRA agertzen du, han hemenka. (LIB I: 142).

— *Baina ordukoen barrunbeak nolakoak ziren —beren garaikoak, gaurkoak eta gerokoak bezalakoxeak, alegia—*, EDERKI zekien, hori bai, eta baita besteri adierazten ere. (ZIN: 125).

D) Zehar osagarria topikalizatuz

Oraingo honetan, zehar osagarria edo IS NORI da enuntziatu parentetikoak topikalizatuko duena, eta oraingoan ere multzo errematikoaren buruan ez du aditza paratuko, fokua baizik:

— Ba ote dakigu, horratik, zer-nolakoa den hobetu beharrean ari garen hizkera? *Neri* behintzat¹¹⁹ —**ikasiagoengatik ez naiz ari**— DEUS ERE EZ DAKIDALA iruditzen zait Ibar-en itzulpen hau irakurri ondoren. (LIB I: 103).

— *Guri*, ordea, **hitz ederretan ez ezik hitz horiek adierazten dituzten gogoe-ta ederretan ere sinesten ez dugunez gero**, PARREGARRI agertzen zaizkigu, haurtzaroko jostailuei ederretsirik bizi diren gizon-emakume hazien antzera. (ZIN: 158).

Honenbestez, Mitxelenaren prosan —eta azterkizun ditugun adibideak dira horren lekuko— joera nabarmen bat atzematen da: aditza enuntziatu parentetikoaren ondoren kokatzen da, baina ez justu segidan; multzo errematikoaren bigarren elementu gisa (fokuaren ondoren) baizik.

Subjektuaren eta predikatuaren artean enuntziatu parentetikoa tartekatzeo Mitxelenak zuen joera horretaz Esnal eta Zubimendi ere ohartu ziren:

Sarritan erabiltzen zuen Mitxelenak baliabide hau. Maiz baliatzen zen koma arteko zatiz, sujetuaren eta predikatuaren arteko pausaldia egiteko (bakanago marra artekoz eta parentesi artekoz). Maiz eta baliabide-mota ugari erabiliz: sujetua errepikatzea, deikia, iritzi-tartekatzea, hitz indargarriak... (Zubimendi & Esnal 1993: 223).

Gure ustez ere —eta horixe da corpuseko datuek erakusten digutena—, subjektuaren eta predikatuaren arteko kokagune hori maiz erabiltzen du Mitxelenak enuntziatu parentetikoa kokatzeko. Baina kategoria gramatikalek baino areago, mintzagai-galdegai jokoaren arauk gobernatzen edo baldintzatzen dutela dirudi enuntziatu parentetikoaren kokagune hori.

Mintzagaia, goiko adibide horietan guztietan, beti aurretik doala dirudi eta enuntziatu parentetikoek hanpatu edo markatu egiten dute. Hortik aurrera, aditzaren aurreko posizioa dela dirudi guztiz behartua den bakarra.

Oinarrizko enuntziatua perpaus lokabea denean, enuntziatu parentetikoaren kokalekua, ordea, ez da soilik mintzagaiaren eta irazkinaren edo multzo errematikoaren arteko tarte horretara mugatzen, nahiz eta, datuek erakusten digutenez, adibiderik gehienak mota horretakoak izan (%65.70). Jarraian adieraziko ditugun adibideen kokaguneez ondorengo komunikazio-hurrenkerari erantzuten diote:

Mintzagaiaz gain, “Fokua eta aditza” bikoteaz osatutako multzo errematikoaren enuntziatu parentetikoaren aurretik kokatzen du: bien artean batzuetan

¹¹⁹ Sail honetako adibideetan ikus daiteke Mitxelenak ezkerreko osagaiaren topikalizazioa ez duela enuntziatu parentetikoarekin soilik erdiesten, baita lokailuarekin ere; izan ere, lokailu batzuek badute topikalizatzeo eginkizuna. (Osa 1990).

ez dago tarterik eta beste batzuetan egon daitezkeen sintagmek beste mintzagai batzuen itxura hartzen dute.

Mintzagaia+fokua+aditza+(perpaus abarra)+[E2]+ (perpaus abarra)+esaldi abarra¹²⁰

5.1.1.2. “Fokua+aditza” bikotearen ondoren

Enuntziatu parentetikoako fokoaren eta aditzaren ondoren doanean ere honako egoeren aurrean egon gintezke:

E2-k E1en egitura sintaktikoa hautsi egingo du	Adibide kopurua	Perpaus lokabeen % zenbat	Corpuseko adibide guztien %
2. “Fokua+aditza” bikotearen ondoren			
Fokua+aditza+subjektua+[E2]/ fokua+aditza+[E2]+subjektua	16	%5.12	%2.777
Fokua+aditza+Osagarri zuzena+[E2]/ Fokua+aditza+[E2]+osagarri zuzena	11	%3.52	%1.9
Fokua+aditza+[E2]+osagarri predikatiboa / fokua+aditza+osagarri predikatiboa+[E2]+	10	%3.2	%1.73
Fokua+aditza+adberbio-osagarria+[E2]/ fokua+aditza+[E2]+adberbio-osagarria	16	%5.12	%2.77
Fokua+aditza+lokailua+[E2]+ beste osagarriren bat	4	%1.28	%0.694
Fokua+aditza+[E2]	1	%0.32	%0.17
Guztira	58	%18.58	%10.06

¹²⁰ Terminologia hau Juan Garziaren (1997) lanetik jaso dugu eta, beraz, komeni da adigai horiek mugatzea:

- Esaldi-abarra: Bere hitzez esateko, adigai hau, “mintzagai-galdegai jokotik kanpo geratzen denarentzat asmatu izen orokorra da” (Garzia 1997:174).
- Perpaus-abarra: Honen definizioa ere, hitzez hitz aldatuko dugu: “aditzaren ondoko elementu ez hain bereiztu, bere modura perpausaren joko nagusian parte-hartzaile hori izendatzeko [darabil]...(...) aditzaren ondoren eta harekin nolabait bat eginik doala adierazteko”. (Garzia 1997:174).

Badirudi, bada, perpaus-abarra galdegai-marko moduko zerbait dela eta, beraz, esaldi-abarrak baino lotura hertsia izango duela perpausaren gainerako osagaiekin.

Goiko datuek erakusten digutenez, E1 perpaus lokabea denean, %18.58 adibidek fokuaren eta aditzaren ondorengo kokatze-puntua dute. Osa ditzagun corpuseko adibideren batzuk aldatuz.

1. Fokua+aditza+(lokailua)+subjektua+[E2]+ /Fokua+aditza+[E2]+-subjektua

— HEMEN ditugu —**laster, arin, bildugarri**— *munduari hainbeste zihokion ordu larri bateko borrokalariak*, “Achilles”, “Ajax”, “Exeter” eta itsaso hondargabeak ordu t’erdirako amets-bizitza eman dion “Admiral Graf Spee”-ren errainu iluna. (ZIN: 177).

— ZENBAIT BERRIREKIN agertu zaigu *Oskillaso* —**honela deitu behar-ko dugu egilea, bere izena salatzea debekatua daukagunez gero**— “Mutiko kaletarrak Bizkaian” izen ondokoa daraman liburu azalez eta mamiz ikusgarri eta irakurgarri honetan. (LIB II: 92).

2. Fokua+aditza+osagarri zuzena+[E2]+

— “ZANPATUTA zeukan *Leturia*” —**irakurtzen dugu azken liburuaren hitzaurrean**— “aukeratubear”aren larritasunak. (LIB I: 137).

— “BERAK eraman du bertsoaritzza” —**dio aita Iturriak**— “periodiku eta radioetara” (LIB I: 144).

3. (Subjektua)+fokua+aditza+[E2]+osagarri predikatiboa / Fokua+aditza+osagarri predikatiboa +[E2]+

— Gregorio Arrue EZ *da, jakina dago*, liburu honen egilea. Itzultzailea izan zen beti haren lana: erdaratik euskarara eta euskaratik erdarara. (LIB II: 43).

— Horrexek, gauza ezerez horrek, gidatzen du idazle eta hiztun trebea hitzak hautatzean eta HORIXE da —**saio hizkera batean, baina ez benetako hizkuntzan**— *antolatzailearen erabaki hutsez bazter eta deusezta daitekeena*. (LIB I: 117).

4. Fokua+aditza+[E2]+adberbio-osagarria/fokua+aditza+adberbio-osagarria+[E2]+(beste osagairen bat)

— Zenbait nahasteren beharrean gara noski euskal literaturan, eta BIDE HONETATIK gabiltza—**batera edo bestera**— *aspaldi honetan*. (LIB II: 94).

— HAMAIKA NOBELA *bidali dituzte* sariketara —**hamaika esan nahi dut, hamar eta bat gehiago**—, itzuliak eta asmatuak. (LIB I: 49).

Badira, azkenik, corpusean adibide gutxi batzuk, joeratzat har ez badaiteke ere, aipatu behintzat aipatuko ditugunak. Adibide hauetan *fokua+aditza* bikotea bera hautsiko du enuntziatu parentetikoak.

5.1.1.3. Fokuaren eta aditzaren artean

E2-k E1en egitura sintaktikoa hautsi egingo du	Adibide kopurua	Perpau lokabeen % zenbat	Corpuseko adibide guztien % zenbat
Fokuaren eta aditzaren artean	15	%4.8	%2.6

Hona hemen adibideak:

— Zintzotu zen gerratean eta PAKEAN —**eta oparo, ez bide baitzuten itzuli ondasun ostuak**— bizi da, beste “katu” bat katuarenak egiten hasi arte. (ZIN: 187).

— GOGOZ —**eta batzuetan parre-algaraz**— irakurtzen dira ipui guztiak, buru batetik bestera. (LIB I: 91).

Berez ez ote litzateke “pakean bizi”, nahiz “gogoz irakurri” inolako etenik gabe irakurri behar? Hau da, ez ote du galdegaiaren eta aditzaren bloke hori hausten?

Ikus beste honako adibide hau ere:

— Gaia ez zaio egileari ahitu oraindik ez agortu. Ea, bada, NOIZ —**berak nahiz bestek**—*eskeintzen digun* beste horrenbeste Bizkaiko argizagiolaz, Nafarroakoaz edo beste edozein Euskalerritakoaz. (LIB II: 145).

Berez ez ote litzateke “noiz eskeintzen digun” inolako etenik gabe¹²¹ irakurri behar? Hau da, ez ote du galdegaiaren eta aditzaren bloke hori hausten? Arazo honen berri eman zigun Juan Garziak ere (1997).

¹²¹ Hidalgok (1997b) esango digu euskal aditzaren joera galdegilearen segidan paratzea dela:

“Euskal aditzaren ohiko joera beti ondore justutik erantsita agertzeko galdegileari” (1997b: 105).

Horren [galdegai den sintagma aditzaren aurrean joateko eta harekin batera entonazio jarraitu batez irakurtzeko posibilitatea izateko] kasu berezi batek ematen dizkigu, hain zuzen, buru-hausterik handienak: zer egin galdegai den sintagmaren ondoren haren aposizio bat badator? (Garzia 1997: 154).

Ez du, ordea, aposizioa soilik gogoan; beheraxeago esango digu, aposizioez gain “gure parentesien, eta beste zenbait prozedura grafikoren” arazoa ere badela. (Garzia 1997: 156).

— Piarre Lafitte Kalonge eta EUSKALTZAINAREN ESKUTIK — **berori baitugu aitzin solasaren egilea**— *agertzen zaigu* oraingoan Zaitegi jauna: hegazti harraparia hormatxori apalaren eskutik, norbaitek esango lukeenez. (LIB II: 75).

“Norbaiten eskutik” postposizio-sintagma horrek segidan aditza du eskakizun, baina enuntziatu parentetikoa tartekatzen du. Adibide horrek erakusten digu fokuak justu aditzaren aurreko posizioa behar duelako debeku hori (nahiz eta oso eztabaidatua izan) ez duela, kasu horretan behintzat, errespetatzen; izan ere, enuntziatu parentetikoak fokuak eta aditzak osatzen duen bloke hori hautsi egingo du.

Azkenik, sintagma hautsiaz tartekatzen den enuntziatu parentetikoa daukagu. Izenlagunaren eta izenaren arteko lotura hertsia ez ezik postposizio sintagma ere hausten duelako ekarriko ditugu paperera; urriak dira bere corpusean, baina urriak bezain bitxiak gertatzen zaizkigulako dakartzagu hona. Joera orokortzat ezin jo daitezke, baina aipagarriak bederen badira.

5.1.1.4. *Sintagmaren egitura sintaktikoa hautsiaz*

Sintagmaren egitura hausten duten adibideak dira ziurrenik, gramatikaren ikuspegitik begiratuta behintzat, gogorren edo berezien gertatzen zaizkigunak eta horrexegatik beragatik merezi dute aipatzea.

E2-k E1en egitura sintaktikoa hautsi egingo du	Adibide kopurua	Perpaua lokabeen % zenbat	Corpus osoaren % zenbat
Sintagmaren egitura hautsiaz			
1. Izenlagunaren eta izenaren egitura hautsiaz	20	%6.41	%3.47
Izlag+[E2+marka]+izena: E2k izenlagunaren marka darama	20		
Izlag+[E2-marka]+izena: E2k ez darama izenlagunaren marka	0		
2. Bestelakoak	14	%4.48	%2.43
2.1. Izena+izenondo+[E2]+erakuslea	1	%0.32	%0.17
2.2. Izena+[E2]+izond	4	%1.28	%0.69
2.3. postposizio-sintagmak hautsiaz	2	%0.64	%0.34
2.4. Aditzaren egitura hautsiz	7	%2.24	%1.21
Guztira	34	%10.86	%5.9

Datuek erakusten digutenez, holako hausturak corpuseko adibide guztien %5.9 osatzen dute eta horietatik %3.47 izenlagunaren eta izenaren ar-tekoak dira.

Izlag+ [E2+marka]+izena

— Egonaldi hori, laburxkoa izanagatik, aski eta gehiegi izan du “llane-roen”—**hango zabaldietako gizon-emakumeen**— *hizkera* ikasi eta barra-barra egiteko. (LIB I: 51).

— Maiz erabili izan dituen Donostia zaharreko —**atzoko eta herenegun-go**— oroitzenak darabiltza, berriz, herri-min atseginez igurtzirikako oroitzen gozoak. (LIB II: 134).

Goiko adibide horiek, bada, ez dira erabateko haustura, edo behintzat, E2k morfologiako marka bera izateak haustura hori leundu egiten du.

Izena+izond+[E2]+erakuslea

— Cecil B de Milleren tankera ezagunean moldatu dute *show aberats, ugari eta luze (hiru orduz gorako) hau*. (ZIN: 181).

Izena+[E2]+izond

— Eta aldamenekoaren ohiuak belarrian ditugula, nola amets egin, “Cine-mascope” —“**mundua sortu zenez gero ikusi den gauzarik miragarriena**”— berriarekin ere? (ZIN: 129).

— Horretaz mintzatu zitzaigun “*The Champion*” (“**El ídolo de barro**”¹²²) *gogor* hartan eta horretaz mintzatzen zaigu orain. (ZIN: 167).

Postposizio-sintagma hautsiaz

— Ez dio axolabekeriaren pake gozoan bizi denari pake gozorik utzi nahi eta pakearen —**besteak beste**— *jabe* direnek ez diote berari ere barkatuko. (LIB II: 117).

— Nabari zaio ez dela gaia zenbaiten (**askoren edo gutxi batzuen?**) *gogoko izango* eta hala ere, edo horrexegatik beragatik, batere beldur eta kupidarik gabe azaldu nahi luke. (ZIN: 145).

Berez postposizioaren eta bere aurrekariaren arteko lotura ezin da eten eta horregatik gertatzen zaizkigu goiko kokaguneak bitxi edo harrigarri. Holoak, ordea, adibide guztien %0.34 osatzen dute.

Orain arteko adibide horiek guztiek E1 oinarrizko enuntziatua formaz per-paus nagusi edo lokabe denean E2k hautatzen zuen integrazio-guneari egiten bazion erreferentzia, ondorengoetan E1 per-paus konposatua izanik gertatzen dena aztertuko dugu. Bi aukera izango ditugu: E1 maila bereko bi per-pausek osatzea eta E1 per-paus nagusiaren eta mendekoaren arteko uztarketa izatea.

¹²² Kontu egin dezagun, halere, adibide hori film baten itzulpena dela eta horrelakoen kokapena are eta zurrunagoa dela; hau da, jatorrizko izenaren ondoz ondo paratzera behartuta dagoela. Horren frogatzat ikusi besterik ez dago *izena+[E2 itzulpena]+delakoak/izenekoak/deritzanak* bezalako egiturak:

- Hoen artean leku berezia merezi du eskuarki THE PRODIGAL (“**El hijo pródigo**”) *delakoak*, onena izatea bezain berezia eta nabarmena baita txarrena izatea. (ZIN:189).
- Jendeak ez bide dio egin besteri aspaldian Billy Wilder'en The Witness for the prosecution (“**Testigo de cargo**”) *deritzanari* egin dion harrera. (ZIN:189).
- Gehiago nahi zuen Ken Annakin'en ACROSS THE BRIDGE (“**Al otro lado del puente**”) *izenekoak*. (ZIN:191).

5.1.2. MAILA BEREKO BI PERPAUSEN ARTEAN

Ikus ondorengo taula:

E2 maila bereko bi perpaus koordinaturen artean kokatzen da	Zenbat adibide	Perpaus konposatuena % zenbat	Corpus osoaren % zenbat
Perpaus koordinatu kopulatiboaren artean: E1+[E2]+eta+E1	26	%12.03	%4.51
Perpaus koordinatu kopulatiboaren artean: E1+ eta+[E2]+ E1	2	%0.92	%0.34
Perpaus koordinatu aurkaritzakoaren artean: E1+[E2]+baina+ E1	18	%8.33	%3.12
Perpaus koordinatu aurkaritzakoaren artean: E1+baina+[E2]+E1	1	%0.46	%0.17
Guztira	47	%21.75	%8.15

Pentsa daiteke koordinaziozko juntagailua enuntziatu parentetikoaren aurretik nahiz atzetik joan daitekeela. Bi aukera horiek zilegi izanik ere, azterkizun izan dugun corpusean, enuntziatu parentetikoaren ondoren agertuko da (ia) beti juntagailua (hiru adibidetan izan ezik); nolabait oinarrizko enuntziatuari berriz eusteko eginkizuna beteko balu bezala. “Berrartze-lan” horretan, jarraian datozen adibideek erakutsiko digutenez, *eta* eta *baina* juntagailu-lokailuak dira maizenik erabiltzen dituenak.

[E1]+[E2]+ eta/baina[E3] edotaE1+[E2]+eta/baina+E1

— Lagunek parre egiten diote —**neskatxa ez da aldamenean harro harro erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa**— *eta* bere ama ere, “Noiz ezkondu behar duk”-ka beti ari zitzaion ama, ez du semea ezkontzeko bidean ikusteak gehiegi alaitzen. (ZIN: 151).

— Gai aukeraz zerbait esan daiteke (**arrantzari hiru hizketaldi ematea gehiegixko dirudi**), *baina* batez ere hor agertzen diren hitz-esaerak ez dira jatorrekiak, maiz aski ezta dotoreegiak ere. (LIB I: 109).

— Ez da, labur, Sinclair Lewis’en “Main Street” —**eztena ere falta zaio**—, *baina* badu guretzat gisa horretako zerbait. (ZIN: 164).

— Gertakariak kontatzen mutila izan da beti (**ez dago gure Patroi Aundia -ri begiratu besterik**) *eta* bizi eta argiro kontatzen duena euskara erraz, laster, malkarrrik gabeko batean esaten du. (LIB I: 123).

Horrelako adibideak corpusean ugari dira eta horietan enuntziatu parentetikoek oinarritzko enuntziatuan (E1 eta E3 enuntziatuek osatzen dute) formalki maila bereko bi perpausen artean dute kokagunea. Bada, ordea, maila bereko bi perpausen artean izan ordez, perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko mugan kokatzen den enuntziatu parentetikorik.

5.1.3. PERPAUS NAGUSIAREN ETA MENDEKOAREN ARTEKO MUGAN

Ikus ondorengo taula:

E2 enuntziatua E1eko perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko mugan	Zenbat adibide	Perpaus konposatuena % zenbat	Corpus osoaren % zenbat
1. Mendeko perpaus osagarrietan	32	%14.81	%5.55
Perpaus nagusia+[E2]+mendeko perpaus osagarria			
2. Baldintza perpausetan bi aukera ditugu	27	%12.5	%4.68
Ondorioa+[E2]+baldintza	11		
Baldintza+[E2]+ondorioa	16		
3. Perpaus kausaletan	27	%12.5	%4.68
Perpaus nagusia+[E2]+ mendeko perpaus kausala	16		
Perpaus kausala+[E2]+perpaus nagusia	11		
4. Moduzko perpausetan	6	%2.77	%1.04
Perpaus nagusia+[E2]+moduzko perpausa	3		
Moduzko perpausa+[E2]+perpaus nagusia	3		
5. Kontzesio perpausetan	5	%2.31	%0.86
Kontzesiozkoa+[E2]+perpaus nagusia	3		
Perpaus nagusia+[E2]+kontzesio perpausa	2		

E2 enuntziatua E1eko perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko muga	Zenbat adibide	Perpaus konposatuena % zenbat	Corpus osoaren % zenbat
6. Helburuzko perpausetan	7	%3.2	%1.21
Perpaus nagusia+[E2]+helburuzkoa	5		
Mendeko perpaus helburuzkoa+[E2]+perpaus nagusia	2		
7. Denborazko perpausetan	3	%1.38	%0.52
Denborazko mendeko perpausa+[E2]+perpaus nagusia	2		
Perpaus nagusia+[E2]+denborazko mendeko perpausa	1		
Guztira¹²³	107	%49.53	%18.57

Datuek erakusten digutenez, perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko muga hori kokagune aproposa gertatzen zaio; E1 perpaus konposatuek osatzen dutenean, %49.53 adibidetan gune horretan bertan tartekatzen ditu enuntziatu parentetikoak.

1. Perpaus nagusia+[E2]+ mendeko perpaus osagarria

— Poliki-poliki hasten da Maisu Juan ikusten —**horrelako zerbait gertatu bide zitzaion Sokratesekin jarduten zutenei**— erdi ustela *zela* zuen jakin-ustea. (LIB I: 72).

— Egia da, **aitor dezagun lehenbaitlehen**, ez dugula Atila hau gure haurtzaroko eskola-liburuetan ikusi genuen Jaunaren Zigor ikaragarri hura. (ZIN: 142).

2. Baldintza perpausetan

2.1. Baldintza+[E2]+ondorioa

— Diren baino hamar halako arandegi gehiago irekiko *balira* —**ez da hau nik asmatua**—, ez lirateke hordiak hamar aldiz gehituko; etxean ditudan halako bi ohe baneuzka, ez nuke horregatik lo gehiago egingo. (ZIN: 152).

¹²³ Letrakera lodiz agertzen diren sailen baturaz mintzo gara, nahiz eta sail bakoitza xeheago adierazita egon.

2.2. Ondorioa+[E2]+baldintza

— Ez duzu ireki besterik—**hasieratik, erditik nahiz azkenetik**—diodanaren egiaz zerorrek jabetu nahi *baduzu*. (LIB II: 98).

3. Perpaus kausaletan

3.1. Perpaus kausala+ [E2]+perpaus nagusia

— Halaz guztiz, beste aldekoak eta gu hizkuntza berberean mintzatzen garen *ez gero* —**zenbait huskeria gorabehera**—, ez digu guri ere on baizik egingo. (LIB I: 104).

— Gaia ahula du: ustekabeen sortua *izanik* —**ez gureztat bakarrik, baita egilearentzat ere**—, ustegabeko sortze horren ezaugarriak agerian daramatza. (LIB I: 61).

3.2. Perpaus nagusia+ [E2]+perpaus kausala

— Liburu bakana da gure artean L.M. Mujikaren hau, euskaraz eta erdaraz egina —**erdal itzulpena aldamenean darama euskal testuak**—, bai darabilen *gaiagatik*, bai gaia darabilen *eragatik*. (LIB II: 140).

— Aspaldi ez duela, kontuak hartu dizkirate —**eta, jakina, ez diot horretarako eskubiderik ukatzen hartu dizkidanari**—euskal idazle bakoitzari liburu batean opa nizkion edo ez nizkion lerroak *dirrela eta*. (LIB II:83).

4. Kontzesio perpausetan

4.1. Perpaus nagusi+[E2]+ kontzesio perpausa

— Horregatik edo, antzetzokirako utzi ditu pailasokeriak —**txarlotkeriak**—, berebizikoak *badira ere*. (ZIN: 136).

4.2. Kontzesio perpausa+[E2]+perpaus nagusia

— Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez bagina ere —**ez digu guziori argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginateke bestela zinema-ikusle izan beharrean**—, astiro azaltzen digute azkenean “De rerum natura”-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez. (ZIN: 147).

5. Perpaus nagusia+[E2]+moduzko perpausa

— Bada ordu gure egitekoari lot gakizkion (**euskara irakastea bada, ahalik ongien eta errazen irakasteari**), hodeietatik apur batez jexiaz. (LIB II: 49).

6. Perpaus nagusia+[E2]+helburuzko mendeko perpausa

— Inorengana jo beharko du batzuetan, **ea iruten dion hari berririk**, ale bakan horiek elkarrekin nolazpait ere lotzeko. (ZIN: 154).

Perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko mugan ez ezik, mendeko perpausan bertan ere kokatu ohi ditu enuntziatu parentetikoak. Kokagune honetan interesgarria litzateke jakitea perpaus nagusiaren egitura sintaktikoa hausterakoan hautatzen zuen posizio edo leku bera hautatzen ote duen mendeko perpausan ere.

5.1.4. MENDEKO PERPAUSAREN BARNEAN

E2 enuntziatua E1eko mendeko perpausaren barnean	Adibide kopurua	Perpaus konposatuen %	Corpuseko adibide guztien %
Subjektua+[E2]+aditza	18	%8.33	%3.12
Subjektua+[E2]+fokua+aditza	24	%11.11	%4.16
Osagarri zuzena+[E2]+aditza	5	%2.31	%0.86
Adberbio osagarria+[E2]+aditza	10	%4.62	%1.73
Subjektua+ osagarri zuzena+[E2]+aditza	2	%0.92	%0.34
Lokailua+[E2]+osagarri zuzena+aditza	2	%0.92	%0.34
Izenlaguna+[E2]+izena	1	%0.46	%0.17
Guztira	62	%28.7	%10.76

Goiko datuek erakusten dute mendeko perpausaren barnean tartekatzen dituenen ia beti subjektuaren eta fokuari arteko lekua hautatzen duela eta gutxiagotan subjektuaren eta aditzaren artekoa.

Subjektua+[E2]+aditza

— *Ulysseren ibilerek* —**adierazi nahi digute ia irudi bakoitzean**—erakusten digutena hauxe da: jakinko etsaiei, Izadiaren indar itsuei alegia, gogor egitean dago gizonaren handitasuna. (ZIN: 147).

— Ataka-gaitz honetan, behinola *Eugenio d'Ors'ek* (**artean “xenius” zenak**) egin zuena egin beharko dut: neurri doi eta zehatzetara jo, usteak eta iritziak bertan behera utzirik. (LIB II: 115).

Subjektua+[E2]+fokua+aditza

— Aski izango omen da, diotenez, *norbaitek* —**ez dakigu nork**— BOTOI KAXKAR BAT **estutzea** edo urrutizkin bat eskuetan hartzea. (ZIN: 194).

— *Clark Gable'ren kaskoa* —**ai, gurearen gisara!**— GERO ETA URDINAGO *dela* ere esango nizueke, baina hori badakizue honez gero, nik bezain ongi. (ZIN: 141).

Osagarri zuzena+[E2]+aditza

— Ezin uka herri kantak —**zaharrenak eta berriagoak**— aukeratzeko begi eta aho gozoa izan duenik. (LIB I: 46).

Honenbestez, mendeko perpausaren barnean ere, oro har, perpaus nagusiaren barnean bereizten genituen kokaguneak dira nagusi.

Atal honetan saiatu gara ikusarazten Mitxelenaren euskal prosan enuntziatu parentetikoak tartekatze orduan badela erregularitaterik eta modu sistematikoan errepikatzen diren gune horiek joera batzuen adierazle direla.

5.2. ENUNTZIATU PARENTETIKOEN INTEGRAZIO-GUNEA KOMUNIKAZIO ESTRATEGIEN ZERBITZURA

Goiko azpiatalean, E2 enuntziatu parentetikoak E1 oinarriko enuntziatuan zein gune hartzen duen aztertu dugu, bereziki funtzio-egitura kon-tuan izanik; hau da, E2 enuntziatua zein funtzioaren aurretik, tartean edo ondoren kokatzen duen Mitxelenak aztertu dugu. Horrek bide emango digu oinarriko enuntziatuan zein komunikazio-egitura nagusitzen den aztertze-

ko, osagaien hurrenkera komunikazio¹²⁴ zereginetik edo komunikazio-legeek ordenatuko baitute.

Gure ustez, oinarrizko enuntziatuko osagaien hurrenkera (eta enuntziatu parentetikoaren ere bertan tartekatzen da), esateriak komunikatu edo aditzera eman nahi duena ahalik eta argiena eta eragingarriena gertatzeko moduan antolatu du Mitxelenak. Hori argudiatzen eta azaltzen saiatuko gara atal honetan eta horretarako, tema-errema (Osa 1990) edo mintzagaia-irazkina (Euskaltzaindia 1987) segidak hartuko ditugu kontuan; informazio zaharra edo ezaguna dena informazio berriarekin uztartzeko egiten duen osagaien antolamendua edo mintzagai-egitura, hain zuzen. Izan ere, enuntziatu parentetikoaren kokagunea informazio ezagunaren (mintzagaia) eta berriaren (irazkina) kokapen estrategikoaren baldintzapean dagoelakoan gaude.

Azalpen honetarako hirugarren atalean bereizi ditugun kokagune-ardatzak izango ditugu oinarri. E1 oinarrizko enuntziatuan hiru gune nagusi egon daudela aipatu arren (hasierakoa¹²⁵, amaierakoa¹²⁶ eta tartekoa), guk, bereziki, E1eko egitura sintaktikoa hautsiz tartekatzen den gunea izan dugu azterkizun. Tarteko posizio honetan, ordea, lau sail bereizi ditugu, E1 oinarrizko enuntziatuaren formazko egiturak baldintzatzen dituen lau sail:

- Oinarrizko enuntziatua perpaus lokabea denean
- Oinarrizko enuntziatua maila bereko perpaus koordinatuek osatzen dutenean
- Oinarrizko enuntziatua perpaus nagusiak eta mendekoak osatzen dutenean
- Mendeko perpausaren barnean

Ikus dezagun, bada, hautatutako gune horiek zergatik hautatu ote dituen edo ba ote duten eraginik komunikazioaren ikuspegitik. Hau da, testuaren komunikagarritasunari eragiten ote dioten hautatutako kokaguneez.

¹²⁴ Osak (1990) euskararen hitz ordena komunikazio zereginaren araberkoa zela frogatu zuen.

¹²⁵ Hasiera-hasierako gunean lau adibide soilik aurkitu ditugu, eta laurak erritoko formula eginei dagozkie. Beraz, ezin esan Mitxelenaren luman, E1 oinarrizko enuntziatuaren hasierako posizio hori enuntziatu parentetikoak kokatzeko gune aproposa denik.

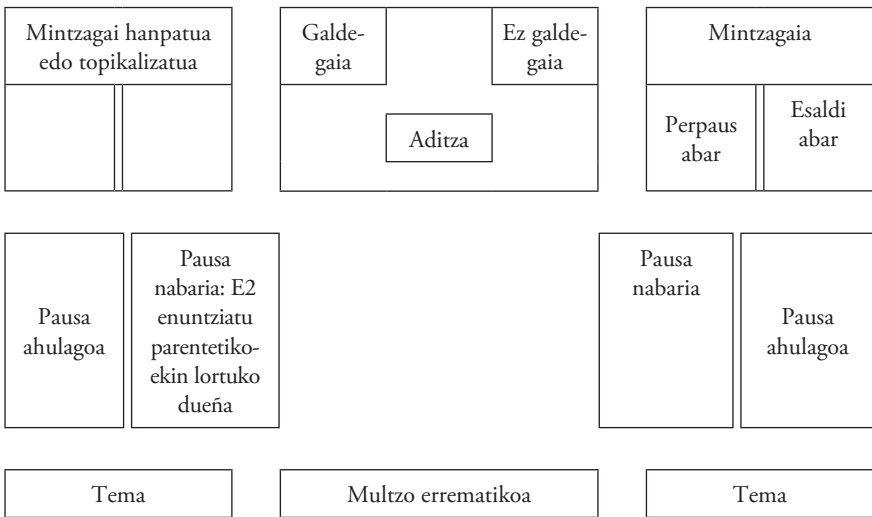
¹²⁶ E1 oinarrizko enuntziatuaren bukaera-bukaeran adibide gehiago aurkitu ditugu: 44, guztira. Maiz, gainera, esateriak, aldeztasunetik esandakoa zalantzan jarriz egindako galdera, iruzkin nahiz kritikek osatzen dute.

1) OINARRIZKO ENUNTZIATUA PERPAUS LOKABEA DENEAN

Sail honetan, bereziki, bi komunikazio-egitura gailendu zaizkigu eta horiek, ikusiko dugunez, komunikazio-estrategia jakin batzuen zerbitzura egongo dira. Gehien erabiltzen duen komunikazio egitura ondorengo hau da:

Mintzagai hanpatua+[E2]+fokua+aditza+ (perpau abarra)+(esaldi abarra)

A) Egitura komunikatiboa 1

E1 perpau nagusi edo lokabeak osatzen duenean, adibideen %65.70ean, enuntziatu parentetikoak mintzagaia hanpatu edo topikalizatu egingo du, berak dakarren sintaxi- eta tonu-hausturaz baliatuz eta mintzagai markatuaren eta galdegaiaren edo fokuairen artean kokatuko da. Horrela, mintzagai edo topiko markatutik irazkinerako jauzia egiteko gunean kokatuko du enuntziatu parentetikoa.

Mintzagai hanpatua+[E2]+irazkina,
predikazioa edo multzo errematikoa (fokua+aditza)

Beraz, E2 enuntziatu parentetikoak bere ezker aldekoa (dela subjektua, dela adberbio-osagarria, dela osagarri zuzena, dela zehar osagarria) topikalizatze balioko du, eta hori, bereziki, egitura honek dakarren entonazio-etenak¹²⁷ markatuko du:

— *Robert Aldrich'ek* — **Venezian bigarren Zilarrezko Lehoia eraman du aurten**— HAINBESTEAN moldatzen ditu irudi moldakaitzak, ofiziale ikasiari dagokionez. (ZIN: 142-143).

Behin topikalizatuz gero, irazkina edo multzo errematikoaren buruan aditza jartzeko debekua (ia) gehienetan errespetatzen du (%4.4en izan ezik), fokua-ren posizioa¹²⁸ betetzeko (eta perpausa markatu gabe betetzeko) gaitasun berezkoena duten gramatika-kategoriak aditzaren aurretik kokatuz: osagarri predikatiboa, adberbio-osagarria, osagarri zuzena... Bat dator, bada, Osak (1990: 126 eta hur.) osagarrien joerak aztertzean egiten duen baieztapenarekin: osagarrien artean badela fokutasunarekiko lehenetsun bat, nolabaiteko graduazioa eman daitekeela.

Multzo errematikoaren burua aditzarekin hasten duenean ere, ez du aditz trinkoarekin hasiko¹²⁹, perifrastikoarekin baizik. Badirudi, bada, debeku horrek trinkoei gehiago eragiten diela perifrastikoei baino. Holakoetan, badirudi enuntziatu parentetikoaren fokua eta aditzaren artean kokatzen duela, baina, esan bezala, ez da ohikoa.

¹²⁷ Juan Garziak (2012) honela azalduko digu entonazio-etenak: “Esaldi bat beste esaldi bati erantsi zaio, tartekatua. Doinuak ere (puntuazioan marra pareak bezala) garbi markatzen du zein den tartekiaren esparrua: tartekiaren aurretik doanak, mintzagaia izanik, gorantz egiten du, hantxe zintzilik utziz esaldiaren haria; tartekia, osorik, beharagoko tonu batean doa; tartekia amaiturik, berriro heltzen dio esaldiak aurretik zintzilik utzitako tonuari” (Garzia 2012:74).

¹²⁸ Guk Euskaltzaindiari (1987), Osari (1990) eta Garziari (1997) jarraituz, aditzaren ezker alde hurbila joko digu fokua-ren posizio naturalizat, nahiz eta jakin, zenbaitetan, eta bereziki euskara mintzatuan entonazioak aipatu ordena hau hauts dezakeela, galdegaia aditzaren eskuinean kokatuz. Galdegaia izaera ere kontuan hartu behar dela esaten du Euskaltzaindiak “adibidez, esaldi menperatu luze eta korapilatsu batek osatzen duenean, aditzaren eskuinaldean emateko joera dugu”. Alberdi eta Sarasolaren (2001) liburuan ere, ondoko izenburua darabata atal batek: “Perpaus osagarrien salbuespena edo lizentzia: galdegaia predikatu nagusiaren ondoren”. Hialgoren tesia (1997) eta bere lanak (1996a, b, c; 1997, 2002) ikusi besterik ez dago galdegaia kokapen hori maiz hauts daitekeela jakiteko, nahiz kokapen honek dakartzan zalantza jabetzeko.

¹²⁹ Ikus, salbuespen gisa, goraxeago aipatu dugun adibidea: “Gisa horretako predikua, **eta luze xamarra aukeran**, da goian aipatu dugun Stanley Kramer'en film hau. (ZIN:193)”

Honenbestez, E1 oinarrizko enuntziatuaren hasieran, mintzagaia jarriko du, bertan predikatuko dena espazioan eta denboran kokatzen duten elementuak eskaini ohi dira; hau da, adieraziko dudana *noiz*, *non*, *nork* egiten duen. Horren atzetik, edo hori hanpatuz, enuntziatu parentetikoa kokatuko du, eta segidan (nahiz beste osagarri batzuen ondoren) aditzera eman nahi den ekin-tza, gertaera edo egoera adieraziko du. Aditzaren atzean, zama informatibo txikien duten elementuak edo kokatuko ditu, Garziari jarraituz (1997), “per-paus abarrak” nahiz “esaldi abarrak”; hots, “mintzagai-galdegai” joko horretatik at gelditzen diren osagaiak.

Enuntziatu parentetikoa mintzagaiaren segidan kokatze hau, gainera, lot dezakegu Hídalgo (1997b) aipatzen duen marko modalarekin ere. Hídalgoaren arabera, komunikazio-legeek eskakizun dute esaldiaren marko predikatiboa eraikitzeko eginkizuna duten elementuak esaldiaren hasieran paratzea. Elementu horien artean kokatzen ditu bai elementu tematikoak eta modalak, bai esaldiaren aurreko testuinguruarekin lotura-zubia egiten duten elementuak eta baita esaldian jada ezagunak diren elementuak edota aurrerantzean ezaguntzat eman nahi direnak ere, ondoren honen gainean predikatze.

Guri interesgarri gertatzen zaigu datu hori; hau da, predikazioaren marko hau toki aproposa gertatzea esaldiaren interpretazioa modalizatu edo alda dezaketen elementuak kokatzeko (1996e). Izan ere, nola uka enuntziatu parentetikoek modalizazio mailan duten eginkizuna. Predikazio-marko honen ondoren etorriko litzateke irazkina edo predikazioa.

Usu darabilen egitura komunikatibo honekin, gainera, pausaldiak markatzeko estrategia ere erdietsiko du. Subjektuaren eta predikatuaren artean pausaldia adierazteko puntuazio-markak (koma, esaterakoko) erabiltzea desegokia den arren (edo delako), enuntziatu parentetikoek baliatzen da pausaldi hori markatzeko, eta horrek irakurketa ez ezik ulerkera ere erraztu egiten du. (Zubimendi & Esnal 1993, Esnal 2008: 43).

Subjektuaren eta aditzaren artean komak —koma bat baino gehiago, alegia— idaztekotan, izan dadila koma-tartekoren bat adierazteko. (Zubimendi & Esnal 1993: 219).

Komunikazio-egitura horrekin batera, edo horren aurkez aurk, bada beste egitura bat, adibideen %18,58k jarraitzen duena: enuntziatu parentetikoa aditzaren aurretik jarri ordez, “fokua+aditza” bikotearen ondoren kokatuko du.

B) Komunikazio-egitura 2

(Mintzagaia)+fokua+aditza+(perpau abarra)+[E2]+ (esaldi abarra)

Mintzagaiaz gain, “fokua eta aditza” bikoteaz osatutako multzo erremati-koa enuntziatu parentetikoaren aurretik kokatzen du: bien artean batzuetan ez dago tarterik eta beste batzuetan egon litezkeen sintagmak beste mintzagai batzuen itxura hartzen dute.

— HAMAIKA NOBELA *bidali dituzte* sariketara —**hamaika esan nahi dut, hamar eta bat gehiago**—, itzuliak eta asmatuak. (LIB I: 49).

Komunikazio-egitura honetan argi ikus daiteke enuntziatu parentetikoaren kokagunea aditzaren eskuinaldera joan dela. Izango luke, bada, aditzaren atzera-kargak arintzeko estrategiarekin loturarik (Zubimendi & Esnal 1993, Hidalgo 1996, Esnal 2008, 2011).

C) Gramatikaren ikuspegitik bitxiak diren kokaguneak

Bi komunikazio-egitura horien alboz albo badira kokagune batzuk (joeratzat jo ez badaiteke ere) gramatikaren ikuspegitik bitxiak bederen gertatzen direnak; izan ere, sintagmaren egitura hertsia hautsiko du enuntziatu parentetikoak.

Nagusiki “Izenlagun+izenaren” arteko lotura da hautsiko duena (%6.41) eta gutxiagotan “postposizio-sintagma” (%0.64).

1. Izenlagunaren eta izenaren artean kokatzen duenean, ordea, oso kontuan izaten du enuntziatu parentetikoak ere bere ezkerreko osagaiak bezala izenlagunaren marka gorde behar duela. Horrela, haustura hori leuntzea lortzen du eta begi-belarrientzat hain gogor ez gertatzea.

— Egonaldi hori, laburkoa izanagatik, aski eta gehiegi izan du “llane-roen”—**hango zabal dietako gizon-emakumeen**— *hizkera* ikasi eta barra-barra egiteko. (LIB I: 51).

2. Postposizio-sintagma oso gutxitan eteten du (E1 perpau lokabeek osatzen dutenetatik %0.64k, baina guztiak kontuan hartuta %0.34ra heltzen da soilik) eta haustura hori aurrekoa baino nabarmenagoa eta bitxiagoa gertatzen da:

— Ez dio axolabekeriaren pake gozoan bizi denari pake gozorik utzi nahi eta pakearen —**besteak beste**— *jabe* direnek ez diote berari ere barkatuko. (LIB II: 117).

3. Azkenik, fokuaeren eta aditzaren arteko bloke hori hausten ere badaki (adibide guztien %4.8):

— Zintzotu zen gerratean eta PAKEAN —**eta oparo, ez bide baitzituen itzuli ondasun ostuak**— bizi da, beste “katu” bat katuarenak egiten hasi arte. (ZIN: 187).

2) OINARRIZKO ENUNTZIATUA MAILA BEREKO PERPAUSEK OSATZEN DUTENEAN

Oinarrizko enuntziatua maila bereko perpausak osatzen dutela diogunean, koordinazio hori juntaturaz nahiz alborakuntzaz gerta litekeela ez dago dudarik. Corpuseko adibideek erakusten digute, ordea, juntaturaz baliatzen dela; koordinazio kopulatioaz nahiz aurkaritzakoaz.

Pentsa dezakegu koordinaziozko juntagailua enuntziatu parentetikoaren aurretik nahiz atzetik joan daitekeela. Bi aukera horiek zilegi izanik ere, adibiderik gehientsuenetan (hiru adibidetan izan ezik), *eta* eta *baina* juntagailu-lokailuak enuntziatu parentetikoaren ondoren agertuko dira, nolabait oinarrizko enuntziatuari berriz eusteko eginkizuna beteko balute bezala:

[E1]+[E2]+ *eta/baina*+ [E3] edota E1+[E2]+*eta/baina*+E1

Adibide guztien %8.15ek hartzen du kokagune hau.

— Lagunek parre egiten diote —**neskatxa ez da aldamenen harro harro erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa**— *eta* bere ama ere, “Noiz ezkondu behar duk”-ka beti ari zitzaion ama, ez du semea ezkontzeko bidean ikustek gehiegi alaitzen. (ZIN: 151).

— Gai aukeraz zerbait esan daiteke (**arrantzari hiru hizketaldi ematea gehiegixko dirudi**), *baina* batez ere hor agertzen diren hitz-esakerak ez dira jatoregiak, maiz aski ezta dotoregiak ere. (LIB I: 109).

3) PERPAUS NAGUSIAREN ETA MENDEKOAREN ARTEKO MUGAN

Adibide (guzti)en %18.57k erakusten digunez, perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko muga horretan kokatzen du enuntziatu parentetikoak. Datuei erreparatu besterik ez dago jakiteko gune hau hautatzen duten adibiderik gehienak perpaus nagusiaren eta mendeko osagarriaren artean kokatzen dituela (%14.81adibide)¹³⁰.

— Poliki-poliki hasten da Maisu Juan ikusten —**horrelako zerbait gertatu bide zitzaion Sokratesekin jarduten zutenei**— erdi ustela *zela* zuen jakin-ustea. (LIB I: 72).

Ugariak dira, horrez gain, baldintza perpausari nahiz kausalei dagozkien adibideak ere. Horietan, bai perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean, bai mendeko perpausaren eta nagusiaren artean koka daitezke¹³¹. Batari eta besteari dagozkion adibideak pareko dabilta.

Datuek erakusten digutenez, gainera, perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko muga hori kokagune aproposa gertatzen zaio batetik pausagunea egiteko, eta bestetik (euskaraz menderakuntzaren marka formalak oro har, mendekoaren bukaeran jartzen denez), perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko muga agerian jartzeko; hau da, perpaus nagusiaren ondoren mendeko perpausa non hasten den jakiteko. Horrek ere salatzen digu, bada, Mitxelenak enuntziatu parentetikoak estrategikoki kokatzen dituela; azken batean badirela diskurtsoan aurrera egiteko komunikazio-estrategia. Eta hein batean hor ere aurki ditzakegu euskal prosari atxiki izan zaion egitura “antikomunikatibo” horri aurre egiteko bitartekoak:

Maiz irakurri eta entzun dugun ideia da eraginkortasun falta nabaria dutela egungo euskal testuek, alegia, ez dutela lortzen idazlearen komunikazio-helburuak betetzea. Komunikazio-arazo hauek sarri lotu dira, neurri batean behintzat, euskal hizkuntzaren ustezko barne-egitura antikomunikatiboarekin eta hainbat

¹³⁰ Joera horrek ere izango luke atzerakargak arintzeko estrategiarekin zerikusirik, galdegaia mendeko osagarria denean aditzaren atzera eramaten baitu.

¹³¹ Perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean, puntuazioari dagokionez, honako ñabar-dura hau atzeman dugu: mendeko perpausa nagusiaren aurretik agertzen denean, bien arteko muga enuntziatu parentetikoek ez ezik, komaren laguntzaz baliatzen da; aldiz, perpaus nagusia aurretik doanean, ez.

— Mendeko perpausa+[E2]+(.)+ perpaus nagusia

— Perpaus nagusia+[E2]+meneko perpausa (komarik gabe).

moratako sendagaiak gomendatu dira: mintzatutik hurbilago dagoen euskara erabiltzea, eta bereziki, esaldi laburrak egitea; lotura-hitz iragarleak erabiltzea, *adibidez ezen, baizik eta, baldin eta, nahiz eta* [...]. Edonola, garbi samar dago gabeziak konpontzeko formulek azken finean zerikusia dutela perpausen osagaien antolakuntzarekin eta puntuazioaren erabilerarekin. (Hidalgo et al. 2002).

4) ENUNTZIATU PARENTETIKOA, OINARRIZKO ENUNTZIATUAREN ETA MENDEKO PERPAUSAREN BARNEAN

Corpuseko adibideen %10.76 daukagu egoera horretan. Hemen ere, oro har, perpaus nagusian berezitateko kokagunea da nagusi: subjektuaren eta predikatuen artekoa.

— *Ulysseren ibilerek* —**adierazi nahi digute ia irudi bakoitzean**—erakusten digutena haxe da: jakinko etsaiei, Izadiaren indar itsuei alegia, gogor egitean dago gizonaren handitasuna. (ZIN: 147).

5.3. ONDORIOAK

- 1) Azterlanean zehar ikusitakoarekin argi dago Koldo Mitxelenaren euskal prosan (Kritiketan behinik behin), enuntziatu parentetikoaren distribuzioari dagokionez, izan badaudela erregularitate batzuk, joerak markatzeko bederen baliagarri gerta dakizkigukeenak.
- 2) Joera horiek komunikazio-estrategia batzuen zerbitzura daude; hau da, Koldo Mitxelenak enuntziatu parentetikoak estrategikoki kokatzen ditu eta, azken batean, badira diskurtsoan aurrera egiteko komunikazio-estrategia. Hein batean, estrategia horietan ere aurki ditzakegu euskal prosari atxiki izan zaion egitura “antikomunikatibo” horri aurre egiteko bitartekoak.
- 3) Beraz, honetatik atera dezakegun ondorio nagusia honako hau da: Koldo Mitxelenak bere diskurtsoa modu komunikagarri batean atontzeko, enuntziatu parentetikoaren kokaguneaz ere baliatzen da; hauen kokatze-gunea oso hausnartua dago eta ez ditu edonon eta edonola tartekatzen.

6. KAPITULUA

**PUNTUAZIOA: ENUNTZIATU
PARENTETIKOEN MUGA GRAFIKOA**

6.0. GAIAREN KOKAPENA

Analisi formalari ezin diezaiokegu amaierarik eman puntuazioari dagokion alderdia aztertu gabe, testu idatzietan oinarritzen baita gure analisia eta ez ahozko ekoizpenetan.

Puntuazioa da, funtsean, edozein testu idatziren egituraren euskarri nagusietakoa (Pérez, Zulaika & Muñoa 2011) eta aztergai izango ditugun puntuazio marka hauek, osatzen dute hain zuzen ere enuntziatu parentetikoak corpusean identifikatzeko kanpokoena den formazko irizpidea. Horrez gain, uste dugu puntuazioari buruzko hausnarketa —eta, bereziki, “bigarren graduko” puntuazio-marken erabilerari buruzko— euskara estandarraren idazkera finkatzeko lagungarri gerta litekeela, ikusirik, bereziki, ia erabatekoa dela diskurtsoaren linealtasuna hausten duten egiturak enmarkatzeko puntuazio-ikurren inguruko azterketetan dagoen hutsunea. Kopuruari dagokionez, izan ere, ezin esan daiteke literatura oparoegia dagoenik euskaraz puntuazioari buruz.

Puntuazioa lantzeko erabilitako euskarriak oro har, gramatika liburuak, estilo liburuak, idazkera liburuak, ortografia liburuak eta hiztegiak izan dira¹³²,

¹³² Pérez, et al-ek (2011:159), “Puntua, bi puntu, hiru puntu... Puntuazioa Gipuzkoako gazteen-eskola testuetan” izeneko artikuluan, puntuazioari buruz euskaraz dagoen bibliografia (apurra) aipatzen digute:

“Euskarari dagokionez, Euskaltzaindiak ez du berariaz puntuazioari buruzko araurik edo lan berezirik plazaratu. Alabaina, 0. arauan, Ortografiarenean, (Mixelena 1968: 7) badago puntuazioari buruzko erreferentzia bat. Akademiatik kanpo, euskarazko estilo liburu batzuetan —ez guztietan (Alberdi, X. & Sarasola 2001)— arras landu dute puntuazio modu batera edo bestera. Esate baterako, Komunikabideetan (Euskaldunon Egunkaria (1992, 1995), Berria (2006)) eta administrazio publikoan (HAEE-IVAP 2005). Horiez gain, gramatika liburuetan (Alberdi 2008)

baina ez dago euskal hiztun-idazleen puntuazio-jardunaren deskripzio zehatz berariazkorik. Beraz, Mitxelenaren euskarazko idazkeran oinarritutako bigarren graduko puntuazio-markei buruzko lan deskribatzaile honen bitartez gure aletxoak ekarri nahi diogu euskal bibliografiako komunikazioaren ikerketari, nahiz eta jakin hemendik aterako duguna ez dela puntuazio-legerik izango, Mitxelenaren puntuazio-joera nagusien ildo nabarmenenak baizik.

Ez gara puntuazioa oro har aztertzeraz lerratuko. “Bigarren graduko” ikurrei erreparatuko diegu (eta ez guztiei, koma pareari, marrei eta parentesiei soilik), hauek baitira diskurtsoaren linealtasuna hausten duten egiturak islatzeko baliabide nagusi. Are gehiago, gu puntuazio bidez mugatuta edo inguratuta dauden haietan bakarrik oinarrituko gara; hau da, esatariak jakinaren gainean, puntuazio markatu bati esker, testuan txertatzen dituen haietan soilik.

Idazleek, enuntziatu parentetikoak testuetan txertatzeko, puntuazio-ikur jakin batzuetara jo ohi dute. Nina Catachek (1980: 22; 1994: 72), R. Lauferi jarraituz dioen bezala, “marques de second régime” edo bigarren graduko edo mailako puntuazio-ikurretara: intzisoko bi koma, marra nahiz parentesietara. Hauei, “enuntziatio-markak” ere deitu izan zaie (Catach 1980: 22):

Les signes d'énonciation forment également un sous-système séparateur, marquant une distanciation de plus en plus grande des divers plans du discours: la séparation se fait ici non entre les segments de la chaîne syntaxique principale (segments intrasyntactiques), mais entre les locuteurs ou points de vue, présents dans la situation de communication (segments intersyntactiques), ce que R. Laufer appelle la marque d'un "second régime" ou niveau de discours: incises, parenthèses, crochets, marques de régie (dans les scénarios et les pièces de théâtre par exemple), deux-points, guillemets, tirets, alinéas, usage de l'italique, etc. (Catach 1980: 22).

Idazleak ba ote du, ordea, bi komak, marrak nahiz parentesiak bereizteko arau-irizpiderik? Edota bataren ala bestearen arteko hautua norbanakoaren

nahiz idazkera liburuetan ere (Zubimendi& Esnal 1993; Ezeiza& Lekuona, Altuna 1995; Garzia 1997) jorratu izan dute gaia. Azkenik, eskolako testu-liburuak eta alde batera utzita, bestelako artikuluetan ere puntuazioaz hausnartu izan dute: Garzia (1996), Arrieta (1997), Odriozola (2005), Roque (2009a, 2009b)... Ortografiaren alderdia berariaz jorratzen duenik ere bada, gutxi badira ere: Euskaltzaindiaren arauaz gain, Zubimendi (2004), Arakama eta beste (2005). Euskarriak eta ikuspuntuak hainbat badira, beraz. Aitzitik, kopuruari dagokionez, ezin esan daiteke literatura oparoezia dagoenik euskaraz puntuazioari buruz. Are gutxiago euskal hiztun-idazleen puntuazio-jardunaren deskripzio zehatz berariazkorik”. (Perez 2011:159)

araberakoa ote da? Galdera horiei erantzunen bat eman nahiak corpuseko adibide zehatzak aztertzeraz garamatza.

6.1. PUNTUAZIO-MARKAK AZTERTZEKO IRIZPIDEAK

La entonación y la puntuación son mecanismos de cohesión independientes y pertenecientes a dos modalidades distintas y *equipolentes* del idioma (Cassany, 1987) Por ello, es mucho más rentable y comprensible fundamentar el aprendizaje y el uso de los signos de puntuación en la observación y en el análisis sintáctico. (Cassany 1993: 184).

Aldez edo moldez bat gatoz goiko aipuarekin; uste baitugu puntuazio-markak irizpide sintaktiko diskurtsiboek —hau da, diskurtsoaren antolamendutik eratorritako irizpideek— gidatzen dituztela; eta ez hainbeste entonaziotik eratorritako irizpideek.

Beraz, bigarren graduko puntuazio-marken artean Mitxelenaren diskurtso-gintzan alderik ba ote dagoen ikusteko, edo puntuazio-marka bat erabili ala bestea erabili zerk arautzen edo baldintzatzen ote duen aztertzeo, irizpide sintaktiko-diskurtsozkoiei erreparatuko diegu. Azterketaren oinarri ondorengo irizpide hauek joko ditugu:

1. TIPOA: Parentetiko TIPOak edo E1 eta E2ren arteko koherentziatzko harremana formalki gauzatzeko moduak eragiten ote du puntuazio-marka bat edo bestea hautatzen? Ba ote dago enuntziatu TIPOaren eta bigarren graduko puntuazio-marken arteko ko-erlaziorik? Azken batean, enuntziatu TIPOaren atzean bi enuntziaturen arteko harremana formalki gauzatzeko modua baitago. Eta TIPO bakoitzaren bareneko enuntziatu motak hobesten ote du puntuazio-demarkazio jakin bat? Esaterako, *eta* buruan daramatenetan antzematen ote da ikur jakin baten aldeko joera? Estilo zuzenak zein ikur hobesten du?
2. KOKAPENA: distribuzio-guneak izan ote dezake eraginik puntuazio-marka bat edo beste bat hobesteko?
3. IZAERA SINTAKTIKOA: Enuntziatu parentetikoaren izaera sintaktikoak baldintza ote dezake bera inguratuko duen puntuazio-marka? Alegia, aditza duten enuntziatu parentetikoak zein ikurren aldera letratzen dira? Eta aditzik gabekoak?

6.1.1. PARENTETIKO TIPOA

Enuntziatu parentetikoaren formazko analisisian, E2 edo enuntziatu parentetikoak E1 edo oinarrizko enuntziatuarekin betetzen duen harremanaren araberako, hiru enuntziatu parentetiko tipo bereizi ditugu.

A TIPOA: Oinarrizko enuntziatuaren (E1) eta enuntziatu parentetikoaren (E2) artean koherentziatzko harremana inferentzia bidezkoa da; hau da tipo honetako bi enuntziatuaren artean ez dago formazko baliabiderik (kohesiozko mekanismoak).

B TIPOA: Bi enuntziatuaren arteko koherentzia kohesio-mekanismoek adierazten dute. Horren lekuko, talde honetako enuntziatu parentetikoetan bertan agertzen diren testu-mailako kohesio-mekanismoak dira: erreferentziatzko kohesio-mekanismoak eta konexio-mekanismoak.

C TIPOA: E1 oinarrizko enuntziatuaren eta E2 enuntziatu parentetikoaren artean harreman sintaktikorik egon ez arren, perpaus mailako marka sintaktikorik ager daiteke.

Tipo bakoitzaren barneko parentetiko mota ezberdinak zein puntuazio-markarekin agertzen diren ikusiko dugu ondorengo taula honetan:

A tipoa	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
Modalizazio-aldaketa	0	8	30	38
Estilo zuzena	5	27	7	39
Aditza daramaten enuntziatuak	31	42	13	86
Aditzik gabeko enuntziatuak: aposizio motakoak	30	43	13	86
Aditzik gabeko enuntziatuak: aposizio ez direnak	2	52	151	205
— <i>Liburu edo filmen itzulpen edo erdarazko ordainak</i>	0	0	29	29
— <i>Hizkuntza mailako akatsak, hauen forma zuzenak, oharrak, horien jatorrizko gunea (orrialdea)...</i>	0	0	107	107
— <i>Aurreko sintagma zehazteko balio dutenak</i>	2	52	15	69
GUZTIRA	68	172	214	454
GUZTIRA % ZENBAT	%14.97	%37.88	%47.13	%100

B tipoa	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
Modalizazio-aldaketa ¹³³	1	9	4	14
ETA buruan daramatenak	79	49	5	133
EDO buruan daramatenak	16	12	4	32
Gainerako testu antolatzailearen bat dutenak	57	50	10	117
GUZTIRA	153	120	23	296
GUZTIRA %ZENBAT	%51.68	%40.54	%7.7	%100

C tipoa	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
Enuntziatioko kausalak	25	14	1	40
Enuntziatioko baldintzak	41	7	3	51
Enuntziatioko kontzesiozkoak	5	3	0	8
Modalizazioko erlatiboak	6	1	0	7
GUZTIRA	77	25	4	106
GUZTIRA %ZENBAT	%72.47	%23.85	%3.66	%100

Tipoak	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
GUZTIRA	298	317	241	856
%ZENBAT	%34.81	%37.03	%28.15	%100

Enuntziatu parentetikoan TIPOei erreparatuz ohartuko gara parentesien erabileraren portzentajerik handiena A tipoko enuntziatu parentetikoei dagokiela, eta hori izan daiteke E1 eta E2 enuntziatuen arteko haustura sin-

¹³³ Adibide hauek modalizazio-aldaketaz gain antolatzailearen bat daramatenez gero, dago-kion antolatzailearen multzoan sartu ditugu; beraz, ez zaizkie adibide hauek gainerako guztiei gehitu behar, baina modalizazio-aldaketa aditzera ematerakoan zein puntuazio-marken aldeko hautua egiten duen jakiteko garrantzizkoa gertatzen zaigu datu horiek multzo orokor horietatik bereizirik erakustea.

taktiko-formala¹³⁴ horietan handiagoa delako; hau da, bien arteko koheren-
tziatzko harremana inolako kohesio-baliabiderik gabe gauzatzen delako. Pa-
rentesien erabilerarik urriena C tipoko enuntziatu parentetikoei dagokie.
Izan daiteke hauek direlako E1 oinarrizko enuntziatuarekin formalki lotura-
rik handiena dutenak, horietan sintaxi mailako marka formala agertzen bai-
ta. Aitzitik, eta arrazoi beragatik, C tipo haxe izango da koma parearen
aldeko hautua nabarmenen egingo duena ere, horietan, E1 eta E2ren arteko
lotura estuagoa baita.

Goiko hipotesiak badu, aldez edo moldez, Mario Linaresek (1974)¹³⁵
zioenarekin loturarik. Honen ustez, bigarren graduako puntuazio-ikurren arte-
ko aldea harreman semantikoa dagoen graduazioaren araberakoa da.

Autore honen arabera, izan ere, badira gaiarekin “analogiazko harremana”
duten ideiak; badira “hurbileko harremana” dutenak; baita “urrutiko harre-
mana” dutenak ere, eta badira, azkenik, gai nagusiarekin —edo hari nagusia-
rekin, hobeto— inolako harremanik ez duten ideiak:

- Hari nagusiarekin “analogiazko harremana” duten ideiak bereizteko
koma, konjuntzioren bat edo ezer ere ez omen da erabiltzen, edo hori
omen da, behintzat, ohikoena. (Linares 1974: 33).
- Hurbiltasun-harremana dutela adierazteko *puntuua*, *puntu eta koma*
nahiz *pasarte barrengo puntuaz* balia gintezke. Horiekin batera, *marren*
arteana kokatzen diren intzisoak¹³⁶ ere hurbiltasuneko-harremana gau-
zatzen dutela berariaz aditzera emango digu.

¹³⁴ Ikusi besterik ez dago A tipoaren barnean ere aposizioen araberako aditzik gabeko
enuntziatuak direla parentesien artean gutxien agertzen direnak, eta hori, gure ustez, enuntzia-
tu mota horretan marka morfologiko bera agertzeak bi enuntziatuen (E1 eta E2) arteko lotura
sendoagotu egiten dutelako gertatzen da. Aitzitik, enuntziatu parentetikoa, inolako lotura mor-
fologikorik ez duten aditzik gabeko sintagmek osatzen dutenean, parentesien artean edo ma-
rren artean demarkatzeko joera izango du. Bada, beraz, parentesia E1 eta E2 enuntziatuen arte-
ko haustura-graduaren adierazle.

¹³⁵ Gaztelaniaren esparruan Mario Linares (1974) izan da parentesien, marren nahiz
koma parearen arteko intzisoak puntuazioaren ikuspegitik bereizten ahalegindu den autore
bakarretakoa. Egia da estilo-liburu guztiek — edo ia guztiek— lantzen dituztela punta-
zioaren alorrean *marrak*, *parentesiak* nahiz *intzisoko komak*. Hauek, ordea, gehienbat erabile-
ren inbentario txiki bat egitera lerratzen dira, eta oro har, sail berean sartzen dituzte hiruak;
euren arteko bereizketarik egin gabe. (ikus Onieva Morales 1992, Esnal & Zubimendi 1993,
Chacon 1995, De la Fuente González 2005, 2006, IVAP 2005, Roque Eguzkitza 2008,
2009, etab.).

¹³⁶ Intziso ñdigaia oso modu zabalean darabil, baita guk izendatu ditugun enuntziatu pa-
rentetikoentzat ere:

— Hari nagusitik erabat edo ia erabat urruntzen diren ideiak aditzera emateko, *puntu eta aparte* eginez, beste ahapaldia erabili ohi da. Horrez gain, *parentesi bidezko intzisoak* nahiz oin-oharrak oso erabilgarriak omen dira.

Oso eskematikoki adierazi badu ere, ideien arteko distantzia edo harremana bihurtu du irizpide nagusi puntuazio-markak sailkatzeko:

El sentido de distancia entre dos ideas, que tan esquemáticamente se acaba de exponer, va a ser el principio general que nos permitirá resolver todos los casos posibles de puntuación. (Linares 1974: 33-34).

Gure ustez, harreman semantikoan baino gehiago, E1 eta E2 enuntziatuen arteko koherentziatzeko harremana formalki (inolako lotura formalik gabe, kohesio-mekanismoei esker edo marka (morfo)sintaktikoarekin) gauzatzeko moduan dago gakoa.

Goiko laukian ikus genezakeenez, tipo bakoitzaren barnean eredu ezberdinak daude eta egokiena, apika, eredu guztiak xehe-xehe aztertzea bada ere, luzera-mugak eraginda, irizpide bakoitzeko ereduren bat edo beste hautatuko dugu.

6.1.1.1. *Modalitatearen aldaketa adierazten duten enuntziatuak*

Modalitate-aldaketaren adierazgarri diren enuntziatu parentetiko gehienak A TIPOari badagozkio ere, bada modalitate-aldaketaz gain testu-antolatzaileraren bat daraman adibiderik (beraz, B TIPOkoa denik). Guztiak, ordea, atal honetan aztertuko ditugu, horrela datuak osotasun batez aztertzeko aukera izango baitugu.

Joera nagusia enuntziatu parentetikoak modalitate-aldaketa aditzera ematen duenean parentesiz inguraturik adieraztea litzateke. Ikus dezagun datuen taula:

“A los efectos del presente estudio, inciso es todo elemento (palabra, frase, oración y más generalmente trozo de escrito) del *ámbito* que puede ser suprimido, junto con las comas, rayas o paréntesis que eventualmente puedan acotarle, sin que varíe el sentido del ámbito y sin que sea preciso retocar la redacción”. (1974: 45-46).

AGURTZANE AZPEITIA EIZAGIRRE

Modalizazio aldaketa	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
A TIPOA				
E1 adierazpenezkoa eta E2 galderazkoa	0	2	17	19
E1 adierazpenezkoa eta E2 harridurazkoa	0	2	5	7
E1 adierazpenezkoa eta E2 aginterazkoa	0	2	8	10
E1 galderazkoa eta E2 adierazpenezkoa	0	2	0	2
Guztira	0	8	30	38
Guztira % zenbat	%0	%21.05	%78.94	%100
B TIPOA				
E1 adierazpenezkoa eta E2 galderazkoa	0	9	4	13
ETA+	0	7	1	8
EDO+	0	0	1	1
GAINERAKO testu antolatzaileak+	0	2	2	4
E1 galderazkoa/harridurazkoa eta E2 adierazpenezkoa	1	0	0	1
Guztira	1	9	4	14
Guztira %zenbat	%7.14	%64.28	%28.57	%100
C TIPOA				
E1 galderazkoa eta E2 adierazpenezkoa	0	1	0	1
Guztira	0	1	0	1
Guztira %zenbat	%0	%100	%0	
Emaitza orokorra	1	18	34	53
Emaitza orokorra ehunekoetan	%1.92	%34.61	%65.38	%100

Goiko datuei gainbegiratu bat eman besterik ez dago konturatzeko modalitate aldaketa dakarren enuntziatua kokatzeko Mitxelenak parentesien (eta neurri txikiagoan marren) aldeko hautua egiten duela eta koma pareta apenas erabiltzen duela. Holakoetan bi enuntziatuen arteko haustura oso nabarmena

da eta bi enuntziatuak bereizteko koma soilak eskas gertatzen zaizkio Mitxelenari. Ikus dezagun xeheago:

E1 oinarrizko enuntziatua adierazpen-perpaua izanik, E2 enuntziatu parentetikoa galde-perpaua denean parentesien aldeko joera ikus liteke:

— Baina kopet harro ez direnek (**ez garenek?**) ez dute damu izango ikustera joana. (ZIN: 124).

— Inárik eta Begoñak seme bat dute: “el” Txantxo (**ze izen arrano ote da hori?**). (ZIN: 133).

Badira, ordea, marren artean inguratzen dituen bi adibide:

— Haiek baino hobeak eta dohatsuagoak ote gara, ordea, horrenbestez? eta, zinea artea denez gero —**zazpigarrena?**—, gure arte-lanak ederragoak ote haie-nak baino? (ZIN: 160).

— Eta azkenean, behar bezala, onek daramate saria, diruaren orde-zkontzientzia garbia besterik ez bada ere. Izan ere —**nork ukatuko?**— ez omen da aberastasun hoberik. (ZIN: 167).

Beraz, joera nagusiez mintzatu beharra daukagu, beti ez baita betetzen modalitate-aldaketaren eta parentesien arteko lotura.

A) E1 oinarrizko enuntziatua adierazpen-perpaua izanik, E2 enuntziatu parentetikoa galde-perpaua denean

1. ETA buruan duen enuntziatu parentetikoarentzat marrak hobesten ditu Mitxelenak. Ez dugu parentesien arteko adibiderik ikusi (5 adibide).
2. EDO buruan daramanean parentesien artean inguratu du (adibide bakarra).
3. Bestelako antolatzaileez abiatzen diren parentetikoetan parentesi nahiz marrak erabili ditu enuntziatua inguratu edo mugatzeko (adibide bana).
4. A tipoko enuntziatu parentetikoak inguratzeko bi adibidetan izan ezik (horietan marrak baitarabiltza), parentesiak erabili ditu (17 adibide).

Honenbestez, A eta B tipoak kontuan izanik, E2 enuntziatuak galderazko modalitatea dakarrenean *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoa bereizten da gainerakoetatik. Enuntziatu mota horretarako marrak hobesten ditu (5 adibide), baina gainerakoetarako, oro har, parentesiak (20 adibide).

- B) E1 galderazkoa izanik, E2 adierazpenezkoa denean marren aldeko joera ikusten da

Holakoetan, marren aldeko joera ikusten da (8 adibide), nahiz eta bada-
goen *alegia* bidezko birformulazio bat komen artean ere.

— Ez ote genuen ikusi nola joan zen “Monsieur Vincent” —**ez zen film txarra**— tximistak egiten gure artetik, karitateari buruz zalaparta gehiegitxo ateratzen zuelako edo, gure kritikak, edozein “Sor Angélica” edo “Madre Alegría” laudorioz betetzen duen kritika horrek, txintik esan gabe? (ZIN: 139).

- C) E1 adierazpenezkoa izanik, E2 aginterazkoa denean beti parentesietara jotzen du

— Ohartxo bat. Euskaraz ere Juslapeña agertzen da 14 garren orriadeko oharrean, Txulapain-en ordez (**ikus A. Irigaray, Euskera, 1956, I, 46gn orrialdean**). (LIBI:104).

— Dirudienez, ez baitut kontatu, 255 lerro utzi nizkion Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (**atzekoz aurrera irakur beza irakurleak**) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

- D) E1 adierazpen-perpaua izanik, E2 harridurazkoa denean ez da ikur jakin batera lerratzen: marren artean hiru eta parentesien artean bost adibide ditugu. Guztiak, gainera, A tipoari dagozkio.

Parentesien artean

— Esate baterako, jainko-jainkosak h-z jositako hizkera batean (**ai, behar den lekuan baleude!**) mintzatzen dira, eta gizon hilkorrak halako Bizkai-usai arin bat darion beste batean. (LIBI: 68-69).

— Direnak direla, garai hartako aztarna aurpegian daramate (“**O Egiptuzua glorioso!**”), eta nork esango du gure oraingo hau baino kaxkarragoa zenik? (LIB II: 81).

Marren artean

— Irakurgai hori ez da sasikoa, badu bere jabea. Eta ezin alda daiteke jabearen baimenik gabe zenbait huskeriatan —grafian, huts nabarietan— izan ezik. Are gutxiago egilea — **nolakoa, gero!**— hilik dagoenean. (LIB I: 79).

— Eta azken urteotan euskal gaietan egin ditugun aurrerapenez miretsirik baldin bagaude —**ai, aurrera egin bagenitu beti aurrerapen horiek!**—, ez dago ahaztuzterik aurrerapen horiek, gaurko izaerak eta egoerak, aldi igaroetan dutela erroa eta oinarria, batez ere oraindik orain, atzo esan dezakegu, euskaraz mintzatzen, hitz lauz nahiz neurtuz, ahalegindu ziren idazle eta bertsolariengan. (LIB II: 52).

6.1.1.2. Estilo zuzena

— Estilo zuzenaren adierazgarri den enuntziatu parentetikoak gehienetan (%70.37) marren artean inguratzen du. Bada, halere, komen artean (%18.51) nahiz parentesien artean (%11.11) agertzen denik:

Marren artean

— “Harrigarria da —**dio, gutxi gorabehera, maiz aipatzen dudan Donostiako kritiko erne eta trebe batek**— zein zuzen dabilen film hau gertatutakoen ondoan, zein zehazkiro biztu duen Douglas Sirk’ek aldi joana. (ZIN: 142).

— “Azkenean —**besteren hitzak hartuko ditugu ahoan**—, ikusia zegoeenez, Ben Trane zintzoak hiltzen du Joseph Erin bihurria”. (ZIN: 143).

Komen artean

— “Begira, **esaten ziguten**, ez du horrek besteen gisa apainduri aberatsen beharrik. (ZIN: 135).

— Badugu denok, **esaten digu Cayattek**, bai gerok ere, zer ikusirik auzi horretan. (ZIN: 138-139).

Parentesien artean

— Hauek erdaraz agertzen dira lehenbizi (**erdara zuzenean, dio egileak**), euskal erdaraz gero (erdal hitzak euskal ordenan antolatuak) eta euskaraz azkenik. (LIB I: 98).

— Erlijioan bertan askozaz gehiago zor zion (**berak aitortua**) Gandhik Kristautasunari, edozein europar nabarmenek budismoari baino. (LIB I: 141).

— Goiko adibideek erakusten digutenez, estilo zuzeneko diskurtsoa aditzera emateko ere ez du beti eta ezinbestean marretara jotzen; ildo beretik, besteren hitzak diren-direnean bere diskurtsoan tartekatatu nahi dituenen ere, kaketxez gain, marretara (%63.63) nahiz parentesietara (%36.36) jo ohi du:

— Eta aldamenekoaren oihuak belarrian ditugula, nola amets egin, “Cine-mascope” —**“mundua sortu zenez gero ikusi den gauzarik miragarriena”**— berriarekin ere? (ZIN: 129).

— Eta hainbeste esatera gogoangarririk (**“koldarra ehun bider hiltzen da; bihoztunak ordea ez du heriotza behin baino dastatzen”**) gehiago merezi zuen. (ZIN: 127).

6.1.2. KOKAPENA

Mitxelenaren diskurtsogintzan, bigarren graduako ikurren arteko aldea (alderik balego behintzat) aztertzeke kontuan izango dugun bigarren irizpidea enuntziatu parentetikoaren distribuzioa edo kokapena izango da. Kokapenak baldintzatzen ote du puntuazio-marka baten edo bestearen aldeko hautua?

Tipo bakoitzeko emankorrenak gertatzen zaizkion eredu bana izango dugu azterkizun: A tipoan aditza daramaten enuntziatuena eta B tipoan ETA /EDO buruan duten enuntziatu parentetikoena.

6.1.2.1. *Kokagunea edo integrazio-gunea A tipoko enuntziatu parentetikoetan*

Kokagunearen edo distribuzioaren irizpideak bigarren graduako puntuazio-ikurra hautatzeko baldintzatzen ote duen aztertzeke, taulaz baliatuko

gara kokagunearen eta puntuazio-ikurren arteko lotura-harremana garbiago ikusiko delakoan:

Aditza daraman A tipoko enuntziatu parentetikoaren kokagunea	Komak	Marrak	Parentesiak
E1 oinarrizko enuntziatua perpaus lokabea denean			
1. Mintzagaia+[E2]+fokua+aditza			
A) Subjektua topikalizatuz, subjektuaren eta predikatuaren arteko mugan	8	14	1
<i>Subjektua+[E2]+adberbio-osagarria+aditza</i>	6	9	1
— Subjektua+[E2]+moduzko aditzondo+aditza	2	4	0
— Subjektua+[E2]+ezezko aditzondo+aditza	3	4	1
— Subjektua+[E2]+ba-+aditza	1	1	0
<i>Subjektua+[E2]+predikatu-osagarria+aditza</i>	1	1	0
<i>Subjektua+[E2]+osagarri zuzena+aditza</i>	1	4	0
B. Adberbio-osagarria topikalizatuz			
<i>Adberbio-osagarria+[E2]+adberbio-osagarria+aditza</i>	2	1	0
— Adberbio-osagarria+[E2]+ba-+aditza	1	0	0
— Adberbio-osagarria+[E2]+moduzko adberbio+aditza	1	1	0
<i>Adberbio-osagarria+[E2]+osagarri zuzena+aditza</i>	0	1	0
C. Zehar osagarria topikalizatuz	0	1	0
2. “Fokua+aditza” bikotearen ondoren	2	8	0
Guztira ehunekotan	%32.43	%64.86	%2.7

Datuek erakusten digutenez, aditza duen E2 enuntziatu parentetiko perpaus lokabearen forma duen E1 oinarrizko enuntziatuan tartekatzeke, marretara jotzen du Mitxelenak nagusiki (%64.86) eta baita bi komen artean inguratzerara ere (%32.43). Gutxien parentesiez inguratutako adibideak ditugu, baina E1 lokabea izan ordez perpaus konposatuak osatzen duenean, parentesiez inguratutako adibideen kopurua asko igotzen da (%21.05).

E1 perpaus konposatua denean	Komak	Marrak	Parentesiak
— Maila bereko perpausen artean	0	9	6
— Perpaus nagusia+[E2]+mendeko perpausa			
— Perpaus nagusi+[E2]+mendeko perpaus osagarria	2	2	1
— Baldintza-perpausetan	0	4	0
— Kausazko perpausetan			
— Kausazko perpausa+[E2]+ perpaus nagusia	0	4	0
— Perpaus nagusia+[E2]+kausazko perpausa	3	2	
— Kontzesio perpausetan	0	2	0
— Moduzko perpausetan	0	0	1
— Mendeko perpausaren barnean	0	2	0
Guztira % zenbat	%12.5	%67.5	%20

Perpaus konposatuetan marren aldeko joera ikusten da (%67.5), bai maila bereko perpausen artean kokatzen denean (%60) eta baita perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko mugan kokatzen denean ere (%69.56).

Datuetan ikus daitekeenez, bai perpaus kausalaren eta nagusiaren artean, bai kontzesio perpausaren eta nagusiaren artean eta baita baldintzazkoaren eta bere nagusiaren artean ere enuntziatu parentetikoa marraz soilik inguraturik tartekatzen du:

Perpaus kausala+[E2]+perpaus nagusia

— Halaz guztiz, beste aldekoak eta gu hizkuntza bereberean mintzatzen garen *nez gero*—**zenbait huskeria gorabehera**—, ez digu guri ere on baizik egingo. (LIB I: 104).

Baldintza perpausetan

— Diren baino hamar halako arandegi gehiago irekiko *balira*—**ez da hau nik asmatua**— ez lirateke hordiak hamar aldiz gehituko; etxean ditudan halako bi ohe baneuzka, ez nuke horregatik lo gehiago egingo. (ZIN: 135)

Kontzesio perpausetan

— Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez *bagi-na ere* —**ez digu guzioi argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginateke bestela zinema-ikusle izan beharrean**—, astiro azaltzen digute azke-nean “De rerum natura”-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez. (ZIN: 147).

Mendeko perpausaren barnean kokatzen duenean ere, marrez inguratzen edo mugatzen ditu enuntziatu parentetikoak:

— Aski izango omen da, diotenez, norbaitek —**ez dakigu nork**— botoi kaxkar bat estutzea edo urrutizkin bat eskuetan hartzea. (ZIN: 194).

Subjektua topikalizatzerakoan, nahiz eta gehienetan marra pareak erabili, koma pareak nahiz gutxiagotan parentesiak ere badarabiltza. Alternantzia horren adierazgarri ikus ditzagun ondorengo kokaguneak eta haiei dagozkien adibide batzuk:

Subjektua+(lokailua)+[E2]+ezezko aditzondoa+aditza

— Baina *yeben* (***xeben* behar luke izan**) EZ da euskal hitza eta horixe esan nahi dut, ez dela euskal hitza. (LIB I: 115).

— Nire begiak behintzat, **zorrotzagoak ez dakit**, EZ ziratekeen konturatu-ko, alde zurretik jakin ez banu. (LIB I: 84).

— Gerok ere —**zerbait jakiteko zaleturik geunden aspaldian**— EZ ditugu gogo gaiztoz ikusi. (ZIN: 160).

Subjektua+[E2]+predikatu-osagarria+aditza

— Neroni ere, **aitortzen dut**, HORIETAKOA nauzu. (ZIN: 123).

— Hizkera berriz¹³⁷—**horretaz ausarkiago mintza gintezke**— EDERRA ETA UGARIA [da]. (LIB I: 4.7).

Subjektua+[E2]+ba-+aditza

— Hitzek, **jakina da**, BAdute beste zerbait, adimenez nolazpait besarka dai-tekeen adieraz gainera, adimenak ikusten ez badu ere bihotzak uki dezakeena: beren giroa, usaia, lurrina eta sentimen kutsua. (LIB I: 117).

¹³⁷ Ikus dezakegunez, lokailuaren ondoren ez du ezinbestean koma bikoitza erabiltzen. B tipoko enuntziatu parentetikoekin ez bezala, adibide bat baino gehiago aurkitu dugu lokailua-ren ondoren marrek inguratzen dutena.

— Bestelako “paisajeak” nahiago dituenak —**gehienon haragia argala da eta**—, BAdu ikusteko Sofia Lorenen dantza bat. A, gure Prai Bartolome bizi baltz! (ZIN: 191).

Subjektua+Fokua+aditza+[E2]+Predikatu-osagarria

— Gregorio Arrue EZ da, **jakina dago**, liburu honen egilea. (LIB II: 43).

— Hizkuntza bat ikasi behar edo nahi duenarentzat, gramatika EZ da —**hori behar luke behintzat izan**— lasterbide bat besterik, igo behar duen aldapa latza menderatzeko eskeintzen zaion laguntza eta erraztasuna. (LIB II:62).

Enuntziatu parentetikoa maila bereko bi perpaus koordinaturen artean kokatzen denean bai marrak eta baita parentesiak ere badarabiltza; inoiz ez koma bikoitza:

Perpaus koordinatu kopulatiboen artean

— Lagunek parre egiten diote —**neskatxa ez da aldamenean harro harro erakutsi nahi izaten ditugun horietakoa**—*eta* bere ama ere, “Noiz ezkondu behar duk”-ka beti ari zitzaion ama, ez du semea ezkontzeko bidean ikusteak gehiegi alaitzen. (ZIN: 151).

— Gertakariak kontaktzen mutila izan da beti (**ez dago gure Patroi Aundia -ri begiratu besterik**) *eta* bizi eta argiro kontaktzen duena euskara erraz, laster, malkarrik gabeko batean esaten du. (LIB I: 123).

Perpaus koordinatu aurkaritzakoen artean

— Gizonaren bihotzeko izkutuen berri ere bazekien —**ez zuen lanbide txarra horretarako**—, *baina* Pereda eta Rochel'en gisa, sortzen zituen gizakiek ez zuten gaurko nobeletan ageri diren zenbaitek adina azpil, bihurtune eta zoko ilun. (LIN I:43).

— Gai aukeraz zerbait esan daiteke (**arrantzari hiru hizketaldi ematea gehiegitxo dirudi**), *baina* batez ere hor agertzen diren hitz-esaerak ez dira jatorregiak, maiz aski ezta dotoreegiak ere. (LIB I: 109).

Perpaus nagusiaren eta mendekoaren arteko mugan, nagusiki, marrak erabiltzen baditu ere, beste hainbatetan marra horiek parentesiekin txandakatzen ditu.

Perpau nagusia+ [E2]+mendeko osagarria

— Poliki-poliki hasten da Maisu Juan ikusten —**horrelako zerbait gertatu bide zitzaion Sokratesekin jarduten zutenei**— erdi ustela zela zuen jakin-ustea. (LIB I: 72).

— Egia da, **aitor dezagun lehenbaitlehen**, ez dugula Atila hau gure haurtzaroko eskola-liburuetan ikusi genuen Jaunaren Zigor ikaragarri hura. (ZIN: 142).

— Badirudi gainera (**besteregangandik hartu dut berri hau**) liburu hau 1885ean Tolosan argitara baino lehen agertu zela, Tolosan bertan, 1868an, beste “Santa Genovevaren vicitza” bat, “pertsone prestu guztientzat, baña berezkiro amakin beren seme alabentzat ere egokia. (LIB II: 43).

Perpau nagusia+ [E2]+ perpau kausala

— Eta ez dezazula Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbi ez deritzazulako. (LIB II: 40).

— Liburu honek, honezkero guztiok dakigunez, eraman du aurtengo “Agora”-ren “Gipuzcoa” eleberrisaria. Eta burruka larrian eraman gainera —**horrenbeste esan dezaket, noski**—, ez baitzuen etsai indartsuen faltarik. (LIB II: 127).

Honenbestez, kokagunea zenbaitetan izan daiteke baldintzatzailea baina ez erabatekoa, maiz kokagune berean, adibideek erakusten digutenez, bigarren graduko puntuazio-marka ezberdinak aldizkatzen edo txandakatzen baitira.

- Nahasketak, alternantziak, aldizkatzeak edo arau-ahultasunaren oihartzunak ugariak badira ere, honako hau baieztatu dezakegu:
- Datuek erakusten digutenez, aditza daramaten A tipoko enuntziatu parentetikorik gehienak (modalitate-aldaketa alde batera utzirik, eredu horretan ia erabat parentesiak erabiltzen dituela ikusi baitugu), %65.33 marren artean inguratzen ditu; %22.66 koma parearen artean eta, azkenik, %12 parentesien artean.
- Oinarrizko enuntziatua perpau lokabeak izan ordez, perpau konposatuak osatzen duenean marren (%67.5) eta parentesien (%20) aldeko joera da nagusi.

6.1.2.2. *ETA buruan daraman enuntziatu parentetikoek kokagunea (B tipoa)*

Alderdi hori aztertzeko kokaguneak eta puntuazio-markak erlazionatzen dituen taulaz baliatuko gara:

E1 perpaus lokabea denean	Komak	Marrak	Parentesiak
1. Mintzagaia+[E2]+fokoa+aditza			
A. Subjektua topikalizatuz	8	14	0
<i>Subjektua+[E2]+aditza</i>	3	0	0
<i>Subjektua+[E2]+adberbio osagarria+aditza</i>			
— Subj+[E2]+ezezk aditzondo+aditza	1	3	0
— Subjektua+[E2]+ba+aditza	0	1	0
— Subjektua+[E2]+moduzko aditzondo+aditza	1	2	0
<i>Subjektua+[E2]+predikatu-osagarria+aditza</i>	0	3	0
<i>Subjektua+[E2]+oz+aditza</i>	3	5	0
B. Adberbio-osagarria topikalizatuz	11	5	0
<i>Adberbio-osagarria+[E2]+aditza</i>	1	1	0
<i>Adberbio-osagarria+[E2]+adberbio-osagarria</i>			
— Adberbio-osagarria+[E2]+ezezk aditzondo+aditza	4	1	0
— Adberbio-osagarria+[E2]+ba+aditza	1	1	0
— Adberbio-osagarria+[E2]+mod. adond+aditza	2	1	0
<i>Adberbio-osagarria+[E2]+osagarri zuzena+aditza</i>	2	1	0
<i>Adberbio-osagarria+[E2]+zehir osagarria+aditza</i>	1	0	0
C. IS NORI topikalizatuz	1	1	0
D. Lokailua¹³⁸+ [E2]+	12	0	0
— Lokailua+[E2]+aditza	2	0	0

¹³⁸ Lokailuaren ondoren zein puntuazio-marka darabilen jakitea ere garrantzizkotzat jotzen dugu eta, beraz, kokagune hau ere gehitu egingo diogu.

E1 perpaus lokabea denean	Komak	Marrak	Parentesiak
— Lokailua+[E2]+ezezk adond+aditza	2	0	0
— Lokailua+[E2]+moduzko aditzondua+aditza	1	0	0
— Lokailua+[E2]+predikatu osagarria+aditza	1	0	0
Lokailua+[E2]+oz+aditza	4	0	0
Lokailua+[E2]+subjektua+oz+aditza	2	0	0
2. Fokua+aditza bikotearen ondoren	6	2	0
3. Fokuaren eta aditzaren artean	2	3	0
4. Sintagma-egiturak hautsiaz	5	3	2
— Izenlagun+[E2]+izena	5	1	1
— postposizio-sintagma	0	2	1
Guztira	45	28	2
Guztira % zenbat	%60	%37.33	%2.66

E1 oinarritzko enuntziatua perpaus lokabeak (nagusiak soilik) osatzen duenean, Mitxelenak *eta* duen enuntziatu parentetikoak tartekatzeke nagusiki bi komak eta marrak darabiltza eta oso gutxitan jotzen du parentesietara. Baina zer gertatzen ote da E1 perpaus lokabeen forma izan ordez, perpaus konposatuen duenean?

E1 perpaus konposatua denean	Koma	Marrak	Parentesiak
Maila bereko perpausen artean	0	2	0
Perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean			
— PN+[E2]+mendeko perpaus osagarria	9	1	0
— Baldintza perpausetan	4	5	0
– Ondorioa+[E2]+PN	2	1	1
– Baldintza+[E2]+PN	2	4	0
— Perpaus kausaletan	2	6	0
– PN+[E2]+Kausazkoa	2	3	0

E1 perpaus konposatua denean	Koma	Marrak	Parentesiak
– Kausazkoa+[E2]+PN	0	3	0
— Denborazko perpausetan	1	1	1
– Denboraz+[E2]+PN	1	1	0
– PN+[E2]+Denborazkoa	0	0	1
— Kontzesio perpausetan	2	1	0
– Kontzesiozkoa+[E2]+PN	1	1	0
– PN+[E2]+Kontzes	1	0	0
— Helburuzko perpausetan			
– PN+[E2]+Helburuzkoa	1	0	0
Mendeko perpausaren barnean	1	11	1
Guztira	20	27	3
Guztira % zenbat	%40	%54	%6

— Perpaus konposatuetan taulak erakusten duenez, bi aukera dira zilegi: maila bereko perpaus osatuta egotea edo bat nagusia eta bestea mendekoa izatea. Maila bereko perpaus osatzen dutenean marretara jotzen du eta, aitzitik, nagusiaren eta mendekoaren artean kokatzen duenean bi komak darabiltza gehien.

Enunziatu parentetikoa mendeko perpausaren barnean tartekatzen duenean, marren aldeko joera nabarmentzen da.

— Emaitza guztiak kontuan hartuz, garbi ikus daiteke *eta* buruan daraman enunziatu parentetikoa inguratzeko koma parearen eta marren alde egiten duela eta parentesien arteko adibideak oso urriak direla.

Has gaitezen, bada, parentesien arteko adibideak aztertze. Agian, parentesi bidez agertzen diren enunziatuen kokagunea soilik parentesientzako

ote den edo ez ikusteak eman baitiezaguke argirik kokagunea baldintza-irizpide egokia den edo ez erabakitzeke.

Hona hemen parentesien arteko adibideen kokaguneari:

Postposizio-sintagmak hautsiaz

— Aghata Christirenipui laburraren (**eta geroxeagoko komediaren**) *gainean* eraikitako film honek ez du suspense delakoa bakarrik. (ZIN: 181).

Izenlagun+ [E2]+izena

— Hor dauzka orrialde horietan, egia den ala ez bere begiz ikusi nahi lukeenak, Arranondoko kale mehar, oker, aldapatsuak, itsasoaren (**eta itsasgizonen**) *zalapartak* ea bazter guztietatik darion arrai usaia. (LIB I: 43).

PN+ [E2]+ mendeko perpaus denborazkoa

— Gorputz geneukan MikeTodd (**eta ez dakit hemengo Cervantes-zale porrokatuaren arao-biraoek ez ote duten horretan parterik izan**) berak eragin zuen izena bezain kostu handiko film hau aurkeztu digutenean. (ZIN: 181).

Baldintzan txertatua

— Nolazpait ere ezagutzen du, ordea, Pascalena hura (**eta barka besterena baldin bada, Pascalena izan beharrean**) egia baldin bada: “Ez zinateke ene bila ibiliko, aurkituko ez baninduzu”. (ZIN: 198).

Baina, gune horietan beti eta ezinbestean parentesia ote darabil edo txandakatzen edo aldizkatzen du beste puntuazio-markekin? Konturatuko gara, eta corpuseko adibideak dira horren lekuko, kokagune horietan, maiz, parentesietara ez ezik, koma parera nahiz marretara ere jotzen duela:

Izlag+ [E2]+izena

— Euskaldunen, **eta batez ere euskaldun gurasoen**, aspaldiko egarria berdintzeko agertu dira noski bi liburutxo polit hauek. (LIB I: 97).

— Hizkuntzaren aldetik, ordea, hori dugu zalantzarik gabe antzinako euskararen —**eta batez ere Bizkaikoaren**— lekukorik harrigarrietakoa eta guztietan miresgarriena ere bai, beharbada. (LIB II: 147).

Mendeko osagarriaren barnean

— Ez da beharbada guztion eredutzat hartzekoa, baina nabari da Txirritak jakin zuela —**eta Goethe baten ahaide hurbila dugu alde horretatik**— bere bizitza ontzen eta lantzen, bere bertsoak ez ezen. (LIB II: 98-99).

— Esan daiteke, gehiegizko gezurrik esan gabe, hor dagoela euskal literaturari, **eta literaturari erabat**, utzi dion testamentua eta ordenua. (LIB II: 107).

Beraz, kokagunearen edo distribuzioaren irizpidea ez da puntuazio-marka jakin bat hautatzeko erabateko baldintzatzaile (kokagune jakin batzuetan zilegi baita *eta* buruan daraman enuntziatu parentetikoa parentesien, marren edo koma parearen artean kokatzea) baina, datuei erreparatuz, atera al dezakegu bestelako ondoriorik?

JOERA NAGUSIAK distribuzioari erreparatuz:

1. Lokailuaren ondoren, komen artean adierazten du enuntziatu parentetikoa.
2. Maila bereko perpausen artean: marrak darabiltza.
3. Parentesiak darabiltza egindako egitura sintaktiko hertsia hausten ditue-nean; esaterako, postposizio-egitura hausten duenean.
4. Gainerakoetan, marren eta koma bikoitzaren erabilera, ehunekoei dagokienez parekoa da eta elkarrekin txandaka daitezke; hau da, bata zein bestea darabil, eta bata erabiltzea zein bestea erabiltzea, badirudi ez duela kokapenaren irizpideak baldintzatzen.

6.1.3. IZAERA SINTAKTIKOA

Atal honetan, bereziki, enuntziatu parentetikoaren antolamendu sintaktiko formalak bigarren graduko puntuazio-marken hautuan eraginik ba ote duen aztertuko dugu; esate baterako, enuntziatu parentetikoa aditza duen enuntziatua izateak edo ez izateak baldintza ote dezakeen muga grafikoa.

1) Aditzik gabeko A tipoko enuntziatuak

Aditzik ez duten enuntziatu parentetikoak ere ugariak dira gure corpusean. Horiek, oro har, E1 oinarritzko enuntziatuko sintagmaren bat birformulatzeke eginkizuna dute. Batzuetan, aposizioaren araberakoak izan daitezke, hau da, birformulatua izan den sintagmaren atzizki bera eramango dute; bestetan, ordea, ez dute inolako morfologiazko markarik errepikatzen.

Horien eta horiek aditzera emateko darabiltzan bigarren graduako marken arteko harremana ondorengo taulak erakuts diezaguke:

A tipoko aditzik gabeko enuntziatuak	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
Aposizioen araberakoak	30	43	13	86
Aposizio ez direnak	2	52	151	205
Guztira	32	95	164	291
Guztira % zenbat	%10.99	%32.64	%56.35	%100

Datuek erakusten digutenez, esanguratsua da aposizio ez direnetan, hots, E1 eta E2 enuntziatuen arteko lotura inolako marka formalik gabe gauzatzen denetarako ez duela ia behin ere (%0.97) koma parearen erabiltzen; aitzitik, aposizioen arabera egituraturat daudenetan (%34.88) komen artean inguraturik islatzen du.

Litekeena da, bada, E1 eta E2 enuntziatuen arteko koherentziatzko harremana kohesio-baliabideek edota marka morfologikoak (deklinabide kasu marka bera gordetzeak) indarturik azaltzen denean koma parearen aldeko joera handiagoa izatea. Eta, alderantziz, parentesien aldeko joera txikiagoa.

Ikus dezagun, bada, bi enuntziatuen arteko koherentziatzko harremana marka morfologikoz indarturik dagoenean koma parearen aldera gehiago letratzen ote den eta parentesien aldera gutxiago (eta alderantziz):

Aditzik gabeko sintagmak	Komak	Marrak	Parentesiak	Guztira
Aposizioen araberakoak	30	43	13	86
% zenbat	%34.88	%50	%15.11	%100
Aposizio ez direnak	2	52	151	205
% zenbat	%0.97	%25.36	%73.65	%100

Datuek baietz esaten digute. Aposizio ez direnetan koma parearen oso-oso urritan erabiltzen du (%0.97) eta aposizioetan (%34.88) koma parearen artean inguratzen du. Parentesiei dagokienez, alderantzizkoa gertatzen da: aposizioen arabera enuntziatuak direnean (%15.11) dira parentesien artekoak, eta aposizio ez diren enuntziatuetan, berriz, (%73.65).

2) Aditz jokatua duten nahiz ez duten *eta* bidezko enuntziatu parentetikoak

Ikus taula:

	Komak	Marrak	Parentesiak	Gutzira
Aditz jokatua duen ETA bidezko enuntziatu parentetikoak	51	26	3	80
Aditzik gabeko ETA bidezko enuntziatu parentetikoak	28	23	2	53
Gutzira	79	49	5	133
Gutzira %zenbat	%59.39	%36.84	%3.75	%100

Datuei erreparatuz, aditz jokatua duten *eta* bidezko enuntziatu parentetikoak (%63.75) koma parearen artean tartekatuta du, eta (%32.5) marren artean. Parentesien artekoak (%3.75) osatzen dute.

Koma parearen artean diogunean honako adibideez mintzo gara:

— Azkenean, **eta aski dugu honekin**, aho batez aitortzen dute hamabiek gaizkile gogortua zirudiena ez dela halabehararen jostailu errugabea baizik izan. (ZIN: 180).

— Hizkuntzaren aldetik, **eta gure sailean sartzen naiz horrenbestez**, ez da gogo gaiztoz bezala begiratzekoa, astiro eta sakon aztertzekoa baizik. (LIB II: 89).

Adibideek, eta goiko datuek, argi erakusten dute Mitxelenarengan badela joera aditza duten enuntziatu parentetikoak koma parearen bidez zedarritzea. Are gehiago, aditza daramaten adibideetan ez daramatenetan baino gehiagotan jotzen duela aukera horretara. Beraz, ez letorke bat Garziak *Puntuazioa egoki erabiltzeko gida: oinarriak, jarraibideak eta aholkuak* lanean dioenarekin (2012: 81)¹³⁹:

¹³⁹ Garziak (2012:75) esaldiak bereizteko koma erabiltzea baino larriagozat jotzen du tartekien kasuan koma parera jotzea: “ Bistakoa da eskas gertatzen direla, esaldiak bereizteko, koma soilak. Betiko kontua da hori, baina are larriagoa tartekien kasuan, bata bestearen barruan baitoaz esaldiok (gainera, tarteki gisa doan esaldiak bere komak izan ditzake barruan). Horregatik erabiltzen dira koma paretik goragoko zeinuak, marra para edo parentesiak” (2012: 75). Nahasmen-
duak arintze aldera ez legoke gaizki emandako araua, baina Mitxelenaren corpusean, gutxi batzue-

Aurreratu dugu esaldizko tartekiek [aditza daramatenak] badutela bereizgarri nabarmen bat: esaldizkoak ez diren tartekiek puntuazio arinagoa onartzen dute (koma pareta), baina esaldizkoek, oro har, ez (doinu-gorabehera ere, puntuazioa bezala, markatuagoa da halakoetan) (...) koma soila —tartekien kasuan, koma pareta— ez da aski esaldiak bereizteko (2012: 81).

Aditzik gabeko enuntziatuetan, berriz, ez dago alde nabarmenik koma parearen (%52.83) eta marren (%43.39) artean; hau da, bata zein bestea darabil. Ez dirudi, bada, irizpide sintaktiko jakin bat dagoenik bataren edo bestearen alde.

3) Aditz-aldaketa

Analisi sintaktikoan ikusia dugu E2k maiz E1ekin erkatuz aditzean aldatetarik dakartzala. Aldaketa horietan oin hartuko dugu egiaztatzeke testuinguru sintaktiko bertsuan ere puntuazio-ikurrak txandakatzen dituela; hau da zein bata zein bestea darabiltzala:

3.1. E1 oinarrizko enuntziatuko baldintzari *indikatio* soila daraman E2 enuntziatua tartekatzean:

— Erraztasunak ezer galdu *badu* hemen edo han, **eta euskaraz tutik ez dakien ikaslea daukat gogoan**, ugaritasunak eta aberastasunak irabazi dute. (LIB II: 68).

— *Illiada* inork itzuli nahi *badu* —**eta izango da egun edo bihar egiteko larri horri ekingo dion euskaldun ausarten bat**—, aurkituko du laguntza Aita Barandiaranek egin duen lan izugarrian. (LIB I: 71).

3.2. E1 oinarrizko enuntziatuak ahalezko/alegiatzko adizkia izanik (*Ke*-dun adizkia izanik), indikatibo soila duen E2 enuntziatu parentetikoak tartekatzean:

— Esango *nuke*, **eta asko esatea da**, hau dela higuigarriena amerikanoek Bibliarekin, gizon indartsu eta emakume erdi-biluxiekin, sortzen dituzten saltsa koipetsu horietan guztietan. (ZIN: 189).

tan, honelako adibideak ere ikus litezke; hau da, aditza daraman parentetikoak koma parearekin demarokatuta egoteaz gain parentetikoak berak barruan koma eramatea:

— Barcelonan egina, erdarazkoa berbera da, irudi eta guzti. Baina, **eta hau da berri pozgarria guretzat, erdarazkoarekin batera**, euskarazkoa ere salgai dago gure artean. (LIB I:133).

— Neronek ikus *dezakedanez*—**eta ez naiz nor horrelako auzietan mintzatze**ko—, ederki tajutua du gaia, lau kapitulutan berezia, eta harira doa beti egilea, hitz alferrik gabe. (LIB II: 71).

3.3. E1 eko aditza indikatibokoa izanik, E2 ahalezkoa/alegiakoa (ke-dun adizkia) denean:

— Esanak oroitarazten dit hor daudela, Oteizak oldar bizian eraso dien etsaien artean, “Urkixotarrak” direlakoak ere: badirudi, gainera, **eta ez ninduke horrexek minduko**, neure buru tristea ez dabilela horiengandik urruti. (LIB II: 118).

— Dakidanez —**eta poztuko ninduke bizi**ro oker nagoela jakiteak—, euskal literatura guztian behin agertzen da adizki hori, Garibayk XVI. gn. Mendean jaso zuen esaera batean (LIB I: 77).

3.4. Tenpus-aldaketa: E1 iraganaldian egonik, E2 orainaldian agertzen denean:

— Nahitaezkoa *zen*, **eta honelaxe ikusi du begi zorrotzez egileak**, euskal idazleez gainera —euskaraz mintzatu direnez gainera, alegia—, gure arteko erdal idazleez mintzatzea, gure hizkuntzari dagozkion lanak ondu dituzten neurrian behintzat, eta are erbesteko euskalariez, zahar eta oraingoez. (LIB II: 65).

— Gorputz *geneukan* MikeTodd (**eta ez dakit hemengo Cervantes-zale porrokaturen arao-biraok ez ote duten horretan parterik izan**) berak eragin zuen izena bezain kostu handiko film hau aurkeztu digutenean. (ZIN: 181).

Azkenengo adibide horretan, gainerakoetan ez bezala, alternantzia ez da koma parearen eta marren artean gertatzen, koma parearen eta parentesien artean baizik eta, beraz, puntuazio-marken arteko aldea handiagoa¹⁴⁰ da. *Eta* buruan daramaten enuntziatu parentetikoetan joera nagusia komen artean eta (gutxiago) marren artean adieraztea bada ere, maiz puntuazio-marka horiek, bata bestearen tokian ager daitezke, izaera sintaktiko bertsua duten enuntziatuek erakusten digutenez. Ondorengo adibidea atera dugun ondorioa indartzera dator:

¹⁴⁰ Graduazioari dagokonez, puntuazio arinena koma pareari dagokio eta marra parearen eta parentesien artean Garziak (2012) esango digu ez dagoela alderik: “Parentesien eta marren arteko aldea ez dago guztiz finkaturik berez. Guk hemen proposatzen dugun erudian, oro har, marra parearen da tarteki-koma parearen hurrengo aukera, eta parentesia, berriz, marra parearen hurrengoa (edo aparteagoko zerbait adieraztekoa)” (Garzia 2012:106).

E1 oinarrizko enuntziatu berean *eta* buruan daramaten bi enuntziatu parentetiko demarkazio-marka ezberdinekin tartekatuko ditu:

— Ez dago, beraz, **eta nahi eta nahiez ezin zegokeen**, azken urteotan—**eta bat edo beste lehendanik**— gure Gipuzkoa honetan agertu diren berrikerien alde. (LIB I: 132).

4) Zenbait egitura sintagmatiko

A) Norbaiti/zerbaiti buruz ARI NAIZ egituretan

— Eta ez dezazula Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbi ez deritzazulako. (LIB II: 40).

— Bere gizakiek diotena, honek erakutsi die esaten, ez baitira sarri bere baitatik mintzatzeko eta mugitzeko gauza. Zein euskal sukaldetan —**ez naiz kulpi-toez ari**— entzun da sekula, adibidez, 100gn. orrialdean Eñaut Zaharrak emazteari zuzentzen dion bezalako predikurik? (LIB I: 57).

Enuntziatu parentetiko horiek zeri edo nori buruz ari den berariaz zehazteko eginkizuna dute, eta egitura bera dute, baina puntuazio-marka ezberdinekin agertzen dira.

B) JAKINA DA/DAGO/ JAKIN BEHAR DA egituretan

Holakoetan koma bikoitzaren aldeko joera antzematen da:

— Hitzek, **jakina da**, badute beste zerbait, adimenez nolazpait besarka daitekeen adieraz gainera, adimenak ikusten ez badu ere bihotzak uki dezakeena: beren giroa, usaia, lurrina eta sentimen kutsua. (LIB I: 117).

— Gregorio Arrue ez da, **jakina dago**, liburu honen egilea. Itzultzailea izan zen beti haren lana: erdaratik euskarara eta euskaratik erdarara. (LIB II: 43).

— Espainiako zineman, **gauza jakina da**, badira bi gazte zerbait egin nahi luketeenak, dirua irabazteaz gainera. (ZIN: 191).

— Egilea, **jakin behar da**, Esquilacheren alde dago: hobeto esan, Esquilache hartu du aitzakia maite dituen gauzak goratzeko. (ZIN: 192).

Egitura mota hori, Garziak (2012:112) esaldi direnetatik espezializatutako lokailuen artean sartzen dituen egituren parekoa litzateke eta “lokailuak, oro har, koma artean ematekoak dira”.

C) “DIOT” aditz trinkoarekin zerbait berresan nahi duenean jokabide bikoitza darabil:

— Irakurle landuak, ordea —**euskal gaietan landuak, diot**—, nekerik gabe eta atseginez irakurriko ditu orrialde horiek. (LIB II: 127).

— Aipatu ditudan xehetasunok, **berriz diot**, eta beste anitzek, garbiro azaltzen digute Olabide ez zela zinetako eta benetako euskaraz ari, saio euskara edo euskara experimental batean baino. (LIB I: 117).

D) Ohar metalinguistikoak egitean

Holakoetan ere marrak nahiz parentesiak erabiltzen ditu:

— Hitchcock zaharra, suspense-bila beti bezala (**zalantza esan beharko dugu euskaraz**), antzerki ezagun honetaz jabetu da gure txolarreak alaitzeko. (ZIN: 128).

— Neurritz gaineko gizona, jenioa —**hitz hori hamaika aldiz entzuna dugu**—, ez da besteen legeetara makurtzeko sortua (ZIN: 136).

E) “Barkamena” eskatzeko egituretan

Norentzakoari barkamena eskatzen dioenerako, ondorengo adibideek erakutsiko digutenez, marrak nahiz parentesiak darabiltza; bata zein bestea inolako alderik gabe erabili ere:

— Nolazpait ere ezagutzen du, ordea, Pascalen hura (**eta barka besterena baldin bada, Pascalena izan beharrean**) egia baldin bada: “Ez zinateke ene bila ibiliko, aurkitu ez baninduzu”. (ZIN: 198).

— Nik —**eta barka bekit “izenorde higuinarrri” honezaz hasten banaiz mintzatzen**— profeta baten gisan ikusten dut aurrenik gure Oteiza, gure artean nola eta nondik ez dakigula—aldiz bizardun, aldiz okotz soil—agertu zaigun antzinako igarleen ondorengo galdu baten antzera. (LIB II: 117).

Inoiz ez du eginkizun horretarako koma pareta erabiliko. Aldiz, kortesiazko beste jokabide batzuetan bai:

F) Norbere burua multzo berean sartzeko egituretan

— Ez, ordea, iguzki aldekoek, **eta neroni horien artean**, batzuetan ak eta besteetan ek-ka ari natzaizue hemen. (LIB I: 70).

— Guztioi —**eta neroni aurrenik**— izurtzen zaizkigu zenbati huts bazter-
tuz gero, egileek poesi-prosarako duten joeran daudela deritzat itzulpen honen
alde txarrenak. (LIB I: 85).

Adibide horiek erakusten digute hor bigarren graduako puntuazio-ikurren
erabilera ez duela arau jakin batek baldintzatzen.

G) Antolatzaile ezberdinekin

— **HOBETO ESAN antolatzailearekin aurretik esandakoa birformu-
latzean**

— Elbar batek, **hobeto esan elbarritu batek**, ez du leioa beste ikuskizunik;
leihotik ikusten duen etxartea, alegia. (ZIN: 144).

— Goikoetxea jaunak, askok dakigunez, begi zorrotzez begiratu ohi dio da-
rabilgun —**hobeto esan, darabilten**— euskal neurkerari: ez zaio ez egokia irudi-
tzen ez jatorra. (LIB II: 107).

— **ESATE BATERAKO/ ESATERAKO antolatzaileekin adibideak
ematerakoan**

— Gogora datozkigunak ez dira liburuak edo, gutxienez (*Beribilez, esatera-
ko*), Euskalerritik edo Euskalerrriaren aldamenetik ez dira aldatzen. (LIB II: 102).

— Nere begi-adimenak ez dira zenbaitenak bezain zorrotzak eta ez dut esan-
go film honetako sinbolo guztien funts izkutua—**sorgin gaztearena, esatera-
ko**— ezagutu dudarik. (ZIN: 198).

— **BATEZ ERE antolatzailearekin zerbait nabarmendu nahi duenean**

— Sarreraz gainera, zati hauexek ditu: I eta II atzizkiak, III aditza (**laguntzai-
lea batez ere**), IV elkarrizketak eta V erdal-euskal eta euskal erdal hiztegia.
(LIB I: 109).

— Trebe baino trebeagoa izan da beti hitz berriak sortzeko —**hitz elkartuak
batez ere**— edota hitz arrunt ezagunak adiera berri batera egokitzeko. (LIB I: 76).

— **ALEGIA antolatzailearekin aurretik esandakoa birformulatzen de-
nean**

“ALEGIA+aposizioaren araberako egitura” dugunean gehienetan koma
parea edo marrak paratzen ditu; ez ditu parentesiak erabiltzen:

— Adizki jator baten orde, **natzaio-ren orde alegia**, bi erabiltzen ditu, euskal literaturan sarrerarik izan ez dutenak. (LIB I: 71).

— Azkenean, etxean berriz —**Londresen alegia**—, zertxobait aldatu-rik ikusten dugu David Niven'en eskuetan dagoen Phileas Fogg-en garaita eta erori-koa. (ZIN: 182).

ALEGIA+ aposiziozko egiturarik gabe agertzen denean, aitzitik, erabili ohi ditu parentesiak ere:

— Nor banitz ere, ez nintzateke sartuko, nere gogoz behintzat, horrelako listor-kabian, harako Paris (**ez Frantziakoa, alegia**) gizarajo hura bezala. (ZIN: 158).

— Leizarragak itzuli zuen bezala, “Dohatsu dirade emeak” (**otzanak, alegia**) zeren hek lurra heretaturen baitute. (LIB II: 152).

— BEHINTZAT /BEDEREN/ BEHINIK BEHIN antolatzaileekin

Antolatzaile hauekin ere bi puntuazio-marken aldeko joera da nagusi: koma parearen eta marren aldekoa, hain zuzen. Bien arteko aldea, ordea, ez zaigu batere argi gelditzen. Horren adierazgarri, hona hemen adibide bera ba-tean marren artean paratuko duena eta bestean koma bikoitzaren artean:

— Ez dago lanaren gaitza goraiatu beharrik, ongi baitaki norainokoa den edozein hizkuntzatan, **axaletik bederen**, Aitorkizunak urratu dituenak. (LIB I: 75).

— Gure egunotakoa batez ere, maliziaz josia baitago hainbeste eta hainbeste irakurgai—**axaletik bederen**— miratu ondoren. (LIB I: 57).

Joerarik nabarmenena, ordea, komen artean kokatzea da (%75.67), baina bada adibiderik marren artean kokatzen duenik ere (%24.32). Inoiz ez du pa-
rentesien artean kokatzen.

— Espainian —**zineman behintzat**— “betiko triangeluak” lau alde izaten ditu: senarra, emaztea, senarra ez dena eta apaiza. (ZIN: 133).

— Ez da erraz, **neretzat behintzat**, honelako poema batez neurritzko iritzirik ematea: prosaz ondua izateak ez dit batere lana arintzen. (LIB II: 141).

— **EDO GUTXIENEZ, EDO BEHINTZAT, EDO HOBETO ESAN, EDO GUTXIENEZ BEHINTZAT, EDO BEHINIK BEHIN** antolatzaileekin joera ezberdinak antzeman ditzakegu:

Hiru marka tipografikoak dira zilegi:

— Ez ditu, ordea, inork beharbada Orwell'ek adina ezagutu arrisku-beldur horiek, **edo behintzat ez ditu inork horren argiro azaldu.** (ZIN: 175).

— Bata eta bestea, gainera, ezinegonak, **edo hobeto esan larriminak**, darabiltza. (LIB I: 136).

— Zerbait egiten zela erantzun zitzaion, **edo behintzat zerbait egiten zelako itxurak egiten genituela.** (LIB II: 155-156).

— Hizkuntza bat ikasteko —**edo ikasten hasteko behinik behin**—bide eroso eskeintzen duten libururik gehienak motz gelditu ohi dira beren egitekoan, hizkuntzak nekerik eta gogo bizirik gabe ezin ikas daitezkeelako noski. (LIB I: 109).

— Literatur euskararen batasunerako bide berria edo eskeintzen du aurrenik, eta gure artean maizegi ikusten ez den eleberri saioa —**edo eleberri moduan antolaturikako haurtzaroko oroitzapenak behintzat**— besteaz gainera. (LIB II: 93).

— :herri literatura batetik (bertsolariak, Zuberoako pastoralak eta), hor hemenka aipatzen baditu ere, eta egungo egunean (**edo behintzat liburua osatu zuenean**) bizi diren euskal idazleak. (LIB II: 65).

Aditzean aldaketa gertatzen den adibideetan ere ez du marka tipografiko jakin baterako joera adierazten:

— Euskarak erdaraz esan ez diren, **edo hain ongi adierazi ez diren**, gogoeta eta bihotzondokoei bide emanaz bakarrik jaso dezake burua, lehen, orain eta beti. (LIB I: 58).

— Negarrez gaude beti, euskal irakurgai gutxi ditugula eta, eta ditugun ederrak ere ezin ditugu, **edo ez ditugu nahi**, irakurri. (LIB I: 71).

— Gizon izanik, kaskarin xamarra da, eta ez du beti uste dugun —**edo nahi genukeen**— bezala erantzuten. (LIB I: 57).

Egitura jakin horietako adibideek erakutsiko digute egitura sintagmatiko beretsuetan ere Mitxelenak puntuazio-marka ezberdinak txandakatzen edo alternatzen dituela; hau da, orain marrak hautatzen dituela eta gero parentesiak (eta alderantziz).

6.2. ONDORIOAK

1. Puntuazioak (eta bigarren graduko puntuazio-markek areago), idazlearen sortzailetasuna dela bitarteko, arauzkoa den horretatik ihes egiteko zirikituia eskaintzen dio Mitxelenari (ikusi besterik ez dago etengabe aipatuz joan garen puntuazio-marken txandakatzeak edo aldizkatzeak). Puntuazioa ez baita, ortografia bezala, guztientzako baliagarri den araudi batean bil daitekeena (Cassany 1993, 2007, Arrieta 1997, Figueras 2000, 2001).

Beraz, bigarren graduko puntuazio-marken erabilera idazlearen aukera estilistikoaren ondorio ere badela ondorioztatuko dugu; hau da, unean-uneko aukera estilistikoaren araberkoa dela eta ez kanpotik ezarritako arau jakin batzuen araberkoa. Horrek, hots, subjektibitateari edo norbanakoaren sormen-aukerari ematen zaion esparru zabal horrek, zaildu egin du gure jomuga: komen, marren eta parentesien arteko erabilera zerk eta nola arautzen duen aztertzea.

2. Dena dela, eta zailtasunak zailtasun, puntuazio-markak idazlearen aukeran oinarrituta baleude ere, garbi dago testuaren interpretazioa zaintzeko eta babesteko ezinbesteko baliabide gertatzen zaizkiola. Puntuazioa, alde horretatik, esatariak berak esan nahi duena, berak egokien iritzi dion moduan adierazi ahal izateko oinarritzko baliabide estilistikoa dela esango genuke.

3. Arau zehatzez, bada, ezin dezakegu hitz egin, baina bai enuntziatu parentetikoak inguratzeke edo mugatzeko orduan nagusitzen den (edo diren) **joerez**.

3.1. Araurik ezean corpusean atzeman ditugun joera nagusiak

3.1.1. PARENTESIAK

Koldo Mitxelenaren liburu- eta zinema-kritiketan parentesiak oso nabarmenak dira, eta erabilera espezializatua daukate. Hona hemen, Mitxelenaren luman parentesien erabileran nagusitzen diren joerak:

1. **Haustura maila zenbat eta nabarmenago eta parentesien erabilera are eta handiagoa** sumatu dugu. A tipoa aurkitu ditugu adibide gehien bi enuntziatuen arteko koherentziatzko harremana ez delako kohesio-mekanismoz gauzatzen.
2. **Modalizazio-aldaketak.** Modalizazio-aldaketa aditzera ematen duten enuntziatu parentetikoetan, oro har, parentesiak darabiltza. Horietan esatariaren eta enuntziatzailearen arteko desberdintasuna nabarmena da: esataria E2 enuntziatu parentetikoaren enuntziatzailea da eta E1 oinarritzko enuntziatuko enuntziatzailetik desberdintzen da. Beraz, bi enuntziatuen arteko haustura nabarmena da.
3. **Enuntziatu parentetikoaren kokaguneak** egitura eginak (edo sintaktikoki lotura hertsia dutenak) hausten dituenean (postposizio-egitura, esaterako) parentesien aldeko hautua egin ohi du Mitxelenak baita perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean nahiz maila berekoen artean tartekatzen duenean ere.
4. **Ohar bibliografikoak.** Oso ohikoa da libururen baten bibliografiatzko erreferentzia eman behar duenean nahiz data-tarteak jaso behar direnean parentesietara jotzea¹⁴¹.
5. **Iruzkina bat edo hizkuntza mailako oharren bat zein orrialde zehatzi dagokion adierazteko**¹⁴² ere parentesietara jo ohi du.
6. **Lan jakinen bat ikustera bidaltzen duten oharra bidaliz,** enuntziatzaileak esandako zerbait egiaztatzerakoan¹⁴³ ere parentesiak dira nagusi.
7. **Edizio kritikoetan ohar filologikoak egiteko eginkizuna**¹⁴⁴ ere badute parentesiek
8. **Itzulpenak**¹⁴⁵. Filmeen izenburuak itzultzerakoan, esaterako, parentesietara jotzen du.

¹⁴¹ Hona adibide pare bat:

— Congreso de Literatura y predicación franciscana en euskera (**Aránzazu, 9-12 de agosto de 1960**).

— Ez dakit ba ote genuen beste bildumarik, Joannateguy' ren bi liburuez kanpora: Ehunbat Sainduen bicitcea (**1876**) eta Sainduen bicitcea (**1890, Ilbeltz Apirila bakarrik**). (LIB I: 123)

¹⁴² — Honako beste ohar hau hizkuntzari dagokio. Ubillosez ari dela (**151gn. orrialdean**) dio A. Villasantek: (LIB II: 66).

¹⁴³ — Eta Islandiako bazterretan 1600 inguruan entzuten zuten euskara (**ikus N. G. H. Deen, Glossaria duo Vasco-Islandica, Amsterdam, 1937**), gipuzkoarrak ere han gehiegixko nabarmendu zirela dakigularik, Lapurdikoa zen, dudarik gabe. (LIB II: 57).

¹⁴⁴ — Xenpelarren bertsoetan zenbait huts, edo huts diruditenak behintzat —eta barka, oker banabil—, ageri dira. Hona hemen batzu: zortzi konfiteruak (**25 or., zortzi konfiterota?**), Lonjinos'ek auxe zion (**28 or., au zion**), ez al-dakiken (**31 or.**) ez al-akiken-en ordez (**hurrengo etzala lizentzi entzun izan dut**), abillidade gutxi dedala/ ez esan iñori (**32, daukanik behar luke**)... (LIB I: 107).

¹⁴⁵ — Beste burutik hastekotan, Elia Kazan' en EAST OF EDEN (**“Al este del Edén”**) aipa dezagun aurrenik. (ZIN: 189).

Joera horiek nabarmentzen zaizkio eta adibideak, bereziki, A tipokoak dira; horietan guztietan ikus daiteke parentesia badela haustura-mailaren adierazle ere.

3.1.2. MARRAK

Marrak ere E1ekiko hausturaren adierazle dira. Oro har, honako joerak atzeman daitezke Mitxelenaren luman:

A TIPOA

1. Zuzeneko diskurtsoaren adierazle den enuntziatio markoa aditzera ematen duenean, nagusiki marretara jotzen du. Egia da, halere, badela parentesien artean nahiz bi komen artean inguraturik agertzen denik ere.
2. Beste horrenbeste esan dezakegu besteren hitzak zuzen-zuzenean edo dauden -daudenean oinarritzko enuntziatuan tartekatzen dituen enuntziatu parentetikoaz ere. Guztiak marren artean edo parentesien artean tartekatzen ditu.
3. Aditza daramaten enuntziatu parentetikoak aditzera emateko, nagusiki, marretara jotzen du eta gutxiagotan koma parera.
4. Aditzik gabeko enuntziatu parentetikoetarako ere, bai aposizioen arabera-koentzat bai ez direnentzat marrak erabiltzeko joera du. Komaz ere baliatzen da aposizioen arabera-koak aditzera emateko, baina inoiz ez marka morfologiko bera ez daramatenak aditzera emateko. Beraz, hor ere ikus daiteke zenbat eta E1 eta E2ren arteko haustura txikiagoa izan (koherentziatzko harremana kohesio-baliabidez indartua baitago), bi komen erabilera handiagoa dela. Ikus dezagun hobeto B TIPOko datuak aztertuz.

B TIPOA

1. E1 eta E2 enuntziatuen arteko koherentziazko harremana kohesio-baliabidez sendotuta dagoenez gero, puntuazio-marketan ere eraginik baduelakoan gaudede: adibiderik gehienak marren artean eta koma parearen artean agertuko baitira. Parentesiaz gutxiago baliatuko da.
2. Modalizazioaren aldaketa gertatzen denean ere, A tipoa ez bezala, gehienak marren artean kokatzen ditu. Gutxiago parentesien artean.
3. *Eta* buruan daramaten enuntziatu parentetikorik gehienak koma parearen artean (%59.39) edo marren artean (%36.84) inguratzen ditu. Askoz gutxiago parentesien artean (%3.75).
4. *Edo* buruan daramatenak ere gehienak komen artean (%50) edo marren artean (%37.5) adierazten ditu. Gutxiagotan parentesien artean (%12.5).
5. Gainerako testu-antolatzailearen bat daramanean ere, gehienetan marren (%48.7) eta komen aldeko joera antzematen da (%42.73). Gutxiagotan agertzen da parentesia (%8.54).

C TIPOA

1. Pentsatzekoa da, bada, goian aipatu dugun E1 eta E2 enuntziatuen arteko haustura-mailaren eta puntuazio-marken arteko harremana kontuan izanik tipo honetako enuntziatu parentetikorik gehienak koma parearen artean adieraziko dituela. Tipo honi baitagozkio E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman sintaktikorik egon ez arren, marka sintaktiko formala daramate enuntziatu parentetikoak, eta horrek, formalki behintzat, lotura handiagoa erakusten du.
2. Corpuseko datuek uste hori indartu besterik ez dute egiten: koma pareari esker, %72.47 enuntziatu parentetiko ematen ditu aditzera; marrei esker, %23.85, eta %3.66an bakarrik baliatzen da parentesiez.

3.1.3. KOMA PAREA

C TIPOA

1. Goian esan dugunez, C tipoari dagokio berariaz koma parearen aldeko joera: E1 eta E2ren arteko koherentziatzko harremana formalki indartuta badago, koma parearen erabilera orduan eta handiagoa izango da, eta alderantziz.

A TIPOA

2. Modalizazio-aldaketa dakarren enuntziatu parentetikoa inoiz ez du koma parearen artean inguratuko. Beraz, norentzakoari hizkuntza mailako oharren bat edo egin nahi dionean, nahiz orrialde jakin bat ikustera bidali nahi duenean inoiz ez du koma parearekin egingo.
3. Besteren hitzak zuzenean aditzera eman behar dituzenean ez da koma parearen aldera lerratuko, haustura handia baita; izan ere, holakoetan bi enuntziatzaile desberdin ditugu, edo, hobeto esan, esatariaren eta enuntziatzailearen arteko bikoizketa gertatzen da.
4. Aditzik gabeko aposizioen arabera enuntziatu koma parearen erabilera askoz handiagoa izango da aposizioaren arabera ez direnetan baino, haie-tan formalki deklinabide kasu bera errepikatzen baita.

B TIPOA

1. Koma parearen aldeko joera nagusitzen ari da: A tipoan %14.97 izatetik, hauen erabilera %51.68 izatera pasa da. Horretan, gure ustez, E1en eta E2ren arteko harremana kohesio-baliabidez indarturik egoteak izan badu zeresanik. Ikusi besterik ez dago *eta* buruan duen enuntziatu parentetiko gehienak koma bidez mugatzen edo inguratzen dituela. *Edo* buruan daraman enuntziatuarekin ere beste horrenbeste gertatzen da.

7. KAPITULUA

**ENUNTZIATU PARENTETIKOEN
KOMUNIKAZIO-EGINKIZUNA**

7.0. SARRERA

Azterkizun ditugun enuntziatu parentetikoak definitu eta formalki nola osatuta dauden aztertu eta sailkatu ondoren, komunikazioan eta bereziki Mitxelenaren diskurtsogintzan zein eginkizun edo funtzio duten jorratuko dugu; zertarako, zein helburu erdiesteko darabiltzan hain zuzen errenteriarak. Beraz, bete-betean alderdi komunikatibo-diskurtsiboari erreparatuko diogu.

Hasieratik bertatik esan dezagun enuntziatu parentetikoaren egitekoa komunikazio-eginkizun orokorraren zerbitzura dagoela. Izan ere, zeinahi komunikazio ekintzatan, esatariak norentzakoari zerbait komunikatzeko helburu edo xedea izan ohi du eta ahalegin guztiak egingo ditu bere hasierako intentzioaren eta norentzakoaren interpretazioaren artean ahalik eta alderik edo zirrikiturik txikiena egon dadin.

Ahalegin edo eginkizun horretan ikusten dugu enuntziatu parentetikoaren egitekoa ere. Horretarako, esataria saiatuko da norentzako horrek egingo duen interpretazioa testutik bertatik gidatzen edo bideratzen, bere enuntziatuak modalizatuz, iruzkinduz edota birformulatuz batetik; norentzakoarekin zuzeneko interakziozko harremana bideratuz bestetik, eta azkenik, esatariak eta norentzakoak batean duten unean-uneko informazio pragmatiko eragingarriena aktibatuz.

Enuntziatu parentetikoaren eginkizun komunikatibo horrek, bada, komunikazio-sarearen zutarrak diren hiru osagai behintzat eragingo die bete-betean: esatariari berari, norentzakoari edo esatariak buruan duen hartzaileari, eta testuinguruari, hain zuzen. Baina ez da aski izango. Ezinbestekoa izango da, izan ere, esatariaren intentzio-xedea zein den ezagutzea. Mitxelenak kritiketan norentzako informatzeko helburua ote du soil-soilik? Edota norentzako horren-

gana berak atera dituen ondorioak helarazi eta honen uste-iritzietan eragitekoa ere bada bere hasierako xedea¹⁴⁶?

Horren guztiaren arabera, komunikazio-sarearen ez hiru baizik eta lau (esataria, norentzakoak, testuingurua eta intentzio-xedea) zutarrri nagusitan oin hartuko dute enuntziatu parentetikoaren komunikazio zereginak ere. Eta diskurtsoaren antolamenduari dagokionez, enuntziatio-mailan, modalizazio-mailan eta argudio- eta informazio-egituretan eragingo dute; hau da, mezuan bertan baino areago, mezua inguratzen duten egituretan edo makroegituretan.

Honenbestez, aztergai dugun corpusa kontuan izanik, bost eginkizun komunikatibo nagusi bereizi eta jorratuko ditugu:

1. Esatariak bere arrazoibidean aurrera egiteko bitarteko izango dira. Alde horretatik enuntziatu parentetikoak argudiatzeko diskurtso-estrategia erretoriko-pragmatikotzat joko ditugu.
2. Esatariak norentzakoarekin zuzeneko interakziozko harremana bideratzeko eginkizuna ere badute enuntziatu parentetikoak. Izango dute ikuskizunik, bada, Griceren “auzolanaren edo laguntzaren hastapena”-rekin nahiz kortesiazko arauekin.
3. Esatariak eta norentzakoak batean duten informazio pragmatikoa (Bustos 1986) aktibatzeke eginkizuna dute. Maiz enuntziatu parentetikoak esatari-norentzakoek bizi duten gogo-giroaren isla izango dira eta informazioa testuinguru jakin batean kokatzen lagunduko dute.
4. Ahozkotatasuna idatzian txertatzeko baliabidea.
5. Esatariaren intentzio ironikoaren ispilu.

Enuntziatu parentetikoak, esatariak berak esandakoa nola interpretatu behar duen adierazteko norentzakoari egiten dizkion ohar-keinuak direnez gero, azter dezagun lehenik eta behin zein den Mitxelenak buruan duen norentzako hori, honekin txandakatuko baititu bere zereginak.

7.1. LITERATUR- ETA ZINEMA-KRITIKEN NORENTZAKOAK

Jarraian norentzakoari erreparatuko diogu. Komeni ere komeni da komunikabidearen zutabe beharrezkoa den osagarri horri erreparatzea, horrexek

¹⁴⁶ Escaldellentzat ere (2005) igorlearen edo esatariaren asmoa norentzakoaren barne-irudikapenean eragitea da.

baldintzatuko baitu mintzagaia eta mintzagaia helarazteko modua. Are gehiago, enuntziatu parentetiko askoren egitekoa, saioak arrakasta izan dezan, norentzakoaren arreta erakarri eta zereginak honekin txandakatzea dela jakinik.

Norentzako¹⁴⁷ edo alokutorioa diogunean, esatariak mezua igortzean gogoan duen gizabanakoa adierazi nahi dugu, norentzat egiten duen bere mezua, alegia. Esatariak berariaz hautatzen du, buruan duen norentzako hipotetikoa da, izan ere. Gure “kritiken” kasuan, Koldo Mitxelenak liburu eta filmen iruzkin-epaiak egitean zuzen-zuzenean gogoan duen *Egan* aldizkariko ohiko euskal irakurlea izango da; baina ez hori bakarrik, baita neurkizun duen lanaren egilea¹⁴⁸ bera ere.

Eta enuntziatu parentetikoei esker egiten dituen oharrek ere norentzako honi zuzentzen dizkio; norentzako honi, hain zuzen ere, egiten dizkio ohar-keinua, igorri duen informazioa nola ulertu edo interpretatu behar duen adierazteko.

Egia ere da esatariak buruan duen balizko norentzako horrez gain, egon daitezkeela zeharkako eta auzazko norentzakoak ere (§ 1.2.4.); hau da, esatariak aurretik ikus ditzakeen nahiz ikus ez ditzakeen beste hartzaile batzuk ere.

Uste dugu Mitxelenak lortu duela norentzakoarentzat ez ezik etorkizuneko hartzaileentzat ere bere mezua eta mezua helarazteko modua eragingarria izatea. Baina orain aztergai duguna ez da etorkizuneko hartzaile hori, ez eta (bidenabar ez bada) zeharkako norentzako ere. Berariaz zuzentzen zaion norentzako hori izango dugu kontuan.

Esatariak buruan duen *Egan* aldizkariko euskal irakurle hori —eta horien artean edo horietatik nabarmenduz neurkizun duen lanaren egilea— nolakoa den irudi bat egiteko, gatozen lehenbizi 1950-1970 urte bitarte horretan *Egan* aldizkariak, oro har, zein irakurle mota zuen aztertzerako. Horretarako, zer hobeto Mitxelenaren beraren testuetan oin hartzea baino. Azterkizun ditugun kritikez gain, *Egan* aldizkariko beste hainbat artikuluri ere erreparatuko diegu. Esaterako, “berriketan” atalean elkarrizketatzen zituen solaskideen iritziak aski

¹⁴⁷ Metodologiaren atalean ikusia dugu Enuntziazioaren Hizkuntzalaritzaren barnean mezua jasotzen edo aditzen duena bi motakoa izan daitekeela: norentzako eta hartzailea. Bien arteko ezberdintasuna ere zehaztu dugu.

¹⁴⁸ Mitxelenak lantxook idazten dituen liburugile-argitaratzaileak bizirik daudenez gero, kinka berezia bizi bide du juzku-emate honetan; egokiera politean egon gaitzke, bada, Mitxelenaren hitzari darion freskototasuna, eta aldi berean, hitzak hobeto neurtu beharra ikusi ahal izateko.

esanguratsuak dira, berariaz galdetzen baitzien *Egan* aldizkariari zer irizten zioten. Eta horien artean —edo horiekin batera—, Mitxelenak berak bere buruarekin egindako “solasaldia” edo “bakarrizketa” ere oso kontuan izango dugu.

Norentzakoaren atal hau lantzeko ondorengo arrastoei segituko diegu:

1. 1950-1970 bitarteko *Egan* aldizkariaren euskal irakurlea

1. “Asmo berri”, aldizkariaren garai berria iragartzen duen sarrera-artikulua.
2. Mitxelenak *Egan* aldizkarian egindako elkarrizketak eta bereziki bere buru “besteretuarekin¹⁴⁹” izandako solasean aitortua.
3. Mitxelenaren zinema eta liburu kritiketako hausnarketa-iritzietatik atera daitekeen irakurlearen irudia.

2. Mitxelenaren kritiken norentzakoa

Azterkizun ditugun testuetatik abiatuz, Mitxelenaren testuek irudikatzen duten balizko norentzakoa edo “irakurle implizitua”. Horretarako, bi estrategiari erreparatuko diegu:

- a) Irakurlearekin izendatuki eta zuzenean aritzen den alderdiari: irakurlearekin izaten duen fikziozko elkarrizketa horretatik abiatuz, egiten dizkion dei edo deikiei.
- b) Bere testuetan zeharka nahiz zuzenean egiten dituen aipuei.

7.1.1. 1950-1970 URTEETAKO *EGAN* ALDIZKARIAREN EUSKAL IRAKURLEA

a) GARAI HARTAKO EUSKAL IRAKURLE KOPURUAZ, OHAR BATZUK

Hogei urteko tarte batean, agian, oso zaila da irakurle-mota berari buruz hitz egitea; are ezinezkoa, jakinik gizartea etengabe aldatuz doan heinean irakurle-kopurua ez ezik irakurle-mota ere aldatuz doala.

Guk une honetan ez dugu euskal irakurleen luze-laburraren auzi labainean sartu nahi. Garai horretako irakurle kopuruari dagozkion datuak (guk aurkitutakoak behinik behin) oso urriak eta zehaztapen handirik gabekoak

¹⁴⁹ Mitxelenak berak bere buruari egindako elkarrizketa-bakarrizketaz dihardugu: “Etxekoekin hizketan” izenburua daramana.

direlako, batetik, eta Mitxelenak buruan duen balizko norentzakoa aztertze-ko kantitateari baino areago kalitateari edo irakurleak dituen ezaugarriari errepara-
ratu beharko litzaiokeela uste dugulako.

Kopuruaren auzian sartzeko intenziorik ez badugu ere, datu eta pasarte batzuk aski esanguratsuak iruditzen zaizkigu, aztergai dugun garaia-
ren isla izan baitaitezke:

“Orixe gure artean” (1954, 3-4) izenburua zeraman artikuluan Mitxelen-
ak Orixerri honako galdera hauek egin zizkion:

— Nonbait esan duzu —*Meza-liburuan* noski— berreun edo irureun lagun-
entzat ari zerala, besteei ajola etzaielako edo. Zergatik ote irakurleak ain urri izatea?

— Lenbizi, liburua garestiz erosiko ez dutelako. Gero gure erria irakurle ez
delako.

— Euskal-liburuak zaillak arkitzen dituzte askok. Norena ote da gehienbat
errua, egilleena edo irakurleena?

— Biena.

— Irakurleak euskal-gaietan bear bezain ikasiak ezpadira, zein izango litzake
erakusteko eta zaletzeko biderik erosoena?

— Gauza urragarri bat idaztea, v. g. “Coprógenas” antzekoa.

(Bide ontatik ez ote da iñor abiatu? Jakitekoa litzake kiratsak lore-usaiak
baiño irakurle geiago bildu ote duen).

Ez irakurtzearen balizko arrazoiak beheraxeago aztertuko baditugu ere, aipu
honek garbi erakusten digu “apenas irakurtzen dela euskaraz”, edo behintzat
Orixe bezalako goi mailako idazle baten irakurle kopurua oso murrizta dela.

Mitxelenaren liburu-kritiketari ere, maiz agertzen da euskal irakurleak
gehitu beharra:

Egileak bere neurriko gaia aukeratu ez duela diotenik ere badira. Hori Etxai-
deren alde mintzatzea da, nolana ere. *Euskal irakurleak gehitu eta euskara zabal-
tzeagatik* ekin badio lan apal honi —eta gehiagotarako gai dela gauza nabaria
da—, ez du gutxi egin gure hizkuntzaren alde. (MEIG II¹⁵⁰: 91-92).

¹⁵⁰ Aipua azterkizun ditugun kritiketatik bertatik jasoa badago —corpuseko adibideak
emateko moduarekin nahasgarri gerta ez dadin—, kritika hori klasikoak saileko *Euskal idazlan
guztiak* bildumako zein liburukitatik jasoa dagoen adieraziko dugu.

Beste zenbaitetan, ordea, argitaratu berri den liburu jakin batzuek erostun edo irakurle ugari izango dutela iragartzen du Mitxelena berak, eta ziurtasun horren eragile izan daiteke garai hartako irakurle gehienek gai jakin batzuetarako duten isuria.

Lehen Buenos Airesen (1904) eta gero Donostian (1930) argitaratuak nekez aurkitzen direnez gero, jakina da erostun eta irakurle ugari izango duela oraingo liburuak. Bertsolarienganako joera zaharra ez da batere gutxitu gure herrian: ikasiagoak ere bertsozaletu egin direla, besterik ez. (MEIG II: 147).

Agertuz gero [Lardizabalen *Testamentu berriko kondaira edo historiaz* dihardu] ederki zabaldu zen Gipuzkoan barrena Kondaira hau, beste edozein euskal liburu baino gehiago beharbada. Eta ongi merezi zuen horren zabaldua egotea. (MEIG II: 94).

Gogoz irakurtzen dira, bada, bertsolaritzaren eta erlijioaren gaia jorratzen duten liburuak. “Gogoz irakurtzen dira eta ez dago irakurtzeko eskatu beharrik”, baina, hala ere, eskatu egiten du. Liburu-kritiken bukaera ia guztietan egiten dio irakurleari erosteko deia, eta “irakurle nagi horrek” irakur dezan etengabe akuilatzen aritze soilak ez ote du erakusten euskal irakurle kopurua nahi bezain handia ez dela eta kopuru hori handitzeko lan gogor egin behar dela?

Mitxelena, behintzat, etengabe ari da liburuak zabalkunde handia izan dezan ahaleginean: batzuetan, liburuak “merke baino merkeagoa” dela adieraziz, eta bestetan zabaltzeko desioa azpimarratuz:

Zabalduko ahal da bilduma polit hau gure artean behar lukeen adina! Dirurik eza aitzakia txarra izango da behintzat oraingoan liburuxka hau ez erosteko. Bakoitzak ez du HAMAR ERREAL besterik balio. (MEIG II: 95).

Horrelako aipuak ugariak dira eta erakusten digute, oro har, euskal liburuaren zabalkunde lan handia egin beharra dagoela, garai hartako euskal irakurleen kopurua ez baita nahiko litzatekeen bezainbestekoa. Eta euskal aldizkari irakurle-kopuruari buruz ere beste horrenbeste esan ote dezakegu?

Mitxelena berak “etxeokokin hizketan” ari dela *Egan* aldizkariaren irakurleaz galdegitean honela erantzungo du: “erostunak baditu behinik behin, eta irakurleak ere izango al ditu” (MEIG I: 82). Ez du zehazten, ordea, zein den irakurleen kopurua.

Garai hartako irakurle kopuruari edo aldizkariaren zabalkundeari dagozkion datuak oso urriak dira, eta ahalik eta lasterren aztertu beharrekoak. Gar-

bi dago, ordea, euskal aldizkariak garai hartan ez zutela zabalkunde izugarriak eta harpidedunen premia izugarria zela:

Gure beharrea dira, ordea, horrelako harpidedunen beharrea, eta ezin geniezaieke uka gure laguntza. (MEIG II: 88).

Baieztaatu dugunaren lekuko, ikusi besterik ez dago Intxaustik (1980) *Egan-en* garaikide izan zen *Euzko-Gogoaz* ari delarik dioena:

Itxuraz, Euzko-Gogoa-k zabalkunde arazoa ez zuen sekula ongi askatu. Irakurlegoa, irakurle leialen kopurua, ez zen inoiz halako multzo zabalxka batera iritsi. Guatemala-tik irtenda, beste lantegitako diru-iturriak itxi zitzaizkionean, ez zuen luzaro iraun, bere baitandik zeuzkanekin, ez baitzen posible. (Intxausti 1980: 12).

Euskal lanen zabalkunde eskasaren arazoa, gainera, Intxaustik (1980) azpimarratuko digunez, ez zen *Euzko-Gogoarena* bakarrik: “Orduan eta gero, gure egunetara arte, luzatu den borroka da. Ofizialki ezarritako legezko eragozpenen ondoan, euskaldunen utzikeria tartean zebilen” (1980: 14).

Euzko-Gogoak eskaintzen zuen plaza egokia gertatu zaigu euskal irakurzaletasunaren “indarra” neurtzeko, idazleak garai hartako euskal irakurlearen eskasiaz mintzo baitziren (ikus Intxausti 1980).

Euskaraz hain gutxi irakurtzearen arrazoiak hein batean Orixek aipatzen zituenaren parekoak dira: euskaraz irakurtzen zutenen maila eskasa, edo trebakuntza falta, idazleak darabilen hizkuntza-maila norentzakoari ez egokitzea¹⁵¹, euskaraz irakurtzeko tradizio edo ohitura falta, etab.

Beraz, euskaraz irakurtzeko zaletasunik ezaren errua ez dugu irakurlearengan soilik bilatu behar, goian aipatu ditugunez gain, idazlearengan ere bilatu uste dugu. Maiz aski, Mitxelenak esango digun bezala, idazlearen nahia eta asmoa eta irakurlearen beharra eta gaitasuna uztartzea oso lan nekeza gertatu ohi da:

Gauza jakina da, nahiago izaten badugu ere ixilean gorde, ez direla erraz elkartzen eta egokitzen gure artean, honelako liburu batean, idazlearen nahia eta

¹⁵¹ Arrazoi horiei erantsi nahi genieke egoera soziopolitikoak, oro har, ez zuela asko laguntzen eta euskal unibertsitateak ez izateak (eta hezkuntzak bere osotasunean) ere izango zuen eragin zuzenik euskal irakurlea hain urria izatean.

asmoa eta irakurlearen beharra eta gaitasuna: kenka txar horretan, gainera, irakurlearen kaltetan jokatu ohi dugu gehienetan. (MEIG III: 100).

Jarraian aztertuko dugu, bada, garai hartako *Egan* aldizkariaren nahia eta asmoa zein den eta euskal irakurleak zer eskatzen dion idazleari edo zer gerta dakiokkeen irakurleari — Orixek darabilen hitza erabiliz — “urragarri”.

b) 1950-1970 URTETSUETAKO *EGAN* ALDIZKARIA

XX. mendearen erdi aldera¹⁵² sortu eta oraindik gaur egun bizirik dirauen literatur aldizkari hau aski esanguratsua gertatuko zaigu garai bateko euskal irakurleaz, eta, bereziki, Mitxelenaren norentzakoaz zertzelada batzuk irudikatzeke. Azken batean, aztergai ditugun Mitxelenaren kritika horiek guztiak urtez urte eta aldian-aldian¹⁵³ (1950-1970 bitartean gutxi gorabehera) aldizkari horretan bertan plazaratu zituen. Aldizkariko idazle ez ezik, aldizkariaren erredakzio eta zuzendaritza lanean ere aritu zenez gero, ahalegindu zen irakurleari aldizkariaren izaera (jorratuko zituzten gaiak, hizkera...) zein zen azaltzen, eta bere kritikak irakurri besterik ez dago irakurleak zuen garrantziaz jabetzeko.

Koldo Mitxelena ez zen aldizkariaren sortzailea izan, baina 1954. urtea mugarri bihurtuko da aldizkariaren ibilbidean, elebidun izatetik euskara hutsean argitaratzera pasatuko baita. Mitxelenak zehaztuko du halere, jada 1953an zenbaki bat izan zela euskara hutsean argitaratua (MEIG I: 257-258).

Mitxelenaren zuzendaritzan aldizkaria eraberritu egingo da; aldizkariak “asmo berri” bat azalduko du gai ei dagokienez eta norentzakoari edo balizko irakurle-motari dagokienez.

Aldizkariak askotariko gaiak jorratzen zituen. “Gai batzuentzat sail bereziak ditugu”, esango digu Mitxelenak eta dirudienez, sail horiek batek ala

¹⁵² 1948an sortuko da Mitxelenak berak “Bigarrenko adabakiak” artikuluan zehaztuko duenez.

¹⁵³ *Euskalerrriaren Adiskideen elkartearen* literatur buletin gisa jaio zen *Egan* aldizkaria urtean lau zenbaki ateraz hasi zen, eta elebiduna zen: gaztelaniaz eta euskaraz ateratzen zen. 1953. urtea mugarri bihurtu zen aldizkariaren ibilbidean. Antonio Arrue, Aingeru Irigarai eta Koldo Mitxelena hasi ziren aldizkariaren erredakzio eta zuzendaritza lanetan, eta aldizkaria euskara hutseko bihurtu zuten. Hasiera batean urtean lau ale kaleratzen baziren ere, maiztasuna aldatu egin zen, eta urte batzuetan hiru ale, beste batzuetan bi, urte askotan bakarra argitaratu zuten. Hasieratik 1948 hartatik 1987ra bitarte, 74 zenbaki azaldu ziren. Koldo Mitxelenak (Antonio Arrue eta Aingeru Irigararekin lehenik; Juan San Martinekin gero) gidatu zuen 1953z geroztik hil zen arte, 1987ra arte, eta hain zuzen orduantxe izan zuen etena aldizkariak: 1988an ez zen kaleratu, eta talde berri batek hartu zuen 1989an oraindik ere argitaratzen den aldizkariaren ardura.

besteak bete ohi zituen; irekiak ziren alegia. Sail horietatik at, ordea, garai hartako euskal giroa, zentsura politikoa eta moralala zela bide, zenbait gai ezin uki zitzakeen *Eganek*.

Sail jakin horietatik kanpora, zenbait gai ezin uki ditzake *Egan*-ek, dena delako. (MEIG I: 83).

“Etxekoekin hizketan” ari delarik, Mitxelenak ez du zehazten zein arrazoi eragiten duen gai batzuek aldizkaritik baztertzeko. Aski argigarria da, ordea, Jon Miranderekin egin zuen gutun-trukean Koldo Mitxelena nola saiatzen den bultzatzaile eta eragile izatearekin batera mintzagaiaren mugak ere argi uzten. Hau da, idazlanak eskatzen dizkio Miranderi, baina argi eta garbi utziz zein den euskal giroa, zentsura politikoa¹⁵⁴ eta moralala:

Bidaliko ote zenizkiguke bi illez bein, Paris’ko edo beste nonnaiko —Kelterriko esate baterako— berriak. Edozein motatakoak izan ditezke, politika-gai batzuk kendu ezker: emen bat edo beste geiegi asalda dezaketenak alegia. (Urkizu 1998).

Aipu horretan, gainera, ikus daiteke aldizkariaren norentzakoa bera dela baldintzatzaile nagusi gai batzuk aldizkarian inolaz ere ez jorrazteko: “emen bat edo beste geiegi asalda” daitezkeen horiek, alegia.

Bere idatzietan zehar behin baino gehiagotan nabarmendu duenez, irakurleak (balizko norentzako horrek) du azken hitza:

Entzun dituzu, irakurle, galde-erantzunak. Mutu eta ixilik eduki bazaitugu, ez zauzkagu ahazturik. Eserlekurik ederrena, juezarena, zuretzat gorde dugu. Eta azken hitza zurea da orain. (MEIG I: 87).

Jorratu nahi dituzten gaiak, Mitxelenaren hitzetan: “gaurkoak eta betikoak, hemengoak eta nonnahikoak” (MEIG I: 84) dira. Mitxelena ohartzen

¹⁵⁴ Mitxelenak Fagoagaren *Unamuno a orillas del Bidasoa y otros ensayos* liburua iruzkin-tzean esango digu honek bazuela antzinakoen *parrhesia* hura; hau da, “mintzatzeko askatasuna”, eta Hego Ameriketako giroak “ez omen dira giro txarrak izan idazleentzat”:

“Badu Fagoagaren liburuak beste alde atsegin bat, idazkera txukun-trebearen ondoan: antzinakoen *parrhesia* hura nolabait esan. Hemen Buenos Aiestik oihartzun gisa datorrigun haizeak lokarrik gabe ibiltzen ohitua dirudi zeru zabaletan barrena. Hego Amerikak baditu zaleak eta etsaiak, baina, nori berea eman behar badiogu, ez dira giro txarrak hangoak izan idazleentzat” (LIB II: 146).

Esan gabe aditzera ematen digu, bada, hemen ez zegoela *parrhesiarik* edo mintzatzeko askatasunik garai hartan.

da mundua itxuraldatzen ari zaigula, onerako edo txarrerako eta Euskal Herria ere bai. Beraz, aldaketa horiek islatuko dituzten gaiak nahi dituzte; izan ere, “mundu urduri eta aldakor horretan aurkitu behar dugu bizilekua, biziko bagara”. (MEIG I: 84).

Aldizkari honetan nolanhiko gaiak erabiltzean, euskara hegoairatu egiten da, etxezokotik atera, hor egoteak lizundu eta herdoitu egingo bailuke nahi eta ez. (MEIG I: 79).

Horrek zer esan nahi du, ordea, “betiko” gaiak, edo gure artean gehienbat erabili izan diren gaiak alde batera utziko dituztela? Ez¹⁵⁵, baina bai nahiago dituztela gai berritzaileak:

(...) Arkume otxan, baserri txuri, lore txanbelin eta errekatxo marmartiez ari zara zu. Ba, horretatik ahalik gutxien. Politik dira, izan ere, baina esku gehiegik marruskatu dituelako edo, zimelduxeak daude. Betetasunak higuin-erazi digu goxoa eta beldur gara ez ote zaien hainbeste gertatzen irakurleei. Eta, ahal baledi, ez dugu “mendiko negarrik” ere behar. (MEIG I: 84).

Aipu honetatik ondoriozta dezakegu badela artean irakurle mota bat be-giak “betiko gaietara” zuzenduak dituena, baina badela beste irakurle-mota bat, gai horiekin nazkatuxea egonik, beste zerbait aurkitu nahi duena ere, “urragarri” gerta dakioken zerbait. Eta ikus daitekeenez, aldizkariak azken horien egarria ere ase nahi du.

¹⁵⁵ Mitxelenak aldizkarian, esaterako, ez ditu gai berrien ispilu diren lanak soilik iruzkin-duko eta, gainera, berresango du betiko gaiak darabiltzanak eskubide osoa duela horrelako gaiak erabiltzeko. Are gehiago, irakurle-mota handi bat horrelako gaiek asetzen dutenean:

“Irakurgai honek ez darabil auzi larrik: ez du inoren gogorik kezkatuko, ezta bihotzik erdiratuko ere. Ez du beharrik ere. Bere bidetik dabil egilea, kontakizun arin, otxan eta jostarien bidetik. Eskubide osoa du, jakina, **eta gure arteko irakurlerik gehienek ez diote noski horre-gatik kargurik hartuko**”. (MEIG II: 135-142).

Edota:

“Kritikak errurik egotzi nahi badio, begiz jo duen bidean zuzen ez dabilelako egotzi behar dio: **gaia, saila edo arloa idazleak berak hautatzen du** eta egin gogo eta uste zuenaren arabera hartu behar zaizkio neurriak haren lanari. Txorakeria gorria litzateke noski euskal idazle guztiak orain antzinako Greziako filosofiaz mintzatzen hastea, baina are gorriagoa euskal idazle bati gai horrezaz mintzatzeko eskubidea kentzea gogoak ematen badio. “Berez behar Billabonakoa” esan ohi den bezala, eta “nor bere zoroak darabil”. Sail horretan eta bestetan, gorengo mailan ala behekoan, badugu zeregin aski euskaraz idatzi nahi dugunok. Gaia, bada, aukera beza nork bere gogora eta oldera, dena den bere lana probetxugarri izan daitekeelakoan”. (MEIG III: 76).

Irakurleen aldetik, gainera, aldizkariak oro har oso harrera ona izan zuen, eta goi-mailako aldizkaritzat zuten:

Goramenak entzun eta irakurri ditugu maiz aski: “Goi-gorengo aldizkaria, goi-mailakoa, bikaina, mardula, gaurkoa, eraginkorra...” ahal dakigu guk. (MEIG I: 83).

c) “EGAN” ALDIZKARIAREN IRAKURLE MOTA

Baina Euskara hutsean plazaratzen den goi-mailako aldizkari honek zein irakurle-mota du? Hau da, nolakoa da, edo zein ezaugarri ditu *Egan* irakurri ohi duen euskal irakurleak? Maite duen gai-motaren arabera eta euskaraz irakurtzeko duen ohitura eta trebetasunaren arabera ezaugarritzen eta multzokatzeko saiatuko gara.

Ezaugarri horiek kontuan izanik, agian ezin gintezke irakurle-mota batera lerratu. Mitxelenaren hitzei ez ezik, aldizkarian bertan “berriketan” atalean agertzen diren elkarriketei erreparatzen badiegu, aise ohartuko gara euskal irakurle horrek aurpegi bat baino gehiago duela.

Mitxelenaren testuetan han eta hemen esandakoari erreparatuz, garai hartako euskal irakurlea hiru multzotan sailkatu dugu:

- A. Gerraosteko hasierako urteetan behintzat bada jende-sail handi bat, euskaldun izanik, irakurtzeko ohiturarik ez duena; ez euskaraz ez erdaraz irakurtzen ez duena. Jende hau, beraz, ahozkotasunean bizi da. *Egan* aldizkariko idazleen eta bereziki Mitxelenaren gogoan ere badago jende hau erakartzeko nahia.
- B. Euskaldun izanik, euskaraz irakurtzeko ohitura handirik ez du eta irakurtzen duen apurra “betiko gaietara” lerratzen da. Mitxelenaren hitzei eutsirik, “maliziabidean barrena aurreraturik ez dabilen” irakurlea genuke.
- C. Erdaraz irakurtzen ohitua dagoen euskaldun jantzia eta ikasia dugu azkenik. Irakurle hau, ordea, betiko gaiek ez dute asetzen. Mitxelenari eutsiz, “maliziaz jositako irakurlea” genuke.

Ikus ditzagun banan-banan:

A) Euskaldun izanik, irakurtzeko batere ohiturarik ez duena (ezta irakurgai errazik ere)

Orixek eta *Euzko-Gogoako* zenbait datuk adierazi digute “Euskal Herrian apenas irakurtzen dela”. Beraz, bada multzo handi bat irakurzaletasunik ez

duena. Horren arrazoi izan daiteke, Migel Castells euskaldun berriak esango digun bezala, eskola handirik ez izatea:

Neure euskal jakite laburraren neurriko irakurgai asko aurkitzen ditut. Nik baino hobeto uler ditzake, noski, *eskola handirik gabeko euskaldunak*. Euskaldun asko baita, hizketan jakinik, euskal irakurgai errazik ere irakurtzen ez duenik. (MEIG I: 74).

Dirudienez, mintzagai dugun garai honetan, ikasi gabeko edo eskola handirik gabeko euskaldun asko zegoen; hau da, euskaraz irakurtzen trebatu gabeko jendea. Ikus dezagun Santiago Carrerok “berriketan” atalean zer dioen:

Premiazkoa iruditzen zait euskal irakurgaien ezaguera zabaltzea. Ez litzateke horretarako txarra izango edozeinek uler lezakeen hizkera erabiltzea. Asko gara, izan ere, euskaraz dakigunak haurtzaroan irakatsi zigutelako, baina gai horretan beste eskolarik ez dugunak. Horrelakoentzat beste sail bat sor liteke: elkarrizketa moduan egina, gai ugari eta oraingoak ukitzen direla. Irakurtzen jende asko zaletu eta trebatuko litzatekeela derizkiot. (MEIG I: 79-80).

Bada, beraz, euskaraz irakurtzen trebatu gabeko euskaldun jende hau euskaraz irakurtzera erakartzeko nahi bat, horretarako euren mailara eta neurrira egokitutako testuak idatzi behar badira ere.

Mitxelenak bazuen egoeraren berri eta, jakitun izateaz gain, jende-multzo zabal hori euskaraz irakurtzen trebatzeko lanean hasteko gomita egingo die euskara-irakasleei:

Ta beste guzion gain ta edozer baño gehiago, entzule ta irakurleen lana dugu beharrezko. Sortzaileen esanak hauek beren bihotzetan maitekiro gorde ta ernatzeko lurrik ematen ez ba diete, haien mintzoa “tupiki ozen ta txilin burrunbaria bezala”, iraupen laburrekoa izango da. Eta entzule-irakurleak gaitzeko gai diranak lanari lenbaitlehen ekin beharko, gizonaren gaitasunak gutxitan baizik ez baitira berez sortzen. (1951: 21).

B) Euskaraz betiko gaiak soilik irakurtzen dituen euskal irakurlea; hots, “maliziabideetan barrena” aurreratuegi ez dabilena

“Maliziabideetan barrena gehiegi aurreratu gabeentzat egin bide zituenez gero [Bitoriano Iraolaren, *Oroitzak eta beste ipui asko*], horrelako irakurlerik aurkituko ahal dute gaur bertan ere gure artean. Proust eta Kafka-zale amorratuek —oraingoagoak ixil ditzagun— hobeto dute, beharbada, orrialde horiek irakurtzen ez hastea, galbidean gerta ez daitezen”. (MEIG II: 82).

“Liburu honek [*Bravanteko Genovevaren bizitzak*], irakurle, Proust, Joyce edo Faulkner'en bideetatik urruti xamar eramango zaitu. Ez dizu buruhausterik emango eta ez zaitu pekatu malda limurietan behera amilduko” (MEIG II: 43).

Kafka, Proust, Joyce... bezalako idazleak gai eta teknika aldetik berrikuntzak dakartzan literatura unibertsalaren adierazgarri edo zutabe nagusien erreferentzia izaki, Mitxelenak adierazi nahi digu irakurle-mota hau ez dela berrikuntzen zalea.

Euskaraz irakurtzen ohituak izanik ere begiak “betiko gaietara¹⁵⁶” (euskal gaiak, bertsolaritzaokoak, erlijiozkoak, umeentzakoak...) moldatuak dituztenek, bada, osatuko dute irakurle mota honen argazkia. Garai honetan, gainera, irakurle mota hori oso zabala da:

Goi-gorengo literaturaren gailur gorriak landu behar baditugu, ez ditugu horrenbestez irakurgai erraz, **guztientzakoak**, bertan behera utzi behar. Eta azken urteotan euskal gaietan egiten ditugun aurrerapenez miretsirik bagaude —ai aurrera egin bagenitu beti aurrerapen horiek!—, ez dago ahaztutzerik aurrerapen horiek, gaurko izaerak eta egoerak, aldi igaroetan dutela erroa eta oinarria, batez ere oraindik orain, atzo esan dezakegu, euskaraz mintzatzen, hitz lauz nahiz neur-tuz, ahalegindu ziren idazle eta bertsolariengan. (MEIG III: 78). (Letrakera lodia gurea da).

Idazleak jakin behar du balizko *irakurle zabal hori* garaiko Euskal Herrian badenez gero, eta eurek maite dituzten gaiak jorratzen dituzten liburuak irakurtzeko eskubidea dutenez gero, ez uxatzen. Horretarako irakurgai errazak ere landu behar dira. Mitxelenak irakurgai erraz horien artean sartuko ditu herri-bertsoen, kontakizunen edo pasadizoen bildumak, neska-mutilentzako lanak, edo denbora-pasako antzerki xumeak. (LIB II:59).

C) Erdaraz irakurtzen ohitua dagoen euskal irakurlea; “maliziaz jositako” irakurlea

Idazleei eraldatze eske, moldaberritze eske dabiltzanek osatuko dute sail hau. Berritasun eta “erakargarritasun” handiagoko gaiak jorratzen dituztenek;

¹⁵⁶ Mitxelenak iruzkintzen dituen liburuetatik, “maliziabideetan barrena aurreratuegi ez dabiltzan” irakurleei zuzentzen zaizkien lanen modukoak honako hauek lirateke: Julene Azpeitiaren *Amandriaren altzoan* (1961), Arruek euskaraturiko *Brabanteko Genovevaren bizitza* (1960), Aita Basilio Pasiotarraren *Santa Jemaren bizitza* (1961), edo Bitoriano Iraolaren *Otoitzak eta beste ipui asko* (1962).

hau da, gisa horretako gaiak orain arte erdaraz irakurri beste erremediorik izan ez dituztenek.

Mitxelenak “etxeokokin hizketan” ari dela honela esango digu:

Ez gaituzte betetzen nork bere atseginerako, nork bere eskua trebatzeko, egiten dituen lanak. Idazlea berarekin ari dela, irakurlearekin alegia, gogora dadin nahi genuke, ez bere buruarekin. **Euskal irakurleak erdaraz irakurtzen du, de-non gisara**, eta ez dago euskaraz berresan beharrik erdaraz hobeto behin eta berriro esan diren gauzak, irakurleari zerbait jakingarri ez badakarkio. (MEIG I: 83). (Letrakera lodia gurea da).

Esate baterako, Etxaideren *Joanak-joan* eleberrian urraturiko bidea, irakurlearen alderdi berrizale honi dagokion bezanbatean aurkitzen du eskas Mitxelenak: Etxaidek ez duela orduko (1955eko) euskal irakurle-mota gero eta handiagoa gogoan izan; irakurle horrek, izan ere, haurtzaroa pasea du eta bes-telakorik behar du egarria berdintzeko:

[Irakurlea] Gizon izanik, kaskarin xamarra da, eta ez du beti uste dugun —edo nahi genukeen— bezala erantzuten. Gure egunotakoa batez ere, maliziaz josia baitago hainbeste eta hainbeste irakurgai —axaletik bederen— miratu ondoren. Negar egin beharrean parrez hasten zaigu, eta aharrasika aurkitzen dugu su eta gar ari gatzazkionean. Aspertu egiten dute maiz bide zuzen eta zabalek: bihurgune izkutuak nahi ditu, gora eta beherako aldapa zorrotzak, ustekabeko bidagurutzeak. Gertakizunak hasieran hasi eta, gerta ahala, azken bururaino kontatzea, horixe da dudarik gabe kontabiderik argiena eta erosoena. Ez, ordea, nahi eta nahi ez atseginena. (LIB II: 57).

Honenbestez, irakurle mota honek ez du egileak eskutik heldu eta hara eta hona ibil dezan maite, ezta moralismo eta prediku-usainik eleberri batean topatzerik ere. Maliziaz josia dago, eta bide zuzen, zabal eta errazek aspertu egiten dute.

Aurpegi berrizaleagoa duen euskal irakurle ikasiago eta landuxeago honen saila, Mitxelenaren arabera, txikia izan arren, gero eta handiagoa¹⁵⁷ da. Alabaina, bai irakurle “ezjakinagoek”, bai “saiatuagoek”, denek dute bere gustuen

¹⁵⁷ 1960an “Euskal literatura eta... adarrak” adabakian, egungo egunean irakurleak landuxeak direla esango digu Mitxelenak:

“(…) egungo egunean bertan, landuxeak garelarik gehienok, ez ditugu irakurri, ezta alde-tartzeko ere, ahotan darabiltzagun obra guztiak” (214).

araberako testuak euskaraz aurkitzeko eskubidea, eta hori *Egan* aldizkariak ere bermatu behar du:

(...) Lizardi *zenaren* denboran bi patroio omen ziren: Jauregi patroia eta Txirrita patroia. Gerok Txirritarenean edo geldituak gaituzu, baina ez genioke inori biderik itxi nahi. Beraz gauzarik berrienak, ausartenak eta burgesarentzat aldrebenak ere argitaratuko ditugu aurrera ere. Herri-bertsoak eta kanta zaharrak ez ditugu horratik utziko beren txokorik gabe. (MEIG I: 87).

Mitxelenak Txirritaren patroian geldituak gaudela aipatzen duen arren, aukeran irakurle ikasia eta jantzia dela dirudi *Eganeko* irakurleak, baina maliziabidean hain aurreratua ez dabilena¹⁵⁸ ere gogoan izan ohi duena (edo behar duena).

Beraz, *Eganeko* idazleak, irakurtzen ez dutenei irakurzaletasuna pizten ahalegintzeaz gain, balizko bi irakurle mota horiek asetzeko moduko jakia atondu beharko du, idazlearen erronka bere lanak irakurriak izan daitezen saiatzea denez gero. Ezinbestekoa da, bada, lanaren mamia eta mami hori esaltzen duen azala ez ezik, norentzat ari den prestatzen gogoan edukitzea. Azken batean “norentzako” horrek bere errainua edo hatza utziko duelako testuan bertan.

Mitxelenak bere kritikak prestatzean goian aipatu ditugun bi irakurle-motak¹⁵⁹ gogoan baditu ere, egingo genuke Pérez Gaztelurekin bat eginez (1995b: 86) lan “berritzaileen” premia ikusten duen “maliziaz jositako” irakurlea dela gogoko, hor ikusten bide duelako etorkizuna eta aurrerabidea. Eta horrek, norentzako horrek, baldintzatuko du bere testugintza ere. Ikus dezagun pausoz pauso.

7.1.2. MITXELENAREN KRITIKEN NORENTZAKOAK

Erreteriarra garai batean *Egan* aldizkarian (1955-1967, oro har) euskaraz plazara zituen filmen eta liburu-lanen erreseina-kritiken norentzakoa zein da? Zein ezaugarri ditu?

¹⁵⁸ Placido Mujicak esango duen bezala, “Egan gure herrietan gehiago zabaldu behar litzatekeela uste dut” (MEIG I: 97).

¹⁵⁹ Jakin badaki, euskal gizartean euskaraz irakurtzen batere trebatu gabeko euskaldun ugari dagoela eta horien gogo-pizgarri eta zirikatzailea ere badela.

Garrantzitsua (eta are ezinbestekoa) da, hasieratik bertatik, Mitxelena-ren euskal kritiken norentzakoaz dihardugula azpimarratzea, ez bestelako testu-tipoen norentzakoaz. Testu-tipoen arabera norentzakoak gainditu beharreko zailtasunak ere desberdinak izango direlako. Eta azterkizun ditugun kritiken barruan ere uste dugu norentzakoari dagokionez badela alderik zinema-kritiken eta liburuen erresena-kritiken artean. Hori ere, bada, izango dugu hizpide.

Mitxelenak egindako elkarrizketak —eta bereziki berak bere buruari egindakoak— gerraondoko euskal irakurleari buruzko hainbat datu ezagutzeko erabili ditugu. Ezin esan, ordea, datu horiek nahikoa direnik Mitxelena-ren kritiken norentzakoak ezagutzeko. Goian aipatu ditugun ezaugarri soziolinguistikoez gain, Mitxelena nori zuzentzen zaion jakiteko, berak oratutako testuetan oinarrituko gara, edota bere testuetatik bertatik abiatuko gara: testu orok irudikatzen baitu “irakurle inplizitua”. (Olaziregi 1998: 22).

Irakurle inplizitua adigaia (Olaziregi 1998, 2002) *Harreraren Estetikatik* jaso dugu, eta, oro har, estrategia desberdinen bidez testuak zedarritzen duen irakurketa-orientazioa dela esango dugu; testuak eta irakurleak elkarri eraginez sortzen den kontzeptu teorikoa, alegia.

Testuan bertan esatariak darabiltzan baliabide edo estrategiek, bada, irakurketa orientatu edo bideratzeaz gain, norentzakoaren irudi bat zehazten edo egituratzen lagun diezagukeelako ustea dugu. Izan ere, norentzakoak, edo esatariak bere mezua idaztean buruan duen irakurlea, gaitasun batzuen jabe da (edo izan beharko luke) eta irakurleak dituen gaitasunen arabera, esatariak abian jarritako estrategia horietatik batzuk atzemango dituelako ustea du. Esaterako, esan gabe, isilean edo erdi esanda uzten dituen hainbat eta hainbat aipu nahiz ironiazko erreferentzia horiek guztiak ez ditu edozein irakurlek edo hartzailek jasoko edo mamituko. Baina idazleak testuan bertan jartzen baditu, ustez, buruan duen norentzako horrek atzemango dituelakoan jartzen ditu.

“Irakurle inplizitu”-aren kontzeptu horrek bi alderdi barneratzen ditu Olaziregiren hitzetan: “*testuaren egitura* (estrategia desberdinen bidez testuak zedarritzen duen irakurketa-orientazioa) eta *ekintzaren egitura* (testuan apailatuta dagoen egitura hori irakurleak gauzatzea).” (Olaziregi 1998: 23-24).

Gure helburua, ordea, askozaz xumeagoa da. Guk ez diegu Mitxelenak bere kritiketan darabiltzan baliabide edo estrategia guztiei erreparatuko, no-

rentzakoari izendatuki erreferentzia egiten dioten haiek edota norentzakoaren tasunak agerian jartzeko baliagarri gertatzen zaizkigun haiek soilik interpreta-tuko ditugu.

Honenbestez, norentzakoaren irudia edo erretratua osatzeko giltzarri izango ditugun komunikazio-estrategiak honako hauek izango dira: esatariak norentzakoarekin gauzatzen duen interakziozko harremanaren erakusle, no-rentzako honi egiten dizkion “deiak” nahiz esan gabe inplikatzten edo aditzera ematen dituen aipuetan oinarritzen diren estrategiak.

7.1.2.1. Norentzakoari testuan bertan egiten dizkion deiak

Aurrenik, Mitxelenak testuan bertan esplizituki norentzakoari egiten diz-kion deiak izango ditugu azterkizun, berarekin txandakatzen duen fikziozko elkarriketa honetatik, ustez, norentzakoarenak izan daitezkeen hainbat ezau-garri atera baititzakegu:

A) Zinema-kritiken norentzakoa

1954ko artikuluan (MEIG I: 123) zuzenean bere zinema-kritiken noren-tzakoari zuzentzen zaio Mitxelena.

1) Norentzakoak, “gero eta multzo handiagoa osatzen duen” zinema-zalea da

— Jendeak horretara omen du joera. Ez da, bada, harritzeko gure artean ere zinemak, begi-festa merkeen horrek, gero eta zale gehiago izatea. (ZIN: 123).

2) Zinemazalea ez ezik, zineman aditua da

Film baten kritika egiteko maiz aipatzen ditu beste filmen bateko akto-reak, zuzendariak, filmen izenburuak etab. Horrek, bada, zuzentzen zaion ira-kurlea ere gaian aditua izatea eskatzen du, edo behintzat, mintzagaiaren ezau-pidea duena. Esan dugunaren adierazgarri bi adibide aldatuko ditugu:

— Ez ote zen orduko Dupont’ena oraingo Carol Reed’ena baino film hobea? (ZIN: 169).

— Haren arrazoibide sotilak, lekukoen esanak deuseztatzeko eta zalantzaren haziak besteengan eriteko, ez ditut agertuko. Perry Mason auzitegian inoiz ikusi duenak ongi daki gauza horiek nola izaten diren. (ZIN: 180).

3) Mitxelenak norentzakoa “laguntzat” dauka

— Baina, noizean behin bada ere, zer edo zer ikusten du eta atsegin izaten zaio lagun artean ikusi duenaz mintzatzea. Hemen bezalako lagun artea, berriz, gutxitan topatuko du, ezin baitiezaiokie hitza inork uka. (ZIN: 123).

Ez da, ordea, ohiko lagun artea: hitza ez baitio zuzeneko elkarriketan gertatzen denez, inork kenduko.

4) Norentzakoarekin konplizitateko harremana du

— Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik (...)—**badakizue** alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 124).

— **Badakizue** beraz, film hau ikustera bazoazte, ez zaretela esku hutsik etxeratuko. Clark Gable’ren kaskoa —ai, gurearen gisa!— gero eta urdinago ageri dela ere esango **nizueke**, baina hori **badakizue** honez gero, nik bezain ongi. (ZIN: 141).

5) Norentzakoek zer espero duten edo zer nahi duten ere badaki

— EGAN-en irakurleek “Cancha Vasca” ikusiko dudala eta “Cancha Vasca”-z mintzatuko naizela uste omen dute. Hemen **naukazue**, beraz, gogo onean edo txarrean etorria, zernahitarako gertu. (ZIN: 131).

6) Norentzakoak, irakurle argitzat dauka

— **Irakurle argia** —inoiz makurtu baldin bada horrelakorik lerro txaldan hauek irakurtzera— ohartu da noski honez gero ez ditudala oso gogoko “Cinemascope”, “Superscope” eta antzeko izenak daramatzaten sistema berri harrigarriak. (ZIN: 141).

Ondorengo bigarren alderdi honetan sakondu besterik ez dago, gainera, Mitxelenaren testuek norentzakoak argia, edo behintzat langilea eta sortzailea eskakizun duela ondorioztatzen.

B) Liburu- eta literatur kritiken norentzakoak

Gure ustez, liburu eta literatur kritiken norentzakoak, bereziki, bi motatakoa da: neurkizun duen lanaren egilea, argitaratzailea edo lanari zuzenean lotzen zaion norentzakoak izango dugu, batetik; eta bestetik, berriz, lanaren egitasunarekin inolaz ere lotzen ez den norentzakoak:

Egingo nuke izango duela liburu honek *irakurle* ugari. Hori merezi du eta horrela izango ahal da arimen eta hizkuntzaren onerako. *Euskal idazleak berak* ere ez du ezer galduko hori irakurtzearekin. Izkutuko sakonik ikasiko ez badu ere, ahaztuxe dauzkagun gauzatxo bat edo beste ikas dezake: euskaraz lasai, jator, leunkiro eta irakurlearentzat nekerik gabe mintzatzen. (LIB I: 123).

Aipu horretan ere ikus dezakegu Mitxelenak buruan duela batetik irakurle soila eta bestetik idazlea. Are nabarmenagoa gertatzen da kritiketan, neurkizun duen lanaren egile-argitaratzailearik gehienak ere bizirik baitaude. Irakurle soila diogunean, lan jakin horren egiletasunarekin loturarik ez duen irakurlea dugu buruan, baina ez haatik saiatu eta ikasi gabeko irakurlea; euskaltzalea da gehienetan, euskalaria eta euskara irakaslea maiz. Edo behintzat “gai horretan sartua dagoena”. Villasantek Mitxelenaren *Historia de la Literatura Vasca* iruzkintzean esandako hitzak ongi datozkigu Mitxelenaren literatur kritiken no-rentzakoa ezaugarritzen hasteko:

Batzuetan beharbada trinkoegi mintzatzen da. Gai hauetan zerbait sartua dagoenak jasoko du lerro batzuen nondik-norakoa, baiño besteak nekez. (Villasante 1960: 229).

Beraz, irakurle letratua, ikasia edo Mitxelenaren hitzak erabiliz bera bezalako “erdi-ikasia” du eskakizun; hau da, bera bezalako, euskaltzale-euskalari, idazle, euskara-irakasle edo behintzat euskal lanen gaineko berrien gose-egarria duena:

Hemen duzu, irakurle, **zuk eta nik eta beste askok aspaldian nahi eta behar genduen** liburua: hemen aurkituko dituzu, bestetara jo gabe, euskal-idazle eta euskal-obren gaiñean behar zenituen berri ugari eta zehatzak. (MEIG III: 65).

Hizkuntza ongi menderatzen duen irakurlea du buruan Mitxelenak, eta hizkuntza ongi menderatzeaz gain, euskal lanak maite dituena. Besterentzat, hizkuntza ikasten ari zirenentzat, izango ziren, ziurrenik, Mitxelenaren liburu-kritikak baino irakurgai neurtuagorik, behar ziren argitasun, azalpen eta laguntza guztiez hornituak. Mitxelenaren irakurleak, ordea —eta erabat bat gatzoz Pérez Gaztelurekin 1991—, nahitaez haurretako oharkabetasun atsegina utzi eta “arrazoi-adinera” iritsita egon beharko du; hau da, irakurle honek heldutasun bat erakutsi beharko du, maiz testuan aurkitzen dituen zailtasunei aurre egiteko burua nekatu beharrean aurkituko baita. Mitxelenak, izan ere, ez du irakurle nagirik nahi; ez du irakurlea bere nagitasunean nahiz lozorroan iraunarazterik nahi; aitzitik, irakurle sortzailea, langilea eta heldua nahiko du.

7.1.2.2. *Aipuen ehiza*¹⁶⁰, *Mitxelenaren testuek duten ezkutuko arerioa*

Goian esana dugu zinema-kritiketan, oro har, zinema ezagutzen eta maite duen euskal irakurlea duela gogoan Mitxelenak, mintzagaia ongi ezagutzen duena, alegia.

Liburu kritiken irakurleak ere, mintzagaia oso ongi ezagutzen du; areago, jarraian aztertuko ditugun aipuek erakutsiko digute gai horietan buru-belarri sartuta zegoen irakurlea duela eskakizun (neurkizun duen idazlea, zer esanik ez). Mitxelena, bada, bera bezalako jende ikasiari edo erdi ikasiari zuzentzen zaio gehienetan. Horrek ez du esan nahi, ordea, bere hizkera, berak darabilen euskara, bestelako irakurleak ulertzeko modukoa ez denik. Ohartuko gara, usu erabiltzen dituela ahozko hizkeran erabili ohi diren esamolde eta adierazpideak nahiz esaera eta atsotitzak. Hala ere, ez zaigu iruditzen ahozkotasunean soilik bizi den horrentzat idazten duenik, testuan mukurua agertzen diren aipuen erreferentziak ezagutuko dituen irakurlea du buruan. Garbi baitago, izan ere, Mitxelenaren kritiken norentzakoak hizkerari baino gehiago beste zailtasun batzuei eragin beharko diela aurre.

Zailtasunak, ordea, ez ditu mintzagaiaren edo aztergaiaren edukiaren muga estuetan topatuko, ez horretan bereziki. Bestelako bideetatik topatuko ditu zailtasunak, Mitxelenaren prosaren ezaugarriarik nabarienetatik.

Pérezekin bat eginez (1991), Mitxelenaren erudizioa du seguruenik etsirik indartsuena norentzakoak. Irakurleari ez zaio lana behar ez denean oztopatu behar baina irakurleak maiz ez ditu Mitxelenaren aipamen zuzen eta zeharkako guztien giltzak. Beraz, bere esku geratuko da, testua osotasunean ulertu nahi badu behintzat, aipamen horien guztien erreferenteak zein izan daitezkeen bilatzea, irakurleari dena egina eman behar ez zaionez gero.

Atal honetan, bada, Mitxelenak bere idatzietan biltzen dituen erreferentzia literarioen oparotasunari begi emango diogu: hasi ahozko tradiziozko eragin nabarmena duten ipuin-pasadizoen aipuetatik, euskal idazle klasikoek aipuekin jarraitu, eta XX. mendeko literatura modernoaren ispilu diren etara

¹⁶⁰ Aipuen alorra polifoniarekin edo ahots aberastasunarekin lotuta dago eta hori komunikazio-estrategien eremuan sakonduko dugu. Atal honen helburua norentzakoaren aurre irudi bat eratzea denez gero, aski izan bedi aipuen ehiza sistematizatzeko aipu-motak biltzea. Aipuen fenomeno hau “berbaldi ekarriarekin” zuzenean lotuta dago. Berbaldi ekarriaren sailkapen zehatza eta argigarria nahi duenak jo beza (Ozaeta 2010) lanera.

iritsi arte. Esan beharrik ez dago testuartekotasun¹⁶¹ honek —estarian nahiz agerian beste testuei egiten dien erreferentzia-sare honek— “nolabaiteko gaitasun literarioa” eskatzen diola norentzakoari, baita zinema-kritikena izanik ere, horietan ere barra-barra agertzen baitira literatur erreferentziak. Irakurleak lotura literario horiek ezagutzen lan egin beharko du, eta beraz, irakurle *langilea* eta *sortzailea* izango du eskakizun, erreferentzia horiek bilatu eta eza-gutzen dituen heinean lortuko baitu testua bere osotasunean aditzea.

Batzuetan aipamenak kokatuak dira; hau da egilearen izen soila edota egile eta Mitxelenak begiz jotzen duen esaera topa ditzakegu. Bestetan, berriz, adi egon beharko du irakurleak “harako hark” edo “bestek”-en atzean inor ezkuta ote daitekeen jakin nahi badu. Beste batzuetan, azkenik, batere markarik gabe botako ditu besteren hitzak edo beste norbaitek erabili dituen irudiak bere egingo ditu. Eta azken hauetan, noski, zailagoa izango da esaera horrek edo irudi horrek Mitxelenaz beste gurasorik ote duten jakitea.

Aipua nolabait sailkatzeko bi irizpide hautatuko ditugu: batetik, aipuen jatorria ezaguna den edo ez ikusiko dugu; hau da polifoniazko gertakari hori “azaleko markarekin” edo “azaleko markarik” gabe¹⁶² agertzen den. Batzuetan, gainera, aipua zehatzak izango dira (intertestualitatea), eta bestetan aipu zehatzak ez baditugu ere, besteren gai, testu edo estiloaren oihartzunaz hitz egin beharko dugu (hipertestualitatea), nahiz eta guk guztia “testuartekotasunaren” barnean aztertu.

7.1.2.2.1. Aipuen jatorria

Aipua diogunean norbaiti egindako erreferentzia —hau da, egilearen izen soila— izango dugu gogoan edota Mitxelenak begiz jotzen duen egile horren esaera.

A. Kokatuak: aipuaren jatorria zein den adieraziz egindakoak

Ugariak dira horrelako adibideak. Hona hemen horietarik bi:

¹⁶¹ Testuartekotasunaren inguruko teorizazio garrantzitsuenetako bat G. Genette kritikari frantsesak egin zuen 1982an argitaratu zuen *Palimpsestos* liburuan. Genettek bere liburuan bereizten dituen bost testuartekotasun moten artean bereziki bi aipatuak ditugu: *intertestualitatea* (jatorrizko testuaren aipamen, laburpen edo itzulpenez burutzen dena) eta *hipertestualitatea* (egileak literatur ondareko zenbait elementu, gai, testu edo estiloren oihartzuna azaleratuz egiten duena).

¹⁶² Ozaeta (2010:179) “berbaldi ekarri implizituaz” mintzo da.

— Priestley’k nonbait dioenez, literatura behera omen dihoakigu, batere buru-nekerik gabe begiz ikustea gero eta atseginago zaigulako. (ZIN: 123).

— Zenbaitek alde hauetan —Ganivet eta Sánchez Mazas datozkit orain gogora— Robinson beheratzeari ekin dio, bigarren mailako giza-sinbolua, merkatarien neurrikoa, dela eta. (ZIN: 153).

Besterik da aipuaren egilea zein den ezagutzea. Garbi dago, ordea, Mitxelenak aipu horiek ez dituela bere erudizioa edo kultur ezagutza agerian uzteko egiten; ez dugu uste behintzat, berariaz helburu hori dutenik. Ikus Ozaetak (2010) Agirre Asteasukoaren sermoietako berbaldi ekarri edo aipuak aztergai dituela esaten diguna:

Berbaldi ekarria [aipuak] ez da zorizko fenomenoa. Ez da, ezta ere, estilo edo hautatze indibidual baten ondorio, ez eta erretorika batena ere. Ugaritasuna ez da esatariaren banitate edo harreokeriagatik egiten, eta ez da inondik halakotzat hartu behar (...) aipu ugaritasuna interakzio tresna bat da, begien aitzinean (eta berlarrien aitzinean) dagoena. Ugaritasunak helburu jakina du: sermoiak nahi duen ikuspuntuari atek ireki unean-unean, autoritate itxura eman diskurtsoari eta sermoiarenean lan mediatikoa justifikatu. (Ozaeta 2010: 203-204).

Mitxelenak ere aipu horiek egiten baditu, berak nahi duen ikuspuntuari aldi-aldi atek irekitzeko ez ezik buruan duen balizko irakurle horrek atzemango dituelakoan egiten ditu; mezua zuzentzen zaion hark atzemango dituelakoan ustean, nahiz eta beste hartzaileek, ziurrenik, ezagutu ez. Aipu horiek, bada, norentzakoak irudikatzen lagunduko digute. Esate baterako, ongi etorriko zaigu Mitxelenak berak Oihenarten hamalaukoaz ari delarik, Oihenartek egindako aipuez dioena hona aldatzea:

Adiskidearen laudorioa, ez nolana, gogoeta jaso eta hitz ederren bidez baik, amalau neurtitz doietan biribildu; zeini bere bukaera jakina eman; hamalau bertsoak bi lauko eta bi hirukotan banatu; edergailu dotorez apaindu, eta **zenbait aipamen—“bederatzia ahizpez maiteki hazia”—doi aipatu, letratuentzat argi eta besteentzat ilun izan daitezten.** (1953: 462-463). (Letrakera lodia gurea da).

Mitxelenarentzat aipuen helburua hori ote da? Helburua ez dakigu hori den, baina esan dezakegu aipuek ere norentzakoaren irudi bat eraikitzen lagun diezaguketela. Garbi dago, esate baterako, garai hartako edozein euskaldunek ez duela Ganivet eta Sánchez Mazas edo Priestley zein den jakin ere egingo, baina norentzakoak bai, bere norentzakoak eskakizun du kultur eza gutza izatea.

Ez hori bakarrik. Badira —eta ugari gainera— besterenak direla esan arren, “beste” hori zein den zehaztu gabe edo estalkiren batekin ezkutaturik tartekatzen dituen aipuak ere:

B. Besteren aipuak direla esanda, baina norenak diren zehaztu gabe

a) Erreferentzia zehaztugabeko aipuak

Zehaztugabeko izenordainak nahiz sintagmak erabiliz

— “Harrigarria da —dio gutxi gorabehera, maiz aipatzen dudan *Donostiako kritiko erne eta trebe batek*— zein zuzen dabilen film hau gertatutakoan ondoan, zein zehazkiro biztu duen Douglas Sirk’ek aldi joana. (ZIN: 142).

— Gaurko Estatua —Miranderen ugazama— *omen* da, *euskal deitura izan arren euskaldunak oso gogoko ez gaituen idazle batek*¹⁶³ dioenez, gaurko gizonaren etsairik purrkatuena. (ZIN: 150).

— Galdetuko balit norbaitek ea merezi duen Ginak hor daraman izengoitia, *erdal idazkiez beste norbaitek esaten duena* esan beharko nioke: “Ez gara nor, adiskidea, auzi hori erabakitze” (ZIN: 158).

Mitxelenak bazekien “erdal idazkiez beste norbaitek esaten duena” esatearekin batera (azkenengo adibidea), garai hura bizi duen bere norentzakoak jakingo zuela norbait hori “Umandi” zela. Eta ez hori bakarrik. Izendatuki esan gabe, aipu horrek garai hartan Mitxelenak Umandirekin izandako eztabaida iradokiko ziola. Ez zukeen, ziur aski, ondorengo hartzaileok ez bezala, honelako oharrean beharrik identifikatzeko: “Ikus Euzko Gogoa eta Euskera” izenez egin zuen kritika, han astindu zuen lagunaz (Umandi-z’ ?) ari baita hemen”. Altunak aipatzen duen artikulua horretan, Umandi jaunaren hitz hauek agertzen dira: “Bi idazlanak pozarren irakurri ditugu. Erderazkoen iritzia emateko nor ezker, euskara irauarazteko, edertze eta zabaltze bidea erdera danik ezpaiteritzegu, bestalde”.

b) Aipuren jatorria izengoiti edo izen orokor baten azpian estalita

— Zaitegi zalantzan edo, kezkatu, aurkitzen dut liburu honetan ohi ez bezala, honek edo hark dioena dela eta. Bere hitzez esateko “Bururik ez eta txapela nai, ari omen naiz *urliaren*¹⁶⁴ iritzian, eta bururik ez tuenak txapel beharrik ez omen” (LIB II: 76).

¹⁶³ Oharrean P. Altunak honela esango digu: Madariaga ote da? Euskaldunak gogoto (sic) ez gintuela bederen bai. (MEIG I 1988: 150).

¹⁶⁴ *Urlia, Sandia, Berendia* zehaztu gabeko pertsonaren bat izendatzeko erabiltzen dira.

— Izan genuen Gipuzkoan ukabilkari trebe¹⁶⁵, edo gutxienez sendo bat. Gure kideek gogoan daukate, noski; gazteagoek ere badute agian haren entzutea (...) Mutur jokalaria hori ipintzen zigun, bada, Luzear'ek begien aurrean beti: “Ez duzue Holako ikusi besterik. Jo eta jo, muinak urtu dizkiote. Mintzatzen ere ahaztu zaio”. (ZIN: 166).

— BESTEEN MINTZOAN BETI HUTSAK BILATZEN DABILTZAN EUSKALTZALEAK KALTEGARRI DIRA. (ZIN: 127).

Azken adibide horretan nor zuen buruan? Norentzakoak jakingo zuen Mitxelena hori esatean buruan zein zerabilkien. Guretzat, ordea, etorkizuneko hartzailearentzat, ez da erraz jakiten, artikuluan zehar ez baitu antzekorik esan.

Ez zion nonbait beharrezkoa irizten norentzakoari egilea zein zen zehatz-mehatz esateari. Agian, uste zuelako erdi esanda uztea aski zela norentzako horrek erreferentziakidea identifikatzeko. Pérez Gazteluren hitzak aldatuz, “nahiago du gauzak esan baino erdiesatea, alusioa; aieruka, imintzioka aritzea; ukitu arina zaplazteko zalapartatsua ordez”. (Pérez Gaztelu 1991: 164).

Edota Mitxelena berak dioena:

Erraza ez dela, dio norbaitek, ezta osoro herrikoa ere. Neroni ere erraza ez delakoan nago, baina ez da erraza, batipat, herri-kutsuan duen aldetik. Herri-ber-tsoak ez ditu behar bezala ulertuko, Xenpelar lekuko, euskaldun garbia ez denak, **diotenak adina ardura baitu ixilik uzten dutenak**. (MEIG V: 121). (Letrakera lodia gurea da).

C. Besteren aipuak direnik ere esan gabe

Norenak diren esaten ez badu ere, aipuak direlako seinale ikur ortotipografikoak darabiltza (ageriko heterogeneitatea).

— Eta **aldamenekoaren** oihuak belarran ditugula, nola amets egin, “Cinemascope” — “mundua sortu zenez gero ikusi den gauzarik miragarriena¹⁶⁶” — berriarekin ere?. (ZIN: 129).

— Kolore bizirik ere ez, eguzkiaren basoko harrigarrizko ibilerak — “osto pilo eta izar izunak habe” — eta euriaren etengabeko emana begietaratzeko. (ZIN: 130).

¹⁶⁵ Paulino Uzkudun ez ote da izango hor estalirik dagoena?

¹⁶⁶ Badirudi “Cinemascope”-ren propagandarekin edo iragarki moduko zerbaitekin duela zerikusirik.

Azkenengo adibidean agertzen den aipu hori Lizardiren *Bihotz begietan* olerki-bildumako “Baso itzal” olerkitik hartua dago:

III Baso itzal

uzta-uzta

(...)

Atsedena eliz, zutoiz betea

osto-pilo eta izar izunak abe

ta i bertan oianeko yaupaleme (Lizardi 1932: 122).

Beraz, “besteren” aipua dela badakigu (aipu-markek erakusten baitigute) eta “beste hori”, hain ezagun eta maitea¹⁶⁷ duen beste hori, norentzakoak identifikatzeko euskal literaturaren ezagutza izan behar du.

Mitxelenaren norentzakoak, bada, ezinbestean izan behar langilea eta jantzia. Ezagutu beharko du une horretan literatur eta kultur mailan pil-pilean dagoena, mugimendu horretan sartuta ez badago behintzat. Hori aski ez dela, norentzakoak ezingo du irakurle pasiboa izan, sortzailea baizik; honentzako irakurketa etengabeko bilaketa izango da: une bakoitzean Mitxelenaren “ezkutuko arerio” hori zein den bilatzen eta identifikatzen arituko dena.

7.1.2.2.2. *Aipuen izaera edo intertestualitatea*

Goiko atalean aipuen jatorriaz eta egileaz aritu bagara ere, oraingo honetan aipamena bera izango dugu azterkizun; ez nork dioen edo aipu horren egiletasuna nori leporatzen zaion, aipamen horren izaera, nolakotasuna baizik.

A. Ahozko nahiz idatzizko euskal munduari erreferentzia egiten diotenak

1. Ahozko herri literatura

Nabarmena da, izan ere, Mitxelenaren aipuek badakartela herri literaturaren ukiturik: bertsolarien erreferentziak, poetenak, herri-kanten parafraziak etengabeak dira bere kritiketan. Bere idatziak, bada, ahozko euskal literaturaren oihartzun dira. Ikus dezagun pausoz pauso:

¹⁶⁷ Pérez Gazteluk bere tesian frogatu zuenez, Lizardi baitzen Mitxelenaren “aldeaz edo moldezko iturburua”. (Pérez 1995: 401 eta hur.)

1.1. Herri-kantak

Mitxelenak bere testuetan maiz tartekatzen ditu herri-kantaren bati erreferentzia egiten dioten aipuak; baita, horrez gain, herri-kanta jakinaren zatiak ere, diren-direnean nahiz eraldaturik eta aditzera eman nahi duen mezuari egokiturik. Herri-kanta edo abesti hauek batzuetan badute jabea eta Mitxelenak berak aitortzen du (edo ez) zein den, baina Mitxelenaren kritiketan ageri dira jaberik gabeko herri kanta “umezurtzak” ere: “umezurtzak” eta aldi berean herriarenak direnak, herriak ahoz aho ibili eta bere egin dituelako.

— “Antero’n txamarrotia —txikarren bigotia— Arrese’k ei dauko...” (ZIN: 132).

Batzuetan aipu-marken artean adieraziko ditu (ageriko heterogeneitatea), baina beste askotan aipu zehatzak izan gabe herri kanten oihartzuna edo dakarten estaliriko aipuekin jolas egingo du. Estalirik edo daude, ez baitio irakurleari berariaz esango zein den jatorrizko kanta. Norentzakoak jakin beharreko zerbait izango da, edo behintzat ahalegin hori egin dezan eskatuko dio.

— Melodrama omen da. Hitz beldurgarria, euskaldunen artean (“Damua garaiz” eta) guztiz ezaguna. (ZIN: 136).

Egitura honek “Gernikako arbola” tradiziozko euskal kantuen oihartzuna¹⁶⁸ dakarkigu gogora: “Gernikako arbola, euskaldunen artean guztiz maitatua”, nahiz eta enuntziatu parentetikoari esker egitura hori hautsi egingo duen, Valeriano Mokoroaren antzerki ezagun baten izenburua tartekatuz.

Badirudi, bada, helburu barregarritz egindako testu baten imitazioaren aurrean geundekeela: Anteron Txamarrotia, Gernikako arbola. Ukaezinezkoa da geure artean hain ezagunak diren kanta horien gaineko aipuek irakurleari igortzen dioten keinua, umorearekin zipristindutako jolas intertestuala eraginez.

Ahozko euskal tradizioaren oihartzuna agerian dute aztergai ditugun kritikek, eta ez soilik euskal liburu edo literatur kritikek, baita Ameriketako edo

¹⁶⁸ Oihartzunaz mintzo bagara eta ez zuzeneko aipuaz, *hipertestualitateaz* mintzatu beharoko genuke (Olaziregi 1998). Guri, ordea, ez zaigu —lan honen helburua hori ez baita— terminoen arteko bereizketan sakontzea interesatzen. Guk bai aipu zehatzak bai eraldatutakoak eta baita zerbaiten oihartzun diren haiek ere testuartekotasunaren eremuan sartuko ditugu, testu ezberdinen arteko harreman-sarea aditzera ematen baitute.

Ekialde Hurreneko filmen bat iruzkintzea helburu duten zinema-kritikek ere. Garai hartako edozein euskal irakurlek, eta baita irakurtzeko tradizio handirik izan ez arren ahozko literatur tradizioa bizi duen batek ere, erraz ezagutu eta haiekin identifikaturik sentitzeko moduan tartekatzen ditu.

1.2. Esaera, atsotitz, esamoldeak

Ahozko literatur tradizioa ez ezik, ahozko bat-bateko hizkeran hitzetik hortzera erabili ohi diren esaera, atsotitz nahiz esamolde egin ugari tartekatzen ditu bere testuetan, gure arbasoen izaera, bizimodua eta grinak islatuko dituztenak. Maiz agertzen da, bada, “gure euskara zaharraren aurpegi zimurtua” bere testuetan:

— “Berez behar Billabonakoa”, esan ohi den bezala, eta “nor bere zoroak darabil”. (LIB II: 76).

— “Edale huna, kapaxarduna”, zioten gure aurrekoek. Egiatzko lirikarako joera ez dator ez jakitetik ez hizkuntza landutik. Barrendik dator edo, nahiago baduzue, goitik. (LIB II: 84).

— Eta, jakina, noren on, noren gaitz, nafar ardoaren gisa. (LIB I: 61).

— *Oilarrak goizegi jo digu*, eguna argitu baino lehen. (LIB I: 71).

— Oraingo jokabidea zuritu nahi luke, gainera. Baina ez du agian *lixiba behar adina jo*. (LIB I: 79).

— *Iguzkiak badu denentzat argi*, onentzat eta gaiztoentzat, eta Mogelen irri-parre gozoa ere, Cervantesena bezala, guziongana hedatzen da, Peru jatorragana beste Maisu Juanengana. (LIB I: 73).

— Ezpata dantzatu (ZIN: 157) / zigorra dantzatu¹⁶⁹ (“legearen zigorra behar bezala dantzatzen” (ZIN: 137-138)).

Horrelako esamoldeak ugariak dira bere testuetan, nahiz eta gutxi batzuk bakarrik aldatu ditugun. Aski izan daitezke, ordea, Mitxelenarentzat aldi igaroak duen garrantziaz jabetzeko: “aldi igaroan baititu sustraiak orainak eta geroak”. Garai bateko gogo-giroaren oihartzun dira. Eta horrek berarekin dakar buruan duen irakurle horrek ere gure arbasoen eta tradizioaren berri behintzat izan beharra, Mitxelenaren testuak bere osotasunean interpretatuko baditu behintzat.

¹⁶⁹ Esamolde horiek lotura zuzena dute gure aiton-amonek erabili ohi zituzten “leja dantzatu” edo “makila dantzatu” bezalakoekin. Xenpelarrek ere “Fusilak nola dantzatu” darabil “Iya guriak egin du” bertso-sortan.

Beste batzuetan, esaera zahar horien moldea erabiliz, Mitxelenak berak “berriak” sortuko ditu, zaharrak eraldatuz edo beste hizkuntzetakoak gurera egokituz eta moldatuz; soin zaharra izanik gogo berria aditzera emateko ego-kiak direnak:

1.3. Ustezko esaera zaharrak, edo esaera zaharren traza dutenak

Beti ez ditu, bada, Mitxelenak esaera zaharrak diren-direnean aldatzen, maiz, komeni zaionean, beste hizkuntzetako esaerak euskarara egokitu egiten ditu eta eraldatu ere bai:

— Ez da berri txarrik aldamenean gozagarri pittinen bat ez dakarrenik, ezta berri onik ere erabat on esan dezakegunik. (LIB I: 67).

Goiko esaera hori gaztelaniazko “No hay mal que por bien no venga” esaera zaharra euskaratuz edo sortuko du¹⁷⁰, baina Mitxelenak komunikatu nahi duena komunikatzeko egoki datorkiolako, gaztelaniazko esaera horri bira emango dio.

— Erabateko iritzia emana dago: aditzaile onak ez du besteren beharrik (ILIB I: 76)/ Ulertzaile onak ez du noski gehiagorik behar. (LIB II: 95). [“A buen entendedor, pocas palabras”].

— Beste ariko ezpala dirudi (LIB I: 137) [“Harina de otro costal”]

— Hizkuntza gaietan *urak beren bidera itzuli* direnean, Urruzunok hartu du poliki-poliki euskal literaturan zor zitzaien, eta Altube jaunak aspaldi begiz jo zion, lekua. (LIB II: 68). [“volver las aguas a su cauce”].

— Horrexegatik, labur eta berandu hobe denez gero inoiz ez baino [“más vale tarte que nunca”], zilegi izan bekit behar nukeen baino lasterrago —abespe-luan edo antzinako bizkaitarrek esango zuketzen bezala— neure egitekoak egitea. (LIB II: 121).

Esaera zaharrak eraldatuta

— Eta hartu eta burutu duen lanaren nekea zenbaterainokoa den, eskarmen-turik duenak badaki, eta ez duenak ere errazki igerriko dio. (LIB I: 68). [“dakienak badaki eta ez dakienak baleki”] atsotitzaren moldea eta oihartzuna dakarkigu.

— Harri eta belarri eginik geldituko ginatekeen. (LIB I: 75). [“harri eta zur”].

¹⁷⁰ Jorge Giménez Bechek (2001: 241) honela itzultzen du: “No hay mala noticia que no lleve aparejado un mínimo gozo, ni noticia favorable que podamos calificar plenamente de buena”.

— Indiarrek sor zezaketen gaurko fisika, bide horretatik abiatu izan balira. Bai, eta bizikleta izan zitekeen nere amona, bi kurpil izan balitu. [“si mi abuela hubiera tenido ruedas, bicicleta hubiera sido”]. Gerta zitekeenaz eta ez zitekeenaz mintzatzea ez da gehienetan berriketa alferra besterik ezean. (LIB I: 41). [“balitz eta balu urrutiko anaiak” direla adierazteko].

Beraz, batzuetan “ustezko” esaera zaharren aipamenak ere egiten ditu. Ustezko diogu, ezen ahozko tradizioetik gertu legokeen testuartekotasun bati erreferentzia eginez, irakurleari egiten zaizkion keinu ironikoak baitira. Eta ironia kontuak aipatzen baditugu, esaera “zahar” gehienak zaharrak ez direlako da. Alegia, begi bistakoa da egileak asmatutakoak edo eraldatuak direla. Batzuetan (azkenengo horrek bezala) umorea plazaratzea dute helburu.

Bere lanak esaera zaharrez eta atsotitzez zirtatzen baditu ere, testu zaharrei zor dien errespetua ere oso nabarmena da: “Hori ez zaio harrigarri irudituko Mitxelenak euskara, berria nahiz zaharra, zenbateraino menderatzen zuen dakieneri”. (Altuna 1988: 27).

Esate baterako zenbait esaera zahar ez du ahozko tradizioetik jasoko, hainbatek idatzizko iturburua izango du. Hona hemen, adibide gisa, bakarren batzuk:

Isasti lezoarrari egozten zaion atsotitza

— Hautatu eta berezi beharra, horra gizonari eman izan zaion dohaia eta zigorra: “*Aukeraren maukera, atzenean okerra*”. (LIB II: 73).

Ez dakar ez *Refranes Y Sentencias*-ek ez *Garibaik*. Mitxelenaren *Textos Arcaicos Vascos-en* (1964: 176) agertzen zaigu: “*Auqueraren mauquera, azque-
nean oquerra*” [A mucho escoger, a la postre tuerto]. Isastik jaso delako esango zaigu.

Jacques De Belari egotzitakoa

— *Orhiko xoria Orhin laket*. (LIB I: 112).

Esaera hori Jacques De Bela zuberorriari egozten zaio. Iparraldeko esatera da: “bakoitzak berea nahi du” aditzera emateko aproposa. (Mitxelena 1964: 185).

— *Oinetako lur hau ikara dabilkigu*. (LIB I: 136).

Textos Arcaicos vascos (1964:79) honela agertzen da: “Lamentación de Pedro de Abendaño”: Yzarragaiti gora elcian joela /Jaun Peru Abendañococ esala: / Oñetako lurrau javil<t>yca / Gorpueco lau araguioc berala...

Bertan zer esan nahi duen adieraziko digu: “Quiere decir que tiene Pedro de Abendaño temor y le tiembla la tierra y el cuerpo...” (1964: 79). Bertso hau berau ikus dezakegu liburu bereko 91. orrialdean, hau da, *Endechas por la muerte de Martin Bañez de Artaçubiaga* atalaren barnean: “Oñetaco lurran jabil<t>icara, /Lau araguioc vere an verala, / Marin Bañes Ybarretan il dala. (...). (Mitxelena 1964¹⁷¹: 91).

Beraz, goiko adibide horiek erakusten digute Mitxelenak paperera aldatzen dituen esaera, atsotiz, errefracuetarik batzuk ahozko hizkeratikakoak diren arren, beste hainbatek tinta iturria dutela. Gatozen, jarraian, bete-betean tinta iturria duten aipuak aztertzeraz.

2. Euskal literaturaren aztarnak

Testu zaharrekiko mira ez da esaera zaharretan soilik ikusiko. Euskal idazle zaharren aipuak nahiz bere testu-zatienak ere ugariak dira Mitxelenaren kritiketan, batzuetan jatorria zein den zehaztu gabe edo testu zaharretako aipua dela adierazi gabe eta beste batzuetan jatorria zehatz-mehatz aditzera emanaz:

— “Esate baterako, heriotzez hiltzen ditugu, Detxeparek zioenez, gaizkilerik okerrenak. (ZIN: 138).

— “Amoria itsu da ta eztazagu zuzena / Eztu uste berzerik dela lekot maite duyena / Suyak bano gaizkiago /erra diro gizona/ Itsasoak ez iraungi eraxeki dadina”. (ZIN: 154).

Etxeparerena dela esan gabe, bere bertso zatia zinema-kritikaren barnean tartekatzen du, baina oharrean honela esango digu Altunak: “Pizkunde Aro-kotzat dauka nonbait hemen Mitxelenak, besteren iritziak gorabehera, gure Etxepare honenak, baitira ondoko bertso horiek”. (LIB I.154).

— “Negargarri eta lazgarri haiek ikustean zertarako kupitu nahi dugu, geurok jasan nahi ez genukeen minez? Halere ikusleok samindu nahi dugu, eta samindu hori zaigu atsegin”. San Agustinen hitzak dira, Orixek itzuli berriak. (ZIN: 164).

¹⁷¹ Mitxelenak honela esango digu: “Se trata, sin duda, de una de las fórmulas usadas en la época medieval vasca que sólo a causa de la escasez de los fragmentos conservados no conocemos mejor (...). Su significación es: Que la tierra de los pies le temblaba y de la misma manera las carnes de sus cuatro cuartos. (Mitxelena 1964: 91).

— Zerriak batez ere, “nola ezpaitute deus ere on den gauzarik bere urdaia baizen” ez daude lasai. (ZIN: 175).

Azkenengo adibide hori Axularrena¹⁷² da. Baina Mitxelenak ez bide zuen beharrezko ikusten norena zen edo nondik hartutakoa zen esatea. Hori noren-tzakoaren eginkizuna da.

Beste hainbatean, Lizardik olerkietan erabilitako irudiez baliatuko da, zuzenean iturburua aipatzen ez badu ere (maiz darabilen) *harakok* sarrera egiten dielarik:

— Eta oraingo gisan, mendiak murrizten —edo gehienez pinu beltzez jazten—, ez dute, eginahalak egin arren, Lizardik utzi zigun baso antzaldutua soilduko, **harako** leihoak itxitako jauregia dirudien hura, atsedenen eliza, gau argi izarrez josia goian eta ur berdeak —izar irudiz zirtatuak— behean dituena. (LIB I: 64).

Goian darabiltzan irudi horien jatorria salatuko dute Lizardiren olerki-zatiek. *Bihotz-begietan* olerki-bildumatik jasoa da, “Baso itzal” eta “Neskatx urdin-yantzia” olerkietan aurki ditzakegu¹⁷³.

Ondorengo hauetan ere, Lizardiren iruditegitik hartu ditu irudiak berera egokitzeke:

— Asaben lokarri zaharra ez baldin bada eteten, ez dugu besteren beharrik. (LIB I: 65).

Lizardiren “Asaba zaharren baratzaz” ari da. Mitxelenak berak ere idatzi zuen izen bera zeraman artikulua (ikus bibliografia).

— Aski genuke beti begien aurrean edukitzea euskarari “amets-bideetan barna” eragin zion ibilaldi luze hura. (LIB I: 65).

¹⁷² Nahi izanez gero honako helbideetan aurkituko du horren erreferentzia:

— http://www.logoslibrary.eu/pls/wordtc/new_wordtheque.w.tw.p?w=gaitzeanetl=EU

— http://www.vc.ehu.es/gordailua/Axular_1.Htm

¹⁷³ III Baso itzal: “uzta-uzta/(...)/**Leioak itxitako yauregia**/basoak iduri. Lo nagusia/(...)/**Atsedenen eliz**, /zutoiz bete,/ostopilo eta izar izunak abe:/ta i bertan oianeko yaupaleme (Lizardi 1932: 122).

“Neskatx urdin yantzia”: ustez, **buru gañean/gaua dut, argia/amaika izar udiñen/dirdirak yosia.../Ustez, ur olergiak/nituan oñean,izarrok ziralarik/islatzen urean...** (Lizardi 1932: 60).

“Amets bideetan barna” “Eusko-bidaztiarena” olerkiko zati bat da.

Adibide horiek erakusten digute Mitxelenaren norentzakoak ere euskal literaturaren —ahozkoaren nahiz idatziaren— ezaupidea baduela edo behintzat ezaupide hori balu bezala jokatzeko duela. Azkenik, euskal mundu literarioaren ukituarekin amaitzeko, ipuinei helduko die.

3. Herri-literaturaren oihartzun

Aipatzen ditu Mitxelenak beldurrean oinarritzen diren literatura fantastikoaren erreferentziak ere. Gizakioi hain gertutik itsasten zaigun “beldurraren” sentimendu hori ahozko euskal kulturaren edo herri-kontakizunetan pertsonaia (mitologiko) jakin batzuek irudikatu ohi dute: lamiek, sorginek, basajaunak, Tartalo gizon-jaleak, esaterako. Beraz, buruan euskarazko herri literatura eza gutzen duen irakurlea du; eta maiz, baita Ulysse-ren filmaren kritika egiten ari bada ere, erreferentziak norentzakoari gerturatzen dizkio.

— Sorgindua ere esan daiteke, edertasun sorginkeriaz, sorginak eta sorginen erregina ez baitabilza olerki hauetatik urruti: Anboto’ko Anderea¹⁷⁴/Batzarre-buru nagusi. (LIB I: 124).

— Lurralde atsegin hartan ez zen ia sugerik. Tartalo eta Basajaun itzalak ere umeen parregarritarako hobeak ziren beldurgarritarako baino. (LIB II: 45).

Estonba’tar Joxe Manuelen *Izartxo* liburua kritikatzeko ari da. Ironikoki darabiltza berez beldur eragile diren pertsonaia horiek, liburuan dena zoriontasuna zela ikusirik, beldurgarritarako baino gehiago barregarritarako izango omen zirela dio. Mitxelenak ez du, bada, sinesten ez lehenaldi zoriontsuan ez betiko topikoetan.

— Han daude nonbait kuzkurtuak pixti itxurako arkaitz-zurrunbiloak, lamiak, Tartalo gizon-jalea...(ZIN: 146)

Odyseaz ari dela ere herri literaturako ipuin fantastikoetan erabili ohi diren euskal pertsonaia beldur eragileak sartu ditu. Berak bai baitaki bere norentzakoari euskal mundu literarioko pertsonaiak askozaz gertuago gelditzen zaizkiola, eta nolabait mintzagaia bere norentzakoari egokitze modu bat da.

Aipu horiek guztiek ez dute erakusten Mitxelenaren norentzako herri xehea, “herri xumea” denik, baina bai balizko irakurle hori “herriaren” ahozko

¹⁷⁴ Anbotoko Mari dakarkigu gogora.

eta idatzizko tradizioa ezagutzen duena dela. Mitxelenak jokabide honekin ez dakigu herri literatura edo ahozko literatura “mailaz” goratzea bilatzen ote duen, baina bai zubigintza egin nahi duela herri-jakinduriaren eta XX. mendeko mundu zabalaren artean. Edo gutxienez, erreparorik batere ez duela itxuraz hain urrutikoak diruditen mundu haiek batzeko eta euskaraz adierazteko.

B. Euskal munduaz eta euskal literaturaz haragoko erreferentziak

1. Mitxelenaren testuetan maiz agertzen dira beste herrialde batzuetako eta **beste hizkuntza batzuetako esapide egin, lokuzio, idioms... direlakoak**. Ugariak dira, esate baterako, latinezko esapideak, baina horien ondoan maiz agertzen dira ingelesezkoak ere:

— Ezin konta, beraz, gertakari hauek *sine ira* eta *studio*¹⁷⁵. (LIB I: 59).

— Ez ninduen beraz oinazturak jo eta aldarazi *in ictu oculi*, luzaroko jardunak baizik. (LIB I: 112).

— Ikasbide onik bada liburu honetan euskal irakurle eta idazleentzat, euskalari entzat eta, *last but not least*, zenbait euskal gramatikari entzat. (LIB I: 130).

MEIG sailean berrargitaratzean Altunak erdaratiko esamolde hauetako askoren euskal ordainak paratzen baditu ere, garbi dago Mitxelenak ez ziola norentzakoari laguntza hori eskaintzen. Eta horrek, esaldiak frantsesez, ingelesez edo latinez egoteak gaitasun linguistiko batzuk eskatzen dizkio irakurleari, nahiz eta liburuan zehar barreiatu dauden batzuk ulertzeko hizkuntza horietan maila handia edukitzea ez den beharrezkoa. Hala ere, aipu hauek norentzakoaren alderdi bat irudikatzen dute: Mitxelenaren norentzakoak ikasia da, edo behintzat “erdi-ikasia”, hizkuntzen “gutxieneko” ezagutza bat duena.

2. Beste hizkuntza batzuetako (grekerazko eta latinezkoak barne) fabulen oihartzunak

— Behin batean, mendi batean erdi-beharretatik xagutxo parregarria jaino omen zen. (ZIN: 157).

Oharrean esango zaigu Esopok gerkeraz (sic) eta gero Fedrok latinez eman ziguten fabula ezagunaz ari dela: mendi bat zerbaitez erdi behar; zertaz erdiko, eta xagutxo farregarri batez.

¹⁷⁵ “Sine ira et studio” litzateke jatorrizkoa.

— Eta, ausartzea asko ez dela, nor atzera itzul urteen buruan, hartaz kanpora, oso eta bizi —*Simbad Marinela geroago bezala*—, bere jaiotteri harritsura? (ZIN: 146).

3. Greziako jainko-jainkosen aipuak

— Ez da harritzeko beraz Ulysssek *Poseidon'en* estatua itsasora amiltzea film honetan, eta oihu eta garraxika aditzera ematea bere izena Tartalo begi-bakarrari. (ZIN: 147).

— Halako Luzifer-airetxo bat erantsi diote, edo *Prometheu-airea*, Greziatik aldegin nahi ez badugu. (ZIN: 147).

— Nor banintz ere, ez nintzateke sartuko, nere gogoz behintzat, horrelako listor-kabian, harako Paris (ez Frantzia-koa, alegia) gizarajo hura bezala. (ZIN: 158).

Mitxelenaren kultur ezagutza, bada, euskal eremutik harago zihohan. Behin eta berriz esango du Europan zituela bere sustrai guztiak¹⁷⁶.

Europan barrena zebiltzan haizeen berri bazekien, eta ez da harritzeko, bada, bere kritiketan Europako literaturari, pinturari, musikari, zinemari, filosofiarri, jakintzari etab. erreferentzia egiten dieten aipuak ugariak izatea. Esate baterako, bat aipatzearren, batean baino gehiagotan agertzen dira San Agustini erreferentzia egiten dioten aipuak:

— Film hau, bakoitza bere erara eta neurrira, San Agustin edo Rousseau'ren Aitorkizunen sailekoa dugu. (ZIN: 137).

— Ez dut inoiz ulertu San Agustinek haurtzaroarekiko agertzen duen nekaitza eta ezin-ikusia. (ZIN: 171).

4. Bibliaren edo Liburu Santuaren ukitua

Mitxelenak behin eta berriz esango digu bera ez dela nor erlijio-gaiez edo Elizaz mintzatzeko, Eliza Ama Santuak bai baititu horretarako bere maisuak:

— Neronek ikus dezakedanez —*eta ez naiz nor horrelako auzietan mintzatzeko*— [Gure erlijionearen frogantza, erlijio gaia beraz], ederki tajutu du gaia, lau kapitulutun berezia eta harira doa beti egilea, hitz alferrik gabe. (LIB II: 71).

¹⁷⁶ Gogoratu besterik ez dugu Txillardegiren *Peru Leartzakori* egindako kritika Mitxelena europazale eta mendebaldeko kulturaren zalea zela jakiteko.

Ezin uka, halere, bere kritikek kristau ixuririk ez dutenik. Altunak esango digun bezala, “Ez dugu kristau ixuria honengan aurkitzeko hain barrena jo beharrik; axal-axalean daude oinatzak” (Altuna 1988: 28).

Hain daude axalean, Liburu Santuko esaerek, pasarteek, irudiek nahiz bertako adierazteko moldeek maiz zipriztintzen dute bere diskurtsua:

— Batzuetan Bibliako pasarteak direnik esan gabe baina aipuen marka artean bere baitakoak ez direla aditzera emanez tartekatuko ditu. Ez du, bada, beharrik ikusten norentzakoari Bibliatik hartutako pasartea edo aipua dela adierazteko, buruan duen balizko irakurle horrekin bantzen duen erlijio edo kristau-heziketak horrela jokatzeko bermea eskaintzen dio.

— “Ez bazerate haurtxo bihurtzen, ez zarete sartuko zeruetako erreinuan”, esan zuen Norbaitek¹⁷⁷. Horrelako zerbait ipini behar lukete maiz asko zine-atarietan. (ZIN: 141).

— Gehienetan, hain jakintzat ematen du (edo behintzat bere balizko irakurleak jakin beharreko zat), Bibliatik hartuak direnik ez esateaz gain, besteren aipuak direlako seinale ikur grafikoekin ere inguratu beharrik ez du ikusten:

— Eta, zakur gose batzuek harturik lagun, laster erakusten du borrokan *azkenekoak izan daitezkeela hemen ere*¹⁷⁸ gozamenen aurrean. (ZIN: 176).

— Baina harako amets-herri haren oroitzapena eta mina zeharo galdu ez duenak, *urteetan aurreratua delarik haurtxo bihurtzeko lotsarik ez duenak*, nekez idoroko du gure zine-etxeetan ikuskizun hoberik. (ZIN: 171).

Goiko aipu horretan ere Bibliako “Ez bazarete haurtxo bihurtzen, ez zarete sartuko zeruetako erreinuan” esapidea gogorarazten digu.

— Errenteriakoak behintzat horrelakoxeak ziren. Baldin beste herririk bada —Gipuzkoan behinik behin—, ohitura garbiagoak zituenik, *jaso beza eskua* bertako semeak. (LIB I: 92).

Hor ere atzematen dugu harako “holako bekaturik egin ez duenak bota beza lehenengo harria” esamoldearen oihartzunik.

¹⁷⁷ Ez da dudarik “norbaik” hori Jesus bera dela.

¹⁷⁸ “Hemen ere” horrek “Zeruetan bezala” inplikatzeko du.

Ondorengo aipua ere, nork eta noiz esan zuen esan beharrik sentitzen ez duenez gero, inolako markarik gabe tartekatzen du:

— Elia Kazan'en "Viva Zapata" gogorazteko saio bat edo beste egiten du, erdi parregarri erdi negargarri. *Barka bekio, ez baitzekien zer ari zen.* (ZIN: 143).

Jesusek gurutzean esandako hitzak dira noski, bere norentzakoak erraz asko interpreta ditzakeenak. Garai hartako hitzak gainera, berak zehatz-mehatz edo zuzenean esan gabe, esan nahi duen hori aditzera emateko egoki datozkio.

Edota San Pabloren hitzak:

— Bestela, itsua badabil itsu-mutil, ongi jaiok gaude. (ZIN: 140).

Liburu Santuetatik hartutako irudiekin ere maiz jokutzen du: Paradisu galduarekin, Paradisuko sugearekin, lotsaizunezko piku-ostoarekin, etab.

— Eta **emazte eta etxearen jabe** egin ondoren ere, ez du Elizondon etsiko. Ezin baitaiteke izan, ez sortzailearentzat ez bere umearentzat, **Paradisua**ren antzekorik lur honetan, Donostian izan ezik, eta kai inguruan inolaz ere. (LIB I: 105).

— Eta hori gutxi balitz, "norbaitek"— **lotsaizunezko piku ostoz bere burua estali nahi duen "norbaitek"**— egilearen bizitzaz eta lanez berri ugari ematen digu liburu gehienen sarreran. Berri horiek ahotik belarrira jasoak izan ohi dira sarri, "norbait" horrek bildu ez balitu, laster galduko liratekeen horietakoak. (LIB II: 81).

Auspoa Liburutegiaz dihardu eta badirudi, "Eva"-k baino motibo gutxia-go izan arren, erdi-lotsaturik, erdi-bilutsik erdi-estalirik agertzen den norbait hori, Aita Zavala dela.

Testamentu Zahar nahiz Berritik jasotako irudi horiek, gainera, jaso ez ezik, bere egiten ditu, bere-berea duen sinbologia sortzeko egoki gertatuko zaizkio. Esate baterako, bere kritiketan zehar maiz erabiltzen du "sugearen" eta "paradisua"ren irudia, gizarteko auziak edo gizakien arteko harreman korapilatuak islatzeko egoki gertatzen zaiona; gizon-emakumeek alde asko izaten baitute. Mitxelenaren gogoeta da, eleberrian bizitza ematen zaien pertsonaia horiek "benetakoak", "hezur-haragizkoak" izan daitezen ezin dela "Paradisu perfektu bat irudikatu", gizona gizon den artean beti izango baititu argi-ilunak eta Mitxelenak behin eta berriz esango digun bezala, "argi-ilunean dago maiz gizatasun mardula".

Sugerik gabeko paradisia

— Erkiagaren Lekeitio, gertaleku atsegina izanik, sugerik gabeko paradisia da garraztasunik sumatzeko. Ekaitzen bat edo beste ezagutzen du aldiz-aldiz, bihotzeko eta heste goitiko minak ere bai: mundua sortua izanik, Leibnitzek esango zukeen bezala, ez zitekeen besterik gerta. Gizonak bere eskuko duen borondatek datorren gaitza, ordea, eta hori da batipat gaitza guretzako, ez da ia ageri. Gizonagandikako gaitzik ez bada, beraz, ez da egiazko dramarik ere. (LIB I: 101).

Paradisuko sugearen irudiaz baliaturik, Erkiagagan Etxaidegan harrapatzen dituen antzeko akatsak islatzen ditu: pertsonak ez dira “benetakoak”: gogoeta eta ohar gehiegi agertzen da “sugerik gabeko paradisia da”. Hau da, errealismo falta nabari da, sinesgarritasun edo sintesterraztasun falta. Aitzitik, Peru Abarkaz honela esango digu:

— Eta biek [Peruk eta Maisu Juanek] elkar topatuz gero, berez bezala dator elkarrizketa bizia. Baita gainerako lagunak ere: andre ostalaria eta bere mirabea, orduko baserritarrak, linu ezpatariak, ola gizonak, baita azkenik —paradisu ederreko suge beltza— iskribau-aguazilak ere. Aspaldi aldendu zen eta ia ahazturik daukagun Euskalerrri zaharraren oroigarri berdingabea. (LIB I: 72).

Sugea, bada, gaizkiaren sinbolo da, gizakiaren (baina hezur-haragizkoaren) harreman korapilatuen edo pozoituen sinbolo:

— Den bezalakoa da, hori bai, eta ez du arpegirik izkutatzen. Birtuterik birtutetsuena erakusten dute onek eta gaizto bakar bat besterik ez da agertzen liburu osoan, nahitaezkoa delako gainera, onen ontasunak argiroago distira dezan. Eugene Sue edo Xavier de Montepin'en munduan gaude; sugeak Paradisia pozoitu baino lehen. (LIB II: 43).

Bestetan “sugearen” irudiak emakumeez hitz egiteko hizpidea ematen dio; badirudi, izendatuki esaten ez badu ere, “sugearekin” eta “paradisuarekin” batera, ixilean bada ere, hor dabilela Evaren irudia.

— “Sugerik gabeko paradisia dela esan dut, ez horratik emakumerik gabekoa” (LIB I: 101).

Adibideek erakusten digute, beraz, Mitxelenaren testuetan, ia euskal literatura osoan bezala, nabarmen ageri dela Bibliaren ukitua eta distira, baita erlijio gaiak mintzagai ez zituztenetan ere. Beraz, kritika hauek irudikatzen

duen norentzakoak ere erlijio-kultura, eta bereziki kristau erlijio-kultura ezagutzea du eskakizun; izan ere, Mitxelenak bere testuetan Liburu Santuko hainbeste esatera tartekatzen baditu bere norentzakoak erlijio-ezagutza horren oinarriak badituelako ustean tartekatzen ditu, informazio pragmatiko horren jabe badelako ustean.

7.1.3. ONDORIOAK

- 1) Aipuen ehizan ibili behar honek agerian uzten du Mitxelenaren norentzakoaren zailtasunik handienetakoa, handiena ez bada, idazleak berak duen jakintasuna edo erudizioa dela. Etenik gabe, parrastaka jaurtitzen dituen aipuak, ikusi dugun bezala, ez dira euskal mundura soilik mugatzen, erdal munduari egindako erreferentzia literarioak ere ugariak dira. Baina zailtasuna ez dator elkarren gainean bezala agertzen den informazioaren aberastasunetik. Ez behintzat hortik bakarrik. Gehiago dator, gure ustez, Mitxelenak duen alusioka, aieruka, imintzioka, edo gauzak zuzenean esan orde zuzenak aritze horretatik. Norentzakoak etengabe ibili beharko du estalirik edo erdi ezkutaturik dagoen hura nor ote den jakin nahian. Mitxelena bera ere maiz dabil ikusi-makusika irakurlearekin; ez agian, norentzakoarekin, baina bai une jakin batean bere testuak irakurtzera lerratu den irakurlearekin.
- 2) Garbi dago Mitxelenak norentzakoari egiten dizkion deiekin nahiz ezkutuko edo zehaztu gabeko aipu horiekin guztiekin bere erudizioa erakustez gain, norentzakoaren aurre-irudi bat eraikitzen duela. Mitxelenak jakin badaki estarian gordetzen duen informazio hori maiz izendatuki edo agerian esaten denak baino garrantzi handiagoa duela komunikazioan. Badaki, halaber, bera zuzentzen zaion hark, edo bere mezuaren norentzakoak, identifikatu behar duela ezkutuko informazio hori, bera ez baitzaio edozein euskal irakurleri zuzentzen, edozein euskal irakurlek irakur baditzake ere.
- 3) Beraz, Mitxelenaren aipuek ez dute bere erudizio izugarria erakustea helburu; norentzakoari keinu bat egiteko balio dute, ironiarekin eta umorearekin ziprztindutako jolas intertestuala eraginez. Norentzakoari esnatzeko, eta lozorroan ez egoteko keinua egingo dio. Garbi baitago Mitxelenaren balizko norentzako honek berak zeharka-meharka edo zuzenean egindako aipuen erreferentziak aurkitzeko etengabe sormen- eta bilaketa-lana egin beharko duela.

- 4) Laburbilduz, honako ezaugarriak lituzke enuntziatu parentetikoetan agertzen diren keinuen zuzeneko hartzaileak:

1) Irakurle sortzailea eta aktiboa da

XX. eta XXI. mendeko literatur lanek bezala, Mitxelenaren hauek ere irakurlearen partehartze aktiboa eskatzen dute:

Kontua da, bidaia literario hori konplexuagotzen ari dela XX. mendean literatur lanek gero eta protagonismo handiagoa eskatu diotelako irakurleari. (Olaziregi 1998: 18).

Garbi dago azterkizun ditugun testu hauek, itxuraz, hizkuntzalaritza-koak eta oro har jakintza-koak baino samurragoak izan badaitezke ere, norentzako langilea, aktiboa eta hein batean sortzailea ere eskakizun dutela. Norentzako honek, goian agertu ditugunez, bai baititu gainditu beharreko zailtasunak. Ez, agian, gaiaren terminologiari dagozkionak, ez eta, agian, mintzagaiak eta aztergaiak berak eragindakoak ere. Norentzako honek, goian ikusi dugun bezala, esatariak hainbat eta hainbat aldiz, zuzenean egindakoak aski ez izan eta, darabilen aipamen ezkutuen estrategiari egin beharko dio aurre, testua bere osotasunean ulertu eta interpretatuko badu: Mitxelenaren ezkutuko arerioari, hain juxtu ere.

Eta bere ardurapean geratuko da hutsuneak betetzea; hau da, ezkutuko aipuen erreferenteak aurkitu eta kokatzea. Norentzako horrentzat, bada, Mitxelenaren testua irakurtzea ez da pasiboki egin daitekeen zerbait; etengabe bilatzen jardutea baizik, eta zenbat eta gehiago irakurri eta kokatu ezkutuko horiek orduan eta beteago, aberatsago eta biribilago gertatuko zaio testua; norentzako parte-hartzaile aktiboa izango da.

2) Heldutasunera iritsi den irakurlea

Haurtzaroa aspaldi pasea duen irakurlea izango da. Hausnarketak egiteko gai dena. Mitxelenak ez du maite eskutik heldu eta harantz eta honantz berak nahi duen erara ibili eta erabiliko duen irakurlerik. Irakurle heldua nahi du. Heldutasuna erdietsi ahala, argudiatzeko gaitasuna duena.

Jarraian ikusiko dugun enuntziatu parentetikoak, hondarrean, esatariak bere argudioan aurrera egiteko estrategia dira, baina bere argumentazioan aurrera egiteko norentzakoak ere nahitaez heldutasun bat izan eta erakutsi behar. Pentsamenduak norentzakoarekin elkarriketatuz (itxurazkoa bada ere) arrazionalagoak, eztabaidatuagoak baitirudite.

3) Gaian jantzia dagoen irakurlea

Mitxelenaren testuak ulertzeko, garbi dago norentzakoak ezagutu behar dituela gai horri buruzko erreferentzia bibliografikoak, edo behintzat mintzagai duen gaiaren nondik norakoak: zinemaz ari bada zinema-mundua ezagutu beharko du, euskal liburuen kritikez ari bada, euskal literaturaz zerbait (edo zerbait baino gehixeago) jakin beharko du. Mamiari dagozkionak ulertzeko gauza den irakurlea du eskakizun.

4) Irakurle hiritar euskalduna

Denborari gogor egitea, etxeak artu dituen kalteak nolapait konpontzea, izkuntzak aurrerantzean ere bizitzeko bear duen kemenez indarberritzea, gure arloa da. Larre-izkuntza dena kale-izkuntza biur dedin, ain maite dugun garo-usaia —norbiatek gorotz-usaia esango luke— zertxobait galtzea naitaezkoa izango du. Kaletarrak ere euskaldun gara, batzuek behintzat, ta zori gaiztoz edo zori onez, kaletarrok gero ta geixeago gailentzen ari. Eta kaletarron buru-bihotzak ez izaki beti lengo euskaldunak bezin garbi. Barrenean bi gizonen burruka latza somatzen dugu —berriz ere Paulo'ren burruka amaigabea: oitura burnizko katea baño lo-karri etengaitzakoa baita. Eta euskara biziko baldin ba'da —ta gure aurrekoena ez baño gere izaera benetan azalduko baldin badugu—, gure errietako biziera naasia euskaraz jarri behar nahi-ta-ez: gaurko eziñegona, bizibeharra ta ezinbizia, aundinahia, diru-gosea, maitasun-gorrotoak; gaurko gizonen ametsak, zuur edo zoro; ezerezaren gau beltzean —hiltzeko sortua—, nondik datorren ta zertarako den ez dakienak daraman uskeriazko ibillera galdua ta bera baño goragoko zerbaiten alde gizona bere buruari uko egitera beartzen duen indar ezkutua. (Mitxelen 1951: 20).

Gerraondoko urte hauetan Mitxelenak badaki gizartea asko aldatu dela. Herriko eta atzerriko haize berrien eraginez, giro-aldaera larria gertatu da, bestelako pentsabidea bestelako bizimoduen eskutik: usteak, sinesteak eta, azken batean, mundua ulertzeko modua aldatu egin da.

Galileo ondoko jakite berrian hazi den irakurlea du buruan. Jakite horretatik sortu den industriak inguraturik bizi den irakurlea.

(...) Galileo-aurreko dugula esan izan dut [Orixez ari da], jakite berriaren ukatzailea. Jakite horretatik sortu den industriari ere ez dio leku handirik opa bere poema nagusian. (...)

Gu, ordea, eta are gehiago gazteagoak, jakite horretan haziak gara, oraingo hirietan bizi garenak, fabrikaz inguratuak. (MEIG V: 128).

Aipu horretatik ondoriozta dezakegu, Orixe ez bezala, Galileo ondoko irakurle hiritarrarekin ari dela Mitxelena; bere adimen-usteek eta ez dogmen irakaspide ziurrak gidatzen duen XX. mendeko irakurle euskaldunarekin. Horregatik ikasia, jantzia behar du izan Mitxelenaren norentzakoak; hau da, nonahi eta ez Euskal Herrian bakarrik¹⁷⁹, gaiaren konplexutasunari aurre egingo dion edonongo irakurlea, eta aldi berean giza-jakitearen mugez arduratzen dena.

Mitxelenaren norentzakoak azterketa sakonago bat eskatzen duela dudarik ez dugu (eta horretarako ateak zabalik daude). Gure helburua, ordea, ez da berariaz norentzako hau aztertzea izan, bidenabar baizik, enuntziatu parentetikoaren azterketan esatariarekin eta testuinguruarekin batera zutabe nagusi den heinean soilik.

Azterkizun ditugun kritiken norentzakoaren irudi bat behintzat ezagutzen dugularik, hel diezaiozun bete-beteen enuntziatu parentetikoei esker esatariak norentzako honekin txandakatzen dituen zereginak edo eginkizunak zein diren aztertzeari.

7.2. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK, ARGUDIATZEKO DISKURTSO-ESTRATEGIA ERRETORIKO-PRAGMATIKOAK

7.2.0. SARRERA

Liburuen alde onak eta txarrak, dohaiak eta akatsak jotzen ditu begiz eta horien arauera laudorioak edo erdeinuak parrastaka barreiatzen. “Kritikoak egia zor dio idazleari” esango digu eta Mitxelenak bere egia —zuzen ala oker, zerorrek ikus— estalkirik gabe aitortzen du, beti arrazoi sendo eta pisuetan oinarrituz, ene ustez. (Altuna 1988: 34).

Enuntziatu parentetikoek diskurtsoan zein funtzio duten aztertzerakoan, esatariaren intentzio-xedea zein den kontuan izan behar dugu. Uste dugu Mi-

¹⁷⁹ Horren adierazgarri, Pérez Gazteluk (1991) dioena aldatuko dugu: “Aldaketa horien inguruan antolatzen da euskal gizarte berria [gerra zibilaren ondoko Euskal gizarte] eta aldaketa horiei erantzuteko gai izan behar duen euskara gorpuzteko ez dute balio lehengo irakaspide eta urratsek, ez bete-beteen behinipein. Euskaldun baserritarraren irudi, ustez, aldaezinetik, euskaldunen bizimoduari buruzko ikuspegiarren hesi murriz eta topikoetatik irten beharra dago euskara kez, CHOMSKYz, ADORNOz edo MARXez goitik behera blai eginda dagoen gizartean arruntean erabil dadin.” (1991: 160).

txelenaren xedea ez zela soil-soilik informatzea eta uste ere dugu Erretorikak eskain diezagukeela argibiderik.

Garbi dago, izan ere, Mitxelenak zinema eta liburu-kritikak egitean bazuela Erretorikaren ezagutzarik, edo behinik behin, taxuz argudiatu eta eztabaidan gailentzeko teknika oinarrizkoen jabe bazela. Argudiatu ez ezik, bazekiela norentzakoaren uste, jarrera zein jokabideetan eragiteko moduan berbaldia antolatzen ere; hots, bazekiela norentzako film bat ikusteko edo ez ikusteko konbentzitzen, edota liburu bat goraiatuz eta bere ezaugarri positiboak aurkeztuz irakurlea hura irakurtzera lerratzen. Honenbestez, ezagutzen zituen pertsuasiozko berbaldia sortzeko estrategiak.

Pertsuasioa, Joxerra Garziari jarraituz (Doktorego-tesia 1999: 34), “komunikatzaile batek mezu baten bidez hartzailearen uste, jarrera zein jokabideetan eragiteko egiten duen jarduna da”. Nabardura bat erantsiko diogu definizio horri, “hartzailearen” tokian “norentzako” ezarri beharko genuke, goiko atalean zehaztutakoari helduz. Pertsuasioaren helburua, beraz, Garziak esango digun bezala (1999), norentzakoarengan eragitea da, dela usteetan, dela jarreretan edo jokabideetan.

Pertsuasio-saioak arrakasta izan dezan Erretorikak, ia sortzetik beretik, pertsuasiozko komunikazioa erdiesteko bideak aztertzeari ekingo dio:

La doctrina retórica de Aristóteles recoge, sistemáticamente, los medios de persuasión de los que puede disponer el orador en la práctica del discurso forense o político. (Spang 2005: 46).

Aristolelesen Erretorikak helburua norentzako konbentzitzea du; ez doa egiaren atzetik, ez eta egiaztapenaren atzetik ere. Bere helburua baliabide batzuen laguntzaz (argudioak, probak) norentzakoaren atxikimendua erdiestea da.

Ildo bertsutik doa Perelman & Olbrechts-Tytecaren, *Teoría de la argumentación* (1989) liburuaren. Erretorika berritatz jotzen den liburu honetan ere, esateriak norentzako limurtzea du helburu, eta norentzakoaren atxikimendua lortzeko esateriak eskueran izan ditzakeen diskurtso-baliabideez dihardu. Argudio-estragieiez, gehituko genuke guk.

Argudiatzea eta pertsuasioa berez bi adigai ezberdin izanik, maiz aski definizio berean aurkitu ohi dira. Hondarrik hondarrean, pertsuasiora iristeko prozesu horretan, argudiatzea bitarteko nagusia izango baita. Argudiatzeari buruzko hainbat eta hainbat definiziotan agertzen denari jarraituz (C.Perelman & L. Olbrechts-Tyteca (1989) C. Plantin (1998), V. Lo Cascio

(1998)¹⁸⁰, besteak beste), argudiatzea funtsean ondorio jakin bateranzko argudioak emate soila bada ere, arrazoibidezko ekintza batek berarekin dakar norentzako bere ideia eta tesietara atxiki nahia; hau da, konbentzitu eta pertsuaditzeko¹⁸¹ helburua ere. Eta ildo honetatik, argudiatzea, berez ilokuziozko ekintzatzat joko genukeena, pertsuaditzeko mekanismo edo estrategia-multzoa litzateke; hau da, perlokuziozko ekintza bihurtzen da.

Egun, erretorikaren ikertzaile eta teorikoek, komunikazio erretorikoaren gune argudiatzea jotzen dute; izan ere, bertan biltzen baitira pertsuasio-indarra lortzeko hizkuntza-baliabide edo estrategia nagusiak. Ikusi besterik ez dago argumentazioari buruzko bibliografia¹⁸² horretaz jabetzeko.

Aztergai dugun corpuseko esatariaren helburua da bere iritzia edo tesia (berak ateratako ondorioa) berak nahi bezala norentzakoarengana iritsarazi (ilokuziozko ekintza) eta haren iritzi-usteetan eragitea (perlokuziozko ekintza). Beraz, beraldi horrek arrakasta izan dezan, norentzakoaren interpretazioa berbalditik bertatik erregulatzen, bideratzen, gidatzen ahaleginduko da. Alde horretatik, argudiatzea norentzakoaren interpretazioa gidatu, bideratu eta aurre hartzeko esatariak berbaldian bertan aktibatzen dituen edo martxan jartzen dituen diskurtso-estrategia multzoa litzateke. Diskurtso-estrategia horien artean enuntziatu parentetikoak aztertuko ditugu.

7.2.1. ENUNTZIATU PARENTETIKOA, ESATARIAREN ARGUDIATZEAN AURRERA EGITEKO ESTRATEGIA

Esatariak norentzako ondorio jakin batzuetara bideratu eta hau limurtzeko, batetik, gaia ongi menperatzen duela erakutsi behar du, ideiak, adibideak

¹⁸⁰ “Argumentar para convencer significa producir un acto ilocucionario para empujar a un hablante, un interlocutor, ideal o real, a realizar un acto perlocucionario, es decir, a aceptar o rechazar la opinión o tesis que se ofrece a través del propio acto de habla”. (V. Lo Casio 1998: 50).

¹⁸¹ Dafouz Milneren ustez (2000 III:21) pertsuasio-indarra norbait konbentzitzea baino harago doa. Pertsuasio-saioa egin duenari ez zaio aski argudio bidez norbait konbentzitzearekin, beharrezkoa du norbait horren atxikimendua lortzeko beragan zirrara eta emozioa eragitea. “Persuadir es más que convencer, puesto que la convicción no es más que un primer estadio que conduce a la acción. Al persuasor no le basta con convencer por la vía racional, necesita también la adhesión emotiva que conducirá más directamente hacia unos resultados determinados”. (Dafouz Milne 2000 III. ataleko 21 or.).

¹⁸² Kurt Spangen liburuan (2006) hainbat liburu interesgarriren erreferentzia agertzen zaigu. Huizik (2009) idatzitako “Argumentazioaren teoriaren historia” ere oso argigarria gerta liteke.

eta datuak argudio egokien zerbitzura antolatu eta argumentaziorako teknikak kontrolatuz; baina bestetik, norentzakoa mugiarazten duten sentimenduzko balioak ere ezagutu eta berbaldian bertan ezagutza hau aktibatzeke gaitasuna izan beharko du. Honela, testutik bertatik norentzakoaren atxikimendua eskuratzeko estrategia batzuk bideratuko ditu, norentzakoak begiko izan dezan, gertuko delako, fidagarria delako, etab.

No se trata tan solo de presentar ordenadamente las ideas y ejemplos, sino de introducir elementos afectivos que contribuyan a seducir al lector tanto racional como emotivamente. Recordemos, como señalaba Aristóteles, que la persuasión procede de la adecuada combinación de ambos recursos, puesto que el individuo se guía por criterios no sólo racionales sino más bien afectivos. (Dafouz Milne 2000: V-67-68).

Garbi dago, bada, pertsuasio-saioak arrakasta izan dezan, egoki uztartu beharko dituela bai arrazoiari dagokion alderdia eta baita afektibitateari eta emozioei dagokiena ere. Eginkizun horretarako, eta argumentaziorako oro har, hizkuntzak hainbat baliabide edo bitarteko baditu ere, guk enuntziatu parentetikoena soilik izango dugu azterkizun. Atal honetan frogatzen saiatuko gara enuntziatu parentetikoak argudiatzeko eta arrazoibidean aurrera egiteko baliabide egokiak izan daitezkeela.

Jarraian bada ikusiko dugu enuntziatu parentetikoak esatariaren arrazoi-bidea aurrera eramaten laguntzeko baliabide edo bitarteko direla.

7.2.1.1. Enuntziatu parentetikoak, argudio-ondorio konexioa bermatzeko estrategia

(...) en un sentido débil todo texto es argumentativo, pues utiliza mecanismos de apoyo que buscan la aceptación por el receptor de un contenido cognitivo, esto es, la verdad de una proposición, la legitimidad de un pensamiento u opinión. (Núñez & Del Teso 1996:193).

Ohikoa da, bada, diskurtsoan (ia guztietan, guztietan ez bada) bi edo enuntziatu gehiago kateatzea ilokuziozko norabide jakin batekin. Kateatze-mota hauetakoa bat da, hain zuzen ere, argudiatzea.

Argudiatzearen muinean dago argudio(ar)en eta ondorio(ar)en arteko kateatzea ongi egituratuta eta mamituta egotea. Eta horretarako ohikoa da on-

torio hori hitzun komunitateak, oro har, onartzen dituen iritzietan (argudio-hobietan) oinarrituz arrazonatuta edo justifikatuta egotea.

Argudio(ar)en eta ondorioaren arteko harremana gauzatzeko eta harreman hori identifikatzeko, Ducrotek (1984: 11) Aristotelesen *topoi* edo *topos*-etara jotzen du; hau da, argudio-hobietara. *Topos*¹⁸³, edo topikoak gizartean dauzkagun eta enuntziatuen artean loturak ezartzen dituzten nolabaiteko uste edo ezaupide usuak dira.

Un topos es una regla que se supone comúnmente admitida, y tiene carácter gradual. El topos no sirve para descubrir los términos de la relación argumentativa, sino para legitimar su puesta en correspondencia. (Fuentes 2002: 33).

Topos bat, hortaz, orotariko araua da, zentzuak onartutzat jotzen dena eta gradu-izaera duena. Bistan da solaslagunak topos jakin bati uko egin diezaiokeela, baina garrantzitsuena da topos direlakoak argudio-erlazioak arautzen oinarritzakoak direla. Garbi dago, izan ere, argumentazioa, zenbaitetan agerian dagoenaren eta isilean edo inplizituki dagoenaren artean gauzatzen den erlazioa dela eta erlazio horretan toposak ezinbesteko eginkizuna dute.

Enuntziatu parentetikoaren eginkizunetarik bat topos edo argudio-hobia aditzera ematea edo agerian uztea litzateke. Horrela, norentzakoarengana iritsarazi nahi izan duen ondorioa justifikatzeko erabilitako argudioak gizarteak (eta beraz, esatari-norentzakoak) onartutako ezaupideen gainean oinarriturik egongo liriateke.

Egin dugun baieztapen hau corpuseko adibide zehatz batekin azalduko dugu. Horretarako, adibideak bere bakarrean hartu ordez, azterkizun ditugun kritiketarik bat hartuko dugu; hau da, **“The Robe”** filmaren kritikako argumentazio-haria edo eskema aldatuko dugu, bere laburrean esan nahi dugunaren erakusgarri gerta dakiguke eta:

THE ROBE (“LA TÚNICA SAGRADA”). Film honen oinarritzat hartu duten irakurra oso ezaguna omen da Ipar-Amerikan: ez genuen halere horren aditzerik. Ez da harrizko. Badakizue badirela nonnahi, han eta hemen, askok irakurtzen dituen liburuak eta inor gutxik, jende ikasien aurrean behintzat, aipatzen dituenak. Hauetakoa bide dugu “The robe” ere.

¹⁸³ Huiziren ustez (2009), *topos* delakoa “aurkariak bere argudioak atera ditzakeen lekua da” (2009: 159).

Zorionekoak haurrak eta urtetan aurreratuak izan arren haurtzaroko garbitasunean irauten dutenak! Guk, urteak igaro ahala, barrenean hazi zaigun gizontxo kontentagaitzaren marmarra gero eta nabariago somatzen dugu. Atsegin ez ikusi nahi genuke film hau, haurtxo bihurturik, baina, geuren buruaz ahazturik orain bi mila urteko gizonen artean nahasteko zorian gaudenean, gizontxoaren garraxi latza entzuten dugu: “Ez, ez.” Ez omen dute horrako txontxongilo horiek, ohi baino larriagoak izan arren, Erromar itxurarik —nere gizontxo Filologia Klasi-koa ikasia duzue, izenez behintzat—, ez giza-itxurarik ere. Eta aldamenekoaren oiha belarran ditugula, nola amets egin, “Cinemascope” —“mundua sortu zenez gero ikusi den gauzarik miragarriena”— berriarekin ere? (MEIG I: 129).

1. PARAGRAFOA: Filmak oinarritzat omen duen irakurgai aipatzetik hasiko da:

— “ez genuen halere horren [liburuaren] aditzerik. Ez da harrizteko. Badakizue badirela nonnahi, han eta hemen, askok irakurtzen dituen liburuak eta inor gutxi, **jende ikasien aurrean behintzat**, aipatzen dituenak.” (ZIN: 129).

“Behintzat”-ekin osatutako enuntziatu parentetikoari esker, esatariak bere baieztapenaren esparrua mugatu, murriztu eta zehaztu egingo du, kontrolpean duenari soilik erreferentzia eginaz. Erabilera hau kortesiarekin ere lotuko genuke, bere baieztapena gehiegizko orokortasunetik uxatzea norentzakoarengana hurbiltzeko modu bat ere izan baitaiteke.

2. PARAGRAFOA: Esataria ahots ezberdinen enuntziatzaile izango da (polifonia-gertakaria):

Bibliako pasarte baten ahotsak dakartza bere enuntziazioan tartekaturik, hala direla esan gabe (heterogeneitate osagarria). Beraz, besteren ahotsen enuntziatzaile da, baina bertako informazioa bere argudio-prozesua garatzeko abiapuntu gertatuko zaio: “Zorionekoak haurrak eta urtetan aurreratuak izan arren haurtzaroko garbitasunean irauten dutenak!”.

Badirudi pelikula hau ikusteko ezinbesteko baldintza dela “haur bihurtzea”¹⁸⁴, baina ez du lortu, edota filma ez zen “amets eginarazteko” modukoa. Filmaren kontrako argudioa inferi dezakegu:

¹⁸⁴ Beste hainbeste egiten du “Betrayed” filma iruzkintzerakoan ere: “Ez bazerate haurtxo bihurtzen, ez zarete sartuko zeruetako erreinuan”. Badirudi zenbait film ikusteko aurrebaldintza haur bihurtzea dela. Hori ontzat eta egokitzat ematen du Mitxelenak, baina ez du onartuko “haurtasunaren orde umekeria” eskaintzea; hau da, “zinemara sartzerakoan ate atzean uztea arrazoi-eskarmentuak”.

— Kontrako argudioa:

Agertzen diren gizakiak erromatar itxurarik nahiz giza itxurarik gabeak **omen** dira. Kontrako argudio hau, ordea, estalki leun batez inguratuz agertuko zaigu, ez gordin-gordin; izan ere, esatariaren beraren iritzia ez balitz bezala aurkeztuko digu; hau da, barnean daraman gizontxo kontentagaitzaren iritzia balitz bezala.

Horretarako, esataria bikoiztu egingo da:

- Batetik, “E1 enuntziatzailea” izango da; hau da, filmaren kontrako iritzi horren enuntziatzaile soil, baina ez bertako edukiaren arduradun. Izan ere, “Urteak igaro ahala barnean hazi zaigun “gizontxo” kontentagaitzaren marmarra” da iritzi horren iturri eta arduradun. Horretaz jabetzeko, “Gizontxoaren garraxi latza” entzun besterik ez dugu.
- Bestetik, enuntziatu parentetikoari dagokion E2 enuntziatzailea izango dugu. Enuntziatzaile hau izango da, halaber, esatariarekin bat egingo duena. Esatari honek, enuntziatu parentetikoari esker, “barneko gizontxoak” ematen duen filmaren kontrako argudioa justifikatu egingo du, eta, beraz, esan dezakegu barneko gizontxoaren iritziarekin ere bat datorrela, iritzi hori indartzen saiatuko delako:

— Atseginez ikusi nahiko genuke fim hau, haurtxo bihurturik, baina geure buruaz ahazturik orain bi mila urteko gizonen artean nahasteko zorian gaude-nean, gizontxoaren garraxi latza entzuten dugu: “Ez, ez” Ez omen dute horrako txotxongilo horiek, ohi baino larriagoak izan arren, erromatar itxurarik —nere gizontxo Filologia Klasikoa ikasia duzue, izenez behintzat— ez giza-itxurarik ere. (ZIN: 129).

Enuntziatu parentetikoa, bada, “bestek” dioena (bere buru besteretuak egindako kritika negatiboa) justifikatzeko balio dio: barruan daraman gizontxoaren adierazpenak izan dezake fundamenturik edo oinarriarik gai horretan ikasia baita, nahiz eta hori ere kortesiaz adierazi: “izenez behintzat”.

Gai jakin batean ikasia edo bertan espezializatua izateak (toposa) indartu egingo du berak norentzakoari bidali nahi dion ondorioa: akats larriegia du filmak. Eta ikasia dela begi-bistakoa da; Filologia Klasikoa ikasteak bermatzen du erromatarrei buruz zerbait baino gehiago jakitea. Jakituria eta eskarmentu horrek, bada, ez dio uzten ametsen munduan sartzen: akats larriegia du, nonbait.

Honenbestez, esatariak norentzakoari bidali nahi dion mezua edo ondorioa honako hau da: berak ez duela pelikulan sartzerik lortu, ezta haurtxo bihurtzen

ahaleginduta ere. Gaiarekiko duen ezagutzak (Filologia Klasikoa ikasia izateak erromatarrei buruz asko edo zerbait behintzat jakiteko bermea eskaintzen dio) ez baitio uzten larriegiak diren akats horiek ahaztu eta ametsen munduan sartzen. Beraz, hortik ondoriozta dezakegu filmak ikustea ez duela merezi.

Laburbilduz, enuntziatu parentetikoak esatariak norentzakoari bidali nahi dion iritzi edo ondorio jakina justifikatu egingo du, justifikazio hori biek onartzen duten ezaupide usuan (topos-ean) oinarrituz. Horretarako ahots ugariaren teknikaz baliatu da esataria; hau da, filmaren kontrako argudioa adieraziko digu, baina besteren iritzia bailitzan: bere barneko gizontxoaren edo kontzientziaren enuntziatzaile bihurturik.

Kasu praktiko horrek erakusten digu enuntziatu parentetikoak zenbaitetan ondorioen eta hau justifikatzeko erabilitako argudioen arteko konexioa egiten lagun dezaketela.

Gerta daiteke, ordea, argudiotik ondoriorako urrats hori bermatzen duen toposa estarian edo inplizituan egotea, eta norentzakoak ondorio horiek bere egingo baditu estarian dagoen ezagutza komun hori esplizitatu edo berariaz agerian jarri behar izatea; agian, inplikatzeko duen edo aditzera eman nahi duen ezagutza komun horren jabe ez delako norentzakoak. Horri, berariaz agerian jarritako lotura edo argudio-hobi horri, Fuentesi jarraituz (2002), argudio-oinarria deituko diogu.

Partimos de la idea general de que en toda argumentación funciona ese garante que J. C. Anscombe y O. Ducrot (1994) denominan topos, que, en definitiva, es el que autoriza el paso del Argumento a la Conclusión, y se constituye en soporte del discurso argumentativo. El topos, dado su carácter de conocimiento común, suele estar implícito en todo acto argumentativo. Y cuando aparece explicitado en el discurso puede deberse a que el hablante infiera que su interlocutor no esté en posesión de ese topos concreto, y, por lo tanto, la base argumentativa, distinta para uno y otro, pueda invalidar la relación A-C [argumento-conclusión]. (Fuentes 2002: 46).

Enuntziatu parentetikoei esker zenbaitetan argudio-oinarri hori agerian uzten da. Argumentaziozko teknika honetaz jabetzeko “On the Waterfront” filmaren iruzkin kritikotik adibide bat ekarriko dugu:

— Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik azkenean, alai irtengo dira zinetik, eta sartu baino zintzoago direlakoan gainera, gogoa onen alde baitzeukaten —**badakizue alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat**— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 124).

Enuntziatu parentetikoak, goiko adibide horretan, ondorioa justifikatze-ko argudio-oinarria edo toposa agerian jarriko du: mundu guztiak daki (“badakizue”) gaizkileen aurka eta onen alde egotea zintzotasunaren adierazle izan ohi dela.

Toposa agerian jarri beharrean sentitu da esataria. Esatariak inferitu du “gogoia onen alde edukitzea” ez dela norentzakoarentzat argudio aski indartsua zinetik alai irteteko ondorioarekin bat egiteko. Argudio-ondorio konexio horrek, huts egingo ez badu, zerbaitekin bermatu beharra sentitu du. Norentzako informazio-pragmatiko horren jabe izango ez balitz ere, enuntziatu parentetikoaz baliatuz arau orokor hori berariaz azalduko du.

Areago, argudioaren oinarri den arau orokorra gehiengoak ezagutuko balu bezala aurkezten du; hau da, guztiek jakintzat joko balute bezala eta, horrela jokatzuz, bere arrazoibidean egon litezkeen zalantza edo eztabaidak uxatzea ere lortuko du. Beraz, enuntziatu parentetikoak argudio-oinarriaren zerbitzura agertuko da.

Mitxelenaren goiko adibideen azterketak balio digu esatariaren mezuak norentzakoarentzat sinesgarria izan dadin, baieztapenak ongi justifikatuta egon behar dutelako ideia indartzeko. Eta enuntziatu parentetikoek, goian ikusi dugunez, iritziaren eta argudioen arteko lotura hori gauzatzeko edo bermatzeko eginkizuna izan dezakete, estarian egonik inferitu beharreko toposa edo argudio-oinarria agerian jarritz.

7.2.1.2. Enuntziatu parentetikoak, norabide bereko edo kontrako argudioak emateko bidea

Ondorio jakin bateranzko argudioak norabide berekoak (koorientatuak) ala kontrako norabidekoak (antiorientatuak) izan daitezke. Norabide berekoak direla esaten da ondorio beraren lagungarri direnean; aitzitik, norabide desberdinekoak badira, edo ondorio desberdinei laguntzen badiete, kontrako norabidekoak direla esango dugu.

A. Enuntziatu parentetikoak norabide bereko argudioen indargarri: justifikazio-azalpen

Ondorengo adibidean ikusiko dugu enuntziatu parentetikoak norabide bereko argudioen justifikazio-azalpen gisa:

— Gauza batean zuzen dago, inolaz ere. Zuzentzan ere, lan-banaketa sortu dugu beste gaietan bezala, edo besteetan baino lehen beharbada. Gaizki ustekoa batek atzi, besteak gorde giltzapean, besteak kondena, besteak urka... eta besteak, guk alegia, egunkarietan irakur. Badugu, esaten digu Cayattek, bai gerok ere, zer ikusirik auzi horretan. Ez geroi —**gogorrangoak ikusi izan dira**— gerta dakigukeelako bakarrik. Ez; ez delako aski gainera gizon bati, urkatzaileari, erru guztia egozte eta hura gizartetik baztertzea. (ZIN: 138-139).

Esatariak Cayatteren iritzi-ondorioa arrazoitzeko, norabide bereko bi argudio metatzen ditu, biak ere “badugu denok, bai gerok ere zer ikusirik auzi horretan” baieztapena justifikatuko dutenak:

— “Geroi” gerta dakigukeelako.

— “Ez delako aski gizon bati, urkatzaileari erru guztia egozte eta hura gizartetik baztertzea.

Argudio-indarrari dagokionez, ordea, ez dute biek indar bera; badirudi bigarrenak indar handiagoa duela, lehendabiziko argudioa ez baitu askitzat jotzen. Eta hori hain da horrela enuntziatu parentetikoaren behar du indar gutxiagoakoa den lehen argudio hori justifikatzeko. Hau da, lehenengo argudioak indarra izan dezan (eta ondorioa justifikatzeko balio dezan), enuntziatu parentetikoaren darabil.

Beraz, ondorioaren lagungarri norabide bereko bi argudio paratu ditu eta aldi berean lehendabizikoaren ere argudiatu egin du, enuntziatu parentetikoari esker. Horrela jokatu, esatariak baieztapenari indar handia ematea lortuko du, ez baita baieztapen soila, justifikatua edo egiaztatua baizik. IRITZIA+ARGUDIOA (ENUNTZIATU PARENTETIKOAK indartua)+ indar handiagoko ARGUDIOA egitura izango genuke.

— Ez dago gustora lantegian, bereak eta bost maiz aski —**eta bada zergatik**— esaten dizkiotelako (LIB I: 138).

“Eta bada zergatik” enuntziatu parentetikoaren gustura lantegian ez egotearen arrazoia bera (bereak eta bost esan izana) justifikatzera dator. Beraz, norabide bereko argudioen artean geundeke.

Norabide bereko argudioek argudio-saila osatzen dute eta norabide bereko justifikazio-azalpena ematen duten enuntziatu parentetikoek ere lagun dezakete argudio-sail hori osatzen.

Beti ez dira, ordea, enuntziatu parentetikoak norabide berean agertuko, kontrako norabidean ere egon daitezke:

B. Enuntziatu parentetikoak, kontrako norabidean doan argudioa emateko bidea

— Arrotz idurituko zaio zenbaiti Olabideren hizkera, beste zenbaiti arrotz agertuko zaion bezalaxe Urte, Duvoisin, Uriarte, Larregi eta Lardizabalena: nolana ere, **eta beren artean dituzten berezitasun larriak gorabehera**, bizkiak dirudite azken hoek guztiok Olabideren aldamenean. (LIB I: 112).

“Azken hoek guztiok bizkiak dirudite” iritziaren aldeko argudioa ez litzateke izango enuntziatu parentetikoan agertzen dena; aitzitik, baiezta-pen horri jarritako eragozpena, edo kontrako alderdia litzateke. Kontrako norabidean doan argudioa paratuko du, eta hala bere arrazoibidean indartuagoa aterako da, kontrako argudio eta alderdiak ere kontuan izan eta hausnartu dituelako inpresioa egingo baitigu. Hau, azken batean, kontra-argudioaren teknikaz baliatzea izango litzateke.

— Gregorio de Muxika ez da ia izena besterik —**ospe oneko izena, halarik ere**— neretzat, eta are gutxiago noski ni baino gazteagoentzat. (LIB II: 85).

“Nor bait ia izena besterik ez dela esateak” nolabait “negatiboa” den jarraipen bat aurreuposatzen du; hau da, argumentazioa negatiboa den bide bate-tik eramatea. Halarik ere, enuntziatu parentetikoari esker, esatariak argumen-tazioari norabidea aldaraziko dio, justu negatiboa zen ibilbide edo arrazonamenduari mugak jarri eta alderdi positiboa azpimarratuz.

— Lehen baino hobeto ezagutzen ditut orain haur liburuak, etxe-koak direla eta, eta ipui gutxi ikusi ditut, edozein aldetatik begiratuta ere, haiek bezalakoak. Hain dira garbi—**eta halaz ere ez gexak**—, bizi eta egokiak, bai ipuiak eta bai edergarriak. (LIB I: 97).

Adibide horrek erakusten digunez, *eta* buruan duen enuntziatu parenteti-koak kontrako norabidean doan argudioa bideratzeko darabil. Badirudi “garbi” izate horrek, liburuak “gatz eta piperrik” gabekoa dela inferitzera garamatzala, baina enuntziatu parentetikoak adiera edo interpretazio hori saihestuko du. Azken batean, liburuaren alde positiboa indartuago ateratzen lagunduko du.

Enuntziatu parentetikoek, goiko adibideek erakusten digutenez, arrazoi-bidean aurrera egiten laguntzen dute, batzuetan ondorioen eta argudioen ar-

teko konexioa bermatzeko argudio-oinarria edo topos-a agerian jarriz; bestetan, baieztapen edo ondorioen justifikazio-azalpenak emanez edota arrazoibidearen kontrako norabidean doazen argudioak adieraziz.

Bai ondorio jakin baten lagungarri diren argudio-sailak, bai kontrako norabidean doazenak, esatariaren hasierako intentzio-xedea erdiesteko baliagarri gertatuko dira, nahiz eta argudio guztiek ez duten xedea lortzeko indar bera. Horrek pentsarazten digu esatariaren komunikatzeko helburu-intentzioen baitan argudio-sailek nolabaiteko barneko antolamendua dutela: beren indarraren arabera argudioak indartsuenetik ahulenera edo ahulenetik indartsuenera antolatuta daudela. Argudio-sail bateko argudio-multzo antolatuek argudio-maila osatzen dute.

Argudioen barne-antolamenduaren adierazle, “kontra-argudioaren” teknika aztertuko dugu, enuntziatu parentetikoaren oinarritzko enuntziatuan gurutzatuz erdiesten duena.

7.2.1.3. *Enuntziatu parentetikoak eta kontra-argudioaren teknika*

Enuntziatu parentetikoak izan daitezke norabide bereko argudio-iritzien indargarri (justifikatzaile) eta, bidenabar, kontrako norabidean doan argudioan indartsuago abiatzeko abiapuntu. Izan ere, oinarritzko enuntziatuan baieztatutakoari enuntziatu parentetikoaren bidez justifikazio-azalpena eranstea maiz erabiltzen duen teknika da jarraian argudiatzearen norabidea erabat aldatuko duen lokailuarekin eta argudioarekin kontrako norabidean doan argudioan indartsuago abiatzeko. Teknika hau ezaugarritzeko “kontra-argudioaren teknika” deizioa erabiliko dugu.

Argumentazioaren abiapuntu gisa, esatariak E1 oinarritzko enuntziatuko iritzia E2 parentetikoarekin justifikatuta edo oinarrituta azalduko du, segidan, BAINA aurkaritzako lokailuarekin, kontrako norabidean doan indar handiagoko argudioa erantsiz. Honela laburbilduko dugu: E1 (iritzia+ E2(argudioa))+ BAINA+ E1 (indar handiagoko iritzia).

— Orain bilduak agertzen diren bertsoetan ez dago beharbada¹⁸⁵ poesia gehiegirik —**neurria bera ere ez zuen, dirudienez, txit zuzen erabiltzen beti Imazek**—, *baina* bai garai luze bateko kondaira, eta ez kondaira hotza eta leho-

¹⁸⁵ Modalizatzaile honek ere baieztapena leundu egiten du. Nolabait esan, geroko *baina* horren aitzin heldulekua edo da.

rra, bizia eta umoa baizik, gertakarien kontaktari iritzien beroa eranstean dion herri periodismua. (LIB II: 110).

Hasierako baieztapenak eta baieztapen horren justifikazioak liburuaren iritzi negatibo batera garamatzate, baina aurkaritzako lokailua buruan paraturik, argudio-hariak kontrako norabidea hartuko du, eta azken hauxe da, gainera, esatariak norentzakoari bidali nahi dion tesia: “bertso hauetan poesiarik ez dago, baina bai esatariarentzat garrantzitsuago den kondaira bizi eta beroa. Beraz, liburuak merezi du erostea”.

— Gizonaren bihotzeko ezkutuen berri ere bazekien —**ez zuen lanbide txarra horretarako**—, *baina* Pereda eta Rochel'en gisa, sortzen zituen gizakiek ez zuten gaurko nobeletan ageri diren zenbaitek adina azpil, bihurtune eta zoko ilun. (LIB I: 43).

Txomin Agirrerren *Kresala* iruzkintzen ari da eta Txomin Agirrerri apaiz izateak (ez zuen lanbide txarra horretarako) bihotzeko ezkutuen berri jakitea erraztuko ziola adieraziko digu. Beraz, gizonaren bihotzeko ezkutuen berri jakitea justifikatuko du enuntziatu parentetikoak, baieztapena bera testuinguru jakin batean kokatuz. Jarraian, ordea, “baina” aurkaritzako lokailuarekin abiapuntutzat izan duen argudio-justifikatuaren norabidea irauli egingo du, funtsean indartu nahi duen tesia aditzera emateko: “gizonaren bihotzeko ezkutuen berri bazekien, baina bere nobeletako pertsonaietan ez zuen islatzen jakin”.

Badirudi, argudio-egitura horiekin jokatzuz, esatariak norentzakoari indukzio prozesu bat jarraiarazten diola, datu zehatzetatik abiatuz (argudioz ongi justifikatutako eta testuinguru jakinean kokatutako enuntziatuak indartzen duela) iritzi orokorrera iritsi bitartean (indartu nahi duen tesia). Badirudi norentzakoari laguntzen diola arrazoibidean eta ondorioa inposatu ordez, hasierako datuetatik naturalki eratorriko balitz bezala aurkezten duela. Gainera, kontraposizioaren edo kontra-argudioaren teknikari esker, balizko eragozpen edo objektzioak saihestuz, bere argudioak indar handiagoa izatea lortuko du.

Kontra-argudioaren teknika honekin amaitzeko, badarabil esatariak informazioa aurkezteko beste modu bat ere: argudioetan oinarritu eta modu positibo batean aurkeztu ordez, ezezkotik abiatzea hain zuzen; hau da, aurkako balizko jarrerak saihestu balitu bezala agertzea. Honela, balizko objektzioak edo eragozpenak saihestu eta emaitza hausnarketa sakon baten ondorio bailitzan aurkeztuko du; itxuraz, aukera guztiak kontuan izan eta aukeratua egokia balitz bezala.

— Ez da, labur, Sinclair Lewis'en "Main Street"—**eztena ere**¹⁸⁶ **falta zaio**—, *baina* badu guretzat gisa horretako zerbait. (ZIN: 164).

Esatariak hasieratik bertatik egiten duen ezeztapena enuntziatu parentetikoaren bidez justifikatu, oinarritu edo arrazoitu egingo du. Jarraian arrazoibidea irauli eta norentzakoari bidali nahi dion bere iritzia, ondorioa edo tesia adierazteko.

— Ez dut esango *Egunkari* honen azken zatia baino ederragorik ez dela ondu euskaraz —**belles-lettres direlakoetatik hagitz urruti gabiltza hemen**—, ezta ere gai garaia gorik ez dela ukitu. *Baina*, baldin nere iritzia estalkirik gabe agertu behar badut, ez dut uste inoiz gure hizkuntzan entzun denik horrelako hitz larririk, horren zinezko aitorrrik, horrenbesteko karraxi sarkorrik. (LIB I: 90).

7.2.1.4. *Enuntziatu parentetikoek argudioen indar-mailan duten eragina*

Atal honetan, esatariak bere argudioak (eta ondorioak)¹⁸⁷ zein indar-maila edo gradurekin aurkezten dituen aztertuko dugu eta, gainera, argudio nahiz ondorioei indarra emateko eginkizun horretan enuntziatu parentetikoek badutela zeresanik ikusiko dugu.

— Are gehiago: badirudi polizi gaia ez dela hemen aitzakia polit bat besterik. Hori dela eta, **eta hauxe da axola zaiguna**, kontakizun xotil eta paketsua —ez luze, ez labur, bai bien erdiko— hariltzen digu Izetak Baztango hizkera txukunean. (LIB II: 85).

— Geronen txilborrari begira egon ohi garenok izan dugu aldi batez, liburu honi eskerrak, kanpo-alde zabaletan gere burua hegoairatzeko egokiera eta horretarako, **hori da gehien balio duena**, ez dugu beste hizkuntzatar jo beharrik izan. (LIB II: 103).

Antolamendu honetan mailakatzea inplizituki ager daiteke, edota berariaz hizkuntza-osagaiaren batekin indarturik.

¹⁸⁶ *Ere* lokailuak ere erakusten digu enuntziatu parentetikoak dakarren argudio-justifikazioa aurrekoaren norabide berekoa dela.

¹⁸⁷ Indargarria den elementua zeinahi osagaitan ager daiteke, bai argudioari dagokion atalean eta baita ondorioari dagokionean ere, esatariari bere xedea erdiesteko eragingarriagoa dela iruditzen zaion atalean.

1. Modalizazio mailako osagaiekin indarturik

Modalizazioa edo modalitatea, esateriak duen bere diskurtsoarekiko (edo hobeto, proposiziozko edukiarekiko) jarrera aditzera emateko erabiliko dugu (Fuentes 1996: 13). ‘Modalizazio’ edo ‘modalitate’ kontzeptua edo adigaia funtsean aldatu ez bada ere, modalizazioaren sailkapenak eta sailkatzeko irizpideak autoreen arabera aldatu izan dira.

Gure helburua ez da sailkapen zehatza egitea; esateriak argudioei indarra emateko modalizazio-mailako osagaiek duten eginkizuna aztertzea baizik. Izan ere, argudio-indarraren maila berariaz adierazteko, esateriak maiz modalizazio-mailako elementuetara jotzen du. Oso ohikoa da enuntziatu parentetikoetan *noski*, *jakina*, *mundu guztiak daki* bezalako esamoldeak ikustea, edota enuntziatu parentetikoaren bere osotasunean modalizazio-balioa adierazteko erabiltzea. Holakoetan esateriak adierazi duen proposiziozko edukia giza komunitatearentzat ezaguna balitz bezala aurkezten du, guztien (edo behintzat esatari-norentzakoek) diskurtso-memorian balego bezala.

Guztien ezaupide izate hori, bere bakarrean, argudio-oinarri garrantzitsua da. Horrek berarekin dakar argudio-ondorioen kateatzea egiteko inolako justifikazioen beharrik ez izatea, “mundu guztiak jakitea”-k bermatzen baitu konexio hori. Azken batean, argudio-oinarria arautzen duten axioma edo hastapenak izango lirakeke. Baliabide honekin, argudioen indargarri den baliabide honekin, esatariaren iritzi-ondorioak norentzakoak zalantzan jarri gabe helarazteko bidea edo modua erdiesten du.

Esateriak duen oinarritzko enuntziatuarekiko jarreraren arabera multzokatu ditugu modalizazio-eginkizuna duten enuntziatu parentetiko nabarmenenak.

A. Informazioa berretsi eta guztientzat logikoa, begi-bistakoa dela adierazteko eginkizuna dutenak

1. JAKIN aditzetik eratorritako modalizatzailea (*jakina*), nahiz eginkizun horretara bideratutako enuntziatu parentetikoak: “gauza jakina da, jakin behar da, jakina da, jakina dago”...

— Aspaldi ez duela, kontuak hartu dizkidate —**eta, jakina, ez diot horretarako eskubiderik ukatzen hartu dizkidanari**— euskal idazle bakoitzari liburu batean opa nizkion edo ez nizkion lerroak direla eta. (LIB II: 83).

— Espainiako zineman, **gauza jakina da**, badira bi gazte zerbait egin nahi luketeenak, dirua irabazteaz gainera. (ZIN: 191).

— Egilea, **jakin behar da**, Esquilacheren alde dago: hobeto esan, Esquilache hartu du aitzakia maite dituen gauzak goratzeko. (ZIN: 192)..

— Gregorio Arrue ez da, **jakina dago**, liburu honen egilea. (LIB II: 43).

2. JAKIN aditza jokatuta

— Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik azkenean, alai irtengo dira zinetik, eta sartu baino zintzoago direlakoan gainera, gogoia onen alde baitzeukaten —**badakizue alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat**— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 123-124).

3. JAKIN aditza konjugatuta adberbio funtzioan: “ongi dakigunez, gehienok dakigunez, askok dakigunez, denok dakigunez, guztiok dakigunez...”

— Ez dira bertsolariak, **ongi dakigunez**, hitzetik hortzera ahapaldi zorrotzak asmatzen dituztenak bakarrik. (LIB I: 48).

— Iritzi zuzenekoa da, **guztiok dakigunez**, eta neurri doia darabil nori berea ematen. (LIB I: 126).

— Goikoetxea jaunak, **askok dakigunez**, begi zorrotzez begiratu ohi dio darabilgun —hobeto esan, darabilten— euskal neurkerari. (LIB II: 107).

Aipatu ditugun adibide guzti-guztiak, jakina, ez ditugu parentetikotzat¹⁸⁸ joko, nahiz eta hasiera batean enuntziatu parentetiko izan (“gauza jakina da”, “jakin behar da”, “jakina dago”, “jakina da”, “badakizue”, horren lekuko), modalizatzaile funtzioa duten testu antolatzaileetatik oso hurbil daude (Larringan 1995: 276).

4. NOSKI modalizatzailearekin sortutako enuntziatu parentetikoak

— Léo Joannon’ek lehenbizikoan irakatsi nahi lukeena —**eta beti irakasteko asmotan dabilzanetakoa da, noski**— hauxe da, gutxi gorabehera: ez duela gogortasunak, ezta alderatzeko ere, destenoreko urrikiak eta bigunkeriak adinbat kalte egiten. (ZIN: 179).

— Har dezagun eritzi aditzaren jokaera. Ohiturarik zaharrena —**eta jatorrena, noski**— datiboarekin erabiltzen da. (LIB I: 122).

¹⁸⁸ Ez dira, bada, guk alde zuzenetik zehaztu dugun enuntziatu parentetikoaren mugetan errendituko, baina argigarri iruditzen zaigu adibide horiek testura aldatzea.

Gisa honetako adibideak nahi adina luza daitezke corpusean zehar, baina guztiak argudiozko helburu orotarikoaren zerbitzura daudelakoan gaude: esatariak gehiengoaren iritzi-ustekin bat egin nahi du norentzakoa konbentzitu eta limurtzeko. Horretarako, berez zalantzarria edo behintzat eztabaidagarria izan daitekeen iritzi edo argudioren bat gehiengoarentzat jakina, begi-bistakoa edo ezaguna balitz bezala aurkeztean, zalantzak eta eztabaidak uxatzea lortzen du. Zenbat eta jende gehiagoren babesa izan, orduan eta indar handiagoa izango du bere tesiak eta orduan eta justifikatu behar gutxiago argudio(ar) en eta ondorio(ar)en arteko konexioa. “Guztiak horren jakitun direnez gero, aipatu ere egin beharrik ez legoke, baina hori estarian egon ordez, berariaz aipatu egingo du”. Beraz, argumentazioan aurrera egiteko estrategia erretoriko-pragmatikotzat joko dugu.

B. Iritzi-emaileak edo argudio-indarra leuntzeko eginkizuna dutenak

1. IRITZI / USTE hitzekin sortutakoak

Hitzek berek aditzera ematen dutenez, modalitate adierazkorraren barnean iritzi-emailea edo baloraziozkoa den modalitateari dagozkio.

1.1. IRITZIZ adberbioarekin sortutakoak

— Larramendiren eragina eta kutsua, **ene iritiz**, uste den baino urrutiago heldu da hitz gaietan. (LIB II: 67).

— Zenbait aldetatik bakarrik begiratuko diot hemen, neri eta aldizkari honi —**neri iritzi apalez**—dagokigun aldeetatik. (LIB I: 135).

1.2. USTEZ/ USTE/ USTEAN adberbioekin sortutakoak

— Ez dut halare ukatu nahi badituela, **ene ustez behintzat**, zenbait gogorkeria eta gogorkeriak zelai zabal honetan nabarmenago dira Shakespeareren mal-karretan baino. (LIB I: 42)

— Euskaraz poesi hizkera trebea daukagu, zenbait olerkariri eskerrak: prosa hizkera, berriz, ez dago, **nik uste**, behar lukeen mailan. (LIB I: 85).

Horrelako adibideak ere corpusean nahi adina topa daitezke. Guztiek, ordea, helburu bera dute: baieztapen zorrotzak edo behintzat norentzakoari zorrotzeziak gerta dakizkiokkeenak egin ordez, esatariak bere baieztapen eta iritziak leunduko ditu eta norentzakoarengana helarazi nahi duen iritzia edo ondorioa, bere usteen arabera dela adierazi nahi dio. Horrela, esatariak emandako argudio-ondorioei indarra kenduz, esatariak bere irudia babestea ere lortuko du.

2. Enuntziatio mailako osagaiak

Aurreko osagaiak esateriak informatutako edukiari buruz bere jarrera edo iritzia emanaz informazio-atal batzuei (argudio nahiz ondorio batzuei) indar handiagoa edo txikiagoa emateko balio bazuten, oraingo adibideak bete-betean enuntziatioaren edo esatearen ekintzari dagozkio: “egia esateari”, zuzenago esateko.

1. EGIA+aditza+BA... (baldintzako egituretan)

— Neri, behintzat, **egia aitortu behar badut**, gaitzago zait sarritan oraingo idazki franko barrentzea hamaboskarren mendeko kanta zaharrak baino. (LIB I: 136).

— Maizago irakurriko banitu, hobe, baina ez ditut maiz irakurtzen, **egia zor badizuet**, honen antzeko gaia duten liburuak. (LIB II: 99).

— Esan daiteke, **gehiegizko gezurrik esan gabe**, hor dagoela euskal literaturari, eta literaturari erabat, utzi dion testamentua eta ordenua. (LIB II: 107).

“Egia”, nahiz “egia esan” gramatikalizatuta edo ihartuta daude, baldintzako egitura hauek, berriz, oraindik diskurtso mailakotzat joko genituzke, bere eduki lexikoarekin eta sintaxi mailako askatasunarekin.

2. EGIA izenarekin sortutakoak

— Horrelakorik, **egia**, ez zaigu guri bakarrik gertatzen, gaztelerazko zenbait klasiko ere, gehientsuenak ez badira, gehiago aipatzen baitira irakurri baino. (LIB I: 39).

— Bada, ordea, Barojazaleek maite duten zerbait, gogoetak, hitzak eta esae-rak baino barrenago datzan zerbait (**lurrin arima bezain iheskorra, egia**), eta zerbait hori, dena den ez da beti ageri itzulpenean. (LIB I: 129).

3. EGIA ESAN lokuzioarekin sortutakoak

— Hemen, **egia esan**, herri koxkor batekoak bakarrik ikusten ditugu, Elan-txobekoak, baina besteek ez dute alde handirik izango. (ZIN: 131-132).

— Gizona gizonari dagokion legez kokatzen ikusteak harritzen gaitu, **egia esan**, bestek ez bezala. (ZIN: 139).

Horrelako adibideak nahi adina luza daitezke corpusean zehar. Guztiek esatearen ekintzari, egia esateari egiten diote erreferentzia, nolabait ere sines-

garritasuna lortzeko baliagarri gertatuko zaio. Baina bai *egia* eta baita *egia esan* ere forma ihartutzat, gramatikalizatutzat joko ditugu, enuntziatu parentetiko-tzat baino gehiago.

4. EGIA DA enuntziatu parentetikoa

— Orain, **egia da**, *mintzo zakida* ikusten dut Testamentu zaharrean (Cant. 2, 14): antolatzailearena? Beste leku batean, behar bezala, *erruki zakizkigu* (bizk. *zakiguz*) ageri baita (Tob. 8, 10), *urrikal zakizkigu* Duvoisinenean. (LIB I: 119).

— Mujikak, **egia da**, gogorazten digu aldez aurretik Juan Ramonen hura: “No creo, en ningún caso, en un arte para la mayoría” (LIB II: 141)

Enuntziatioari egiten dio erreferentzia, baina badirudi esatariak bere ikuspuntua berresteko darabilela; norentzakoak izandako balizko erreakzio edo erantzunen baten aurrean esatariak berretsi, baieztatu egiten du esandakoa. Beraz, enuntziatio mailako osagai honek badu modalizatze eginkizuna ere eta balio du argudio edo ondorioen bati indar handiagoa emateko. Beste horrenbeste gertatzen da *benetan* aditzondoarekin ere.

5. BENETAN aditzondo

— Miresgarria da, **benetan**, Jainkoaganako deadar larri hau Iparraldetik etortzea, diotenez, munduko gauzetan hain murgildua dagoen Iparralde hotz horretatik. (ZIN: 198).

— Lastima da, **benetan**, horrako zuzentzaile horrek liburua zuzendu duen bezain erraz mundua ezin zuzendu ahal izatea. (LIB I: 80).

Bai modalizazio-mailako eta bai enuntziatio-mailako osagai horiek argumentazioaren indargarri bezala erabiltzen dira. Hondarrrik hondarrean argudio-indarra adierazten duten osagai horiek, indarraz gain, eskala (mailakatzea) nahiz argudio-nahikotasuna adieraz dezakete.

1. Batzuetan argudioari gradu edo indar handiagoa emango dio: *jakina*, eta *noskirekin* ikusi dugu, esaterako, hauek hiztun komunitate osoaren babesa dakartela, argumentazioaren indargarri.
2. *Egiarekin* osatutako esamoldeek, berriz, egiazaletasuna, zinezkotasuna edo zintzotasuna, txertatuko dio argumentazioari, nahiz eta implizituki jakin zernahi komunikatu behar denean, beti egia esateko intentzioarekin komunikatu behar dela (Griceren hastapena, 1989, 1991).

3. “Nere ustez, nere uste apalez, nere iritiz” bezalako esamoldeekin esatariak bere irudia zaintzeko eta norentzakoaren babesa lortzeko, argudioari indarra gutxituko dio, edo behintzat leundu eta arinduko du. Halaz ere, argudioek bere arrazoibidean aurrera egiteko nahikoa indar eta pisu izaten jarraituko dute: argudio-indar baxuagoa izango dute, baina “nahikoa” argumentaziorako.
4. Hirugarren multzo horri jarraituko diote *behintzat* antolatzailearekin sortutako enuntziatu parentetikoek ere. Horiekin, esatariak baieztapen orotarikoen hesia murriztu eta mugatuko du, balizko kontrako argudioei aurre eginaz. Halarik ere, edo horrexegatik beragatik, argumentazioan indar nahikoa duen argudioa izango da (argudio-nahikotasuna duena). Eta, bidenabar, esatariak bere irudia zaindu eta babestuko du. Alde horretatik biak batean bilduko ditugu. Esaterako, ohikoak dira, “esatariaren iritzia (ene ustez) + *behintzat* lokailuarekin lotuta doazen enuntziatu parentetikoek adibideak:

— Ez dut halere ukatu nahi badituela, **ene ustez behintzat**, zenbait gogorkeria, eta gogorkeriak zelai zabal honetan nabarmenago dira Shakespeareren mal-karretan baino. (LIB I42).

3. BEHINTZAT /BEDEREN / BEHINIK BEHIN antolatzaileekin sortutakoak

Antolatzaile honek [behintzat] berarekin darama, nahitaez, beste entitate bati buruz erreferentzia egitea. Esaten dena aurretiaz esan denari nolabaiteko mugapena edo murriztapena jartzeko erabiltzen da. (Larringan 1995: 135).

Orokorregia izan daitekeen baieztapenari berariaz mugak ezartzen zaizkio. Hala, esatariak zuhurtziaz jokutzen du eta gehiegizko generalizazio horretatik babestu eta zainduko du bere burua. Gauzak hurbilagotik, kontrolpean duen horretatik soilik aurkeztuko ditu.

— Espainian —**zineman behintzat**— “betiko triangeluak” lau alde izaten ditu: senarra, emaztea, senarra ez dena eta apaiza. (ZIN: 133).

Gainerako arloei buruz baieztapena egiten (iritzia ematen) ez da ausartzen, baina bai zinemari buruz, hori baita kontrolpean duena. Gainerako arloetan edo esparruetan gertatzen ote den zalantzan gelditzen da, hipotesi mailan.

Hori hain da horrela, askotan “NI” izenordainari edota “norbere iritzia edo ustea”ri loturik agertzen da; hau da, benetan kontrolpean duen horri loturik:

— Zaitегigan askok—**ni behintzat horietakoa nauzue**—idazle landua, ikasia, ikusten dute euskaltzale sutsuaz gainera. (LIB II: 108).

— Ez dut halare ukatu nahi badituela, **ene ustez behintzat**, zenbait gogorkeria eta gogorkeriak zelai zabal honetan nabarmenago dira Shakespeareren mal-karretan baino. (LIB I: 42)

Alde horretatik, orokorretik zehatzera jauzia egiteko baliabide ere bada, eta “ni”, “orain”, “hemen” ardatzekin ere lotura ertsia du.

— Euzko idazleak, nolabait esateko, hiru sailetan bereizten dira —**azken aldi honetakoak behintzat**— erabili duten hizkuntzaren arabera: baditugu euskal idazleak eta, horiezaz gainera, bi erdaratan egin duten Euskalerriko semeak. (LIB II: 143).

“Orain” ardatzari lotuta egongo litzateke goiko adibidea. Edota “hemen” ardatzari ondorengoan:

— Baldin beste herririk bada —**Gipuzkoan behinik behin**—, ohitura garbiagorik zituenik, jaso beza eskua bertako semeak. (LIB I: 92)

Bestetik, *Edo* juntagailuarekin batera, E1 enuntziatua birformulatzeko ere erabiliko du, baina beti ere bigarren aukera hau, mugatuagoa, murriztuagoa, zehatzagoa dena bere intenzioa adierazteko doituago edo egokiago etsiz:

— Hizkuntza bat ikasteko —**edo ikasten hasteko, behinik behin**— bide eroso eskaintzen duten libururik gehienak motz gelditu ohi dira beren egitekoan, hizkuntzak nekerik eta gogo bizirik gabe ezin ikas daitezkeelako noski. (LIB I: 109).

E2 enuntziatu parentetikoak dakarren edukia ez da, ordea, E1 oinarriko enuntziatuak dakarrenaren errepikatze edo tautologia hutsa. E1 enuntziatu-atal baten enuntziazio mailako zehaztapena edo azalpena egingo du, E1eko baieztapen orokorra murriztuz. Bada, beraz, gaiaren progresio edo garapen bat.

Alde horretatik enuntziatu parentetiko mota hau autoerregulaziorako mekanismo, estrategia bihurtuko da; hondarrik hondarrean, E1 enuntziatuan

egindako baieztapen orokorra, hipotesian soilik geratuko da, eta aukera hipotetiko horietatik guztietatik bat ekarriko du, kontrolpean duena edo komunikazio-ekintza jakinean gauzatzen dena soilik. Horrela, besteren kritiketatik eta kontrako argudioetatik ere babestuko da. Argumentazioaren barnean erreserbari (Larringan 1995: 138), edo nahiago bada, kontra-argudioen teknikari (Fuentes 2002: 35-36) zuzenduko zaio.

— Gure egunotakoa batez ere, maliziz josia baitago hainbeste eta hainbeste irakurgai —**axaletik bederen**— miratu ondoren. (LIB I: 57).

“Nahiz eta axaletik izan”, “axaletik bada ere” bezala formula dezakegu. Bada hor, beraz, kontzesio- edo baldintza-kutsu bat. Baita ondorengoan ere:

— Arrotz idurituko zaio zenbaiti Olabideren hizkera, beste zenbaiti arroz agertuko zaion bezalaxe Urte, Duvoisin, Uriarte, Larregi eta Lardizabalena: nolana nahi ere, **eta beren artean dituzten berezitasun larriak gorabehera**, bizkiak dirudite azken hoek guztiok Olabideren aldamenean. (LIB I: 112).

Antolatzaile horiekin osatutako enuntziatu parentetikoetan ere antzeman daiteke beheraxeago aztertuko dugun polifonia-gertakaria. *Behintzatekin* osatutako enuntziatu parentetikoetan, esatariaren bikoiztea gertatzen da: E1 enuntziatzaileak modu neutroago batean adieraziko du; hau da, orokortasun batean. *Behintzat* daraman enuntziatu parentetikoko enuntziatzaileak, ordea, esatariarekin egingo du bat eta bere jarrera edo ikuspegia adierazteko erabiliko du. Esatari-enuntziatzaile honek, bada, orokortasun horri mugak jarriko dizkio, besteren batek izan lezakeen kontrako argudioei aurre egin eta bere argumentazioa indartsuago eginaz.

Lo Casciok (1998) argumentazioko osagaiak zehazterakoan kalifikatzaileen¹⁸⁹ atalean bildu zituen modalizazio mailako osagaiak; argudio(ar)en nahiz ondorio(ar)en indar-maila edo gradua ñabartu, matizatu egiten baitute. Guk, modalizazio-mailakoak ez ezik, osagai modal-enuntziatiboak ere tartekatu ditugu (*egia esan*, bezalakoak). Horiekin batera, *behintzat* murriztailearekin sortutakoak ere sail berean sartu ditugu, guztiek ere argudio-iritzien indar mailan edo graduan eragiten baitute.

¹⁸⁹ Kalifikatzailea segmenturen bati argudio-ezaugarriren bat txertatzen dion edozein elementu litzateke. (Fuentes 2002: 60).

7.2.1.5. *Enuntziatu parentetikoak, arguio-iturriak adierazteko bidea*

Norentzakoa konbentzitzeko eginkizunean paper garrantzitsua betetzen dute argudio-iturriek. Zenbaitetan, enuntziatuen erantzukizuna besteren gain uzteko jo ohi du esatariak iturrietara, eta beste zenbaitetan, berriz, bere argumentazioak (argudioek, nahiz argudio-oinarriek) indar eta babes handiagoa izan dezaten. Izan ere, prestigiodunen edo entzute handikoen aipuez baliatzean, argudio-iritziak egiazkoagoak, egokiagoak edo onargarriagoak balira bezala agertzen dira norentzakoaren begietarako. (Lo Cascio 1998: 128).

A) Enuntziatuaren erantzukizuna besteri egozteko egitekoa duten iturriak

— “Harrigarria da —**dio, gutxi gorabehera, maiz aipatzen dudana Donostiako kritiko erne eta trebe batek**— zein zuzen dabilen film hau gertatutakoen ondoan, zein zehazkiro biztu duen Douglas Sirk’ ek aldi joana (ZIN: 142).

— Azkenean —**besteren hitzak hartuko ditugu ahoan**—, ikusia zegoenez Ben Trane zintzoak hiltzen du Joseph Erin bihurria. (ZIN: 143).

B) Enuntziatuaren balioa indartu eta egiaztatzea helburu dutenak

— Bestetan ikusi ez dudana Olabidegan dakust: Mari ez ote zeritzak onen ama...? “Amak behar luke, nik uste” —**dio Zaitegi Jaunak Euzko- Gogoa, 1958, 603 or.**—: “ama irart-okerra bide da” (LIB I: 122).

— “Berak eraman du bertsoalaritza” — **dio Aita Iturriak**— “periodiku eta radioetara” (LIB I: 144).

Mitxelenak, liburu eta filmen kritikaz ari delarik, askotan jotzen du obren egileetara, nahiz obra hauen kritikoetara eta, ondorioz, esan dezakegu aipu hauek gaian jakitun direnen aipuak direla. Eta aipuak, hondarrean, esatariak bere diskurtsoan tartekatzen dituen ahotsak dira, esatariarenarengandik bereizten diren ahotsak (edo ikuspegiak). Hitzak hizpidea emanik, jarraian enuntziatu parentetikoak, besteren ahotsak (ikuspegiak) diskurtsoan sartzeko estrategia egokiak ere badirela aztertuko dugu.

7.2.1.6. *Enuntziatu parenteikoak, besteren ahotsak (ikuspegiak) diskurtsoan sartzeko estrategia*

Maiz ez du, izan ere, aipamen bezala ematen erlijio liburuetakoa den esana, edota aipamen bezala ematen badu ere, batek ez daki zeinetakoa den. Beste ba-

tzutan osoro bere hizkeran txertatua, kako eta ezer gabe, agertzen da eta ez da batera erraz halakoa antzematen. Esate baterako, Sacha Guitry zenduaz ari dela honela dio: “Hilaren obra bizirik daukagunez gero, zilegi izan bedi hartaz, hilaz zilegi ez litzatekeena, esatea” (...) Nork asma hor San Agustinen esaera bat erabili duela Mitxelenak gogoan, haren “De mortuis non fit mentio” delako hura ezagutzen ez badu? Besteren ahoz mintzo da hor, beraz, Mitxelena. (Altuna 1988: 29).

Bajtínez geroztik, metodologiari dagokin atalean zehaztu dugun bezala, enuntziatua subjektu edo enuntziatzaile bakarrak igortzen duen ideia alde batera utzi dute hizkuntza-teoriek eta diskurtsoaren ikuspegi elkarrizketatuaren edo “dialogismoaren”¹⁹⁰ aldeko joera nabarmendu; itxuraz bakarrizketa den diskurtsoetan ere antzeman daiteke esatariak enuntziatzaileekin nahiz norentzakoarekin bideratzen duen fikziozko elkarrizketa. Eta guk enuntziatu parentetikoak aztertzeke ezinbestekoa dugu ikuspegi horretan oin hartzea; corpusak adieraziko digun bezala, egitura jakin honek esatariaren bikoizte bat dakarrelako eta besteren ikuspegiak diskurtsoan txertatzeko ez ezik norentzakoarekin elkarrizketa bideratzeko estrategia bihurtzen delako.

Esatariak beregana dezake, bada, ikuspegi bat edo bestea, baina zenbaitean bereganatu duen ikuspuntu horretatik urrundu eta enuntziatzaile hark enuntziatutakoa iruzkindu egingo du. Horrela “autokritika” egiteko aukera izango du; bere burua iruzkindu eta kritikatzeko aukera, norentzakoaren atentzioa erakartzeko. Eta urruntze-efektu hori erdiesteko, adibideetan ikus dezakegunez, enuntziatu parentetikoak bitarteko aproposak¹⁹¹ gertatuko zaizkio. Horrelakoetan, betetzen da guztiz Ducrot eta Bajtin autoreek polifoniaz¹⁹² diotena: polifonia ez da bakarrik aniztasuna edo dialogismoa, baizik eta ikuspuntuen arteko bestelakotasun edo kontrajartzea ere bada.

Esatariak bere diskurtsoan bertan besteren ikuspegiak adieraz ditzake, bai berariaz zehaztuz (Authierrek (1982) ageriko edo bistako heterogeneita-

¹⁹⁰ Ozaetak (2010) eta Garrok (2007) bere tesietan termino hau hobetsi dutenez, guk ere bateratze aldera hala egingo dugu.

¹⁹¹ Hauxe baita, hain zuzen, enuntziatu parentetiko ugariren egitekoa, esataria bere diskurtsotik aldentu, nahiz besteren ikuspuntua tartekatzea, alegia. Alderdi horretatik esan dezakegu, izan ere, enuntziatu parentetikoek, azken batean, tartekatua izan den enuntziatuarekin erkatuz, enuntziatzaile nahiz modalitate aldaketa dakartela.

¹⁹² Ozaetak (2010:180) dimentsio polifonikoarekin lotuta berbaldi *autofonikoak* (esatariak bere hitzak edo berbaldiak —aldez aurretik esanak edo ez— ekartzen dituenen), *diafonikoak* (ekarritako enuntziatua aurrez aurre dagoen solaskidearena denean) eta *polifonikoak* berreitzen ditu.

tea¹⁹³ deritza) edo esplizituki zehaztu gabe (heterogeneitate osagarria edo “izatezkoa”). Helburua, horiekin bat egin edota horiengandik urrunduz bere argudio-haria indartzea litzateke.

Enuntziatu parentetikoei esker, batzuetan, esataria bikoiztu, desdoblatu edo bitan banatuko da. Batetik, beste ahots batzuen enuntziatzaile izango da; hau da, besteren ikuspegiak ekarriko ditu diskurtsora, nahiz eta hor aditzera ematen den informazio edo edukiaren arduradun ez izan. Enuntziazio-ekin-tzaren arduradun izango da soilik. Holakoetan E1 enuntziatzailea deituko diogu eta honek ez du beti esatariak berak duen iritzi-usteekin zertan bat egin.

Bestetik, esataria bere ikuspuntuaren arduradun eta enuntziatzaile bihurtuko da (E2 enuntziatzaile) eta horretarako enuntziatu parentetikoak hautatu-ko ditu. Egitura horietan oso nabarmenak izango dira esatariaren beraren lorratzak, bere markak.

Bikoizketa honi esker, adibideek erakutsiko digutenez, zerbaiti buruzko ikuspegi ezberdinak oso modu zuzenean adierazteko aukera emango dio. Norentzakoaren arreta erakarriko du, honek deskodetzeko ariketa konple-xuagoa egin beharko baitu. Gutxienez, bi interpretazio-hari irekiko dira, bi enuntziatio ezberdin baitira. Izate erreal baten bi ahots dira: bata, E1 enuntziatzailearen itxura hartzen duena, testua sortu duen unekoa, eta bestea E2 enuntziatzailearekin bat egiten duena, geroago, bigarren momentu batean egiten duen zuzeneko iruzkina: benetako elkarrizketa baten aurrean bageun-de bezala “ni” batek “zu” bati zuzentzen dion adierazpena. Ikus dezagun adibideez baliatuz:

— Behingoz bederen, zinemak, ixpilu (**zeren ixpilu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Larroriseri eskerrak. (ZIN: 170).

— Bizkaiko hitza omen da durdua “dificultad” eta Mogelek (**baina zein Mogelek eta non?**) darabilena. (LIB I: 114).

— Ulysseri —**zergatik ordea?**— halako Luzifer-airtxo bat erantsi diote, edo Prometheu-airrea, Greziatik aldegin nahi ez badugu. (ZIN: 147).

Goian esandakoa garbi ageri da adibide horietan; izan ere, esataria bera izango da E1 enuntziatuan esandakoa zuzenean zalantzan jarri eta nolabait ere

¹⁹³ Garrok (2007) “hétérogénéité montrée” itzultzeko “bistakoa” darabil, eta “constitutive” itzultzeko “izatezkoa”.

kritikatuko duena. Esatariak, bada, enuntziatu parentetikoan agertzen den enuntziatzailearekin egingo du bat, baina ez E1 eko enuntziatzailearekin.

Beste batzuetan, ordea, kritika kutsua are nabarmenagoa izango da, eta esatariak, zuzenean enuntziatzailea astintzeko erabiliko ditu enuntziatu parentikoei esker egindako iruzkinak:

— Zer arraiotarako behar du euskaldun berriak jakin nola esaten diren “apogeo” eta “perigeo” (**Nola esaten diren?**). Bada ordu gure egitekoari lot gakizkion (euskara irakastea bada, ahalik ongien eta errazen irakasteari), hodeietatik apur batez jetxiaz. (LIB II: 49).

— “Troar’ek txumustuan erasartu zuten zaldia...ta danak erri-barrura sarturik, egundoko lepoketa (itoketa) egin zuten” (**Era-sartu? Ez ote dugu euskaldun guztiok “sar-erazi” esaten? Eta noiz ezkerro ito dezake inor burni edo tupiki zorrotzak?**). (LIB I: 69)

Beti ez zaio, ordea, enuntziatzaileei zuzenduko. Beste batzuetan, badirudi esatariak galderak norentzakoari zuzentzen dizkiola (diafonia), edo behintzat, honekin bideratu nahi duela elkarrizketa. Eta horrek diskurtsoari dinamismoa emateaz gain, baieztapenak eztabaidaезinak edo erabat irmoak ez direlako sententzia ematen du, nolabait norentzakoarekin (norentzakoaren usteekin) banatu nahiko balitu bezala.

— “Hemen, egia esan, bideak zabalik zeuden, baina, euskararen truk beren ametsak eman nahi dizkiguten gramatikalarien axolagabekeria batetik eta idazleen lasaikeria bestetik (**ba ote dago nork bere gogara, antzora, eta moldera egitea baino errazgorik?**), aspaldi josi zitzaigun otez eta elorritz. (LIB I: 128-129).

— Aita Villasante ezagutzen duenak—**eta nork ez du ezagutzen izenez behintzat gure artean?**— badaki nola egiten dion beti lanari, sustraiz eta funtsez, bil eta azter ditzakeenak oro bildu eta aztertu ondoren, edozein sailetan. (LIB II: 60-61).

Adibideek erakusten digute esataria diskurtsoan bertan bikoiztu edo bitan banatu dela, izate beraren bi ikuspegi, bi ahots bailiran. Diskurtsoan bertan egon daitezkeen bestelako iruzkinekin erkatuz, badute adibide horiek berezitasunik: esatariak iruzkinak zuzen-zuzenean egiten ditu, E1 enuntziatuaren linealtasuna hautsiz eta une horretan bertan tartekatuz. Zuzeneko kritika, zuzeneko iruzkina, norentzakoari arreta sorrarazteko modukoa da honi zuzenduko balitzaio bezala adierazten baititu, eta horrela, berarekin zuzenean izandako elkarrizketa bat imitatzen du.

Aipatu dugu, gainera, bi enuntziatio diren neurrian bi enuntziatio-lerro edo bi interpretazio-hari irekitzen direla. Ikus dezagun adibide hauekin:

— Ipuiak badu miztoa, eta suge-miztoa gainera. Nabari zaio ez dela gaia zenbaiten (**askoren edo gutxi batzuen?**) gogoko izango eta hala ere, edo horrexegatik beragatik, batere beldur eta kupidarik gabe azaldu nahi luke. Badirudi eginahalean minberatu beharrean dabilela minbera daitezkeenak. Ezin esan, bada, eskua gorde duenik: gehiegi agertu du, aukeran. (ZIN: 145).

Adibide honetan bi enuntziatio-lerro bereiziko ditugu, esatariaren bikoizketaren ondorioz:

- E1 enuntziatzailea: esatariak enuntziatzaile honen ikuspegitik kontatzen duenean, kontaketa neutroagoa, orokorragoa edo zehaztugabeagoa egiten du. Esataria, soil-soilik, ikuspegi horren enuntziatzaile izango da.
- E2 enuntziatzailea edo enuntziatu parentetikoan agertzen dena: enuntziatzaile honek darabilen ikuspegiak esatariarekin bat egingo du; edo, hobeto esan, esatariarena berarena da. Hala, aurretik emandako informazioa bigarren une batean iruzkindu egingo du (honek ere miztoa aterako dio). Azken batean, egitura honetatik inferi dezakegu E1 enuntziatzaileak zerabilen “zenbait” zehaztugabe hori “gutxi batzuek” osatzen dutela (gutxi batzuen aldeko apustua egingo du) eta gutxi horiek ziurrenik beharxeago aipatzen dituen “minbera daitezkeen” haiek soilik direla.

Galdera erretoriko bezala planteatuko du zalantza hori airean utziz eta sujerentzien munduari atea irekiz. Aldi berean, diskurtsua dinamismo batez ziprztinduko du, norentzakorekin izan dezakeen fikziozko elkarriketa imitatuz.

— Eta, hau da beltzeta eta gogorrena, gertakari berbera bi aldetara entzuten baldin badugu —gaurko neska-mutilek irakurtzen dituzten nobeletan edo antzinako poema epikoetan bezala edertua eta goratua, edo oraingo eta lehengo zenbait idazlek ohi duten bezain belztua eta itxuratxartua—, alderik politena ez dela beti, ezta maizenik ere, egiazkoena izaten. Japonen eta hemen gizona —**eta emakumea**— izukaitz baino bildurriago, prestu baino berekoiago, bihotz-zabal baino zitalago dela, alegia” (ZIN: 130).

“Eta emakumea” enuntziatua perpausaren ikuspuntutik aztertu izan bage-nu, bi izen sintagmen arteko koordinazio kopulatiboa (emendiozkoa) ikusiko

genuke: “gizona” eta “emakumea” bi sintagmak maila berean leudeke. Garbi dago, ordea, esatariak esanahi edo interpretazio hori erdietsi nahi izan balu, ez zukeela parentetiko bezala adieraziko.

Eta lokailuak, beraz, aurreko sintagmak elkartzeko edo lotzeko baino gehiago balio du enfatizatzeko; sarrera egiten dion enuntziatua indartzeko balio du. Alde horretatik pentsatu beharko genuke esatariak tartekatu duen informazio hori arras garrantzitsua dela; izan ere, leku jakin horretan egote hutsagatik (parentesi moduan) indartua edo fokalizatua dagoen informazio hori berrindartua agertzen da *eta* lokailuarekin.

Entonazioari dagokionez ere, bada alderik kopulatibo soila irakurri, edo kasu honetan bezala, enuntziatu parentetiko bezala irakurri. Badirudi, bigarren une batean berregituratu duela; hasierako plangintzan egon gabe, unean bertan gogoratu izan balu bezala.

Interpretazioaren aldetik, izate beraren bi ahots direnez gero, esatariaren bikoizketa honek bi interpretazio-lerro irekitzen ditu:

- Batean, interpretazio “inozentea” edo “sexismoaren” arrastorik gabekoa; “gizona” dionean (bai onerako eta bai txarrerako), gizona eta emakumea barne hartzen dituen adigai orotariko bezala hartuz (E1 enuntziatzailea).
- Bigarren interpretazio-hariak, ordea, “emakumea” adigaia berariaz gehitzen dio; hots, badaezpada “gizon” adigai horretan “emakumeak” ere sartzen direla adierazi nahi du. Horrek, egungo irakurleari behintzat, “matxismo”, “feminismo” kontzeptuak iradokitzen dizkigu (edo hizkuntzaren erabilera sexista). Bigarren interpretazio-lerro hau bada, askoz ere zorrotzagoa, kritikoagoa da.

Honelako adibideek erakusten digute esatariaren lorratzak hor bertan agertzen direla, zuzenean norentzakoari egindako iruzkinak dira, eta komunikazio-ekintza erreal bat imitatzen dute.

- Baina kantari eta dantzari —**eta zahatoari eragiten**— ari direino ez dira, dirudienez, gehiago oroitzen ez Itsasoaz ez etxe-gaineko hipotekaz. (ZIN: 132-133).

Lehendik ere indartua eta fokalizatua zegoen enuntziatua (parentetikotasunak eraginda), baina *eta* lokailuari esker areagotu egingo da nabarmentze hori. Hemen ere bi interpretazio-lerro bereiz ditzakegu:

Bata xaloagoa, “inozenteagoa”: dantzari eta kantari aritzea ongi ikusita dago gizartean; beraz, ez litzateke kritikarik egongo. Aldiz, bada beste interpretazio bat ere, zorrotzagoa, kritikoagoa, ironikoagoa¹⁹⁴ dena: “zahatoari eragiten ari direino ez dira gainerako arazoez oroitzen¹⁹⁵”.

Azkenengo interpretazioari atea enuntziatu parentetikoak irekiko dizkio. Azken batean, esatari beraren azpian bi enuntziatzaile ditugu, bat xamurragoa, inozenteagoa, besteren ahotsaren enuntziatzaile soil dena; hau da besteren ikuspegia ekartzera lerratuko dena. Eta bestea, zorrotzagoa, ironikoagoa, kritikoagoa, filmaren alderdi negatiboak agerian utziz norentzako bideratzen saiatuko dena. Hondarrik hondarrean, enuntziatu parentetikoari esker, kontaketa iruzkindu, epaitu egingo du besteren ikuspegia alde batera utzi eta bere hatza uzten duen esatari-enuntziatzaileak.

Diskurtsoaren linealtasun hori hautsi ez balu, irakurleak ez luke zertzelada horretan erreparatuko, eta, azken batean, zertzelada hori esatariarentzat garrantzizkoa da, bere argudio-prozesu horretan filma parodiatzeko helburuan laguntzen baitu.

— Gogoz —**eta batzuetan parre-algaraz**— irakurtzen dira ipui guztiak, buru batetik bestera. Zenbaitzu ezagunak dira Plaentxia-Eibarretatik kanpora ere. (LIB I: 91).

Adibide honetan ere ikus daiteke esatariak egitura parentetikoa erabiliz indarra, enfasia eman nahi diola ipuinen alderdi dibertigarriari. Ez dira soilik gogoz irakurtzen, gogoz irakurtzeaz gain barre eraginarazteko ere gai dira. “Neutroagoa” den interpretazio-lerroari (E1), markatuagoa, bideratuagoa dena eransten dio (E2) esatari eta enuntziatzaileak. Badu, bada, argumentazioan eraginik. Izan ere, esatariak ez ditu ikuspegi edo ahots ezberdinak ohar-kabea, inolako helbururik gabe tartekatzen; diskurtsoa berak nahi duen bitetik eramateko helburuarekin baizik. Oraingo honetan, buruan duen norentzakoak liburu edo ipuin hauek irakurtzera lerratu nahi du. Horretarako, ahots ezberdinen artean berea nabarmentzen du, modu markatuago batez bere ikuspegia tartekatuz.

¹⁹⁴ Berariazko atal bat eskainiko diogu ironiaren azterketari (§ 7.6), uste baitugu enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironikoaren ispilu ere badirela.

¹⁹⁵ Adibide horretan, *dantzatzeari* eta *kantatzeari* “zahatoari eragitea” gehitzean, hiru ekintzak berdindu egiten ditu: hirurak *ahantzgarriak* edo dira. *Eta* bidezko parentetikoa tartekatzek gaiztatzen du berdintze hori, bestela *kantatzeak* eta *dantzatzeak* ez zuketean horrelako konnotaziorik zertan izan.

Honenbestez, polifonia gertakaria ere pertsuasioa erdiesteko xedeari loturik ikusiko genuke. Esatariak bere argumentazioan aurrera egiteko ezinbestekoa gertatzen zaio bere ideiek norentzakoaren babesa izatea, eta horretarako norentzakoarekin elkarrizketa bidez “kooperatu” edo auzolanean aritu behar du, nahiz eta elkarrizketa hori imitatua edo fikziozkoa izan.

Enunziatu parentetikoek dakarten informazioa, bada, ez dirudi ezinbestekoa denik, baina, hala ere, esatariak testuan bertan esandakoak baino askozaz ere gehiago iradokitzen duela iruditzen zaigu. Izan ere, enunziatu parentetikoek estrategia honi esker, esatariak hainbat ikuspegi adierazteko aukera du; hainbat sentsazio eta iritzi aipatzeko aukera ematen dio, eta ziurrenik ideia bera garatzea baino eragingarriagoa, iradokitzaileagoa eta aberatsagoa gertatuko zaio (Dafouz Milne 2000). Norentzakoak, azken batean, enunziatu zehatz horrek (edo esatariak bidaltzen dizkion keinu horiek) eraginda informazio pragmatikoaren errota etengabe martxan jarri beharra izango du. Hainbat informazioren asoziazio edo lotura egingo du; ziurrenik, esatariak berak buruan zerabiltzanak baino gehiago. Enunziatu parentetikoek, bada, testuak adierazten duenaz gaindi, iradokitzeke aukera eta bidea irekitzen dute.

7.2.1.7. Enunziatu parentetikoak, oinarrizko enunziatua birformulatzeke estrategia

Existen en la lengua las suficientes referencias a la enunciación como para comprender que los locutores hagan siempre alusión en el discurso al hecho mismo de su habla, que se muestren, que se exhiban hablando y que encadenen sus enunciados no solamente en relación con las informaciones que éstos vehiculan sino en relación con los acontecimientos en que esos enunciados existen. (Ducrot 1986: 147).

Aipu honetatik ondoriozta dezakegunez, hizkuntzan egon badaude enunziazioaren beraren, hau da, diskurtsoa sortzeko egitatearen beraren adierazpenak edo seinaleak. Enunziazioaren errainua edo hatza modu askotara ager daiteke. Guk, atal honetan, enunziatu parentetikoak enunziazio-ekintzaren isla diren neurrian aztertuko ditugu. Izan ere, ohartuko gara enunziatu parentetikoek diskurtsoan duten eginkizun nagusia formulazioa zehaztea, ñabartzea, argitzea, azaltzea, zuzentzea, laburbiltzea, etab. dela; hau da, esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean ahalik eta zirrikitu-osinik txikiena egon dadin enunziazioa bera birformulatzea.

Birformulazioak, bada, helburu komunikatibo horren baitan aztertuko ditugu, eta ohartuko gara, hondarrean, komunikazioa bermatzeko helburua

dutela; hau da, esatariak dituen intentzio-asmoak erdiesteko baliabide edo mekanismoak direla, eta, ondorioz, argumentazioaren makulu ere bai. Argudioei, ondorioei, iritziei egindako zehaztapen eta ñabardurak dira, batzuetan argudioa bera indartzeko, enfatizatzeko baliabide izango direnak. (ikus, argudio-indarraren atalean bildu ditugula enuntziazio-mailako osagaiak). Bestetan, formulaziori enuntziazio-ikuspegi berri bat txertatuko diote, argudioaren norabidea ñabartuz edota aldatuz (parafrastikoak ez diren birformulazioak kasu).

Birformulazioa, hitz, enuntziatu¹⁹⁶ edo testu-zati batek duen zentzua interpretatzeko, argitzeko, azaltzeko, zehazteko edo zuzentzeko, enuntziatuen artean gertatzen den enuntziazio mailako estrategia da. Esatariak, enuntziazioaren arduradunak, lehen formulazioari bigarren bat gehitzen dio, ustez bere intentzio-asmoei hobeto egokitzen zaiona, eta, ondorioz, markatuagoa izango dena, enuntziazio-ikuspegiaren aldaketa baitakar. Izan ere, birformulazioetan mugimendu bikoitza gertatzen da: lehendabizikoan, “hain egokia ez den” ikuspegia formulatuko digu, eta bigarren baten beharra izango du “egokiago” bat agertzeko. Egokiagoa diogu, azken batean, esatariaren intentzio-xedeei nahiz norentzakoaren interpretazio-baldintzei, ustez, hobeto doituko zaiolako.

Un caso específico dentro de la enunciación es la reformulación. Las intervenciones reformulativas son manifestaciones del hablante que precisa, aclara o corrige su enunciación para que se adapte a su intención comunicativa y la reciba el oyente. Muestran el control del hablante sobre su propio discurso. Por tanto, si algo se vuelve a formular, la atención recae sobre ello. Se dice algo en dos momentos comunicativos: uno insatisfactorio para el hablante, y otro que, aparentemente, se muestra más adaptado a lo que quiere decir. (Fuentes 2002: 239).

Beraz, birformulazioarekin “atetik aurrerako” mugimendu bat antzemango dugu (erretroaktiboa). Helburua, Rouletek (1987) aipatzen duen “complétude interactive” bermatzea litzateke; hau da, esatariaren jarduna ez dadila desplazatua, eta koherentziarik eta argitasunik gabea izan. Horretarako, metadiskurtsoko iruzkinak tartekatuko ditu: ilokuziozko funtzioa zehaztu edota, hurrengo ataletan ikusiko dugun bezala, komunikazioa testuinguratu eta norentzakoaren arreta bereganatzeko.

¹⁹⁶ Fuentesen (1993) ikuspegira lerratuko gara birformulazioak bi mugimendu enuntziatiboren arteko parekatzea dakarrela adieraziz; hau da, bi enuntziaturen arteko mugimendua litzateke. Ez baitira soilik gramatikazko bi elementuren artekoa, bi enuntziaturen arteko baliokidetzazkoak, nahiz eta enuntziatu horiek perpausetz, sintagma soilaz nahiz lexia batez osaturik egon.

Diskurtso mailako mekanismo honen erantzukizun zuzena esatariak izango du; birformulazioak, azken batean, esatariak testua eraikitzeko duen gaitasunaren adierazle izango baitira. Izan ere, abiaburuko formulazioa, bigarren formulazioaren (birformulatu dena) menpe geldituko da, edo, behintzat, bigarrenak dakarren ikuspegia da esatariak benetan aditzera eman nahi duena. Enuntziatioaren ikuspegi aldaketak, Larringanek adieraziko digunez (Larringan 1995: 245), ez du argumentazioaren norabidea aldatuko, baina, gure ustez, enuntziatu parentetiko bezala tartekatzen dituen birformulazio batzuen helburua (ez, agian, guztiena) horixe da, argumentazioaren norabidea nabartu, zehaztu eta abiaburuko formulaziotik erabat aldentzea:

— Euskara egiten —**edo egin ustean desegiten**— hasi baino hobe genuke euskaldunok euskara ongi ikasten hasi. (LIB I: 69).

— Sail horretan, zuzen edo oker, buruzagitza emana —**ala hartua**— dauka, bere “Pascual Duarte” dela bide, batez ere. (LIB I: 51).

— Negarrez gaude beti, euskal irakurgai gutxi ditugula eta, eta ditugun eder-
rrak ere ezin ditugu, **edo ez ditugu nahi**, irakurri. (LIB I: 71).

Horietan guztietan ikus daiteke abiaburuko formulaziorarekin edo birformulazioarekin aditzera eman nahi dena justu kontrakoa dela eta bi enuntziatio-lerro bereizi beharko genituzkeela (polifonia). Batetik abiaburuko formulazioak dakarren enuntziatio-ikuspegia, eta bestetik, birformulazioak dakarrena; hau da, abiaburuko formulazio horretatik beste muturrera alden-
duko den esatariarena. Besterik baita esatea “ditugun irakurgai ederrak ezin ditugu irakurri” edo “ez ditugu irakurri nahi”, edo “euskara” egitea, edo “egin ustez desegitea”. Oso besterik, gainera. Bigarren formulazioak, bada, enuntziatioaren ikuspegi aldaketa dakar, eta horrek argumentazioa ere bideratu egingo du; bigarren enuntziatio horren menpe egongo baita lehena.

Halaz ere, egia da birformulazio batzuek ez dutela argudioaren norabidean aldaketarik ekarriko. Esaterako:

— Horregatik edo, antzetzokirako utzi ditu pailasokeriak —**txarlotkeriak**—, berebizikoak badira ere. (ZIN: 136).

— Egonaldi hori, laburtxoa izanagatik, aski eta gehiegi izan du “llaneroen” —**hango zabaldietako gizon-emakumeen**— hizkera ikasi eta barra-barra egiteko. (LIB I: 51).

Adibide horietan garbi ikusten da bi formulazioen artean ez dagoela, nolabait esan, “mendekotasun-harremanik”; bi formulazioak baliokideak direla;

nahiz eta jakin baliokidetzat hori ez dagoela alde zuretik emana (sinonimian gertatzen dena); aitzitik, esatariaren baitakoa dela, testu-sekuentzia jakin horren baitakoa, hain zuzen.

Honenbestez, bi birformulazio tipo behintzat bereizi behar ditugu. Eta bi tipo nagusi dira hizkuntzalaritza enuntziatibo-pragmatikoaren ildotik lan egin dutenek bereizten dituztenak (Roulet 1987), Rossari (1990), Fuentes (1993), eta euskal eremuaren baitan (Larringan 1995): parafrastikoak eta ez-parafrastikoak. Sail nagusi horien barneko sailkapena, ordea, irizpideen arabera, autore batetik bestera aldatu egingo da.

Larringanek (1995: 246) parafrastikoak honela definitzen ditu:

Aski zaigu parafrasia nolabaiteko erlazio semantikoari (sinonimiazkoari, identitatezkoari, baliokidetzazkoari) deitzen zaiola jakitea. Erlazio semantiko horrek, bestalde, partikula batez markatua edo aktualdua behar du egon, hots, metalinguistikoki seinalatua. (Larringan 1995: 246).

Eta bien arteko aldea honela formulatzen du:

Parafrastikoen eta ez-parafrastikoen arteko desberdintasuna, “para” / “ez-para” aurrikiek adierazten dutenez, hierarkiazkoa da, maila aldatzen baita. Birformulazio bat adierazten bada ere, “X” eta “Y”-k zein bere aldetik egiten dute. (Larringan 1995: 248).

Zehatz dezagun, bada. “Parafrastikoa” den birformulazioan badirudi baliokidetzazko harremana dagoela, eta ez dagoela mendekotasun harremanik. Eta parafrastikoa ez den birformulazioan, “subordinazio-harremana” legoke: bigarren formulazioak lehena menperatu eta enuntziatio-ikuspegiaren aldaketa ekarriko du, eta funtsean horixe izango da esatariak berariaz komunikatu nahi duena, edota, bere hasierako intentzioei, nahiz norentzakoaren interpretazio-baldintzei hobeto egokitzen zaiona.

Birformulazioaren sailkapenak hautatutako irizpideen arabera ugariak badira ere, guk Mitxelenaren corpuseko adibideetan oinarrituz honako sailkapena egingo dugu:

A) PARAFRASTIKOAK: Parafrastikoen saila, oro har, abiaburuko enuntziatua argitzea edo azaltzea helburu duten enuntziatuek osatzen dute. Hierarkizazioari dagokionez, bi enuntziatuak maila berean daude, eta ez dute enuntziatioaren ikuspegiaren alderik. Hauen barnean honako hauek sartuko ditugu:

1. Azalpena argitzea eta azaltzea helburu duten enuntziatu parentetiko birformulatzailerak: *hau da, alegia...* antolatzaileak eraman ohi dituzte.
2. Termino zehatzagoa hautatzeko eginkizuna dutenak.
3. Enuntziazioa bera zuzentzeko eginkizuna dutenak.

B) PARAFRASTIKOAK EZ DIRENAK: Ez da progresiorik gabeko identitatezko harremana gertatuko. Bi formulazioen arteko harremana mendekotasunezkoa da, eta bigarren formulazioa da hobetsia, honek dakarren ikuspegi-aldaketa. Enuntziazioaren ikuspegi-aldaketa oso da nabarmena, bigarren formulazioan lehenari buruz esatariak duen iritzia, jarrera, ikuspegia berariaz adieraztetik, lehenengo formulazioa baliogabetzera ere iristeraino. Mitxelena honela lortzen du:

1. Modalizatuz: birformulatzekoan, esatariak lehen formulazioari buruz duen iritzia edo jarrera ere berariaz adieraziz.
2. Berraztertuz: Aurrez esandakoa berriz hartu eta, zalantza bezala bada ere, hausnarketa edo azterketa hori agertuz.
3. Trinkotuz lor daiteke: lehen formulazioan agertzen dena sintetizatuz.
 - a. Etiketatzuz: Sail osoa estaliko duen hitza edo terminoa erabiliz. (Igo-nek Zabalak (1996: 128) aipatzen duen finkapenezko-harremana).
 - b. Ondorioztatuz: lehen formulazioaren ondorioa aterako du.
 - c. Laburbilduz: lehen formulazioan esandakoa sintetizatuz: *laburbilduz, labor esanda, hitz gutxitan*¹⁹⁷
4. Mugak zabalduz (analitikoak): orotarikoagoa den lehen formulazioa konkretatuz, eta horretarako:
 - a. Adibideak emanaz: ez dute sail osoa estaliko, sail hori azaltzeko adibideak emango ditu. Sail hau, ordea, luza liteke. (Larringanek (1995) adibidegileak deituko ditu)
 - b. Nabarmenak diren haiek aipatuz. Hauek ere ez dute sail osoa estaliko. Larringanek (1995) harreman-mota hau burutuko duten antolatzaileei nabarmentzaileak deritze.

¹⁹⁷ Antolatzaile hauek Larringanek (1995) birformulazio parafrastikoaren barnean sartu ditu. Gure ustez, laburbiltzean esatariak ez du identitatezko harremana gauzatzen; hausnartu, aztertu eta berriz pentsatzea dakar. Rossarik (1990) eta Fuentesek (1993) ere ez parafrastikoaren artean sartzen dituzte.

- c. Zehaztuz (enumeratuz): lehen formulazio orokor hori zertaz ari den zehatz adieraziz (zehaztua xehekatuagoa eginez).

Sailkapen honetan ikus daitekeenez, Larringanek (1995) eta Igone Zaballak (1996) bereizten dituzten nabarmentzea, adibidez jostea, nahiz finkapena, birformulazioaren mekanismo orokor horren barnean sartu ditugu. Azken batean, abiaburuko formulazioa birformulatzeko balio baitute.

7.2.1.7.1. *Sailkapena corpuseko adibideez hornituta*

A) PARAFRASTIKOAK

1. ARGITU ETA AZALTZEKO EGINKIZUNA

1.1. ALEGIA antolatzailearekin lagunduta

— Azkenean, etxean berriz —**Londresen alegia**—, zertxobait aldaturik ikusten dugu David Niven'en eskuetan dagoen Phileas Fogg-en garaita eta eroriko. (ZIN: 182).

1.2. HOTS antolatzailearekin lagunduta

— “Hark bereak hari berari” daramate buruan —edo antzeko zerbait: liburua, damurik ez daukat eskuartean—, eta lehenbiziko “hura bera” aurreko bertsoen egilea da —**hots, Claveria**— eta bigarrena, bertso haiek eskeini zizkiguna, hau da Etxeberri. (LIB II: 66).

2. TERMINO ZEHATZAGOA HAUTATZEKO EGINKIZUNA

2.1. NOLABAIT ESATEKO antolatzailearekin lagunduta

— Nik, aukeran, berriegiak aurkitzen ditut, “**garbiegiak**” **nolabait esateko**, erabateko aitzakietan sartu behar baldin badut. (LIB II: 106).

Esatariak termino zehatzagoa edo, behintzat, bere intentzio-asmoei zehatzago egokituko zaiona paratzeko birformulatuko du E1 enuntziatua. Garbi ikus daiteke ez garela sinonimiazko harremanaz ari, *berriegi* eta *garbiegi* terminoak sinonimo ez direla ikusi besterik ez dugu. Testuinguru jakin horretan esatarien intentzioei egokituagoa den terminoa baizik. Eta, beraz, alde horretatik baliokide lirateke.

3. ZUZENTZEKO EGINKIZUNA, TESTUINGURU JAKINARI HOBETO DATORKION FORMULAZIOA ERABILIZ

3.1. HOBETO /HOBEBKI ESAN antolatzailearekin lagunduta

— Dei bat egin digu film honek —**dei bat da, hobeto esan, film osoa**—zorigaitz beltz hori guztion artean gugandik alden dezagun. (ZIN: 195).

3.2. EDO1 antolatzaileak lagunduta

Birformulatzeko eginkizuna duten *edo* bidezko enuntziatu parentetikoek bi erataraz gauzatzen dute, gure ustez, birformulazioa: batetik, argudio-norabidearen arabera bigarren formulazioa lehenaren baliokide izango da, baina bigarren formulazioak lehenarekin erkatuz, formulazioa testuinguru zehatzera mugatuko du (parafrastikoa). Bestetik, lehen formulazioa berraztertu eta argudioaren norabidea erabat aldatuz gauzatuko du birformulazioa (ez-parafrastikoa). Parafrastikoarentzat EDO1 erabiliko dugu eta gainerakoentzat EDO2.

Beraz, EDO1 duten enuntziatu parentetikoek abiaburuko formulazioa azaldu eta argitzeko eginkizuna dute. Eta argitu edo azaldu (ondorengo adibideetan ikusiko dugu), formulazioa esatariaren eta norentzakoaren testuingurura erakarriz lortuko du:

— Eskutitzek ez dute gure artean luzaro irauten; maiz doaz surtara, **edo paper zaharren saskira**, jaso bezain laister. (LIB II: 115).

Garai batean surtara botatzen baziren ere, egungo testuinguruan funtzio bera betetzen dute paper zaharren saskiek. Beraz, E1 enuntziatua, esatari-norentzakoek batean duten testuinguruan kokatuz birformulatuko du. Beste hainbeste gertatzen da ondorengo adibideekin ere:

— Eta horrenbeste gipuzkoar langile elkarren lehian ari bazaizkigu ere, oraingo gisan, mendiak murrizten —**edo gehienez pinu beltzez jazten**—, ez dute, eginahalak egin arren, Lizardik utzi zigun baso antzaldaturako soilduko, harako leihoak itxitako jauregia dirudien hura, atsedeenaren eliza, gau argi izarrez josia goian eta ur berdeak—izar irudiz zirtatuak—behean dituen. (LIB I: 64).

B) EZ-PARAFRASTIKOAK

1. FORMULAZIOA MODALIZATZEKO EGINKIZUNA

Abiaturuko formulazioa esatariak modalizatuz adieraziko du; hots, bere ikuspegia, jarrera edo iritzia tartekatuz. Horretarako honako hizkuntza-egiturak aurkitu ditugu:

1.1. OSO graduatzailea+ abiaburuko terminoa errepikatuz

— Jaiotza harrigarriak izaten dira noizean behin, **oso noizean behin**, mundu honetan, Juan Ramón Jiménez' en ume honena bezalakoak. (LIB I: 42).

— Besterik da, **oso besterik gainera**, idazlea kritikapean egotea, baina, kritikak errurik egotzi nahi badio, begiz jo duen bidean zuzen ez dabilelako egotzi behar dio. (LIB: 76).

Gainerak bideratzen duen enuntziatua aurrekoaren hari berekoa dela argi dago, baina bada ñabardurarik. Testu-antolatzaile honekin, eta *oso* graduatzailearekin esatariak bere jarrera eta ikuspuntua adierazteko aukera izango du, markatuagoa izango da; ez baitu informazioa modu neutroan adieraziko.

1.2. EGI atzizki konparatzaile superlatiboa (neurritz kanpokoa) errepikatutako terminoari erantsiz+ modalizatzailea

— Honek euskara garbia maite zuen, **maiteegi apika**, eta ez zuen etsiko entzuten zituenak nolazpait ere zuzendu eta apaindu gaberik. (LIB: 55).

— “Agintari” ez da “enperadore”-ren ordain jatorra, ezta “jakinzale” ere “filosofo”-rena, ez gaur eta ez Agustinen denboran; “ele-zati” askotara —**gheiegitarra**— har daiteke, ez “silaba”-tzat bakarrik. (LIB I: 76).

— Gainerakoan, hitzez ugari, **ugariegitxo ere bai aukeran**, irakurleak ez baikaude horrelako aberastasunera ohituak. (LIB I: 42).

Azkenengo adibide honetan, gainera, iritzia are eta nabarmenago eginez “txo” atzizki txikigarria erantsi dio. Izan daiteke kritika leuntzeko, edota bere kontrako iritzia nabarmenago egiteko.

1.3. ETA artxikonektagailua+ aditzondo modalizatzailea + terminoa errepikatua

— Merezi zuen, **eta ongi merezi ere**, berriz agertzea hainbeste irakurle xehe eta larriren onerako, eta hemen ditugu gure artean “Auspoari” eta San Martini eskerrak. (LIB: 130).

— Larzabal apaiz jaunaren izena ongi ezaguna da gure artean, **eta merezi onez ezaguna**, bere teatro lanei eskerrak. (LIB: 133).

1.4. Aditzondo modalizatzailea edo zenbatzailea + errepikatutako terminoa

— Ez zaigu bakarrik atsegin malko xamurretan lasaitzen den mina; maite dugu, gainera —**izu-ikaraz maite**—, inoren negarrak arinduko ez duen oinaze gordin errukigabea. (ZIN: 164).

— Gero, **askozaz geroago**, sortu zen gogoa eta atsegina, poliki-poliki irakurri ahala. (LIB I: 112).

2. BERRAZTERTUZ ETA HAUSNARTUZ FORMULAZIOARI ARGUDIO-NORABIDEA ALDATZEKO EGINKIZUNA

Birformulatua izan den enuntziatuaren hedapenak, progresioa ez ezik, zuzenketa-kutsua ere adierazten du. Parafrastikoetan ez bezala oraingoan ez gara formulazioa testuinguru jakinari egokituz egiten den zuzenketaz ari; oraingoan, hasierako formulazioarekin bat ez datorrelako, edo behintzat bigarren formulazioa esatari-enuntziatzaileak komunikatu nahi zuen horretatik gertuago dagoelako egiten du zuzenketa. Beraz, birformulazioan, esatariaren beraren hatza edo ikuspegia antzeman daiteke, bere argumentazio-haria bideratzeko baliagarri gertatuko zaiona. Eta horretan datza, hain zuzen, birformulazio-estrategia horren eragin argudiatzailea.

Azter ditzagun, ordea, esatariak zein bitarteko dituen birformulazioa beraztertzearen edo hausnartzearen ondorio dela adierazteko.

2.1. Baldintzako egituraz baliatuz

— Badakizue nondik nora datorkigun gehienok, **guztiok ez bada**, ikusi dugun teatro lan hau (LIB II: 81).

— Hizkuntzaren gorputz ustelkorrari, **ustelduari ez bada**, lotuak daudelako, hura pizten duen izpiritu biziari jaramonik egin gabe. (LIB II: 118).

Bi adibide horiekin esatariak ez du irmoki eta zorrotz baieztatuko, baldintzako egitura honek *ez* aditzondoarekin batera bere baieztapena leundu, arindu egingo du, zalantzari ere bidea irekiz. Garbi dago, halere, bigarren formulazio honen aldeko joera erakusten duela.

2.2. EDO2

EDO2 buruan daraman enuntziatu parentetiko birformulatzailari esker, esatariak, aurretik esandakoa (bigarren une batean) berriz aztertu eta hausnartu balu bezala, esandakoaren kontrako ikuspuntua paratuko du. Horrela, mu-

turrekoak eta kontrakoak diren bi ikuspegi edo iritzien arteko hautua egitera behartuko du norentzakoak.

Norentzakoak egin beharreko hautua, ordea, ez da askea izango, esatariak bideratuta egongo da. Izan ere, bi interpretazio-lerro bereiziko ditugu: E1 enuntziatuak dakarren ikuspegia eta iritzia batetik, eta honetatik erabat alden-
durik enuntziatu parentetikoak dakarrena, esatariaren ikuspegiarekin bat
egingo duena.

Ezin esan dezakegu E1 enuntziatuaren zertzeladaren bat zuzentzen due-
nik, hala balitz enuntziatu parentetikoak norabide bereko argudioa erabiliz
egingo bailuke, nahiz zehaztuagoa, ñabartuagoa izan. Berrazterketaren edo
hausnarketa-prozesuaren ondorioz, ordea, esatariak aurkako norabidean doan
argudioa paratuko du, norentzakoak bietatik bat hauta dezan.

— Euskara egiten —**edo egin ustean desegiten**— hasi baino hobe genuke
euskaldunok euskara ongi ikasten hasi. (LIB I: 69).

— Gizon izanik, kaskarin xamarra da, eta ez du beti uste dugun —**edo nahi
genukeen**— bezala entzuten. (LIB I: 57).

— Negarrez gaude beti, euskal irakurgai gutxi ditugula eta, eta ditugun ede-
rrak ere ezin ditugu, **edo ez ditugu nahi**, irakurri. (LIB I: 71).

Goiko adibide horiek erakusten dute, nolabait, birformulazioak esatari-
aren hausnarketa bat dakarrela. Ez du modu irmo eta itxi batean adieraziko;
aitzitik, norentzakoari beste hausnarketa-ildo bat irekita utziko dio gero ho-
nek hauta¹⁹⁸ dezan. Garbi dago, ordea, esatariak bigarren formulazio honen
aldeko jarrera duela eta, beraz, norentzakoaren haututa ere bideratu xamar
uzten duela.

3. TRINKOTZEKO EDO SINTETIZATZEKO EGINKIZUNA

3.1. Etiketatur: hiperonimoaz (erreferentzia) sail osoa estaliz

— Axularren garaikoek —**Pizkunde arokoek, alegia, bera ere, berandu
xamar jaiogatik, horietakoa baitzen**— antzinako Greko eta Erromatarrek har-
tu zituzten maisutzat, eta ez hizkuntza gaietan bakarrik. (LIB II: 140).

¹⁹⁸ EDO2 hau alde horretatik ALA hautakariarekin berdin daiteke, nahiz eta EDO-ren
espazioa ALAren baino irekiagoa eta usuagoa izan:

— Sail horretan, zuzen edo oker, buruzagitza emana —**ala hartua**— dauka, bere “Pascual
Duarte” dela bide, batez ere. (LIB I: 51).

— Gure gorputz-animak, gorosti-makilaz bezala astintzea ez da agian zinemak —**eta arteak erabat**—mendera dezakeen helbururik gorena. (ZIN: 174).

4. MUGAK ZABALTZEKO EGINKIZUNA

Birformulazio-teknika hau balio orotarikoa duen abiaburuko enuntziatua (dela enuntziatuko atalen bat) zehaztuz edo konkretatuz egiten du. Horretarako, batzuetan, adibidez hornitzen du, eta holakoetan esatariak paradigma edo sail oso batetik berak batzuk, nahi dituenak, hautatzen ditu, eta beste batzuetan sail horretako nabarmenenak direnak. Besterik da, ordea, zehazterakoan egiten duena: orokortasun eta osotasun horretatik puntu jakin, zehatz batera egingo du jauzia, eta puntu jakin hori bere osotasunean estali. Aldiz, adibideak ematean, esatariak edozein puntu hautatuko du eta adibideek ez dute sail osoa estaliko, saila irekita utziko du.

4.1. Zehaztuz

— Har itzazue hiru lagun —**senarra, emaztea eta lapurra**—eta bil itzazue elkarrekin basa bazter batean. (ZIN: 130).

— Lehengo bi sailei buruz —**nobelak eta ipui laburrak**— Euskaltzaindiak hartu dituen erabakiak ezagunak dira, Euskalerriko egunerokoek zabaldu baititutze. (LIB I: 48).

Lehen formulazioko baieztapen orokorra (sail orokorra), zerk osatzen duen enumeratu, zerrendatu egingo du eta horrela termino orokor hori zehaztea, konkretatzea lortuko du. Zerrendaturako osagai hauek, ordea, ez dira sail horretako adibideak soilik, sail hori bere osotasunean estaliko duten osagaiak dira. Eta horrela zehaztea lortuko du; hau da, zehatz-mehatz berak aipaturiko sail hori zerk osatzen duen finkatzea.

4.2. Adibidetuz

— Ez baita *labore*-k Erreterian Azkuek beste lekutan bildu duen adiera: labore da jakia ez dena eta jakiarekin jaten dena (**ogia, taloa edo antzekoak**). (LIB I: 108).

“Edo antzekoak” esapideak, finkapenezko harremanean gertatuko ez den bezala, beste hainbat adibide ere ahalbideratuko lituzke, ez baitute sail osoa estaliko.

— Oraingoan, H. Melvilleren eleberri ezaguna zinematratzean, antolamendu leiala, trebea eta biluzia eman digu, ohi diren apaingarriak —**neskatxa lirainen maite-minak eta**— bazterturik. (ZIN: 186).

Eta horrek adibideak luza daitezkeela adierazten digu. Esate baterako, finkapen harremana gauzatzen dutenek ez dute era honetako “eta” bat onartuko.

— Nere begi-adimenak ez dira zenbaitenak bezain zorrotzak eta ez dut esango film honetako sinborlo guztien funts izkutua —**sorgin gaztearena, esatera-ko**— ezagutu dudarik. (ZIN: 198).

Azken batean, esatariak adibideetara jotzen du bere iritzi-ondorioek babesa izan dezaten, edota bere iritzi-ondorio horiek justifikatuak izan daitezen.

4.3. Nabarmenduz

— Trebe baino trebeago izan da beti hitz berriak sortzeko —**hitz elkartuak batez ere**—edota hitz arrunt ezagunak adiera berri batera egokitzeko. (LIB I: 76).

— Etxaidek “gipuzkera osatuan” ipintzea erabaki du, eta erabaki hori ezin zezaketen guztiak, **Pernandoren herritar eta auzokoek batez ere**, ontzat har. (LIB I: 91).

Adibideak kontuan izanik, *batez ere*k, paradigma edo klase bateko kide zehatzak seinalatzen ditu, baina badirela (izan daitezkeela) beste batzuk ere aurreuposatzen: analisi hedakor eta analogikoa dela medio, elementu berrietara egitea baimentzen dute. Diskurtsoan duten eginkizunari dagokionez, objektuaren deskribapena bideratzen dute, baina baita argumentazio-zereginetan parte hartu ere. Enuntziatzaileak, zerrenda baten barnean, elementu edota alderdi berezi batzuk nabarmentzen ditu. Antolatzaile hauek erabiliz, esatariak kasu konkretuen edo zehatzen irakurketa bat egingo du, irakurketa norabideratua, hain zuzen.

Bai adibideak ematean, bai nabarmenenak zehaztean, bietan zerrenda luza daitezkeela aurreuposatzen da, finkapen harremana zedarritzen dutenetan ez bezala.

Honekin guztiarekin ondoriozta dezakegu esatariak, enuntziatio-ekintza-
ren sortzaile eta erantzule den heinean, maiz, bere iritziak, tesiak edo ondorioak azaltzeko behin eta berriz birformulazioetara jotzen duela, nolabait ere bere intentzioei eta norentzakoaren interpretazio-baldintzei hobeto egokitzen zaion formulazio baten bila. Horretarako enuntziatu parentetikoak baliabide ezin hobeak gertatuko zaizkio. Enuntziatu parentetikoan adierazten duen bigarren formulazio honek bide ematen baitio enuntziatio-ikuspegia modu markatu batez aldatzeko ere, eta, ondorioz, bere argumentazioa berak nahi duen bidera lerratzeko mekanismo bihurtuko du.

Honekin guztiarekin, bada, ustez frogatu dugu enuntziatu parentetikoak esatariaren argudiatzean aurrera egiteko estrategia badirela, eta Mitxelenak enuntziatu parentetikoak behin baino gehiagotan diskurtso-eginkizun horretara bideratzen dituela.

7.3. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK, PERTSONARTEKO HARREMANAK BIDERATZEKO ESTRATEGIA

7.3.0. SARRERA

Enuntziatu parentetikoek, pertsuasio-saioak arrakasta izan dezan, diskurtsoan duten eginkizuna aztertzen dihardugu. Esatariari, bere arrazoibidea edo argudio-haria aurrera eramateko bitarteko gertatzen zaizkiola ikusi dugu goian: bere argudioak justifikatzeko, indartzeko (enuntziatio-mailako nahiz modalizatio-mailako osagaiez lagundurik), baieztatzeko nahiz kritikatzeko eta abar. Hondarrik hondarrean, enuntziatu parentetikoek arrazionaltasunari zuzenean lotutako teknikak eskaintzen dizkiola aztertu dugu.

Pertsuasio-saioak arrakasta izan dezan, ordea, goian aipaturiko teknikak ez dira aski; norentzakoaren interesa eta arreta erakartzeko eta honen atxikimendua lortzeko, beste hainbat taktika erabili beharko ditu. Taktika edo estrategia hauek, berak nahi duen norabidean informazioa kateatu eta egituratzeari baino gehiago dagozkio esatariak norentzakoarekin bideratuko duen “pertsontarteko” harremanari; izan ere, norentzakoak egin beharreko interpretazioa bideratzeko, honekin auzolanean aritu beharko du esatariak. Eta horretarako, ezinbesteko gertatuko zaio norentzako mugiaraziko duten sentimenduzko balioak ere ezagutu eta diskurtsoan bertan ezagutza hori aktibatzekeo teknikak kontrolpean izatea. Beraz, ez soilik arrazoiari dagozkionak, baita amultsutasunezkoak edo afektibitatezkoak ere.

Esataria pertsontarteko “feed-back” hau diskurtsotik bertatik bideratzen saiatuko denez, diskurtsoan utziko ditu kooperaziozko harreman horrek bere aztarnak. Esatariari, norentzakoaren konfiantza, sinesgarritasuna eta hurbileko izatea lortuko badu, komeni zaio bien arteko interakziozko harreman hori bide “egokitik” eramatea; edo, behintzat, edozein elkarriketarako betetzen dituen arauak (Grice 1989) kontuan izateaz gain, gizalegez eta kortesiaz —inoren “irudia” mindu gabe—, aritzea, bien artean egon daitezkeen gaizki-ulertu nahiz gatazkak saihestu eta leuntzeko helburuarekin.

Eta hori guztia, gure ustez, komunikazio-trukeak arrakasta izan dezan egingo du esatariak; hots, berak norentzakoa limurtu eta bere asmo-ondorioetara erakartzeko helburuarekin.

Atal honetan, “pertsonarteko” harremana bideratzeko eginkizunean enuntziatu parentetikoek lagun dezaketela egiaztatzen saiatuko gara. Komunikazio-trukean, informazioa barreiatzeak (proposiziozko edukia) bezainbesteko garrantzia du “pertsonarteko” funtzioa gauzatzera bideratutako estrategiak; hau da, esatariaren eta norentzakoaren arteko harremana bideratzea helburu duten komunikazio-estategiek.

Esatariaren eta norentzakoaren arteko interakziozko harremana bideratzeko, Griceren printzipio edo hastapenak kontuan izango ditugu eta horiek osatuz, eta zenbaitetan horiekin tentsio-orekan, kortesiazko estrategiak aztertuko ditugu.

7.3.1. FUNTZIO FATIKOA DUTEN ENUNTZIATU PARENTETIKOAK

Norentzakoari dei eginaz bere arreta erakartzeko helburua duten enuntziatu parentetikoak ugariak dira corpusean. Esan dezagun, diskurtso-ekintza hori bien arteko elkarlanaren seinale, esatariak norentzakoarekin bideratu nahi duen elkarriketaren arrastoak direla. Fuentesek funtzio edo eginkizun horri, funtzio fatikoa deitzen dio:

Vamos a dedicarnos ahora al estudio de algunas unidades que tienen como función apelar al oyente, llamar su atención, pedir su colaboración en el acto discursivo. Son elementos intradiscursivos, enunciativos, aunque dirigidos hacia el oyente. Sirven para mantener la coherencia básica de la comunicación: la relación con su interlocutor. (Fuentes 1990: 172).

Fuentes ez da enuntziatu parentetikoek ari, baina, gure ustez, jarraian aztertuko ditugun enuntziatu parentetikoek eginkizuna horixe bera da: norentzakoaren arreta erakarri, norentzako ere bere diskurtso-ekintzako partaide bihurtzea. Azken batean, esatariak norentzakoarekin bideratuko duen “feed-back”-aren seinale lirarteke.

1. Bigarren pertsona

Aditzaren bigarren pertsonaz baliaturik (singularra nahiz plurala), norentzakoari zuzenduko zaio esataria:

— Egiazko lirikarako joera ez dator ez jakitetik ez hizkuntza landutik. Barendik dator edo, **nahiago baduzue**, goitik. (LIB II: 84).

Norentzakoaa aurrez aurre duelako seinale lehen enuntziatua birformulatuko du, ustez, norentzakoarentzat errazagoa edo egokiagoa den formulazioa hautatuz. Horrela, norentzakoaa ere bere diskurtsogintzako partaide aktibo bihurtuko da.

— Onak gailen, gaiztoak lotsagarri ikusirik azkenean, alai irtengo dira zinetik, eta sartu baino zintzoago direlakoan gainera, gogoia onen alde baitzeukaten —**badakizue alderdi horretakoak izaten garela beti, zineman behintzat**— eta eserlekutik mugitu gabe onei eginahalean lagundu baitiete. (ZIN: 124).

Adibide horretan esataria testutik bertatik norentzakoari zuzentzen zaio, haren (solaskidearen) iritzia ere esatariarenarekin berarekin bat datorela adieraziz. Biak informazio pragmatiko beraren jabe direla nabarmendu nahi du. Beraz, itxuraz behintzat, ez zaio ezer berririk esaten ari (erredundantea da), baina badaezpada ere adierazi beharreko zerbait gertatzen zaio.

Edukiaz informatzeak baino garrantzi handiagoa du apika esatariak norentzakoaren konplizitatea lortzeak: biak, bai esataria eta bai norentzakoaa, talde berean daudelako itxura egiten du, edo behintzat, jokabide honekin, norentzakoari hala sentiarazi nahi dio. Horrela, biek batean “omen” duten (edo behintzat hala dutela sentiarazi nahi dio) informazio edo ezaupideaz baliatuz, errazago egingo zaio bere arrazoibidean aurrera egin eta norentzakoaa bere irizietara erakartzea. Beheraxeago ikusiko dugun Levinsonen (1987) kortesia positiboari lotuko zaio.

Beste batzuetan, esatariak ahalezko forma darabil testuan bertan norentzakoari zuzendu nahi zaionean. Ez dio agindurik ematen, edo behintzat agindu-kutsua kenduz norentzakoari zerbait egitea iradokiko dio: zerbait hori egiteko “aukera” duela adieraziko dio. Beraz, kortesiaz, gizalegez mintzo da, ez baitu zakarra izan nahi. Jokamolde hau, Lakofen (1973) “norentzakoari gain ez hartu eta norentzakoari aukerak eskaini” arauari lotuko zaiola ikusiko dugu.

— Argitasunik nahi duenak jo beza Lafitte jaunak, Herria astekarian aurrenik eta liburuxka batean gero —**horren berria aurreraxeago ikus dezakezu**— euskal itzulpen zahar eta berriei buruz argitara berria duen idazlan jakintsura. (LIB I: 112).

— Ez zara damutuko, **horixe alde zurretik esan diezazuket**, liburu hau erosteaz. (LIB I: 146).

2. Agintera

Agintera formaz esatariak norentzakoari dei egin eta hau zerbait egitera mugiaraziko du:

— Dirudienez, ez baitut kontaktu, 255 lerro utzi nizkion Larramendiri, “cuya obra principal es un diccionario vasco-español (**atzeko zurrera irakur beza irakurleak**) plagado de aberraciones”, eta 38 Bilintxi, beste zenbaiten artean. (LIB II: 83).

— Aspaldi ez duela (**ikus EGAN 1962, 309-310 orr.**) Aita Zavalak Txirrita bertsolariari jaso zion bezain oroitari iraunkorra eraiki dio orain beste bertsolari handi bati: Pello Errotari. (LIB II: 129).

Adibide horietan, esatariak berak esandakoa egiazkoa dela adierazteko, norentzakoari zehazten dio non egiazta dezakeen. Aginduaz baino gehiago norentzakoari ematen dion arduraz hitz egin beharko genuke; izan ere, esatariak dioena egiazkoa dela bere kabuz egiaztatzeko ardura emango dio. Beraz, garbi dago esatariak norentzakoarekin auzolanean diharduela. Eta hori hain da horrela (kortesiako jokamoldea aztertzean sakonduko dugu), hainbatetan, “balizko” huts egitean aurrean, alde zurretik barkamena ere eskatuko dio norentzakoari.

— Xenpelarren bertsoetan zenbait huts, edo huts diruditenak behintzat — **eta barka, oker banabil**— ageri dira. (LIB I: 107).

3. Deiki funtzioa duten enuntziatu parentetikoak

Beste hainbat adibidetan, enuntziatu parentetikoak erabiliko ditu enuntziatua sortu duen unean buruan duen norentzakoari dei eginaz haren arreta erakartzeko.

— Eta ez dezazula Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbia ez deritzozulako. (LIB II: 40).

Gaizki ulerturik egon ez dadin edo, zehatz-mehatz adierazten du zeinek ari den, zeini zuzentzen zaion bere komunikazioa. “Garbizale” horrekin ari da zuzenean, honekin gauzatzen du fikziozko bere elkarrizketa edo dialogoa.

4. Norentzakoari ez ezik, hartzaileari ere deia

Norentzakoari ez ezik, batzuetan, hartzaileei¹⁹⁹ ere zuzenduko zaio, edo behintzat horiek ere kontuan izango ditu:

— Jostaketa atsegina izango litzateke agian zuretzat — **eta bide batez irakurleentzat**— barrena eta zeure inguru hurbilera begira mintzatuko bazintzaizkigu, behin bederen. (LIB II: 140).

Esatariak berak egiten du norentzakoaren eta hartzailearen arteko bereizketa. “zuretzat” hori izango litzateke komunikazio-ekintzako zutarria, esatariak honekin txandakatzen baititu bere egitekoak, baina, bidenabar, gainerako hartzaileei ere eragin diezaieke, “irakurleei”.

7.3.2. ELKARRIZKETA BIDERATU ETA ERREGULATUKO DUTEN ARAU-MAXIMAK: GRICEREN LAGUNTZAREN HASTAPENA ETA KORTESIA

Komunikazio-trukea, garbi dago, helburu zehatz bat erdiesteko²⁰⁰, beste pertsonekin interakzio-harremanetan gauzatzen den intentziorako ekintza da, eta, beraz, batetik, zeinahi elkarrizketak bete beharreko (Griceren) arau edo printzipioak bete beharko ditu. Baina ez da aski izango. Arau horietakoren bat urratu beharra duenean, kortesiaren erabileraz justifikatzen saiatuko da, edo, esatariak, berariaz, beste interpretazio bat “inplikatu” nahi duelako egingo du. Izan ere, ezinbesteko baldintza da zuzen ez ezik modu egokian ere erabiltzea

¹⁹⁹ Ikus metodologiaren atalean, eta komunikazio-estrategien atalean egin dugun “norentzakoaren” eta “hartzailearen” arteko bereizketa. Mitxelena bera ere badirudi jakitun dela hartzaile guztiak ez direla bere mezuaren norentzako.

²⁰⁰ Diskurtsoaren bidez lortu nahi dugun helburua, oro har, perlokuziozkoa edo hizkuntzaz kanpokoa da: jarreraren bat, sinesmenen bat edo ezaupideren bat aldarazi, gehitu, etab. Baina izan dezake diskurtso barneko helbururik ere: diskurtso-egoera jakin bat sortzen laguntzearena, hain zuzen. Hau da, enuntziatzaileen nahiz esatari-norentzakoen arteko harremana, esatariak erdietsi nahi duenarekin bat etortzen (edo bat etortzeko egoera sortzen) lagunduko duena. Eta horrek berarekin dakar elkarlana edo kooperazioa. Gogora dezagun enuntziatioa bera esatari-norentzakoek egiten duten ekintza dela, ez dela esatariak bakarrik egiten duena; esatariak norentzakoak izan ditzakeen duda, gaizki-ulertu, nahiz kontra-argudioak saihesteko ahaleginak egiten ditu eta:

“(…) cuando hablamos de enunciación, siempre se trata de la *actividad común a dos enunciadores* (incluso si uno de ellos se limita al papel de “locutor virtual”), y que la situación discursiva es una situación construida en común. Incluso en el monólogo o el diario íntimo, el otro siempre está presente”. (Caron 1989: 167). (Letrakera etzana autorearena da).

hizkuntza. Eta egokitasun horrek eskakizun du elkarrizketako arauz gain, norentzakoarekin kortesiazko edo gizalegezko harremana bideratzea, bien artean egon daitezkeen ezin ulertu eta auziak arintzeko.

La cortesía puede entenderse también como un conjunto de estrategias conversacionales destinadas a evitar o mitigar dichos conflictos. (Escandell 1993: 163).

Grice (1975/1989) ere ohartzen zen maiz berak proposatutako printzipio eta arauak motz gelditu zitezkeela eta hauek osatu beharra zeudela:

He establecido mis máximas como si el propósito [de la comunicación] fuera un intercambio de información lo más efectivo posible; esta especificación es, por supuesto, demasiado estricta, y el esquema necesita ser ampliado para introducir propósitos generales como influir en las acciones de otros u organizarlas. [...] Hay, por supuesto, otras clases de máximas (estéticas, sociales, morales,...), tales como “sea cortés”, que normalmente son observadas por los participantes en el intercambio comunicativo, y que también pueden generar implicaturas no convencionales. Grice ([1967] 1975: 47). “Logic and Conversation”, Cole & Morgan (eds.) (1975), 41-58. (apud Escandell 1995: 32).

Hau oso nabarmena da aztergai ditugun Mitxelenaren zinema- eta liburu-kritiketan. Berak garrantzi handia emango dio informazio-trukea eragingarria (Griceren maximen helburua) izateaz gain, gizalegez bideratua izateari. Eta asmo horrek eraginda tartekatzen ditu hainbat eta hainbat enuntziatu parentetiko; horrela informazio-trukearekin erdietsi nahi duena norentzakoaren irudia mindu eta zapaldu gabe batetik, eta bere irudi ona mantenduz bestetik, erdiesten du. Beraz, Griceren printzipio edo hastapenez gain, kortesiazko arauak ere kontuan izan beharko ditugu diskurtso-azterketara hurbiltzean. Eta ez hori bakarrik. Zenbaitetan ohartuko gara komunikazio-trukeak arrakasta izan dezan, Griceren printzipioak kortesiarenarekin tentsio-orekan egongo direla.

7.3.2.1. H. P. Griceren auzolan²⁰¹-hastapena eta arau-maximak

Griceren ereduak helburu du komunikazio-trukea arautzen duten elementuak zein diren eta nolakoak diren azaltzea. Gricek dioenez, hizketan ari direnean, auzolanean edo lankidetzan ari balira bezala jokatzeko dute solaski-

²⁰¹ Joxerra Garziak (1999) “auzolan-printzipioa” bezala itzultzen du, eta guk ere, auzolan-hastapena nahiz laguntzaren hastapena erabiliko ditugu adigai berarentzat.

deek (esatari-norentzakoeak, alegia), hainbat arauri men eginez edo. Idatzi gabeko arairen batek auzolanean jardutea aginduko baligu bezala.

“Elkarrizketaren arauak” (*maxims of conversation*) deitzen die Gricek arauoi, eta elkarrizketan elkarri laguntzeko dugun joerari, berriz, auzolan-hastapena edo laguntzaren-hastapena (*co-operative principle*).

Nuestros intercambios comunicativos no consisten normalmente en una sucesión de observaciones inconexas, y no sería racional si lo fueran. Por el contrario, son característicamente —al menos en cierta medida— esfuerzos de cooperación; y cada participante reconoce en ellos, de algún modo, un propósito o conjunto de propósitos comunes o, al menos, una dirección aceptada por todos (...). (Grice 1975: 45). (apud, Escandell 1993: 92).

Beraz, hastapen deskribatzailea da, diskurtsoak zentzua izan dezan arrazionaltasunak eskatzen duen oinarritzko baldintza, alegia. Hastapen nagusi hau maila apalagoko beste arau batzuek osatzen dute: kalitatearen arauak, kantitatearen arauak, esanguratsua izatearen arauak (*relevancia*), eta nolakotasunarenak. Horietako bakoitzak, aldi berean, beste zenbait hartzen ditu bere barnean. Hona laburtuta:

- 1) Kantitatearen araua (*the maxim of quantity*). Eman behar den informazio-kopuruarekin du ikuskizuna. Maxima edo arau hauek dauzka:
 - 1.a) Komunikazio-trukearen helburuak eskatzen duen adina informazio eman dezala.
 - 1.b) Ez dadila izan behar baino aberatsagoa.
- 2) Kalitatearen araua (*the maxim of quality*). Saia zaitetz egiazko ekarpena egiten
 - 2.a) Ez esan gezurtzat daukazuna.
 - 2.b) Ez esan hala dela ziur ez dakizun hori.
- 3) Esanguratsu edo garrantzitsu izatearen araua (*the maxim of relevance*). Ardurakoak edo esanguratsuak diren gauzak besterik ez esan. Hau da, esatari-norentzakoeak bere mintzaldietan mintzagaiarekin ikuskizuna duten gauzak esatea espero da.
- 4) Nolakotasunaren araua (*the maxim of manner*). Mintza zaitetz argi eta garbi, eta honako osagarriak ditu:
 - 4.1. Adierazpen ilunei itzuri egin.

4.2. Anbiguetaterik ez.

4.3. Labur izan.

4.4. Taxuz adierazi gauzak (ordenari eutsi).

Arau horiek ez dira jokaeraren arau zorrotzat hartu behar, hizkuntza-jokabidea epaitzeko erabiltzen diren arau deskribatzaileak baizik. Batzuetan, ordea, goian esan dugun bezala, esateriak hitzez hitz esandakoaz harago beste zerbait “inplikatu” nahi duelako, edota esatari-norentzakoaren arteko harremana egokiagoa izatearren hauts daitezke arauok.

Se dice que el intercambio es interaccional, cuando lo que importa es el mantenimiento de las relaciones sociales, y vence la cortesía; y es transaccional, cuando lo importante es la transmisión eficaz de la información, y tienen prioridad los principios. (Escandell 1993: 166).

Aipu hori lot dezakegu Goffmanek zioenarekin (1979, 1987), hots, komunikazio-trukean bi betebeharrak nagusi zeudela zioenarekin:

- 1) Eginbide sistemikoak edo mezuen transmisio egokia ziurtatzen dutenak. Guk puntu hau Gricearen auzolan-printzipioarekin lotuko dugu. Goraxeago ikusi dugu hainbat enuntziatu parentetikoren egitekoa mezuen transmisio egokia bermatzea dela. Egiteko horretara bideratzen dira, esaterako, birformulazioak zehaztapenak, azalpenak, etab.
- 2) Errituzko betebeharrak: gizartean onargarria dena aditzera ematen dutenak. Parekotasunak egitea zilegi bazaigu, guk betebeharrak hiru kortesiak eskakizun duenarekin parekatuko dugu. Esan dezakegu, gainera, enuntziatu parentetiko ugariaren izateko arrazoia, jarraian corpuseko adibideekin egiaztatzen saiatuko garenez, “kortesia” erabilera bermatzea ere badela, komunikazioaren eragingarritasunaz gain.

Honek ez du esan nahi kortesiazko arauak Gricek proposatutakoetatik erabat aldentzen direnik; zenbaitetan Gricearen arauen bat hautsi edo bertan behera utzi daitezke kortesiaren izenean, baina askotan bai bata eta bai besteak bat egiten dute, Gricearen arauak ere gizalegean eta jokabide arrazionalen oinarrituta baitaude.

7.3.2.2. *Kortesiazko arauak*

Zeintzuk dira corpusetik atera ditzakegun kortesiazko jokamoldeak edo arauak? Hau da, kortesiazko zein estrategiaz baliatzen da esataria norentza-

koarekin duen interakziozko harreman hori gauzatuz argumentazioan aurrera egiteko?

Ez dakigu kortesiazko arau orokorrez hitz egin dezakegun. Bada, izan ere, kortesiazko arauak unibertsalak ote diren edota gizarte jakinaren arabera alda ote daitezkeen eztabaidatzen duenik. (Escandell 1995: 31-61). Gu ez gara auzi horretan sartuko, gure helburua, atal honetan, esatariaren eta norentzakoren arteko interakziozko harremana erregulatzeko eta bideratzeko, esataria kortesiazko estrategiez baliatzen ote den ikustea izango da, eta bere aztarnak enuntziatuan edo diskurtsoan bertan non eta nola agertzen diren aztertzea.

Badakigu azken bi-hiru hamarkadetan kortesiari buruzko lanak (Pragmatikaren alorrean) asko ugartu direla (Escandell 1993). Guk, gure aztergaira hurbiltzeko lagungarri gertatzen zaigun neurrian, oinarri-oinarrian dauden bi lanen ildo nagusiak aipatuko ditugu: Robin Lakoffen (1973) *The Logic of Politeness* eta Penelope Brown eta Stephen Levinsonen *Politeness* (1987).

Lakoffek gaitasun pragmatikoa bi ararekin deskribatuko du:

1. “Izan argia”.
2. Jokatu kortesiaz.

“Argia izatea” auzolan-hastapenarekin bat dator eta kortesiaz jokatzeari hiru modutara agertzen omen da:

- a) Solaskideari ez gain hartu edo ez jazarri (nagusitu).
- b) Beti aukerak eskaini.
- c) Adiskidetasun-loturak indartu.

Brown eta Levinsonen liburua, berriz, (1987) bakoitzaren irudiaz (“face”, metaforikoki) dihardu. Bi aurpegiko txanponak bezala, bi alderdi ditu: bate-tik, ez du inposizio edo jazarpenik nahi eta bestetik norentzakoaren estimua eta aprezioa sentitu nahi du. Hau da, autore hauen ustez, besteren “irudia” mintzeke eta norberarena babestuz eta zainduz bideratuko dira hobekien gizarte mailako harremanak.

Hori guztia Mitxelenaen corpusean nola islatzen den aztertuko dugu. Honako arau-maximen arabera jokatzeko duela dirudi:

— **“Gizakiak gara, gizartekoak eta gizalegez jokatu behar dugu”**

Gizakia ez da bakarrik bizi; besteekin harremanean baizik. Beraz, harreman hori bermatzeko ezinbesteko gertatuko zaio arau batzuei (nahiz estarian edo in-

plizituki egon) men egitea. Izan ere, gizakiak “pertsonarteko” harreman horretan oreka bilatu beharra izango du, solaskideen arteko eztabaidak edo gatazkak saihestuz edo, behintzat, leunduz. Kortesia jokatzeko ez baita arau batzuei jarraitzea soilik, kortesiaren helburua arauak ezagutuz gatazkak eta gaizki ulertuak saihestu edo leuntzea izango da, ahal dela inoren irudia mindu gabe.

Esatariak norentzakoaren atxikimendua lortzeko bi norabidetara, gutxienez, zuzendutako kortesiazko estrategiak jarriko ditu martxan: kortesia positibora, nahiz kortesia negatibora (Brown & Levinson 1978, 1987).

1. Kortesia positiboa: norentzakoaren irudi positiboari zuzentzen zaio, eta esatariak dituen desira eta intentzioak norentzakoarentzat ere desiragarri gertatzeko ahalegina egingo du.
 1. Batetik, bere irudia zaindu eta babestuko du: norentzakoarentzat sinesgarria eta fidagarria gertatzeko, “egiazale” ez ezik, ziurtzat duen hura soilik adierazten saiatuko da.
 2. Norentzakoaren erakartzeko, ordea, horrez gain, norentzakoaren hurbileko agertu beharko du. Eta horretarako, biek batean duten esparruan ipiniko du arreta; hau da, biek batean duten informazio pragmatikoari edo ezaupide komunei erreferentzia eginez. Beraz, esatariak norentzakoaren desioak ere ezagutu beharko ditu, eta horren arabera auzolanean jokatu, inoiz gain hartzeko edo inposatzeko helbururik gabe, diskurtsogintza horretan biak partaide aktiboak balira bezala.
2. Kortesia negatiboa: Maiz, ordea, esatariak alde aurretik ikus dezake zenbait baieztapenekin norentzakoaren irudia mindu edo eraso dezakeela. Kortesia negatiboa, bada, norentzakoaren irudiak jasan duen “erasoa” (irudi negatiboa) berdindu, orekatu eta konpentsatzeko esatariak darabiltzan estrategiak lirateke. Brown eta Levinsonen *softeners* deritze; hau da, esamoldea leundu, arindu edo gozatzeko eginkizuna dutenak.
 1. Ordezkatzeko baliabideak: mehatxuaren indarra gutxitzeko edo arintzeko ordezkatzen diren esamolde edo egiturak. Esaterako, agintera erabili ordez, zeharkako egituretara jotzea.
 2. Esatariaren eta mehatxuzko ekintzaren artean distantzia handiagotzeko modalizatzea: iritzia, ustea...soilik dela adieraziz
 3. Zuzentzea: norentzakoaren irudia mindu izana zuzentzeko edo konpontzeko bitartekoak: esate baterako, barkamena eskatzea.

Hori guztia corpuseko adibideekin egiaztatuko dugu.

1. Kortesia positiboa: Esatariak bere irudia zaindu eta babestuko du

Eginkizun horretan oin hartuz, ondorengo hastapenak izango ditu kon-tuan esatariak:

1.1. Izan zaitez egiazalea (edo behintzat, hala bazina bezala ager zatzaiz-kio norentzakoari)

Kortesiazo arau honek, Montoliók berariaz aipatzen duenak (1993: 123), Griceren “kalitatearen” arau-maximarekin bat egiten du: “gezurtzat daukazuna ez esan” azpi-arauarekin, hain zuzen. Esatariak norentzakoarekin harreman egokia izan nahi badu, arau hau ezinbestean bete beharko du. Eta, beraz, diskurtsoan barrena esataria “egiazale” bezala agertzen da, edo, behin-tzat, “egia esatea” edo “egia esaten ari dela” behin eta berriz aipatuko digu.

“Egia esatearen” ekintza enuntziatiboa indartzeko hizkuntzak modu bat baino gehiago eskaintzen dio Mitxelenari. Batzuetan esapide egin edo forma ihartuetara joko du. Gramatikalizatuta edo dauden hizkuntza forma horiek ez dira, ordea, bete-beteen enuntziatu parentetiko, eta egon badauden arren, eduki lexikoa eta sintaxi mailako askatasuna duten diskurtso mailako forma askeei (enuntziatu parentetikoei) soilik erreparatuko diegu:

a. EGIA+ ADITZ NAGUSIA+BADUT (BALDINTZAKO EGITU-RETAN)

— Neri, behintzat, **egia aitortu behar badut**, gaitzago zait sarritan oraingo idazki franko barrentzea hamaboskarren mendeko kanta zaharrak baino. (LIB I: 136).

— Maizago irakurriko banitu, hobe, baina ez ditut maiz irakurtzen, **egia zor badizuet**, honen antzeko gaia duten liburuak. (LIB II: 99).

b. EGIA DA

— Behin edo behin, **egia da**, izpiritu santuaren prozesioaz ordu t’erdiz min-tzatu beharrean aurkitu izan naiz (irakastea debekatuta badaukagu ere, ikastera behartu egiten baikaituzte), baina geroztik hona jakintza hau baztertuxea eduki dut. (LIB I: 96).

— Mujikak, **egia da**, gogorazten digu aldez aurretik Juan Ramonen hura: “No creo, en ningún caso, en un arte para la mayoría” (LIB II: 141)

Enuntziatu parentetiko horiei esker, esataria berariaz ari da norentzakoari egia zor diola adierazten. Izan ere, esatariak jakin badaki norentzakoaren konfiantza eta sinesgarritasuna lortu nahi badu, beti “egia” esan beharrean dela, beti “zor diola egia”. Eta hori berariaz agertzeak, nolabait, esatariaren konpromisoa agerian jartzen du.

Beste hainbeste esan dezakegu “egiaren” beste muturrean dagoen “gezur” hitzarekin sortzen dituen enuntziatu parentetikoei buruz ere:

— Esan daiteke, **gehiagizko gezurrik esan gabe**, hor dagoela euskal literaturari, eta literaturari erabat, utzi dion testamentua eta ordenua. (LIB II: 107).

Enuntziatio-mailari erreferentzia egiten dioten adibide horiek guztiak ez diote gramatikako zuzentasunari eragiten. Esataria baliabide honekin norentzakoaren aurrean “egiazale” agertzen da eta bere ikuspuntua berresteko baliagarri gertatuko zaio. Enuntziatio-mailako osagai hauek kortesiarekin lotura dute: uneoro, norentzakoaren konfiantza eskuratzeko edo norentzakoarentzat esataria sinesgarri gerta dadin, etengabe ari zaio “egia esaka” edo “benetan” ari dela adierazten.

1.2. Babes zaitetz (ziur ez bazaude, adieraz ezazu diskurtsuan bertan)

Arau hau ere, Griceren kalitatearen arau-maximarekin bat dator: “Ez esan hala dela ziur ez dakizun hori” arauarekin. Berez, ez legoke berariaz esan beharrik, solaskideek bai baitute horren berri, baina diskurtsuan bertan berariaz esaten bada, interakziozko harreman horretako arauak argi eta garbi zedarritu nahi dituelako da. Esatariak idatzi gabeko — baina elkarren arteko harremana bideratzeko noraezakoak diren— arauai men eginez jokatu nahi du; hau da, gizalegez.

a. OKER EZ BANAGO²⁰²

Baldintza egitura honek ez du “ondorio” bat eskatuko; gehiago da enuntziatua leundu edo arintzeko bitartekoa. Horren eginkizuna, gure ustez, kortesiako jokamoldeari lotuko zaio bete-betean. Estrella Montolioren ustez ere, baldintza egitura hau perpaus osoari eragiten dioten modalizatzailetatik gertu dago, haiek bezala funtzionatzen baitu:

²⁰² Polok (1971: 108-9) “si no me equivoco” bezalako protasien balioa perpausaz gaindikoa dela uste du: “el condicionante restringe el significado de toda la frase (...) funciona meta-lingüísticamente, nos parece”.

Es decir, en todos estos casos, la cláusula con *si* funciona no como una cláusula integrada en un esquema oracional complejo, sino como un modalizador oracional, como una secuencia mediante la cual el hablante comenta de algún modo el contenido de su enunciado. (Montolío 1993: 122).

— Bistan dago bi alde dituela teoria horrek. Batetik, eredu berri bat (**Orixek behinola, oker ez banago, segitu zuena Prudentzioren zenbait itzulpenetan**) aurkezten die hitz neurtuz mintzatzen direnei: horiei dagokie, beraz, erantzuna, bide berria onartzea ala arbuizatzea, eta ez neri, ez baitut oraingoz bertsoetan has-teko asmorik ez gogorik. (LIB II: 107).

— Oraindik orain idatzi nuen —**azkenengo Egan-en, gaizki ez banabil**— izango nuela luzatu gabe Kerexeta jaunaren idazlanez berriro ere mintzatu beharra. (LIB II: 60).

Badirudi parentetiko bezala paratutako enuntziatu horiek norentzakoaren aurrean “apal”, “xume”, “umil” agertzeko estrategiari erantzuten diotela; izan ere, esatariak, baldintzako egitura horiei esker, dioenaren ziurtasun osoa ez izatea agerian, esplizituki, adierazten du eta, beraz, ez da egiaren arduradun egiten. Zergatik? Izan daiteke benetan ziur ez delako, edota era horretara ez delako dioen horretan nahasten. Baina egingo genuke Mitxelenak enuntziatu hauen bidez umiltasun tonu hau sartzen duenean, dioen horren egiaz erabat konbentzitura dagoela, baina nolana ere, ez du esatari indartsu, ahaltu edo agintzaile gisa agertu nahi. Norentzakoaren irudia ez mintzeko modu bat da.

— Xenpelarren bertsoetan zenbait huts, edo huts diruditenak behintzat —**eta barka, oker banabil**— ageri dira. (LIB I: 107).

Adibide horretan barkamena ere eskatzen dio norentzakoari. Halaz ere, ziur gaude esatariak ez duela duda izpirik ere esandakoari buruz. Askotan, nahiago baitu oker egon, zuzen egon baino:

— Berdintsu gertatzen da *diago* eta bere senideekin. Dakidanez —**eta poz-tuko ninduke bizi-ro oker nagoela jakiteak**— euskal literatura guztian behin agertzen da adizki hori, Garibay XVI gn. mendean jaso zuen esaera batean: “Atzean diagonak utsean diago”. (LIB I: 77-78).

— Ez dut, gorago esan dudana bezala, sentimenduen jatortasuna ukatzen, inolaz ere, baina ez dut uste —**nahiago nuke oker egon, zuzen baino**— jatortasun bizi hori irakurleari aditzera emateko, entzungor egin nahi badu ere, biderik eta modurik aurkitu duenik beti. (LIB II: 142).

Adibide horiek adierazten digute esatariak badakiela ziurtasun osoz “egia” esaten ari dela edo, behintzat, zuzen dabilela, eta batzuetan (alderdi negatiboak esan beharrean denean), nahiago luke gezurretan eta oker balebil zuzen eta egiatan baino. Horrela, kontrako edo negatiboak diren alderdiak modu zorrotz batez eman orde, leuntzeko estrategia litzateke. Norentzakoaren atxikimendua lortu nahi du eta askotan egiak (edo bere egiak) estalki leun batez inguraturik adieraziko ditu.

La introducción de este tono modesto explica que en ocasiones empleen estas prótasis [“si no me equivoco”...] hablantes que sí están efectivamente convencidos de la veracidad y exactitud de lo que dicen, pero que, sin embargo, por alguna razón, no quieren aparecer como hablantes prepotentes en una situación dada. (Montolio 1993: 127).

Bestetan, gaizki edo oker ote dabilen benetako zalantza duenean, ez du baldintzazko egitura horretara jotzen; berariaz, justifikatu egiten du oker ibiltezkotan zergatik edo zerk eraginda ote dabilen oker:

— “Hark berak hari berari” daramate buruan —**edo antzeko zer bait: liburua damurik ez daukat eskuartean**—, eta lehendabiziko “hura bera” aurreko bertsoen egilea bide da —hots, Claveria— eta bigarrena, bertso haiek eskaini zizkiona, hau da, Etxeberri. (LIB II: 66).

Holakoetan, badirudi esatariak bere burua babesteko estrategia gisa dabilela: norbait kritikatuaz izateko arrisku handiagoa dago baieztapen biribilak egiazkoak ez direla frogatzean. Aitzitik, kritika horren arriskua txikiagoa da, balizko modu batean edo erabateko ziurtasunik gabe egindako baieztapenekin.

(...) el hablante (...) usa muchas veces (...) a modo de expresión auto-exculpadora, muy adecuada para salvaguardarse de una crítica potencial: es difícil criticar directamente a alguien que previamente ya se ha adelantado y se ha disculpado por algún error posible (“si no estoy en un error” / “si no me equivoco”...) (Montolio 1993: 128-129).

Horrek “errespetuaren fenomenoaz” hausnartzera garamatza. Oso ohikoa da, nahiz eta esatari-norentzakoek batean duten ezaupideren bati buruz baieztatatu, erabateko ziurtasunik gabe, zeharka-meharka²⁰³ aditzera ematea:

²⁰³ Informazioa zeharka-meharka ematea ez litzateke bete-betean Griceren araukin bat etorriko. Honek “nolakotasunaren maximan” dioenez, gauzak labur, anbiguitaterik gabe emateko.

cuanto más indirecta es la expresión de los actos de habla, mayor es la posibilidad del hablante de negarlos, y mayor es el número de opciones que se le ofrecen al oyente. Sin esta deliberada falta de precisión, la vida social sería imposible. (Stubbs 1983: 174).

Enunziatu parentetiko hauek, apika, ez dute esataria gizalegezkoa denik esaten, baina bai gizalegez jokatzen duen pertsona bezala agertzen norentzakoaren aurrean. Alde honetatik, kortesia norentzakoaren pertsuaditu eta esatariaren interesetara erakartzeko estrategia eragingarria da.

Norentzakoaren erakartzeko, ordea, horrez gain, norentzakoaren hurbileko agertu beharko du eta horretarako, biek batean duten esparruan ipiniko du arreta; hau da, biek batean duten informazio pragmatikoari edo ezaupide komunei erreferentzia eginez. Beraz, kortesia positiboaren bigarren alderdiari helduko diogu. Horren arabera, esatariak norentzakoaren desioak ere ezagutu beharko ditu, eta horren baitan auzolanean jokatu, inoiz gain hartzeko edo inposatzeko helbururik gabe; diskurtsogintza horretan biak partaide aktiboak balira bezala.

2. Kortesia positiboa: izan zaitetz norentzakoaren hurbileko, taldeki-de bazina bezala funtzionatu

Norentzakoaren erakartzeko, bada, bi solaskideen arteko hurbiltasun-harremana erdietsi beharko du; esatariaren hurbileko (edo talde bereko) senti dadin, biek batean duten esparruan ipiniko du arreta, eta beraz, ugariak izango dira biak batean duten ezaupide komunari erreferentzia egiteko hizkuntza-formak:

— Gutxi gorabehera, **badakizue**, Oraune'ko Errolbak itzuli zigun “Florentzian idazlari koxkorra”-ren kidea. (ZIN: 158).

Honenbestez, esatariak norentzakoaren desioak ere ezagutu beharko ditu, eta horren arabera auzolanean jokatu. Garbi izanaz, ordea, inoiz ez duela norentzakoari gain hartzeko edo inposatzeko helbururik izan behar.

2.1. Erasorik ez egin (esan beharrekoa diplomaziaz edo esku leunez eman aditzera) eta norentzakoari aukerak utzi

tea hobesten duelako, besteak beste. Baina arau hori hauts daiteke esatariak, une jakin horretan, informazioa eragingarria izateari baino garrantzi handiagoa ematen diolako esatari-norentzakoaren arteko harremana bermatzeari.

Norentzakoia zerbait egitera mugiarazi nahi duenean, agindu bidez mugitu ordez, baditu beste zeharkako hizkuntza formak:

— Argitasunik nahi duenak jo beza Lafitte jaunak, *Herria* astekarian aurrenik eta liburuxka batean gero —**horren berria aurreraxeago ikus dezakezu**— euskal itzulpen zahar eta berriei buruz argitara berria duen idazlan jakintsura. (LIB I: 112).

Adibide horrek erakusten digunez, esatariak norentzakoari zuzentzeko ahalerazko forma darabil. Ez dio agindurik ematen, edo behintzat agindu-kutsua kenduz norentzakoari zerbait egitea iradokiko dio: zerbait hori egiteko aukera duela adieraziko dio. Beraz, kortesiaz, gizalegez mintzo da, ez baitu zakarra izan nahi (Lakofen “norentzakoari gain ez hartzeko” arauari loturik).

Agintera darabilenean ere, agindu baino gehiago esatariak norentzakoari egiten dion deia da hau zerbait egitera mugitu dadin; hau da, esatariak esandakoa bere begiz hausnartu eta justifikatzeko aukera eskainiko dio. Esatariak norentzakoia bere diskurtsogintzan “inbolukratu” nahi du:

— Eta ezaguna dugu batez ere Aita Villasantek duela zenbait urte (**ikus 1961-ko EGAN, 259-260 orrialdeetan**), haren gogoeta sakonak eta esatera zorrotzak ahotik paperera aldatuaz, bildu zuen Aitonaren uzta jorria dela bitarte. (LIB II: 124).

3. Kortesia negatiboa: enuntziatua leuntzeko baliabideak

Bada ekintzarik esatariaren nahiz norentzakoaren irudian eragin dezakeenik, eta batzuetan bataren edo bestearen irudia zikindu, ilundu edo minduko dute. Holakoetan, esatariak hainbat aukera izan ditzake: erabat saihestu, leundu edo zuzendu.

— Diskoak —**hizlarien izenik ez dut aipatuko, norbait ixilpean uzteko beldurrez**— atseginez beterik entzungo ditu edozein euskaldunek. (LIB II: 73).

Maiz, ordea, saihestu ordez, enuntziaturen batek norentzakoaren irudia mindu dezakeela uste badu, beste hainbat bitarteko izango ditu esku artean enuntziatua modu leunago batez adierazteko edo norentzakoari barkamena eskatuz zuzentzeko ere.

Esate baterako, askotan, ekintza zehatz bat zergatik gauzatu den justifikatu eta azaltzea bera, norentzakoaren onspena lortzeko mugimendu estrategikoa da. Horrekin batera, enuntziatioa leundu, arindu eta modalizatuko duten baliabi-

deak funtsezkoak dira, norentzako erasotuta eta minduta senti ez dadin. Neurri batean Lakoffek (1973) kortesiaz jokatzear ulertzen duenarekin bat letorke.

Funtsean, baieztapen biribilak egin gabe, baieztapenak modu leun batez adieraztea esatari inposatzailea ez dela adierazteko modu bat litzateke.

Dударик gabe, hainbat enuntziatu parentetiko *softeners* gisa (Levinsonek (1983: 212) erabiltzen dira; hau da, “gozatze”, “arintze” edo “leuntze” estrategia bezala.

Enuntziatu parentetikoek baieztapenak leundu edo arintzeko zein aukera eskaintzen dute?

Batetik, baieztapenak zorrotzegiak, irmoegiak izan ez daitezzen, honako diskurtso-estrategia hauek erabiltzen ditu:

3.1. Ordezkatzeko baliabideak

Mehatxuaren indarra gutxitzeko edo arintzeko ordezkatzen diren esamoldeez ari gara. Esaterako, norentzakoari zuzeneko aginduak eman ordez, zeharkako egituretara jotzea (goian ikusi dugu) izan daiteke agindua ordezkatzeko modu bat. Bere burua kritikakizun izan duenaren artean sartzea ere bai:

a. Bere burua kritikakizun izan duenaren artean sartuz

Norentzako mindu gabe gauzak aditzera emateko, Mitxelenak bere diskurtsoan usu darabilen baliabidea da: norbait kritikatzear, bere burua ere barne eginez kritikatzear. Horretarako hainbat hizkuntza-baliabide ditu. Nagusiki, “gu” lehen pertsona pluraleko izenordaina erabiltzear jotzen du:

Mediante el uso de la primera persona del plural, aunque sólo se refiera al oyente, el hablante pretende incluirse en una actividad que compete exclusivamente al oyente. (Mulder 1991: 74).

— Clark Gable’ren kaskoa —**ai, gurearen gisara!**— gero eta urdinago ageri dela ere esango nizueke, baina hori badakizue honez gero, nik bezain ongi. (ZIN: 141).

— Guztioi —**eta neroni aurrenik**— itzurtzen zaizkigun zenbait huts baztertuz gero, egileek poesi-prosarako duten joeran daudela deritzat itzulpen honen alde txarrenak (LIB I: 85).

— Beregana dezake ikuslearen gogoa, nahiz gertaera guztien berri aldeaz arretetik jakin —**horixe gertatzen zitzaidan neroni**—, Charles Laughton eta beste lagun azkarren antzeari eskerrak. (ZIN: 189).

Era honetara jokatzek esatari-norentzakoen arteko distantzia murriztu egiten du:

Esta referencia pseudo-inclusiva reduce la distancia entre ambos. (Haverkate 1984: 84-92).

Baliatu beharreko estrategia da, bada, Mitxelena bezalako kritiko bati²⁰⁴ maiz egokitzen baitzaio besteren kritika egitea:

Ez gaitu, ez, kritika pixka batek, edo puxka batek, geure burua ukatzera erarriko. Egin dezakeen gaitza ere ez da gehiegizkoa izango. Batez ere, gertatu den bezala, zoramen gorrian geure buruari begira luzaroan biziak baldin bagara. (MEIG IV: 29-47).

Garbi du, gainera, kritikaren helburua errealitateari ahalik eta gehien hurbiltzen zaion irudia erdiestea dela; baina ez besterik gabe akatsak ateratzea.

Crítica, claro es, no significa detracción, sino simplemente un intento de conseguir una imagen más aproximada siquiera sea en una medida infinitesimal, de la realidad. No se trata de “sacar defectos” —que, por otra parte, en nada empañan el brillo de una obra que ha de ser apreciada en su conjunto— (...) No hay, además, dos críticas: una benéfica o “constructiva” como ahora se complacen en repetir, y otra maléfica y destructora. La crítica es lo que es: crítica a secas y en el fondo, en cierto sentido, destructiva siempre. Pero no es destructiva por el placer de destruir, sino por deseo de edificar mejor, por creer que nada estable puede asentarse sobre cimientos inciertos, vacilantes o carcomidos. (Mitxelena 1970: 28).

Norbaiti kargu hartu eta kritika egitea, beraz, Mitxelenak zilegitzat ez ezik egin beharrekotzat jotzen du; baita, noski, berari egiten diotenean ere:

— Aspaldi ez duela, kontuak hartu dizkidate —**eta, jakina, ez diot horretarako eskubiderik ukatzen hartu dizkidanari**— euskal idazle bakoitzari liburu batean opa nizkion edo ez nizkion lerroak direla eta. (LIB II: 38).

b. *Ni*, izenordain *higuingarria*

Goian ikusi dugu esatari zorrotz eta autoritario izan ordez, *gu* izenordainarekin zuzentzea duela gustuko. *Ni* izenordaina, berriz, behin eta berriz

²⁰⁴ Pérez Gazteluk honela esango digu: “Mitxelena eta kritika, niretzat, txanponaren aurki-iferentzuak dira”. (Pérez Gaztelu 1995b: 80).

adieraziko digunez, ez du batere atsegin, eta derrigorrean besterik erabiliko ez duenaren itxura ematen digu.

— Nik (**izenordain higuindarri hau ezinbestean darabilt**) lehenago ezagutu nuen Olabide (Itun berriko Olabide, jakina) besteak baino. (LIB I: 112).

Hain da horrela, zenbaitetan *ni* izenordaina erabiltze hutsagatik norentzakoari barkamena eskatzen dio:

— Nik —**eta barka bekit “izenorde higuingarri” honezaz hasten banaiz mintzatzen**— profeta baten gisan ikusten dut aurrenik gure Oteiza, gure artean nola eta nondik ez dakigula—aldiz bizardun, aldiz okotz-soil—agertu zaigun antzinako igarleen ondorengo galdu baten antzera. (LIB II: 117).

Badirudi, *ni* indibidual hori ez dela nor besteren auzietan sartzeko.

— Neronek ikus dezakedanez —**eta ez naiz nor horrelako auzietan mintzatzeko**—, ederki tajutu du gaia, lau kapituluetan berezia, eta harira doa beti egilea, hitzalperrik gabe. (LIB ? : 71).

Bada, beraz, Mitxelenaren testuetan joera bat *ni* indibidualaren orde *gu* izenordain “komuna” edo “guztien bateratzaile” izan daitekeena erabiltzeko. *Ni* ez du gogoko, baina ez bere-berea den zerbait (iritziren bat) azaltzeko beldur delako, maiz duguna edo garena besteri esker edo dugulako edo garelako; besteren ondare delako. Hori hain da horrela, bere iritzi eta ahotsa ere, maiz, besteren oihartzun da. Besterekiko lotura, tupiki ozena baino indartsuagoa da, nonbait. Eta bakoitzari berea zor zaionez gero, gizalegez jokatzeko modu bat litzateke *niren* orde *gu* hautatzea.

c. Enuntziatuaren modalizazioa

Esatariaren eta mehatxuzko ekintzaren artean distantzia handiagotzeko, esatariak enuntziatua modalizatu egingo du: “bere ustea, iritzia” soilik dela adieraziz, edota bere mintzagaiaren esparrua dakien edo kontrolpean duen alor horretara mugatuz eta murriztuz.

— Euskaraz poesi hizkera trebea daukagu, zenbait olerkariri eskerrak: prosa hizkera, berriz, ez dago, **nik uste**, behar lukeen mailan. (LIB I: 85).

— Hurrengoan, berriz, **ene iritzi**, *igun* “martinete” ez dago arras zuzen, ez Zaitegiren baizik Azkueren erruz: (LIB II: 77).

Mitxelenak garbi du zenbaitetan, “interakziozko harreman hori bermatzeko” bere iritzia ezin izaten duela estalkirik gabe agertu:

— Baina, **baldin nire iritzia estalkirik gabe agertu behar badut**, ez dut uste inoiz gure hizkuntzan entzun denik horrelako hitz larririk, horren zinezko aitortik, horrenbesteko karraxi sarkorrik. (LIB I: 90).

Beste batzuetan bere mintzagaiari mugak ezartzen dizkio, esparrua mugatu, murriztu egingo du, kritika orokorra izan ordez, esparru jakin batera murriztuz edo minimizatuz:

— Nere begiak behintzat, **zorrotzagoak ez dakit**, ez ziratekeen konturatu-ko, alde zuretik jakin ez banu. (LIB I: 84).

— Espainia aldean behintzat —**bestetan ez dakit**— bekaitzez begiratzen diote gai hauetan hasten denari, elizgizona ez baldin bada, eta ez dut, ahal baldin badut, neure burua auzitegietan ikusteko gogorik. (LIB I: 96).

— Neri behintzat—**ikasiagoengatik ez naiz ari**—deus ere ez dakidala iruditzen zait Ibar-en itzulpen hau irakurri ondoren. (LIB I: 103).

Horietan guztietan, badirudi esatariak baieztapena leundu, gozatu egiten duela; zerbait baieztatu behar duenean —eta are gehiago baieztatu behar duen hori norbait mintzeko modukoa izan badaiteke—, bere iritzi soila dela adieraziz, edota baieztapenaren mugak hesituz. Baliabide hauek Gil Mulderrek (1991: 75) era honetara definitzen ditu:

Atenuantes que indican que el hablante no asume la completa responsabilidad de la verdad del enunciado. (Mulder 1991: 75).

4. Kortesia negatiboa: gaizki ulertuak saihesten ahalegindu

4.1. Gaizki ulertua izateko zirrikiturik txikiena ere estal ezazu: zuzendu behar denean zuzentzea da egokiena, baita horretarako norentzakoari barkamena eskatu behar bazaio ere.

Ondorengo adibideotan, badirudi kortesiazko arau horri jarraitzen diola esatariak. Ez du lotsarik besteri, eta norentzakoari bereziki, barkamena eskatzeko. “Barkamen eskea” egiteko egitura parentetikoak egoki datozkio. Ikus ditzagun horren adierazgarri ondorengo adibideak:

— Gure-gureak baititugu biak —**eta barka biezat “Kamínazpi”-k**—, gure artetik sortuak eta geron antzera taxutuak. (LIB II: 146).

— Ez dut hemen euskal hiztegirik, baina badirudi hitz berria dela. Horrela balitz, **eta bestela baldin bada barka**, beharrik gabe asmatua dirudi, gure artean *saietera* euskal hitz ezaguna baita oraindik, antzinako leiho mehar horietakoa adierazteko. (LIB II: 140).

— Nolazpait ere ezagutzen du, ordea, Pascalen hura (**eta barka besterena baldin bada, Pascalena izan beharrean**) egia baldin bada: “Ez zinateke ene bila ibiliko, aurkitu ez baninduzu”. (ZIN: 198).

Garbi dago esataria norentzakoarekin atsegina izaten saiatzen dela eta alde horretatik kortesiaz eta gizalegez jokatzeko duela. Ez dugu uste, ordea, kortesiaz jokatzeko beste modu bat izan zitekeen arren, norentzakoari dena egina ematen saiatzen denik. Bere helburua ez da (eta uste dugu corpuseko enuntziatu parentetikoena ere ez dela) norentzakoari mezua *eginahalik txikiena* egiaz interpreta dezan laguntzea, berak nahi bezala hark interpreta dezan ahalegin guztia egitea baizik, harik eta esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean zirrikiturik txikiena ere egon ez dadin.

7.4. ENUNTZIATU PARENTETIKOA, INFORMAZIOA TESTUINGURUAN KOKATZEKO ESTRATEGIA

7.4.0. SARRERA

Goiko atala amaitu dugu adieraziz esatariak bideratu edo gidatu egin nahi duela irakurketa berak nahi bezala interpreta dezan norentzakoak, eta enuntziatu parentetikoaren eginkizuna oinarri-oinarrian horixe dela; hau da, norentzakoaren interpretazio-prozesua testutik bertatik gidatu, bideratu eta erregulatzeko arrasto, aztarna edo lagungarriak ematea norentzakoari, bai esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean tarterik txikiena egon dadin eta baita, noski, esan nahi zuenaren eta honi emandako interpretazioaren artean ahalik eta zirrikiturik txikiena egon dadin ere.

Interpretazioaren gakoa, izan ere, ez da soilik argudiatzeari dagozkion markak topatzea, ez eta, ziurrenik, testu jakin horri dagozkion egitura nahiz pertsonarteko ezaugarriak identifikatzea ere. Maiz aski, interpretazioaren gakoa iradokitze gaitasunean dago; hots, iradoki eta inferentzien errota mar txan jartzeko gaitasunean. Eta egiteko horretan enuntziatu parentetikoek zeresan handia dutela ikusiko dugu. Corpuseko adibide batzuk ekarriko ditugu horren lekuko:

— Aldi honetan zenbaitek herri xeheari —**populuari**— azken hitza eman nahi badiote ere, zertan eta arte-gaietan, ez litzateke harritzekoa herri xeheak gai kaxkar eta belaxketara jotzea. (ZIN: 139).

Goiko adibide horrek, esate baterako, hitzez hitz hala ez badio ere, esatari-norentzakoan arteko komunikazio-trukea gauzatu zen garaiaren isla dakar: garai hartako tirabira edo auzi bat inplikaturiko du edo behintzat auzi hori in-firitzeko keinuak edo arrastoak bidaliko dizkigu.

Pentsa genezake “herri xehea” adigaiaren sinonimo besterik ez dela “populu” hitza, baina termino horren erabilerak esaten duen horretaz harago bidaltzen du norentzako; izan ere, “Jurgi Oteizak esan digu” artikuluan agertzen denez, gizartean, artea ulertu eta epaitzerakoan iritziak bereiz zebiltzan: “herriari”, “herri ikasiari”, “herri xeheari” azken hitza ematen ziotenen artean eta, “arte” gaietan behintzat, hori onartzen ez zutenen artean. Honela adieraziko digu Mitxelenak berak:

Betiko leloa zegoen gero. Oteizaren izena entzun orduko hasiko baitzaizkizu herria bihotz-muinetan daramaten horietako zenbait “Zer esango du horrezaz herri gaisoak (sic)? Zer pentsatu behar du nekazari zintzoak, arrantzale jatorrak, artzai (sic) tolesgabeak?”.

“Neroni ere —egiten nuen neure artean— herrikoa ote naiz? Ezin erantzun. Dakidana hauxe da: herriaz gutxi dakidala, “populua” ere batzuek deitzen diotela, “herri ikasi” bat ere sortu dela gure artean, besteez gainera, gutarik zenbait bere haserrean irentsiko dituen egun edo bihar, eta horrelaxeko huskeriak”. (MEIG I: 108).

Beraz, “zenbait” hori, “herria bihotz-muinetan daramaten horietako zenbait” da; herri xeheari “populua” deitzen dion zenbait. Eta hitz horietatik atera dezakegu Mitxelena ez dela herri xeheari edo “populuari” azken hitza ematearen aldeko; ez behintzat arteari dagokionez. Beharbada, beste zerbaite-tan bai, baina arte-gaietan ez. Eta jarrera hori argudiatzen du adieraziz herri xeheak gai kaxkarretara jotzeko aukera handia duela, nahiz eta jakin “herri ikasi” bat ere sortu dela gure artean.

Honenbestez, *populu* hitza testuinguru honetan ez da sinonimo soila. Adigai-indartuz hainbat interpretazio-lerrori irekiko dizkio ateak, hitzez hitz esan gabe ere, garai hartan pil-pilean zeuden gertakariak inferitu edo aditzera emateko. Eta alde horretatik diogu enuntziatu parentetikoek balio dutela enuntziatua testuinguru jakin batean kokatzeko (testuinguratzeko); azken batean, testuinguru batean kokatzeko keinuak edo oharrak bidaliko dizkiolako norentzakoari.

Bidaltzen dituen pista edo arrasto horiek, norentzakoaren arabera, interpretazio-lerro ugari (eta ez guztientzat berdinak) iradoki ditzake, interpretazioa, atal honetan frogatzen saiatuko garenez, norentzakoak duen ezaupide “entziklopediko” edo pragmatiko horren baitakoa izango baita.

Esate baterako, ondorengo adibideak, norentzakoak duen mundu ezaupide horren arabera, gauza bat baino gehiago iradoki ditzake:

— Oker ez banabil, bi horiek barrenen ditugula, guztira (**o Oteiza adiskidea!**) hamahiru dira. (LIB II: 101)

Esataria, hamahiru zenbakia esatearekin batera, Oteizaz gogoratzen da (edo Oteizari dei egiten dio), proposiziozko edukia edo informatzen ari dena alde batera utzi eta une horretan bertan, hasierako plangintzan ez balego bezala, digresio bat tartekatuko du. “Hamahiruak” Oteiza dakarkio burura. Zergatik? “Hamahiru” zenbakiak Arantzazuko apostoluak zirela eta Oteizak izandako istiluen oihartzuna dakarkigu. Baina ziurrenik enuntziatu parentetiko horrek eduki ezberdinak inplikaturiko ditu (euskal kulturari hamahiru zenbakiak badu konnotazio berezi bat: “ez dok hamahiru”, etab), bakoitzak duen ezagutza horretatik abiatuz egiten duen adimen mailako ariketa horren arabera; hots, inferentzien arabera.

7.4.1. INFERENTZIAK

Tesian zehar behin eta berriz aipatu eta erabili dugu adigai hau, baina agian egoki litzateke definitzea. Hizkuntza-pragmatikarentzat komunikazio-trukea ez da kodetze edo deskodetze prozesu soila, biak batean duten kodean oinarrituz egina (Jakobson 1960); intentziaz egindako paktu edo bat egitea baizik. Bat egite honetan, esatari-norentzakoek batak bestearen intentzioa atzemateko duten gaitasunaz gain, funtsezkoa da esatari-norentzako hauek batean duten informazio-esparruan eragingo duten (hitzez esan gabe doana aktibatuz) prozedura ostentsibo-inferentziazkoak (Sperber & Wilson 1994) ere oso kontuan izatea.

Toda comunicación verbal consta de una parte codificada y de otra parte producto de inferencias, esto es, de ciertos procesos mentales que llevan a conclusiones como las anteriores. Los hablantes nos comunicamos presentando lo dicho como un estímulo para desencadenar estas inferencias. La simple descodificación

nunca es suficiente, pues la comunicación humana es esencialmente una comunicación inferencial. (Portolés 1998: 14-15).

Kodetze-deskodetze bidez jasotakoaz gain, bada, inferentzien bidez hainbat eta hainbat informazio geureganatzen dugu; hau da, agerian hitzez hitz esan gabe ere, berariaz sortzen ditugun zantzu edo susmabide izan litezkeen aztarnak interpretatuz (hau da, inferituz) ere bideratzen da solaskideen arteko komunikazioa. Horretarako, jakina, alde zurretiko ezagutza komun bat izatea ezinbestekoa da.

Escandellen arabera (2005: 35), inferentzia prozesu bat da eta prozesu horri esker, gai gara aztarnak edo seinaleak erreferentzia egiten dioten edukiarekin loturak berregiteko:

La “inferencia” es el proceso por el que se reconstruyen los vínculos que permiten ligar la señal indicial y el contenido al que ésta se refiere. Típicamente la recuperación de este vínculo está basada en la utilización de conocimientos extralingüísticos, que permiten salvar la distancia que media entre el estímulo utilizado y su contenido. (Escandell 2005: 39).

Beraz, deskodetze-prozesutik lortutako informazioa testuinguruak eskaintzen digun informazio pragmatikoarekin uztartu beharko dugu, mezua ongi interpretatzeko ezinbestekoa izango baita:

Hemos visto que para llegar a la interpretación completa del enunciado necesitamos añadir contenidos que no están codificados, sino que provienen de fuentes extralingüísticas. La “inferencia” es, como hemos dicho, el proceso por el que se integra información procedente de diversas fuentes: en el caso de la comunicación humana es el proceso que nos permite combinar la información obtenida a partir de la descodificación del mensaje lingüístico con otra información contextual. Podemos denominar “pragmáticos” a los procesos inferenciales que intervienen en la interpretación de los enunciados lingüísticos. (Escandell 2005: 82).

Enuntziatu parentetikoak aztertze oso egoki datorkigu autore honek berariaz aztertzen duen “inferentziatzko prozesu pragmatikoa”, bai oinarritzkoa eta baita bigarren mailakoa ere.

Oinarritzko prozesu pragmatikoak:

La inferencia toma en cuenta la información contextual disponible (es decir, el conjunto de representaciones interiorizadas de cada individuo) y la utiliza para

rellenar las casillas de la representación lingüística que requieren especificaciones ulteriores. (Escandell 2005: 82).

Esate baterako, testu batean “hemen” aditzondoa agertzen bada, inferentziako ariketa izango da “hemen” aditzondo hori leku jakin batekin lotzea, hizkuntzak kodetutako edukiarekin eta egoerari buruz dakigunarekin uztarturik. Esparru zehatza zein den zehaztera garamatzen pista guztiak izango dira inferentziakoak.

Azken batean, hizkuntzaren deskodetze prozesutik erdietsitako adierazpen kontzeptual eta eskematiko hori hornitu eta aberastu egingo du oinarriko prozesu pragmatikoak, zehaztu, gauzatu, mamitu egingo baitu. Hau da, testuinguru jakin eta zehatz batean kokatuko du mezua.

Bigarren mailako prozesu pragmatikoak:

(...) los humanos no nos conformamos con computar el contenido explícito de los enunciados, sino que lo integramos con otras representaciones procedentes de nuestro conocimiento del mundo y de las expectativas creadas por la situación. Utilizamos el enunciado codificado lingüísticamente como un “indicio” de nuestro objetivo comunicativo (esto es, como una señal que se conecta de manera natural con otro fenómeno o estado de cosas), para que el interlocutor infiera cuál es la relación entre un indicio producido y lo que queremos comunicar. (Escandell 2005: 85).

Esplizituki aditzera ematen duenaz haragoko informazioa inferitzeko ariketa litzateke. Hitzez hitz esandako horrek zer inplikutzen edo zer ematen duen aditzera aztertze prozesua.

Enunziatu parentetikoak enunziatua testuinguruan kokatzeko baliabidea ere badirela frogatzea helburu dugun honetan, agerian edo esplizituki esaten den horrezaz haragoko informazio pragmatikoa zaigu interesatzen, inferentzia bidez erdiesten dugun informazio pragmatikoa, hain zuzen ere.

Bigarren mailako prozesu pragmatikoei Gricek *inplikaturak* deizioa eman zien. Azter dezagun, bada, inferentzia mota hori.

GRICEREN INPLIKATURAK (1975)

Gricek inferentzia, hondarrik hondarreen, hitzez hitz esandakoaz harago esatariak aditzera eman nahi duenari deitzen dio, baina inferentzia horiek esatariak nahita, berariaz, sortu baditu, horiek *inplikatura* deituko ditu. Gauza bat baita erantzunak esaten duena edo erantzunaren adiera, eta beste bat adie-

ra horren bidez aditzera eman nahi dena, edo esatariak aditzera eman nahi duena; hots, inplikaturik gelditzen den esanahia.

Inplikatura, bada, ingelesezko “imply” hitzetik dator, eta bi gauza esan nahi ditu; alde batetik, “inplikatu” eta bestetik, Osak (1990: 28) esango digunez, “adidetzoz bidea eman”, gaztelaniazko “dar a entender”. Gricek, kontzeptu honen teorizatzaileak, bi motatako inplikatura bereizten ditu: bata hizketa edo diskurtsoko inplikatura deitzen du, eta bestea, inplikatura konbentzionala edo lexikala. Guri diskurtsoko inplikaturak zaizkigu interesatzen: testuinguruaren baitakoak; hau da, inplikaturik gelditzen den esanahi horien interpretazioa diskurtsua sortu den testuinguruaren menpe egongo da, edo behintzat, testuinguru horrek posibilitatuko du.

Grice ohartzen da komunikaziozko ekintza batek arrakasta izan dezan, ezinbestean, solaskideek elkarlanean edo auzolanean aritu beharko dutela eta horretarako arau edo maxima batzuk proposatuko ditu (§7.3.). Zenbaitetan, ordea, arau horiek urra edo gairik daitezke. Eta arau horiek gairiditzen edo urratzen dituenak, berariaz, propio egiten du, hain justu ere, norentzakoak urraketa hori aurki dezan, eta aurkikuntza hori, azken batean, testuinguruaren arabera interpretatu beharreko inplikatura bihurtuko da.

— Esate baterako, jainko-jainkosak h-z jositako hizkera batean (**ai, behar den lekuan baleude!**) mintzatzen dira, eta gizon hilkorrak halako Bizkai-usai arin bat darion beste batean. (LIB I: 68-69).

Maxim of manner (nolakotasunaren araua itzuli dugu) hastapenaren arabera, komunikazioak arrakasta izateko, argia izan behar du eta anbiguotasunak saihestu behar ditu. Goiko adibidean, enuntziatu parentetikoak esatariaren desio bat dakar, “h-ak behar den lekuan egoteko desioa”. Baina, hondarrik hondarrean, enuntziatu horretatik esan duenaz harago aditzera eman nahiko lukeen ondorio bat atera dezakegu: testua edo liburua ortografiazko akatsez jositako dagoela, bai behintzat “h”-ari dagokionez. Beraz, hizkuntzaren aldetik egindako kritika da inplikaturik gelditzen den esanahia.

Azken batean, adibide horiekin erakutsi nahi dugu enuntziatu bat interpretatzeko ez dela aski enuntziatu horrek hitzez hitz esaten duenaren esanahia ezagutzeko (kodetze-deskodemate prozesua); enuntziatu horrekin esatariak aditzera eman nahi duena (bere komunikatzeko intentzio-asmoa) zer den jakitea dela garrantzitsua; hau da, esan duen horretatik zer inferi dezakegun, edo esan duen horrek zer inplikatzeko duen.

Baina zergatik diogu inplikatura horiek diskurtsozkoak direla? Nola atzeman dezakegu esatariak hitzez hitz esan duenaz harago zer eman nahi duen aditzera?

Inplikatura horiek diskurtsozkoak direla dio, inplikaturik gelditzen den esanahi hori testuinguruak posibilitatuko duelako. Kontestuaren edo testuinguruaren araberakoa da, beraz, inplikaturazko balioa (Osa 1990: 28). Esate baterako:

— Eta zenbait pezetaren truke —**askotxo badira ere**— bihotzeko pake (sic) hori ateratzea gutxi al da? (ZIN: 124).

Enunziatu parentetikoari esker, esatariak bere kexua agerian jarri edo azpimarratu nahi du: filmak ikusteko ordaindu beharra dauka, eta ez gutxi gainera. “Askotxo” hitzak argudio-indar handia baitu. “-txo” txikigarria da, baina oraingoan, “zenbait pezeta”-ren erreferentzia txikitu orde, gehitzeko balio du: “gehiegi (asko baino gehiago)” iradokiko luke.

Esaten duen horrezaz gain, ordea, beste zerbait ere eman nahiko luke aditzera: kexuaren muina, hain zuzen. Izan ere, pentsatzekoa (eta bidezkoa) da filmaren bat ikusteagatik ordaindu behar izatea, baina hori aipatzen badu, beste kritikoez ez bezala, berak, kritikoa izanik, ordaindu behar izaten duela da. Haiek ez bezala, honek euskaraz idazten duelako. Beraz, zentzu horretan interpretatu beharko genuke esatariari ordaintzen duena gehiegi iruditzea. Bere kritiketan, gainera, behin eta berriz azpimarratzen duen kexua da.

Garbi dago, bada, enunziatu parentetikoaz baliatuz, esatariak hitzez hitz esandako horretaz gaindi beste zerbait eman nahi duela aditzera. Eta inplikatu nahi duen hori azpian dagoen bidegabekeria da, eta baita euskarak bizi duen egoera ere. Azken batean, txartela doan eman ziezaioketenek ongi zekiten hark *Eganen* (euskaraz ordea!) kritika egiten zuela.

Kexu hori beste pasarte batean ere aipatzen du:

— Erakutsia izan zen film hau iaz Cannes eta Veneziaren izena, besterik ez aipatzeagatik, zeharo ixilarazi duen Donostiako zinema-aste ederrean. Baina hemen ari natzaizuen honek ez du jai horietan sarrerarik izaten, **ordaindu gabeko sarrerarik**, alegia. (ZIN: 182). (Lodia gurea da).

Testuinguruak lagunduko digu, bada, hitzez hitz esandako horretatik harago aditzera eman nahi duen hori interpretatzen. Oraingo honetan, kotesuak, edo berak idatzitako beste pasarte batzuek.

Beste hainbeste esan dezakegu ondorengo adibideari buruz ere:

— Hilkizunetan izaten dira zenbait txolarte alai —**adiskide artean, hilda-koaz ahazturik, egiten diren berriketak eta**—, eta Sacha Guitry zena ere, goian bego, saiatu da aldiz-aldiz ikuslearen zama arintzen. (ZIN: 178).

Enuntziatu parentetikoaren artean adibide bat paratu ez balu, litekeena da pentsatzea “hilkizunetan txolarte alaiek” ez dutela tokirik izaten, baina adibide horrek enuntziatua testuinguratzeko ere balioko digu. Beraz, enuntziatu parentetikoei esker, interpretazioa gidatzeko keinuak, seinaleak, arrastoak edo pistak bidaliko dizkio esatariak norentzakoari.

Enuntziatu parentetikoak enuntziatua testuinguruan kokatzeko komunikazio-eginkizuna duenez, defini dezagun `testuinguru' adigaia haren arabera; Mitxelenak dituen erreferentzia kulturalak (zinemaren nahiz euskal literatura-renak), erlijiosoak, errituzkoak, nahiz bere garaiko gizarte auzien erreferentziak diskurtsoan bertan tartekatzeak aukera eskaintzen baitio.

7.4.2. TESTUINGURUA

Testuingurua kontuan izatea esana dugu ezinbestekoa dela interpretazio egoki baterako, baina ez da batere erraza *testuinguru* terminoaren mugak zehaztea. Hizkuntzalari askorentzat muga lausoak ditu eta sistematizatzen ez da batere erraza, testua inguratzen duen *possible world* oro izan baitaiteke; hots, hizkuntzaz kanpoko gertakari oro.

Anabasa are eta handiagoa da *testuingurua* adierazteko erabili izan diren terminoak ugariak direlako batetik, eta *testuinguru* terminoaren azpian arras desberdinak diren adigaiak uler daitezkeelako, bestetik. Esate baterako, testuingurua adierazteko hamaika termino eta izendapen erabili izan dira: *ingurumaria* (edo leku-denborazko egoera), *ekoizpen-baldintzak*, *komunikazio-zirkunstantziak*, *kontestua*, *kotestua*, etab. dira horietako batzuk; eta baliokidetzat jo izan diren terminoek barne hartzen dituzten gertakariak autoreen arabera aldatzen dira. Komeni zaigu, bada, *testuinguru* hitza darabilgunean zer adierazi nahi dugun zehaztea, ulerkera horren barrenean definitzen baitugu enuntziatu parentetikoak testuinguruan kokatzeko baliabidea bezala.

Egitekoa, ordea, ez da batere samurra; asko dira, izan ere, potentzialki eragingarriak izan daitezkeen hizkuntzaz kanpoko parametroak edo gertakariak, eta horrek sistematizatzeak zailtasunak dakartza. Zailtasunak zailtasun,

hizkuntzalaritzaren barrenean testuingurua sistematizatzeko ahalegin ugari izan dira. Gu, oso labur bada ere, autore batzuen ekarriaz baliatu gara: Coseriu (1967), Bustos (1986), Escandell (1993, 2005), etab. Ez dira testuinguruaz gogoetak egin dituzten bakarrak, baina hauen ekarriak gure aztergaiari begira izan dezake zeresanik, enuntziatu parentetikoak, arestian genioenez, testuinguruan kokatzeko baliabide ere badirela frogatzeko.

Autore hauengana guztiengana hurbiltzean galdera bat izango dugu go-goan: zein dira testuinguruak barne hartzen dituen gertakariak? Eta guk gertakari horietatik guztietatik zeintzuk hartzen ditugu kontuan, enuntziatu parentetikoak testuingururatzeko baliabide ere badirela diogunean? Erantzunean bila ditzakegu batzuen eta besteen arteko aldeak.

7.4.2.1. *Inguruak edo inguruneak*

Coseriu (1967), enuntziatua interpretatzerakoan, *inguruak*, edo *inguruneak* duen garrantziaz mintzo da:

[...] en todo momento, lo que efectivamente se dice es menos de lo que se expresa y se entiende. Mas ¿cómo es posible que lo hablado signifique y se entienda más allá de la lengua? Tal posibilidad está dada por las actividades expresivas complementarias y, sobre todo, por las circunstancias del hablar, o sea, por los entornos.

Los entornos intervienen necesariamente en todo hablar, pues no hay discurso que no ocurra en una circunstancia, que no tenga un “fondo”. [...] los entornos orientan todo el discurso y le dan sentido, y hasta pueden determinar el nivel de verdad de los enunciados. (Coseriu 1967: 308-309).

Hizkuntzalari hau ere ohartzen da hitzez hitz esandakoaz harago jo behar dugula enuntziatuak interpretatzeko, hitzez esaten dena aditzera ematen dena baino gutxiago baita. Eta horretarako testuinguruak edo hizketako baldintzek (*entornos*) zeresan handia izango dute.

Hona hemen Coseriu bereizten dituen testuinguruak corpuseko adibideez lagunduta:

1. Testuingurua edo ingurune fisikoa

Agerian, begi-bistan dauden gauzek osatuko dute; Escandellen (1993) ingurumariaren (edo leku-denborazko egoeraren) baliokide litzateke. Euskarri fisikoa da; enuntziazioa gauzatzen den “markoa”. Bere zutaberik garrantzizkoenak dira “lekua” eta “denbora”.

— Robert Aldrich’ek —**Venezian bigarren Zilarrezko Lehoia eraman du aurten**— hainbestean moldatzen ditu irudi moldakaitzak, ofiziale ikasiari dago-kionez. (ZIN: 142-143).

— Giza-izaera barrenenaz mintzatzen zitzaigun “Rashomon”, gizona gizon —**nahiz Japonen, nahiz Euskalerrian**— egiten duten zer nagusi horietaz. (ZIN: 143).

Esatariak bere enuntziatua testuinguratzen du; “non” eta “noiz” ardatzak berriaz zehazten ditu. Horrela, leku-denborazko egoeraren berri ematen digu enuntziatu parentetikoei esker.

2. Testuinguru enpiriko eta naturala

Leku eta une jakin batean, agerian egon ez arren, solaskideek ezagutzen dituzten gauza objektibo nahiz potentzialek osatzen dute testuinguru hori. Saia gaitezen corpuseko adibide batez azaltzen:

— Badira nonbait —**Euskalerrian edo**— euskaldun izeneko gizon-emakume batzuk. (ZIN: 131).

Enuntziatu parentetikoak informazioa zehaztu eta testuinguratu egiten digu, “nonbait” halako testuinguru enpiriko eta natural bati dagokiola adieraziz (Euskal Herriari). “Nonbait” horretan atzematen dituen ezaugarriak Euskal Herriari edo dagozkio, eta ez du zertan euskarri fisikoa soilik adierazi; hau da, ez daitezke soilik kanpotik deskriba, harremanezko edukiak²⁰⁵ ere osatuko baitu.

3. Testuinguru praktikoa edo aldian aldikoa

Testuinguru edo ingurune honek, hitzak dioen bezala, komunikazio-trukea gauzatzen deneko testuinguru jakina du hizpide. Diskurtsua gauzatzen den ekoizpen baldintza subjektiboak eta objektiboak kontuan hartuko ditu.

²⁰⁵ Harremanezko edukia, jarraian informazio pragmatikoa edo harremanezko testuingurua aztertzean, sakonduko dugu.

— Erraztasunak ezer galdu badu hemen edo han, **eta euskaraz tutik ez dakien ikaslea daukat gogoan**, ugaritasunak eta aberastasunak irabazi dute. (LIB II: 73).

— Kritikak ere, **Donostiako kritikaz ari naiz**, nahigabetsua zelako edo, ez du deus askorik. (LIB II: 139).

Esatariak ekoizpen-prozesu jakin horretako zein norentzako duen gogoan adieraziko digu, edo “kritika” dioenean, une jakin horretan zein kritikaz mintzo den. Ez da, bada, oro har, ekoizpen-baldintza orokorrez ari, konkretuaz baizik; ekoizpen-baldintza jakin hori testuinguratzen dihardu.

4. Testuinguru historiko eta kulturala

Ingurune honek esatariak bizi eta ezagutzen dituen baldintza historikoak eta kulturaren transmisioaren adierazgarri direnak hartuko ditu aintzat.

Bada corpusean adibide-sail bat alderdi historiko eta kultural hori islatzeko ongi etor dakigukeena. Europari edo “europartasunari” egiten diote erreferentzia:

— Amerikanoen etsaiek ere —**eta nork ez ditu begitan gutxi edo gehiago Europa zahar honetan?**— ez dute noski nahibeste algara egin haien bizkarretik. (ZIN: 185).

— Kontu honetan hauxe da neretzat parregarriena: inoiz ez direla izan gaur bezain Europaren mendeko (**eta Europa, de Gaullek gogorazi berria duenez, Europa da eta Amerika Europaren alaba**) gainerako lurraldeak. (LIB I: 141).

Mitxelenak enuntziatu parentetikoek bidez behin eta berriz egingo dio Europari erreferentzia, bere sustrai guztiak Europan dituela azpimarratuko digu, eta Europaren kultura gu guztiona dela, nahi badugu eta ez badugu:

Ni behintzat ezin naiteke zalantzan hasi Europa’ri buruz, nere sustrai guztiak Europa’n baititut. **Europa’ren kultura —berak sortutako nahiz besterengandik hartutako gaiez oratua**— gu guztiona da, nere ez ezik, nahi badugu eta nahi ezpadugu. Gure bereztasuna ezta europartasunaren hezur-mamiei usai eta kolore berexi-antzekoa ematen dien larmintz mehea baizik. (MEIG IV: 45).

Garai-giroen isla dira, gainera. Dirudienez, gazteak bereziki, Europako haizeak onak ala kaltegarriak ditugun eztabaidatzen hasiak ziren.

Europaren haizeak onak ala kaltegarriak ditugun: ona orain piztu eta berritu zaigun auzia. Berandu xamar gabiltza, gehienetan bezala, auzi hori 98-koena ber-

bera den ezkerro. Gogora dezadan, beraz, aurre askoan ibili zela behin Euskal Herria gai horretan, Azkoitiko zalduntxoekin²⁰⁶. (MEIG IV: 44).

Munduaren lau kantoietatik bildutako jende horrek jaso duen lurra eta herriak, gainera, orain zenbaitek hain gorroto dituen Europaren antza eta citea darama. (ZIN: 160).

Mitxelenak garai hartan (idazle) gazteen artean zegoen Europa kritikatu eta gutxiesteko joerari, ordea, kritika egiten dio, baita horretarako Txillardegiren *Peru Leartzeko* liburuko pasarteren batzuk aitzakia hartu behar baditu ere:

“Sorkaldeko erlijioak” —**dio hitzaurrean**— “oso lilura sakona puztutzen dute Europako gizonarengan. Budarenak batez ere... Zenbait ohar ipini nahi nituzke hainbat lasterren. Hona lehenbizikoa. Urteetan aurreratuxea nagoenez gero, ez da harritzeko gaur Europan barrena dabiltzan haizeen berri ez gehiegi jakitea. Beste horrenbeste gertatuko zaie, ordea, eta urte gutxi barru, zorioneko “denboratasuna” dela bide, oraingo gazteagoi. (LIB I: 139).

Jakite berri horren berri [budismoa] hotsa ez ote zuen ekarri nolazpait ere Chaok Euskalerriraino? Eta ez ote ditugu geurok, europarrok, argitara eman, aztertu eta azaldu Indiako erlijio-, arte-eta jakite-liburuak ehunetan laurogehita hemezti bider? (LIB I:142).

“Europa” mintzagai duten enuntziatu parentetiko horiek, bada, tartekatu ditugun pasarteek erakutsi digutenez, garai hartako eztabaida historiko eta kulturalen isla dira. Ez horren berri luze-zabalean garaturik ematen duelako, baina agertu agertzen da garai hartako belaunaldien arteko kontrastea (belau-naldien arteko tirabirak). Beraz, izan badira garai arteko gogo-giroen arrasto edo errainu.

7.4.2.2. Informazio pragmatikoa: solaskideen ezaupide, asmo eta sinesmen-usteak

Testuinguruak badu materiazko osagairik eta baita harremanezkorik ere. Materiazko osagaia testuinguruaren alderdirik fisikoenak osatuko du, hots,

²⁰⁶ Beste aipu batean honela esango digu: “Gerta daitekeena dela deritzat gurea bezalako bazter herri bateko jendeak Europa arbuiatzen hastea Europaren berri ongi jakin baino lehena-go. Europan bertan badaukagu, nere ustez, zer ikasia ugari luzarorako, bestetara jo gabe. Peñaflofidak eta beste zalduntxoek XVIIIgarren mendean hasi zuten lanbidea zai daukagu oraindik, ez baititu bestek geroztik gehiegi aurrerazi. (LIB I: 142).

ingurumariak edo leku-denborazko egoerak. Harremanezkoen artean, berriz, informazio pragmatikoa aipatzen digu Escandellek (1993), “testuinguru” izendapenik eman gabe. Bustosek (1986) informazio pragmatiko hau testuinguruaren barnean sartuko du, eta Coseriuk berezitako testuinguru-mota guztiak kabituko lirarteke, fisikoa alde batera utziz.

ESCANDELL (1993, 2005)

Autore honek 1993an pragmatikako osagaiak bi azpimultzotan sailkatzen ditu: *materiazkoak*, izate “fisikoa” dutenak, hau da, kanpotik deskriba daitezkeenak; eta *harremanezkoak*, aurrekoen artean sortzen diren harreman-moten araberakoak direnak.

Bereziki, atal honetan, harremanezko osagaiari edo informazio pragmatikoari erreparatuko diogu.

Informazio pragmatikoa

Honela deritza Escandellek (1993) gizabanako batek hizketaldi jakin batean dituen ezaupide, sinesmen, uste, iritzi eta sentimendu-andanei. Esatari-norentzakoek, hortaz, badituzte munduaz, hurkoaz, inguratzen dituenaz, eta abarrez aldeztu aurretikako eskarmentuak.

Esate baterako, errepara diezaiozun ondorengo adibideari:

— Ez dute gaizki zinemarratu —**italiarren eskua ageri da horretan**— zaharrek ondu duen ipui eder hau. (ZIN: 146).

Enuntziatu parentetiko hori garbi dago ez dagokiola fisikoa den zerbaiti; ez du lekuaren edo denboraren erreferentziarik ematen. Halarik ere, ezin esan enuntziatua testuinguratzen laguntzen ez duenik. Esatariak (eta, jakina, baita norentzakoak ere) zinemaz duen ezaupidea, ustea eta iritzia agerian geratzen da. Italiarrek, dirudienez, zinemarako esku polita erakusten dute edo behintzat uste horren aldeko da esataria, eta jakin badaki norentzakoak ere baduela italiarren trebezien berri.

Beraz, “kanpoko errealitatearen” barrentzea gertatzen da. Baina ez dira ezaupide soilak; informazio pragmatikoak gure adimen-mundua osatzen duen oro hartzen du, objektiboetik hasi eta norberekoenetara iritsiz. (Escandell 1993: 37).

Funtsean, kanpoko errealitateaz bakoitzak egiten duen barne-irudikapenaz hitz egin beharko genuke:

La noción de representación interna permite explicar de manera más sencilla la relación entre lo que queremos comunicar y las palabras que empleamos para hacerlo. Las representaciones internas son personales y privadas; las expresiones lingüísticas, en cambio, son “representaciones externas”, es decir, representaciones comunes y públicas. Las representaciones internas pueden ser muy detalladas y precisas, y cada individuo es capaz de reconocer en ellas toda una gama infinitesimal de matices diferentes. (Escandell 2005: 33).

Escandellek (2005), bada, “kanpoko errealitatea”, “egoerazkoa”, “munduaren eta norentzakoaren ezaupidea”... adigai horiek guztiak bilduko dituen ‘barne- irudikapen’ adigaia garatuko du. Norbanako bakoitzak komunikazioaren egoera hori nola barrentzen duen aztertuko du. Ezin genezake, bada, egoeraz objektiboki hitz egin; norbanakoak komunikazio-truke bakoitzean haute-man (edo irudika) dezakeenaren araberakoa izango da; subjektiboa, beraz.

Goiko azalpena argitzeko, apika, ongi datorkigu ondorengo adibidea:

— Eta oraingo gisan, mendiak murrizten —**edo gehienez ere pinu beltzez jazten**—, ez dute, eginahalak egin arren, Lizardik utzi zigun baso antzaldatua soilduko, harako leihoak itxitako jauregia dirudien hura, atsedeenaren eliza, gau argi izarrez josia goian eta ur berdeak —izar irudiz zirtatuak— behean dituena. (LIB I: 64).

Enuntziatu parentetiko horrek esatariaren alderdi ezkutu bat agerian jar-tzen du; alderdi naturzale edo ekologista, alegia. Mendien eta, oro har, inguruaren hondamendiak sortzen dion kezkaen ispilu da enuntziatu parenteti-koa: mendiak murriztearen antzeko zerbait da esatariarentzat mendiak pinu beltzez jostea.

Inguratzen duen mundu hori esatariak mentalki horrela irudikatzen edo mamitzen du: fisikoki mendiak edo basoak hondatzen ari badira ere —eta ez dira kanpotarrak hondatzen ari direnak, hemengo langileak baizik— Poesia-ren errainuan basoak betekotasuna irabazi du Lizardiri eskerrak.

Beraz, inguratzen gaituen mundu hori mentalki nola irudikatzen edo ma-mitzen dugun da garrantzitsua. Eta irudikapen mental horiek, jakina, ez dira estatikoak izango, etengabe aldatuz doazenak baizik.

Bustosentzat (1986), esate baterako, hizkuntza bateko hiztun-entzuleen asmo, uste eta sinesteak dira, hain zuzen ere, komunikazio-egoera jakinetan, hizketaldien benetako testuingurua osatzen dutenak eta, funtsean, sinesmen -multzoen aldatzea da komunikazio-trukea aurrerabidean jartzen duena.

Beraz, bai Bustosentzat bai Escandellentzat, testuinguruak (edo informazio pragmatikoak) solaslagunek dituzten sinesmen-multzo aldaerazak eta subjektiboak dira. Zehatz esan, solaslagunek egoera jakin batean hizketaldi bat egoki nahiz desegokitzat jotzea ez da kanpoko egoera objektiboaren araberrakoa, solaslagunek egoera horrezaz duten ustearen araberrakoa baizik. Adibidez, agindua ematen duenak benetako agintea izatea ala ez izatea ez da ardurakoena hizketaldiaren ilokuziozko (eta perlokuziozko) indarrerako, solaslagunek hala uste izatea baizik. Solaslagunak protagonistak dira eta ez kanpoko ikusle hotz.

Hizketaldiaren egokitasun pragmatikoa, hondarrrik hondarrean, solaslagunen arteko tratuan datza. Eta hori horrela da horiek bakarrik dakitelako testuinguruaren berri, hau da, badakite edo dakitela uste dute zein diren halako komunikazio-trukea behar bezala betetzeko beharrezkoak diren usteak, testuinguruaren gunea osatzen duten usteak.

Irudikapen horien edo inguruaren barrentze horren subjektibitateaz hitz egin du Escandellek. Bustosentzat ere alferrikakoa da osagai subjektiboari muzin egitea. Horrek ez du esan nahi, ordea, gizabanako bakoitzaren informazioak besterenarekin inolako ikuskizunik ez duenik. Esate baterako, goian aipatu dugun “italiarren eskua ageri da horretan” enuntziatu parentetikoak ez luke zentzurik “italiarrek duten zinemarako trebetasunaren berri” esatariak soilik izango balu; norentzakoak ere ezaupide komun hori duelakoan txertatzen du, honek ezaupide horretan oinarrituz mezua hobeto adi eta interpreta dezan.

Errepara diezaiozun ondorengo adibide honi ere:

— Ixil-ixilik, liburuaren izenari dagokionez [*Musika ixilla*], jardun du lanean Joan Inazio Goikoetxea —“**Gaztelu**” **euskal letretan**— apaiz jaunak *Musika Ixilla* deritzan liburu mardul hau lantzen eta osatzen, eta ustekabean hartu gaitu zenbait euskaltzale hain betea eta biribila argitara duenean. (LIB II: 105).

Goiko adibide horretan ikus daitekeenez, esatariak enuntziatu parentetikoaren bidez solaslagunek batean duten jakintza-ezaupidea aktibatuko du; zehatzago, euskal kulturako partaide izateaz baliatzen da solaslagunari norbait identifikatzeko arrasto edo pista bat emateko: esatariak badaki edo uste du norentzakoak “Inazio Goikoetxea” bezala ez duela pertsonaia hori ezagutuko, baina jakin badaki euskal letretan bere burua aditzera eman duen goitizena paratzen badu, norentzakoak errazago identifikatuko duela. Beraz, kultura jakin horretako partaide izateak (eta ezaupide hori aktibatzeke gai den bitartekoa testuan bertan tartekatzeak) lagunduko dio mezua interpretatzen.

Garbi dago, bada, solaslagunek informazio-esparru zabalak izan ohi dituztela batean; hots, jakintza-ezaupideak, ohiko usteak edo kultura jakin bateko partaide izateak berarekin dakarren munduaz den ikusmoldea.

El conocimiento compartido y la utilización de un mismo conjunto de criterios para conceptualizar la realidad dependen de manera decisiva de la socialización del individuo: al formar parte de un determinado grupo social, aprendemos a percibir las cosas, a entenderlas y a conceptualizarlas como hacen los demás miembros de nuestro grupo. (Escandell 2005: 34).

Esatari-norentzakoek batean duten sinesmen-multzoari Bustosek (1986) hizkuntza-trukearen guztiena den oinarria deritza. Multzo hau aldakorra da, hizkuntza-trukeak ere mugikorrek baitira: sinesmen berriak sortzen eta sartzten dira oinarri horretan, oinarria aberasten, hornitzen da. Aberaste-hornitze hauek ezinbestekoak dira teoria pragmatikoarentzat (eta bereziki aztergai ditugun enuntziatu parentetikoak interpretatzeko), honen deskripzioaz eta sorrarazten duten mekanismoez komunikazio-trukearen barrenak ezagutzen aurrrera egingo genuke eta.

Ikuspegi honen arabera, beraz, testuingurua ez da enuntziatio-ekintza inguratzen duen marko fisiko eta kultural finko bat, ez eta alde zuzeneko zedarrirituta dagoena ere; solaskideen arabera da. Hau da, horien uste eta sinesmenen nahiz horiek egiten duten barne-irudikapenen arabera. Subjektiboa eta dinamikoa (komunikazio-trukearen arabera aldatuz doana).

— Eta ez dezazula Jainkoagatik gutxietsi, **garbizale horrekin ari naiz**, nahi bezain garbi ez deritzazulako. (LIB I: 40).

Interakzioaren arabera den enuntziatu parentetiko horrek, bada, bada-ekar garai hartako euskalzale eta euskalarien artean mintzagai eta eztabaidagai zen gai baten oihartzuna ere: garbizalekeriarena²⁰⁷. Beraz, hain hurbil eta hain urruti dugun garai bateko giroaren zipriztin batzuk dakarzkigu enuntziatu parentetikoak: hizkuntzaren inguruko kezka eta sinesmenak.

Mitxelena ez zen “mordoilokeriaren” aldeko, baina jakin bazekien —berak aitortua— “hizkuntzari gutxi ajola diola garbitasunak, eta aberastasunak, biguntasunak, errextasunak, berriz asko” (1953: 454). Eta beraz ez zaio

²⁰⁷ Pérez Gazteluk (1995a) tesiko atal oso bat eskaini zion “garbizaleei” nahiz “narras-zaleei”. Berri zehatzagoa eta osoagoa nahi duenak jo beza iturri horretara, gure helburua ez baita gai horretan sakontzea.

euskal liburu bat baztertzeko arrazoi aski iruditzen garbizaleek nahi bezain garbia ez izatea. Maiz euskara gaitu dutenek (bai Axularrek, bai Oihenartek, esaterako) latin-eredura euskara egokitu beharrean ari zirenean, uste zuten, zuzen noski, ez zirela euskara nahaspilatzen eta zikintzen ari, aberasten eta gehiagotzen baizik.

Mitxelena, bada, ez da ez garbizale ez eta mordoilokeriaren aldeko ere. Ikusi besterik ez daude ondorengo pasarteak, bere jarrera ezagutuz garai hartako eztabaidaren zertzelada batzuk bederen agertzeko:

Nondik jo ez dakiela somatzen dugu batzuetan, eta ez da harritzeko. Euskararen alde txarrak eta debekuak, zenbaiten iritziz, bere eskas eta urritik omen datoz. Lehenxego bai; gaur ez dut uste. Duela zenbait urte ez baitzen gure artean beste sendabiderik baraua eta odol ateratzea baizik. Hitz hau ez da garbia: bazter dezagun eta kito. Horrelako horrek ere badu halako erdal usai bat. Hobe dugu utzi. Harako esaera haren antzekorik ba omen da erdaraz: debeka dezagun, beraz. Bide horretatik ez zitzaizkigukeen azkenik lau hitz jaioberri eta bi esaera besterik geldituko.

(...) Hutsak betetzeko zeinnahi euskalkititik hartzen hasi ginen eskuak be-tean: gauza jakina da beste erdara batetikako erdarakadek ez gaituztela asko mintzen. Orain berriro, erdaratikako hitzei ere sarrera zabaltzen hasi gintzaizkien. Azkenean, dialektu nahastea dela, euskaldunek beti ahotan dituzten “erdal hitzak” nahiz dozenatxo bat lagunek darabiltzan hitz “jatorrak” direla, badaukagu non hauta, gaurko erdaren iturri garbitik barra-barra biltzen hasi garelarik, edo-nongo kultur hitzak eta Garibayren arima bezala ez izango bai izango dabiltzan ghost-word erratuak ahaztu gabe. (LIB I: 128).

Baina Mitxelena erdi-bidean edo agertzen da:

Ez du garbikeri kutsurik behar izan zinez eta benetan garbi agertzeko, ezta mordoilokerien laguntzarik ere nornahirentzat adieraz eta irakurgarri izateko, ikasientzat adina eskolarik gabeentzat. Larramendiren ezinak, hitz batean, egina dirudi atzera ere. (LIB II:100).

Adibideek erakusten dutenez, informazio pragmatikoa batik bat subjektiboa, nork bere erara mamitzen duena da; honek ez du, halaz guztiz, esan nahi gizabanako bakoitzaren informazioak besterenarekin inolako ikuskizunik ez duenik.

Sperber eta Wilsonen (1986a), esate baterako, diote ia ezinezkoa dela so-laslagunek batean duten ezaupide-eremu hori zehazki mugarritzea, eta, batez

ere, batean zer dagoen eta zer ez xehetzea. Sekula ezin omen gaitzke seguru izan besteak dakienaz eta alderantziz, eta horrexegatik, elkarrizketaren ondore ona ezin berma omen daiteke delako elkarren ezagutza horretan.

Hauen ustez, egokiagoa da guztiena den, ororen, ezaupide-ingurumariaz hitz egitea. Honen arabera, solaslagunak batean dutena gertakari-multzoa da.

Sperber eta Wilson Griceren teoriatik abiatzen dira, baina Griceren arau edo maximak arau bakar batera bildu dituzte: esanguratsua izatearen araura, hain zuzen (*maxim of relevance*). Mezuren bat interpretatzeko nekea hartzen duenak berarentzat mezu hori esanguratsua dela uste duelako hartzen du neke hori. Esanguratsu izate hori, ordea, ez dago, bi ikertzaileok diotenez, enuntziatuan bertan. Aitzitik, enuntziatuari eta testuinguruari, bi-biei begira ebazten du norentzakoak mezu jakin bat esanguratsu zaion ala ez. Izan ere, solaskideak inferentzietatik abiatuz enuntziatuak interpretatzeko gaituta daude, aldez aurretik duten ezaupideak gaituta.

Esatariak egiten duen gauza bakarra besteaz eta besteak dakienaz hipotesi bat aurreratzea da; hau da, berak badaki guzti-guztia ez dakiela, baina saiatzten da ahalik eta gehiena urreratzen, hurbiltzen, kasurik gehienetan ulerterraztasuna ziurtatzeko heinean bederen.

— Nor banintz ere, ez nintzateke sartuko, nere gogoz behintzat, horrelako listor-kabian, harako Paris (**ez Frantziakoa, alegia**) gizarajo hura bezala. (ZIN: 158).

Adibide horretan, enuntziatu parentetikoari esker esatariak norentzakori, mezua ulerterrazagoa gerta dakion, zehaztapen bat egiten dio; horrela bere mezua norentzakoari urreratu edo hurbildu egiten dio. Badaki norentzakoak “Paris” Frantziako hiriburua dela, baina oraingo honetan ez da horretaz ari, izen bereko pertsonaiak baizik, Troiako erregeraren semeaz, hain zuzen. Testuinguru horretan, gainera, “hiru ederren aurrean” Paris-ek egin behar izan zuen aukerarekin berdintzen du “listor-kabia”.

Esatariak, bada, “Paris” Frantziako hiriburua ez dela esatearekin ezin esan norentzakoari zehatz-mehatz zein den esaten dionik, baina bai interpretaziorako atea irekitzen dizkiola: informazio horren jabe ez bada, jakin-mina behintzat piztuko dio.

Egindako zehaztapen hori, bada, askitza jotzen du; gehiago esan beharrik ez du sentitzen nonbait. Buruan duen norentzakoak kultur ezaupide horren jabe delako hipotesia du esatariak, eta ez du pista horrek (“Frantziako Paris-i

buruz ez diharduela” esate hutsak), norentzakoa Illiadako²⁰⁸ (edo Troiako gerako) pertsonaia identifikatzera eramango ez duen zalantzarik.

Honenbestez, onar daitekeena da solaslagunek tamaina desberdineko informazio pragmatikoa dutela batean, eta gainera, bakoitzak hipotesi bat erakitzen duela esparru horren eta bestearen informazioaren gainean.

7.4.2.3. *Enuntziatu parentetikoa, enuntziatuan testuinguruari dagozkion lorratzak uzteko baliabidea*

Orain artean harilkatutako argudiatzean ikusi dugu hainbat enuntziatu parentetikok diskurtsoan duten egitekoa, ezaupide eta sinismen-uste horietan oinarrituz, esatariak hitzez hitz esaten duenaz haragoko informazioa inferitzen laguntzea dela. Norentzakoak esatariaren esanetatik horixe inferituko duen esperantzaz —edo asmo horretan— egiten ditu, baina “horixe” inferitu ahal izateko, ezinbestean biak, bai esatariak eta bai norentzakoak, batean informazio pragmatikoa izatea ez da beti nahikoa; batzuetan, hitzez zuzen-zuzenean esan gabe doanaz jabetzeko, norentzakoari oharrak, arrastoak, aztarnak edo datuak igortzen dizkio.

— Hau guztia ez ote da gai egokia garai horretako kondaira, baina barren-goa, ez azalekoa —**Unamunok “intrahistoria” deitzen zuen hura edo**— egin nahi duenarentzat? (LIB II: 111).

Garai horretako “barneko kondaira” zer den hobeto ulertzeko esatariak norentzakoari pistak bidaliko dizkio Unamuno *intrahistoria* adigaiaren teorizatzailea izan baitzen, eta horren aipua enuntziatua hobeto ulertzeko ez ezik, *intrahistoria* termino horrek atzetik dakarren guztia iradokiko dio norentzakoari.

Beste batzuetan, ordea, ematen duen arrastoa ez da hain garbia izango. Esan gabe (edo erdi esanda) jakintzat emango du, ustez behintzat, norentzakoak informazio horren berri baduelako. Edo behintzat, berak buruan duen norentzako horrek gaiaren inguruan informazio aski duela pentsatuko du esan duen horrekin aditzera zer eman nahi duen jakiteko.

— Dassin bera ere —**badakigu guztiok zergatik bidali zuten Ameriketatik**— ez da ausartu langile iaio eta adoretzu hauei zor zitzairen neke-saria ematera. (ZIN: 186).

²⁰⁸ Troiako jatorrizko izena Illion izanik, hortik dator tragedia kontatzen duen lanaren izena.

Guri, urte batzuk pasatu ahala, zail gertatzen zaigu jakiten “zergatik bidali zuten Ameriketatik”, baina, ziurrenik, berak buruan duen norentzako hori jakitun da, biek batean duten informazio pragmatiko horrek bide emango baitio hitzez hitz zergatia esaten ez badu ere, horren azpian dagoenaz jabetzeko.

Horrek adieraziko digu hitzez hitz esandakoaz harantzago doan horrezaz jabetzeko (hots inferentzia horietaz jabetzeko), esatariaren eta norentzakoaren arteko interakzio-ekintza horretako testuinguru jakinak lagunduko digula; edo interakzioa gauzatu den une jakin horretako esatari-norentzakoek batean duten informazioak. Azken batean, inferentziako prozesua alde aurretik ditugun nahiz solaskideek partekatzen duten ezagutza horietatik abiatuz mentalki egiten den ariketa da. Eta beraz, inferentzien errota aktibatzeke edo martxan jartzeko pista edo arrasto horiek ere ezaupide pragmatiko horren jabe ez denarentzat ez dira enuntziatuak interpretatzeko baliagarri gertatuko. Ez baitio inplizituan gelditu denari buruz ezer esango.

[la presuposición pragmática] depende de factores contextuales (relación entre los participantes, situación, marcos cognitivos compartidos, etc.) e incluye el conocimiento del mundo, lo que algunos autores han llamado el conocimiento o saber enciclopédico (Maingueneau, 1996, 1998). Desde luego, cuando hablamos o escribimos, no lo decimos todo; por un lado, partimos de que nuestra audiencia o quien nos va a leer tiene toda una serie de conocimientos, de saberes de todo tipo, que no necesitamos incluir en nuestros enunciados. Por otro lado, a lo largo de la interacción vamos comprobando si las asunciones sobre los conocimientos previos de nuestros interlocutores han sido adecuados o no. (Calsamiglia & Tusón 2007: 180).

Esate baterako filmen kritikako esatariak ondorengo hau dioenean aurre-suposatzen du norentzakoak filma ikusi duela eta ez duela zertan “zergatiak” azaltzen aritu:

— Ez dago gustora lantegian, bereak eta bost maiz aski —**eta bada zergatik**—esaten dizkiotelako (LIB I: 138).

Esatariak, filmeko protagonistak “bereak eta bost entzutea” justifikatu egiten du, arrazoiak berariaz eman gabe. Uste baitu, edo aurre-suposatzen baitu, norentzakoa ezagutza horren jabe dela, eta askizat jotzen du ezagutza hori aktibatzeke ideiaren bat, aipuren bat, oharren bat tartekatzea.

Alde horretatik esaten dugu enuntziatu parentetikoan egitekoa badela informazio pragmatiko hori gogora ekartzea, aktibatzea (inferentzien edo aurre-suposizioen errota martxan jartzea) ere. Bada, halaber, ustez norentzakoak

bere hasierako ezagutza entziklopediko edo pragmatiko horretan ez duen informazioa eransteko bide ere. Enuntziatu parentetikoei esker informazio hori osatu egingo du, enuntziatua hobeto interpretatzeko proposiziozko edukiarekin hertsiki uztartuta dagoen informazioa erantsiz.

Beste hainbatetan, esatariak informatzen ari den proposiziozko edukitik at dauden “digresioak” egiteko erabiliko ditu enuntziatu parentetikoak. Digresioa, oinarrian, esatariaren hasierako testu-plangintzan ez dagoen (Mateo 1996), eta, beraz, informatzen ari den proposiziozko eduki horretatik at dagoen (edo aldentzen den) informazioa litzateke. Proposiziozko edukitik at dago, baina proposiziozko eduki horrek berak iradoki edo gogoraziko dio esatariari, eta honek, ematen ari den informazioa eten eta une horretan bertan gogoratu balu bezala tartekatzen du, beretzat garrantzitsua den informazioa baita. Garrantzitsua ez, agian, E1 enuntziatuaren proposiziozko esanahiaz jabetzeko, baina bai, beharbada, norentzakoari bidalitako mezua ongi ulerrarazteko baliagarri gertatuko zaiolako. Oro har, bada, norentzakoarentzat informazio berria delako ustean tartekatzen du. Edota ezaguna bada ere, bere argudiatze-prozesuan aurrera egiteko baliagarri gertatuko zaio.

— Behin ezagutu nuen gizaseme mordo bat rusoz ikasteko zaletasunik biziena zuena. Ez zitzaien gauza handirik falta: langileak ziren eta ikasiak, gutxien zekienak bai baitzekizkien hiru hizkuntza. Maisua ere aukerakoa zuten, Vladivostoken jaiotako radiotelegrafista. Baina —**betiko “baina”²⁰⁹ madarikatua, Prai Bartolomek esango zukeen bezala**— Vladivostoktarrak ez zuen behinere inongo gramatkarik ikasi eta bere ikasleak ez ziren behinere gauza izan rusoz ikasteko, *atec*, *syn* eta horrelako hitz banaka batzuez kanpora. (LIB II: 63).

Garbi ikus daiteke, digresioa E1 enuntziatuko “baina” aurkaritzako lokailuak iradoki edo gogora ekarritako zerbait dela, eta “baina” aipatu duenarekin batera etorri zaiola gogora Prai Bartolomeren esamoldea. Badu garrantzirik ordea. Esatariak bere argudiatze-prozesu horretan aurrera egiteko, digresio horrek kontrako argudio bati emango baitio sarrera; nolabait bere argudioa indartuago ateratzeko erabiliko duen kontrako argudioari.

Izan ere, bazirudien esatariak aipatzen dituen argudioak hizkuntza bat ongi ikasteko premisa ezinbestekoak zirela eta, beraz, “errusiera ongi ikastera

²⁰⁹ *Baina* lokailua beste une batean ere digresioen abiapuntu gertatuko zaio: “Hiztegi aldetik ere, garbizale xamar aurkitzen dut, neure gogorako. Baina langileak —berriz ere “maña”-rekin hasi behar—, lanean ari denak, hobeki daki lanaren berri besoak gurutzaturik begira dagoenak baino”. (LIB II: 154).

iritsi ziren” bezalako ondorio batera garamatzala. Esatariak, ordea, argudiatzearen norabidea erabat aldatuko du, kontrako argudio indartsu bat adieraziz. Eta digresioak ere hain zuzen horixe adierazi nahi du, bizitzan (gustuko ez izan arren ere) beti daudela “bainak” (“baina” madarikatuak) ustezko ibilbide “egokiari” mugak, eragozpenak edo oztopoak jartzeko erabiliko direnak. Izan ere, “baina” juntagailu-lokailuak beti jartzen du abian aurkako norabidean doan argudioren bat edo ñabarduraren bat.

Adibide jakin honetan, esatariak adierazi nahi digu hizkuntza bat ikasteko ez dela aski gogoia, astia eta ikasteko zaletasuna, gramatikaren laguntza ere ezinbestekoa dela, bestela Vladivostoken ikasleei gertaturikoa gertatuko zaiela; hau da, ez direla hizkuntza hori ikasteko gauza izango.

7.4.3. ONDORIOAK

1. Esatariaren mezua ongi interpretatzeko, kodetze-deskodetze prozesuaz gain inferentziatzeko prozesu pragmatikoak oso garrantzizkoak —eta are ezinbestekoak— dira; funtsean, hitzez hitz esandakotik harago berriaz ematen dituen azterna edo arrastoek zer inplikatzan duten aditzaiek interpretazioari eta iradokizunei ateak zabaltzen dizkie.
2. Enuntziatu parentetikoaren komunikazio-eginkizuna norentzakoari azterna edo pista horiek ematea izango da hitzez hitz, esplizituki, esandakotik harago inplikatzan duenarekin lotura egin dezan.
3. Horrela, enuntziatu parentetikoaren laguntzaz, hizkuntza bidez kode-tze-deskodetze prozesutik jasotakoa testuinguruak eskaintzen duen informazioarekin uztartzeko aukera izango du mezua interpretatu behar duenak; hau da, kodetze-deskodetze prozesua hertsiki uztartuko du inferentziatzeko prozesu pragmatikoarekin.
4. Informazio pragmatiko hori edo testuinguruak eskaintzen duen informazio hori batik bat subjektiboa da; nor bere erara mamitzen duena, alegia. Eta aldi berean dinamikoa, edo komunikazio-trukearen arabera aldatuz doana.
5. Horrek ez du, halaz guztiz, esan nahi gizabanako bakoitzaren informazioak besterenarekin inolako ikuskizunik ez duenik. Garbi geratu da, bada, solaslagunek informazio-esparru zabalak izan ohi dituztela batean; hots, jakintza-ezaupideak, ohiko usteak edo kultura jakin bateko partaide izateak berarekin dakarren munduaz den ikusmoldea.

7.5. ENUNTZIATU PARENTETIKOA, AHOZKOAREN EZAUGARRIAK IDATZIAN BIRSORTZEKO BALIABIDEA

7.5.0. GAIAREN KOKAPENA

Ahozkoa eta idatzia bi adierazpide, bi kultura dira. Esanahia eraikitzeke eta sortzeko bi historia, bi molde, bi sistema. Bi transmisiobide ezberdin izanik, bakoitzak bere ezaugarri, arau eta hizkuntza-baliabideak ditu, bata bestetik bereizten dituztenak. Bereizketa, gainera, hasi ezaugarri soziokultu- raletik eta ezaugarri gramatikal eta diskurtsozkoetaraino iristen da (Cassanyk 2005).

Cassanyren lanean oinarrituz (Cassany 2005), ahozkoaren eta idatziaren arteko ezberdintasunik nabarmenenak²¹⁰ honako hauek dira:

Ahozko ²¹¹ hizkuntza	Hizkuntza idatzia
EZAUGARRI PRAGMATIKO-DISKURTSOZKOAK	EZAUGARRI PRAGMATIKO-DISKURTSOZKOAK
— Bat-batekoa eta iheskorra den komunikazioa.	— Komunikazio iraunkor eta geroratua (diferitua).
— Aldibereko interakzioa onartzen du eta solaskide batek baino gehiagok hartzen du parte. Aldez aurretiko planifikaziorik ²¹² ez du.	— Esatari bakarra arduratzen da, interakzio geroratua du eta aldez aurretiko planifikazioa du eskakizun.
— Leku-denborazko testuinguruari hertsiki lotuta dago.	— Leku-denborazko testuinguruarekiko lotura askeagoa da; bere eskukotasun handiagoa du.

²¹⁰ Ahozkoaren eta idatziaren arteko konparaketa egiteko bereziki alderdi sintaktiko-diskurtsozkoei erreparatuko diegu, nahiz eta jakin ezberdintasun soziokulturalak ere badirela bien artean (Cassany 2005: 18 eta hur.). Horrez gain, gure lanerako egoki gertatzen zaizkigun haiek osatu eta ekarriko ditugu.

²¹¹ Ziurrenik ahozkoaz baino areago “ahozkoez” mintzatu beharko ginateke. Ahozkoa oso ugaria da, testu-molde edo genero oso espektro zabala duena; erregistro informaletatik jasoa-goetara mugitzen da (Sainz et al. 2009).

²¹² Zenbat eta informalagoa izan ahozkoa are eta planifikazio txikiagoa izango du, baina jendarteko ahozko formal batek aurreplanifikazio handia eskatzen du.

Ahozko hizkuntza	Hizkuntza idatzia
— Lagunartekoak, subjektiboak eta orotarikoagoak diren erregistroei ematen die lehentasuna.	— Modalitate estandarrekin eta erregistro formal, objektibo eta zehatzarekin gehiago lotzen da.
— Inplizituz josita dago (estarian dauden datu ugariz baliatzen da).	— Datuak agerian adierazten ditu, esplizituagoa da.
— Diskurtsua modu espiral batean gauzatu ohi da; hau da, gaia berrartuz eta etengabe errobotatuz. Gaiaren joan etorria handia izan ohi da.	— Diskurtsua nahiko modu linealean gauzatzen da eta errepikapenak saihestu egin ohi dira.
EZAUGARRI GRAMATIKALAK	EZAUGARRI GRAMATIKALAK
— Amaitu gabeko esaldiak onartzen ditu, baita anakolutoak ere.	— Perpaus konplexu eta gramatikaren aldetik ongi osatuta daudenen aldeko isuria nabarmena da.
— Elipsi ugari egin ohi da eta hitzen hurrenkeran malgutasun handia erakusten du.	— Elipsiak gehiago ditu kontrolpean eta hitzen hurrenkera zurrunagoa da.
— Sintaxi aldetiko inbrikazioa nabarmena da. Errepikapenak eta betegarriak (muletillas) ere ugariak izan ohi dira. Esaldiak sinpleagoak dira eta koordinaziorako isuria nabaria da.	— Sintaxi aldetik subordinatuen presentzia handiagoa dago eta oro har, egitura hausnartuagoak eta konplexutasun handiagoak erabili ohi dira.
— Lexikoaren errepikapena handia.	— Lexiko aberatsa eta ugaria.

Goiko taula horrek komunikazio idatziaren eta ahozkoaren arteko desberdintasun batzuk jasotzen ditu eta aise atzeman daiteke bien artean badela alde nabarmenik. Horrek ez du esan nahi, haatik, bataren eta bestearen arteko muga zenbaitetan lausoa izan ez daitekeenik eta elkarren aberasbide ere ez direnik (Larringan & Ozaeta 2011). Atal honetan, behintzat, horixe frogatzen saiatuko gara: idatzia ahozkoaren ispilu izan daitekeela edo bai behintzat berariaz ahozkoa idatzian mimitizatzeke modu bat, eta horretarako enuntziatu parentetikoak bitarteko egokiak direla.

Idatziaren baliabideetako bat berariaz, jakinaren gainean, “ahozkoaren itxurak” egitea da. Hau da, batzuetan, Tusonek (1991) esango digun bezala, oharkabean islatzen dira ahozkoaren markak idatzian (bigarren pertso-

na, aukera lexikoak...), baina beste batzuetan helburu estilistiko-komunikaziozkoak eraginda berariaz jotzen da ahozkoaren ezaugarriak idatzian islatzera. Eta enuntziatu parentetikoak ahozkoa idatzian txertatzeko baliabidea dela diogunean horixe esan nahi dugu: helburu estilistiko-komunikaziozkoa bitarteko, ahozko hizkeraren ezaugarriak berariaz imitatzen dituela idatzian.

Beraz, ahozkoaren eta idatziaren arteko muga edo etena ez da beti erabatekoa izango; bitarteko guneak egon badaude, eta *continuum* hori gaur egun garai batean baino nabarmenagoa da, komunikazio elektronikoak edo IKTen erabilerak testugintzan duen itzala ikusi besterik ez dago horretaz jabetzeko:

Además de los géneros tradicionales, las nuevas posibilidades que abre la informática han hecho que se desarrollasen modos de comunicación ligados al empleo de las nuevas tecnologías, que han supuesto, en cierta medida, la redefinición de algunos conceptos ligados al medio de transmisión. Los mensajes de correo electrónico, los mensajes a móviles y los mensajes instantáneos (chat) se han configurado, en poco tiempo, como subgéneros con sus propias características estereotípicas. Una teoría general sobre la comunicación debe darles, como es lógico, cabida.

Uno de los aspectos más llamativos de estas nuevas formas de comunicación es que, por sus propias características, tienden a desdibujar la frontera entre oralidad y escritura: probablemente en ninguna otra manifestación escrita se observa con tanta claridad el deseo de reproducir por medios gráficos muchas de las propiedades de la lengua oral. (Escandell 2005: 111).

Hori begi bistakoa izanik, egon daitezke egiturak —eta hau da guk frogatu nahi duguna—, parentetikoak esaterako, sintaktikoki oso landuak eta konplexutasun handikoak direnak —beraz, hizkuntza idatzia ongi menderatzea eskakizun dute— eta ahozkotasuna idatzian txertatzeko edo ispilatzeko baliabide ere izan daitezkeenak.

Horrek zer esan nahi du enuntziatu parentetikoak bereziki ahozko hizkeran gertatzen direla? Gezurra badirudi ere, ez. Ohartuko gara enuntziatu parentetikoak sintaktikoki oso egitura landuak eta hausnartuak direla eta ahozko hizkera inprobisatu eta bat-batekoan baino leku handiagoa dutela idatzian; hizketan ari garela oso zaila baita enuntziatua hautsi ostean, atzera hasierako hariari sintaktikoki egokia eta zuzena den enuntziatua osatuaz lotzea.

Aldi berean, ordea, enuntziatu parentetikoaren ezaugarri semantiko-pragmatiko eta sintaktikoek erakutsiko digute badutela ahozko hizkerari eman izan zaizkion ezaugarriekin loturarik; nolabait, ahozko komunikazio-trukea-

ren ezaugarriak berariaz idatzian islatu edo mimetizatzekeo baliaugarriak direla. Beraz, ez gara ari enuntziatuaren gainazalean agertzen ez diren ezaugarriez, berariaz, gainazalean bertan arrastoren bat uzten duten ezaugarriez baizik. Jakina baita (Bustos Tovar 1995) idatzizko testu oro erreproduzitutako diskurtsoa den aldetik, ahozko hizkeraren ezaugarriak, sakon-sakonean bada ere, agertu behar dituela.

Sin embargo, todo texto escrito es un discurso reproducido. Ello significa que la escritura es una representación convencional y que, por tanto, posee su propia retórica. Dicho de otro modo, si se admite que el diálogo es la forma más natural del lenguaje, aquel se hallaría subyaciendo en toda expresión escrita (Bakhtine 1981), en cuanto que siempre alguien (elocutor) se comunica con otro (alocutor). De este modo, en toda expresión escrita pueden hallarse rasgos de oralidad, pero estimamos que estos existen cuando aparecen en la manifestación superficial del enunciado. (Bustos Tovar 1996a: 360).

Azterkizun ditugun egitura hauek ahozkoaren eta idatziaren arteko etena edo marra lausoagoa egingo dute; hondarrean, ahozkoa idatzian txerta edo nahas daitekeen adierazgarri izango dira. Baina beti ere komunikazio-eginkizun edo estrategia baten zerbitzura daude: pertsonarteko harremana edo esatari-norentzakoaren arteko interakaziotzako harremana diskurtsoan bertan gauzatzeko eginkizunaren zerbitzura.

7.5.1. AHOZKO HIZKUNTZA VS ERREGISTROAK

Hasieratik bertatik ñabardura bat ezarri behar dugu: “ahozko hizkuntzak ez du ezinbestean “lagunarteko hizkerarekin” zertan bat etorri. Ez baita gauza bera transmisio-kanala eta erregistroa. Ahozkoaz nahiz idatziaz mintzo garenean transmisio-kanalaz (transmisiobideaz) mintzo gara. Ahozkoa diogunean, ahoz helarazitako hizkuntza dugu gogoan. Besterik da ahozko hizkuntzan (nahiz idatzizkoan) erregistroak egotea.

Erregistroa, azken batean, egoeraren ezaugarrien arabera (solaskideen arteko harreman, asmo, gai, formaltasun-maila, etab.), esatariak hautatzen duen hizkera edo hizketa modua litzateke (Escandell 2005). Hizkuntzaren jabe den hiztunak, gehienetan, hainbat erregistro menderatzen ditu eta badaki hizkuntza komunikazio-egoera bakoitzari egokitzen.

Si nos interesan las diferentes clases de situaciones es porque tienen repercusiones muy importantes sobre las elecciones lingüísticas. La situación es, efectivamente,

uno de los factores que más incidencia tienen en el estilo de lengua utilizado. Además de las diferencias ligadas a la procedencia geográfica de los participantes (que dan lugar a la variación dialectal), se ha reconocido siempre la existencia de variedades que se relacionan con la adecuación a la situación comunicativa, y que permiten distinguir diferentes `registros` o `variedades` difásicas. (Escandell 2005: 47).

Hainbat erregistro-molde daude eta horien arteko aldea Escandellen ustez, (2005: 48) enuntziatuaren kontrol-mailaren arabera da. Esate baterako, alde aurretik enuntziatua kontrolpean izatea alde aurretiko planifikazioarekin lotuta dago; aitzitik, enuntziatuaren kontrola zenbat eta txikiago izan are eta informalagoa, bat-batekoagoa, gutxiago egituratua, sintaxi mailako hausturaz josiagoa, etab. izango da hizketa modua, ahoz ari garenean gehienetan gertatu ohi den bezala.

Brizen ustez (1998: 26-7), erregistroen artean bada formaletik informale-
ra edo lagunartekora doan tarte horretan bi muturren arteko *continuum* bat. Honen ustez, ahozko lagunartekoa, idatzizko lagunartekoa, ahozko formala eta idatzizko formala bereiz daitezke eta honako ezaugarriak dituzte:

1. Ahozko lagunartekoa:

- Gertutasun handiagoa atzematen da esatari-norentzakoan artean.
- Esatari-norentzakoek informazio pragmatiko handiagoa dute batean.
- Egunerokoagoa da.
- Planifikazio-maila eskasagoa du.
- Pertsonarteko harremana bideratzea dute helburu.

2. Idatzizko formala:

- Gertutasun txikiagoa antzematen da esatari-norentzakoan artean.
- Batean informazio pragmatiko gutxiago dute.
- Egunerokotasun gutxiago dute.
- Planifikazio-maila handiagoa dute.
- Pertsonarteko helburua maila xumeagoan.

3. Idatzizko lagunartekoa²¹³:

- Gertutasun edo hurbiltasun handiagoa.
- Informazio pragmatiko handia.

²¹³ Planifikazio-maila handiagoari lagunarteko ezaugarriak eranstetik aterako da.

— Pertsonarteko harremana bideratu nahia.

— Planifikazio-maila handiagoa.

4. Ahozko formala:

— Gertutasun-maila txikiagoa du.

— Egunerokotasun gutxiago du.

— Planifikazio handiagoa.

Erregistroak, bada, ahozkoan nahiz idatzian daude, baina ahozko erregistroen prototipo edo eredu lagunarteko hizkera jotzen da (Cortes 1992) eta maiz aski ahozkotasunaren edo ahozko hizkuntzaren tasun edo ezaugarriak lagunarteko erregistroari egozten zaizkionarekin berdintzen dira.

Ezin ahantz dezakegu, ordea, ahozko hizkuntzaren barnean genero edo testu-molde ezberdinak ditugula eta testu-molde bakoitzaren azpian erregistro ezberdinak izan ditzakegula; hau da, jendaurreko ahozko aurkezpenak formalak dira oro har, baina lagunartean gauzatzen direnean, informalak ere izan litezke. Kontua da maiz aski ahozko hizkuntzari egotzi izan zaizkiola lagunartekoa edo maila jasokoa ez den erregistroaren ezaugarriak (aurrez aurrekoa, planifikatu gabekoa izatea, etab), eta ezaugarri horiek, gaur egun, kode idatzian ere aurki ditzakegula; izan ere, egun ezaugarri horiek berak dituen kode idatzirik ere bada. Ikusi besterik ez dago IKTeK ekarri duten aldaketa: lagunarteko hizkeraren ezaugarriak, garai batean ahozkoan soilik gertatzen zirenak, gaur egun, kode idatzian ikustea ere ohikoa baita.

Funtsezko ñabardura hori egina dugula, guk enuntziatu parentetikoak ahozkotasuna idatzian txertatzeko baliabide dela diogunean, ahozko hizkuntzaren tasun edo ezaugarriak ditugu buruan. “Ahozko” adjektibo hori, ordea, maiz nahasian eta askotarako erabiltzen dugu. Vogueràri (1992) jarraituz²¹⁴, hiru dimentsio edo alderdi ezaugarritzeko balio dezake:

1. Hizkuntzaren transmisio edo kanala ezaugarrituko du.
2. Oinarrizko hizkuntz komunikazioa ezaugarritzeko erabil daiteke; hau da, egunerokoa eta bat-batekoa den ahozko hizkera ezaugarritzeko.
3. Ingurune kultu eta ofizial baten aurkez aurk, kultur ingurune edo eremu geografiko jakin bati dagokion hizkuntz ezaugarri multzoa izendatzeko erabil liteke.

²¹⁴ Aipua Fuentesen artikulutik (2000) jaso dugu.

Hirugarrena “egoerak baldintzatutako erregistroaren (lagunartekoaren)” sinonimo litzateke, lehenengoak, idatzizkoaren aurkez aurk transmisio bideari egingo lioke erreferentzia eta bigarrena litzake “ahozkotasunaren” adierazgarri.

“Ahozkotasuna” diogunean, izan ere, ahozko hizkuntzaren tasun edo ezaugarriak ditugu buruan, (kontzeptua bera) idatziak ez dituen ezaugarriak, eta ez dugu buruan lagunarteko hizkera (edo erregistroa), nahiz eta hau izan ahozko hizkeraren prototipo edo eredu²¹⁵.

Esan dezagun, bakar-bakarrik, idatzitik ahozkorako aldea ez dela, aditu hauen aburuz, kodearen edo mezubidearen aldaketa soilik. Aitzitik, ahozkotasunak bere mundu-ikuskerara propioa lekarke, berezia, idatziarena ez bezalakoa guztiz. (Garzia 1999: 114).

Edota:

Eta jada esan dugunez, idatziaz eta ahozkoaz ez baina “kultura idatziaz” eta “ahozko kulturaz” mintzatzea litzateke egokiena. Idatzizko kulturak bi adiera ditu: a) idatziarekin batera—hots, idazteagatik— sortutako kultura; b) idatziz jartzen den kultura, hots, idatziz datorren kultura. Idatziak eragin duen kultura. (Larringan & Ozaeta: 4)

Baina ezaugarri bat ahozkotasunaren ezaugarritzat jotzeko, aurrez, ahozko hizkeraren ezaugarriak zeintzuk diren zehaztu beharko ditugu.

7.5.2. AHOZKOTASUNA EDO AHOZKO DISKURTSOAREN EZAUGARRIAK

Ahozko diskurtsua elkartzeko eta bateratze baten historia da. Ekoiztu eta kontsumitu aldi berean egiten da. Agertu eta desagertu. Piztu eta itzali. Halatan, hiztunak jardunean ari denean solaskidearen tonera eta keinuak antzematen ditu, gorputza sentitu ahal du, portaerak, izpiritua eta gorputza bi-biak atzeman... Homologia bat dugu bien artean; lotura horren adierazle eta bitartekari dira zirtzileria izenez deitutako partikulak, elementu fatikoak, deigarriak, luzatze osagaiak, errepikatzeak, ustezko tautologiak... Ahozkoan komunioa da nagusi, komunikazioa baino areago. (Larringan & Ozaeta 2011).

²¹⁵ Besterik da ahozkotasunaren ezaugarri behinenak lagunarteko erregistroari egotzi izan zaizkion hainbatekin bat etortzea.

‘Ahozketasuna’ diogunean zein “tasun” edo ezaugarri hartuko ditugu kontuan?

Ahozko hizkeraren eredu nagusia lagunarteko eguneroko hizketa edo berbaldi arrunta da hainbat autorerentzat (Bustos Tovar 1997, Vigara Tauste 1994).

Brizentzat ere (1998: 26-27), ahazko hizkeraren prototipo edo eredu lagunarteko eguneroko elkarrizketa da. Baina berak lagunarteko eguneroko elkarrizketa ezaugarritzeko aipatzen dituen tasunak hein handi batean bat datoz Bustos Tovarrek (1997) ahazkotasunarentzat aipatuko dituen tasunekin. Argigarri bezala ongi datozkigunez, aldatu egingo ditugu:

- Sintaxis concatenada frente a sintaxis incrustada,
- Abundancia de perífrasis,
- Morosidad informativa,
- Repetición y reelaboración,
- Sintaxis abierta y dislocada
- Presencia de deixis personal, temporal y situacional. (Bustos Tovar 1997: 10-11).

Garbi dago, funtsean, ‘ahazkotasun’ kontzeptua zerk ezaugarritzen duen zehaztu beharko bagenu solaskideak zuzenean eta aurrez aurre dituen elkarrizketa bat irudikatuko genukeela. Ondorengo ezaugarri hauek izango lituzke:

Solaskideak aurrez aurre dituen elkarrizketa hori, bada, **bat-batekoa** eta **inprobisatua** izango da, **txandakatzeak zehaztu gabe** dituen, **dinamikoa** eta **kooperaziozkoa**; izan ere, esatari-norentzakoek banatzen duten informazio pragmatikoa hain da handia, maiz ezagutza horretan oin hartzen duen informazio inplizitu ugari dago. Zuzenean esan gabeko gauza asko emango da aditzera. Hau da, inferentziak, estari dagoen informazioa... ugaria da, esatariak espero baitu, batean duten informazio edo ezagutza komun horren arabera, norentzakoak zertaz ari den ezagutzea eta interpretatzea.

Horrez gain, elkarrizketan ugariak izango dira egoerazko testuinguruari zuzenean erreferentzia egiten dioten hizkuntza-osagaiak: deiktikoak (*ni, zu*) aditzondoak (*hemen, gaur, orain..*). Ondorioz, komunikazioaren egitura jakin honek **deixiaren eta elipsien ugaritzea** dakar. Baita hizkuntz ekonomiarako isuria ere.

Bat-batekoa edo inprobisatua izateak berarekin dakar alde zurririk gabea eta **planifikatu gabeko elkarrizketa** izatea ere (Escandell 2005); alde zurririk gabea edo hizketan ari den bitartean egituratuz eta planifikatuz doana. Ezaugarri horrek sintaxi mailan ere badu eragina; izan ere, bat-batekotasunak eta hausnarketa formalaren hutsuneak nahiz etengabe norenzakoari eta komunikazio-egoera jakinari egokitu behar horrek egitura sintaktikoen hausturak dakartza.

Funtsean, bada, ezaugarri hauek bat datoz Cassanyk (2005:18 eta hur.) idatzizkoaren aurkezpenak, ahozko hizkera ezaugarritzeko ematen dituenarekin. Azter ditzagun ezaugarri horiek banan-banan:

1. Solaskideen presentzia: solaskideak aurrez aurre dituen elkarrizketa

El grado de personalización se refleja en el frecuente uso de referencias al hablante y al interlocutor, muletillas, unidades léxicas que expresan reservas y modificaciones (*digo, creo, me parece...*), rellenos discursivos, preguntas retóricas. (Fuentes 2000: 230).

Garbi dago aurrez aurreko ahozko elkarrizketan *ni*ak presentzia handia duela. Esatariaren lorratzak behin eta berriz agertzen dira eta ez soilik izenordainari esker; esatariaren jarreraren adierazle diren esapideak ere ugari daude: *nik uste, nire iritziz, nire uste apalean*, etab.

Esatariaren adierazgarri den *ni* ez ezik norenzakoari egindako deiek ere garrantzi handia hartzen dute eta informazioa norenzakoari egokitzeko ahalgina atzeman daiteke.

Badirudi, bada, ahozko elkarrizketa horretan kasik komunikatzen denak baino garrantzi handiagoa duela Larringan & Ozaetak (2011) aipatzen zuten “komunioak” edo parte hartze subjektiboak. Vigara Taustek (1994) honela dio:

La inmediatez, fugacidad e imprevisibilidad propician un uso del lenguaje fundamentalmente irreflexivo, donde lo que importa es, más que la pura transmisión de información (es decir más que contenidos objetivos transmitidos), la participación subjetiva en la comunicación y la fluidez.

— La improvisación formal: organización y formalización del mensaje al ritmo del pensamiento-sentimiento subjetivo del hablante y

— la actualización del sentido por aproximación (en el doble plano interactivo: emisión-recepción) durante la interacción comunicativa. (Vigara Tauste 1994: 176).

2. Komunikazio-trukearen testuinguru jakinari etengabeko erreferentzia

Ahozko berbaldiak badu “esatekoak jakinarazteko” idatziak ez duen baliabiderik, eta baliabide horiek, ahozkoak bai eta idatzizkoak²¹⁶ ez dituen horiek, “ahozko berbaldiaren jirako testuinguruai” dagozkie. Esatekoak jakinarazteko ez ezik emozioak eragiteko ere balio dute ahozko berbaldiak bakarrik dituen baliabide horiek.

El discurso escrito despliega una gramática más elaborada y fija que el discurso oral, pues, para transmitir significado, depende más sólo de la escritura lingüística, dado que carece de los contextos existenciales plenos normales que rodean el discurso oral, y ayudan a determinar el significado de éste de una manera un poco independiente de la gramática. (ONG, 1982). (apud Garzia 1999:117).

Egoerazko testuinguruaren mendekotasun handia du ahozko bat-bateko elkarrizketak, eta beraz, testuinguruari erreferentzia egingo dioten hizkuntza-osagaiak maiz aski agertzen dira.

3. Bat-batekotasuna vs planifikazioa

Idatziak, esan beharreko hori alde aurretik planifikatzeko aukera eta beta eskaintzen du. Ahozkoak, ordea, bat-batekotasuna²¹⁷ du ezaugarririk behinena: esan beharrekoa bat-batean ateratzen dena da, ez du alde aurretik planifikatzeko aukerarik, ez bada hitz egiten ari den unean bertan bat-batean egiten dela. Aldez aurretiko hausnarketaren hutsunea ia erabatekoa da.

En la comunicación oral espontánea hay poco tiempo para planificar el contenido y la forma de lo que se dice. El escritor tiene tiempo para diseñar, corregir, re-empezar, coordinar y subordinar mensajes; en suma puede planificar contenidos y formas lingüísticas. El lector, por su parte, que tiene control sobre el material que lee, puede procesarlo a su propio ritmo. (Silva-Corvalán 1996: 261).

Bat-batekotasun horrek nahiz komunikazio-egoerari egokitu beharrak izango du syntaxian eraginik: sintaxi mailako hausturak edo “anomaliak” dira

²¹⁶ Idatzizkoan, mezua komunikatzerakoan, idazleak urrun izaten dira, bai denboraz, bai lekuz edukia komunikatu nahi duen pertson(ar)engandik. Ez dugu aurrez aurreko erreferentziarik, “mintzakiderik”. Idazleak ez du irakurlearekiko erlazio zuzenik.

²¹⁷ Egia da irrati-telebistetakako esatariek maiz aski alde aurretik planifikatutako testua izan ohi dutela oinarrian eta, beraz, ez direla erabat bat-batekoak; ahozkoaren eta idatziaren artean dagoen *continuum*-aren adierazgarri dira eta ahozkoaren eta idatziaren arteko etena erabatekoa ez delako adierazle.

horren lekuko. Baina, nolakoa da solaskideak aurrez aurre dituen ahozko mintzaldiaren sintaxia?

4. Sintaxi mailako integrazioa

Parece menos integrada, más parcelada o desmembrada, porque contiene un abundante número de cláusulas independientes, frecuente coordinación por medio de Y u otros conectores inespecíficos. (Narbona 1996: 167-168).

Aipua aditzera ematen digunez, ahozko hizkeran sintaxia zatikatuagoa, askeagoa da, edo gutxiago integratua dago. Gainera, pilatzailea (akumulatiboa) da, ez subordinatzailea. Izan ere, berbaldia osatzen duten elementuak maila berean jartzeko joera du ahozkotasanak. Parataxirako joera horrek, Walter Onggek (1982) ere aipatzen duenak, ahozkotasanaren lege unibertuala dirudi: ahozko berbaldia, oro har, maila bereko osagaiak elkarren segidan jarriz osatzen da (perpausak eta esaldiak justaposizioan edo koordinazioan lotuz).

Subordinazioa, beraz, idatziaren kontua da; subordinazioaren presentzia, gertakariak hierarkia jakin baten arabera ordenatu nahia, idatzizko mundu-ikuskerak eragindako ondorioztat har daiteke (Garzia 1999). Idatzizko arrazobidea ez dabil eroso informazio guztia maila bereko egituratan antolatuz, lehenetsunak ezarri behar izaten ditu, eta antolamendu hori gauzatzeko kohezio-mekanismoak ezinbestekoak dira.

5. Esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoa: kooperazioa

Solaskideek batean duten eskarmentua, ezagutza eta gertutasuna zenbat eta handiagoa izan, orduan eta handiagoa izango da mezuaren erreduntzia-maila. Eta, alderantziz, mezua ahalik eta trinkoen emateko aukera are eta handiagoa izango da. Izan ere, solaskideen kooperazioaren eraginez, komunikazioan hainbat informaziok azalpenik ez du beharko, aipatzerik ere ez, zuzenean esan gabe ere esana egongo baita edo inferitzeko moduan.

Beraz, solaskideak aurrez aurre dituen zuzeneko ahozko elkarrizketa batean, zuzenean esan gabe informazio ugari inplikaturako edo emango da aditzera. Esatari-norentzakoek batean duten orotariko ezaupide edo informazio pragmatiko horrek bermatuko du, eta ez da hitzez edo gramatikazko osagaiez baliatu beharrik izango.

En la realidad del acto comunicativo, el lenguaje puede (y suele) ser simultáneamente redundante y conciso, a la vez explícito (e incluso demasiado explícito) en su dimensión estrictamente lógica y sólo alusivo-implicador en cualquiera de

sus otras dimensiones (afectiva, fática, etc). Lo realmente interesante en el registro coloquial no es tanto lo que los interlocutores han dicho, cuanto el hecho mismo de decirlo precisamente en ese momento de su relación vital y comunicativa. (Vigara Tauste 1994: 181-182).

Solaskideentzat ere horixe da erosoena: ahalik eta ahalegin gutxienarekin ahalik eta komunikaziorik azkarrena eta jariakorrena erdiestea. Hizkuntzaren ekonomiarako joera, bada, handia da, eta horretan egoerazko faktoreak eta testuinguruko aurreuposizioak joan etorri handikoak dira.

7.5.3. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK, AHOZKOTASUNA IDATZIAN BIRSORTZEKO BALIABIDEA

Enuntziatu parentetikoak ahozko hizkeraren tasunak idatzian islatzeko edo imitatzeko baliabide estrategikoak direla frogatzeko, oro har, idazten ez diren eta ahozko bat-bateko hizkera bati dagozkion ezaugarri nabarmenak berriaz aditzera emateko baliagarri direla ikusiko dugu.

Besterik litzateke ahozko hizkeraren ezaugarriak zergatik eta zertarako islatzen dituen aztertzea; hau da, hondarrean zein helburu komunikatibo dagoen aztertzea: naturaltasuna eta arintasuna idatziari txertatzeko helburu estetikoak, esatari-norentzakoen arteko eragina eta hurbiltasuna erdiesteko helburu soziala, esatari-norentzakoen arteko komunioa etab. Hori ere izango dugu azterkizun.

Aurrera egiteko, egitura parentetikoez tesi-lan honetan aditzera eman ditugun ezaugarri sintaktiko-semanticoko eta pragmatiko nabarmenenak paperera ekarriko ditugu, jarraian ahozkotasanaren ezaugarritzailatzat jo ditugun haiekin erkatzeko.

Enuntziatu parentetikoak:

- Elkarrekin gurutzatzen diren bi enuntziatu bere eskuko ditugu: E1 oinarrizko enuntziatua eta E2 enuntziatu parentetikoak.
- E2 enuntziatu parentetikoak E1 oinarrizko enuntziatuaren egitura sintaktikoa eta diskurtsoaren linealtasuna hautsi egingo du.
- E2 enuntziatua hasierako plangintzan ez balego bezala edota idazten ari den unean bertan gogoratutako edukia bailitzan agertzeko komunikazio-intentzioa atzeman daiteke.

- Gehigarria den informazio bezala agertzen da, ez esatariak ematea helburu duen informazio bezala. Makroegiturako informazioa txertatzen du, ez proposiziozko edukia. Pentsa daiteke, bada, bigarren mailako informazioa dela, baina oinarrizko enuntziatuaren sintaxi-sekuentzia hautsirik, are eta gehiago indartzen edo fokalizatzen da informazio hori.
- Oinarrian, parentetikoaren egiturapean, esatariak egiten duen esku-hartzearekin, esatariaren bikoizketa atzeman daiteke: enuntziatu parentetikoko esataria, esatari izateaz gain, iruzkingile izango da. Esatariak bere diskurtsoari buruz egiten dituen iruzkinen aurrez aurre gaudede; beraz, E2 enuntziatuko iruzkingilea E1eko esatariarengandik urrundu egingo da, eta informazioa igortzeaz gain, epaitu, iruzkindu, kritikatu egingo du. Bada, beraz, hausnarketa eskakizun duen jarrera bat mezua birformulatzetik gertu egon daitekeena.

Goian aipatu ditugun enuntziatu parentetikoaren ezaugarri horiek, alde edo moldez, solaskideak aurrez aurre dauden ahozko hizketaldiak dituenekin badu loturarik.

1. Aldez aurretik planeatu gabeko bat-bateko interbentzioa

Bat-bateko elkarrizketan gertatu ohi den bezala, aurrez planeatu gabeko interbentzioa imitatzen du. Esataria ez da unean bertan gogoratu zaiona aditzera emateko enuntziatua amaitu zain egongo. Esaten ari zenari utzi eta unean bertan gogoratua tartekatzen du. Horrek oinarrizko enuntziatuaren linealtasuna haustea ere badakar, eta haustura ez da soilik sintaktikoa izango, pragmatikoa ere izango da.

Ahokotasunaren efektu hori erdietsi nahi du esatariak, baina jakin badakigu idatzian bertan islatzen badu, ongi hausnartutako egitura dela eta funtsean horrela jokatzuz bi muturretako gertakariak uztartzea lortzen duela. Izan ere, zerk eragiten du enuntziatu parentetiko hori? planifikatu eta hausnartu gabe egoteak sortzen duen hutsunea zuritu nahiak edota ongi hausnartzearen ondorio da? Hau da, esatariaren hasierako intentzio-xedeei hain zehatz ez egokitzeak eragindako birformulazio hausnartuaren ondorio da?

Garbi dago bi muturretako efektuak sortzeko estrategia izan daitekeela: bat-batekotasunaren eta hausnarketarik eza batetik, eta ongi baino hobeto hausnartu izatearena bestetik.

2. Sintaxiaren haustura, solaskideak aurrez aurre dituen bat-bateko elkarriketaren adierazgarri

2.1. Esatariak aukera egiten du bi enuntziaturen arteko harremana linealki, bata bestearen ondoz ondo paraturik gauzatzea edota bata bestean gurutzatuta: enuntziatu parentetikoa eta oinarritzkoa bata bestea hautsiz lotzen dira, bata bestea inguratzen du eta horrela bien arteko harreman semantiko-pragmatikoa hertsia egiten du.

— Ez ote genuen ikusi nola joan zen “Monsieur Vincent” —**ez zen film txarra**— tximistak egiten gure artetik, karitateari buruz zalaparta gehiegitxo ateratzen zuelako edo, gure kritikak, edozein “Sor Angélica” edo “Madre Alegría” laudorioz betetzen duen kritika horrek, txintik esan gabe? (ZIN: 139).

Erka dezagun goiko adibidea ondoz ondo paraturiko bi enuntziatu bezala birformulatutakoarekin:

— Ez ote genuen ikusi nola joan zen “Monsieur Vincent” tximistak egiten gure artetik, karitateari buruz zalaparta gehiegitxo ateratzen zuelako edo, gure kritikak, edozein “Sor Angélica” edo “Madre Alegría” laudorioz betetzen duen kritika horrek, txintik esan gabe? **Ez zen film txarra**.

Garbi dago goiko eta beheko adibideek ez dutela efektu bera erdiesten. Enuntziatu parentetikoa oinarritzko enuntziatuan gurutzaturik aurrez aurre bi solaskide baleude bezala funtzionatzen du. Batak bestearen diskurtsoa hautsiko balu bezala, eta bi enuntziatuen arteko harremana askozaz ere zuzenagoa, gerutuagoa, lotuagoa edo hertsia da bigarren adibideko bi enuntziatuen baina.

Esan duguna are nabarmenagoa egiten da enuntziatu parentetikoaren bidez tartekatzen den iruzkinaren esparrua edo erreferentzia oinarritzko enuntziatuko osagaien bat denean:

— Beste zenbait hutsarte nabari dira, baita oihal zaharrari ez dagozkion adabakiak ere: infernuetara jeistea (sic) zakur-amets edo sorginkeria hutsal bihurtu da, ardoa egiteko ez da mahats-aleak oinkatzea aski, liktore-aizkorak —**horrela izendatzen baitituzte Ithaka’ko jauregian ikusten ditugunak**— ez ziren noski ugariak garai hartako Grezian, eta gainera gainerakoak. (ZIN: 146).

Adibide hori ondoz ondoko enuntziatutan honela berreraiki dezakegu:

— Beste zenbait hutsarte nabari dira, baita oihal zaharrari ez dagozkion adabakiak ere: infernuetara jeistea zakur-amets edo sorginkeria hutsal bihurtu da,

ardoa egiteko ez da mahats-aleak oinkatzea aski, liktore-aizkorak ez ziren noski ugariak garai hartako Grezian, eta gainera gainerakoak. **Liktore-aizkorak esan dut horrela izendatzen baitituzte Ithaka'ko jauregian ikusten ditugunak.**

Garbi dago adierazkortasun aldetik ezberdintasun handia dagoela enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatuan gurutzaturik tartekatatu edo diskurtsuaren linealtasuna hautsi gabe ondoz ondo paratu.

Enuntziatu parentetikoak oinarrizko enuntziatuari eragiten dio, bertan txertatzen edo tartekatzen da. Parentesi hauek diskurtsuan hain beharrezkoak diren enuntziatio-koordinatuen enmarkatzaile edo inguratzaile dira.

2.2. Beraz, planeatu gabeko interbentzioa izan daiteke (ahozko hizkerari edo ahozko hizkera imitatu nahi duen idatzizko hizkuntzari gehiago dagokionna), baina garrantzitsua da mamiari dagokionez:

Zerbait gehitzen du, norentzakoak informazioa ulertu ez duelako edo, argibide bezala, hark ez dituen auresuposizioez informatzen du. Bat-bateko ahozko hizkeran gertatzen den bezala, informazioak baino garrantzi handiagoa du esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoa osatzeak²¹⁸.

— Robert Aldrich'ek —**Venezian bigarren Zilarrezko Lehoia eraman du aurten**— hainbestean moldatzen ditu irudi moldakaitzak, ofiziale ikasiari dagokionez. (ZIN: 142-143).

Enuntziatu parentetikoak ematen duen informazioarekin oinarrizko enuntziatuan emandako informazioa testuinguru jakin batean kokatzen du esatariak. Esatariak buruan duen balizko norentzakoak jakingo ez balu ere, argibideak emango dizkio.

2.3. Enuntziatu parentetikoek solaskideak aurrez aurre daudelako sententzia helarazten dute. Esatariak zerbait iruzkindu nahi duelako bikoiztu egiten da; zerbaiten enuntziatzaile eta beste zerbaiten esatari bihurtzen da (polifonia-gertakaria).

— Ulysseri —**zergatik, ordea?**— halako Luzifer-airetxo bat erantsi diote, edo Prometheu-airea Greziatik aldegin nahi ez badugu. (ZIN: 147).

²¹⁸ Garbi dago diskurtso idatzian ez dugula aurrez aurreko erreferentziarik, “mintzakiderik”. Ondorioz, idazleak inferentziak egin behar ditu irakurlea den horretaz, irakurleak dakienaz eta ez dakienaz, eta abar, ez baitu feedback-ik jasotzen. Era berean, irakurleak izan ditzakeen oztopoak ere aurreikusitakoak eta gainditu behar ditu, eta informazioa hartaratu.

— Amerikanoen etsaiek ere —**eta nork ez ditu begitan gutxi edo gehiago Europa zahar honetan?**— ez dute noski nahi beste algara egin haien bizkarretik. (ZIN: 185).

— Behingoz bederen, zinemak, ixpilu (**zeren ixpilu gero?**) izateari utzirik, amets-ateak iriki dizkigu, Albert Lamorisse'ri eskerrak. (ZIN: 170).

— Zer arraiotarako behar du euskaldun berriak jakin nola esaten diren “apogeo” eta “Perigeo” (**Nola esaten diren?**). (LIB II: 49).

Oinarrizko enuntziatuan dioena besteren ikuspegitik enuntziatua balitz bezala, informazio hori iruzkinduz edo kritikatu E2 enuntziatu parentetikoan bere ikuspegi subjektiboaren esatari bihurtzen da. Beraz, aurrez aurre dauden solaskideen arteko elkarriketa bat imitatzen du.

Se hace presente, pues, el hablante con estas intervenciones como si estuviera actuando en el momento, como si tuviéramos una situación comunicativa en presencia. El hablante la recrea al introducir estos comentarios directos, expresiones del yo dirigidos a un tú, como si estuviéramos en una interlocución real. (Fuentes 2000: 237).

3. Sintaxi mailako integrazioa

Goian esana dugu ahozkotasunak berbaldia osatzen duten elementuak (enuntziatuak, erantsiko dugu guk) maila berean jartzeko joera duela; maila bereko osagaiak elkarren segidan metatuz edo pilatuz osatzen dela, alegia.

Horrek ulertarazten digu berbaldia osatzen duten enuntziatuak justaposizioan nahiz koordinazioan lotzen direla; ez hainbeste menderakuntza subordinazioa erabiliz. Subordinazioak perpaus nagusi-mendekoen harremana aditzera ematen baitu, eta beraz, maila berekoak ez direlako seinale da.

Esanak gure esparrura ekarriz, enuntziatu parentetikoekin ere ez ote da gauza bera gertatzen? Anlisi sintaktiko formalari begiratu besterik ez dago ikusteko E2ri dagokion diskurtsoa E1en txertatu edo tartekatzerakoan sintaxi mailako loturarik ez dela gertatzen bi enuntziatuen artean. Justaposizioekin edo alborakuntzarekin gertatzen den bezala, pentsa dezakegu, baina horietan ez bezala, enuntziatuak alboz albo paratu ordez batak bestea gurutzatuz tartekatzea.

— Liburu honetan bildu diren Artolaren bertsoak —**ez ondu zituen guziak, ezta alderatzeko ere**— hiru zatitan bereiz omen daitezke, eta hitzaurrearen ondotik nabil berriz ere. (LIB II: 52).

A tipoko enuntziatu parentetiko orok egitura horixe dauka. B tipoko enuntziatuetan, berriz, bi enuntziatuen arteko lotura semantikoa testu-antolatzaileran bati esker agirian jartzen da. Testu-antolatzaille horietatik maiztasunari begiratu besterik ez dago gehien darabilen baliabidea *eta* artxikonektagailuarena²¹⁹ dela jakiteko:

— Gorputz geneukan Mike Todd (**eta ez dakit hemengo Cervantes-zale porrokatuaren arao-biraok ez ote duten horretan parterik izan**) berak eragin zuen izena bezain kostu handiko film hau aurkeztu digutenean (ZIN: 181).

— Aita Villasante ezagutzen duenak —**eta nork ez du ezagutzen izenez behintzat gure artean?**— badaki nola ekiten dion beti lanari, sustraiz eta funtsez, bil eta azter ditzakeenak oro bildu eta aztertu ondoren, edozein sailetan. (LIB II: 60-61).

Beraz, pentsa dezakegu enuntziatu parentetikoek islatzen dutela (edo imitatzen dutela) ahozko hizkerako sintaxi askea, zatikatua, eta akumulatzailea. Ez da, bada, E1 eta E2 enuntziatuen artean hierarkiaren arabera antolatzen informazioa. Adibideek aditzera emango digutenez, enuntziatu parentetikoaren sintaxia, ahozko hizkerarena bezalaxe, askeagoa edo gutxiago integratua dago. Edo, hobeto esan, integrazio hori edo lotura hori bata bestean gurutzatuz tartekatzeak berak ematen du.

4. Subjektibitatea: *ni*aren (edo *gu*aren) presentzia

Enuntziatu parentetikoaren bidez egiten duen *ni*aren esku-hartzea etengabekoa da, nahiz eta maiz subjektibitatearen arrasto hori *gu* baten azpian agertu. Euskaraz —eta Mitxelenak bereziki— *ni* izenordaina ez du ia behin ere erabiltzen eta gainera, berariaz edo barkamena eskatzen digu *ni* batez hasi delako edo *ni* hori ezinbestean besterik ez darabilela azpimarratzen digu²²⁰.

²¹⁹ Ezin ahantz dezakegu Narbonak (1996: 167-168) zioena: koordinazio hori “Y” konektagailuz bideratzeko joera handia dela.

²²⁰ Euskaraz GU darabilgu inguruko hizkuntzetan NI darabilten egoera askotan. Mitxelena ere ez da “NI” izenordaina erabiltzearen aldeko. Ikusi besterik ez daude era honetako adibideak nahiz aipuak:

— Nik (**izenordain higuigarri hau ezinbestean darabilt**) lehenago ezagutu nuen Olabide (Itun Berriko Olabide, jakina) besteak baino. (LIB I: 112).

— Herabez ote den ala “**ni higuigarria**” higuin duzulako, ez dakit. (MEIG III: 137-140).

Garbi dago, ordea, zuzenean “NI” izenordaina ez badarabil ere, NIaren presentzia erabatekoa dela enuntziatu parentetikoetan.

Garbi dago, ordea, *ni* izenordaina erabili nahiz *gu* izenordaina erabili, subjektibitatearen arrastoa dakarrela, edo behintzat subjektuaren ekintza nabarmena dela. Izan ere, nabarmena da enuntziatu parentetikoei esker, esatariak enuntziatioaren sortzaile eta eratzaile den heinean, enuntziatio-mailako azalpenak gehitzen dituela, edo modalizazio-mailako iruzkinak bere jarrera edo postura agerian uzteko egoki gertatzen zaizkiola edota unean bertan garrantzizkoa iruditu zaion daturen bat edo informazioaren bat gehitzeko baliabide egokia dela.

Idatziko komunikazioak duen distantziaz baliatuz egingo balitu ezingo genuke jarrera hau ulertu, nahikoa espazio eta denbora egongo bailitzateke ustez bere intentzioei hain ongi egokitzen ez zaion formulazioa kendu eta zuzenagoa soilik birformulatzeko, edota hurrengo enuntziatuaz baliatuko litzateke bere behalako iruzkin hori diskursoaren linealtasuna hautsita gurutzatu ordez.

Jokabide horietan guztietan nabarmen dago esatariaren *nia* dela guztiaren eragile: *nia* da testuaren sortzaile eta edukiaren antolatzaile (datuak justifikazio-azalpen gisa gehituz eta bere arrazoibidean aurrera eginenez), *nia* da jarrera subjektiboen eragile. Silva-Corvalánek aipatzen duen “pertsonalizazio” ezauzgarritik gertu geundeke.

— Moldatuko ote ginatke Robinson adinean, horrelakorik gerta balekigu? Gu —**ni behintzat**— ez, eta lanak izango lituzke Sánchez Mazas jaunak berak ere. (ZIN: 153).

— Diren baino hamar halako ardandegi gehiago irekiko balira —**ez da hau nik asmatua**—, ez liratke hordiak hamar aldiz gehituko; etxean ditudan halako bi ohe baneuzka, ez nuke horregatik lo gehiago egingo. (ZIN: 152).

— Beregana dezake ikuslearen gogoia, nahiz gertaera guztien berri aldez aurretik jakin —**horixe gertatzen zitzaidan neroni**—, Charles Laughton eta beste lagun azkarren antzeari eskerrak. (ZIN: 189).

Hainbat eta hainbat enuntziatu parentetikotan “NI” izenordaina berariaz agertzen bada ere —eta horrek ere egiaztatuko luke “NI”aren presentzia egitura horietan etengabekoa dela—, beste hainbat eta hainbatetan ez du berariaz aipatuko, baina holakoetan ere, “NI”aren lorratzak edo aztarnak oso dira nabarmenak. Ikus ditzagun enuntziatu parentetikoaren izaera (eta komunikazioan duen funtzioa) egokien aditzera ematen duten enuntziatu parentetiko motak.

Iruzkin modalak, *ni*aren erakusle

— Har dezagun eritzi aditzaren jokera. Ohiturarik zaharrena —**eta jatorrena, noski**— datiboarekin erabiltzea da. (LIB I: 122).

— Zenbait aldetatik bakarrik begiratuko diot hemen, neri eta aldizkari honi —**neri iritzi apalez**— dagokigun aldeetatik. (LIB I: 135).

Enuntziatio mailako azalpen-argibideen emaile

— Hizkuntza bat ikasteko —**edo ikasten hasteko, behinik behin**— bide eroso eskeintzen duten libururik gehienak motz gelditu ohi dira beren egitekoan, hizkuntzak nekerik eta gogo bizirik gabe ezin ikas daitezkeelako noski. (LIB I: 109).

— Hitchcock zaharra, suspense-bila beti bezala (**zalantza esan beharko dugu euskaraz**), antzerki ezagun honetaz jabetu da gure txolarreak alaitzeko. (ZIN: 128).

Justifikazio-azalpenen emaile

— Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez bagina ere —**ez digu guztioi argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginateke bestela zinema-ikusle izan beharrean**—, astiro azaltzen digute azkenean “De rerum natura”-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez. (ZIN: 147).

— Ez da, labur, Sinclair Lewis’en “Main Street” —**eztena ere falta zaio**—, baina badu guretzat gisa horretako zerbait. (ZIN: 164).

Goiko adibideek erakusten digute enuntziatu parentetikoetan *niaren* lorratzak ugariak direla. *Niaren* erabateko esku hartzearen adierazgarri ez ezik komunikazio-trukearen marko jakinari erreferentziak egiteko ere erabiltzen ditu enuntziatu parentetikoak. Jarraian ikusiko dugu egitura hauek diskurtsoan hain beharrezkoak diren enuntziatio-koordinatuen enmarkatzaile edo inguratzaile ere badirela.

5. Komunikazio-trukearen marko jakinari etengabeko erreferentzia

Egoerazko testuinguruaren mendekotasun handia du ahozko bat-bateko elkarrizketak, eta, beraz, ugariak dira testuinguruari erreferentzia egingo dioten hizkuntza-osagaiak. Silva-Corvalánek (1996) testuinguru horri ingurune soziala deritzo eta ahozko hizkeraren edo ahozkotasunaren ezaugarrien artean, ingurune sozialari egokitzen zaizkion hizkuntza-erabilerak aipatzen ditu. ‘Ingurune sozial’ adigaiak solaskideen pertsonarteko harremanak, komunikazioa garatzen den espazioa eta denbora eta hizketa-gaia hartzen ditu bere barnean.

Ikusia dugu, jada, enuntziatu parentetikoetan esatariaren lorratzak begi-bistakoak direla, baina esatariari ez ezik norentzakoari egiten dizkion dei,

keinu eta oharrak ere oso ugariak dira, honekin bideratzen baitu pertsonarteko interakziozko harremana.

— Irakurle argia —**inoiz makurtu baldin bada horrelakorik lerro txaldan hauek irakurtzera**— ohartu da noski honez gero ez ditudala oso gogoko “Cinemascope”, “Superescope” eta antzeko izenak daramatzaten sistema berri harrigarriak. (ZIN: 141).

— Ez zara damutuko, **horixe aldez aurretik esan diezazuket**, liburu hau erosteaz. (LIB I: 146).

Komunikazio-trukean parte hartzen duten solaskideei erreferentzia egiteko ez ezik, egoerazko testuinguru horretan espazioari eta denborari ere erreferentzia egiteko baliagarri dira enuntziatu parentetikoak. Hobeto esan, komunikazioa gauzatzen deneko une eta leku jakinari egindako erreferentziak aditzera emateko.

Horretarako elementu deiktikoak, nahiz denbora eta espazio hurbilaren adierazgarri diren aditzondoak (*gaur*, *orain*, *hemen*, esaterako) oso dira adierazgarriak. Horiek guztiek oinarrizko enuntziatua solaskideen araberako denbora eta espazio jakin batean sartzeko bitarteko gokiak dira:

Los elementos deícticos insertan “lo enunciado” en un tiempo y en un espacio con referencia a los productores y destinatarios del texto. (Bustos Tovar 1996a: 359).

Solaskideen²²¹ araberako “gaur” edo “orain” ardatzari erreferentzia egiten diotenak:

Gaur:

— André Cayattek ez zuen inoren jolaserako egin film hau, horren bidez mandatu bat —**gaur esaten den bezala**— zabaltzeko baizik. (ZIN: 137).

²²¹ “Solaskideak” diogunean esatariak eta esatariak buruan duen balizko norentzakoaz dihardugu; ez, noski, urteak aurrera egin ahala ere mezu hori irakur edo har lezakeen edozein hartzaile. Horregatik diogu komunikazio-truke horretako partaide zuzen direnen (esatariaren eta norentzakoaren) araberakoa dela “gaur” ardatza edo “hemen” ardatza. Nozioen artean, Ozaetak (2010:125) bere lanean esango digun bezala, bada katramilarik, ikuspuntu desberdinen hautuei zor baitzaizkie. Autore honek, laburbilduz “esatari (lokutore)-↔solaskide (alokutorio)” bikoteak darabilza, eta “aurrez aurre” daukana izendatzeko darabil. Guri ere ongi dator-kigu, solaskideak aurrez aurre baleude bezala jokatzan baitu kasu honetan.

— Eta, hau da beltzena eta gogorrena, gertakari berbera bi aldetara entzuten baldin badugu —*gaurko neska-mutilek irakurtzen dituzten nobeletan edo antzinako poema epikoetan bezala edertua eta goratua, edo oraingo eta lehengo zenbait idazlek ohi duten bezain beztua eta itxuratxartua*—, alderik politena ez dela beti ezta maizenik ere, egiazkoena izaten. (ZIN: 130).

Orain:

— Zenbaitek alde hauetan —*Ganivet eta Sánchez Mazas datozkit orain gogora*—Robinson behertzeari ekin dio, bigarren mailako giza-sinbolua, merkatarien neurrikoa, dela eta. (ZIN: 153).

Solaskideen araberrako “hemen” ardatzari erreferentzia egiten diotenak:

— Giza-izaera barrenenaz mintzatzen ziztaigun “Rashomon”, gizona gizon —*nahiz Japonen, nahiz Euskalerrian*— egiten duten zer nagusi horietaz. (ZIN: 143).

“Hemen” ardatza “Euskal Herria” litzateke, solaskideen bizilekua.

“Gaur, hemen, orain” ardatzak, bada, komunikazio-trukea gatzatu edo gauzatu den egoerazko testuinguruaren adierazgarri dira, solaskideak aurrez aurre dituen solasaldiek duten testuinguruarekiko mendekotasunaren adierazle. Komunikazio-truke hori oraintxe bertan, solaskideen begien aurrean gauzatu balitz bezala.

Ez da harritzekoa, bada, komunikazio-trukearen marko jakinari erreferentzia egiten diotenez gero, enuntziatu parentetikoak enuntziazio-koordinatuen enmarkatzaile edo ingurutzatzaile izatea.

6. Esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoa: kooperazioa

Elkarrizketa bat gauzatu ahal izateko oinarri-oinarrizkoa da solaskideen artean halako “konplizitate” bat egotea; batean duten munduaren ezaupide pragmatikoak edo jakintza konpartituak emandako konplizitatea.

Batean duten ezaupide pragmatiko hori oso zabala izan daiteke, hizkuntzaren eremua era gaindi dezakeena. Ezagutza horren errainuak ager daitezke afektibitatezko faktore edo alderdietan (esatari-norentzakoek hurbiltasuna, begikotasuna), kultur alderdietan (bizibidean eta bereziki, literatur eta kultur ezagutzan, etikan, politikan, eta abar) nahiz gizarte mailako ezaugarrietan (be-launaldi berekoa izan edo ez, gizarte-mailan, arraza eta jaioterrian...). Jakina

da solaskideek batean duten mundu-ezaupide horrek izango duela arrastorik diskurtsoan, edo, hobeto, bien arteko komunikazio-trukean.

Arrastorik handiena elipsietan, esan gabe aditzera ematen den informazio aunitzetan agertuko da. Norentzakoak zailtasunak izan ditzakeela uste due-nean enuntziatu parentetiko bidez argibideren edo pistaren bat emango dio esandako hori testuinguru jakin batean kokatu ahal izateko.

Honenbestez, solaskideak aurrez aurre dituen zuzeneko ahozko elkarrizketa batean bezala, zuzenean esan gabe informazio ugari inplikatu edo emango da aditzera. Esatari-norentzakoek batean duten orotariko ezaupide edo informazio pragmatiko horrek bermatuko du, eta ez da hitzez edo gramatikazko osagaiez baliatu beharrik izango.

7.5.4. AHOZKOTASUNAREN KOMUNIKAZIO-FUNTZIOA TESTU IDATZIAN

Goian enuntziatu parentetikoak ahozkotasuna edo ahozko hizkeraren ezaugarri behinenak berariaz idatzian txertatzeko baliabide edo estrategia ere badirela frogatzen saiatu gara. Baina zerk eragin dezake solaskideak aurrez aurre dituen bat-bateko elkarrizketa baten tasunak idatzian txertatu nahi izate hori? Esatariak zein efektu edo ondorio erdietsi nahi du beste transmisio-bide baten ezaugarriak idatzian berariaz txertatzearekin? Ahozkotasunaren ezaugarriak zertarako birsortu edo islatu testu idatzian?

Maiz esan izan da —eta euskal prosari ere leporatu izan zaio— ahozkotik idatzirako jauzia ez dagoela oraindik behar den bezala egina. Garbi dago idatzia eta ahozkoa transmisio bide desberdinak direla eta bakoitzak bere erretorika duela, baina badirudi euskal prosa heldugabea izatearen muintetako bat (Esnal & Zubimendi 1993) mintzatzen dugun euskararen eta idazten dugunaren artean izugarrizko etena egotean datzala.

Atal honetan, eta tesian zehar oro har, ikusi dugu Mitxelenaren prosak ahozko hizkera hori trinkotu egiten duela: perpausak biribildu, osatu, luzatu, orraztu egiten ditu. Horretaz jabetzeko, ikusi besterik ez dago testu idatzien lekuko ez ezik ahozko hizkeraren lekuko diren aipu edo aipamenak zeinen ugariak diren bere prosan, ahozkotasunaren tasun edo ezaugarriak behinenak idatzian bertan txertatzeraino.

Testu idatziaren eta ahozkoaren arteko jauzia hain handia ez izateko, enuntziatu parentetikoak estrategia egokiak gertatzen zaizkio; baliabide honi

esker, ahozkoaren eta idatziaren arteko etena arindu egingo da; horiei esker, idazketak ez baitu ahozkotasuna zeharo estaliko, eta zubi interesgarria bihurtzen da idatzian ere ahozkotasunarekiko lotura ez eteteko, edo behintzat, egon dagoen eten hori arintzeko.

Ahozkotasunaren ezaugarriak idatzian islatu edo mimetizatzean, ahozko bat-bateko elkarrizketa batean gertatu ohi den bezala, hainbat efektu edo funtzio komunikatibo erdietsiko ditu:

1. Solaskideak elkarrengandik gertuago, hurbilago sentiaraztea. Esataria norentzakoarengana gehiago hurbiltzeko, edo behintzat, honentzat hurbilagoa, zuzenagoa gerta dadin solaskideak aurrez aurre dauden zuzeneko komunikazio-sarea birsortu edo imitatuko du testu idatzian. Izan ere, maiz, kontakizunaren originaltasuna ez dago istorio berriak asmatzean oinarrituta. Gauza da entzuleekin joan-etorriko harremana sortzea, orainaldikoa eta bizia, bitala: esatari-norentzako(ar)en arteko *feed-backa*. Esatari-norentzakoaren artean sortzen den harremanean ere bai baitago balio estetiko.
2. Egoerari gehiago lotzea, konkretzioari alegia. Aurki ditzakegun abstrakzioak eta kontzeptuak beti ingurune bizi eta zehatz bati loturik egongo dira. Egoerari hain loturik joate horrek ingurumen fisikoari kateatzea esan nahi du eta ingurune hori, nolabait esateko, ezustearen erreinua dela esan genezake: ez dago programatze edo prebisorik. Beraz, giza giro bizitik oso hurbil dagoelako efektua sortzen du; erabat txertaturik, esan beharko genuke.
3. Adierazpena orainean biziarazten du, “orainaren” ardatzari lotzen zaio: maiz, Igerabidek (1993) esango digun bezala, orainerako baliagarriak edo erabilgarriak ez diren edukiak eta oroitzapenak beren funtzioa galtuta geratzen dira, eta desagertzera egiten dute. Hori da ahozkotasunean erabiltzen den bidea oreka mantentzearen. Beraz, mezua bizirik mantendu eta egoerari lotzeko egokia gertatzen zaio; konkretzioari, alegia.
4. Mezuan bertan ikuspegi parte hartzailea eta subjektiboa txertatzeko balio dio. Egitura horiei esker, hain zuzen ere, ahozko bat-bateko hizkeran gertatu ohi den bezala, esataria bera da enuntziatzaile, bere ikuspuntu subjektiboa da agerian geratzen dena, eta ez, oinarritzko enuntziatuan gerta litekeen bezala, besteren ikuspuntuaren enuntziatzailea.
5. Enuntziatu parentetikoak norentzakoari egiten zaizkion “keinu”, “imintzio” modukoak dira. Esatariak norentzakoari egiten dion begi-

ratuaren keinuek, ahozko hizkeran bezalaxe, adierazkortasun berezia dute. Ahozkotasunean, jakina baita gorputza ere mezuak igorritz ari dela ahotsarekin batera. Hiztunak jardunean ari denean, Larringan & Ozaetak (2011) esango diguten bezala, solaskidearen tonuera eta keinuak antzematen ditu, gorputza sentitu ahal du, portaerak, izpiritua eta gorputza bi-biak atzeman.

6. Ahozkotasunaren ezaugarriok, honenbestez, diskurtso idatziari naturaltasuna, arintasuna, freskotasuna eta bat-batekotasuna txertatzeko helburu estetikoak izan dezake (Fuentes 2000: 239), baina baita ere esatari-norentzakoen arteko elkarreragina eta hurbiltasuna erdiesteko helburu soziala ere.

Guk ez dugu uste, aztergai dugun Mitxelenaren corpusean, enuntziatu parentetikoaren helburua diskurtsoari lagunarteko doinu bat ematea denik; ez du esatariaren eta norentzakoen arteko “harreman informal eta lagunartekoa” birsortu edo islatu nahi. Gure ustez, mutur horretaraino iritsi gabe, enuntziatu parentetikoekin esatariaren eta norentzakoen artean dagoen interakziozko harremana edo “komunioa” da berariaz nabarmendu nahi duena; solaskideak aurrez aurre baleude bezala, bien arteko *feed-back*a birsortu edo imitatu nahi du. Gainera, esatariaren hasierako intentzio-xedea erdiesteko, eta norentzakoen mezua ongi aditu eta interpretatzeko, bien arteko kooperazioa edo elkarlana ezinbestekoa dela agerian uzten du, eta, horretarako, jakina, biek batean duten munduaren ezaupidea eta konplizitatea ezin saihestu.

7.5.5. ONDORIOAK

Atal honetan enuntziatu parentetikoak ahozko diskurtsoaren ezaugarriak idatzian islatzeko baliabide ere badirela frogatzen saiatu gara; ahozkoaren eta idatziaren arteko erabateko etena arindu egiten dutela frogatzen. Frogatze-ahalegin horretan solaskideak aurrez aurre dituen ahozko bat-bateko elkarriketaren ezaugarriak behinenak aztertu eta egitura parentetikoaren ezaugarri sintaktiko-semanticoen eta pragmatikoekin uztartu ditugu. Hona, ondorio nagusiak:

- 1) Ahozko komunikazio-trukean, maiz, mezuak berak baino garrantzi handiagoa izango du pertsonarteko interakzio-funtzioak nahiz jarrera edo esan duenari buruzko iritzi-emateak. Ahozkotasunean lehentasuna, komunikatzeak berak baino areago, norbaitekin harremanetan ja-

rri eta barne irudikapenean eragitea da. Beraz, bereziki garrantzitsua izango da proposiziozko eduki hori inguratzen duen komunikazio-markoa: esatariaren hasierako komunikazio-intentzioa norentzakoari eta testuinguru jakinari egokitu beharra.

- 2) Ezinbestekoak izango dira, bada, mezuaren eratzaille eta antolatzaile den esatariaren jarrera islatuko duten hizkuntza-osagaiak nahiz enuntziarioari berari egindako oharra eta baita interpretazioa bideratzeko norentzakoari egindako keinuak ere; hau da, esatariaren eta norentzakoaren arteko *feed-back*. Enuntziatu parentetikoetan ere gauza bertsua gertatzen da. Parentetikoa, une batez, oinarrizko enuntziatua sintaktikoki eta pragmatikoki hausten edo eteten duen enuntziatua da. Gehitzen duen informazioa makroegitura batean kokatzen da, eta ez *dictum* edo proposiziozko edukian.
- 3) Aldez aurretikako planifikaziorik eza edo diskurtsoa sortu ahala egiten den planifikazioa islatzeko komunikazio-intentzioa du. Komunikazio ekintza hori zuzeneko eta bat-batekoa bailitzan agertzen zaigu: zuzeneko eta bat-bateko solasaldietan gertatu ohi denez, esatariari esaten ari den unean bertan bat-batean gogoratutako informazioa da, baina esatariarentzat garrantzitsua, enuntziatua amaitu arteko astirik ez baitu izango enuntziatua txertatzeko. Berariaz imitatzen du ahozko solasaldia. Bestela, idatziak uzten du tartea hain garrantzitsua den informazio hori ondoz ondoko enuntziatuetan garatzeko edota egokia ez den adierazpidea zuzendu eta egokiena soilik formulatzeko, birformulazioen beharrik izan gabe.
- 4) “Pertsonalizazio” handia agertzen duen egitura da. Komunikazio ekintza horretan subjektu esatariaren presentzia benetan da nabarmena: “Ni” horren lorratzak bete-betean agertzen dira: “Ni” hori da diskurtsoaren sortzailea eta diskurtsoaren erabateko kontrola duena, bere diskurtsoa eteteraino eta nahi dituen iruzkin eta zuzenketak eginaz norentzakoaren interpretazioa gidatu edo norabideratzeraino. Pertsonalizazioak indar handia du beraz.
- 5) Solaskideak aurrez aurre dauden komunikazio-trukea imitatzen du. Horretarako, esatariaren eta norentzakoaren arteko interakziozko harremanak garrantzi handia du eta baita hauen arteko “konplizitateak” ere. Biek batean duten munduaren ezaupide pragmatikoak bermatzen du esan gabe aditzera emandako informazio oro. Estarian dagoen baina inferi daitekeen informazioa ugaria da, interpretazio-arazoak saihesteko bien arteko kooperazioa eskakizun duena.

- 6) Solaskideak aurrez aurre dituela imitatzekeo esataria bikoiztu egingo da, besteren enuntziatzaile eta norberaren esatari bihurtuz. Oinarrizko enuntziatuak, maiz, beste baten ikuspegia dakar, beste baten edo norentzakoaren beraren esanen isla bailitzan. Eta hori lortzen du E2 enuntziatuan egiten dituen kritikak edo iruzkinak (esatariak bere ikuspegitik bertatik egiten dituenak) oinarrizko diskurtsotik urruntze bat dakarrelako. Beraz, solaskide ezberdinak imitatuko ditu. Urruntasun polifonikoa.
- 7) Ahozkoasuna idatzian txertatuz norentzakoaren arreta bereganatzea lortzen du eta baita norentzakoarekiko hurbiltasuna edo gertutasuna ere. Hori ongi datorkio bere arrazoibidean aurrera egin eta norentzakoaren interpretazio bideratzeko.
- 8) Egitura parentetikoak ahozko hizkeraren ezaugarriak testu idatzian txertatzeko baliabide badira ere, ez dugu ahozko hizkeran gisa honetako egitura sintaktikorik erabiltzen. Azken batean oso egitura landuak dira eta sintaxi mailako ezaupide handia eskatzen dute.

7.6. ENUNTZIATU PARENTETIKOAK: KOLDO MITXELENAREN INTENTZIO IRONIKOAREN ISPILU

7.6.0. SARRERA

Hitzezko ironia esatariak berariaz —intentzio osoz— egiten duen lokuzioa²²² da eta, ondorioz, hala balitz bezala aztertu beharrekoa, komunikazioan duen eginkizuna eta esatariak baliabide horrekin erdietsi nahi duen efektua ulertu eta azaldu nahi badugu, behintzat²²³. Ezin dezakegu, bada, Mitxelena-ren diskurtsogintzaren ezaugarri nagusi diren enuntziatu parentetikoaren azterketa ahalik eta agortzaileena egin ironia alde batera utzirik, bere diskurtsogintza behin eta berriz zirtatzen baitu hitzezko ironia finak.

²²² Lanean sakondu ahala ohartuko gara ironiazko enuntziatuetan lokuziozko hizketa ekintza ilokuziozkoarekin ezin berdin daitekeela; izan ere, esaten dena, esan nahi dena ez bezalakoa baita; hau da, esaten dena ez dator bat benetan komunikatu nahi denarekin.

²²³ *Ironia* gertakaria aztertzeko ezinbestekoa da esatariaren intentzioa oso kontuan izatea. Lan honetan, begi aurrean izango dugu esatariak norentzakoarengan zein efektu erdietsi nahi duen; hau da, perlokuziozko hizketa-ekintza.

Aztertu beharreko alderditzat jotzen dugu, baina azterketa honetan gure mugak zein diren aldeztetik garbi azaldu beharra dugu; izan ere, lan honetako gure jomuga ez da ironia bere luze-zabalean aztertzea, enunziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironikoaren ispilu diren heinean soilik izango ditugu azterkizun. Gure azterresparrua, beraz, mugatuagoa da, ez da ironiaren baso zabalera zabaltzen: enunziatu parentetikoekin ikuskizuna duen neurrian izango dugu azterkizun. Eta horretarako, tesiaren ildoari jarraituz, ikuspegi pragmatikotik egingo dugu ironiarako hurbilbidea, uste baitugu gertakari honen benetako komunikazio-izaera hobeto islatuko duela.

7.6.1. IRONIA AZTERTZEKO OINARRI TEORIKOAK

Ironiari buruzko hausnarketak eta 'ironia' adigaia ulertzeko moduak Erretorikaren esparruan sortu zenetik egun arte aldaketak izan ditu. Tradiziozko hurbilbideetan, "ironia" gertakaria bi modutara behintzat definitu ohi da. Lehendabizikoa honako hau litzateke:

La ironía es decir algo distinto de lo que se quiere decir o dicho de otra forma, el irónico pretende expresar "algo distinto de lo que realmente dice. (Torres Sánchez 1999: 6).

Definizio horrek erantzuten dio ironiari buruz izan dezakegun intuizioari. Azter dezagun corpuseko adibideren bat erabiliz:

— Erraldioak ditugu berriz ere, Altzo-ko Handiaren neurriko gizon-emakumeak. "Superescope"-an egina omen dago. Exer gaitzen bada ahalik urrutien²²⁴. (ZIN: 142).

— Berriz ere ontzia zabala dela derizkiogu, baina edaria urria, eta ez onenatarikoa. Urruti gaudelako beharbada. Robert Aldrich-ek —Venezian bigarren Zilarrezko Lehoia eraman du aurren— hainbestean moldatzen ditu irudi moldakaitzak, ofiziale ikasiari dagokionez. Elia Kazan'en "Viva Zapata" gogorazteko saio bat edo beste egiten du, erdi parregarri erdi negargarri. Barka bekio, ez baitzekien zer ari zen. (ZIN: 143).

Adibide horietan garbi ikusten da "ontzia zabala eta edaria urria" irudiztearen benetako arrazoia ez dela "urruti egotea", esatariak (Mitxelenak, gure

²²⁴ Ironia hobeto nabarmentzeko gure ustez ironiaren ispilu dena azpimarratu egingo dugu.

kasuan) hitzez hitz hala badio ere. Goian esan duen “ahalik eta urrutien exeriko dela” enuntziatuarekin hitz jokoa egiten du, baina garbi dago, *Superscope*-ri kritika egiteaz gain, filma txarra dela inplikatu nahi duela. Beraz, hitzez hitz benetan esan duena ez bezalako zerbait esan nahi izan du. Oraingo, bego horretan.

Tradiziozko bigarren definizio bat honako honetan laburbil daiteke: “ironiak hitzez hitz esandakoren kontrakoa dena esaten du; alde horretatik, ironia “esaten denaren kontrakoa edo aurkakoa esatea litzateke”.

Hori gertatzen da, esate baterako, enuntziatuan bertan esplizituki esandako enuntziatu bat egoerari buruz edo testuinguru (pragmatiko) jakinari buruz banatzen duten informazioak gezurtatzen duenean:

— Baina Teologiaz kanpora ere aurkitzen da gauzarik aski aldizkari honetan: filosofia, ekonomia, etnografia eta kultura gaiak erabat. Hona zenbait gaurkoen artean hautatuak: Menéndez Pelayo, Unamuno, Herriot, neorealismoa zinemari, musika berria... Berri usai bizia darie gainera zenbait olerkari eta Sarriren edergarriari. Otezik gure artean erein zuen hazi gaiztoa ez da nonbait txoil galdu. (LIB I: 96).

— Egile-zuzentzaileek ez dituzte inolaz ere begi txarrez ikusten juduen ahaleginak. Besterik baino gehiago, badirudi eginahal izugarri horien berria zabaldu nahi dutela mundu guztian barrena. Gerok ere —zerbait jakiteko zaleturik geunden aspaldian— ez ditugu gogo gaiztoz ikusi. Ikusgarria da, eta harrigarria. Munduaren lau kantoietatik bildutako jende horrek jaso duen lurrak eta herriak, gainera, orain zenbaitek hain gorroto duten Europaren antza eta eitea darama.

Gure haurtzaroko judu maltzur haiek nola ari ote zaizkigu kristau itxura hartzen? Juduak berak gogokoago ditugulako ala juduen ingurukoez aspertuxe gaudelako? (ZIN: 159-160).

Adibide horietan, esatariak intentzio osoz ironiazko enuntziatuak darabil-tza. Baina ironia horien muina ‘gaiztoa’ edo ‘maltzur’ adigai lexikoetan oinarritzen da, esatariak ez baitu hori komunikatu nahi, guztiz kontrakoa dena ez bada.

Baina beti esan dugun horren aurkakoa ote da zinez edo benetan ironiaz adierazi nahi izan duguna? Eta zeren aurkakoa? Enuntziatu ironiko horietan dagoen elementu zehatz baten aurkakoa? Batzuetan, goian ikusi dugun bezala, badirudi badela hizkuntza elementu bat (adjektiboa edo aditzondo) enuntziatuaren balio ironikoa adieraziko lukeena. Baina ez da ironiazko enuntziatu guztietan era horretako hizkuntz osagairik agertuko, eta beraz, holakoetan iro-

niaren muina komunikazioaren osotasunean aurkituko genuke, eta testuinguru kontuan hartzen duen ikuspegi pragmatikoak ekar diezaguke argirik.

La ironía no es una palabra o una expresión que en sí presenta una significación contraria a la explícita, sino que el fenómeno irónico se manifiesta en todo el conjunto textual en el que se incluye. Ironía es, pues, la calificación que da el contexto al sentido individual de una palabra o de un juicio que, a su vez, en virtud de una relación de reciprocidad, revierte en el sentido textual, contribuyendo así a su configuración. (Torres Sánchez 1999: 11).

Testuinguruaren kontzeptuak, bada, ezinbestean agertu behar du ironiaren gertakaria definitzerakoan, testuinguru jakin horren baitan baitago enuntziatu bat ironiko izatea edo ez.

Ironia azaltzeko teoria pragmatiko desberdinak eratu dira. Gure aztergaiari begira esanguratsuenak honako hauek iruditu zaizkigu: Griceren elkarrizketaren teoria (Grice 1989, 1991), enuntziazioaren ikuspegi polifonikoa (Ducrot 1984), “errelebantziaren” edo “pertinentziaren” teoria (Sperber & Wilson 1978, 1981, 1986, 1986/95) nahiz Clark eta Gerrigen “Pretense Theory” edo antzetzaren teoria (Clark eta Gerrig 1984). Ezin ahantzi, euskal eremuari dagokionez, Joana Garmendiak ironiaren alorrean egindako lana eta ekarria ere (Garmendia 2006, 2009).

Guk ez dugu hurbilbide guztien errebisio kritikoa egiteko asmorik, baina oso ongi datozkigu bataren eta bestearen ekarriak azterkizun duguna ahalik eta hobekien azaltzeko. Ez gara, bada, ikuspegi bat eta bakarrera lerratuko, baina, adibideak azaltzerakoan, bereziki, Griceren (1989, 1991) eta Sperber eta Wilsonen (1986/95) ikuspegiak izan ditugu kontuan. Oso labur bada ere, teoria horien gakoa zein den azalduko dugu, beti ere aztergai ditugun corpuseko adibideak interpretatzeko lagungarri izan daitezkeen heinean.

a) Griceren teoriaren arabera (1989, 1991), hiztun ironikoak gauza bat esaten du edo esan balu bezala²²⁵ egiten du, horren aurkakoa (edo aurkakoa den zerbait inplikatzeko duena) inplikatzeko. Alderdi semantiko hutsetik Pragmatikaren esparrura dakar aztergaia. Autore honek tradizioz zerabilten “esanahi figuratuaren” nozioa eraldatzen du, inplikatura “konbertsazioanalaren” mesedetan.

Orain muina esanahi inplizitu hori ezaugarritzea litzateke; hau da, komunikazio ironikoan estarian dagoen informazioa ezaugarritzea. Logikoek hizke-

²²⁵ Ikus Garmendiaren artikuluan (2006), Griceren paradoxari buruz dioena.

ta naturala zehaztu gabetzat jotzen zuten, anbiguotzat; izan ere, hitzez hitzeko esanahi hori testuinguruaren arabera aldatu egiten zen. Gricek ez du uste, ordea, hizketa natural hori zehaztu gabea denik: bada elkarrizketaren logika bat, elkarlanaren edo kooperazioaren hastapena. Badira elkarrizketan maiz erabiltzen diren formulak (*ezta?*, *ulertzen?*, esaterako) hastapen hori eragingarria den egiaztatzeko erabiltzen direnak.

Batzuetan, ordea, elkarlanaren edo kooperazioaren hastapena bermatzen duten arau-maximak urra daitezke, bai kortesiaren izenean, baina baita azterkizun dugun ironiazko enuntziatuak tartekatuta ere. Urratze horrek, ordea, elkarlanaren edo kooperazioaren hastapenean sinesten duten solaskideak, inferentziako prozedurak erabiliz, ezkutuan zein zentzu dagoen aztertzer behartzen ditu eta esateriak zein intentzio darabilen zehaztera.

Gricek ironia urraketa horiekin harremanetan aztertzen du; izan ere, bere ikuspegiaren arabera, aurkakotasun ironikoa ez da perpaus mailako ezeztapen semantikoarekin erkatuz lortzen, elkarrizketako maximen berariazko urraketekin baizik:

- 1) Esateriak maxima bat ageri-agerian urratzea (esaterako, baieztapen falsuak eginaz kalitatearen hastapena urratzea) izan daiteke aski adierazgarri adierazpen bat noiz jo daitekeen ironikotzat jakiteko.
- 2) Teoria honek, bada, adierazpenean logikoak ez diren alderdiek eragindako enuntziatu ironikoaz edo esan gabe doan informazio ironikoaz jabetzen laguntzen du, bere maximen oinarria horixe baita: logikoak ez diren zentzuak inferitzeko esateriak duen gaitasuna (diskurtsoko implikaturak), elkarrizketako maxima horietakoren bat urratzen ari denean.

b) Sperber eta Wilsonen (1981, 1986/95) errelebantziaren edo pertinentziaren teoria garatu zuten. Komunikazioko gertakari bat interpretatzeko — eta ironia, azken batean, izaera komunikatiboa duen gertakaria da— ezinbestekoa da, autore hauen ustez, inferentziako eredu bat kontuan izatea. Eta inferentzia horiek gidatzeko pertinentziaren (errelebantziaren) edo esanguratsuenaren hastapena hautatzen dute irizpidetzat, agerian nahiz estarian edo implizituan dagoen eduki hori interpretatzeko irizpidetzat.

Komunikazio ekintza jakinen interpretazio orok pertinentziaren irizpide hori ase behar du, baita komunikazio hori (ironia, kasu) figuratua edo itxurazkoa den adierak osatzen duenean ere: ahaleginik txikienarekin ahalik eta efektu kognitibo gehien erdiesten saiaturako da norentzakoa. Teoria honen arabera, enuntziatuen ageriko informazioa input gisa erabiliko da testuinguruaren la-

guntzaz ezkutuan dagoen edukia berreskuratu eta efektu kognitiboak erdieste-ko. Horrela, estarian dagoen informazioa edo esatariak inplikatu nahi duen informazioa inferituz, norentzako jabetuko da esatariaren benetako jarreraz; hau da, esatariak enuntziatu hori igortzean zerabilen intentzioaz eta benetan helarazi nahi zuen mezuzaz.

Sperber eta Wilsonen ustez, esataria ironikoki ari denean, esatari horrek oihartzunezko aipamen bat egiten du, eta oihartzundutako aipamen horrekiko jarrera negatiboa edo bat ez datorren jarrera erakusten du. Corpuseko adibide batez baliaturik hobeto azaltzen saiatuko gara:

— Negar-usaira jendea erruz dator, eulia goxora bezala. Bihotza erdibituko zaigula agindu digute eta uste horrek alaitzen die nonbait aurpegia. Nik, berriz, osorik gorde nahi nuke, zimurrik ere gabe ahal balitz, gaurkoz behintzat. Bihar, etzi, datorren astean utziko dut, derrigorrekoa baldin bada, ongi marruska deza-ten. Egun jakinak jarri behar lituzkete horretarako. (ZIN: 131). (Azpimarra gu-rea da)

Adibidean ikus daitekeenez, besteren aipamena dakar: “bihotza erdibitu-ko zaigula agindu digute”. Besteren aipamen horrekin, garbi dago esataria ez datorrela bat. Baina zerekin ez dator bat aipamenaren edukiarekin edo aipa-mentarekin berarekin? Esataria ez da ari filma hain hunkigarria den edo ez ez-tabaidatzen. Esatariak ez du horri buruzko iritzirik ematen; aitzitik, oihartzu-nezko aipamena bera da iruzkin ironikoaren sortzailea.

Goikoa bezalako iruzkin ironikoei azalpenen bat emateko, Sperber eta Wilsonen errelebantiaren teoria orokorrean oinarritzen den eta ikertzaileen artean interes berezia sortu duen “erabili-izendatu/aipatu (Uso-Mención)” teoriak garatuko dituzte (Sperber eta Wilson 1981).

Horren arabera, ironiazko gertakarietan enuntziatua ez da “erabiltzen” errealitateaz hitz egiteko; hau da, *dictum*eko proposiziozko eduki bat aditzera emateko. Ironiazko gertakarietan enuntziatua “aipamen” bezala hartzen da eta ironia aipamen horretaz mintzatzeko eta aipamen horrekiko distantzia bat hartzeko erabiltzen da. Ironia, bada, oihartzunezko aipamenekin erkatuko li-tzateke; gertuagokoa eta urrutiagokoa izan daitekeen oihartzunarekin, pentsa-mentuen oihartzun nahiz hitz erreal edo irudimenezkoen oihartzun izan dai-tekeenarekin.

— Axal-axalekoa da, inon axalekorik izan bada. Irudi-andana luze honek prozesioa dirudi, beste batean esan nuen bezala, edo moda-erakusketa. Frantzia-ko Historiaren itsaso zabalean murgildu nahi lukeenak ez du apar eta bitsa baizik

ikusiko. Gehienez ere, Luis XIV eta XV garrenek izan zituzten zenbait amorantere-
ren izena —guztiak aipatzea lan luzeegia bailitzateke— eta gezurrezko arpegia
—egiazkoa baino panpoxagoa, beharbada— ikasiko du edo gogora ekarriko. Ba-
daiteke ere amorante-saila gure artean zertxobait moarratua [inausita, kimatuta]
agertzea, alde gaitzera makur ez gaitzezen. (ZIN: 178).

“Guztiak aipatzea lan luzeegia bailitzateke” horrek ez ote dakar eskerrak
emateko erabiltzen den formulen oihartzuna? Edo “zenbait libururen izena
—guztiak aipatzea lan luzeegia bailitzateke—” egituraren oihartzuna? Gure
ustez bai.

Enuntziatu hori oihartzuneko aipamena balitz bezala txertatzen du, ziu-
rrenik bestelako testuinguru batean (liburuarena kasu) arras egoki datorrena,
baina erregearen amoranteei erantsirik agertzea ez du norentzakoak espero;
esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoaren arabera (kul-
tura ezaupidearen eta kultura horretako heziketa, ohitura, ideologia eta barne-
ko “arau” ikusezin horien arabera) ez da egokia. Heziketa kultural ideologiko
horrekin erkatuz inkongruentea eta desegokia da. Baina horrek ez du esan
nahi kasu honetan esan duenaren kontrako adiera bat eman nahi izan duenik
aditzera; ez du semantikaren araberrako aurkakotasun ironikoa aditzera ematen.
Esatariak horixe esan nahi izan du, baina testuinguru honetan desegokia
da eta desegokia delako gertatzen zaio harrigarri eta ustekabeko norentzakoari.

Honenbestez, besteren edo beste pentsamenduren baten oihartzuna edo
durundia dakarren aipamenarekin jolas egiten du esatariak, ez baitu proposi-
ziozko eduki bat aditzera emateko erabiltzen; ez baitu errealitateaz mintzatze-
ko erabiltzen, aipamenaz beraz baliatzen da irria edo kritika sorrarazteko.

Aipamen hori, jatorrizko testuingurutik edo testuinguru idealetik atera-
tzean, erabat ironikoa gerta daiteke, testuinguru errealean norentzakoaren
igurikimenekin talka egiten duelako. Jatorrizko testuinguruan seriozki esan-
dakoa dena, testuinguru jakin horretan erabat desegokia edo inkongruentea
da eta, ondorioz, irribarrea sortzeko balio du. Eta desegokia izan daiteke, ez
beti faltsua delako, irrelebantea delako ere bai. Oihartzuneko aipamena hori
bera da —ez horrek aditzera ematen duen proposiziozko edukia— beraz, ko-
munikazioko testuinguru jakin horretan ironiko.

Sperber eta Wilsonen (1981, 1986/95), bada, uste dute, Gricek ez bezala,
ironia orotan ez dela esaten denaren aurkakoa aditzera ematen, baizik eta aur-
kezten den esanahia da testuinguru jakin horretan batere egokia ez dena (ridi-
kulua ere bada). Eta desegokia den enuntziatu horrek beste enuntziazio bat

gogora ekartzen du, zeinetan esatariak enuntziatuan esaten den horren egiarekin konpromisorik hartuko ez lukeen.

Honenbestez, teoria honen arabera, enuntziatuak, hitzez hitz (literalki) hartuta, zinez eta seriooki esandako enuntziatio bat dakar gogora. Enuntziatu ironikoek esatariaren jarrera azaltzen dute, baina ez enuntziatuaren proposiziozko edukiarekiko jarrera (enuntziatu horrek erreferentzia egiten dion errealitatearekiko), enuntziatu horrekikoa baizik.

Ildo horien argitan ulertzen dugu, bada, atalaren izenburuan bertan darabilgun “esatariaren intentzio ironikoa” edo “hitzezko ironia”. Baliagarri izan ote daitezke enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironikoa aditzera emateko? Garbi dago, izan ere, gertakari bat ironikotzat jotzeko esatariak intentzio ironikoa izatea ezinbestekoa dela. Garmendiari jarraituz, hiztunak agerian uzten du bere usteen edukiek ez dutela bat egiten esaldiaren eduki horrekin, eta diskordantzia hori intentzionala dela; beraz, hiztuna ez zaio eduki horri atxiki eta eduki ironiko bat inplikatzeko du (Garmendia 2009).

Parentetikoaren egiturapean aztergai izango ditugun enuntziatu ironikoek “zeharkako izaera” edo dute, esatariak ez baitu esan nahi duen hori hitzez hitz esaten, zeharka baizik. Eragingarria den esanahia maila xumean edo handiagoan isilean dagoen informazioa da; hau da hitzez hitz esandakotik harago inplikatu nahi dena. Hortik “berreraiki” beharko du norentzakoak esan-guratsuen edo errebantea den zentzua (Sperber eta Wilson 1986/95). Azken batean, komunikatutakoa esandakoaren eta inplikaturakoaren arteko batuketa da (Garmendia 2006).

7.6.2. KOMUNIKAZIO IRONIKOAREN OSAGIAK

Komunikazio ironikoak arrakasta izan dezan beharrezkoa da, gutxienez, ondorengo hiru osagai hauek kontuan izatea:

- Esatari ironikoa: esatari honek mezua intentzio ironikoz igorriko du eta estarian daraman (esan gabe doan) esanahia inferitu beharko du norentzakoak; horretarako hainbat adierazgarri edo susmagarri utziko dizkio. Reyesek (1992), esaterako, esatariaren lana edo egitekoa nabarmentzen du. Esatariak, ironiazko mezua igortzeko, norentzako ere oinarritzko ezaupide komunaren jabe dela auresuposatzen du.

- Norentzako ironikoa: esatariaren norentzakoak gaitasun aski du ezkurtuko esanahi hori inferitzeko, mezuan bertan edo mezuaren inguruan txertaturiko adierazgarri edo arrasto horiek egoki interpretatuz. Norentzako honek ere ez du, ordea, estarian edo inplizituan dagoen enuntziatua formulatuko, soilik aditu edo ulertu egingo du eta irribarrearekin nahiz zeinahi iruzkin ironikorekin erreakzionatuko du. Azaldu beharrak, noski, “jokoa” urratzea edo haustea lekarke.
- Ezaupide komuneko oinarria (informazio pragmatikoa) ezinbestekoa da ironiak arrakasta izan dezan; ezaupide hori hizkuntzazkoa, soziokulturala nahiz pertsonala izan daiteke eta norentzakoak ezaupide horretatik tira egin beharko du ironia egoki interpretatuko badu.

Beraz, ironia interpretatzeko muina edo giltza esatariak norentzakoaz duen auresuposizio horretan dago; hau da, esatariak jakin badaki berak buruan duen norentzako horrek baduela (edo izan behar duela) testuinguruko informazio pragmatiko esanguratsuenaren edo errelebantearen berri:

3. Baduela hizkuntzaren ezaupidea, hitz batzuek besteek baino konnotazio indar handiagoa dutela jakiteko.
4. Gaurkotasunaren ezaupide soziokultural eta literarioa banatzen dutela; baloreen sistema politiko, kultural, ideologikoa, etab.
5. Bakoitzak duen eskarmentu pertsonalaz jabetzen dela.

7.6.2.1. *Enuntziatu ironikoen norentzakoa*

Aztergai ditugun Koldo Mitxelenaren enuntziatu parentetiko ironikoe-tan, batzuetan behintzat, bi hartzaile bereiz ditzakegu, arras bestelakoak diren bi hartzaile. Batek inolako erreparorik gabe esatariak hitzez hitz esandako hori onartzen du; hau da, besterik gabe, irakurketa literal hori onartzen du. Bada, ordea, beste hartzailerik; guk hartzaile hori “norentzako” bezala izendatuko genuke. Norentzako honek mailaz igo nahi du ironiak baldintzatutako interpretaziora iritsi ahal izateko. Norentzako honi (eta ez hartzaileari) igortzen dizkio (igortzen dizkionean, ez baitu beti egiten) esatariak pistak edo seinale ironikoak; hau da, inplikatu nahi duen esanahiaz jabetzeko adierazgarriak²²⁶.

²²⁶ Adierazgarriak Boothek (1986) erabiltzen duen ildotik ulertzen ditugu: testuan ironia atzemateko “pista” bezala; hau da, norentzakoa gidatzeko adierazgarri bezala.

Horretarako, 7.6.4. puntuaren ikusiko dugun bezala, egitura parentetikoak egitura aproposak gertatzen zaizkio.

Ironiagilearen eta hartzaille-norentzakoaren artean sortzen den harremana honako hau da: hartzaille xalo eta inozoari zinezko eta benetako jarrera simulatzen dio (Clark eta Gerrig 1984), ez baita gai esatariak bidaltzen dizkion pista edo adierazgarriez jabetzeko. Aitzitik, ironiaz jabetzen den norentzako berehalakoan urruntzen da hitzez hitzeko irakurketa horretatik eta inplikaturako adiera inferitzen duenean, esatariaren eta norentzakoaren artean benetako konplizitatea lortuko du. Izan ere, garbi du esatariak bere norentzako jabetuko dela hitzez hitz kontatutako istorio horren guztiaren atzean dagoen intentzioaz eta gai izango dela irakurketa ironikoa egiteko.

Aztergai izan ditugun Koldo Mitxelenaren liburu-eta zinema-kritiketan bi eratako “biktimak” leudeke: enuntziatu ironikoarekin kritikatzeko dena batetik (kritikatua izan den egilea, liburua edo filma) eta esatariaren intentzio ironikoaz jabetu ez den hartzaillea bestetik. Hartzaille-biktimak horiek izanik, enuntziatu ironikoen norentzako bestelakoa da; esatari horri zuzenduko dizkio adierazgarri edo pistak, inplikatu nahi izan duen esanahiaz jabetu eta enuntziatu ironikoaren interpretazio egokia egin dezan. Inplikatura horiek errekuperatzeko, lehenik, oihartzunezko aipamena atzematea garrantzitsua da, baita oihartzunezko aipamenaren iturriaz jabetzea ere, baina bereziki, oihartzunezko aipamenarekin esatariak islatu nahi izan duen jarrera zein den jakitea funtsezkoa da (Sperber eta Wilson 1986/95). Baina, jakina, horretarako, ezinbestekoa izango da esatari-norentzakoaren artean ezaupide komuna izatea: sinesmenak, ezaupideak, usteak, etab. Eta, jakina, baita hiztun komunitate horretako giza jokabidea arautzen duten balore- eta arau-sistemaren ezaupidea ere.

Honenbestez, ironiaren gertakaria ezin uler daiteke norentzako kontuan izan gabe, enuntziatu bat ez baita berez eta bere baitan ironiko, norentzakoak atzeman eta hala interpretatzen ez badu behintzat (Torres Sánchez 1999). Ez da, ordea, nahikoa; horrekin batera, testuingurua edo solaskideek batean duten informazio pragmatikoa oso kontuan izan beharko dugu.

7.6.2.2. *Testuingurua*

Gertakari bat ironikotzat jotzeko, ezinbestekoa da testuari bere osotasunean erreferentzia egitea mundu ezagun baten berri izateko, edo batean duten ezaupidea osatzeko. Hondarrean, informazio pragmatiko horrekin erkatuz nabarmentzen dira inkongruentziak eta desegokitasunak

Es el contexto el que destaca el valor irónico de un texto; en este componente contextual se incluyen nuestros modelos de conducta, que provocan juicios sobre lo que el texto presenta; las expectativas sobre lo que puede deparar el mundo que en el texto se ha construido, los significados aparentes que, por su incongruencia, caracterizamos de irónicos, y, finalmente, nuestra idea de los procedimientos habituales con que juega el texto, que podrán reforzar la conveniencia de una lectura irónica.” (Torres Sánchez 1999: 21)

Testuinguru pragmatiko horretan oin harturik, ironia prozesu dinamiko eta sortzailea da, ohikotik eta esperoko litzakeen horretatik urruntze bat dakarrena. Urrundu edo desbideratu egingo da norentzakoak dituen igurikimen edo espektatibak erabat hausten dituelako, honek ez baitu espero esatariak testuinguru jakin horretan inolako koherentziarik ez duen zerbait esaterik. Koherentziarik eta egokitasunik gabekoa iruditzen zaio, esatari-norentzakoek batean duten ezaupide orotariko horren guztiz kontrakoa edo inkongruentea den zerbait esaten delako.

Norentzakoa, testuaren hitzez hitzeko irakurketa egitean, zerbaitek harritu egingo du; espero ez zuen zerbaitekin egingo du topo, irribarrea ateratzeraino. Oso zaila da, ordea, esatariaren eta norentzakoaren arteko sintonia ironikoa zerk eragiten duen zehaztea. Faktore ugari hartu beharko lirateke, izan ere, kontuan: hasi bakoitzak enuntziatu ironikoak hautemateko izan dezakeen sentiberatasunetik eta bakoitzak hiztun-komunitate horretako giza jokabidea arautzen duten “barneko araudiez” izan dezakeen ezaupide-raino (galarazita zer dagoen, zein muga edo zein lizentzia har daitekeen etab).

Enuntziatu ironikoen irakurketa egokia egiteko, itxura engainagarri horren atzean zer dagoen sakondu behar da; izan ere, esatariak beste zerbait inplikatzeko du eta inplikatzeko duen hori da, benetan, aditzera eman nahi duena. Norentzakoa inplikatura horretaz jabetzen denean, bada, sortzen da esatari-norentzakoaren artean konplizitatezko harremana.

Ironia oinarritzen da, bada, aldez aurretik ditugun aurreiritzi kulturalekin edo norentzakoaren iritzi-usteeekin talka egiten duen inkongruentzian. Eta bat ez etortze horixe da, hain zuzen ere, testuaren interpretazio ironikoa egitera garamatzana (Booth 1986). Horrek ez du esan nahi, ordea, ironiazko enuntziatuaren interpretazio bat eta bakarra egongo denik, hori ere norentzakoaren baitakoa izango da; hau da, norentzakoak duen informazio pragmatikoaren edota norentzakoa inguratzen duen testuinguruaren baitakoa.

7.6.3. PARENTETIKOAREN EGITURAPEAN AGERTZEN DIREN ENUNTZIATU IRONIKOAK

Enuntziatu parentetikoaren komunikazio-eginkizuna aztertzen ari garene honetan, ezin ditzakegu alde batera utzi intentzio ironikoa duten enuntziatu parentetikoak, ez eta beraien funtzio komunikatiboa ere. Hau da, enuntziatu parentetikoaren esatariaren ikuspegiaren eta jarreraren zuzeneko isla izanik, zergatik eta zein efektu sortzeko asmotan jotzen duen esatariak zeharkako jokamolde honetara, esan beharrekoa zuzen-zuzenean esan gabe.

Eginkizun komunikatiboa hurrengo atalean aztertuko badugu ere, frogaz dezagun lehenik enuntziatu parentetikoak izan badirela esatariaren intentzio ironikoaren ispilu. Atal honetan, bada, ikusiko dugu esatariak, maiz aski, enuntziatu ironikoz zirtatzen duela bere diskurtsoa eta enuntziatu ironiko horiek har dezaketela parentetikoaren egitura sintaktiko diskurtsiboa ere, goiko hainbat adibidek erakutsi baitigu Mitxelenak ironia agertzeko ez duela ezinbestean enuntziatu parentetikoetara jo beharrik.

Enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironikoaren ispilu direla diogunean, ordea, bi alderdi azpimarratu nahi genituzke. Batetik, parentetikoaren egitura sintaktiko-diskurtsiboa hautatzen duten enuntziatu ironikoak izango ditugu interesgune. Bestetik, parentetikoaren egitura hautatzen ez badute ere, ironiazko intentzioa duten enuntziatuen interpretazio ironikoan zuzenean eragiten dutenak; izan ere, pasarte ironikoen ahalik eta interpretaziorik egokiena egiteko enuntziatu parentetikoak lagungarri izan daitezkeela frogatzen saiatuko gara. Hau da, parentetikoaren bera enuntziatu ironiko ez izan arren, kotestuan dagoen enuntziatu ironikoa interpretatzen laguntzeko testutik bertatik norentzakoari bidaltzen dizkion arrasto edo keinu adierazgarriak izan daitezkeela ikusiko dugu.

Atal honetan guri sortzen zaigun galdera nagusia honako hau da: nola uzta daiteke parentetikoaren izaera eta egitura honek komunikazioan duen eginkizuna ironiaren izaera eta eginkizun komunikatiboarekin?

Enuntziatu parentetikoaren polifoniazko gertakariaren adierazgarri nagusia dela ikusi dugu 7.2. atalean. Hau da, besteren ahotsak (ikuspegiak) diskurtsoan sartzeko estrategia dela eta E1 oinarriko enuntziatuarekin erkatuz esatariaren eta enuntziatzaileen arteko bikoizketa ekartzen dutela.

Enuntziatu ironikoen, berriz, beste enuntziatuekin erkatzeko zain egon gabe, enuntziatu beraren baitan agertzen dute bikoizketa, edo enuntziatu beraren baitan biltzen dira ahots ezberdinak. Holakoetan esatariak bere iritzi eta

ikuspegiarekin bat ez datorren enuntziatzaile bati dei egiten dio (edo behintzat gogora ekartzen du). Nola uztar daitezke, bada, esatariaren ikuspegiaren zuzeneko isla diren enuntziatu parentetikoak besteren ikuspegiaren oihartzuzuzko aipamena dakarten enuntziatu ironikoekin?

Itxura batean, enuntziatu ironikoek igortzen duten mezuak ez du esatariaren beraren jarrera islatzen, beste balizko edo benetako enuntziatzaile batena baizik. Itxura batean, ordea; itxura engainagarri horren atzean dagoena inferituz gero ohartuko gara esataria besteren oihartzun-aipamenaz baliatzen dela beragandik alendu eta horri uko eginaz bere benetako jarrera inplikatzeko.

Beraz, esatariaren ikuspegiaren isla izan ohi den enuntziatu parentetikoaren intentzio ironikoz erabiltzen denean, esan ote liteke esatariaren beraren ahotsa ez denik? Edo esataria besteren oihartzuzuzko aipamenaz baliatzen da bere benetako barne-ahotsa islatzeko?

Saia gaitezen galderari azalpenen bat ematen corpuseko adibideez baliaturik:

— Garaio berbera —antzeko zerbait baizik— ez delarik ere. Huts bat baitu hirugarren agerraldi eder honek, bat bakarra baina larria, jatorrizko pekatuak bezala edozein izaera garbi kutsa dezakeena: hobetua izatea, azalean (barrengo bigarren azalean) dioenez. Hitzak aldaturik, bigarren argitaraldia (*hobetua hura ere*) hartu dute gidari, lehenbizikoa, Agirrerena berarena, hartu beharrean. (LIB I: 79). (Letrakera etzana Mitxelenarena berarena da, baina letrakera lodia gurea).

Enuntziatu parentetikoaren egiturapean agertzen den “hobetua hura ere” enuntziatua, ironiazko enuntziatua da eta, gainera, testugileak berak (esatariak berak) berariaz markatzen duena. Berrargitaraldiari egiten dio erreferentzia esatariak, baina esatariak ematen duen informazio horrek esatariaren beraren ikuspegia islatzen ote du? Ez ote da, bestek (argitaratzaileek) azalean, barrengo bigarren azalean, ematen duten iritziaren enuntziatzaile? Garbi dago, esatariaren beraren ahotsa bada ere, ez dela hori iritzi horren erantzule egiten (grafikoki, aipu-markez adierazteak indartu egiten du uste-iritzi hori), ezpada iritzi horrekin inplikatu nahi duenarena. Eta esan, hitzez hitz, hala badio ere, enuntziatu horrekin inplikatu edo aditzera eman nahi duena justu bestelako zerbait da, justu kontrakoa den zerbait. Garbi dago esatariari, Mitxelenari kasu honetan, ez zaiola “hobetua denik” iruditzen, ironikoki darabilela.

Horretaz jabetzeko ez dago Mitxelenak berrargitarapenetako eraldaketei buruz duen iritzia ezagutu besterik:

— Textuak dauden daudenean aldatu dira, ohi diren hobekuntzarik gabe. (LIB I: 130).

— Hondar-hondarreraino bagatoz, ez du hemen zer ikusirik ez gramatikak ez estetikak. Etika auzia dugu. Irakurgai hori ez da sasikoa, badu bere jabea. Eta ezin alda daiteke jabearen baimenik gabe, zenbait huskeriatan —**grafian, huts nabarietan**— izan ezik. Are gehiago egilea—**nolakoa gero!**— hilik dagoenean. (LIB I: 79).

Informazio pragmatikoak erakusten digu, beraz, enuntziatu parentetiko horretan esatariaren beraren ahotsa besteren enuntziatzaile dela, erabat kontra dagoen iritzi baten enuntziatzaile, nahiz eta hitzez hitz halakorik ez esan.

Enuntziatu parentetiko hori ironikoki darabilela jabetzeko, gainera, ez dugu pasartean gehiago sakondu besterik. Ohartuko gara “hobetze” hitza ia beti darabilela ironikoki eta gainera, zalantzarik egon ez dadin grafikoki be-reizten du; esatariak berak “urruntze markak” erabiltzen ditu:

— Hitzaurregileak erakutsi nahi liguke ez dela huts hori oharkabez egin, ongi jakinaren gainean baizik. Ez omen zuen alegia begi onez ikusi zenbaitek orduan ere *hobetze* hori. Oraingo jokabidea zuritu nahi luke, gainera. Baina ez du agian lixiba behar adina jo. (LIB I: 79).

— Oraingo agerraldi honek, gainera, *hobetua* ez ezik, *hobeagotua* deitzea me-rezi luke. Ez ditugu, izan ere, aurrerakada makalak egin 30 urte hauetan eta ongi irabazia dugu gure aldetik zerbait hobetzeko eskubidea. (LIB I: 80).

Pasarte osoa da ironikoa, nahiz eta oraingoan enuntziatu ironikoa islatze-ko parentetikoaren egitura ez erabili. Jarraian datozen pasarteek hari berari heltzen diote, baina oraingoan ironiaren ispilu enuntziatu parentetikoak izan-go dira:

— Lehen agerralditik bigarrenera, besteak beste, *gauza gauz* bihurtu zen, *eleiza eleiz* eta *neskatxa neskatx*. Bigarrenetik oraingora, a batzu kentzea gutxi iri-tzirik —**eskuak ausartzen ari zaizkigu eta**—, esaldi osoak agertzen dira moztu-rik. (LIB I: 80)

Esataria, noski, ironikoki ari da eta “hobetze” hori zein neurritaraino den desegokia adierazteko, hobetu beharraren hobetu beharrez argitaratzaileak egi-ten dituen gramatikazko akatsak aipatzen ditu: hobetzen ari delakoan, zuzen daudenak oker jartzen ari baita. Enuntziatu parentetikoak ironia hori indartu besterik ez du egingo, baita jarraian datorren enuntziatu parentetikoak ere:

— Inoiz edo behin —**gero eta hobeto gabiltzala**— egiazko *Garoa*-ren oroitzapena bera galduko balitz ere (zer esango lukete orduan kritiko bihurriek?), oraingo inausaldian baztertu diren abarrak jaso nahi genituzke Egan-en. (LIB I: 80). (Letrakera lodia gurea da).

Enuntziatu parentetikoari esker, goiko ironiari jarraipena ematen dio esatariak. Esatariak jakin badaki “gero eta hobeto gabiltzala” diotenean justu kontrakoa aditzera eman nahi duela (Grice 1989), eta norentzakoa ere jabetuko dela intentzio horretaz. Jarraian datorren pasartean ere argigarri modura, adierazgarri batzuk bidaltzen dizkio norentzakoari:

— Condorcet, Comte, Spencer eta horrelakoen progresismua malda behera omen dabil mundu guzian; zeharo lur jota dagoela diotenek ere badira. Ez, horratik, mundu guztian. Bizi da oraindik txoko batean, eta ez dago burua makurtzeko. Euskaldunok, noski, inor baino hobek eta trebeagoak gara edozein aldetatik: ez naiz ni uste kontsolagarri hori inori kentzen saiatuko. Baina ez daude horrenbestez euskaldun guztiak maila berean. Nork berdin gintzake gaurko euskaldun argi eta aurreratuok orain berrogeitamar urtekoekin? Orain berrogeitamar urtekoak, berriz, mutilak ziren orain ehun urtekoen ondoan. Ikaskizun gutxi utzi digute aurrekoek, eta utzi diguten gutxia ere aise zuzen eta hobe dezakeguna. (LIBI: 81).

Bere uste-iritziek argi erakusten digute, ordea, Mitxelena beti ari zela aldarrikatzen orainaren sustraiak lehenean daudela eta autore zaharrak aintzat ez hartzeak ez zekarrela deus onik:

Zaharrak, batipat, ez genituen aldi batean gure artean nahi, ortografia moldakaitza erabili zutelako, mordoiloegi idazten zutelako eta aipatuko ez ditudan beste mila arrazoi eta aitzakia bide zirelako. Hondarraren hondarrean, ordea, beste zerbaitengatik agian: euskal idazleak, gure kulturaren ispilu garden eta distiratsu behar zuketena, ez zitzaizkigulako iruditzen, haien berririk inoiz heltzen bazen gure aditzera bide zuzenez nahiz okerre, gure usteen neurriko mailakoak. Arloteak, eskasak, gogaikarri xamarak ere bai, agertzen zitzaizkigun; ez gure izena, hain maite dugun izen ona, edertzeko eta hedatzeko dinakoak. [...] Bistan dago ezin etor zitekeela deus onik holako jardunbide batetik. (Mitxelena 1988: 21-22).

Mitxelenaren uste-iritziek —eta goiko pasartea bera da horren lekuko—, beraz, garbi adierazten dute bera ez datorrela bat “uste kontsolagarri” horrekin, justu bestelakoa dela bere iritzia: “ez naiz ni uste kontsolagarri hori inori kentzen saiatuko”, jakin badaki islatu duen besteren ikuspegi hori ez dela benetakoa; irudimenezkoa edo ametsetakoa da:

— Amets xuri-gorri horrek baditu, haatik, zenbait alde txar. Ez dute gaizki parre egin behar ondorengoek gure bizkarretik! (LIB I: 81).

Ironiazko gertakaria, irudipenezko esanahia, *amets xuri-gorriarekin* parekatzen du. Beraz, garbi dago ez dela berak benetan aditzera eman nahi duena; berak guztiz kontrakoa dena inplikatu nahi du, hitzez hitz esandakotik harago dagoen bere ikuspegia; besteren oihartzunezko aipamenak baliatzen ditu horrekin erabat kontra dagoen iritzi eta jarrera bat inplikatzeko. Inplikatura horrietaz jabetzean ohartuko gara esatariak aditzera eman nahi izan duen errealtateaz; ohartuko gara esatariaren beraren isla den barneko ahots eta ikuspegiak. Eta horixe da, hain zuzen, ironiaren muina.

Norentzakoari, esatariak bidali nahi duen mezuaz jabetzeko, biek batean duten informazio pragmatikoak laguntzen dio (Booth 1986). Norentzakoak badaki esataria egilearen jatorrizko hitzak eraldatzearen edo “hobetzearen” guztiz kontrakoa dela, eta berrargitaratzean jatorrizko lanak diren-direnean berrargitaratu behar direla; hori baita gizalegez jokatzeari²²⁷.

— Ez ziezaiokeen orduan euskaldun berri batek begiramen handirik ekarri euskaldun jator bati, hots, euskaraz debekurik gabe mintzatzen denari. Jakina eta ezaguna baitzen euskaldun jatorrek “hobetu beharreko” hizkuntza zarpail batean egiten zutela. Ez dago Txomin Agirreri bertsolariaren jardunak ematen zion tristoraz oroitu besterik edota Campionen harako txantxetako hura: “Los vascos son unos burros que no saben lo que se vascuencean”. (LIB I: 116-117).

Ironia, bada, eragingarria da norentzakoaren emozioetan eragitea lortzen badu, eta beraz, etikarekin, moralarekin eta gure uste-sinesmenekin hertsiki uztartuta dauden auzietan maiz darabil esatariak. Esaterako, egilearen hitzak aldatuz berrargitaratze bat egitea ez du etikotzat jotzen eta horrek eragiten dizkio kritikarik zorrotz eta garratzenak, ironiaren bidez aditzera ematen dituenak. Ez dugu, bada, horietan hitzez hitz esandakoa hartu behar kontuan, horrek iradokitzen edo inplikutzen duena baizik, guztiz bestelakoa (kontrakoa, edo desberdina) dena, hain zuzen.

Adibideek erakusten digute enuntziatu parentetikoetan, oro har, esatariaren beraren ahotsa agertzen dela, baita horretarako (bere iritzi eta ikuspegia aditzera emateko) besteren enuntziatzaile izan behar badu ere. Hau da, esata-

²²⁷ Mitxelenak kritika nola ulertzen zuen jakin nahi duenak jo beza Pérez Gazteluren lanera (1995b), lan horretan ongi baino hobeto azaltzen baitu Mitxelenak kritikaz duen ikusmoldea.

riaren beraren ahotsa ager daitekeela besteren aipamenezko oihartzuna tartekaturik ere, baldin eta besteren ikuspegi horren justu kontrakoa dena edo erabat urruntzen dena inplikatu edo aditzera eman nahi badu behintzat (Sperber eta Wilson 1986/95). Funtsean, intentzio osoz egin duen erabilera ironikoaz jabetu behar.

Alde horretatik bat gatoz Mueckeren usteekin (1969) ironia “benetan esan ez dena esateko artea” delako ustearekin. Harentzat ez da enuntziaturik edo egoerarik bere baitan ironikoa denik; ironikoa izango da ematen zaion interpretazioaren arabera. Mueckerentzat ironia ezaugarritzeko ezinbestekoak diren hiru elementuak honako hauek dira:

- Batetik, ezinbestekoa da ironiazko enuntziatuan bi maila bereiztea: beheko maila eta goikoa. Beheko maila ironia jasan duenak hautematen duen egoera da, ironiazaleak era engainagarrian aurkezten duena. Goiko maila ironiazaleari berari agertzen zaion egoera litzateke.
- Bi mailen arteko oposizioa edo kontrastea.
- Inozentzia faltsua, gezurrezkoa edo alegiazkoa, *dissimulatio*ren adigai klasikoari egokitzen zaiona.

Inozentzia faltsu hori maiz darabil esatariak enuntziatu parentetikoa intentzio ironikoaren ispilu denean:

- Homerogandik hasi eta irakurleaganaino, **luzexkoa zelako edo**, bi gauza gelditu dira bidean, nabarmen xamarrak biak, eta ez dira inon ageri: poemaren edertasuna eta grazia batetik, eta euskara bestetik (LIB I: 68).

Garbi dago ez dela hori gertatu Homerogandik hasi eta irakurleaganainoko bidea luzea zelako. Enuntziatu parentetiko horretan bada, esatariaren inozentzia faltsu hori nabarmenduko litzateke. Beste horrenbeste esan dezakegu ondorengo adibide hauetaz ere:

- Amets bideetan barrena ez gaituzte eramango, **txorabia ez gaitezen**; erakutsi, ordea, erakutsiko dizkigute diruak eta kameraren begi erneak erauts ditzakeenak oro: urrutiko lurralde ederrak kolore bizitan eta oihal zabalagoan. (ZIN: 181).

- Eta ez da, dirudienez, zerurik ez lurrik ikaratuko garaiz ohar gaitezen gure azken orduaz. Aski izango omen da, diotenez, norbaitek —ez dakigu nork— botoi kaxkar bat estutzea edo urrutizkin bat eskuetan hartzea. Urrutizkin polit horren erretratoak ere, **lasaiago bizi gaitezen noski**, zabaldu dituzte batzuek. Beste aldekoek ez dute txintik atera, baina ez dira botoi-faltan egongo. (ZIN: 194).

Goiko adibide horietan ere atzeman daiteke esatariak, intentzio osoz, itxurazko inozentzia bat ematen duela aditzera (Clark eta Gerrig 1984) eta itxurazko inozentzia hori norentzakoak esatariak berak errealitateaz duen ikuspegiarekin erkatzen duenean, orduan sortzen zaio norentzakoari konplizitatezko irribarrea.

Jokabide ironiko horrek, gainera, urruntze handia adierazten du esatariaren benetako ikuspegiaren eta besteren oihartzunezko aipamenak dakarren ikusmoldearen artean. Garbi dago “lasaiago bizi gaitezen” hori besteren aipamenezko oihartzun dela, bestelako testuinguru batean argudio egokia izan zitekeena, baina testuinguru jakin honetan desegoki gertatzen dena, irria sorrarazteraino desegoki; “ridikulua” izateraino desegoki, alegia.

Ironiaren interpretazioak, beraz, eskakizun du norentzakoak balizko testuinguru jakinak kontrolpean izatea, horietatik pertinentea edo esanguratsuen den edukia kontuan izanaz interpretatzeko (Sperber eta Wilson 1986/95). Ondorioz, ironiazko enuntziatuen interpretazioak inferentziazko izaera du, horiez baliaturik eraikitzen baitira testuinguruen baitako inplikaturak.

Ironia, bada, Koldo Mitxelenari munduaren ikuspegi bat islatzeko bitarteko bihurtzen zaio; bitarteko, edo arma aldi berean kritiko eta etsipenezko bat. Munduaren ikuspegi hori itxurazkoaren eta benetakoaren arteko kontrastean irudikatzen du; hau da, ironiari esker, itxuraren eta errealitatearen arteko kontrastea nabarmendu egiten da. Ikus dezagun corpuseko adibide hauetan:

— Esango dizuet zer den film hori, ikusi gabe ere lasai geldi zaitezten. Badira nonbait —**Euskalerrian edo**— euskaldun izeneko gizon-emakume batzuk. Hemen, egia esan, herri koxkor batekoak bakarrik ikusten ditugu, Elantxobekoak, baina bestek ez dute alde handirik izango. Euskaldunik euskaldunenak direlakoan aukeratuko ahal zituzten. (ZIN: 132).

— Esan behar dizuet horratik, horrako arrantzale horietaz susmo txarra eginda nagoela. Gaizki bizi direla, bai, baina... Eguraldi ona denean, itsas-ertze-ko arkaitz-mutur batera joango zaizkizu taldeka, galtzak zuri eta gerrikoa gorri. Han egoten dira zai, nor agertuko, txistulari direlako batzu, arrantzaleak noski hauek ere. Hasiko zaizkizu txistulariak soinua jotzen, eta besteak dantzan, “**espatadantxan**”, eguerdialdean, izerditan blai, herrira itzuli arte. Eseriko dira orduan kai-ondoan dauden mahai luzeetan, nor bere botila ardoa aurrean, eta zintzurra urratu beharrean ekingo diote kantuari: “Antero’n txamarrotia —**txikarren bigotia**— Arrese’k ei dauko...” Esandakoak, eguneroko zereginak dira. (ZIN: 132).

— Eramankizunak ere badituztela esaten digute, eta guk sinetsi egin behar. Itsaso delako norbaitekin dabilta beti zirika, atunbila, eta itsaso hori bildurgarria omen da eta maltzurra. Leon-kastiloan bezala da: arrantzaleak oraingoan atunajan, eta hurrengoan atunak arrantzalea. Baina kantari eta dantzari —**eta zahatoari eragiten**— ari direino ez dira, dirudienez, gehiegi oroitzen ez Itsasoaz ez etxe-gaineko hipotekaz. (ZIN: 132-133).

Ironizatzailea, holakoetan, pertsona xalo, bakun eta inozo bezala agertzen da, eta bera inguratzen dutenen ideiak eta hitzarmenak “hipokresiaz” salatzen, jakinarazten edo kontatzen ditu. Ikusi bestela Celari buruzko iruzkin kritikoa-ri dagozkion pasarte hauek ere:

— Egonaldi hori, laburxkoa izanagatik, aski eta gehiegi izan du “llane-roen”— hango zabaldietako gizon-emakumeen—hizkera ikasi eta barra barra egiteko. Ez da harritzeko. Jainkoak, denok dakigunez, dohai bereziz argitzen eta zorrozten ditu artista garaien gogoak. Horrelaxe, nahikoa izan zuen Victor Hugok hamabostalditxo bat Pasaian euskaraz ederki mintzatzeko. Hor ikasi zuen noski etxeko jauna “le labourer de la montagne” dela frantsesez. Egia ere da horratik inguruko baserritarrek, berberak harri eta belarri eginik aitortzen digunez, ez ziotela haren euskal saioei halako harrera ona egiten —**parre ere egiten omen zioten lotsagabe haiek**—, baina ez zen horregatik asko larritu. (LIB I: 51-52).

Pasarte hori ia bere osotasunean da ironikoa, esatariak hitzez hitz esandako horrekin justu kontrakoa inplikatzeko baitu: ez da aski egonaldi labur bat hizkuntza bat ikasi eta barra-barra egiteko, ezta ikasle hori Cela bezain azkarra eta “Jainkoaren dohai bereziz argitu eta zorrozitutako gogoia duen artista²²⁸” izanik ere. Ikusi besterik ez dago kritika horretan bertan dioena:

— Celak ez du hizkuntza berririk asmatu: ez da edozein horretarako gai. Venezuelako “beterritarren” hizkera eman nahi izan digu, eta zehazkiro eman. Baina

²²⁸ “Jainkoagandikako dohaia” maiz darabil joko ironikoa egiteko:

“Beste esankizunik ere badago, larriagorik behar bada. Ulysseri—zergatik, ordea?— halako Luzifer-aitetxo bat erantsi diote, edo Prometheu-airea, Greziatik aldegin nahi ez badugu. “Ulysseren ibilerek —adierazi nahi digute ia irudi bakoitzean— erakusten digutena hauxe da: jainko etsaiei, Izadiaren indar itsuei alegia, gogor egitean dago gizonaren handitasuna. Honela, bere bizi laburra, beldur eta kupidarik gabe, galbidean ipintzen duelarik, jasotzen du bere burua, hilkorra izan arren jainko hilezkorren gainetik”. Eta atertu gabe aditzera ematen diguten irakaspen honetaz jabetu ez bagina ere —**ez digu guztioi argitasun berbera eman Jainkoak: zinemagile izango ginatete bestela zinema-ikusle izan beharrean**—, astiro azaltzen digute azkenean “De rerum natura”-tik hartua dirudien hitzalditxo baten bidez”. (ZIN: 147). (Lodia gurea da)

beteritarrak hor daude, haien hizkuntza ere bai, eta ezin eragotzi nahi duenari hizkera horrekin Celaren liburukoa berdintzea. Eta alde ederra omen dago, daki-tenek diotenez, batetik bestera. (LIB I: 52).

Beraz, ez du zehazkiro ematerik lortu, hala ari balitz bezala jokatu arren. Garbi dago, bada, ironiazko jokabide honekin salaketa eta kritika gogorra egiten diola Cela bezalako idazle zuhurrari, eta enuntziatu parentetikoak, besteren oihartzuna dakarren aipamenaz baliaturik (“parre ere egiten omen zioten lotsagabe haiek”) ironia hori areagotu besterik ez du egiten. Nolabait ere, hamabostalditxo batean ikasitako hizkuntza bat (zeinahi hizkuntza delarik ere) barra-barra egiteko gaitasuna oso kolokan jartzen du.

Goiko pasarte horiek, bada, oso-osorik dira ironiko, eta enuntziatu parentetikoek esatariaren intentzio ironikoa indartu besterik ez dute egingo. Pasarte horietan ironiaren hainbat adierazgarri ikus daitezke:

- Ironizatzailearen aldetik itxurazko inozentzia islatuko edo antzeztuko duten elementuak nabarmen daitezke. Ikusi besterik ez dago: “Badira nonbait —Euskalerrian edo— euskaldun izeneko gizon-emakume batzuek” dioenean edota “Itsaso delako norbaitekin dabilta beti zirika, atunbila” dioenean argi eta garbi dago itxurazko inozentzia bat ari dela aditzera ematen edo antzezten.
- Itxurazkoaren eta errealitatearen arteko kontrastea: esatariak, bada, errealitatearen benetako ezagutzarik ez balu bezala, itxurazko zerbait agertzen du. Errealitatea benetan ezagutzen ez duelako itxura egiten edo antzezten du (Clark eta Gerrig 1984). Norentzakoa antzezpen horren atzean dagoenaz jabetzean, hau da, esatariak benetan esan nahi izan duenez jabetzean, ohartzen da esatariak adierazi nahi izan duen jarrera negatiboaz.
- Norentzakoa nahiz hartzaile oro dibertitzeko, komikoa edo barregarria den elementuak tartekatzen ditu: “espatadantxan”, “Antero’n txamarrotia —txikarren bigotia— Arrese’k ei dauko”, etab. Hark (irri)barre egingo du intentziorik kontrakotasuna atzematen duenean. Esatariak pasarte honetan darabilen estilo parodiatzaileak tupust egiten du berak izan ohi duenarekin eta hori ere bada ironiaren aurrean gaudelako adierazgarri edo pista (Booth 1986).
- Urruntze-jarrerak ironiazalea darama errealitatea askatasunez, nagusitasun-eta jostaketa-kutsuz azaltzera.

Goiko adibideak ikusi ondoren, hel diezaiogun, bada, atal honetan abiapuntu izan dugun galderari: esan ote dezakegu, beraz, enuntziatu parentetikoan agertzen den ikusmoldea esatariarena ez denik? Gure ustez, ez. Irakurketa literalean geratuz gero, esatariak besteren aipamenak dakartzanez gero, besteren enuntziatzaile litzateke. Baina oihartzunezko aipamen hori bere benetako jarrera inplizitua inplikatzeko darabilenez, pentsa ere dezakegu esatariaren ikusmoldea agertzen dela. Beraz, itxura engainagarri horren atzean dagoenaz jabetu ez den horrentzat izan liteke enuntziatu parentetikoan agertzen den esataria besteren ahotsen enuntziatzaile soila. Norentzakoarentzat, ordea, hau da irakurketa ironikoaz jabetzen den harentzat, oihartzunezko aipamenetik erabat aldentzen den esatariaren ikusmolde inplizitua islatzeko bidea da.

7.6.4. ENUNTZIATU PARENTETIKOA, ESATARIAREN INTENTZIO IRONIKOA ATZEMATEKO PISTA-EMAILEA

Esana dugu informazio ironiko hori oso dela irristakorra, funtsean ez baitago interpretazio bat eta bakarra. Batzuetan, ordea, balizko interpretazio horri oinarri sendoagoak eta objektiboagoak ematen dizkio enuntziatu parentetikoak; hau da, esatariak diskurtsoan bertan norentzakoari ironia horretaz jabetu eta inplikatzeko duen hori inferitzeko pistak edo adierazgarri batzuk bidaltzen dizkio. Beraz, atal honetan ez dihardugu parentetikoaren egitura hartzen duen enuntziatu ironikoaz, baizik eta enuntziatu bat ironikoa dela antzemateko esatariak norentzakoari, parentetikoaren egitura diskurtsiboaz baliaturik, bidaltzen dizkion adierazgarri edo pistak izango ditugu mintzagai.

Ironiaren pista edo adierazgarriak mintzagai izan dituzten lanak ugariak badira ere, guk, bereziki, testuan ironia atzemateko pistaz diharduen Booth (1986) autore nabarmendu nahi dugu. Autore honek, *Ironiaren erretorika* lanean, badu atal bat testuan ironia atzemateko pistaz diharduena (Booth 1986). Autore honentzat ironiaren bost pista tradizionalak honako osagaiak dituzte:

- a) Esatariak (edo idazleak berak) irakurlea gidatzeko bidaltzen dizkion zuzeneko pistak edo abisu argiak.
- b) Esatariak nahita edo berariaz egindako erroreak, erraz atzeman daitezkeenak.
- c) Gertakari ezagutezinak.

- d) Estilo ezberdinen arteko talka.
- e) Esatariak hitzez hitz esandakoaren eta esatariaren uste-iritzien arteko bat ez etortzeak.

Enunziatu bat ironikoa dela hautemateko batzuetan besteetan baino adierazgarri gehiago egon daitezke; hau da, testuan bertan esatariak norentzakoari bidaltzen dizkion pisten arabera, ironia batzuk beste batzuk baino agerikoagoak dira, ironia kasu guztietan ez baitaude pista horiek. Pentsatzekoa da zenbat eta pista edo adierazgarri gehiago agertu, norentzakoarentzat ironia hautematea errazagoa izango dela eta, ondorioz, agerikoagoa izango dela ironia. Pentsatzekoa ere da esatariak badituela estrategiak edo bitartekoak enunziatu ironikoak sortzeko eta beraz, bitarteko horiek identifikaturik ironia hautemateko adierazgarri edo pistak ere identifikatuko genituzkeela. Esate baterako, esatariak bere burua gutxiesten duelako itxurak egitea bera, edo inozentzia faltsu bat simulatze hutsa aski adierazgarri izan daiteke enunziatu hori ironikoa dela atzemateko.

Zenbaitetan esatariak, berariaz, simulazio hori edo errealitatea ezagutuko ez lukeelako inozentzia faltsu hori txikiagotu egingo du, bere intentzio ironikoa ia agerian adieraziz, eta horretarako enunziatu parentetikoek ere baliatzen da:

— Hutsak, **huts nabarmenak**, axal-axalean azaltzen dira. Sacha Guitry, dirudienez, “Napoleon” zinemaratut beharrean aurkitzen da berak Talleyrand izan nahi zuelako. Ez du gaizki egin Talleyrandena, begiak itxirik eta ahoa zabal, *bon mots* direlakoak darizkiola. Eskeini digun ingurutzoko dantzariak prozesio batean dabilzala dirudite, edo meza nagusia ematen. Zurrun, buru-iritzi, Historiaren belarrira ixurtzen dituzten beren esan sonatuak: Combronerena frantsesez utzi digute hemen. Arkaitz berberak ikusten dira borrokaleku guztietan, nahiz Marengo izan, nahiz Austerlitz, nahiz Eylau. Napoleon'en soldaduek ez dute gerra maite, ezta lasterka ibiltzea ere. Ez daitezten neka, astiro-astiro aurreratzen dira, jira-bira polit bat eginda noiz etzango. Maria Walewskak Napoleoni azkenean esaten dizkion hitzak lotsatu edo nazkatu gabe entzuteko, gorra behar da izan edo belarriak estaliak eduki. Denak aipatzen hasiz gero, ez genuke berehalakoan bukatuko. (ZIN: 165-166).

Enunziatu parentetikoak adierazten digu “huts nabarmenak” aipatzen ari dela eta beraz, nola sinetsiko dugu Sacha Guitryk ez duela gaizki egin Talleyrandena segidan “begiak itxirik eta ahoa zabal” diharduela dioskunean? Edota, “Napoleon'en soldaduek ez dute gerra maite”, funtsean filmaren ezaugarritze positiboa izan zitekeenaren jarraian, “ezta lasterka ibiltzea ere” eranstean diostean; garbi dago ironikoki hutsak, huts nabarmenak, azaleratzen ari dela.

Beste horrenbeste pentsa genezake ondorengo enuntziatuaz ere: “ez daitez neka, astiro-astiro aurreratzen dira, jira-bira polit bat eginda noiz etzan-go”. Bestelako testuinguru batean, apika, ez litzateke ironikoa izango; hau da, esatariak hitzez hitz esan duen hori adierazi nahiko luke, baina ez gerrateko bataila bat deskribatzen ari denean. Testuinguru honetan, gaizki antzetzu dutela aditzera eman nahi du. Horrekin guztiarekin, bada, filmaren huts nabarmenenak azaleratzeko helburua du: “denak aipatzen hasiz gero, ez genuke be-rehalakoan bukatuko”.

Beraz, garbi dago —edo horixe ikusarazi nahi genuen, behintzat—, esatariak bere intentzio ironikoaren berri enuntziatu parentetikoek baliaturik eman ten diola aditzera norentzakoari eta, ondorioz, simulazio horren efektua ere txikiagotu egingo da.

Beste batzuetan, simulazio hori gehiegi, nabarmenegi adieraziko du, norentzako, besterik gabe, gehiegikeria horretaz jabe dadin:

— Den bezalakoa da, hori bai, eta ez du arpegirik izkututzen. Birtuterik birtutetsuena erakusten dute onek eta gaizto bakar bat besterik ez da agertzen liburu osoan zehar, nahitaezkoa delako gainera, onen ontasunak argiroago distira dezan. Eugène Sue edo Xavier de Montepin'en munduan gaude; sugeak Paradisua pozoitu baino lehen ordea (LIB II: 43).

— Kristoz gerozko bigarren mendekoak edo omen dira, Altzateko Jauna baino pixkaren bat lehenagokoak.

Kristautuxea zen Euskalerrria Altzatekoa mundura zenean. Berri Onaren lehen hotsak entzuten ditugu berriz doi-doi hemen, Erko gazte bizkorrak Erromatik ekarriak, gaitzik gabeko jentilaldi liluragarrian bizi baitziren artean euskaldunak. Eta Berria entzun orduko nekerik gabe makurtzen da lege berrira Izartxo, jentil baratze hartako lore zoragarria (...) Lurralde atsegin hartan ez zen ia sugerik. Tartalo eta Basajaun itzalak ere umeen parregarritarako hobeak ziren beldurgarritarako baino. (LIB II: 45).

— Sugearen antzekoena, Basurdi (**Barojarena bezala, ez da Basurde'raino heltzen**). Izartxo dela bide maitemindurik ibiltzeaz gainera, zenbait erromar errugaberen lepoak moztuak ditu bidenabar, F.L.N.-ko buruzagi baten eran. Sutu da biziro Erko zintzoa, baina, eskuak odolez zikin ditzan baino lehen, bere buruari ematen dio Basurdik merezi duen heriotza, Aita Gaucher mistelagilearen dina-koa, ardo kupel batean murgil eginaz. (LIB II: 46).

Iragan zoriontsu bat ironizatzen edo nabarmenki simulatzen ari da esataria (“Basurdi” bera, sugearen antzekoena dena, ez da “Basurde”-raino hel-

tzen), justu kontrakoa inplikatzeko; hau da, ez duela lehenaldi zorionsuan sinesten aditzera emateko. Errealitate figuratuaren eta benetakoaren arteko kontrastea, ordea, oso da handia eta enuntziatu parentetikoak are eta handiago egiten du.

— Artean keinuka —gor-mutuen antzera—ari zitzaigun zinema hasi zen behin, ez oso gaxterik, hizketan. Hizketan ez ezik, soinua jotzen ere ikasi zuen. Are gehiago, marraka, marrua, kurrinka, orroa, makakorroa, irrintzi eta arrantza egiten ere bai. Kolore xuri-gorri politik etorri zitzaizkion. Hazi ahala, irudiak larritzen zihoazen, gero eta handiago. Luze-zabalean handitu ez ezik, loditu ere egin omen dira. Argi oihaleko irudi horietako batek besoa luzatzen duenean, makurtu egiten omen gara, uki ez gaitzan. Orain irudipen hutsa da, baina luzaro gabe, Jainkoa lagun, bekainean hartuko dugu muturrekoa, erne ez bagabiltza. (ZIN: 160).

Pasarte ironiaz betea da eta ironia horren muina, hein batean gehiegizko enfasi edo hiperbolez jositako adierazpenean dagoela uste dugu. Kritika egitea ez ezik umorea sortzea ere badu diskurtso-estrategia honek helburu.

Zein da, bada, hiperbolearen eragina? Hiperboleak argudio exajeratu bat aurkezten du, egiazkoa izateko nabarmenedia dena; gehiegizkoa gauza onerako. Beraz, berariaz gaizki erabilitako argudio bat bezala ulertzen da, komunikazio egoera jakin horretan desegokia dena. Testuinguru jakin horri ez egokitzea izan daiteke ironiaren adierazgarri.

Ikusi dugu, beraz, enuntziatu parentetikoez ere baliatzen dela Koldo Mitxelena bere diskurtsoa ironiaz zirtatzeko. Baina, zergatik hautatzen du Mitxelenak bere mezuak aditzera emateko zeharkako jokabide ironikoa? Zein da ironiarekin erdietsi nahi duen komunikazio-helburua? Eta zergatik jotzen du horrenbeste ironia erabiltzera?

7.6.5. IRONIAREN HELBURU KOMUNIKATIBOA

Mitxelenak berak aitortzen du maiz ibili behar izaten duela zehar esanetan eta itzulinguruka, aitortu nahi ez duena nolabait, zuzenean esan gabe, adierazi edo inplikatu nahian:

— Eta diodana oso osorik eta ahoa betean esaten dut. Ez dago, Jaunari esker-
rrak, beste zenbaitetan bezala zehar esanetan eta itzulinguruka ibili beharrik aitortu nahi ez dena nolazpait adierazi nahian. (LIB II: 101).

Mitxelenaren aipu horrek erakusten digu maiz zeharkako itzulinguruetara jotzeko arrazoia solaskideen irudia babestea dela; hots, kortesiaz jokatzea, inoren irudia mindu gabe.

Horrez gain, ordea, garbi dago —eta enuntziatu ironikoak dira horren lekuko— zeharkako jokabide hori oso egoki datorkiola esplizituki inoren irudia mindu edo erasotu gabe kritika erasotzaile eta zorrotza egiteko nahiz umorea sortzeko.

Lan honetan zehar behin eta berriz ikusi dugu esatariak enuntziatu ironikoekin jokatzuz, norentzakoaren igurikimen edo espektatibak erabat hausten dituela; norentzako aho bete hortz uzten du, ez baitu, inolaz ere, horrelakorik espero. Baina ezusteko hori zerk eragiten du?

Ezustearen muina honela laburbil dezakegu: esatariak hitzez hitz dioen hori testuinguru horretan ez da batere koherentea; inkongruentea eta desegokia da, eta esatariaren duen ezagutzak ez dio norentzakoari uzten, besterik gabe, esandakoa dagoen-dagoenean interpretatzen. Izan ere, hitzez formulatu duenaren eta hark esatea espero zezakeenaren artean kontraste eta haustura handia dago.

Haustura horrek, bistakoa da, nahasmendua sortzen dio norentzakoari eta, txunditze horretatik ateratzeko, esatariak komunikatzeko izan duen hasierako intentzio-xedea atzematen ahaleginduko da. Horrela, ironiazko enuntziatuen bidez aditzera eman nahi izan duen esanahi implizitua zein den inferitzeko ahalegina egingo du. Ahalegin horri erantzunio lioke hainbat enuntziatu parentetikok ere; ironia interpretatzeko adierazgarri edo pista-emale diren heinean.

Zer bilatu nahi du, ordea, esatariak norentzakoaren espektatibak hauste horrekin? Zertarako sortzen dio nahasmendu hori, funtsean komunikatu nahi duena bestelako zerbait bada? Ez ote zezakeen zuzenean komunikatu nahi duen hori bera aditzera eman, zeharkako jokabidea hautatu eta norentzakoak inferitu eta interpreta dezan utzi ordez? Jokabide hori helburu komunikatibotek eraginda hautatzen ote du? Hala bada, zein komunikazio-helburu erdiesten du zeharkako hitz-joko honekin?

— Helburu nagusia, gure ustez, solaskidearekin konplizitatezko harremana sortzea da. Esatariak uste eta espero du norentzako bikoiztasun horretaz jabetuko dela; alegia, gai izango dela hitzez hitzeko formulazioen atzean edo horien babesean aditzera eman nahi izan duen benetakoa errealitateaz jabetzeko. Ironiaren muina, azken batean, hortxe

baitago: esan gabe aditzera eman nahi izan duen jarrera inplizitua inplikatzeko ahalmenean esatariaren aldetik, baina hori inferitzeko norentzakoak duen gaitasunean bestetik.

- Ironiazko irakurketa egitean norentzakoak esatariarekin lortutako konplizitatezko harremanak “atsegina” edo irria behinik behin sorraraziko dio. Atsegina sorraraz dezake, izan ere, pertsonarteko harremana sendotuago ikusteak, norentzakoak jabetu baita esatariaren ezkutuko intentzioaz, inplikaturako adierazpen inplizitua interpretatzea lortu duenean. Euren artean konplizitatezko harremana badagoela sentitzeak sorraraz diezaioke atsegina norentzakoari, zentzu inplizituak atzemateko bezainbesteko gaitasun kognitibo eta emoziozkoa erakutsi baitu. Norentzakoaren irribarrea, funtsean, esatariak norentzakoak txunditzea eta aho bete hortz uzteko duen azkartasun, zolitasun eta zorrotzasunak ez ezik, esatariak jo dion erronka mental hori (“desafio” hori), arrakastaz gaitzetezko izan duen asmamenak sortzen dio (irakurlearen poza helburua bete duela, desafioari “eutsi” diola ikustean). Beraz, norentzako “heldu” batekin bat egiteko beste modu bat ere bada.
- Baieztapen neutro eta positibo batekin besteren kritika negatiboa egitea.
- Bere diskurtsoa umorez ziprizzintzea.

7.6.5.1. Ironiak komunikazioan duen eraginkortasuna: kritika eta umorea

Norbait edo zerbait kritikatzeko nahiz umorea sortzeko helburu duten enuntziatuak komunikazioaren oinarriko ezaugarri batek biltzen ditu: bai batak eta bai besteak norentzakoaren espektatiba edo igurikimenak hautsi nahi ditu, norentzakoak nahastu nahi du. Hasierako nahasmen edo txunditze horrek behartuko du norentzakoak esatariaren intentzio-xedea zein izan den argitzeko inferentziak egitera, ez baitu ulertzen zerk eraman duen testuinguru horretan itxuraz behintzat desegokia edo inkoherentea den jokabidea hautatzera. Esatariaren intentzio-xedea zein den jakinda erdietsiko du igorri nahi izan duen mezuaren zentzu pertinentea edo errelebantea.

Norentzakoak jokabide hori hautatzen du, funtsean, esatariak komunikatzailea izan behar (eta nahi) duela badakielako edo behintzat horretaz fio delako. Beraz, jakin badaki itxurazko haustura horren atzean intentziozko indar jakin eta zehatzak egon behar duela.

Zein testuingurutan edo noiz darabil, oro har, ironia gure corpuseko esatariak? Gehienetan libururen baten autoreari edo argitaratzaileari kritika zorrotza egin nahi izan dionean edo film bateko aktore edo zuzendariren bat umorez kritikatu nahi izan duenean erabili du Mitxelenak.

Ironiaz jokatzek esatariari aukera eskaintzen dio hizkuntza modu positibo edo neutroan erabiliz kritika negatiboa egiteko (Garmendia 2009). Kritika hori, gainera, zeharka egindako kritika hori, askozaz ere erasotzaileagoa eta oldarkorragoa izatera hel daiteke zuzeneko kritika baino; ohartu baikara zeharkako jokabide honen funtsera iritsiz gero, kritika zorrotza ez ezik eragingarria ere egitea lortzen duela, agian zuzen-zuzenean egindakoa baino zakarragoa, oldarkor eta erasotzaileagoa izan daitekeena. Ironia, bada, bere burua “babestuz” erasotzeko arma eragingarri bihurtzen da Mitxelenaren eskuetan. Baina baita diskursoari umore eta pikardia-tantoa txertatzeko baliabide ere. Beraz, bi eginkizun horiek ezin genitzake alde batera utzi Mitxelenak, gure corpusean bederen, darabilen ironia aztertzeko.

Eginkizun komunikatibo hori aldatzen ote da ironiazko gertakariaren ispilu enuntziatu parentetikoaren denean? Gure ustez ez. Ironiak, parentetikoaren egitura hautatzen denean ere, eginkizun bera du: helburu kritiko erasotzailea nahiz umorea sortzeko edo atsegin emateko helburua.

Esate baterako, gogoratu besterik ez dugu *Garoa*ren argitaraldi berrian egin diren aldaketak zein zorrotz kritikatzeko aukera eskaintzen dion esatariari ironiak. Dagoen-dagoenean, idazlearen nahia errespetatuz, argitara beharrean aldaketak eginaz argitaratzea ez zaio batere egokia ez eta gizalegezkoa ere iruditzen. Horretarako, kritika zorrotza bezain erasotzailea egiteko, ironiaz baliatu eta babestu dela ikusi dugu, eta enuntziatu parentetikoak esatariaren intentzio ironiko horren isla zuzen direla: ironia enuntziatu parentetiko horietan agertzen delako edota ironia hori indartzeko erabiltzen duelako.

Beste batzuetan parentetikoaren egiturapean agertzen den ironia umorearen zerbitzura egongo da; hau da, diskurtoa umore eta pikardia-tantoz zipriztintzeko helburuarekin erabiliko du:

— Gauza berri bat badu horratik film honek, berri eta apaingarria; Lana Turner'en ilea, horizta izana, beltza da oraingoan. Badakizue beraz, film hau ikustera bazoazte, ez zaretela esku hutsik etxeratuko. Clark Gable'ren kaskoa — **ai, gurearen gisa!**— gero eta urdinago ageri dela ere esango nizueke, baina hori badakizue honez gero, nik bezain ongi. (ZIN: 141).

— Sacha Guitryk gaingiroki eskuztatzen duen irudi-liburutik gogoan gelditzen dira bat edo beste, egoera, ibilera edo jazkera —**gainaldea beti ere**— dela bide: Claudette Colbert-Mme de Maintenon, Sacha Guitry-Luis XIV garrena aguretua eta. (ZIN: 178).

— Gertaerek aspertuxe daukaten ikusleak ikuskizun eder bezain ugarietan lasai ditzake begia eta gogoia. Bestelako “paisajeak” nahiago dituenak —**gehienon haragia argala da eta**—, badu ikusteko Sofia Lorenen dantza bat. A, gure Prai bartolome bizi balitz! (ZIN: 191).

Umorezko ironiak solaskideen artean konplizitatezko jokia sortzea du helburu, elkarrekin partekatzen dituzten ezaupide eta baloreen gaineko akordioa suspertuz edo indarberrituz. Komunikazioaren ondorioa irribarre isila da. Irribarre hori, batetik, hitzez hitz dioenaren eta esan gabe aditzera eman nahi duen errealitatearen arteko kontrasteak sorrarazten du, baina baita hizkuntza-joko horretan parte hartzeak ere.

7.6.5.2. *Ironia, arauen ihesbide*

Gure corpuseko esatariak badu, hala irizten dionean, liburuen egile-argitaratzaileak edo filmaren aktore-zuzendariak kritikatzeko intentzio-xedea. Kritika hori, ordea, zeharka, ironiaz babesturik egiten du. Zergatik babesteko ironiaz baliatu? Ironia, azken batean hizkuntzak eskaintzen duen baliabide edo estrategia oso eragingarria delako, elkarriketako arauen bat urratu arren inolako isunik jasan gabe aurrera irteteko aukera eskaintzen duena.

Ironia, bada, hein batean urratu duen lege edo arauen bati ihes egiteko bidea da; esatariak intentzio osoz hautatzen duen ihesbidea. Zergatik? Gizartean, gizartekoak garenez gero, bada gizalegez jokatu behar dela esaten digun barne-araurik. Barne-arau horiek ikusezinak dira, baina, hitzun komunitatearen parte garenez gero, bakoitzarengan eta bakoitzaren baitan daude; solaskideak, azken batean, bere kontzientzian bilduak ditu balizko giza jokabidea arautzen duten ohitura horiek, lege bihurturiko ohiturak, hain zuzen. Brown eta Levinsonen (1987) kortesiazko hastapenarekin lot ditzakegu, edo, oro har, komunikazioaren giza alderdia islatzen dute.

Kortesiazko hastapenak edo ezkutuko arauak aditzera ematen du, nola-bait esateko, besteren “irudia” mindu gabe eta norberarena babestuz eta zainduz bideratuko direla hobekien gizarte mailako harremanak. Izan ere, gizakiak “pertsonarteko” harremanean oreka bilatu beharra izango du, solaskiden arte-

ko eztabaidak edo gatazkak saihestuz edo, behintzat, leunduz. Kortesia jokatzea ez baita arau batzuei (nahiz eta estarian edo inplizituan egon) jarraitzea soilik, kortesiaren helburua arauak ezagutuz gatazkak eta gaizki ulertuak saihestu edo leuntzea izango da, ahal dela inoren irudia mindu gabe.

Garbi dago, ordea, Mitxelenak norbaiti edo zerbaiti kritika egiten diotenean, nahiz eta helburu jakin batekin egindako kritika izan, kritikakizun duen hari oldartzen zaiola edo eraso egiten diola, bere irudia mintzeraino eraso ere.

Holakoetan esatariak estrategikoki hautatzen du ironia itxuraz behintzat inoren irudia mindu gabe aitortu edo egotzi nahi dion hori egozteko. Zergatik? Ironia, azken batean, hitzez hitz edo benetan esan ez dena esateko artea baita; “esateko” baino areago, agian, “aditzera emateko” edo “komunikatze-ko” artea dela esan beharko genuke. Izan ere, esan ote dezakegu benetan esandakorik badela ironian?

Ironiari dagokionez, *esandakoari* buruzko auzia desberdina da neurri handian: arazoa ez da horrenbeste esaldi ironiko batek esandakoa zehazki zer den erabakitzea, baizik argitzea, behin betiko, ba ote den benetan esandakorik ironian. (Garmendia 2006: 78).

Lan honetan zehar, behin eta berriz azpimarratu dugu ironia esatariaren jarrera inplizitua inplikatzeko estrategia dela. Hori hala bada, esandakorik ez dago (ez behintzat hitzez hitz formulatutakorik). Ondorioz, esatariak ez du erantzukizun errealik, bere benetako jarrera edo komunikatu nahi izan duena inplizituan edo ezkutuan dagoen hori denez gero.

Esataria esandakoari atxikiko zaio. Beraz, arrazoibide horrekin esatari ironikoa gorde egin daiteke hitzez hitz esandakoaren atzean, eta alde horretatik diogu ironia esatariaren gordeleku izan daitekeela.

Izan ere, ironia kasuetan atxikimenduari ihes egitea errazagoa da, ez ironiak ezaugarri bereziren bat duelako, baizik inplikatura oro ezabagarria delako hitzuren aldetik. (Garmendia 2006: 83).

Baina, berez, esatariaren atxikimendua benetan hitzez hitz esandako horretara mugatzen ote da, edota komunikatutako inplikaturei ere atxikitzen zaie? Bestela nola uztartu enuntziatu parentetikoaren izaera eta enuntziatu parentetikoaren egiturapean agertzen den ironiaren oihartzun-izaera?

Hau da, artikuluan zehar indartuz joan gara enuntziatu parentetikoetan esataria bere benetako ikuspegiaren enuntziatzaile eta arduradun azaltzen

dela, baita E1 oinarritzko enuntziatuan besteren enuntziatzaile izanik ere. Hau da, esatariaren bikoizketa horretan, esatariaren isla zuzena enuntziatu parentetikoek dakartela. Enuntziatu parentetiko hori ironiaz darabilenean, ordea, esatariaren bikoizketa enuntziatuan bertan gertatzen da: esatariak besteren oihartzunezko aipamena dakarrenez gero, besteren enuntziatzaile litzateke (eta ondorioz ez litzateke enuntziatuaren arduradun eta erantzule izango), baina aldi berean bere benetako ikuspegiaren enuntziatzaile ere izango da, esandako hori bere benetako jarrera inplizitua inplikatzeko input bihurtzen denez gero (inplikaturak esandakotik abiatuta inferitzen dituelako norentzakoak).

Honenbestez, paradoxikoa bada ere, enuntziatu parentetiko ironikoetan, gainerakoetan ez bezala, esataria ez da hitzez hitz dioenaren arduradun, ezpada hitz horietatik inferitzen den esatariaren adierazpen inplizituarena. Alde horrietatik, benetan komunikatu nahi duena inplizituan dagoen adierazpen edo jarrera inplizitua denez gero, horren arduradun litzateke. Ironiak eskaintzen dio, ordea, ihesbide edo gordeleku bat: ironia kasuetan atxikimenduari ihes egitea errazagoa da, ez baitago hitzez formulatutakorik eta inplikatura oro ezabatzen errazagoa baita. Esate baterako:

— *Garoa* berbera —antzeko zerbait baizik— ez delarik ere. Huts bat baitu hirugarren agerraldi eder honek, bat bakarra baina larria, jatorritzko pekatuak bezala edozein izaera garbi kutsa dezakeena: hobetua izatea, azalean (barrengo bigarren azalean) dioenez. Hitzak aldatu, bigarren argitaraldia (**hobetua hura ere**) hartu dute gidari, lehenbizikoa, Agirrerena berarena, hartu beharrean. (LIB I: 79).

Jakin badakigu esatariak “hobetua hura ere” enuntziatu parentetikoak ironikoki darabilela eta nahiz eta hitzez hitz hori esan, bere benetako ikuspegia “okertua hura ere” enuntziatutik gertuago dagoela; izan ere, jakina da Mitxeleneri ez zaiola “hobetua” denik iruditzen²²⁹. Beraz, esataria inpliketzen edo aditzera eman nahi duen “okertua hura ere” horren erantzule da.

Norbaitek, ordea, argitaratzailea “erasotzea” leporatuko balio —besteren irudia mindu duenez gero, ez duela gizalegez jokatu, esaterako— aski luke adieraztea berak “esan”, ez duela horrelakorik esan. “Esan”, hitzez hitz, justu kontrakoa esan baitu.

Beraz, ironiak ematen dio esatariari nahi duena adierazteko askatasuna inolako gizalegezko araurik (benetan urratzen duen araurik) urratu izan ez

²²⁹ Kasu honetan marka grafikoak eta letrakera etzanak urruntzen laguntzen dio.

balu bezala jokatzeko. Alde horretatik, egia da, ironiak esatariari babestoki edo gordeleku bat eskaintzen dio: elkarrizketako arau, hastapen edo maxima (Gri-ce 1989, 1991) guztien aurka defendatzen duen “arma” eragingarria da:

Así pues, ironizar es huir de todo riesgo, cualquiera que sea; es un arma defensiva contra todas las normas o principios y máximas conversacionales. Se puede proferir un insulto irónicamente, utilizar una variante de “mal uso” irónicamente, o utilizar irónicamente un retruécano detestable, cometiendo así infracciones contra las normas de decoro y cortesía, sin caer en sanciones. (Torres Sánchez 1999: 113-114).

Ironia, honenbestez, araturen batek huts egin dezan esatariak egiten duen maniobra estrategikoa da: ezarritako araturen batek geldiarazteko eskatuko liokeen diskurtsoaren une horretan, aurrera jarraitzeko ateak zabaltzen dizkio. Holakoetan esatariaren adierazpen-askatasunari ateak irekitzen dizkio, baina komunikazioaren izaera sozialari ere bai: gizalegez jokatzeko araudian edo hiztun-komunitatearen ohituretan oinarritzen den izaera sozialari.

Ironia, nahiz kritikoa nahiz umorezkoa izan, ez da zolitasun eta azkartasun handiko gertakaria soilik, komunikazioan eragingarria ere bada. “Benetako” esanahia hitzez formulatu gabe geratzen da, eta horrek esatariarentzat esfortzu txikiagoa egin ahal izatea dakar, eta aldi berean esan gabe doanak indar (iradokitzaile) handiagoa du hitzez hitz formulatutakoak baino. Estarian edo inplizituan dagoenaren esanahia zein den jakitea norentzakoari dagokio, baina honek ere, oro har, ez du hitzez formulatzen, bestela joko ironiko hori hautsi egingo litzakete. Norentzakoaren lana da, beraz, estarian dagoen mezu horri ahalik eta esanguratsuena edo pertinenteena den esanahia ematea.

Inplizituen joko hori, Ducroten arabera (1982: 10-11), hizkuntzan beharrezkoa da eta oro har, funtsezko bi arrazoik sorrarazi dute:

- Zeinahi hiztun komunitatetan, baita liberalenean ere, hainbat tabu daude: batetik bada halako hitz multzo bat ahoska ezin daitekeena edo soil-soilik zorrotz mugatutako testuinguru jakinetan onartzen dena. Bada, bestalde, mintzagairik “isiltasunaren legeren” batek edo galarazita eta babestuta bezala duenik.
- Elkarrizketan ere, oro har, esatari bakoitzak egoera jakinetarako hitzez hitz, esplizituki formula ezin dezakeen informazio-mota desberdina du. Ezin dezake formulatu ez bere baitan galarazteko modukoak direlako, baizik eta hitzez hitz formulatze hutsa jarrera erasotzailea eta gaitzesgarritzat jotzen delako. Esatariarentzat, une horretan horrelakorik

esatea, besteren aurrerako, harrokeriaren, umiliatzearen erakusle litzateke, horrela jokatzuz, solaskideak apaldu, gutxietsi, mindu eta zauritzen duen eta besteren gaintik dagoen esatari bezala agertuko litzateke. Beraz, eskueran ditu hizkuntza mailako bitarteko edo estrategiak inolako erantzukizunik bere gain hartu gabe, esan nahi duen hori, esan gabe, zeharka, aditzera emateko. Ironiaz baliaturik, hain zuzen.

Beraz, adierazpen inplizituen beharra handia da, esplizituki baieztatzen den oro eztabaidagai bihurtzen baita. Ondorioz, oinarritzko sinesmenak, aukera ideologiko edo bakoitzaren aukera pertsonalek lotura itogarririk edo estutatsunik sor ez dezaten ezinbestekoa da gisa honetako adierazpide edo diskurtso-estrategia egoki bat sortzea. Ezin uka, bada, ironiaren balio sozial eta psikologikoa. Beti hitzez hitz esan gabe doan horretaz ari garenez gero, inplizituan dagoen eta aditzera eman nahi izan duen horretaz ari garenez gero, esatariak ez du erantzukizun errealik izango, ez baita esan gabeko horren erantzule izaterik. Beste alde batetik begiratuta, ironia gizakion komunikazioaren bereizgarria ere bada (animaliek... ez dute). Oso gizakiona da.

7.6.6. ONDORIOAK

- 1) Bi aldetatik da enuntziatu parentetikoa esatariaren intentzio ironikoaren ispilu: ironiaren isla den heinean, batetik, eta testuan ironia non dagoen hautemateko pista-emaile bihurtzen den heinean, bestetik.
- 2) Intentzio ironikoz gauzatutako enuntziatu parentetikoan esatariaren ikuspegia aditzera ematen da, baina ez hitzez hitz dioenari erreparatuz (edo hitzez hitzeko irakurketa eginez), hitzez hitz dioen horrek inplikatzeko duenari erreparatuz baizik. Hitzez hitzeko irakurketa eginaz oihartzuko gara maiz besteren oihartzunezko aipamena dakarrela, baina hitzez hitz esan gabe doana inferituz gero, atzemango dugu esataria urrunditu egiten dela oihartzun-aipamen honetatik, eta berak benetan aditzera eman nahi duena arras bestelakoa dela.
- 3) Honenbestez, enuntziatu parentetiko ironikoez ari garenean esan ote dezakegu esataria zeren erantzule den? Hitzez hitz esan duenari ala inplikatu duenari atxiki zaio esataria? Gauza bat baita hitzez hitz esaten dena eta bestea (oso bestelakoa) inplikatu edo aditzera eman nahi dena; hau da, esan gabe doana. Eta esan gabe doan horri atxikitzen zaio ironiazalea. Alde horretatik esango genuke esataria enuntziatu iro-

nikoetan ez dela hitzez hitz esan duenaren erantzule, benetan inplikatu edo aditzera eman nahi duen horren erantzule baizik.

- 4) Besterik da, ordea, esatari ironikoa paradoxa horretaz baliatzea: askatasun osoz aditzera eman duen horrekiko besteren kritikak saihestearren, enuntziatu ironikoa gordeleku edo babesleku gertatzen zaio. Alde horretatik, ironiak ematen dio esatariari nahi duena adierazteko askatasuna inolako gizalegezko araurik (benetan urratzen duen araurik) urratu izan ez balu bezala jokatzeko. Zentzu horretan diogu ironiak esatariari babestoki edo gordeleku bat eskaintzen diola: elkarrizketako arau, has-tapen edo maxima guztien aurka defendatzen duen “arma” eragingarria da.
- 5) Ironiaren helburu nagusia solaskidearekin konplizitatezko harremana sortzea izango da. Norentzakoak esatariarekin lortutako konplizitatezko harremanak atsegina eman edo irria behinik behin sorraraziko dio. Atsegina sorraraz dezake, izan ere, pertsonarteko harremana sendotua-go ikusteak, norentzakoak jabetu baita esatariaren ezkutuko intenzioaz, inplikaturako adierazpen inplizitua interpretatzea lortu duenean. Euren artean konplizitateko harremana badagoela sentitzeak sorraraz die-zaioke, bada, atsegina norentzakoari, zentzu inplizituak atzemateko bezainbesteko gaitasun kognitibo eta emoziozkoa erakutsi baitu. Norentzakoaren irribarrea, funtsean, esatariak norentzakoak txunditzeo duen azkartasun, zolitasun eta zorroztasunak ez ezik, esatariak jo dion erronka mental hori (“desafio” hori), arrakastaz gainditzeko izan duen asmamenak sortzen dio.
- 6) Ironiazko enuntziatu parentetikoarekin baieztapen neutro eta positibo batekin besteren kritika negatiboa egitea nahiz bere diskurtsoa umorez ziprizzintzea lortzen du esatariak.
- 7) Beraz, esataria ironiaz baliatzen denean, intenzio osoz baliatzen da eta hala ez balitz bezala jokatzeko komunikazioko hainbat eginkizun eta efektu saihestea dakar.

Atal honekin amaitzen dugu enuntziatu parentetikoaren komunikazio-eginkizun nagusiak deskribatu eta azaltzearekin. Eginkizun horiek bost estrategia komunikatibo nagusitan bildu ditugu:

- Enuntziatu parentetikoak, argudiatzean aurrera egiteko estrategia
- Enuntziatu parentetikoak, pertsonarteko harremanak bideratzeko estrategia

- Enunziatu parentetikoak, informazioa testuinguruan kokatzeko estrategia
- Enunziatu parentetikoak, ahozko diskurtoaren ezaugarriak idatzian txertatzeko estrategia
- Enunziatu parentetikoak, esatariaren intentzio ironikoa aditzera emateko estrategia

8. KAPITULUA
ONDORIO OROTARIKOAK

Tesiaren atarikoan esan bezala, zuzenago iritzi diogu gure tesiaren zioa azterlanak erakutsi digunaren arabera argitzeari, kapituluz kapitulu ateratako ondorioak errepikatzen ibiltzeari baino.

Gure abiapuntuari begiak irauli eta aldeztu nahi dugun tesia gogora ekarriko dugu: Koldo Mitxelenak bere diskurtsoa modu komunikagarri batean atontzeko, batere behartu gabe barra-barra darabiltzan enuntziatu parentetikoak baliabide edo estrategia egokiak gertatzen zaizkiolako hipotesia dugu. Bere diskurtsogintzaren²³⁰ ezaugarritzaile diren baliabide hauek erabiltzera behin eta berriz jotzen badu, Mitxelenaren argudio-garapenean nahiz testu-sorkuntzan eta informazioaren antolakuntzan ezinbesteko eginkizuna dutelako da.

Beraz, euren eginkizuna perpausaren muga metodologikoa gainditzen duen esparruan (diskurtsoaren edo testuaren esparruan) aurkitu uste dugu eta ez perpausaren muga metodologikoaren barnean. Alde horretatik iruditzen zaigu diskurtsoa egokia eta komunikagarria izan dadin ezinbestekoa dela gramatika-arauak ongi menderatzeaz gain, gramatika-arau horien erabilera-estrategiak ere menderatzea. Enuntziatu parentetikoak aztertuz diskurtso-estrategien alorrean urrats txikiren bat egin dezakegulakoan gaude.

Horrezaz gain, bada beste arrazoi bat parentetikoan azterketa gure tesi-lan honen erdigune edo jomuga nagusi bihurtzeko: hizkuntzalaritza esparruan oro har, eta euskal lanetan bereziki dagoen hutsune ia erabatekoa: gramatiketan, testu-eta estilo-liburuetan nahiz hizkuntza-irakaskuntzetako metodoetan oso gutxitan jorratu izan dira (puntuazioari dagokion ataletan ez bada, eta bertan ere oso aipu laburrekin). Eta jorratu direnetan behin baino gehiagotan

²³⁰ Bere diskurtsogintzarena ez ezik bere estiloaren ezaugarritzaile ere badela uste dugu, azken batean egitura hauetan esatariak bere arrastoa eta bere zigilua nabarmen utziko baitu.

irakurri dugu egitura mota hau “ken daitekeela” edo kendu arren perpausak zuzena izaten jarraitzen duela. Gure ustez, ordea, Koldo Mitxelena bezalako maisu batek bere prosa horrelako egiturekin zirtatzen badu zerbaitengatik eta zerbaitetarako zirtatzen du. Eta beraz Koldo Mitxelenak, komunikagarritasunari begira, baliabide honekin lortzen dituen efektuak agerian jarritz, litekeena da egungo euskal prosara edo testugintzara argirik ekartzea. Hau guztia erakutsi nahiz, hain zuzen ere, egitura mota hau ahalik eta modurik agortzailenean aztertzeraz jo dugu gure hipotesia egiaztatzen ala gezurtatzen duten frogatzeko asmoz.

Gure corpora Mitxelenaren zinema- eta liburu-kritikek osatzen dute eta, beraz, ateratako ondorioak ere testu-tipo jakin honi dagozkionak dira. Ikusteko dago, izan ere, bestelako testu-tipoetan enuntziatu parentetikoaren erabilera bera izango ote dugun. Era berean ikusteko ere dago —Mitxelenak euskaraz soilik idatzi ez zuenez gero— gaztelaniazko testuetan zernolako erabilera egiten duen.

Enuntziatu parentetikoaren erabilera idazlearen estiloaren baitakoa ez ezik testu moten arabera ere badela uste dugu, maiztasunaren aldetik, behintzat, enuntziatu parentetikoaren aniztasun eta ugartasun handiagoa aurki dezakegu iritzi-artikulu, iruzkin-testu nahiz kazeta-zutabeetan.

1. Corpusaren aukera, bada, berariazkoa izan da, testuak besteren lanen gaineko iruzkin eta epaietan oinarriturik egoteak ateak irekitzen baitizkio modalizazioari, testuartekotasunari nahiz polifonia-gertakariak bete-betean agertzeko aukerari. Testuotan, bada, ahots ugariaren oihartzuna adituko dugu. Beraz, enuntziatu parentetikoaren azterketa agortzaile bat egiteko testu-tipo egokitzat etsi dugu azalpeneko sekuentzia deskriptibo-argudiozkoak gailentzen diren testu mota hau, bide zabalagoa uzten baitiote autoreari bere iritzi-jarrerak tartekatzeke. Izan ere, argudiatzea bera iritzia aldezteko arrazoiak ematea da eta, beraz, argudiatzeak norentzako bere aldera bideratzen eta bereganatzen laguntzen du. Eta hortxe ikusten dugu enuntziatu parentetikoaren funtsa ere.

2. Enuntziatu parentetikoak esatariak bere intentzio-asmoak erdiesteko norentzakoari egiten dizkion keinu edo arrastoak dira, testutik bertatik mezuaren interpretazioa (nora)bideratu eta gidatzeko erabiltzen dituenak. Esatariaren helburua bere intentzio-xedea norentzakoak atzematea da eta horretarako ahalegin guztiak egingo ditu bere enuntziatua modalizatu, birformulatu eta testuinguratzen harik eta esan duenaren eta esan nahiko zukeenaren artean zirrikiturik txikiena ere egon ez dadin eta diskurtsoaren interpretazioak esata-

riak nahiko zukeen bidetik jarrai dezan. Oinarri-oinarrian, norentzakoia ondorio jakin batzuetara bideratu eta honen iritzi-ustean eragiteko intentzio edo xedearen zerbitzura daude. Horretarako, norentzakoarekin interakziozko harreman zuzen eta egokia izan beharko du, elkarrizketako hastapenak errespetatzeaz gain (Grice 1975), kortesiazko estrategiak ere kontuan izango dituena. Are gehiago, zenbaitetan norentzakoarekin konplizitatezko hurbiltasuna bilatuko du ironiaz baliatuz edo ahozkotasuna idatzian imitatuz.

3. Lehendabiziko atalean ohartu gara egitura mota hau aztertzeko oinarri sendoak paratu behar ditugula eta oinarri sendo horiek perpausaren muga metodologikoa gaindituz soilik erdietsiko ditugula, hauen eginkizuna perpausaren mugetatik at kokatzen delako. Hori egin ezean, oso ohikoak izango dira “puede ser suprimido” (Linares 1974) edo “reflexion non indispensable au sens” (Grevisse 1975), “phases pouvant disparaître sans affecter ni mutiler les rapports syntaxiques” (Mounin 1974), “son omisibles” (Kovacci 1999) bezalako baieztapenak. Baina zilegi ote da, hainbat autorek aitortu duen legez, egitura mota hau besterik gabe kentzea? Zergatik autore batek baino gehiagok “ken daitezke” bezalako ezaugarria eranstean diote enuntziatu parentetikoak ezaugarritu eta definitzean? Ken baldin badaitezke eta perpausari ezer eranstean ez badiote, nola uler dezakegu Koldo Mitxelena bezalako euskal idazle ospetsu batek —bere prosa maiz aski eredugarritzat joa izan denean (Esnal & Zubimendi 1993, Esnal 2008, etab.— hainbat eta hainbat aldiz, bere diskurtsoan aurrera egiteko, baliabide honetara jotzea?

Gisa honetako baieztapenek aztergaiaren aurrera egin ahala ohartu gara ez dutela lekurik, perpausaren barne-ikuspegitik eginik bakarrik uler daitezkeela. Egia da, izan ere, perpausaren egitura sintaktikoari nahiz perpausaren proposiziozko edukiari (*dictumari*) ez diotela ezer eranstean, euren funtzioa ez delako hizkuntza-maila horretakoa; hau da, egitura honek ez duelako perpausaren proposiziozko edukian eragiten, diskurtsoan baizik, diskurtsoaren makroegituran, zehatz esateko.

Aztergaiaren marko teoriko-metodologiko gisa, bada, ez gara ikuspegi bat eta bakarrera lerratu; hainbat hurbilbidetatik jasotako ekarriak kontuan hartzea iruditu zaigu egokien (Calsamiglia & Tusón 1999), gisa honetako diskurtso-baliabide edo estrategia bat aztertzeko elkarren osagarri izango direlako ustean.

Testua edo diskurtsoa aztergai dituzten Hizkuntza-pragmatika nahiz Testu-gramatika jo ditugu azterbidearen bizkarrezurtzat, ohartu baikara ezinbestekoa dela batetik enuntziatu jakin hauek interpretatzeko hizkuntzaz kanpoko

elementuak kontuan hartzea (esataria, norentzakoa, intentzio-xedea, testuingurua, eta abar) eta bestetik, enuntziatu hauek hizkuntzako zein egituratan eta zein mailatan eragiten duten (mikroegitura, makroegitura, testu-tipologia) aztertzea.

Hizkuntza-pragmatika diogunean komunikazioan darabilgun hizkuntza-zen erabilera arautzen duten alderdiak ikertzea diogu, eta enuntziatu parentetikoaren izaera hobekien islatuko duena ikuspegi honen barneko Enuntziatuen Hizkuntzalaritza izango da. Ikuspegi enuntziatibo-pragmatikoa oso errentagarri gertatu zaigula frogatu uste dugu tesian zehar, azterbide hau —bere ikuspegi murritzenean— esatariak enuntziatuan uzten dituen hizkuntza lorratzak deskribatzera mugatzen delako: “la búsqueda de los procedimientos lingüísticos (shifters, modalizadores, términos evaluativos, etc” (Kerbrat-Orecchioni 1986: 43). Hizkuntz baliabide horiei esker, esatariak enuntziatuari bere seinalea, bere zigilua, bere marka ezartzen dio. Esatariaren lorratz horiek inon agertzekotan enuntziatu parentetikoetan agertzen direla ikusi dugu, enuntziatu hauek enuntziatio-mailan eta modalizazio-mailan eragiten baitute bete-betean.

Oso egoki etorri zaigu ikuspegi honetatik egiten den esatari-enuntziatzaileen arteko bereizketa teorikoa nahiz hartzaile eta norentzako(ar)en artean egiten dena, enuntziatu parentetikoetan bereizketa horiek argi eta garbi mamitzen baitira.

Praktikan ikusi dugu polifonia gertakaria azaltzerakoan, maiz aski enuntziatu parentetikoei esker esataria bikoiztu edo bitan banatzen dela: batetik, E1 oinarritzako enuntziatuko enuntziatzaile izango da eta bestetik, ikuspegi horretatik urrunduz, E2 enuntziatu parentetikoaren esatari. Horrela ulertzen ditugu E1 enuntziatuan esaten ari dena zalantzan jarriz egiten dituen kritikak. Bikoizketa horrek, gainera, bi interpretazio-lerrori irekitzen dio atea: bata neutroagoa edo objektiboagoa da (E1 enuntziatuak dakarrena) eta bestea kritikagoa, bihurriagoa, ironikagoa da; bere-berea den marka edo zigilua.

Diskurtsoa ez daiteke, ordea, esatariaren eta enuntziatzailearen ikuspuntutik soilik aztertu, komunikazio-trukean bakarra balitz bezala. Berbaldia hitzezko interakzio bezala aztertu behar da. Koldo Mitxelenaren lanak aztertze-ko, gainera, ezinbestekoa da hartzailearen eta norentzakoaren arteko bereizketa oso kontuan izatea, Mitxelenak argi baitzuen nori zuzentzen zitzaien; bere balizko irakurle potentziala zein zen bazekien eta honekin txandakatzen zituen bere zereginak, honekin bideratzen zuen interakziozko harremana eta ez hartzailearekin. Hartzailea, azken batean, hizkuntza-kode jakin bat

aditzeko gaitasuna duen edonor da; norentzakoak, berriz, mezua igortzean esatariak gogoan duena eta bere komunikazioa baldintzatzen duena.

Bere komunikazioa baldintzatzen duela diogu, izan ere esatariak aintzat hartzen ditu norentzakoak eman liezazkiokeen erantzun eta kontrako arrazoiak eta diskurtsoa bere balizko erantzunaren arabera ere doitzen du. Esate baterako, hori garbi ikusten da enuntziatu parentetikoaren izaeran: norentzakoak izan ditzakeen gaizki ulertu eta kontrako argudioak saihesteko berbaldia etengabe ñabartzen, zehazten eta birformulatzen du; azken batean norentzakoak egin dezakeen interpretazioa testutik bertatik bideratu eta gidatuko duelako seinale da.

Enuntziatu parentetikoaren eginkizun komunikatiboa aztertu aurretik —edo hobeto aztertu ahal izateko—, alde aurretik Mitxelenaren norentzakoak²³¹ irudikatu dugu eta horretarako Mitxelenak oratutako testuetan oinarritu gara, testu orok irudikatzen baitu irakurle implizitua. Beraz, Harreraren Estetikan erabili ohi den ‘irakurle implizitoaren’ adigaiak baliatu gara, testuek zedarritzen duten irakurketa-orientazioaz, Mitxelenaren norentzakoaren alderdi batzuk behintzat azaleratzeko. Testugileak darabiltzan estrategiak aztertuz, izan ere, norentzakoak gaingitu beharreko zailtasunak (eta zailtasunei aurre egiteko dituen gaitasunak), nolakoak diren atera dezakegu eta horrek norentzakoaren irudia zehazten edo egituratzen lagun diezagu-keelako ustea dugu.

Gu bereziki esan gabe edo erdi esanda uzten dituen aipuen ehizan ibili gara, horien atzean zein ezkututzen ote zen arakatu nahian; izan ere, idazleak testuan bertan jartzen baditu, ustez, buruan duen norentzako horrek atzemango dituelakoan jartzen ditu. Norentzakoaren arerio nagusia, ziurrenik, Mitxelenaren erudizioa izango da eta ezkutuko aipu horien izaera kontuan izanik norentzakoaren alderdi batzuk bederen irudikatzea lortu dugu:

- Mitxelenaren testuek norentzako *langilea* eta *sortzailea* eskatzen dute, ezkutuko aipamenen estrategiari aurre eginaz erreferentzia-sare hori birsortzeko gauza izango dena. Beraz, euskal ahozko nahiz idatzizko literatur eta kulturaz gain, euskal munduaz haragoko erreferentziei ere, maiz aski, aurre egin beharko die. Ondorioz, Mitxelenaren norentzakoak egiten duen irakurketa etengabeko bilaketa izango da.

²³¹ Mitxelenaren zinema- eta liburu-kritiken norentzakoak irudikatzen saiatu gara zehaztu behar dugu, ez bestelako testu-tipoen norentzakoak, testu-tipoen arabera norentzakoak gaingitu beharreko zailtasunak ere ez direlako berdinak izango.

- Heldutasunera iritsi den irakurlea du, beraz, eskakizun. Irakurle hau hausnarketak egiteko gai izateaz gain, esatariaren intentzio ironikoa atzemateko gai ere izango da. Izan ere, ironiari eskaini diogun atalean ikusi dugu norentzakoak esatariaren ezkutuko intentzioez jabetu behar duela eta soilik orduan, inplikaturako adierazpen inplizitua interpretatzea lortzen duenean, lortuko duela mezua bere osotasunean interpretatzea. Esatariak jo dion erronka mental hori (“desafio” hori) arrakastaz gainditzeko izan duen asmamenak ere norentzakoaren beste alderdi bat erakusten digu. Irakurle heldu batekin bat egiteko beste modu bat baita.
- Gaian jantzia dagoen irakurle ikasi edo erdi-ikasia, eta jorrazizun di-tuen gaiek interesa behinik behin sortzen dioten irakurlea.
- Irakurle hiritar euskalduna.

4. Metodologiako oinarriak zehaztu ondoren atzera begiratu dugu enuntziatu parentetikoaren azterketan bestek egindako bideetan barna ibiltzeko. Ibilbide honetatik hainbat ondorio atera ditugu:

- a) Ez dago ‘parentetiko’ kontzeptuaren ulerkerak bakarrik, ugari baizik. Eta horrek dakar ‘parentetiko’ adigaiak bera ere “preteorikotzat” (Maldonado 1991) jotzeaz gain, adigai honek guztientzat gertakari berberak ez biltzea.
- b) *Parentetiko* terminoarekin batera eta nahasian *intziso*, *intzidental* edo *zirkunstante* terminoak agertzen dira; zenbaitetan elkarren osagarri (sinonimo gisa) eta beste zenbaitetan elkarrengandik bereizirik, hautatutako irizpide eta eskolen arabera.
- c) Terminoak nahasian erabiltzeko arrazoi nagusia termino bakoitzaren muga-irizpideak zehaztu gabe egotean datza. Enuntziatu parentetikoaren muga-irizpideak zehazteko, zenbaitek irizpide sintaktiko-semantikoei eman die lehentasuna; beste hainbat irizpide funtzionaltan oinarritu da, edota diskurtso-irizpideetan. Beraz, beti ez dira muga-irizpide berak erabili.

Beraz, ondorio nagusi batera iritsi gara: gure aztergaiaren aurrera egingo badugu garrantzizkoa ez ezik ezinbestekoa ere badela lan honetan darabilgun *parentetiko* deizioa hesitu eta honek atzean dakarrena agerian uztea; hau da mugatze-irizpide egokiak eta argigarriak zehaztea. Era horretara bakarrik lortuko baitugu elkarrengandik hain gertu dauden ‘parentetiko’, ‘intziso’ eta ‘intzidental’ adigaien muga lausoak, ahal den heinean bederen, argitzea.

Horretarako, lehen-lehenik, *intzidentalizat* jo izan den funtzioa aztertu dutenen ekarriari berriazko begiratu bat eman diogu eta ohartu gara enuntziatu parentetikoaren eta intzidentalaren (eta ondorioz, intzisoen²³²) esparrua ez dela bera, eta ez dutela hizkuntza-maila edo estratu berean eragiten: intzidentalak *dictum* mailan kokatzen da (Fuentesen ustez (2007), *perpaus bazterra 1en*); enuntziatu parentetikoak, aldiz, diskurtsoaren makroegituran (*modalizazio* eta *enuntziazio* mailan eta argudio nahiz informazio-egituretan) du bere kokagunea (Fuentesen terminoak erabiliz (2007), *perpaus bazterra 2n*).

5. Besteengandik ikasi eta jasotakoa gure galbahetik pasatu ostean bate-tik, eta gure corpuseko adibideak aztertuta bestetik, azterkizun dugun enuntziatu parentetikoaren muga-irizpideak zehaztu ditugu. Horretarako bi alderdiri erreparatzea ezinbestekoa iruditu zaigu: *enuntziatuaren* alderdiari batetik, eta egitura *parentetikoari* bestetik. Eta bi alderdiok mugatzeko —parentetiko-tasanari dagokiona, bereziki—, formazko eta edukizko irizpideak (irizpide sintaktiko-semantiko eta distribuziozkoak) diskurtsoan duten funtzioarekin uztartu ditugu.

Honenbestez, aztergai honetan darabilgun enuntziatu parentetikoaren kontzeptuak, bigarren graduko puntuazio-markez (koma pareta, marrak eta parentesiak) demarokatuta egoteaz gain, ondorengo lau ezaugarri hauek bete beharko dituela ondorioztatu dugu:

- 1) Gutxienez bi enuntziatu izango ditugu jokoan: E1 eta E2 enuntziatuak.
- 2) Bi enuntziatu hauek elkarrekin gurutzatzen dira, eta oro har, E2 enuntziatuak E1 enuntziatuaren egitura sintaktikoa hautsiko du.
- 3) Bi enuntziatu hauek beregainak edo independenteak dira:
 - Ez dute E1 enuntziatuan funtzio sintaktikorik gauzatuko (alderdi sintaktikoa).
 - Izan dezakete ageriko harreman semantikorik (testu-lotura) edo ez.
- 4) E2 enuntziatuak dakarren informazioa makroegituran (edo metadiskurtsoan) kokatzen da; komunikazio-egituraren koordenatu nagusietan.

Mugatzailetzat jo ditugun irizpideek, hondarrik hondarrean, enuntziatu parentetikoaren ezaugarri-multzoa osatzen dute, enuntziatu-mota hau mugatzeak berarekin baitakar ezaugarritu eta bereiztea ere. Enuntziatu parenteti-

²³² Funtzio intzidentalaren aztertzaileek funtzio hau intzisoen azpisailtzat jotzen dute. (Martinez 1994).

koak ezaugarritu eta mugatzeko zehaztu ditugun irizpide horiek alderdi hiru-koitza ukitzen dute:

- Sintaktiko-formala: E1 eta E2 enuntziatuen artean ez dago harreman sintaktikorik; halere, normalena ageriko marka formalik ez izatea bada ere, izan dezake zenbaitek marka formalik. C tipokoek, esaterako, sintaxiko marka formala agerian daramate, nahiz eta marka formal hori ez den bi enuntziaturen (E1 eta E2ren) arteko lotura sintaktikoaren adierazle.
- Semantiko-testuala: E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman semantiko (edo hobeto, koherentziazko harremana) kohesio baliabidez edo gabe ager daiteke. Koherentziazko harreman hori azalean kohesio baliabidez azaldu edo ez azaltzeak tipo desberdinak sorraraziko ditu.
- Diskurtsozkoa: E2 enuntziatu parentetikoaren eginkizuna diskurtsoaren makroegiturazko antolamenduan gauzatzen da; hau da diskurtsoko koordinatu nagusietan eragiten dute: esatariaren lorratzetan (modalizazio eta enuntziazio mailan), norentzakoarekin gauzatzen duen interakziozko harremanetan, oinarritzko enuntziatua testuinguruan kokatu eta esatari-norentzakoek batean duten informazio pragmatikoa aktibatzeke eginkizunean, argudio- eta informazio-egituretan etab.

Ezaugarri-multzo horien konbinazioak, forma aldetik hiru tipo nagusi bereiztera garamatza: A tipoa, B tipoa eta C tipoa. Horretarako, diskurtso-ezaugarria (beren eginkizuna makroegituran kokatzea, alegia) enuntziatu parentetiko orok bete behar duenez gero, alde batera utzi dugu, eta ezaugarri sintaktiko eta semantiko-testualaren arteko konbinazioaz baliatu gara tipoak bereizteko.

A tipoa:

1. E1 eta E2 enuntziatuen artean ez dago harreman sintaktiko formalik: E2 enuntziatuak ez darama marka formalik.
2. E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman semantiko-koherentziazkoa badago, baina harreman hori ez du testuan bertan objektiboki kohesio-mekanismoei esker islatzen; inferentzien errota aktibatuz baizik; inferentziazkoa izango da, baina inferentzia horiek eragiteko edo gidatzeko ez da marka formalik egongo. Beraz, ez dago ageriko harreman testual-semantikorik.

B tipoa

1. E1 eta E2 enuntziatuen artean ez dago harreman sintaktikorik: marka formalik ez da agertuko.

2. E1 eta E2 enuntziatuen arteko koherentziazko harremana kohesio-mekanismoei esker islatzen da.

C tipoa

1. E1 eta E2 enuntziatuen artean harreman sintaktikorik ez dago, baina badu E2 enuntziatuak marka formalen bat:
 - Forma aldetik badu menderagailuren bat, baina ez du E1 eta E2 ren arteko harremana gauzaten:
 - Isilik dagoen enuntziaturen baten eta E2ren arteko harremanaren isla da, edo
 - Isilik dagoen modalizazio- edo enuntziazio-mailako aditzen batekin du harremana.
2. E1 eta E2 enuntziatuen artean ez dago ageriko harreman semantikorik: agerian dagoena E2ren eta isilpean dagoen aditzaren nahiz modalizazio edo enuntziazio-mailako aditzen baten artekoa da.

Tipo bakoitzeko enuntziatu mota nagusiak zein diren zehaztu eta deskribatu ditugu. Beraz, analisi sintaktiko-testual honetatik Mitxelenak darabilzan parentetikoaren deskribapena, sailkapena eta azalpen egoki bat ematea erdietsi nahi izan dugu.

Tipologia honetan ikusi dugu enuntziatu parentetiko mota batzuk besteak baino emankorragoak gertatzen zaizkiola. Oso nabarmena da, esaterako, *eta* buruan duten enuntziatu parentetikoaren ugaritasuna eta aberastasuna.

6. Enuntziatu parentetikoaren definizio-irizpideetan zedarritu dugu E1 oinarritzeko enuntziatuko egitura sintaktikoa hautsiaz tartekatzen diren egiturak direla enuntziatu parentetikoak. Beraz, kokapena edo integrazio-gunea zein den aztertzea oso garrantzitsua zen kokagune desegokiak diskurtsoaren komunikagarritasuna bermatu baino gehiago oztopatzen iritsi zitezkeelako. Eta horrek gure tesia berretsi edo aldeztu baino gehiago ezeztu egingo zukeen. Gogora dezagun gure hipotesia oinarritzen dela enuntziatu parentetikoak Mitxelenak diskurtsoa modu *komunikagarri* batean garatzeko bitarteko egoiak direla.

Egitura honen integrazio-gunea aztertzeke ez da aski izan kokagune sintaktikoa; hau da, zein egitura sintaktikoren aurretik edo ondoren kokatzen den aztertzea. Funtzio-egitura horrez gain, mintzagai-egiturari ere erreparatu diogu; hau da, informazio ezaguna eta berria esapide batean estrategikoki ordenatzeko moduari. Horrek bide eman digu oinarritzeko enuntziatuan zein ko-

munikazio-egitura nagusitzen den aztertzeke, osagaien hurrenkera komunikazio²³³ zereginetik edo komunikazio-legeek ordenatuko baitute.

Ondorio nagusitzat honako hau atera dugu: oinarrizko enuntziatuko osagaien hurrenkera (eta enuntziatu parentetikoak ere bertan tartekatzen da), esatariak komunikatu edo aditzera eman nahi duena ahalik eta argiena eta eragingarriena gertatzeko moduan antolatu du Mitxelenak. Izan ere, enuntziatu parentetikoaren kokagunea informazio ezagunaren (mintzagaia) eta berriaren (irazkina) kokapen estrategikoaren baldintzapean dago.

Integrazio-gunea aztertzeke lau sail bereizi ditugu, E1 oinarrizko enuntziatuaren formazko egiturak baldintzatzen dituen lau sail:

- Oinarrizko enuntziatua perpaus lokabea denean.
- Oinarrizko enuntziatua maila bereko perpaus koordinatuek osatzen duenean (alborakuntza eta juntadura).
- Oinarrizko enuntziatua perpaus nagusiak eta mendekoak osatzen duenean.
- Mendeko perpausaren barnean.

6.1. Oinarrizko enuntziatua perpaus lokabea denean, bi komunikazio-egitura gailendu zaizkigu eta horiek, ikusiko dugunez, komunikazio-estrategia jakin batzuen zerbitzura egongo dira.

Gehien erabiltzen duen komunikazio egitura ondorengo hau da:

Mintzagai hanpatua+[E2]+fokua+aditza+ (perpaus abarra)+(esaldi abarra)

E1 perpaus nagusi edo lokabeak osatzen duenean, adibideen %63.20 enuntziatu parentetikoak mintzagaia hanpatu edo topikalizatu egingo du, berak dakarren sintaxi- eta tonu-hausturaz baliatuz, eta mintzagai markatuaren eta galdegaiaren edo fokuari artean kokatuko da. Horrela, mintzagai edo topiko markatutik irazkinerako jauzia egiteko gunean kokatuko du enuntziatu parentetikoak.

Behin topikalizatuz gero, irazkina edo multzo errematikokoaren buruan aditza jartzeko debekua (ia) gehienetan errespetatzen du (%4.5en izan ezik), fo-

²³³ Osak (1990) euskararen hitz ordena komunikazio zereginaren arabera zela frogatu zuen.

kuaren posizioa betetzeko (eta perpausa markatu gabe betetzeko) gaitasun berezkoena duten gramatika-kategoriak aditzaren aurretik kokatuz: osagarri predikatiboa, adberbio-osagarria, osagarri zuzena...

Honenbestez, E1 oinarritzko enuntziatuaren hasieran, mintzagaia jarriko du, bertan predikatuko dena espazioan eta denboran kokatzen duten elementuak ezarri ohi dira; hau da, adieraziko dudana *noiz*, *non*, *nork* egiten duen. Horren atzetik, edo hori hanpatuz, enuntziatu parentetikoa kokatuko du, eta segidan (nahiz beste osagarri batzuen ondoren) aditzera eman nahi den ekintza, gertaera edo egoera adieraziko du. Aditzaren atzean, zama informatibo txikien duten elementuak edo kokatuko ditu, Garziari jarraituz (1997), “perpaus abarrak” nahiz “esaldi abarrak”; hots, “mintzagai-galdegai” joko horretatik at gelditzen diren osagaiak.

Usu darabilen egitura komunikatibo honekin, gainera, pausaldiak markatzeko estrategia ere erdietsiko du. Izan ere, subjektuaren eta predikatuaren artean pausaldia adierazteko puntuazio-markak (koma, esaterako) erabiltzea desegokia den arren (edo delako), enuntziatu parentetikoek baliatzen da pausaldi hori markatzeko, eta horrek irakurketa ez ezik ulerkera ere erraztu egiten du. (Zubimendi & Esnal 1993, Esnal 2008: 43).

Bada behin eta berriz errepikatzen den beste komunikazio-egitura bat ere:

(Mintzagaia)+fokua+aditza+(perpaus abarra)+[E2]+ (esaldi abarra)

Mintzagaiaz gain, “fokua eta aditza” bikoteaz osatutako multzo errematiboa enuntziatu parentetikoaren aurretik kokatzen du: bien artean batzuetan ez dago tarterik eta beste batzuetan egon litezkeen sintagmek beste mintzagai batzuen itxura hartzen dute.

Komunikazio-egitura honetan argi ikus daiteke enuntziatu parentetikoaren kokagunea aditzaren eskuinaldera joan dela. Izango luke, bada, aditzaren atzera-kargak arintzeko estrategiarekin loturarik (Zubimendi & Esnal 1993, Hidalgo 1996, Esnal 2008).

6.2. Oinarritzko enuntziatua maila bereko perpausak osatzen dutela diogunean, koordinazio hori juntaduraz nahiz alborakuntzaz gerta daitekeela ez dago dudarik. Corpuseko adibideek erakusten digute, ordea, juntaduraz baliatzen dela; koordinazio kopulatiboaz nahiz aurkaritzakoaz.

[E1]+[E2]+ eta/baina+[E3] edota E1+[E2]+eta/baina+E1

Perpau nagusiaren eta mendekoaren arteko muga hori kokagune aproposa gertatzen zaio batetik pausagunea egiteko, eta bestetik (euskaraz menderakuntzaren marka formala oro har, mendekoaren bukaeran jartzen denez), perpau nagusiaren eta mendekoaren arteko muga agerian jartzeko; hau da, perpau nagusiaren ondoren mendeko perpausa non hasten den jakiteko. Horrek ere salatzen digu, bada, Mitxelenak enuntziatu parentetikoak estrategiko ki kokatzen dituela; azken batean badirela diskurtsoan aurrera egiteko komunikazio-estrategia. Eta hein batean hor ere aurki ditzakegu euskal prosari atxiki izan zaion egitura “antikomunikatibo” horri aurre egiteko bitartekoak:

Maiz irakurri eta entzun dugun ideia da eraginkortasun falta nabaria dutela egungo euskal testuek, alegia, ez dutela lortzen idazlearen komunikazio-helburuak betetzea. Komunikazio-arazo hauek sarri lotu dira, neurri batean behintzat, euskal hizkuntzaren ustezko barne-egitura antikomunikatiboarekin eta hainbat motatako sendagaiak gomendatu dira: mintzatutik hurbilago dagoen euskara erabiltzea, eta bereziki, esaldi laburrak egitea; lotura-hitz iragarleak erabiltzea, *adibidez ezen, bai-zik eta, baldin eta, nahiz eta* [...]. Edonola, garbi samar dago gabeziak konpontzeko formulek azken finean zerikusia dutela perpausen osagaien antolakuntzarekin eta puntuazioaren erabilerarekin. (Euskara Berezituaren Mintegia 2002).

7. Garbi dago, bada, gabeziak konpontzeko aipatzen dituzten formula horietarik bat baino gehiago eskaintzen dizkiola Mitxelenari enuntziatu parentetikoaren erabilera estrategikoak: osagaiak modu estrategiko batean antolatze bitarteko izateaz gain, ahozkoaren eta idatziaren arteko etena hain nabarmena izan ez dadin ere laguntzen duela frogatzen saiatu gara. Hau da, enuntziatu parentetikoak badirela ahozkotatasuna idatzian imitatze edo islatze bitarteko.

8. Enuntziatu parentetikoaren analisi formalari amaiera eman diogu puntuazioari dagokion alderdia aztertuz, testu idatzietan oinarritzen baita gure analisia eta ez ahozko ekoizpenetan eta, funtsean, puntuazio-markek osatzen baitute enuntziatu parentetikoak corpusean identifikatzeko kanpokoena den formazko-irizpidea. Gainera, puntuazioa da edozein testu idatziren egituraren euskarri nagusietakoa eta beraz, diskurtsoa modu komunikagarrian garatzeko puntuazioaren eginkizuna ezin baztertuzkoa da. Beraz, tesian, bigarren gradu ko puntuazio-marken erabileran atzeman daitezkeen joera nagusiak paperera jaulki ditugu.

Uste dugu puntuazioari —eta, bereziki, “bigarren gradu ko” puntuazio-marken erabilerari— buruzko hausnarketa (Mitxelenaren euskarazko idazkeran oinarritutako hausnarketa) euskara estandarren idazkera finkatzeko la-

gungarri gerta daitekeela, ikusirik, bereziki, bibliografian diskurtsoaren linealtasuna hausten duten egiturak enmarkatzeko puntuazio-ikurren inguruko azterketetan dagoen hutsunea ia erabatekoa dela. Beraz, Mitxelenaren euskarazko idazkeran oinarritutako bigarren graduako puntuazio-markei buruzko lan deskribatzaile honen bitartez gure aletxoak ekarri nahi izan diogu euskal bibliografiako komunikazioaren ikerketari, nahiz eta jakin hemendik atera duguna puntuazio-legeak baino gehiago Mitxelenaren puntuazio-joera nagusien ildo nabarmenenak izan direla.

9. Enuntziatu parentetikoek komunikazioan badutela eginkizunik —eta nolakoa gainera— frogatzen saiatu gara. Eginkizun komunikatibo hori ondorengo ardatz hauetan laburbil daiteke:

1. Enuntziatu parentetikoak esatariaren argudiatzean aurrera egiteko bitarteko egokiak gertatzen zaizkio.
2. Enuntziatu parentetikoak esatariaren eta norentzakoaren arteko interakziozko harremana bideratzeko estrategiak dira.
3. Enuntziatu parentetikoak, informazioa testuinguruan kokatzeko ere bitarteko egokiak dira, inferentzien errota martxan jartzeko norentzakoari bidaltzen dizkion keinu edo arrastoak aski lagungarriak gertatzen zaizkio irakurketaren interpretazioa testutik bertatik bideratzeko.
4. Enuntziatu parentetikoak ahozketasuna idatzian txertatzeko nahiz esatariaren intentzio ironikoa aditzera emateko ere estrategia aski egokiak dira.

Honekin guztiarekin, bada, ustez frogatu dugu enuntziatu parentetikoak konplexutasun handiko egitura sintaktiko hausnartu eta landu hauek, Mitxelenaren diskurtsoaren antolamenduan eta garapenean eragin zuzena dutela eta diskurtsoa modu *komunikagarri* batean garatzeko bitarteko ezin hobeak gertatzen zaizkiola. Izan ere Mitxelena idaztera bultzatu duen hasierako intentzio-xedea erdiesteko, maiz aski, enuntziatu parentetikoaren erabilera estrategikoaz baliatzen da, bai alderdirik formalenari dagokionez (integrazio-gunea), bai komunikazioan betetzen dituen funtzioei dagokienez ere. Ez da, bada, besterik gabe “ken daitekeen” gertakaria.

IREKITA DAUDEN IKERBIDEAK

1. Gure corpusa Mitxelenaren zinema- eta liburu-kritikek osatu dute eta, beraz, ateratako ondorioak ere testu-tipo jakin honi dagozkionak dira.

Ikusteko dago, izan ere, bestelako testu-tipoetan enuntziatu parentetiko-koen erabilera bera izango ote dugun. Era berean, ikusteko ere dago —Mitxelenak euskaraz soilik idatzi ez zuenez gero— gaztelaniazko testuetan zer-nolako erabilera egiten duen.

2. Mikrokosmos batean (enuntziatu parentetiko-koen esparru mugatu eta murriztean) Mitxelenaren euskal prosaren hainbat eta hainbat ezaugarri ikusi eta aztertu ditugu, prosa “hiritar”, “landua” mamitzen joateko bitarteko izan daitezkeenak, baina dudarik ez dago Mitxelenaren prosak hori baino askozaz alderdi eta ertz gehiago dituela, bere osotasunean aztertzea merezi dutenak. Esaterako:
 - a) Guk tesian aztergai parentetiko-koen distribuzioa edo kokagunea soilik izan badugu ere, Mitxelenak euskaraz idaztean darabilen hitz-hurrenkera bere osotasunean aztertzea interesgarria litzateke. Mitxelenak berak ere uste zuen idazle baten estiloaren muina hitz-hurrenkeran egon daitekeela eta, are gehiago, euskararen kasuan, euskarak hitz-hurrenkeran ez baitu halako katea bortizik. Beraz egokia litzateke euskarak eskaintzen dizkion ahalbideei Mitxelenak nolako etekina ateratzen dien ikusteko; hau da, zein komunikazio-estrategia darabiltzan ikusteko esparru aproposa da.
 - b) Mitxelenaren norentzakoak azterketa sakonagoa beharko luke eta Harreraren Estetikak ireki dezake horretarako biderik. Prosa aberats honek irakurleri eskatzen dion ahalegin berezia nolabait bideratzeko eta ahal balitz errenteriarrengana iristeko egokia izan daiteke era horretako azterketa.
 - c) Aurrekoarekin uztartuta, 1950-1975 urteetako euskal irakurleen azterketa soziolinguistiko sakona egiteke dago.
 - d) Bigarren graduko puntuazio-markak soilik izan ditugu azterkizun, baina ikusirik puntuazioaren alorrean euskaraz dugun hutsunea, uste dugu Mitxelenaren euskal testuetako puntuazioa aztertzea euskara estandarraren idazkera finkatzeko lagungarri gerta daitekeela.
 - e) Mitxelenaren ironia ez da enuntziatu parentetikoetara soilik mugatzen eta interesgarria litzateke estrategia horrekin erdiesten dituen komunikazio helburuetan sakontzea, prosari gatza eta piperra txertatzeaz gain zer dakarkion aztertzeko. Ikusi besterik ez dago gaur egun komunikatzaile onek idatziz nahiz ahoz (kultur espresio gisa Euskal Herrian hain aberatsa den bertsolaritzari erreparatu besterik ez dago) noraino erabiltzen duten ironia umorea

sortzeaz gain, ziria sartu eta norentzakoarekin konplizitatezko harremana sortzeko. Umorea (inteligentea eta jaso) sortzeko estrategian nagusi bihurtu zaigu.

Egin dugun ikerketa, bada, Mitxelenaren euskal prosan eta diskurtsogintzan barrena ibiltzeko bide-urratze bat besterik ez da, gero bide hau (baliagarria bada) garbitzen hasteko.

9. KAPITULUA
BIBLIOGRAFIA

- Adam, J. M. (1987). "Types de séquences textuelles élémentaires". *Pratiques*, 56, 54-79.
- (1990). *Éléments de linguistique textuelle*. Liège: Mardaga.
- Adam, J. M. & Revaz, R. (1989). "Aspects de la structuration du texte descriptif: les marqueurs d'énumération et de reformulation". *Langue Française*, 81, 59-98.
- Agirre, J. M. (1991). *Euskal Gramatika Deskriptiboa*. Bilbo: Labayru.
- (1994). "Desoreka sintaktikoak". *Administrazioa euskaraz*, 6.
- Agirre, J.M. (Lizardi). (1932). *Biotz-begietan*. Bilbo: Verdes Achirica.
- Alarcos, E. (1973). "Aditamento, adverbio y cuestiones conexas". *Estudios de gramática funcional del español*. Madrid: Gredos, 219-253.
- Albaladejo Mayordomo, T. (1986). *Teoría de los mundos posibles y macroestructura narrativa*. Alicante: Univ. Alicante.
- Alberdi, A. (2008). *Oinarrizko gramatika*. Donostia: Elkar, Ikastolen elkarte.
- Alberdi, X. & Sarasola, I. (2001). *Euskal estilo-libururantz*. Bilbo: EHU.
- Alcaide Lara, E. (1992). "La expresión de la modalidad en textos actuales", *Problemas y métodos en el análisis de textos*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 9-28.
- Alcaraz Varo, E. (1983). "De la lingüística oracional a la supraoracional". *Estudios Lingüísticos de la Universidad de Alicante*, 1, 7-24.
- Altuna, P. (1972). *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*. Bilbo: Etor.
- (1987). "Mitxelena euskal gramatikaria". *Koldo Mitxelena: gizona eta hizkuntza*. Egan XL, 49-54.

- (1988). “Aurkezpena”. *MEIG I, II, III*, Donostia: 15-33.
- Álvarez Martínez, M. A. (1990). “El adverbio y sus “fronteras”. In *Actas del Congreso de la Sociedad Española de Lingüística, XX Aniversario (Tenerife, 2-6 de abril de 1996) vol I*, Madrid: Gredos, 296-306.
- Álvarez Menéndez, A.I. (1988). “El adverbio y la función incidental”. *Verba*, 15, 215-236.
- (1989). *Las construcciones consecutivas en español. Estudio funcional sobre la oración compuesta*. Oviedo: Departamento de Filología Española.
- Amundarain, Arana, I. (1997). *Juntadura eta elipsia euskaraz*. (Doktorego-tesia) Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Anscombe, J. -C. & Ducrot, O. (1994). *La argumentación en la lengua*. Madrid: Gredos.
- Arakama, J.M. & Arrieta, A.; Lozano, J.; Robles, J., Urrutia, R. M. (2005). “Puntuazio zeinuei dagozkien tartekak”. *Administrazioan euskaraz* 49, 18.
- Arce Castillo, A. (1998). “Los conectores pragmáticos como índices de modalidad en español actual”. *Estudios de Lingüística*, 9-24.
- Arejita, A. et al. (2005). *Bizkai euskerearen Jarraibide Liburua*, I eta II, Bilbo: Labayru Ikastegia.
- Arejita, A. (1982). *Euskal joskera*. Durango: Leopoldo Zugaza.
- Aristóteles (1971). *Retórica*. Madrid: Instituto de estudios políticos.
- Arrasate, M./EITB (ed.) (1992). *Euskarazko albistegietako esku-liburua*. Durango: Euskal Irrati Telebista.
- Arrieta, L. (1997). “Puntuazioa: ulergarritasunaren aldeko apustua”. *Administrazioa euskaraz* 17, 19. (<http://www.ivap.euskadi.net>).
- Arrivé M. & Gadet, F. & Galmiche, M. (1986). *La grammaire d'aujourd'hui*. Paris: Flammarion.
- Atxaga, M. (1993). *Deiadararak*. Donostia: Txertoa.
- Authier-Revus, J. (1979). “Problèmes posés par le traitement du discours rapporté dans une grammaire de phrase”. *Linguisticae Investigationes*, 3:2, 211-228.

- (1982). Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive: éléments pour une approche de l'autre dans le discours". *DRLAV*, 26, 91-151.
- (1984). "Hétérogénéité(s) énonciatives(s)". *Langages*, 73, 98-113.
- (1995). *Ces mots qui ne vont pas de soi, Boucles réflexives et non coïncidences du dire*, Paris : Larousse.
- Bajtin /Bakhtine, M. (1975). *Teoría y estética de la novela*. Madril: Taurus, 1989.
- (1979/1989), *Esthétique et théorie du roman*. Paris: Gallimard (gaztelaniaz: *Teoría y estética de la novela*. Madrid: Taurus).
- (1985). *Estética de la creación verbal*. Madril: Siglo XXI.
- Bally, Ch. (1966). *Linguistique générale et linguistique française*. Berne: Francke.
- Banfield, A. (1973). "Narrative Style and Grammar of Direct and Indirect Speech". *FL* 10:1, 1-3.
- (1979). "La syntaxe de l'incise narrative et l'attribution de point de vue de phrase en phrase". *Linguisticae Investigationes* 3:2, 229-243.
- Baqué Millet, L. (1995-1996). "Peut-on supprimer les parenthétiques? Analyse d'un corpus de parole spontanée". *Cahiers du Centre Interdisciplinaire des Sciences du langage*, 11, 5-17.
- (1997). "Étude des parenthétiques en français. Analyse d'un corpus de parole spontanée". In A. Delgado, *IV Congreso de la Asociación de Profesores de Filología Francesa de la Universidad de Filología Francesa de la Universidad Española*. (55-72) Univ. de Las Palmas de Gran Canaria: Servicio de Publicaciones.
- (1999). *Les manifestations phoniques pharentétiques dans le discours spontané: une contribution à l'étude de la polyphonie*. (Doktorego-tesia). Universitat Autònoma de Barcelona.
- Barrenechea, A. M. (1979). "Operadores pragmáticos de actitud oracional: los adverbios en -mente y otros signos". In A.M.Barrenechea et. al., *Estudios lingüísticos y dialectológicos. Temas hispánicos* (39-59) Hachette: Buenos Aires.
- Beaugrande, R. A. de & Dressler, W. U. (1997). *Introducción a la lingüística del texto*. Ariel.

- Bellert, I. (1977). "On semantic and distributional properties of sentential adverbs". *Linguistic Inquiry*, 8, 2, 337-35.
- Benito Lobo, J. A. (1992). *La puntuación: usos y funciones*. Madrid: Edinumen.
- Benveniste, E. (1970). "L'appareil formel...". *Langages*, 17, 10-18.
- Bernández, E. (1982). *Introducción a la lingüística del texto*. Madrid: Espasa-Calpe.
- (1987). *Lingüística del texto*. Madrid: Arco / Libros.
- (1995). *Teoría y epistemología del texto*. Madrid: Arco / Libros.
- Berria (2006). *Estilo-liburua*. Donostia: Berria.
- Blanche-Benveniste, Cl. (1989). "Constructions verbales "en incise" et rectio faible des verbes". *Recherches sur le Français Parlé*, 9, Aix-en-Provence: Université de Provence, 53-73.
- Blanche-Benveniste, Cl. et al. (1991). Deux cas d'application de la macrosyntaxe: les parenthèses". *Le Français parlé. Études grammaticales*. Paris : Édition du CNRS, 147-157.
- Booth, C. W. (1986). *Retórica de la ironía*. Madrid: Taurus humanidades, Alfabuara.
- Bosque, I. & Demonte, V. (1999). *Gramática descriptiva del español*. Madrid: Espasa.
- Briz, A. et al. (ed.) (1996a). *Pragmática y gramática del español hablado*. Valencia: Libros Pórtico.
- (1996b). "Syntaxis del español coloquial: algunas cuestiones previas". In A. Briz et al. (ed.) *Pragmática y gramática del español hablado*. Valencia: Libros Pórtico, 157-175.
- Et al. (ed.) (1997). *Sobre l'oral i l'escrit*. Valencia: Univ. de València.
- (1998). *El español coloquial en la conversación*. Barcelona: Ariel.
- Brown, P. & Levinson Stephen, C. (1987). *Politeness. Some Universals of Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bujanda, J. (1988). "Koldo Mitxelena-ren testu azterketa". *Egan*, XL, 209-275.

- Bustos Tovar, J.J. (1995). “De la oralidad a la escritura”. *Actas del I Simposio sobre el análisis del discurso oral*. Almería, 11-27.
- (1996a). “La imbricación de la oralidad en la escritura como técnica del discurso narrativo”. In Thomas Kotschi, Wulf Oesterreicher y Klaus Zimmermann (ed.). *El español hablado y la cultura oral en España e Hispanoamérica* Madrid: Ververt, Iberoamericana (356-374).
- (1996b). “Aspectos semánticos y pragmáticos de la comunicación oral”. In Briz A. et al. *Pragmática y gramática del español hablado* Valencia: Libros Pórtico (37-49).
- (1997). “Organización textual y oralidad”. In A. Briz et al. (1997), 7-24.
- Bustos, E. (1986). *Pragmática del español. Negación, cuantificación y modo*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- Butron, J. & De Pedro, M. L. (1984). *Euskal Gramatika Praktikoa*. Donostia: Erein.
- Canellada, M.J. & Madsen K. (1987). *Pronunciación del español*. Madrid: Castalia.
- Caron, J. (1989). *Las regulaciones del discurso. Psicolingüística y pragmática del lenguaje*. Madrid: Gredos.
- Casado Velarde, M. (1991). “Los operadores discursivos es decir, esto es, o sea y a saber en español actual: valores de lengua y funciones textuales”. *Lingüística Española Actual*, 13, 87-116.
- (1993). *Introducción a la gramática del texto del español actual*. Madrid: Arco / Libros.
- Calsamiglia H. & Tusón Valls, A. (1999). *Las cosas del decir: manual de análisis del discurso*. Barcelona: Ariel, 2007.
- Calsamiglia, H. & López, C. (2001): “Polifonía en textos periodísticos con información científica”. In *Lengua, Discurso, Texto, (I Simposio Internacional de Análisis del Discurso (2647-2664)*. Madrid: Visor Libros, (Universidad Complutense de Madrid).
- Cassany, D. (1988). *Describir el escribir. Cómo se aprende a escribir*. Barcelona: Paidós.
- (1993). *La cocina de la escritura*. Barcelona: Anagrama.

- (2005). *Expresión escrita en L2/ ELE*. Madril: Arco/Libros.
- (2007). *Afilar el lapicero*. Bartzelona: Anagrama.
- Catach, N. (1980). “La punctuation”, *Langue française*, Paris: Larousse. (aldizkariaren ale osoa).
- (1994), *La ponctuation (Histoire et système)*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Cervoni, J. (1987). *L'énonciation*. Paris: PUF.
- Chacón, T. (1995). *Cuadernos de la Uned*, (3.ed.), Facultad de Filología Universidad Nacional de Educación a Distancia. Madrid.
- Charandeau, P. (1983). *Langages et discours*. París: Hachette.
- Chevalier, J.C. et al. (1964). *Grammaire du français contemporain*. Paris : Larousse.
- Clark, H. & Gerrig, R. (1984). “On the Pretense Theory of Irony”. *Journal of Experimental Psychology: General* 113, 1, 121-126.
- Combettes, B. (1987). “Types de textes en faits de langue”. *Pratiques*, 56, 5-17.
- Cornulier, Benoit De. (1978). “L’incise, la classe des verbes parenthétiques et le singe mimique”. *Les Cahiers de linguistique de l’Université du Québec*, 8, 53-95.
- Cortés Rodríguez, L. (1992). “Algunas precisiones en torno al término *colloquial*”. In *Estudios del español hablado (Aspectos teóricos y sintáctico-cuantitativos)*. Almeria: Instituto de Estudios Almerienses, 51-64.
- Corum, C. (1975). “A pragmatic analysis of parenthetic adjuncts”. *Papers from the eleventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago, 133-141.
- Coseriu, E. (1967). “Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar”. In *Teoría del lenguaje y Lingüística general*. (282-323). Madril: Gredos.
- Coulmas F. (1985). “Direct and Indirect Speech: General Problems and Problems of Japanese”. *JoP* 9, 41-63.
- Cram, D.F. (1978). “The Syntax of Direct Quotation”. *Cahiers de Lexicologie*, 33, 41- 52.

- Crismore, A. (1984). The Rhetoric of Textbooks: Metadiscourse”, *Curriculum Studies* 16, 279-296.
- Crismore, A. & Al. (1993). “Metadiscourse in Persuasive Writing. A study of text written by American and Finnish University Students”. *Written Communication*, 10, 1, 39-71.
- Dafouz Milne, E. (2000). *El metadiscurso como estrategia retórica en un corpus de textos periodísticos: estudio contrastivo de la lengua inglesa y lengua española*, Universidad Complutense de Madrid. (argitaratu gabeko tesia).
- (2001). “Algunos aspectos de la subjetividad en los artículos periodísticos de opinión: un estudio contrastivo español-inglés”. In *Lengua, Discurso, Text*. Madril: Visor Libros. (1833-1840).
- Danon-Boileau, L. & Meunier, A. & Morel, M.A. & Tournandre, N. (1991). “Intégration discursive et intégration syntaxique”. In M.A. Morel (ed.), *Integration syntaxique et cohérence discursive*. Paris: Larousse (111-128).
- Delomier, D. (1989). “Le rôle des incisives dans l’intonation”. In *L’interaction*, Association des Sciences du Langage. Paris: Buscila.
- Delomier, D. & Morel, M.A. (1986). “Caractéristiques intonatives et syntaxiques des incisives”. *DRLAV*, 34-35 zbk, 141-160.
- Dessaintes, M. (1960). *La construction par insertion incidente*. Paris: D’Artrey.
- Díaz Prados, M. (2001). “Acercamioento al concepto de coherencia”. In *Lengua, discurso, texto, (I Simposio Internacional de Analisis del Discurso)*, Madrid: Visor Libros, (Universidad Complutense de Madrid, 1111-1124.
- Drillon, J. (1991). *Traité de la ponctuation française*. Paris: Gallimard.
- Dik, S. C. (1989). *The theory of Functional Grammar*. Dordrecht: Foris.
- (1995). “Cortesía, fórmulas convencionales y estrategias indirectas”, *Revista Española de Lingüística*, 25, 1, 31-66.
- Dowing, B. (1973). “Parenthetical rules and obligatory phrasing”. *Papers in linguistics*, 6, 108-128.
- Ducrot, O. (1980). *Les mots du discours*. Paris: Éditions de Minuit.
- (1982). *Decir y no decir*. Barcelona: Anagrama.
- (1984 / 1986). *Le dire et le dit*. Paris: Minuit. (Gaztelaniatzko itzulpena, *El decir y lo dicho. Polifonía de la Enunciación*. Barcelona: Paidós).

- Edmonds Joseph E. (1976). "Parenthetical clauses". In *A transformational approach to english syntax. Root, structure preserving and local transformations*, Nueva York-San Francisco-Londres: Academic Press, 43-64.
- Egan (1987). *Koldo Mitxelena. Gizona eta Hizkuntza*. Egan 40 (3-6) (ale berezia).
- Egea, E.R. (1979). *Los adverbios terminados en -mente en español contemporáneo*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo.
- El País. *Estilo liburua*. http://www.wikilengua.org/index.php/Libro_de_estilo_de_El_Pa%C3%ADs
- Elhuyar (2000). *Euskal hiztegi modernoa*. Usurbil.
- Escandell M.V. (1993). *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Anthropos.
- (1995). "Cortesía, fórmulas convencionales y estrategias indirectas". *Revista Español de Lingüística*, 25, 1, 31-66.
- (2005). *La Comunicación*. Madril: Gredos.
- Esnaola, P. (2008)a. *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- (2008)b. "Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa"-(<http://www.erabili.com>).
- (2009). Testu-arkitektura eta Gramatika ekintza komunikatiboaren baitan. *Hizpide*, 71 (ale monografikoa).
- (2011). *Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Euskaldunon Egunkaria (2001). *Estilo liburua*. Donostia: Egunkaria.
- (1998-1999). *Euskara mintegia. Joskera, adierazpenak, puntuazioa, hiztegia*. Andoain.
- Euskaltzaindia (1979). *Euskal Aditz Batua*, Donostia.
- (1985-2005). *Euskal Gramatika Lehen Urratsak I, II, III; IV, V eta VI*.
- (1993). *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus Bakuna*. Bilbo.
- (1994-2008): *Araua*. Bilbo
- Ezeiza, J. & Lekuona, M. & Altuna, E. (1995). *Esalditik testura*. Donostia: Gaiak.

- Fernández Fernández, A. (1990). "En torno al concepto funcionalista de predicación". In *Actas del Congreso de la Sociedad Española de Linguística, XX Aniversario* (Tenerife, 2-6 de abril de 1990), Vol I. Madrid: Gredos, 436-444.
- (1991). "Sobre la diferenciación entre aditamentos y suplementos y sobre el complemento adverbial". *Revista de Filología de la Universidad de la Laguna*, 10, 139-158.
- (1993). *La función incidental en castellano. Hacia un modelo de esquema oracional (con criterios funcionalistas)*. Oviedo: Universidad de Oviedo. (Doktorego-tesia) Oviedoko Unibertsitatea.
- Figueras, C. (2000). "La semántica procedimental de la puntuación". In ([WWW.ucm.es/info/especulo/numero 12/ puntuac.html](http://WWW.ucm.es/info/especulo/numero%2012/puntuac.html)), (1-12).
- (2001). *Pragmática de la puntuación*. Barcelona: EUB, Ediciones Universitarias de Barcelona.
- Fillmore, CH. (1968). "The case for case". In Bach-Harms (ed.), *Universals in Linguistic Theory*. Holt-Reinhart-Winston, 1-98.
- Fuente González, M. Á. de la (2004). "Problemas de puntuación en *La fiesta del chivo*, de Mario Vargas Llosa". *Espéculo* 28, 2004. ([http://www.ucm.es/info/especulo/numero 28 puntuac.html](http://www.ucm.es/info/especulo/numero%2028/puntuac.html)).
- (2005). "La coordinación en inciso". *Espéculo* 29. z., 2005. <http://www.ucm.es/info/especulo/numero29/dobles.html>
- (2006). "La adición en inciso: sus formas y puntuación". *Espéculo* 32, 2006. (1-52 or.) <http://www.ucm.es/info/especulo/numero32/adicion.html>
- Fuentes Rodríguez, C. (1987). *Enlaces extraoracionales*. Sevilla: Alfar.
- (1989). "De nuevo sobre la aposición". *Verba*, 16, 209-236.
- (1990a). "Algunos operadores de función fática". *Sociolingüística Andaluza. Habla de Sevilla y hablas americanas*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 137-169.
- (1990b). "Apéndices con valor apelativo". *Sociolingüística Andaluza. Habla de Sevilla y hablas americanas*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 171-196.
- (1991a). "Adverbios de modalidad". *Verba: Anuario Galego de Filología*, 18, 275- 321.

- (1991b). “Algunas reflexiones sobre el concepto de modalidad”. *Revista de la Sociedad Española de Lingüística Aplicada*, 7, 93-108.
- (1992). “La cohesión y la coherencia textual, claves en el análisis e interpretación de los textos”. In M. Ariza (ed.), *Problemas y métodos en el análisis de textos, in memoriam Antonio Aranda*. Sevilla: Univ. Sevilla, 123-145.
- (1993a). “Claro: modalización y conexión”. *Sociolingüística Andaluza*, 9, Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 99-126.
- (1993b). “Conclusivos y reformulativos”. *Verba*, 20, 171-198.
- (1995). “Polifonía y argumentación: los adverbios de verdad, certeza, seguridad y evidencia en español”. *Lexis XIX*, 1, 59-83.
- (1996). *Aproximación a la estructura del texto*. Madrid-Málaga: Agora.
- (1997). “La Pragmática hoy en España. Su importancia en el análisis lingüístico”. *Introducción teórica a la Pragmática Lingüística* (Actas del Seminario de Pragmática Lingüística, Sevilla, otoño, 1996). Sevilla, Kronos (Pórtico, distr.), 9-25.
- (1998a). “Estructuras parentéticas”. *LEA*, XX /2, 137-174.
- (1998b). *La sintaxis de los Relacionantes Supraoracionales*. Madrid: Arco/Libros.
- (1999a). “Lo oral en lo escrito: los enunciados parentéticos”. *Moenia*, 5, 225-246.
- (1999b). *La organización informativa del texto*. Madrid: Arco/Libros.
- (2000). *Lingüística Pragmática y Análisis del discurso*. Madrid: Arco libros.
- (2002). *Mecanismos lingüísticos de la persuasión*. Madrid: Arco/libros.
- (2007). *Sintaxis del enunciado: los complementos periféricos*. Madrid: Arco Libros.
- (2009). *Diccionario de Conectores y Operadores del Español*. Madrid: Arco/libros.
- Fuentes Rodríguez, C. & Alcaide Lara, E. R. (1996). *La expresión de la modalidad en el habla de Sevilla*, Premio Ciudad de Sevilla de Investigación, 1994. Sevilla: Publicaciones del Excmo. Ayuntamiento de Sevilla.

- Galán Rodríguez, C. (1999). “La subordinación causal y final”. In I. Bosque-V. Demonte. (1999), 3597-3642.
- Gallardo Paúls, B. (1996). *Análisis conversacional y pragmática del receptor*. Valencia: Colección Sinopsis, Ediciones Episteme.
- (1998 a). *Comentario de textos conversacionales, V.I (De la teoría al comentario)*. Madrid: Arco/Libros.
- (1998b). *Comentario de textos conversacionales, VII (Los textos)*, Madrid: Arco/Libros.
- García Azkoaga, I. (2004). *Kohesio anaforikoa hiru testu generotan. Adinaren araberako azterketa*. Bilbo: EHUko Argialpen Zerbitzua.
- García Berrio, A. & Albaladejo, T. (1983). “Estructura composicional. Macroestructuras”. *ELUA*, 127-180.
- García, L (1999). “Las construcciones concesivas”, Gramática Descriptiva de la Lengua Española, 3805-3878.
- Garmendia Mujika, J. (2005). Pretense and echoic mention for defining verbal irony. Ypungstowngo (Ohio) ISHS-2005 kongresuan aurkeztutako papera.
- (2006). “Zer esan ironiaz”, *Gogoia*, VI-1, 77-89.
- Garro, E. (2008). “Diskurtso erreferituaren erabilera jendaurreko debateetan”. *Gogoia*, 8 (1), 25-61.
- Garzia Garmendia, Joxerra (1999): *Gaur egungo bertsolarien baliabide poetiko-erretorikoak: (Marko teorikoa eta aplikazio didaktikoa)*, (Argitaratu gabeko tesia).
- Garzia Garmendia, Juan (1996). “Puntuazioaren sintomatik sintaxiaren gaitzera”, *Administrazioa euskaraz*, 13, 19. (<http://www.ivap.euskadi.net>)
- (1997). *Joskera lantegi*, Gasteiz: HAEE/ IVAP.
- (2005). *Kalko okerrak*, Gasteiz: Eusko Jaurlaritz, EIMA.
- (2012). *Puntuazioa egoki erabiltzeko gida: oinarriak, jarraibideak eta aholkuak*. Ikasmaterialen Aholku Batzordea (2012-06-04). (argitaratu gabe).
- Gauger, H. M. (1996). “Escribo como hablo. Oralidad en lo escrito”. In T. Kotschi, et al., 341-358.

- Giménez Bech, J. (2001). *Mitxelena entre nosotros*. Donostia: Alberdania (itzultzailea).
- Genette, G. (1989). *Palimpsestos*. Madril: Taurus.
- Goenaga, P. (1980). *Gramatika bideetan*. Donostia: Erein.
- Goffman, E. (1979). *Relaciones en público*. Madril: Alianza.
- (1987). *Façons de parler*. París: Minuit.
- Grande Rosales, M. A. (1994). *Proyección crítica de Bajtín: La articulación de una contrapoética*, Granada, Universidad de Granada.
- Grabe, W. & Kaplan, R.B. (1996). *Theory Practice of Writing: An applied linguistic perspective*. New York: Longman.
- Greenbaum, S. (1969). *Studies in English adverbial usage*. London: Longmann.
- Grevisse, M. (1986). *Le Bon Usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, Gembloux (Belgique), Duculot, [12. edizio errebisatua].
- Grice, P. (1989). *Studies in the way of word*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- (1991), “Lógica y conversación”. In L. Valdés (ed.), *La búsqueda del significado*. Madril: Tecnos/Univ. De Murcia, 511-530.
- Grize, J. B. (1982). *De la logique á l'argumentation*. Genève: Droz.
- Gutiérrez Ordoñez, S. (1986a). “Observaciones sobre el estilo directo en español”. *Estudios Humanísticos. Filología* 8, 26-38.
- (1986b). *Variaciones sobre la atribución*. Colección Contextos Univ. de Leon.
- (1995). “Nuevas variaciones sobre la atribución”. In *Panorama de la Investigación Lingüística a l'estat Espanyol, Actes del I Congrés de Lingüística General*, Valencia: Universidad de Valencia, 30-54.
- (1996). “La determinación de los niveles oracionales”. In J. A. Molina & J. de Dios Luque (ed.), *Estudios de Lingüística general (I)*. Serie Coletae, Universidad de Granada, 23-77.
- (1997a). “Reflexiones sobre la función incidental”. *Gamma-Temas* 2, 111-156

- (1997b). “La determinación de los niveles oracionales”. In *La oración y sus funciones*. Madrid, Arco Libros, 368-426.
- (1997c). “La periferia verbal (I): complementos de verbo enunciativo y atributos de modalidad”. In *Actas del Congreso de Gramática y Pragmática* (Valencia, noviembre de 1995).
- (1997d). *Temas, remas, focos, tópicos y comentarios*. Madrid: Arco Libros.
- HABE (1989). *Euskara irakaslearen eskuliburua*. Donostia: HABEren gloto-didaktika Zerbitzua.
- HAEE-IVAP (1994). *Hizkera argiaren bidetik*. Gasteiz: HAEE-IVAP.
- (1997). *Argiro idazteko proposamenak eta ariketak*. Gasteiz: HAEE-IVAP.
- (2000). *Zalantza-dantza*. Gasteiz: HAEE-IVAP.
- (2003). *Galdezka: euskarazko zalantzei erantzunez*. Gasteiz: HAEE-IVAP.
- (2005): *IVAPeko estilo-liburua*, Gasteiz: HAEE-IVAP.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hand, M. (1993). “Parataxis and Parentheticals”, *La Ph, [Linguistic and Philosophy, An International Journal]*16:5, 495-507.
- Hasan, R. (1994). “The texture of a Text”. In David Graddol & Oliver Boyd-Barred (eds.), *Media Texts: Authors and Readers*. Britainia Handia: The Open University.
- Haverkate, H. (1984). *Speech acts, speakers and hearers: reference and referential strategies in Spanish*. Amsterdam: Benjamins.
- (1994). *La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico*. Madrid: Gredos.
- (1985). “La ironía verbal: análisis pragmalingüístico”. *Revista Española de Lingüística* 15, 2, 343-391.
- Haverkate, H. & Hengeveld, K. & Mulder, G. (ed.) (1993). *Aproximación pragmalingüística del español*. Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopr.
- Hernández Alonso, C. (1984). *Gramática funcional del español*. Madrid: Gredos.
- Hernández Paricio, F. (1994). “Núcleos oracionales y oraciones nucleares: proyecciones funcionales, estructura de la cláusula y subordinación”. In *Perspectivas sobre la oración*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 101-144.

- Herrero Cecilia, J. (1997-1998). “La argumentación en el relato y la evaluación del mundo narrado”. *Pragmalingüística*, 5-6-, 211-236.
- Hidalgo, B. (1994). *Hitzen ordena euskaraz*. (Doktorego-tesia), EHU/UPV.
- (1995). “Ohar estatistiko garrantzitsuak euskararen hitz ordenaren inguruan. Euskara S.O.V.?” *Fontes Linguae Vasconum*, 70, 401-420.
- (1996a). “Euskal joskeraren mito kaltegarriak (I) Nola idatzi euskaraz modu arin, ulergarri eta aberats batean”. *Hizpide*, 35, 39-51.
- (1996b). “Euskal joskeraren mito kaltegarriak (II) Euskararen hitz-ordena librea”, *Hizpide*, 36, 21-27.
- (1996c). “Euskal joskeraren mito kaltegarriak (III) Aditza maiz euskaraz esaldi hasieran”, *Hizpide*, 37, 23-31.
- (1997). “Hitzen ordena euskaraz”, Irailak 22-26, (EIZIEk antolatutako ikastaroan emandako materiala).
- (1998). “Baina zer da euskal joskera?”. *Administrazioa euskaraz*, 21, 18-19.
- Hidalgo, B. et al. (2002). “Zer irakatsi euskal hitz-hurrenkeraz eta puntuazioaz?” Zabalitzen ditugun ideien egokitasuna auzian”. *Euskara Berezituaren Mintegia, Zientzia Fakultatea*, 2002 (<http://www.ei.ehu.es>).
- Huizi, P. (2009). “Argumentazioaren teoriaren historia”. *Gogoia*, 9 (2), 151-180.
- Idiazaba, I.I & Larringan, L. M. (1998). *Koherentzia, kohesioa eta konexioa: testuratzeko baliabideak. Hizkuntzaren azterketa eta irakaskuntza*. Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea, Arabako Foru Aldundia.
- Igerabide, J. K. (1993). “Haur literatura eta ahozketasuna”. In *Bularretik mintzora. (Haurra, ahozketasuna eta Literatura)*, Donostia: Erein, 43-66.
- Intxausti, J. (1980). “Zaitegi eta Euzko-Gogoa” (eta II) Hamar urteko lana (1950- 1959)”. *Jakin*, 13, 96-119. ([http:// andima.armiarma.com/eugo/gehi06.htm](http://andima.armiarma.com/eugo/gehi06.htm)).
- Isenberg, H. (1987). “Cuestiones fundamentales de tipología textual”. In E. Bernárdez (ed.), *Lingüística del texto*. Madril: Arco, 95-129.
- Jakobson, R. (1960). “Lingüística y poética”. In *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Ariel, 1984, 347-395.

- Jiménez Juliá, T. (1989). “Modalidad, modo verbal y modus clausal en español”. *Verba*, 16, 175-213.
- Kaltzakorta, M. (2007). *Prosa komunikagarriago egiten. Zenbait proposamen (I)*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1986). *La Enunciación. De la subjetividad en el lenguaje*, Buenos Aires: Hachette.
- Koktová, E. (1986). *Sentence adverbials*. Amsterdam: J. Benjamins.
- Kortazar, J. (1990). *Literatura vasca siglo XX*. Bilbo: Etor.
- Kotschi, T. et al. (ed.) (1996). *El español hablado y la cultura oral en España e Hispanoamérica*. Frankfurt/Madrid: Vervuert/Iberoamericana.
- Kotschi, T. (1986) “Procédés d’évaluation et de commentaires métadiscursifs comme stratégies interactives”. *Cahiers de linguistique française*, 7, 207-230.
- Kovacci, O.(1972). “Modificadores de modalidad”. In O. Kovacci, 1986.
- (1980-81). “Sobre los adverbios oracionales”. In O. Kovacci, 1986.
- (1986). *Estudios de Gramática Española*. Buenos Aires: Hachette.
- (1992). *El comentario gramatical*. Madril: Arco/Libros.
- (1999). “El adverbio”. In I. Bosque & V. Demonte (ed.), *Gramática descriptiva del español*, Madrid: Espasa, 705-786.
- Lafitte, P. (1979). *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire)*. Donostia: Elkar.
- Lakoff, R. (1973). “The logic of politeness: or minding your p’s and q’s”. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 292-305.
- Lamiquiz, V. (1996). “Texto oral y texto coloquial”. *Scripta Philologica in memoriam M. Taboada Cid, I*. A Coruña: Univ da Coruña, 123-130.
- Lapesa, R. (1975). “Sintaxis histórica del adjetivo calificativo no atributivo”. In *Homenaje al Instituto de Filología y Literaturas Hispánicas “Doctor Amado Alonso” en su cincuentenario*. Buenos Aires, 171-199.
- Larrinaga, A. (2007). *Euskarazko albistegietarako eskuliburua II*. Bilbo: EITB.
- Larringan, L. M. (1995). *Testu-antolatzaileak bi testu motatan: testu informatibo eta argudiapenezkoa*. EHU/UPV (Argitaratu gabeko Doktorego tesia).

- Larringan, J.M. & Ozaeta, A. (2011). "Ahozkoa eta idatzia, bi kultura. Zertan elkarren oztopo, zertan elkarren aberasbide". *Mintzola, II Jardunaldiak* (argitaratzear).
- Laurin, C. (1989). *La parenthese discursive, une rupture stratégique dans l'interaction verbale*. Montréal : Université de Montréal, Département d'anthropologie (argitaratu gabeko tesina).
- Lautamatti, L. (1978a). "Observation on the Development of the Topic in Simplified Discourse". In V. Kohonen et al. *Text Linguistics, cognitive learning and a language teaching*. Finland: University of Turku, 71-104.
- (1978b). "Some observation on Cohesion and Coherence in Simplified Texts". In J.O. Ostman (ed.), *Cohesion and Semantic*. Turku, Finland: Research Institute of the Abo Akademi Foundation, 165-181.
- Levinson, S. (1989). *Pragmática*. Barcelona: Teide.
- Linares, M. (1974). *La puntuación correcta*. Ávila: Talleres el diario de Avila, 1991.
- (1979). *Estilística. Teoría de la puntuación. Ciencia del estilo lógico*. Madril: Paraninfo.
- Lo Cascio, V. (1998). *Gramática de la argumentación*. Madril: Alianza.
- Loffler-Laurian, (1985). "Parentheses et guillemets, enfants maudits de la ponctuation. Vers une typologie de leur usage en vulgarisation scientifique". *Liaisons HESO*, 13, 21-42.
- Lopetegi, E. (1993). *Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen-bilduma*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.
- López Alonso (1990). "El discurso y el conector reformulativo: 'es decir'". *Filología románica*, 7, 87-97.
- Lyons, J. (1980). *Semántica*. Barcelona: Teide.
- Makazaga, J. M. (1996). "Perpausen arteko testu-mailako lotura: testu zientifikoak sortzen. In I. Zabala & J.C. Odriozola (ed.), *Testu-loturarako baliabideak*. Euskara tekniko, Bilbo: EHU ko Argitarapen Zerbitzua.
- Maldonado, C. (1991). *Discurso directo y discurso indirecto*. Madril: Taurus.
- (1999). "Discurso directo y discurso indirecto". In I. Bosque & V. Demonte, *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madril: Esopasa, III liburukia, 3549- 3596.

- Martín Menéndez, S. (1995). “Análisis pragmático del discurso: perspectiva textual y perspectiva discursiva”. *Anuario de Lingüística Hispánica*, XI, 239-253.
- Martín Zorraquino, M. A. (1994). “Sintaxis, semántica y pragmática de algunos adverbios oracionales asertivos en español actual”. V. Demonte (ed.), *Gramática del español*, Mexico: El Colegio de México, 557-589.
- (1999). “Aspectos de la gramática y de la pragmática de las partículas de modalidad en español actual”. In T. Jiménez Juliá et al. (ed.), *Español como lengua extranjera: enfoque comunicativo y gramática*, Universidad de Santiago de Compostela, 25-56.
- Martín Zorraquino, M.A. & Portolés Lázaro, J. (1999). “Los marcadores del discurso”. In I. Bosque & V. Demonte, *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa, 4051-4214.
- Martínez, J. A (1994a). “Función incidental y su conexión con otras construcciones del español”, *Cuestiones marginadas de la gramática española. Madrid:Istmo*, 225-283.
- (1994b) “Aposición e incidentalidad”. In *Cuestiones marginadas de gramática española, Madrid: Istmo*.
- Mateo, J. E. (1996). “Los marcadores digresivos en español actual. Estudio especial de *por cierto*”. *Scripta Philologica in memoriam M. Taboada Cid, II*, Universidade da Coruña, 531-552.
- McCawley James, D. (1982). “Parentheticals and Discontinuous Constituent Structure”. *Linguistic Inquiry*, 13:1, 91-106.
- Mederos, H. (1988). *Procedimientos de cohesión en el español actual*. Santa Cruz de Tenerife: Excmo. Cabildo Insular de Tenerife.
- Miché, E. (1998). *Secuencias discursivas del desacuerdo. Aplicación del modelo ginebrino al análisis del debate parlamentario del artículo 2 de la Constitución española de 1978*. Anexo 43 de *Verba*. Univ. de Santiago de Compostela.
- Mittwoch, A. (1979). “Final parentheticals with english questions. Their illocutionary function and grammar. *Journal of Pragmatics* 3, 401-412.
- Mitxelena, K. (1951). “Euskal literaturaren etorkizuna”. *Egan*, 3, 17-21 [MEIG IV, 21-27].
- (1953). “Arnaut Oihenart”. *BAP IX*, 445-463 [MEIG V, 35-57].

- (1954). “Orixe gure artean”. *Egan* 2-4, 3-4 [MEIG VIII, 69-70].
- (1955). “Berriketean. Pío Barojak esan digu”. *Egan* 3-4, 1-4 [MEIG I, 53-57].
- (1957a). “Berriketean. Plazido Mujikak esan digu”. *Egan* 3-4, 127-133 [MEIG I, 89-98].
- (1957b). “Berriketean. Etxekoekin hizketan”. *Egan* 3-4, 127-133 [MEIG I, 89-98].
- (1957c). “Sarrera- itz batzu”. In J. L. Alvarez Enparantza, *Leturiaren egunkari ezkutua*. Bilbo: Euskal Idaz-lanak Euskaltzaindiaren ardurapean, 5-17 [MEIG V, 137-145].
- (1959). “Berriketean. Jurgi Oteizak esan digu”. *Egan* 5-6, [MEIG I 107-114].
- (1960). “Asaba zaarren baratza”. *Egan* 1-2, 121-134 [MEIG IV, 29-47].
- (1961). “Villasante, Luis: Historia de la literatura vasca”. *Egan* 4-6, 253.
- (1964). *Textos arcaicos vascos*. Madril: Minotauro.
- (1965). “Atarikoa”. In *Orixe omenaldi*. Donostia: Euskaltzaindia, 5-9. [MEIG V, 125-129].
- (1966). “Euzko Gogoa” eta “Euskera”. *Egan* 5-6, 157-163 [MEIG VIII, 125-132].
- (1970): *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*, Bilbao, Publicaciones del centro de Estudios Históricos de Vizcaya (Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País).
- (1988): *MEIG I, II, III*, Donostia: Erein
- Mitxelena, K. & Sarasola, I. (1987). *Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Moeschler, J. & Reboul, A. (1999). *Diccionario enciclopédico de pragmática*. Madril: Arrecife Producciones.
- Montolío, E. (1993). “Si me lo permiten...” Gramática y pragmática sobre algunas estructuras condicionales regulativas en español”. In H. Haverkate et al. (ed.), *Aproximación pragmalingüística al español*. Amsterdam-Atlanta: Editorial Rodopi.

- (1997). “La teoría de la relevancia y el estudio de los conectores discursivos”. In C. Fuentes, *Introducción teórica a la Pragmática Lingüística* (Actas del Seminario de Pragmática Lingüística, Sevilla, 1996). Sevilla: Kronos (Pórtico, distr.), 27-39.
- (1999). “Las construcciones condicionales”. In I. Bosque & V. Demonte (ed.), 3643-3738.
- Moreno Cabrera, J. C. (1985-1986). “Tipología de la catáfora paratáctica: entre la sintaxis del discurso y la sintaxis de la oración”. *Estudios de Lingüística*, 165-192.
- Mounin, G. (1974). *Dictionnaire de la Linguistique*. Paris: Quadrige/Presses Universitaires de France, (1993).
- Muecke, D. C. (1969). *The Compass of Irony*. London: Methuen.
- (1978a). “Analyses de l’ironie”. *Poétique*, 36, 478-494.
- (1978b). “Irony markers”. *Poetics*, 7, 4, 363-375.
- Mujika, A. (2008). *Letra larriak erabiltzeko irizpideak*. Gasteiz: Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa saila, Eusko Jaurlaritza.
- Mulder, G. (1991). “Aproximarse y evitar: Estrategias de cortesía en castellano”. *Foro Hispánico*, 2, 69-80.
- Muñoz Romero, M. (2000). “El contexto como propiedad de los enunciados: pertinencia contextual de lo extralingüístico”. In VII Coloquio APFFUE (Asociación de Profesores de Filología Francesa de la Universidad Española), Vol. II, 305-314.
- Narbona Jiménez, A. (1996). “Sintaxis del español coloquial: algunas cuestiones previas”. In Antonio Briz et al. 1996, 157-175.
- et al. (1998). *El español hablado en andalucía*. Barcelona: Ariel.
- Nemmi, E. M. (1973). *Vers une définition syntaxique et phonologique de l’incise en franco- canadien et en français standard*. (Doktorego-tesia). Toronto: Université de Toronto.
- Numberg, G. (1990). *The linguistic of punctuation*, CSLI, 18.
- Núñez, R. & Teso, E. del (1996). *Semántica y pragmática del texto común*. Madril: Cátedra.

- Odiriozola, J. C. (2005). "Puntuazioa gramatikagai". In *Nerekin yaio nun. Txillardegiri omenaldia*, *Iker* 17, 354-373 (<http://www.euskaltzaindia.net/dok/ikerbilduma/59425.pdf>)
- Oesterreicher, W. (1996). "Lo hablado en lo escrito. Reflexiones metodológicas y aproximación a una tipología". In Thomas Kotschi, Wulf Oesterreicher y Klaus Zimmermann (eds). 317-339.
- Oyharcabal, B. (1985). *Les relatives en Basque, Département de Recherches Linguistiques (D.R.L.)*. Paris: Université de Paris.
- Olaziregi, M.J. (1998). *Bernardo Atxagaren irakurlea*. Donostia: Erein.
- (2002). *Leyendo a Bernardo Atxaga.*, Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatearen Argitalpen Zerbitzua.
- Onieva Morales, J.L. (1992). *Nuevo Método de ortografía*. Madrid: Editorial Verbum.
- Ortega Olivares, J. (1985). "Apéndices modalizadores en español: los 'comprobativos'". In Homenaje al Prof. D. A. Soria Ortega, Granada, 241
- Osa, E. (1990). *Euskararen hitzordena. Komunikazio zereginaren arauera*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen Zerbitzua.
- Otaola Olano, C. (1988). "La modalidad (con especial referencia a la lengua española)". *RFE*, LXVIII, 97-117.
- Ozaeta, A. (2010). *Agirre Asteasukoaren eracusaldia: Sermoia ikuspegi sozio-diskurtsiboaren argitan*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Partee, B.H. (1973). "The syntax and semantics of quotation". In S. R. Anderson-P. Kiparsky (ed.), *A festschrift for Morris Halle*. New York: Holt, Rinehart & Winston 410-418.
- Perelman, Ch. & Olbrechts-Tyteca, L. (1989). *Tratado de la argumentación. La nueva retórica*. Madrid: Gredos.
- Pérez Gaztelu, E. (1991). "Mitxelena: Euskara noranahikotuz". *Hegats* 4, 155-165.
- (1995a). *Koldo Mitxelena Elissalt, egitasmoa eta egitatea*. Errenteria: Errenteriako Udala.
- (1995b). "Koldo Mitxelenaren zoko-garbitzea: liburugintza". *Sancho el Sabio* 5, 75- 116.

- (1997). “Koldo Mitxelenaren bibliografia”. In *Koldo Mitxelena Elisalt 1915-1987*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- (1998). “J. Garziaren *Joskera lantegiri* egindako kritika (erreseina)”. *Mundaiz*, 56, 118-124.
- Pérez Gaztelu, E.; Zulaika, E.; Muñoa, I. (2010). “Puntua, bi puntu, hiru puntu... Puntuazioa Gipuzkoako gazteen eskola testuetan”, *Ikastaria*, 17, 1, 155-205.
- Petöfi, J. S. & García Berrio, A. (1979). *Lingüística del texto y crítica literaria*. Madril: Alberto Corazón.
- Petřirena, P., *Morfosintaxia*, Eusko Jaurlaritz, EIMA (laster argitaratzekoa).
- Plantin, Ch. (1996). *La argumentación*. Barcelona: Ariel, 1998.
- Polo, J. (1971). *Las oraciones condicionales en español*. Granada: Universidad de Granada.
- Pons Bordería, S. (1998). “Reformulación y reformuladores. A propósito de les opérations de reformulation”. *Oralia*, I, 183-198.
- Porroche, M. & Laguna, J. (2006). “Sobre correctamente e incorrectamente”, *Español Actual*, 84, 55-74.
- Portolés, J. (1993). “La distinción entre los conectores y otros marcadores del discurso en español”. *Verba*, 20, 141-170.
- (1998). *Marcadores del discurso*. Barcelona: Ariel.
- Quirk, R. et al. (1985). *A comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longmann.
- Real Academia Española (1999). *Ortografía de la lengua española*. Madril: Real Academia Española, (<http://www.rae.es>)
- Rècanati, F. (1981). *La transparencia y la enunciación*. Buenos Aires: Hachette.
- (1984). “*Remarques sur les verbes parenthetiques*”. In P. Attal & C. Mullers (ed.) *De la syntaxe à la pragmatique. Actes du colloque de Rennes*, vol VIII, Amsterdam-Filadelpia: John Benjamins, 319-352.
- Reder, L. (1979). *The role of elaborations in the processing of prose. Cognitive Psychology* (argitaratu gabeko tesia). University of Michigan.

- (1980). “The role of elaboration in the comprehension and retention of prose: a critical review”. *Review of Educational Research*, 50, 5-53.
- (1982). “Elaborations, when do they help and when do they hurt?”. *Text*, 2, 211-224.
- (1986). “The role of elaborations in learning a skill from Instructione Text”, *Memory and Cognition*, 64-78.
- Reinhart, T. (1975). “Whose Main clause?: Point of view in sentences with parentheticals”. In S. Kuno (ed.), *Harvard Studies in syntax and semantics*. Cambridge: Mass, 127-171.
- (1983) “Point of view in Language. The use of parentheticals”. In G. Rauh (ed.), *Essays in Deixis*, Tubinga: G. Narr, 169-194.
- Reyes, G. (1992). “Lo serio, lo irónico y la búsqueda de interlocutor”. *Voz y Letra* 3, 1, 19- 34.
- (1984). *Polifonía textual*. Madril: Gredos
- (1990a). “Las voces del texto”. *La pragmática lingüística*. Barcelona: Montesinos, 120-144.
- (1990b). *La pragmática lingüística*. Barcelona: Montesinos.
- (1995): *El abecé de la pragmática*, Madrid, Arco/Libros.
- (1998). *Cómo escribir bien en español*. Madril: Arco Libros.
- (1999). *Los procedimientos de cita: estilo directo y estilo indirecto*. Madrid: Arco Libros.
- Román Fernández, M. (1999). “Manifestaciones de oralidad en los textos escritos. Pautas para su análisis”. J. A. Samper Padilla et al. (ed.), *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación de Lingüística y Filología de la América Latina*, 791- 800.
- Roque Eguzkitza, I. (2008). “Puntuazioaren argi-ilunak” ikastaroa, *Ikasmaterialak eta zuzentze-lana ikastaroari dagokiona*. (<http://www.unibertsitatea.net/otarra/ikasmaterialak-eta-zuzentze>)
- (2009). “Tartekien antolaeraz eta puntuazioaz”. *Administrazioa euskaraz*, 64, 13-14. <http://www.ivap.euskadi.net>.

- Ross, J.R. (1973). "Slifting". In H Gross & M. Halle & Schützemberger, M.P. (ed.), *The Formal Analysis of Natural Languages Proceedings of the First International Conferenc.*, Mouton, 133-165.
- Rossari, C. (1990). "Projet pour une typologie des opérations de reformulation". *Cahiers de Linguistique Française*, 11, 345-359.
- (1994). *Les opérations de reformulation*. Berne: Peter Lang.
- Roulet, E. (1987). "Complétude interactive et connecteurs reformulatifs". *Cahiers de Linguistique Française*, 7, 193-210.
- et al. (1987). *L'articulation du discours en français contemporain*. Berne: Lang.
- (1991). "Vers une approche modulaire de l'analyse du discours". *Cahiers de Linguistique française*, 12, 53-81.
- (1997). "A modular approach to discourse structures". *Pragmatics*, 7:2, 125-146.
- (1998). "Un modelo y un instrumento de análisis de la complejidad de la organización del discurso". In *I Simposio Internacional de Análisis de discurso*. Madrid, 20-22.
- Sadock, J.M. (1974). *Toward a linguistic theory of speech acts*. New York: Academic Press.
- Saez Noeda, B. (1996-1997). "La dimensión pragmática de la lingüística del texto". *Estudios de Lingüística*, 303-324.
- Sainz Osinaga, M., Garro, E. eta Ozaeta, A. (2009). "Ahozko hizkuntza lantzen: haur hezkuntzan hasi eta Unibertsitateraino". *Hik hasi*, 140, 6-13.
- Sarasola, I. (1982). *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia*. Donostia: Kutxa.
- (1997). *Euskara batuaren ajeak*. Irun: Alberdania.
- Sarasua, J. (1996). *Bi begiratu euskarazko kazetari hizkerari: Gaiari egindako gainbegiratu eta euskarazko kazetaritzaren tradizioko lau kazetatan hitz eta esamoldeen hustuketa kualitatiboa*. EHU/UPV (argitaratu gabeko doktore-tesia).
- Silva-Corvalán, C. (1996). "Estrategias sintácticas del español hablado". In T. Kotschi, W. Oestereicher y K. Zimmermann (ed.), *El español hablado y la*

- cultura oral en Espala e Hibernoamericana*. Madril: Vervuert, Iberoamericana, (261- 277).
- Sitri, Fr. (1995). "L'incise: un point d'hétérogénéité dans les échanges entre pairs". *Cahiers du CEDISCOR*, 3, 173-191.
- Spang, K. (2005). *Persuasión, fundamentos de retórica*. Pamplona: Eunsa (Ediciones Universidad de Navarra, S A).
- Sperber, D. (1984). "Verbal Irony: Pretense or Echoic Mention?". *Journal of Experimental Psychology: General* 113, 130-136.
- Sperber, D. & Wilson, D. (1978). "Les ironies comme mentions". *Poétique*, 36, 399-412.
- (1981). "Irony and the Use-Mention Distinction". In P.Cole, *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, 295-318.
- (1986). "Sobre la definición de relevancia". In L.ValdésVillanueva (ed.). *La búsqueda del significado*. Madril, 583-598.
- (1990): "Rhetoric and Relevance". In J. Beuder & D. Wellberg (ed.), *The ends of Rethoric: History, Theory, Practice*. Standford, 140-155.
- (1994). *La Relevancia*. Madril:Visor.
- Stubbs, M. (1983). *Análisis del discurso*. Madril: Alianza Editorial.
- Suleiman, S. (1977). "The parenthetical Function in A la recherche du temps perdu", *P.M.L.A. (Publications of the Modern Language Assosiation of America)*, 92:2, 458- 470.
- Thompson, S. & Mulac A. (1991). "A cuantitative Perspective on the grammaticalization of Epistemic Parentheticals in Englis". In E. Closs Trougott & Bernd Heine (ed.) *Approaches to Grammaticalization*, Vol II, John Benjamins publishing Company, 313-330.
- Torres Sánchez, M^a. A. (1999). *Aproximación pragmática a la ironía verbal*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz.
- Tusón, A. (1991). "Las marcas de la oralidad en la escritura". *Signos. Teoría y práctica de la educación*, 3, 14-19.
- Urkizu, P. (1998). *Koldo Mitxelena ren euskal gutunak (1951-1984)*. Errenteria: Errenteriako Udala.(http:www.errenteria.net/es/ficheros/40).

- Urmson, J. (1952). "Parenthetical verbs". In *Mind* 61, 480-496. (Berrargitaratua: Charles E. Caton (ed.), 1963, *Philosophy and Ordinary language*, Urbana).
- Vande Kopple, W. (1985). "Some exploratory Discourse on Metadiscourse". *College Composition and Communication* 36, 82-83.
- (1988). "Metadiscourse and the Recall of Modality Markers". *Visible Language*, 22, 232-271.
- Van Dijk, T. A. (1980). *Texto y contexto. Semántica y pragmática del discurso*. Madril: Cátedra.
- (1983). *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*. Barcelona: Paidós.
- (1989). *Estructuras y funciones del discurso*. Mexico: Siglo Veintiuno editores.
- Vendler, Z. (1970). "Les performatifs en perspective". *Langages*, 17, 73-90.
- Vigara Tauste, A.M. (1992). *Morfosintaxis del español coloquial*. Madril: Gredos.
- (1994). "Comodidad y recurrencia en la organización del discurso coloquial". In *El español coloquial. Actas del I Simposio sobre el análisis del discurso oral*, Almería, 23-25 de noviembre de 1994, Universidad de Almería, 1995 (175-209).
- (2005). *Morfosintaxis del español coloquial: esbozo estilístico* (2. ed.). Madril: Gredos.
- Villasante, L. (1960). "L. Michelena, Historia dela literatura vasca, Madrid 1960". *Egan* 228-230.
- (1978). "Euskara idatziaren joskera. Euskal idazle zaharren gaitzestea XX. mendean". *FLV*, 325.
- (1988). "Prosazko tradizio sendo bat osatu beharra". *Euskararen auziaz*. Nafarroa: Luis Elizalde saila.
- (1993). "Gernikako euskal jaien oroitzapenetan estilistikazko jardunaldiak". *Euskera*, 36/2, Bilbo: Euskaltzaindia.
- Vogherà M. (1992). *Sintaxi e intonazione nell'italiano parlato*. Bologna, II Mulino.

- Walter Ong, J. (1982). *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. Méxiko: FCE.
- Zabala I. (koord), (1996). *Testu-loturarako baliabideak: Euskara teknikoa*. Bilbo: Argitalpen Zerbitzua Euskal Herriko Unibertsitatea.
- (2000). “Hitz-hurrenkera euskara tekniko-zientifikoan”. *Ekai*, 12, 143-166.
- Zabala, I., & Odriozola, J. C. (1992): *Idazkera Teknikoa 1. Hitz ordena, galdegaia eta komaren erabilera*, Bilbo, EHU ko Argitarapen Zerbitzua.
- Zadavil, B. (1968). “Medios expresivos de la categoría de la modalidad en español”, *Iberoamérica praguensia*, II, 47-88.
- Zavala, I. M. (1996). *Escuchar a Bajtín*. Barcelona: Montesinos.
- Zay, F. (1995). “Notes sur l’interprétation des expressions référentielles dans les parenthèses”, *Tranel (Travaux neuchâtelois de linguistique)*, 23, 203-223.
- Ziv, Y. (1985). “Parentheticals and functional Grammar”. In A.M. Bolkestein et al. (ed.), *Syntax and Pragmatics in Functional Grammar*. Dordrecht: Foris, 181-199.
- Zubimendi, J. R. (1995). *Jokaera-liburua*. Nafarroa: Sendoa.
- (1997). “Eskarmentu handia dugu, pontifikatzeko asmorik ez”. *Argia*, 1997-VII-15.
- (2004). *Ortotipografia: estilo-liburuaren leben atala*. Gasteiz: Ikasmaterialen Aholku Batzordea-Eusko Jaurlaritza. <http://www.hezkuntza.ejgv.euskadi.net>.
- Zubimendi, J. R. & Esnal, P. (1993). *Idazkera-liburua*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitarapen Zerbitzua.
- Zubiri, I. & Zubiri, E. (1995). *Euskal Gramatika Osoa*. Bilbo: Didaktiker.

